ISSN (ONLINE): 2518-1971

НАУКОВО-
ПРАКТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

СХІДНА ЄВРОПА:
ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ

22`2019

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ПРИДНІПРОВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ»

СХІДНА ЄВРОПА:
ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ

Електронне наукове фахове видання

Випуск 5 (22) 2019

Дніпро

2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

***Верхоглядова Наталя Ігорівна**, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

Заступник головного редактора:

***Фісуненко Павло Анатолійович**, кандидат економічних наук, доцент, декан економічного факультету, доцент кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

Відповідальний секретар:

***Макарова Ганна Сергіївна**, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

Члени редакційної колегії:

***Білоконь Анатолій Іванович**, доктор технічних наук, професор, декан будівельного факультету, професор кафедри технології будівельного виробництва Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Божанова Вікторія Юріївна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, управління проектами та логістики Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Вечеров Валерій Тимофійович**, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, управління проектами та логістики Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Євсєєва Галина Петрівна**, доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри українознавства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Іванов Сергій Володимирович**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і маркетингу Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Каховська Олена Володимирівна**, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Левчинський Дмитро Львович**, доктор економічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри кафедри обліку, економіки та управління персоналом підприємства Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Орловська Юлія Валеріївна**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародної економіки Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Пашкевич Марина Сергіївна**, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємства Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет».*

***Поповиченко Ірина Валеріївна**, доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, управління проектами та логістики Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».*

***Семенов Андрій Григорович**, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства Класичного приватного університету.*

***Шапошников Костянтин Сергійович**, доктор економічних наук, професор, директор Причорноморського науково-дослідного інституту економіки та інновацій.*

***Andrzej Gwiżdż**, професор**,** завідувач кафедри економіки Вищої школи бізнесу Національного університету Луіса (м. Новий Сонч, Польща).*

***Stanislava Sokolowska**, професор, доктор філософії, декан економічного факультету Опольського державного університету (м. Ополе, Польща).*

***Sébastien Menard**, доцент, доктор філософії, Факультет права, економіки та управління, Університет міста Ле-Ман (м. Ле-Ман, Франція).*

***Ulian Galina**, доктор економічних наук, професор, декан факультету економічних наук Молдавського державного університету (м. Кишінів, Молдова).*

Видання входить до «Переліку електронних фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» на підставі Наказу МОН України від 16 травня 2016 № 515 (Додаток 12).

Рекомендовано до поширення в мережі інтернет Вченою радою ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
(Протокол № 2 від 24 вересня 2019 р.)

Сайт електронного видання: www.easterneurope-ebm.in.ua

ISSN (Online): 2518-1971

© ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури», 2019

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 339.5.012.42

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ПРЕФЕРЕНЦІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ ДО ТОВАРІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ

APPLICATION OF RULES OF PREFERENCE ORIGIN TO GOODS OF CITIZENS IN FREE TRADE CONDITIONS

Яковенко О.В.
кандидат економічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
відділу вдосконалення протидії митним правопорушенням,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету Державної фіскальної служби України

Заяц В.В.
старший науковий співробітник
відділу вдосконалення протидії митним правопорушенням,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету Державної фіскальної служби України

Yakovenko Oksana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Leading Research Scholar
Department for the improvement of counteraction to customs offenses,
Scientific Research Center for Customs Affairs
Research Institute of Fiscal Policy
University of the State Fiscal Service of Ukraine

Zajac Victor
Senior Research Scholar
Department for the improvement of counteraction to customs offenses,
Scientific Research Center for Customs Affairs
Research Institute of Fiscal Policy
University of the State Fiscal Service of Ukraine

У статті висвітлено існуючий стан здійснення митного контролю та оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон України, у контексті дотримання положень, укладених за участі нашої держави, міжнародних угод про вільну торгівлю. На підставі чинних норм вітчизняного законодавства доведено наявність варіативності митного оформлення товарів, що обертаються у зовнішній торгівлі, залежно від статусу особи, яка є стороною зовнішньоторговельних зв'язків. Основну увагу з погляду оподаткування митом приділено аналізу проблем застосування правил преференційного походження до товарів громадян, оскільки розділом XII Митного кодексу України передбачено безальтернативне використання відносно таких товарів одноманітної 10-відсоткової ставки ввізного мита. Зазначене перешкоджає міжнародній економічній інтеграції та не відповідає меті укладення угод про вільну торгівлю. У висновках до цієї статті викладено пропозиції стосовно шляхів вирішення згаданих проблем.

Ключові слова: *вільна торгівля, товар, країна походження товару, митний контроль, ввізне мито, документ про походження товару, митна декларація.*

В статье освещено существующее состояние осуществления таможенного контроля и оформления товаров, перемещаемых через таможенную границу Украины, в контексте соблюдения положений, заключенных при участии нашей страны, международных соглашений о свободной торговле. На основании действующих норм отечественного законодательства доведено наличие вариативности таможенного оформления товаров, обращающихся во внешней торговле, в зависимости от статуса лица, которое является стороной внешнеторговых связей. Основное внимание с точки зрения налогообложения таможенной пошлиной уделено анализу проблем применения правил преференционного происхождения к товарам граждан, поскольку разделом XII Таможенного кодекса Украины предусмотрено безальтернативное использование в отношении таких товаров однообразной 10-процентной ставки ввозной пошлины. Указанное препятствует международной экономической интеграции и не соответствует цели заключения соглашений о свободной торговле. В выводах к этой статье изложены предложения относительно путей решения упомянутых проблем.

Ключевые слова: *свободная торговля, товар, страна происхождения товара, таможенный контроль, ввозная пошлина, документ о происхождении товара, таможенная декларация.*

The article highlights the current state of customs control and clearance of goods moving across the customs border of Ukraine in the context of compliance with the provisions of international agreements on free trade concluded with our country's participation. On the basis of the current norms of the domestic legislation, it is proved that there is a variability of customs clearance of goods that are traded in foreign trade, depending on the status of the person who is a party to foreign trade relations. From the point of view of customs taxation, the main attention is paid to the analysis of problems of application of preferential rules of origin to goods of citizens who move such goods across the customs border of Ukraine for the needs not related to business activity. At the same time, the issue of the fact that contrary to the tariff commitments adopted by Ukraine in accordance with international agreements on free trade, Section XII of the Customs Code of Ukraine introduces an alternative application of a uniform 10-percent rate of import duty to goods of the citizens move such goods across the customs border of Ukraine for the needs not related to business activity. In the conditions of increase of passenger traffic, the legal norms of the Customs Code of Ukraine are most favorable to accelerate and simplify the process of administering the import duty by unifying the size of its rate on goods of individuals. However, failure to set the maximum value for such goods, which is admissible for the unified taxation of import duties, leads to a breach of the tariff obligations undertaken in free trade. This impedes international economic integration and is inconsistent with the purpose of free trade agreements, which is that by providing each other's goods with mutual free access to their markets, the parties to such agreements, through broad regulatory adaptation, should achieve a new favorable climate for economic relations between the Parties, above all for the development of trade and investment and the promotion of competition, which are key factors for economic restructuring and modernization. The conclusions of the article set out proposals for ways to solve these problems.

Key words: *free trade, product, country of origin of goods, customs control, import duties, document on the origin of goods, customs declaration.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На етапі посилення економічної інтеграції особливої актуальності набуває питання забезпечення відкритості світових товарних ринків. Вільний рух товарів суттєво пожвавлює конкуренцію, що заохочує раціональне використання ресурсів та технологічне осучаснення виробництва. Подолати національні протекціоністські бар'єри покликані міжнародні угоди про вільну торгівлю, які завдяки передбаченому у них преференційному режиму постачання відчутно полегшують доступ товарів країн – учасниць цих угод на території одна одної. З метою належної реалізації преференційних положень угод про вільну торгівлю має відбуватися своєчасна трансформація національного законодавства, зокрема з питань здійснення митної справи та встановлення митних тарифів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженням аспектів визначення країни походження товарів присвячено праці таких учених та фахівців-практиків із митної справи, як І. Бережнюк, О. Лазунін, В. Науменко, П. Пашко. Деталям та проблемам застосування в сучасних умовах під час здійснення митної справи, преференційного режиму відповідно до положень, укладених за участі України, міжнародних угод про вільну торгівлю, присвячено також роботи В. Жданової, В. Сторожчука, О. Яковенко.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання забезпечення виконання зобов'язань, передбачених укладеними за участю України міжнародними угодами про вільну торгівлю, знаходяться в постійному фокусі уваги фахівців із питань державної митної справи. При цьому залишається недостатньо дослідженою запроваджена в українській митній справі варіативність митного оформлення товарів. Недосконалість згаданої варіативності митного оформлення товарів залежно від статусу учасника зовнішньоторговельних

зв'язків зумовлює податкову дискримінацію у вигляді позбавлення преференційного режиму щодо товарів, які переміщуються через митний кордон України громадянами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності. Ця проблема потребує більш детального дослідження з метою визначення на підставі сучасного міжнародного досвіду шляхів її подальшого усунення.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою статті є виокремлення пов'язаних зі здійсненням митної справи перешкод у застосуванні преференційного режиму в умовах вільної торгівлі, а також визначення шляхів усунення цих перешкод.

Особливу увагу при цьому необхідно приділити розв'язанню проблеми митно-тарифної дискримінації окремих учасників зовнішньоторговельних зв'язків.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до положень міжнародних угод про вільну торгівлю, укладених за участі України, сторони цих угод зменшують або скасовують мито на товари, що походять із території договірних сторін. При цьому у жодній із цих угод не наведено положень, які б забороняли можливість застосування преференційного режиму відносно товарів, що переміщуються через митний кордон фізичними особами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Усі товари, у тому числі транспортні засоби, які ввозяться на митну територію України чи вивозяться з неї, незалежно від того, чи обкладаються вони митом та іншими податками, підлягають митному контролю. Зазначені норми передбачені Стандартним правилом 6.1 Розділу 6 Загального додатку до Міжнародної конвенції про спрощення і гармонізацію митних процедур [1] та відображені у ч. 1 ст. 318 Митного кодексу України (МКУ) [2].

Митний контроль та оформлення товарів, що переміщуються через митний кордон фізичними особами не для підприємницьких цілей, у контексті державного регулювання митної справи в Україні традиційно відмежовується від митного контролю товарів, переміщуваних через український кордон у межах зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД). Зокрема, з урахуванням цієї варіативності національним законодавством установлено особливості декларування, митного оформлення та оподаткування товарів, що переміщуються через митний кордон України. Такий підхід не є бездоганним, але може бути пояснений у тому числі прагненням держави:

- скоротити часові та трудові витрати, пов'язані зі здійсненням митного контролю товарів, ураховуючи тенденцію збільшення вантажно-пасажирського потоку у пунктах пропуску через державний кордон України;

- спростити процес адміністрування ввізного мита шляхом уніфікації розміру його ставки на товари фізичних осіб;

- створити інституціональний вплив, спрямований на протидію пов'язаному зі зовнішньою торгівлею прихованому підприємництву.

Для усвідомлення вищевказаної варіативності митного контролю необхідно зважати на правові категорії, що містяться у положеннях Закону України від 16.04.1991 № 959 «Про зовнішньоекономічну діяльність» [3], Митного кодексу України, Податкового кодексу України (ПКУ) від 02.12.2010 № 2755-VI [4], Господарського кодексу України від 16.01.2003 № 436-15 [5].

Передусім це стосується таких визначень, як:

- зовнішньоекономічна діяльність, суб'єкти ЗЕД в Україні (ст. ст. 1, 3 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність»);

- господарська діяльність (ст. 14 ПКУ);

- суб'єкти господарювання (ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу України).

Також для належного сприйняття згаданої вище варіативності митного контролю необхідно враховувати специфіку наведених, серед інших, у ст. 4 Митного кодексу України (МКУ) визначень:

- громадяни – фізичні особи: громадяни України, іноземці, особи без громадянства;

- підприємство – будь-яка юридична особа, а також громадянин-підприємець.

Підсумовуючи вищевикладені правові норми, відзначимо, що переміщення фізичними особами (громадянами) через митний кордон України товарів для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької (господарської) діяльності, не є зовнішньоекономічною діяльністю, а такі особи при цьому не вважаються суб'єктами ЗЕД (підприємствами).

З урахуванням цього необхідно сприймати, зокрема, встановлені українським законодавством положення, які регламентують процес декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України.

Вимоги до оформлення і використання митних декларацій, на підставі яких декларуються товари, що переміщуються (пересилаються) через митний кордон України в межах ЗЕД чи громадянами для потреб, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності, визначені постановами Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 450 «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій» [6], від 21.05.2012 № 431 «Про затвердження форми митної декларації для письмового декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності» [7].

Товари декларуються шляхом подання митному органу:

митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа (ЄАД);

або митної декларації М-16;

або письмової заяви за встановленою формою;

або митної декларації для письмового декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності;

або іншого документа, що, відповідно до законодавства, може використовуватися замість митної декларації.

Митна декларація на бланку ЄАД має практично всеосяжне застосування під час декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України суб'єктами ЗЕД, та заповнюється на:

товари, митна вартість яких перевищує суму, еквівалентну 150 євро;

товари, які підлягають державному експортному контролю та переміщення яких через митний кордон України, згідно із законодавством, потребує надання відповідного дозволу чи висновку;

товари, які ввозяться на митну територію України і підлягають державній реєстрації відповідно до законодавства;

товари, які поміщуються в митні режими митного складу, вільної митної зони, безмитної торгівлі, переробки на митній території України, переробки за межами митної території України та після перебування у таких митних режимах поміщуються в інші митні режими.

Митна декларація на бланку ЄАД застосовується суб'єктами ЗЕД та громадянами для декларування підакцизних товарів (незалежно від вартості), що пересилаються на їхню адресу у міжнародних поштових та експрес-відправленнях.

Також декларуються шляхом подання митному органу митної декларації на бланку ЄАД товари громадян, що пересилаються через митний кордон України в міжнародних поштових та експрес-відправленнях, у разі:

надходження на адресу громадянина в одній депеші (в одному вантажі експрес-перевізника) від одного відправника товарів, сумарна фактурна вартість яких перевищує суму, еквівалентну 10 тис євро;

або пересилання громадянином товарів, сумарна фактурна вартість яких перевищує суму, еквівалентну 10 тис євро.

Під час переміщення (пересилання) товарів через митний кордон України громадянами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, митна декларація на бланку ЄАД заповнюється у разі декларування товарів (у тому числі транспортних засобів особистого користування), що ввозяться на митну територію України і підлягають державній реєстрації відповідно до законодавства, а також коли такі товари, відповідно до МКУ, декларуються з поданням митної декларації, передбаченої законодавством України для підприємств. Зокрема, згідно з ч. 3 ст. 371, ч. 8 ст. 374 МКУ, це стосується товарів, сумарна фактурна вартість яких перевищує еквівалент 10 тис євро.

Форма митної декларації на бланку ЄАД запозичена до українського законодавства з Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами [8], укладеної в 1987 р., положеннями якої передбачено внесення інформації про країну походження товару до граф 16 та 34 ЄАД.

В Україні Порядок заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 651 [9]. Цим Порядком, серед іншого, визначено детальні правила заповнення графи 34 («Код країни походження») митної декларації залежно від факту вивезення чи ввезення товарів з/до України.

Також, окрім вищевказаного, у графі 44 («Додаткова інформація/Подані документи/Сертифікати і дозволи») митної декларації зазначаються й відомості про необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, транспортних засобів комерційного призначення документи про походження товару відповідно до ч. 2 ст. 43 МКУ.

Положеннями міжнародних угод про вільну торгівлю, що укладені за участі України, конкретизуються види та перелік документів, які використовуються для підтвердження країни походження товарів та застосовування преференційного режиму у взаємній торгівлі. Такими документами, наприклад під час зовнішньої торгівлі з країнами – членами Європейського Союзу, визначено сертифікат із перевезення (походження) товару EUR.1, а також декларація (надалі іменуватиметься «декларацією походження»), наданої експортером до рахунку-фактури чи будь-якого іншого комерційного документа, який описує розглядувані товари достатньо детально для того, щоб їх можна було ідентифікувати.

Митна декларація на бланку ЄАД реєструється та приймається митним органом згідно з Порядком виконання митних формальностей під час здійснення митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа, затвердженим Наказом Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 631 [10] (далі – Порядок № 631).

Під час перевірки правильності визначення країни походження товарів та застосування пільг в оподаткуванні відповідно до умов міжнародних угод про вільну торгівлю до підрозділу митного оформлення мають бути подані документи про походження товару. Такі документи, що зазначені у графі 44 МД, подаються до підрозділу митного оформлення згідно з нормами п. 2.2 Розділу II Порядку № 631. Посадова

особа, що здійснює митний контроль та оформлення товару за митною декларацією, перевіряє дотримання форми та правил заповнення поданих митниці документів про походження цього товару з урахуванням вимог міжнародних угод про вільну торгівлю.

Товари громадян, що пересилаються через митний кордон України у міжнародних експрес-відправленнях, згідно з положеннями Постанови КМУ від 21.05.2012 № 450 «Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій», декларуються шляхом подання митному органу митної декларації М-16 у разі:

- надходження на адресу громадянина товарів, сумарна фактурна вартість яких перевищує суму, що не є об'єктом оподаткування митними платежами, але не перевищує суму, еквівалентну 10 тис євро;

- у разі пересилання громадянином товарів, сумарна фактурна вартість яких не перевищує суму, еквівалентну 10 тис євро, які є об'єктом оподаткування вивізним митом, та/або якщо відповідно до закону державними органами видаються документи, необхідні для здійснення митного контролю та митного оформлення таких товарів.

Вищезгадана митна декларація М-16 не передбачає внесення до неї відомостей про країну походження товарів, що унеможливлює застосування щодо цих товарів преференцій, відповідно до положень міжнародних угод про вільну торгівлю.

Для письмового декларування громадянами особистих речей, інших товарів (окрім згаданих вище) для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності, використовується митна декларація, визначена раніше згаданою Постановою КМУ від 21.05.2012 № 431. Форма цієї декларації не передбачає внесення до неї відомостей про країну походження товару, у зв'язку з чим виникає питання, пов'язане з неможливістю застосування щодо цих товарів преференцій, визначених положеннями міжнародних угод про вільну торгівлю (далі – УВТ).

Укладені за участі України УВТ, що зменшують або скасовують митний тариф на товари, є складовою частиною законодавства України з питань державної митної справи, позаяк воно, згідно з ч. 1 ст. 1 МКУ, серед іншого, складається з міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Якщо міжнародним договором України, який набрав чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила міжнародного договору (ст. 19 Закону України від 29.06.2004 № 1906 «Про міжнародні договори України») [11].

Відповідно до положень ст. 271 Митного кодексу України, мито – це загальнодержавний податок, установлений Податковим кодексом України (ст. 9) та МКУ, який нараховується та сплачується відповідно до МКУ, законів України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У цьому контексті необхідно враховувати принципи, на яких ґрунтується податкове законодавство України, що викладені у ст. 4 ПКУ. З погляду адміністрування мита важливими серед них є:

- загальність оподаткування – кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені ПКУ, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є згідно з положеннями ПКУ;

- рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації – забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;

- презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, унаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

- єдиний підхід до встановлення податків та зборів – визначення на законодавчому рівні всіх обов'язкових елементів податку.

Ввізне та вивізне мито, згідно з главою 42 МКУ (ст. ст. 271–288), встановлюються на товари, що відповідно ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі цієї території (ст. ст. 272, 273 МКУ).

Вивізне мито та його ставки встановлюється законом на українські товари, що вивозяться за межі митної території України.

Встановлення нових та зміна діючих ставок ввізного мита, визначених Митним тарифом України [12], здійснюються Верховною Радою України шляхом прийняття законів України.

Платниками мита, зокрема, є:

- особа, яка ввозить товари на митну територію України чи вивозить товари з митної території України у порядку та на умовах, установлених МКУ;

- особа, на адресу якої надходять товари, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових або експрес-відправленнях, несупроводжуваному багажі, вантажних відправленнях.

Ввізне мито на товари, митне оформлення яких здійснюється в порядку, встановленому для підприємств, згідно зі ст. 280 МКУ, нараховується за ставками Митного тарифу України.

Згідно з нормами ч. 5 ст. 280 МКУ, ввізне мито є диференційованим щодо товарів, що походять із держав, які спільно з Україною входять до митних союзів або утворюють із нею зони вільної торгівлі. У разі встановлення будь-якого спеціального преференційного митного режиму згідно з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, застосовуються преференційні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

До товарів, що походять з України або з держав – членів Світової організації торгівлі, або з держав, з якими Україна уклала двосторонні або регіональні угоди щодо режиму найбільшого сприяння, застосовуються пільгові ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України, якщо інше не встановлено законом.

До решти товарів застосовуються повні ставки ввізного мита, встановлені Митним тарифом України.

Відповідно до положень ч. 1 ст. 281 МКУ, допускається встановлення тарифних пільг (тарифних преференцій) щодо ставок Митного тарифу України у вигляді звільнення від оподаткування ввізним митом, зниження ставок увізного мита або встановлення тарифних квот відповідно до законодавства України та для ввезення товарів, що походять із держав, з якими укладено відповідні міжнародні договори. При цьому забороняється знижувати ставки ввізного мита для окремих осіб і за окремими контрактами (ч. 4 ст. 281 МКУ).

Із зазначеного можна зробити висновок, що звільнення від оподаткування ввізним митом або зниження ставок увізного мита, як то передбачено міжнародними УВТ за участі України, стосуються товарів, які походять із території Договірних Сторін та призначені для території інших Договірних Сторін незалежно від приналежності/неприналежності до суб'єктів ЗЕД осіб, що переміщують такі товари через митний кордон України.

Водночас зауважимо, що УВТ не встановлено ніяких заборон відносно застосування преференційного режиму до згаданих товарів, які переміщуються через митний кордон України громадянами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Всупереч наведеним у ст. 4 ПКУ принципам, на яких ґрунтується податкове законодавство України, а саме недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації та єдиного підходу до встановлення податків та зборів, ч. 6 ст. 280 МКУ передбачено особливий підхід до нарахування ввізного мита на товари, митне оформлення яких здійснюється в порядку, встановленому для громадян.

Зокрема, стосовно товарів, що ввозяться в Україну громадянами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, згідно з розділом XII МКУ, передбачено застосування:

- єдиної 10-відсоткової ставки ввізного мита на товари, вартість яких не перевищує еквівалент 10 тис євро (ч. 2, ч. 4, ч. 7 ст. 374 МКУ);

- повних ставок увізного мита згідно з Митним тарифом України на товари, вартість яких перевищує еквівалент 10 тис євро, а також незалежно від вартості – на моторні транспортні засоби, причепи, кузови, шасі для них та товари, що переміщуються на митну територію України у вантажних відправленнях (ч. 8 ст. 374 МКУ, ч. 1, ч. 5 ст. 377 МКУ).

У цих випадках увізне мито на товари стягується, нехтуючи:

- критерієм країни походження товару в контексті вибору виду та розміру ставки мита згідно з Митним тарифом України;

- преференційним режимом, передбаченим укладеними за участі України УВТ.

Указане спотворює конкурентне середовище у зовнішньому товарообігу України, спонукаючи громадян до пошуку та застосування схем оптимізації сплати ввізного мита.

Передусім така оптимізація досягається подрібненням партій товарів для ввезення в Україну до обсягів, що не перевищують вартості, еквівалентної 10 тис євро. Адже єдина 10-відсоткова ставка ввізного мита при цьому може бути значно меншою за повну ставку передбачену Митним тарифом України, наприклад 40% для пальт із бавовни (код згідно з УКТ ЗЕД – 6101 20 10 00).

Також громадянин вправі задекларувати як імпорт у межах ЗЕД для себе, фізичної особи – підприємця, товари придбані в іноземного продавця. Декларування тоді відбуватиметься з використанням декларації на бланку ЄАД та застосуванням ставок увізного мита згідно з Митним тарифом України та преференційним режимом, передбаченим укладеними за участі України УВТ. У цьому разі розмір пільгової ставки ввізного мита, наприклад на спортивні костюми з бавовни (код згідно з УКТ ЗЕД – 6112 11 00 00), дорівнюватиме 0% на відміну від єдиної 10-відсоткової ставки під час їх декларування як товарів, що ввозяться (пересилаються) в Україну громадянином для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Під час дослідження специфіки митного контролю та оформлення товарів, що вивозяться (пересилаються) за межі України громадянами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, на особливу увагу заслуговують прогалини та недоліки положень українського законодавства, що регулюють питання, пов'язані зі сплатою вивізного мита.

Насамперед це стосується положень чинного Митного кодексу України.

Статтею 227 МКУ визначено об'єкти оподаткування митом, до яких віднесено:

1) товари, митна вартість яких перевищує еквівалент 150 євро, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі митної території України підприємствами;

2) товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню митними платежами відповідно до розділу XII МКУ, а також розділів V та VI ПКУ;

3) товари, транспортні засоби, що реалізуються відповідно до ст. 243 МКУ.

Виходячи з положень цієї статті МКУ, товари, що вивозяться (пересилаються) за межі митної території України громадянами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, не є об'єктом оподаткування вивізним митом, хоча, згідно зі ст. 371 МКУ (ч. 2; 3; 5), умовою їх вивезення з України є сплата вивізного мита у випадках, визначених законами України.

Показовими для усвідомлення виявленої у ст. 227 МКУ прогалини є норми Закону України від 10.09.99 № 1033 «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур» [13]. Згідно із цим Законом, застосовується 10-відсоткова ставка вивізного (експортного) мита на насіння льону, соняшнику та рижію без будь-яких винятків у разі їх вивезення з України громадянами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Отже, вказану правову прогалину методологічного характеру в ст. 227 МКУ потрібно усунути шляхом внесення до редакції цієї статті МКУ необхідних змін.

До недоліків законодавства, що перешкоджають застосуванню передбаченого УВТ преференційного режиму щодо товарів громадян, які підлягають оподаткуванню вивізним митом, відносяться деякі норми Положення про митні декларації, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 450. Вказане стосується, наприклад, підпункту 2 пункту 7, абз. 2 пункту 8 Положення про митні декларації, які зумовлюють застосування під час вивезення товарів громадян форм митних декларацій, до яких не передбачено внесення відомостей про країну походження товару. Йдеться про відсутність можливості задекларувати відомості про країну походження товару у затверджених Кабінетом Міністрів України формах митних декларацій:

- М-16, що використовується, зокрема, у разі пересилання громадянином через митний кордон України у міжнародних експрес-відправленнях товарів, які є об'єктом оподаткування вивізним митом та сумарна фактурна вартість яких не перевищує суму, еквівалентну 10 тис євро;

- призначеної для письмового декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності (затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 431), у тому числі для декларування товарів, сумарна фактурна вартість яких не перевищує еквівалент 10 тис євро та на які при цьому законом встановлено вивізне мито.

Для виправлення вищезазначених недоліків необхідно внести відповідні зміни до Положення про митні декларації.

Товари, що вивозяться з України громадянами для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності, відповідно до положень ст. 371 МКУ оподатковуються вивізним митом у випадках, установлених законами України.

Оскільки чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства, то преференційний режим, передбачений УВТ, укладеними за участі України, застосовується, згідно зі ст. 19 Закону України від 29.06.2004 № 1906 «Про міжнародні договори України», у порядку, передбаченому для норм національного законодавства. При цьому якщо УВТ, яка набрала чинності в установленому порядку, встановлено інші правила, ніж ті, що передбачені у відповідному акті законодавства України, то застосовуються правила цієї УВТ.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Належне застосування преференційного режиму у взаємних торговельних відносинах є достатньо чутливою темою в контексті виконання положень, укладених за участі України УВТ.

Для усунення податкової дискримінації учасників зовнішнього товарообігу та забезпечення єдиного підходу до застосування правил преференційного походження згідно з укладеними за участі України УВТ доцільно вдосконалити нормативно-правові акти, якими встановлено умови переміщення громадянами через митний кордон України товарів для потреб, не пов'язаних зі здійсненням підприємницької діяльності.

Передусім це стосується змін до норм розпорядчих актів із питань оподаткування та декларування таких товарів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (від 18.05.1973). URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_643 (дата звернення: 10.09.2019).

2. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/4495-17 (дата звернення: 10.09.2019).

3. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16.04.1991 № 959. URL : http: //zakon.rada.gov.ua/go/959-12 (дата звернення: 10.09.2019).

4. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755- VI. URL : http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (дата звернення: 10.09.2019).

5. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 436-15. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (дата звернення: 10.09.2019).

6. Питання, пов'язані із застосуванням митних декларацій : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 450. URL : http: //zakon.rada.gov.ua/ laws/show/450-2012-п (дата звернення: 10.09.2019).

7. Про затвердження форми митної декларації для письмового декларування товарів, що переміщуються через митний кордон України громадянами для особистих, сімейних та інших потреб, не пов'язаних із провадженням підприємницької діяльності : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 431. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/431-2012-п (дата звернення: 10.09.2019).

8. Конвенція про спрощення формальностей у торгівлі товарами (від 22.05.1987). URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_012 (дата звернення: 10.09.2019).

9. Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа : Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 651. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12 (дата звернення: 10.09.2019).

10. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації на бланку єдиного адміністративного документа : Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 631. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1360-12 (дата звернення: 10.09.2019).

11. Про міжнародні договори України : Закон України від 29.06.2004 № 1906. URL : http://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15 (дата звернення: 10.09.2019).

12. Про Митний тариф України : Закон України від 19.09.2013 № 584. URL : http: //zakon.rada.gov.ua/go/584-18 (дата звернення: 10.09.2019).

13. Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур : Закон України від 10.09.99 № 1033. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-14 (дата звернення: 10.09.2019).

REFERENCES:

1. Mizhnarodna konventsiia pro sproshchennia i harmonizatsiiu mytnykh protsedur vid 18.05.1973 [International Convention on the simplification and harmonization of customs procedures of 18.05.1973], available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643 (access date September 10, 2019).

2. Verkhovna Rada Ukrainy (2012), Mytnyi kodeks Ukrainy [Customs Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 13.03.2012 no. 4495-VI, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (access date September 10, 2019).

3. Verkhovna Rada Ukrainy (1991), Pro zovnishnoekonomichnu diyalnist [On foreign economic activity], Zakon Ukrainy dated 16.04.1991 no. 959, available at: http: //zakon.rada.gov.ua/go/959-12 (access date September 10, 2019).

4. Verkhovna Rada Ukrainy (2010), Podatkovyi kodeks Ukrainy [Tax Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 02.12.2010 no. 2755-VI, available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17 (access date September 10, 2019).

5. Verkhovna Rada Ukrainy (2003), Hospodarskyi kodeks Ukrayiny [Economic Code of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 16.01.2003 no. 436-15, available at: http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15 (access date September 10, 2019).

6. Kabinet Ministriv Ukrayiny (2012), Pytannya, povyazani iz zastosuvannyam mytnykh deklaratsiy [Questions related to the application of customs declaration], Postanova KMU dated 21.05.2012 no. 450, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-п (access date September 10, 2019).

7. Kabinet Ministriv Ukrayiny (2012), Pro zatverdzhennya formy mytnoyi deklaratsiyi dlya pysmovoho deklaruvannya tovariv, shcho peremishchuyutsya cherez mytnyy kordon Ukrayiny hromadyanamy dlya osobystykh, simeynykh ta inshykh potreb, ne povyazanykh z provadzhennyam pidpryyemnytskoyi diyalnosti [On approval of the form of the customs declaration for the written declaration of goods transferred through the customs border of Ukraine by citizens for personal, family and other needs not related to the entrepreneurial activity], Postanova KMU dated 21.05.2012 no. 431, available at: http:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/431-2012-п (access date September 10, 2019).

8. Konventsiya pro sproshchennya formalnostey u torhivli tovaramy vid 22.05.1987 [Convention on the simplification of formalities in trade in goods of 22.05.1987], available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987_012 (access date September 10, 2019).

9. Ministerstvo finansiv Ukrayiny (2012), Pro zatverdzhennya Poryadku zapovnennya mytnykh deklaratsiy na blanku yedynoho administratyvnoho dokumenta [On approval of the procedure for filing customs declarations on the form of a single administrative document], Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny dated 30.05.2012 no. 651, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12 (access date September 10, 2019).

10. Ministerstvo finansiv Ukrayiny (2012), Pro zatverdzhennya Poryadku vykonannya mytnykh formalnostey pry zdiysnenni mytnoho oformlennya tovariv iz zastosuvannyam mytnoyi deklaratsiyi na blanku yedynoho

administratyvnoho dokumenta [On approval of the procedure for completing customs formalities for carrying out customs clearance of goods with using the customs declaration on the form of the single administrative document], Nakaz Ministerstva finansiv Ukrayiny dated 30.05.2012 no. 631, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1360-12 (access date September 10, 2019).

11. Verkhovna Rada Ukrainy (2004), Pro mizhnarodni dohovory Ukrayiny [On the international treaties of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 29.06.2004 no. 1906, available at: http://zakon.rada.gov.ua/go/1906-15 (access date September 10, 2019).

12. Verkhovna Rada Ukrainy (2013), Pro Mytnyi taryf Ukrayiny [On the Customs Tariff of Ukraine], Zakon Ukrainy dated 19.09.2013 no. 584, available at: http://zakon.rada.gov.ua/go/584-18 (access date September 10, 2019).

13. Verkhovna Rada Ukrainy (1999), Pro stavky vyviznoho (eksportnoho) myta na nasinnya deyakykh vydiv oliynykh kultur [On the rates of export duty on seeds of certain types of oilseeds], Zakon Ukrainy dated 10.09.1999 no. 1033, available at: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-14 (access date September 10, 2019).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.64

МЕТОДИЧНІ І ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ЗА ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВИМ РОЗПОДІЛОМ

METHODICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF MANAGEMENT OF LAND RESOURCES BY TERRITORIAL-SECTORAL DISTRIBUTION

Гаража О.П.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри управління земельними ресурсами та кадастру,
Харківський національний аграрний
університет імені В.В. Докучаєва

Garazha Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
of Land Management and Cadastre Department,
Kharkiv National Agrarian University
named after V.V. Dokuchayev

У статті обґрунтовано методики та правове забезпечення управління земельними ресурсами за територіально-галузевим розподілом. Проаналізовано розвиток земельного ринку як конструкту нових земельних відносин, що ґрунтується на інституті власності на землю, здоровій конкуренції, попиті та пропозиції. Обґрунтовано застосування соціологічного дослідження, яке складається із трьох рівнів: методологічного (загальні теоретичні положення та принципи), методичного (конкретні прийоми збору та обробки даних), процедурного (організація проведення опитування). Показано, що залежно від категорії земель за цільовим призначенням створюються специфічні умови для виготовлення предметів праці, продуктів споживання або формування сприятливих умов для розвитку матеріального виробництва. Доведено, що територіальний маркетинг забезпечить інформацією про привабливі та престижні території, перспективні види ділової активності та життєдіяльності, наявні природні, трудові, фінансові та інші ресурси, шляхи їх відтворення та відновлення.

Ключові слова: *методика, маркетинг, управління, земельні ресурси, ринок.*

В статье обоснованы методики и правовое обеспечение управления земельными ресурсами по территориально-отраслевому распределению. Проанализировано развитие земельного рынка как конструкта новых земельных отношений, основанной на институте собственности на землю, здоровой конкуренции, спросе и предложении. Обосновано применение социологического исследования, которое состоит из трех уровней: методологического (общие теоретические положения и принципы), методического (конкретные приемы сбора и обработки данных), процедурного (организация проведения опроса). Показано, что в зависимости от категории земель по целевому назначению создаются специальные условия для изготовления предметов труда, продуктов питания или формирования благоприятных условий для развития материального производства. Доказано, что территориальный маркетинг обеспечит информацией о привлекательных и престижных территориях, перспективных видах деловой активности и жизнедеятельности, имеющихся природных, трудовых, финансовых и других ресурсах, путях их воспроизводства и восстановления.

Ключевые слова: *методика, маркетинг, управление, земельные ресурсы, рынок.*

The article substantiates the methods and legal support for the management of land resources by territorial-branch distribution. The development of the land market as a construct of new land relations based on the institute of land ownership, healthy competition, supply and demand is analyzed. The use of a sociological study consisting

of three levels is substantiated: methodological (general theoretical provisions and principles), methodological (specific methods of data collection and processing), procedural (organization of the survey. It is shown that, depending on the category of land for the intended purpose, specific conditions are created for the production of objects of labor, products of consumption or formation of favorable conditions for the development of material production. It is proved that territorial marketing will provide information the attractive and prestigious territories, promising types of business activity and vital activity, available natural, labor, financial and other resources, ways of their reproduction and restoration. It is revealed that the modern market management system should form the regulatory and legislative framework taking into account the territorial and sectoral features, complete the process of creating market infrastructure, prepare highly qualified personnel, cover comprehensive information support and root the market outlook of the population, effectively combining the directions of public administration , Financial Policy and its Stabilization, Foreign Economic Activity, Monetary Policy and Banking Strengthening vein system, job creation) and management in the use and protection of land, land valuation, cadastre and land management, distribution and redistribution of land, land market, resolving land disputes and land restoration. Successful resolution of this problem requires the development of legal and methodological provisions, taking into account the territorial-sectoral distribution of land. It is proved that the scientific discussions are centered around the problem of reforming economic relations in the field of creating an effective model of the land market with balancing the interests of the state, society and individuals. It is justified that in the conditions of existence of institute of private ownership of land there is a constant movement of land plots and territorial resources in connection with the conclusion of various agreements. It is determined that the land fund of our state consists of different categories of land for the intended purpose, on which the economic interests of potential landowners differ not only because of the sectoral profitability of future production, but also the existence of certain institutional constraints that do not allow to develop a full and transparent market. , which prompts an in-depth study of current issues

Key words: *methodology, marketing, management, land resources, market.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна ринкова система управління повинна формувати нормативно-законодавчу базу з урахуванням територіально-галузевих особливостей, завершити процес створення ринкової інфраструктури, готувати висококваліфіковані кадри, охоплювати всебічне інформаційне забезпечення та укоріняти ринковий світогляд населення, ефективно поєднавши напрями державного управління сфер економіки (інвестиційна діяльність, фінансова політика та її стабілізація, зовнішньоекономічна діяльність, грошово-кредитна політика і зміцнення банківської системи, створення робочих місць) та управління у галузі використання й охорони земель, оцінки земель, ведення державного земельного кадастру та землеустрою, розподілу та перерозподілу земель, ринку земель, вирішенні земельних спорів та відновленні земель. Успішне вирішення даної проблеми потребує розроблення правових та методичних положень з урахуванням територіально-галузевого розподілу земель.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання ринкового управління земельними ресурсами розглядали відомі вчені: В.Є. Данкевич, І. Лукомська [1], О.П. Жук, О.В. Шевченко [2], Ю.О. Лупенко, О.В. Ходаківська [3] та ін. Наявні великі напрацювання потрібно доповнити поглибленим розглядом управління за територіально-галузевим розподілом.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Наукові дискусії зосереджені навколо проблеми реформування економічних відносин у площині створення ефективної моделі ринку землі зі збалансуванням інтересів держави, суспільства й окремих індивідів. В умовах існування інституту приватної власності на землю відбувається постійний рух земельних ділянок і територіальних ресурсів у зв'язку з укладанням різнотипних угод. Земельний фонд нашої держави складається з різних категорій земель за цільовим призначенням, на яких неоднаково проявляються економічні інтереси потенційних власників землі не тільки через галузеву прибутковість майбутнього виробництва, а й через існування певних інституціональних обмежень, які не дають розвиватися повноцінному і прозорому ринку, що спонукає до глибокого дослідження актуальної проблематики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З огляду наявних суперечностей управління земельними ресурсами, що виявляються в процесі інституціонального забезпечення національної економіки та конфліктів інтересів суб'єктів господарювання, перспективи постійного поглиблення правового впливу нині знаходяться у площині вирішення проблем взаємодії державного та підприємницького секторів із галузевим і територіальним середовищем на засадах створення системного законодавчого забезпечення, уникнення суперечностей між новими відносинами і діючою системою управління, яке стає вагомою перешкодою розвитку соціально-економічного прогресу.

Землі сільськогосподарського призначення. Законодавче регулювання суспільних відносин у сфері виробництва, переробки та реалізації

сільськогосподарської продукції має відбуватися незалежно і забезпечуватися аграрним законодавством, яке дасть змогу ефективно функціонувати аграрному сектору, агропромисловому виробництву і створить сталий розвиток сільських територій. Найпоширеніша думка існує про розроблення Аграрного кодексу України, який характеризувався б високим ступенем стабільності, тому що різного рівня нормативно-правові акти у кількості понад 20 тис документів мають багато суперечностей. Аграрний кодекс повинен урегулювати структуру сільськогосподарської нерухомості та власності, орендні відносини, ринок земель, ініціювати створення сільськогосподарських об'єднань та регламентувати повноваження органів управління сільським господарством.

Запобігання рейдерству землі. Рейдерство тлумачиться як «захоплення активів», яке в сільському господарстві відбувається за підробленими документами або із застосуванням силових методів. На сучасному етапі розвитку національної економіки сільське господарство стало прибутковою галуззю, тому з'явилося багато бажаючих у ній заробляти, а вільної землі вже немає, тому орендарі почали боротися за орендодавця, пропонуючи більш вигідні орендні умови. Проте коли не вдається залучити на свій бік орендодавця або існує формальний договір оренди, застосовуються тіньові схеми. Деякі підробляють печатки, підписи і таким чином ініціюють перехід земельної частки (паю) до іншого орендаря. Найбільш вигідним варіантом є збір чужого врожаю. Після домовленості між двома особами про оренду в кінці сезону з'являється третій, який претендує на прибуток. Подібна схема відноситься до силового захвату, а прибуток розділяють загарбники та псевдогосподар.

Землі житлової та громадської забудови. Мають міцну правову базу, яка пов'язана з Господарським кодексом України (гл. 33 «Капітальне будівництво»), Цивільним кодексом, Кодексом про адміністративні порушення, Земельним кодексом України [2]. Але нерозробленим залишається Містобудівний кодекс, який має об'єднати сім законів та 43 норми в інших законах стосовно регулювання містобудівної діяльності. Він має поліпшити умови для інвестицій у будівництво, створити прозорість дозвільних процедур; створити умови для сталого розвитку населених пунктів і територій; підвищити рівень екологічного середовища; врівноважити інтереси різних груп населення (державних, громадських та приватних) у процесі планування територій.

Проблема незаконного будівництва. Нині сягає загальнодержавних масштабів, будівництво ведеться без дотримання будівельних норм і відбувається дискредитація будівельної галузі у цілому. Причиною тому став поділ об'єктів будівництва на п'ять категорій складності й установлення різного порядку оформлення дозволів. Дозволи на високодохідні в ринковій економіці об'єкти середнього класу (багатоповерхові, торговельні, розважальні, офісні будівлі) оформлюються за декларативними і дозвільними правилами, серед яких першім надається більша перевага.

Оновлення генеральних планів населених пунктів. Майже всі генеральні плани населених пунктів застарілі, бо складалися у 70–90-х роках минулого століття за державної форми власності на землю, мали типові види забудови і сукупність об'єктів громадського призначення, будівництво яких без витрат значних коштів не могло бути реалізовано і носило виробничо-розважальний характер із відсутністю національно-духовних мотивів (церкви, громадських діячів).

Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення. Сучасне законодавство містить модельний Екологічний кодекс (№ 997 від 16.11.2006), Земельний кодекс, закони України «Про природно-заповідний фонд», «Про екологічну мережу», «Про Генеральну схему планування території України», Розпорядження Кабінету Міністрів України «Концепція Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року», Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (у частині природних територій та об'єктів, які потребують особливої охорони).

Пріоритетність екологічної мережі. Інституціонально не врегульованим питанням залишається формування екологічної мережі, до об'єктів якої включаються землі різних категорій з особливим природоохоронним призначенням (водний фонд, лісогосподарського, сільськогосподарського, рекреаційного та оздоровчого призначення тощо). Тому необхідно не тільки ідентифікувати конкретні земельні ділянки, а й забезпечити належний режим їх використання; вирішити питання пріоритетності (ключові, сполучні, буферні та відновлювальні території) або навіть виділення їх в окрему категорію.

В організаційній структурі багато недоліків. До адміністративної реформи управління у сфері заповідної справи та природоохоронної діяльності здійснювали територіальні органи Мінприроди, а після – були ліквідовані, а їхні функції не передано в процесі децентралізації органам місцевого самоврядування і не закріплено за Міністерством. Цю багаторічну управлінську прогалину спробував виправити Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо повноважень у галузі охорони навколишнього природного середовища» № 2362, відповідно до якого відбувається передача повноважень у галузі охорони навколишнього природного середовища обласним державним адміністраціям. Для вирішення управлінської проблеми необхідне вжиття таких заходів: створення прозорого і спрощеного використання природних ресурсів природно-запо-

відного фонду на місцевому рівні, поєднуючи місцеву економіку і бізнес; зменшення соціальної напруги у місцевого населення; проведення ефективної роботи щодо створення нових об'єктів і територій природоохоронного фонду; визначення відповідальних осіб на місцевому рівні за об'єкти природно-заповідного фонду.

Землі оздоровчого призначення. Основний напрям розвитку курортів полягає у тому, що вони повинні перетворитися на високоефективну галузь з інтеграцією у світовий ринок. Ці тенденції забезпечують Закон України «Про курорти», Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 р., а використання земель оздоровчого призначення регулюється Земельним кодексом [5]. *Підвищення конкурентоспроможності курортів*. Відповідність вітчизняних курортів світовим стандартам можлива завдяки: удосконаленню нормативно-правової бази, залученню інвестицій для оновлення інфраструктури існуючих та будівництва нових закладів, розширенню асортименту послуг, збільшенню кількості курортної продукції, активному впровадженню сучасних методів менеджменту та маркетингу, організації реклами курортних регіонів не тільки в межах України, а й за кордоном, створенню курортних об'єднань; підтримці підприємницької діяльності у курортній галузі, розвитку фінансово-інвестиційної діяльності, ефективному управлінню та маркетингу. *Поліпшення моніторингу*. Потрібно посилити спостереження за наявними та новими природними лікувальними ресурсами з метою їх збереження та охорони. Нині контроль над ринком оздоровчо-лікувальних послуг ведеться по окремих частинах, тому потрібно створити єдиний державний орган, який би здійснював моніторинг усіх ринкових послуг санітарно-курортної галузі.

Землі рекреаційного призначення. Потрібно розробити: проекти законодавчих актів про створення Національної туристичної організації, яка буде саморегулятивним інститутом туристичного бізнесу; заходи фінансово-інвестиційного забезпечення розбудови туристичної галузі; привести статистичні спостереження туризму до міжнародних стандартів, упровадити міжнародні системи якості послуг та сателітні рахунки; спростити візовий режим. Для цього пропонується розробити та прийняти Туристичний кодекс як законодавчий акт регулювання відносин у пріоритетній галузі економіки. *Збереження рекреаційних земель*. Сьогодення показує масове переведення земельних ділянок рекреації в населених пунктах в інше цільове призначення. Знищення зелених зон, зелених насаджень, об'єктів фізичної культури та спорту викликає санітарно-гігієнічні, рекреаційні та спортивно-оздоровчі ускладнення життєвих умов населення, тому необхідно вжити заходів для протидії знищенню рекреаційних земель і продовжити мораторій на зміну цільового призначення і заборону на руйнування об'єктів рекреації. *Розвиток туристичного потенціалу*. Україна володіє найбільшим туристичним потенціалом, який використовується сьогодні не повною мірою. Для поліпшення розвитку туристичної галузі необхідно залучати кошти інвесторів (приватні, індивідуальні, державні), розробити загальнодержавну та регіональну підтримку туризму, розвивати туристичну інфраструктуру, цінову доступність для вітчизняного туриста, пріоритетні привабливості для іноземного туриста, поширювати інформаційно-рекламну і маркетингову діяльність, високопрофесійне кадрове забезпечення.

Землі історико-культурного призначення. Низка законодавчих актів створює відокремлене регулювання об'єктів історико-культурного призначення, що сприяє розбалансуванню в управлінні цією категорією земель. Необхідно створити єдиний закон (Історико-культурний кодекс), що врегулює багатоаспектність охорони культурної спадщини, і привести у відповідність сучасному міжнародному праву. В умовах децентралізації влади новий закон повинен перекласти частину відповідальності та повноважень на регіональний рівень і вдосконалити охорону культурної спадщини. Необхідно спростити погодження проектної документації і скасувати розроблення історико-містобудівного обґрунтування, а зміст проекту має відповідати історико-культурним опорним планам. *Органи управління*. Сучасна організаційно-управлінська система не дає змоги здійснювати ефективне загальнодержавне управління, тому необхідно створити чітку вертикаль урядового органу та відповідні територіальні підрозділи в обласних, районних, міських державних адміністраціях та органах місцевого самоврядування, щоб охопити виконання пам'яткоохоронного контролю на місцевому рівні. Також необхідно передбачити централізоване фінансування для усунення відмінностей в організації управлінських органів на місцях, тільки тоді в обласних державних адміністраціях створиться великий штат та необхідна кількість підрозділів, підвищиться кваліфікація виконавців та службовців; посилити моніторинг технічного стану пам'яток археології та запобігти знищенню пам'яток у процесі будівництва; зміцнити вплив громадськості у сфері охорони об'єктів культурної спадщини на місцевому рівні та відновити повноваження Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. Зазначені заходи сприятимуть усуненню прогалин правового та організаційного характеру на цих землях.

Землі лісогосподарського призначення. У процесі децентралізації влади розвиватиметься комунальна форма власності на ліси, але особливості та традиції ведення приватного лісогосподарювання в Україні втрачено, і, на жаль, не створено інституції державно-приватного партнерства, що унеможливлює приватизацію лісового фонду для запобігання

негативним результатам. На сучасному етапі неможливо відмовитися від державного управління лісами, але можливо поєднати із залученням приватних господарюючих суб'єктів на виконання конкретних видів робіт із передачею частки повноважень. Пропонується створити Лісогосподарську корпорацію як юридичну особу, яка поєднає державні підприємства з територіальною мережею і діяльність якої буде спрямована на державні ліси. Державне лісове агентство буде управляти діяльністю комунальних та приватних лісів.

Землі водного фонду. Басейновий підхід до управління землями водного фонду найбільш поширений у світі. Він включений і в нашу систему водного управління. Проблемами залишилися: 1) зони діяльності; 2) повноваження земельних, водних та природоохоронних органів; 3) важелі управління водно-земельними відносинами; 4) басейнове районування; 5) басейнові ради. Регіональні органи Держрибагентства України складають управління охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства у відповідній області. Контроль над використанням та охороною вод ділиться на державний і громадський. Державний контроль здійснюється КМУ, Держекологічною інспекцією, екологічною експертизою та ін. Громадський контроль – громадськими інспекторами охорони навколишнього природного середовища.

Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення. У законодавчій базі необхідно розробити кодекс, закони, що регулюють промисловість у цілому та її галузі. Промисловий інститут обґрунтовує народногосподарське значення промислового об'єкта, його функціонування. Промисловість ділиться на групи галузей – видобувних і обробних, а також на важку, легку і харчову. Галузеве розподілення складається з галузей, підгалузей, виробництв. Виробництво сировини, палива, знарядь праці групує галузі важкої промисловості. Галузі, що виробляють засоби виробництва, належать до групи «А», а товари споживання – до групи «Б». У режимі земель цієї категорії виділяють правовий режим, промисловий режим, режим санітарно-захисних зон, режим використання, режим нормування (табл. 1).

Необхідність проведення дослідження полягає у тому, що сучасне управління характеризується міцною теоретико-правовою базою, але визначення прогалин його практичного боку залишається недостатньо вивченим. Соціологічне опитування було проведено серед 307 респондентів Дніпропетровської, Полтавської, Сумської та Харківської областей (5% від загальної чисельності). Вони були відібрані, тому що: 1) мають у наявності всі категорії земель; 2) налагоджена робота службовців органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; 3) мають середні економічні показники по країні. Специфічними ознаками для центральних та східних регіонів є те, що у них велика частка валового регіонального продукту у загальному підсумку (відповідно 15,1% та 8,4%), висока рентабельність аграрного виробництва (46% і 40%), поступове збільшення вартості будівельної продукції (на 36,7% та 22,9%) та промислової продукції (на 0,1% та 7,8%). Водночас ці регіони мають унікальні природно-заповідні, історико-культурні, оздоровчі та рекреаційні ресурси, які забезпечують послугами не тільки їх населення, а й країну у цілому.

Досліджуючи оцінку респондентів раціонального використання земель різних категорій за цільовим призначенням, установлено, що переважна більшість визначає його ступінь як задовільний (16–70%) або низький (6–42%) через надмірне розорювання сільськогосподарських земель, відсутність сівозмін та внесення органічних добрив за занепаду тваринництва; слабкий розвиток інженерно-транспортної інфраструктури та безхазяйні господарські двори у сільських населених пунктах; відсутність визначених у натурі меж природо-заповідного фонду та екологічної мережі; занедбаність унікальних лікувальних джерел та територій, відсутність інвестицій; низький рівень туристичної привабливості місць відпочинку, забудову котеджами; несанкціоноване проведення археологічних розкопок та будівництво в історичних місцях; заборонені вирубки лісу, видобутки бурштину; викиди брудних стічних виробничих, побутових вод у природні джерела, що призводить до забруднення річок, озер та інших водойм; знецінення основних фондів промислових підприємств та застарілі технології, що призводять до надмірного використання земельних ресурсів, штучних насипів із порожніх порід. За показниками кореляційного аналізу було встановлено залежність на *землях сільськогосподарського призначення* – пріоритетною формою власності на землю та переважним видом набуття прав на земельну ділянку (r=0,99); необхідністю інвентаризації земель та впровадженням, функціонуванням ринку земель (r=0,98); проживанням покупця в районі місцезнаходження продаваної земельної ділянки та максимальною площею ділянки, яка продається у власність однієї людини (r=0,98) (рис. 1).

Прозоре управління ринком землі (прав на землю) полягає у відкритті реєстрів земельних ділянок і реєстрів суб'єктів господарювання, які бажають їх купити, це створить інформаційне середовище, в якому кожний гравець буде мати повну інформацію про продавця, з яким вони будуть взаємодіяти і конкурувати на місцевому ринку. Реєстри будуть основою для формування бази потенційних покупців, які повинні подати заявку на купівлю земельної ділянки протягом року до дати проведення електронного аукціону. У заявці покупець також може запропонувати

Таблиця 1

Аналіз та пропозиції з модернізації організаційно-правової основи управління земельними ресурсами за територіально-галузевими рівнями

КАТЕГОРІЇ ЗЕМЕЛЬ	ПРАВОВА ОСНОВА	ОРГАНІЗАЦІЙНА ОСНОВА
Землі сільськогосподарського призначення	Аграрний кодекс (проект)	Мінекономрозвитку, департаменти агропромислового розвитку у складі облдержадміністрацій (чинна)
Землі житлової та громадської забудови	Містобудівний кодекс (проект)	Мінрозгром, департаменти регіонального розвитку та житлово-комунального господарства у складі облдержадміністрацій (чинна)
Землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення	Екологічний кодекс, Закон «Про природно-заповідний фонд України» (чинні)	Міненергодовкілля (чинна), територіальні органи (проект), відповідальні особи у територіальних громадах (проект)
Землі оздоровчого призначення	Закон України «Про курорти» (чинний)	Мінекономрозвитку (Департамент туризму та курортів з 2017 р.) і МОЗ (чинні), департаменти охорони здоров'я у складі облдержадміністрацій (чинні)
Землі рекреаційного призначення	Закон України «Про туризм» (чинний) Туристичний кодекс (проект) Закон України «Про землі рекреаційного призначення» (проект)	Мінекономрозвитку (Департамент туризму та курортів з 2017 р.), Департамент культури, туризму та курортів (чинні), Управління фондом рекреаційних земель (проект)
Землі історико-культурного призначення	Закони України «Про культуру», «Про музеї та музейну справу» (чинні), Історико-культурний кодекс (проект)	Мінкультмолодьспорт (управління охорони культурної спадщини), Мінрозгром, Міненергодовкілля, Мінекономрозвитку (чинні). При державних адміністраціях та територіальних громадах створити департаменти охорони культурної спадщини із централізованим фінансуванням (проект)
Землі лісогосподарського призначення	Лісовий кодекс (чинний)	Мінекономрозвитку, Державне агентство лісових ресурсів України (чинні), Лісогосподарська корпорація (проект)
Землі водного фонду	Водний кодекс (чинний)	Міненергодовкілля (Державне агентство водних ресурсів), Мінекономрозвитку (Державне агентство рибного господарства, Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру), МВС (Державна служба з надзвичайних ситуацій) (чинні)
Землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення	Кодекс про надра, Закон України «Про індустріальні парки» (чинні)	Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
	Повітряний кодекс, Кодекс торговельного мореплавства, Закон України «Про транспорт» (чинні)	Міністерство інфраструктури України
	Закони України «Про електроенергетику», «Про енергозбереження» (чинні)	Міністерство енергетики та захисту довкілля України
	Закон України «Про оборону України», «Про використання земель оборони» (чинні)	Міністерство оборони України

Джерело: розроблено автором

свою ціну за ділянку, яка його дуже цікавить. Це створить чесну конкуренцію, відслідковування суспільством грошових потоків, запобігатиме прояву корупції. Застосування електронних земельних торгів, які показують ринкову вартість землі і повинні проводитися регулярно в усіх місцях країни. Проблема полягає у визначенні стартової ціни. Відповідно до чинного

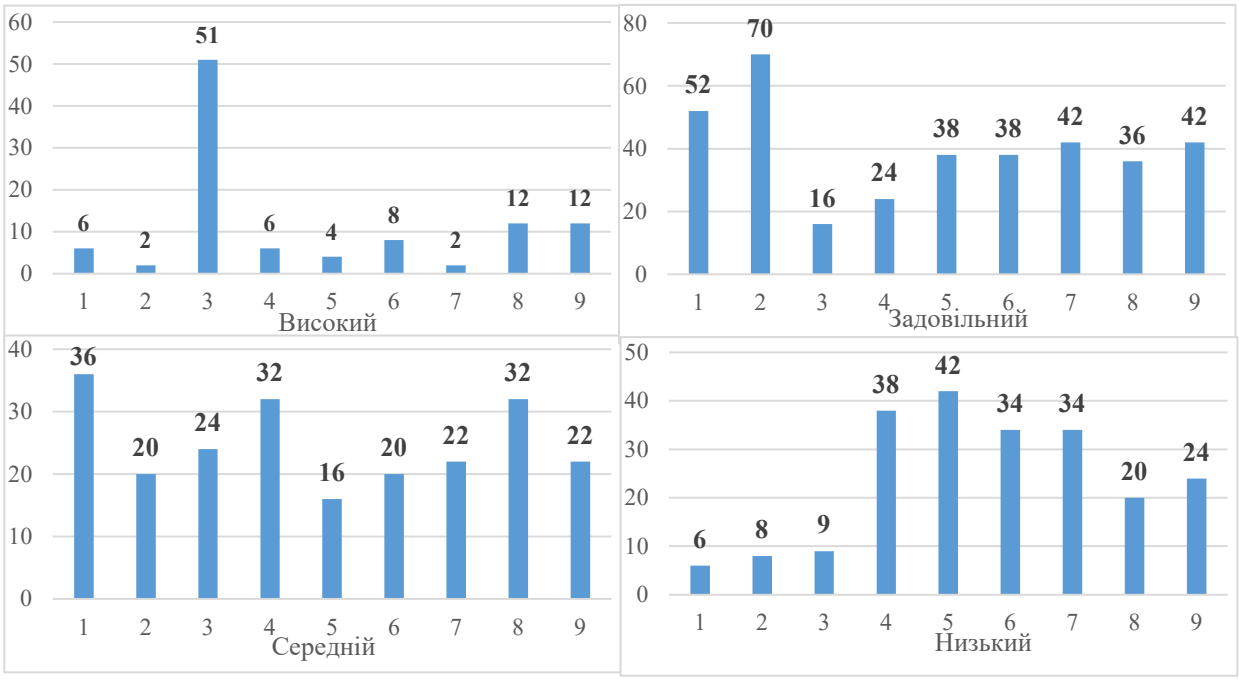

Рис. 1. Ступінь раціонального використання земель, %

Джерело: власні дослідження. Залежно від категорії: 1. землі сільськогосподарського призначення; 2. землі житлової та громадської забудови; 3. землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; 4. землі оздоровчого призначення; 5. землі рекреаційного призначення; 6. землі історико-культурного призначення; 7. землі лісогосподарського призначення; 8. землі водного фонду; 9. землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення

законодавства, стартова ціна земельних ділянок державної та комунальної власності відноситься скоріше до інвестиційної, ніж ринкової. Тому прийняття їх за базу під час запуску ринку є спірним питанням. Малі та середні виробники сільськогосподарської продукції можуть мати складності у набутті кредитів. Для уникнення подібної ситуації та дотримання принципу рівноправності всіх учасників ринку необхідно надавати гарантії на одержання кредиту на купівлю землі. Подібною гарантуючою організацією має стати Агенція з надання кредитних гарантій. На початковому етапі мають бути жорсткі обмеження щодо заборони продажу земель іноземцям та особам без громадянства. Так, повинні бути встановлені норми щодо концентрації земель в однієї особи. Пропонується в розмірі не більше 10% від площі об'єднаної територіальної громади (адміністративного району), але не більше 500 га. Повинні бути впроваджені антиспекулятивні заходи, які будуть регламентувати збирання податкового мита у розмірі 90% від вартості земельної ділянки, яка перепродається на протязі 10 років після купівлі. Необхідно проводити роз'яснювальну роботу серед сільського населення і надавати їм юридичні консультації. Бажано запустити ринок землі через вісім місяців після прийняття Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення» і після закінчення сільськогосподарського сезону (табл. 2).

Створення ринку земель сільськогосподарського призначення ґрунтується на підвищенні інтелектуально-геоінформаційного забезпечення землекористування, впровадженні прозорого управління земельними ресурсами, розвитку іпотечного кредитування, застави земель, а індикаторами інституціонального середовища є: супутниковий моніторинг посівів та землекористування, єдина база експертної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення, Агентство управління земельними ресурсами та розвитком сільських територій, відкриті реєстри земельних ділянок і реєстри суб'єктів господарювання, проведення електронних земельних аукціонів, сприятливі умови кредитування, застави, внесення до статутного фонду, проведення інтегрованого землеустрою, зміни меж, сприяння консолідації земель, формування державного земельного банку, вільний обіг земельних ділянок (рис. 2).

Проведений аналіз методів дохідного підходу до визначення ринкової вартості земельних ділянок різного цільового використання показав значні коливання залежно від виду здійснюваної діяльності, ефективності виробництва, обсягу й якості виробленої продукції, собівартості виробництва та цін реалізації, і рекомендувати їх можливо тільки на перших етапах відкриття ринку. Беззаперечно, автор погоджується з тим, що найбільш справедлива оцінка буде під час використання порівняльного

Таблиця 2

Комплекс заходів зі створення ринку земель на початковому етапі

Найменування організаційно-структурного елементу з формування ринку земель сільськогосподарського призначення	Організатори інституційного середовища (суб'єкти)					
	Верховна Рада	Держгеокадастр	Фонд державного майна	Світовий банк	Державний земельний банк	Засоби масової інформації
Прийняття Закону України «Про обіг земель сільськогосподарського призначення», «Про ринок земель»	■					
Зняття мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення	■					
Фінансування Державного земельного банку				■		
Кредитування покупців земельних ділянок					■	
Проведення електронних земельних торгів		■				
Створення Єдиної бази експертної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення			■			
Відкриття Реєстрів земельних ділянок на продаж		■				
Відкриття Реєстрів суб'єктів господарювання		■				
Обмеження продажу земель іноземцям та особам без громадянства	■					
Обмеження концентрації земель у однієї особи	■					
Антиспекулятивні заходи щодо перепродажу земель	■					
Проведення роз'яснювальної та інформативної роботи для формування ринкової свідомості						■
Агенція з надання кредитних гарантій	■					
Встановлення мінімальної ціни продажу		■				

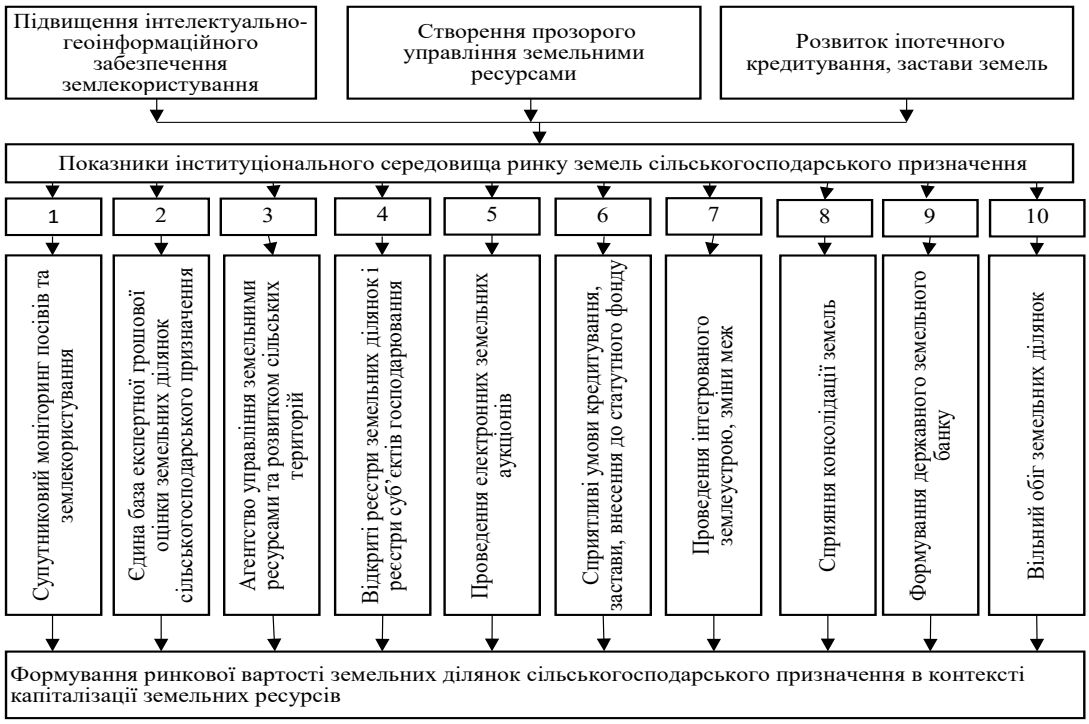

Рис. 2. «Дорожня карта» створення ринку земель сільськогосподарського призначення України

підходу, ґрунтуючись на зіставленні цін продажу земельних ділянок або статистичного аналізу ринку. Сьогодні в оцінці склалася практика, за якою кожний оцінювач або оціночна організація веде відокремлену базу з проведених оцінок, але у них відсутні дані про фактичні ціни продажу земельних ділянок. Для проведення якісної оцінки земельних ділянок автор пропонує створити Єдину державну базу експертної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення, дані з якої мають бути доступні для кожного практикуючого оцінювача земельних ділянок через авторизований ключ. Єдина база буде ґрунтуватися на геоінформаційному забезпеченні та автоматизованих технологіях, які будуть містити актуальні, достовірні й повні дані про ділянки-аналоги. Вона повинна ґрунтуватися на даних публічної кадастрової карти, містити шар кадастрових номерів для пошуку земельних ділянок, шар природно-сільськогосподарських районів, які будуть використовуватися для аналізу земельних ділянок в їх межах на основі рекомендацій щодо врахування особливостей природно-сільськогосподарського районування території і забезпечать найвищу подібність конкретного виду угідь в однакових природно-екологічних та зональних умовах і буде відображувати соціально-економічні чинники і спільну кон'юнктуру сегмента земельного ринку. Із публічної кадастрової карти потрібно, щоб під'єднувалися автоматично шар ділянок-аналогів по координатах поворотних точок оцінюваної земельної ділянки в межах одного природно-сільськогосподарського району; шар агровиробничих груп ґрунтів із шифром, назвою та балами бонітету; шар горизонталей для автоматичного визначення висоти, ухилу, експозиції схилу; шар населених пунктів для визначення відстані до господарського двору (найближчий населений пункт) та ринків збуту (районний центр); шар транспортної інфраструктури, який буде складатися з польових доріг (під'їзні шляхи) та автомобільних, залізничних доріг (транспортування продукції); шари залягання ґрунтових вод; шар екологічного стану, який містить дані про атмосферне, радіоактивне, техногенне забруднення; шар земельних поліпшень. Автоматизація проведення експертної грошової оцінки земельних ділянок сільськогосподарського призначення дасть змогу нарощувати базу з оцінених земельних ділянок, підвищити швидкість оцінки, застосовувати методи економіко-математичного моделювання; забезпечити максимальну точність і ринковість результатів оцінки.

Автором пропонується автоматично наповнювати базу «Фактичної продуктивності земельних ділянок сільськогосподарського призначення», яка може бути застосована під час проведення масової оцінки земель та для інформування потенційного покупця про рівень дохідності конкретної земельної ділянки. До неї повинні включатися шар агровиробничих груп із зазначенням шифру, назви та балу бонітету; шар видів сільськогосподарських угідь; шар фактичної врожайності сільськогосподарських культур; шар агрохімічних показників (уміст гумусу, калію, фосфору, глибина гумусового горизонту тощо); шар районованих для даної місцевості сільськогосподарських культур; шар природно-сільськогосподарських районів; шар виробничих витрат по вирощуванню сільськогосподарських культур; шар рівня рентабельності. При цьому автоматично повинен розраховуватися рівень дохідності, визначатися ринкова вартість за типовим для даної місцевості набору районованих культур, який може слугувати індикатором інвестиційної привабливості території для потенційного товаровиробника (табл. 3).

Наступним видом запропонованої в дослідженні оцінки управління земельними ресурсами за територіально-галузевим розподілом є інтегральний коефіцієнт, який розраховується на основі трьох факторів, які максимально характеризують розвиток галузі на певній категорії земель за цільовим призначенням у 10 інститутах за формулою:

$$К_i = \sqrt[n]{К_1 * К_2 * К_3}\,, \qquad (1)$$

де $К_i$ – інтегральний коефіцієнт оцінки прояву конкретного інституту на певній категорії земель за цільовим призначенням; $К_1 * К_2 * К_3$ – сума добутків факторів, які характеризують прояв інституту; n – кількість відібраних факторів оцінки.

В Україні правове регулювання земельних відносин ґрунтується на принципі поділу земельного фонду на категорії залежно від їх цільового призначення, що змістовно наповнює інститут цільового призначення земель та його доцільність. Віднесення земельної ділянки до конкретної категорії земель має юридичне значення, яке віддзеркалюється особливим правовим режимом із установленими правовими нормами, порядками та умовами її використання для захисту і підтримки прав землевласників та землекористувачів, державного контролю над використанням та охороною земель, застосування системи штрафних санкцій та юридичної відповідальності за його порушення, проведення кадастру, моніторингу, землеустрою. Крім того, правовий режим визначає особливо цінні землі та поділяє за рівнем техногенного забруднення, що зумовлює їх екологічне значення. Цільове призначення земельної ділянки формує мету та умови її використання в рамках конкретної категорії, а цільове використання земельної ділянки обґрунтовує спосіб користування після її формування відповідно до цільового призначення. Це зумовлено тим, що національна економіка України характеризується високим рівнем диверсифікації та структурною диференційованістю і впливає на процес фор-

Таблиця 3

Вартість 1 га ріллі земель сільськогосподарських підприємств за середньою врожайністю семи типових сільськогосподарських культур в областях України станом на 19.05.2018

Назва	Земельна рента середньозважена, грн/га	Ставка капіталізації, %	Вартість 1 га, грн/га	Курс долара	Вартість 1 га ріллі, дол./га
Вінницька	1826,50	3	60883,3	26,1862	2325,0
Волинська	2328,70	3	77623,3	26,1862	2964,3
Дніпропетровська	1912,50	3	63750,0	26,1862	2434,5
Донецька	1264,70	3	42156,7	26,1862	1609,9
Житомирська	1761,60	3	58720,0	26,1862	2242,4
Закарпатська	273,80	3	9126,7	26,1862	348,5
Запорізька	1446,70	3	48223,3	26,1862	1841,6
Івано-Франківська	1435,90	3	47863,3	26,1862	1827,8
Київська	2217,30	3	73910,0	26,1862	2822,5
Кіровоградська	2652,30	3	88410,0	26,1862	3376,2
Луганська	1402,50	3	46750,0	26,1862	1785,3
Львівська	1856,00	3	61866,7	26,1862	2362,6
Миколаївська	1968,00	3	65600,0	26,1862	2505,1
Одеська	1187,00	3	39566,7	26,1862	1511,0
Полтавська	2633,00	3	87766,7	26,1862	3351,6
Рівненська	1823,00	3	60766,7	26,1862	2320,6
Сумська	1654,60	3	55153,3	26,1862	2106,2
Тернопільська	2044,90	3	68163,3	26,1862	2603,0
Харківська	1825,20	3	60840,0	26,1862	2323,4
Херсонська	1521,60	3	50720,0	26,1862	1936,9
Хмельницька	2109,20	3	70306,7	26,1862	2684,9
Черкаська	3067,40	3	102246,7	26,1862	3904,6
Чернівецька	1178,30	3	39276,7	26,1862	1499,9
Чернігівська	1137,80	3	37926,7	26,1862	1448,3
Україна	1913,70	3	63790,0	26,1862	2436,0

мування їх дохідності. Автор пропонує проводити аналіз управління земельними ресурсами в межах територіального інституту за показниками площі, землезабезпеченості та земленавантаження (рис. 3).

Автором пропонується методика маркетингового аналізу управління земельними ресурсами. Цей аналіз показує перспективи створення спроможних та статусних територій, які будуть привабливі для потенційних інвесторів, користувачів, власників на місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях. На першому етапі проводиться аналіз управління за чотирма групами показників: територіальними (Т – territorial), галузевими (І – industrial), маркетинговими (М – marketing) та брендинговими (В – branding), які відображують цінність територіального продукту об'єднаної територіальної громади, регіону в умовах децентралізації влади. На другому етапі аналізуються активні, пасивні, перспективні та ризики управління земельними ресурсами, що дає можливість визначати стратегії розвитку окремих галузей економіки, попит на певні види територіального продукту, його конкурентоспроможність на ринку послуг. На третьому етапі розробляється узагальнення показників активного, пасивного, перспективного, ризикованого блоків за формулою:

$$c=\Sigma a1 - \Sigma a2, \quad (2)$$

де с – різниця між сильними та слабими сторонами; Σa_1 – сума значень від 7 до 10 певного блоку; Σa_2 – це сума значень від 1 до 6 певного блоку.

Пропонується впроваджувати територіальний маркетинг, який забезпечить інформацією про привабливі та престижні території, перспективні види ділової активності та життєдіяльності, наявність природних, трудових, фінансових та інших ресурсів, шляхи їх відтворення та відновлення. Отже, формується імідж території, її просування для участі у міжнародних та регіональних програмах, стимулюється раціональне використання ресурсного потенціалу, залучаються нові державні та приватні інвестиції. Для реалізації територіального маркетингу залучаються такі інструменти, як позиціонування території, аналіз, вибір цільових ринків. Спрямування маркетингу відбувається

Рис. 3. Інтегральний показник територіального інституту

на приваблення туристів, розвиток національних промислів, обслуговування, промисловості та експорту. Поряд із цим він спрямований на поліпшення управління об'єднаною територіальною громадою, поліпшення інфраструктури та культурної поведінки, тобто свідомість управлінців та діяльність органів управління повинні бути скеровані на формування позитивного та культурного іміджу в зовнішньому середовищі. Розглядаючи вітчизняну практику децентралізації управління земельними ресурсами в контексті вагомості не тільки природно-ресурсних і економічних, а й інших чинників, запропоновано використовувати такий аналіз. Авторське бачення у цьому аналізі полягає у тому, що аналізуються територіально-галузеві та маркетингові чинники впливу на розвиток територіальної громади, регіону. Він стає маркетинговим інструментом, який розглядає територіальні (T – territorial), галузеві (I – industrial), маркетингові (M – marketing) та брендингові (B – branding) чинники внутрішнього та зовнішнього середовища, що мають безпосередній вплив на управління земельними ресурсами в умовах децентралізації влади, формування об'єднаних територіальних громад (табл. 4).

Аналіз децентралізованого управління земельними ресурсами надає необхідну інфор-

Таблиця 4

Аналіз управління земельними ресурсами

Назва чинника аналізу	Характеристика
1	2
T – чинники впливу територіальної сфери	Нестійкий інтегрований потенціал території; наявність природних ресурсів, лікувальних джерел, історико-культурних об'єктів та їх низька вартість; стимулювання використання та купівлі територіального продукту; приваблення територією успішних фірм, державних замовлень, професіоналів, інвесторів, туристів; диференціація території для різних груп споживачів; наявність шкідливих виробництв, підприємств, забруднених ландшафтів, недоглянутих територій; прогнозування ситуації і можливостей території; необлаштовані місця масового відпочинку; низький рівень інфраструктурного забезпечення; зручна просторова локалізація територіального продукту.
I – чинники впливу галузевої сфери	Точність прогнозування потреб економіки; розширення асортименту галузевих послуг; слабкий темп створення місцевих товарів та послуг; відтік молоді та професіоналів; відповідність та сприятливість ціни і якості туристично-рекреаційної послуги для потенційного споживача; низька спеціалізація територіального продукту; зростання бази оподаткування і доходів у місцевий бюджет; розвиток туризму, таборів, спортивних закладів; пошук дохідних каналів збуту продукції; перерозподіл ресурсів для прибуткових галузей і підприємств території.

Закінчення таблиці 4

1	2
М – чинники впливу маркетингової сфери	Просування території для здійснення різних проектів; націленість на довгостроковий розвиток; низька співучасть громадськості у владі та бізнесі; нестача фінансових ресурсів; підвищення якості і комфортності життя; зіставлення цін з аналогічними послугами та курортами за кордоном; низька стимуляція попиту публічними заходами (ярмарки, виставки, фестивалі); популяризація та пропаганда територіального продукту; неефективна стратегія маркетингового розвитку території; сезонний спад ділової активності.
В – чинники впливу брендингової сфери	Створення позитивного іміджу території; виявлення потенційних імідж-утворюючих чинників; етнічна та релігійна специфіка території; низький рівень орієнтації на людину, її потреби і стиль життя; демонстрація власних конкурентних переваг на зовнішньому ринку; поява нових гравців на ринку територій; конкурентоспроможність територій на ринку послуг; слабка участь території та суб'єктів у міжнародних, національних та регіональних програмах; підвищення рівня культури населення в умовах його сучасної деградації; забезпечення безпеки та захищеності гостей, уникнення терактів, міжнаціональних конфліктів.

мацію зацікавленим користувачам: фізичним та юридичним особам, органам виконавчої влади та місцевого самоврядування стосовно прибуткових галузей та можливості їх розміщення на території, контрольно-якісні показники управлінської діяльності місцевої влади, вектори розвитку територіальної громади й удосконалення управління земельними ресурсами. Розглянемо узагальнені результати експертної оцінки.

Територіальна сфера. Основними факторами експертної оцінки визначено ті, що показують низький рівень інфраструктурного забезпечення (10), необлаштовані місця масового відпочинку (9), наявність природних ресурсів, лікувальних джерел, історико-культурних об'єктів та їх низька вартість (8), приваблення територією успішних фірм, державних замовлень, професіоналів, інвесторів, туристів (7) (рис. 4).

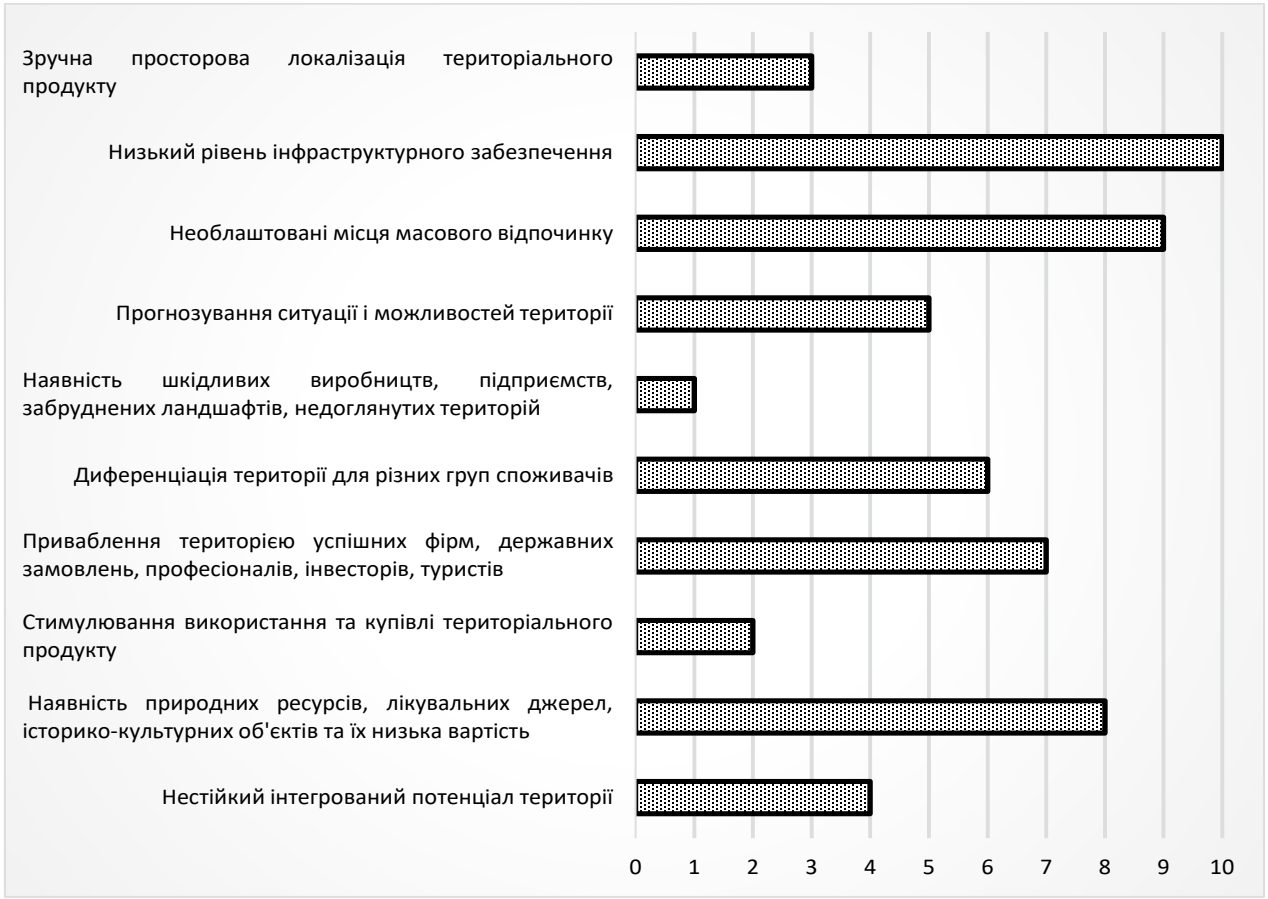

Рис. 4. Вплив територіальної сфери на управління земельними ресурсами

Галузева сфера. Ключовими напрямами розвитку об'єднаних територіальних громад виділено три галузі: сільське господарство, інфраструктура та туризм. У більшості громад зберігся міцний потенціал розвитку галузі сільського господарства у напрямах фермерства, садівництва як основних чинників поповнення місцевого бюджету, але потрібно залучати інвесторів та стимулювати місцеве агропідприємництво. Перспективними напрямами розвитку є галузі переробної промисловості, наприклад будівництво цеху з обробки та фасування круп, на які є попит на ринку і немає виробництва в інших громадах. Хоча у багатьох громадах природні умови та клімат дають змогу впроваджувати туризм, його розвитку здебільшого перешкоджають незадовільний стан дорожнього покриття та низький рівень обслуговуючої інфраструктури. Експертні результати показують, що перспективним є розвиток туризму, таборів, спортивних закладів (10), зростання бази оподаткування і доходів у місцевий бюджет (9), перерозподіл ресурсів для прибуткових галузей і підприємств території (8), розширення асортименту галузевих послуг (7) (рис. 5).

Завершальним елементом проведеного дослідження є наочне представлення показників відповідно до секторів активності, перспектив розвитку, пасивності, ризиків управлінської діяльності. За кожним елементом були підраховані бали позитивні (6–10) та негативні (1–5), потім між ними знайшли різницю. Для пасивних та негативних добавили від'ємний знак. Найбільше значення – 42 бали – одержало поле «активність», а найменше – 7 балів – поле «ризики». «Перспективи» і «пасивність» – майже однакові результати. Отже, стратегією розвитку об'єднаних територіальних громад, регіонів має стати посилення територіального маркетингу, розроблення нових видів та рекламування територіального продукту, посилення роботи у створенні бренду території, пошук вільного простору для інноваційних ідей (рис. 6).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Інфраструктура прозорого управління земельними ресурсами складається з підсистем, які містять відповідний набір компонентів. Законодавчо-правова підсистема визначає інституціональні рамки прозорого управління та регулює земельні відносини у напрямах управління

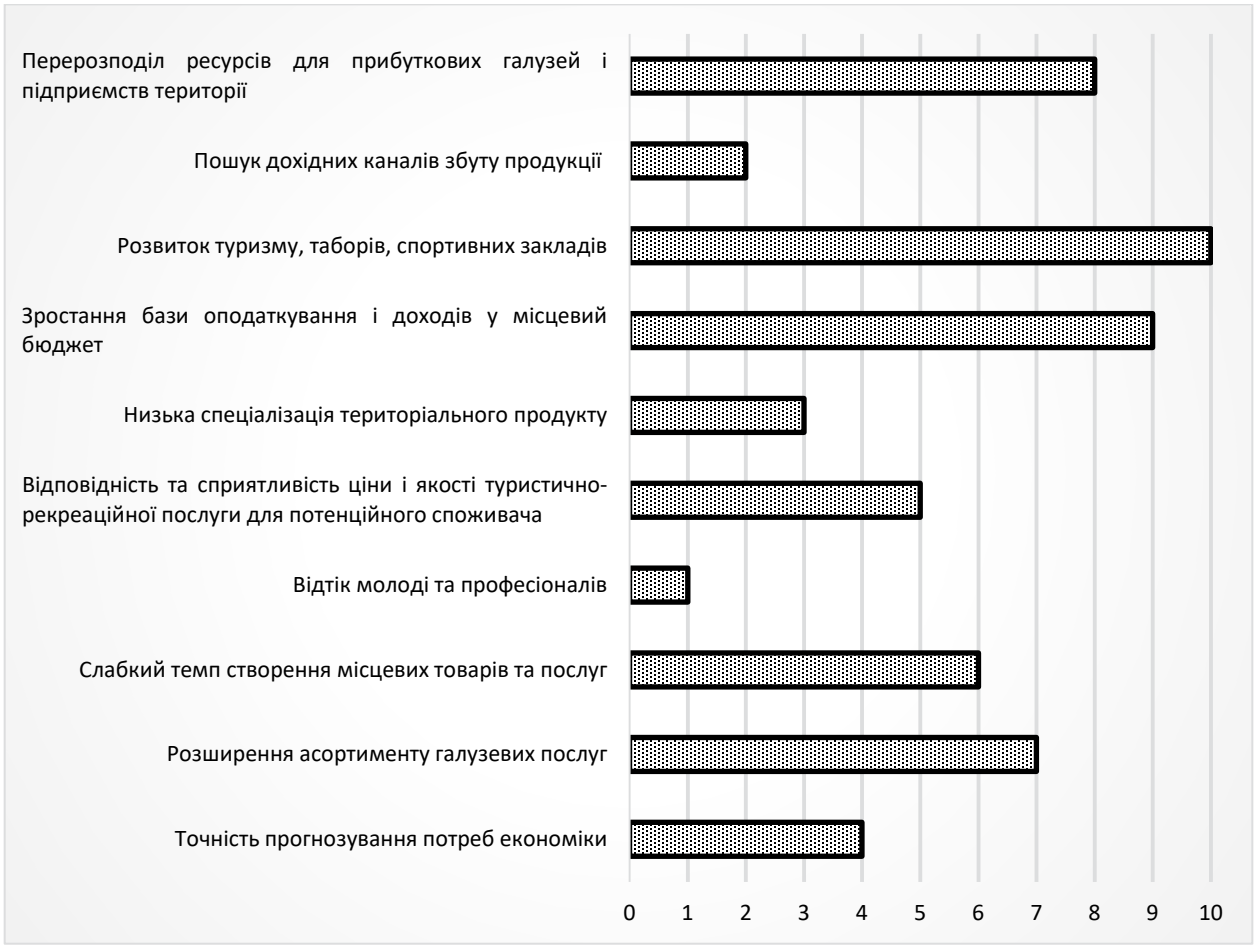

Рис. 5. Вплив галузевої сфери на управління земельними ресурсами

земельним об'єктом. Організаційно-структурна підсистема спрямована на проведення в електронних платформах трансакцій із земельними ділянками (торгові доми, спеціальні організації); формування картографічної основи (містобудівний кадастр), земельний кадастр (публічна кадастрова карта), впровадження національної інфраструктури геопросторових даних, онлайн-реєстрації та видачі довідок із нормативної грошової оцінки земельних ділянок (Держгеокадастр). Апробативно-пілотна підсистема передбачає відпрацювання новітніх моделей управління земельними ресурсами на територіях однієї або декількох областей, виявлення недоліків, їх усунення, доповнення слушними пропозиціями та впровадження в суцільне використання. Консалтингово-рекламна підсистема має формувати ринкову свідомість населення та інформувати про зміни у сфері управління земельними ресурсами. Аналіз визначив пріоритетні напрями управління: розвиток стратегічних галузей (сільського господарства, туристичної

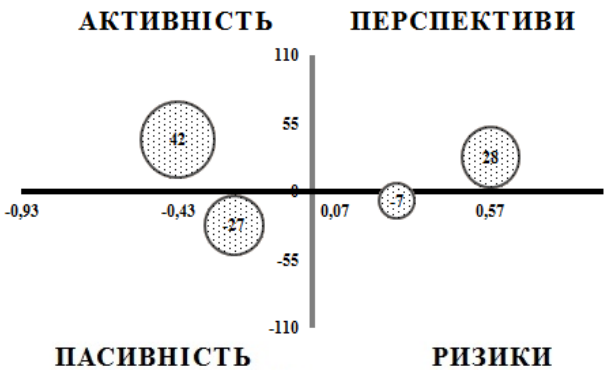

Рис. 6. Шкала результатів управління земельними ресурсами

галузі та інфраструктури), створення територіального продукту, впровадження інноваційної діяльності, надання електронних послуг та підвищення їхньої якості, підтримка прозорості, відкритості та контрольованості дій органів територіальних громад.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Данкевич В., Лукомська І. Вечные крепостные. Доживут ли нынешние владельцы земли до отмены моратория. *Економическая правда*. 2018. URL : https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2018/12/4/643208/ (дата звернення: 03.09.2019).

2. Жук О.П., Шевченко О.В. Теоретичні основи формування ринку земельних ділянок та його інфраструктури. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2013. № 3. С. 61–67. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2013_3_11 (дата звернення: 03.09.2019).

3. Лупенко Ю.О., Ходаківська О. В. Наукові засади запровадження ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК.* 2016. № 12. С. 5–15. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ E_apk_2016_12_3 (дата звернення: 03.09.2019).

REFERENCES:

1. Dankevych V., Lukoms'ka I. (2018) Vechnye krepostnye. Dozhyvut ly nyneshnye vladel'tsy zemly do otmeny moratoryya [Eternal serfs. Will the current landowners live up to the lifting of the moratorium]. *Ekonomycheskaya pravda* (electronic journal), 2018. Available at: https://www.epravda.com.ua/rus/publications/2018/12/4/643208/ (accessed: 03.09.2019).

2. Zhuk O.P., Shevchenko O.V. (2013) Teoretychni osnovy formuvannya rynku zemel'nykh dilyanok ta yoho infrastruktury [Theoretical bases of formation of the land market and its infrastructure]. *Zemleustriy, kadastr i monitorynh zemel'* (electronic journal), 2013. vol.3. pp. 61-67. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zemleustriy_2013_3_11 (accessed: 03.09.2019).

3. Lupenko Yu.O., Khodakivs'ka O. V. Naukovi zasady zaprovadzhennya rynkovoho obihu zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya [Scientific principles of introduction of market circulation of agricultural lands]. *Ekonomika APK*. 2016. vol. 12. pp. 5-15. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_12_3 (accessed: 03.09.2019).

УДК 330.341.1

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

IMPROVEMENT OF STATE REGULATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

Євсєєв А.С.
студент економічного факультету,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Ievsieiev Andrii
Student, Economic faculty,
V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті доведено, що наукове обґрунтування напрямів інноваційної та науково-технічної діяльності сприяє ефективному та оптимальному використанню обмежених ресурсів регіону. Основною метою стратегії інноваційного розвитку економіки регіонів є визначення принципових, стратегічних основ, орієнтирів у функціонуванні та розвитку інноваційної підсистеми територіального утворення з урахуванням таких специфічних пріоритетів, як поліпшення умов і підвищення рівня життя населення регіону на основі підвищення інноваційної активності підприємств. В основу розроблення стратегії інноваційного розвитку регіону на середньострокову та довгострокову перспективи повинна бути покладена концепція соціально-економічного розвитку регіону, що охоплює всі основні питання, пов'язані із соціально-економічними аспектами ефективного функціонування регіону. Основними принципами розроблення та реалізації стратегії інноваційного розвитку економіки на регіональному і муніципальному рівнях є принципи комплексності, системності, багатоваріантності, альтернативності, застосування різних методів, порівняності показників, етапності. Інноваційна модель розвитку промисловості Харківської області заснована на взаємодії державних органів, науки та бізнесу в процесі формування наукової системи, що є фундаментом успішної модернізації промислового комплексу регіону. Складні умови, в яких доводиться функціонувати промисловим підприємствам Харківської області, зобов'язують до кардинального перегляду всієї структури взаємодії промислового комплексу регіону. У рамках представленої моделі інноваційного розвитку головним інструментом модернізації є науково-інноваційна система. Нині існує нагальна необхідність сформувати в Харківській області ефективний тандем «наука – виробництво». Реалізація комплексної програми інноваційного розвитку промисловості регіону дасть змогу державному суб'єкту модернізувати свою економіку і зробити її не тільки промислово розвиненою, а й промислово ефективною. Саме тріо «держава – наука – бізнес» сформує у Харківській області стійку й перспективну економічну ситуацію, що підвищить рейтинг регіону і знову приверне на його територію вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Ключові слова: *інновації, інноваційний розвиток, ефективність, процеси, регіон.*

В статье доказано, что научное обоснование направлений инновационной и научно-технической деятельности способствует эффективному и оптимальному использованию ограниченных ресурсов региона. Основной целью стратегии инновационного развития экономики регионов является определение принципиальных, стратегических основ, ориентиров в функционировании и развитии инновационной подсистемы территориального образования с учетом таких специфических приоритетов, как улучшение условий и повышение уровня жизни населения региона на основе повышения инновационной активности предприятий. В основу разработки стратегии инновационного развития региона на среднесрочную и долгосрочную перспективы должна быть положена концепция социально-экономического развития региона, охватывающая все основные вопросы, связанные с социально-экономическими аспектами эффективного функционирования региона. Основными принципами разработки и реализации стратегии инновационного развития экономики на региональном и муниципальном уровнях являются принципы комплексности, системности, многовариантности, альтернативности, применения различных методов, сопоставимости показателей, этапности. Инновационная модель развития промышленности Харьковской области, основанная на взаимодействии государственных органов, науки и бизнеса в процессе формирования научной системы, является фундаментом успешной модернизации промышленного комплекса региона. Сложные условия, в которых приходится функционировать промышленным предприятиям Харьковской области,

обязывают к кардинальному пересмотру всей структуры взаимодействия промышленного комплекса региона. В рамках представленной модели инновационного развития главным инструментом модернизации является научно-инновационная система. В настоящее время существует настоятельная необходимость сформировать в Харьковской области эффективный тандем «наука – производство». Реализация комплексной программы инновационного развития промышленности региона позволит государственному субъекту модернизировать свою экономику и сделать ее не только сельскохозяйственно развитой, но и промышленно эффективной. Именно трио «государство – наука – бизнес» сформирует в Харьковской области устойчивую и перспективную экономическую ситуацию, что, как следствие, повысит рейтинг региона и вновь привлечет на его территорию отечественных и зарубежных инвесторов.

Ключевые слова: *инновации, инновационное развитие, эффективность, процессы, регион.*

The author of the article proved that the scientific substantiation of the directions of innovative and scientific-technical activity promotes effective and optimal use of limited resources of the region. The main purpose of the strategy of innovative development of the regional economy is to determine the fundamental strategic guidelines for the functioning and development of the innovation subsystem. This innovative subsystem of territorial education should take into account specific priorities. These priorities include improving the conditions and improving the standard of living of the population of the region by increasing the innovative activity of enterprises. The concept of socio-economic development of the region should be the basis for the development of the strategy of innovative development of the region for the medium and long term. This strategy covers all major socio-economic aspects of the effective functioning of the region. The main principles of development and implementation of the strategy of innovative development of the economy at the regional and municipal levels are complexity, consistency, multivariant, alternative, the use of different methods, comparability of indicators, phasing. The innovative model of industry development in Kharkiv region is based on the interaction of state bodies, science and business in the process of formation of the scientific system. This scientific system is the Foundation of successful modernization of the industrial complex of the region. Complex conditions of functioning of industrial enterprises of Kharkiv region make it necessary to radically change the entire structure of interaction of the industrial complex of the region. Within the framework of the model of innovative development presented by the author, the main tool of modernization is the scientific and innovative system. Currently, there is an urgent need to form an effective tandem «science – production» in the Kharkiv region. The implementation of a comprehensive program of innovative development of the region's industry will allow the state entity to modernize its economy and develop agriculture and efficient industry. Interaction of the state, science and business will form a stable and promising economic situation in the Kharkiv region. This interaction helps to improve the rating of the region and attract domestic and foreign investors.

Key words: *innovations, innovative development, efficiency, processes, region.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність теми проведеного нами дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення управління інноваційним розвитком регіону, оцінки його інноваційного потенціалу, формування конкурентних переваг територій в умовах просування економіки до більш високих технологічних укладів, а також складністю проблематики, що піднімається, і різноманітністю теоретичних підходів до визначення впливу інновацій на територіальний розвиток. Положення посилюється відсутністю загальної концептуальної основи використання інтелектуального потенціалу для переходу до економіки інноваційного типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми управління розвитком національного господарства, зокрема формування системи інноваційної економіки, досліджено у працях таких науковців, як: Н.В. Ткаленко [1], Н.В. Березняк [2], В.Г. Боронос [3], З.С. Варналій [4], О.О. Другов [5], С.М. Ілляшенко [6], М.Є. Рогоза [7], Н.М. Сиротинська [8], А.І. Сухоруков [9], І.В. Федулова [10], А.В. Череп [11].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У сформованих умовах необхідний перегляд механізмів та інструментів управління інноваційним розвитком регіону. Перш за все, йдеться про вибір конкурентоспроможної моделі регіональної економіки, про пріоритетні види економічної діяльності, що мають інноваційний потенціал, про виявлення чинників та елементів, що впливають на розвиток конкурентних відносин і механізмів. При цьому слід ураховувати, що застосування нових моделей може бути ефективним тільки за активізації внутрішніх резервів і потенціалу території, у тому числі інноваційного, а також за використання всього спектру механізмів державно-приватного партнерства під час визначення основних напрямів соціально-економічного розвитку території. Недостатньо уваги сучасні дослідники приділяють проблемам удосконалення управління дослідженнями та розробками в інноваційному процесі сучасного підприємства. Відсутнє солідарне уявлення про методи економічного планування НДДКР, побудоване на кількісній визначеності вартості і тривалості етапів. Актуальним стає завдання виділення економічно самостійних етапів НДДКР, що дасть

змогу оцінити їх відносну вартість і тривалість, створити кількісну базу управління дослідженнями та розробками в інноваційному циклі підприємства.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою дослідження є розроблення рекомендацій, спрямованих на вдосконалення державного регулювання інноваційної діяльності в Харківській області, активізацію інноваційного потенціалу та формування інноваційного підходу до управління розвитком території в сучасних умовах складної політичної ситуації в Україні, необхідність переходу до нової економіки, заснованої на генерації, розповсюдженні і використанні нових знань.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Провідна роль в управлінні розвитком інноваційних систем (ІС) належить державі як специфічному учаснику інноваційних процесів, яка не тільки стимулює інноваційну діяльність та виробництво інноваційної продукції, а й здійснює комплексний аналіз стану інноваційних систем територій та перспективне планування розвитку ІС регіону.

Роль держави як основного регулятора економіки небезальтернативна тією ж мірою, якою небезальтернативні принципи неоліберальної економіки, навпаки, віддають пріоритет саморегуляції і саморозвитку ринку. У певні історичні періоди (виражений прояв особливостей економік, вплив кризових ситуацій та ін.) взагалі ринковий механізм без державної участі не здатний забезпечити зростання та збалансованість економіки, й Україна зараз знаходиться, на нашу думку, саме в такому періоді. Затребуваність активної позиції держави пов'язана ще й із тим, що Україні без державного індикативного планування економічного зростання (звичайно, не директивного) взагалі неможливо подолати відставання в життєвому рівні населення від світових економік.

Система державного регулювання економічного розвитку вирішує завдання прогнозування сценаріїв розвитку видів економічної діяльності, формування і стану ресурсної бази, планування майбутнього стану секторів економіки, регулювання взаємовідносин учасників економічних процесів, стимулювання пріоритетних напрямів державної політики, контролю виконання управлінських рішень, виражених у нормативно-правових актах національного, регіонального і місцевого рівнів, координації взаємодії виконавців, оперативного моніторингу та аналізу досягнутих результатів. Потім цикл управління повторюється знову.

З урахуванням основоположних документів, що формують цілісне уявлення про майбутній розвиток інноваційної економіки та інноваційного суспільства в Україні, основні цілі державної політики у сфері розвитку інновацій на найближчий період можна конкретизувати так: підвищення інноваційної активності бізнесу; перехід до інноваційного соціально орієнтованого типу економічного розвитку; вибудовування ефективних механізмів взаємодії суспільства, бізнесу і держави, спрямованих на координацію зусиль усіх сторін, забезпечення врахування інтересів різних соціальних груп суспільства та бізнесу під час вироблення та проведення соціально-економічної політики; активізація державної підтримки інновацій на регіональному рівні. Вирішення завдання управління розвитком ІС регіону забезпечується складом і змістом реалізованих рішень у процесі державного регулювання. У процесі державного регулювання з розвитку ІС виконується низка основних функцій.

Серед сучасних інструментів стратегічного планування соціально-економічного розвитку держави і територій виділяють стратегії і програми соціально-економічного розвитку, національні цільові програми, пріоритетні національні та регіональні проекти, державні програми, плани інвестиційного розвитку, плани територіального розвитку, розроблення яких здійснюється на основі складених прогнозів розвитку економіки у цілому та інноваційної економіки зокрема. Основним інструментом державного планування є державні програми, на підставі яких переважно здійснюється розподіл бюджетних коштів.

Реалізація заходів державної підтримки та координація взаємодії суб'єктів національної інноваційної системи неможлива без регулювання нормативно-правової основи, що встановлює регламенти поведінки в різних сферах інноваційної діяльності, статуси учасників трансакцій, критерії віднесення до тієї чи іншої категорії, загальноприйняту термінологію, у тому числі визначення інноваційної продукції (товарів, робіт, послуг), порядок витрачання бюджетних коштів, а також обмеження і пільги для суб'єктів підприємницької діяльності у сфері інновацій.

Удосконалення регулятивної бази здійснюється за допомогою експертизи існуючих і розроблення нових нормативно-правових актів за напрямами: лібералізації амортизаційної політики; удосконалення податкового, митного, тарифного, кредитного адміністрування; сприяння створенню довгострокових параметрів жорсткості вимог до ефективності використання підприємствами природних ресурсів, безпеки продукції (послуг) для екології та здоров'я населення, зниження енерго- і матеріаломісткості, визначення системи відповідних заохочень і санкцій, гармонізації українських стандартів із міжнародними; формування необхідних інструментів і механізмів підтримки державних закупівель інноваційної продукції та ефективного розміщення замовлення на науково-дослідні, дослідно-конструкторські і технологічні роботи військового, спеціального і подвійного призначення для державних потреб у рамках ство-

рення національної контрактної системи; уточнення порядку надання підтримки інноваційної діяльності для великого і середнього бізнесу; вдосконалення механізмів комерціалізації інтелектуальної власності; вдосконалення порядку надання підтримки наукоградам, закритим адміністративно-територіальним організаціям, а також муніципальним утворенням.

Визначення збалансованого набору методів та інструментів регулювання інноваційної діяльності є одним із головних завдань держави. Внаслідок надмірного застосування того чи іншого інструмента регулювання спостерігаються необґрунтовані адміністративні бар'єри, підвищене податкове або тарифне навантаження, ускладнення доступу до ресурсів, відсутність інтересу інвесторів до галузей або територій, зловживання пільговими умовами ведення комерційної діяльності, порушення конкуренції і т. д.

Найбільш популярними нині формами об'єднання учасників, ресурсів і заходів у рамках інноваційної інфраструктури регіону є індустріальні парки та інноваційні (промислові) кластери. Основу процесу утворення кластерів становить не просто обмін інформацією про потреби в техніці, технології та послуги між виробниками, постачальниками, споживачами і т. д., а передача по внутрішньокластерних ланцюжках напівфабрикатів та товарів із високою споживчою вартістю, що сприяє істотному підвищенню продуктивності праці і зниженню трансакційних витрат.

На рівні регіону за підтримки державних структур можуть створюватися особливі економічні зони, індустріальні парки і промислові кластери, необхідна інфраструктура, надаються гранти малим компаніям, що створюються при вищих навчальних закладах, а також гранти на створення малої інноваційної компанії суб'єктами малого і середнього підприємництва, діяльність яких полягає у практичному застосуванні (впровадженні) результатів інтелектуальної діяльності. Можуть надаватися й інші заходи підтримки як за рахунок власних коштів регіональних і місцевих бюджетів, так і за участю державного бюджету.

Важливим аспектом інноваційної політики є обґрунтований розподіл ресурсів відповідно до плану затверджених заходів, спрямованих на реалізацію державних програм.

Для координації діяльності різних органів влади і організацій у рамках реалізації комплексу заходів, спрямованих на розвиток інноваційної діяльності, держава створює або сприяє утворенню спеціалізованих організацій, які становлять інноваційну інфраструктуру. До їх завдань належить реалізація комплексу затверджених заходів згідно зі сферами їхньої відповідальності, у рамках і з використанням наданого обсягу бюджетних коштів та ресурсів, механізмів взаємодії та структури управління взаємовідносинами, з дотриманням встановлених часових рамок. Часто координація здійснюється через плани заходів, що затверджуються за кожною державною програмою, або за допомогою «дорожніх карт», що складаються за тим чи іншим проектом.

Координація спільних зусиль щодо забезпечення інноваційного розвитку територій здійснюється на основі заходів, затверджених державними програмами (розміщення державного замовлення, підтримки інноваційних компаній, розвитку інноваційної інфраструктури тощо), співфінансування регіональних програм інноваційного розвитку, програм інноваційного розвитку ЗВО, програм підготовки кадрів для інноваційної економіки, моніторингу реалізації програм інноваційного розвитку компаній із державною участю, реалізації проекту з розвитку інноваційних (промислових) кластерів і т. д.

Незалежно від рівня фінансування заходів суб'єкт управління розвитком ІС зобов'язаний організувати ефективну координацію взаємодії учасників системи. З ускладненням структури ІС наростає потреба у створенні мережі спеціалізованих інфраструктурних об'єднань, діяльність яких спрямована на забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності необхідними ресурсами.

Для якісного втілення ідеї в життя необхідне формування проектної команди, що включає у себе винахідника, інвестора, вузькогалузевих експертів (юриста, маркетолога і т. д.) і проектного керуючого. Проектній команді необхідний доступ до бази наукових досліджень і розробок для перетворення ідеї на готове рішення. Можливість утілення розробки перевіряється в рамках наукових досліджень і дослідно-конструкторських робіт. За отримання позитивного результату інвестор забезпечує виробництво і тестову експлуатацію пробної партії продукції. І в разі успішного апробування продукція надходить у промислове виробництво, а потім у продаж для задоволення потреб потенційного покупця. Чим вищий рівень розвитку інноваційної інфраструктури в регіоні, тим більше можливостей для втілення ідей і проведення досліджень надається підприємствам та інноваторам.

Контроль реалізації запланованих заходів у рамках прийнятої державної та регіональної інноваційної політики здійснюється з метою забезпечення дотримання встановлених обсягів використання ресурсів та відповідності отриманих результатів затвердженим очікуванням. Контроль може бути державний і громадський, зовнішній і внутрішній, проміжний і підсумковий, плановий і позаплановий і т. д. Залежно від виду і цілей контролю визначаються процедури його проведення. Контроль здійснюється відповідними організаціями, підрозділами і посадовими особами на основі наданих повноважень, установлених регламентів взаємодії та форм надання звітності.

Результатом проведення контролю є висновок про необхідність коригування складу

заходів, обсягу виділених ресурсів або інших параметрів реалізованої програми дій.

Оперативний і підсумковий моніторинг ефективності реалізації заходів державної підтримки інноваційної діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях є невід'ємною частиною системи державного управління розвитком ІС регіону.

Оцінка поточного стану інноваційної системи й установлення зв'язку між діями, що вчинюються, і отримуваним результатом є найважливішою частиною державного моніторингу динаміки інноваційного розвитку України. Важливо, щоб ці дії носили об'єктивний, своєчасний, системний, постійний і комплексний характер.

Виявлення пріоритетних напрямів інноваційної та науково-технічної діяльності сприяє ефективному оптимальному використанню обмежених ресурсів регіону.

Нами виявлено напрями вдосконалення державного регулювання інноваційного розвитку Харківської області.

Передусім необхідно стимулювати існуючі в регіоні компанії до використання інновацій.

Мета напряму – сприяти існуючим у регіоні компаніям в активному використанні інновацій усього спектру напрямів: технологічних інновацій, інновацій у галузях менеджменту, маркетингу, фінансів та ін.

Активне використання інновацій забезпечить підвищення їх ефективності та конкурентоспроможності, допоможе компаніям прискорити своє зростання, освоїти нові ринки, створити нові робочі місця, що в кінцевому підсумку визначає економічний розвиток Харківської області, зростання податкової бази і підвищення якості життя.

Даний напрям має найбільший потенціал для досягнення інноваційних цілей регіону, дає змогу за порівняно короткі терміни отримати результати, оскільки використовує ресурс діючих компаній і не вимагає витрат на створення нового бізнесу. Харківська область володіє достатніми умовами для успішної реалізації цього пріоритетного напряму.

Основні завдання напряму: надання сприяння в забезпеченні інформаційної підтримки суб'єктів інноваційної діяльності та малого підприємництва про наявність кваліфікованих кадрів, бізнес-партнерів, можливості просування продукції і т. д.; підтримка у формуванні спеціалізованих структур регіону, що здійснюють зв'язок із бізнесом; здійснення підтримки перспективних інноваційних проектів, що реалізуються в інтересах регіону.

Мета напряму «Створення ефективної інфраструктури для підтримки інновацій» – створення ефективно працюючої інфраструктури, що сприяє швидкому розвитку інноваційної діяльності в регіоні.

Перш за все необхідно сформувати основу комплексної інфраструктури і забезпечити умови для її саморозвитку. За типом наданих інфраструктурних послуг можна виділити такі взаємопов'язані системи: інформаційного забезпечення; експертизи програм і проектів; фінансово-економічного забезпечення; виробничо-технологічної підтримки; сертифікації; просування на ринок наукомісткої продукції; координації та регулювання розвитку інноваційної діяльності регіону. При цьому сформовані інфраструктурні системи повинні координувати свої дії під час надання послуг – працювати як єдиний механізм.

Системоутворюючими елементами обласної інноваційної інфраструктури регіону мають стати: державні наукові центри, галузеві інститути, ВНЗ, провідні науково-виробничі підприємства, технопарки та бізнес-інкубатори. Реалізація нового підходу до інфраструктурного забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності дасть змогу організаціям, зайнятим дослідженнями і розробками, компенсувати відсутність багатьох компонентів, необхідних для успішної роботи, і дасть можливість комерціалізації власних розробок.

Основні завдання напряму: організація заходів, що сприяють розвитку інфраструктурної мережі (проведення семінарів, конференцій, виставок і т. д.); сприяння створенню та розвитку об'єктів інноваційної інфраструктури Харківської області; сприяння розвитку зовнішніх зв'язків організацій інноваційної інфраструктури регіону.

Мета напряму «Підвищення рівня інноваційної культури в Харківській області» – підвищення рівня інноваційної культури за рахунок максимально ефективного використання кадрового потенціалу для реалізації інноваційних напрямів Концепції.

Здатність генерувати нові ідеї, об'єктивно приймати рішення щодо їх утілення, професійно вирішувати поставлені завдання в кінцевому підсумку є визначальним чинником успіху практичної реалізації цілей регіону.

Основні завдання напряму: пропозиція вищим і середнім професійним навчальним закладам регіону організувати цільову підготовку і перепідготовку кадрів для інноваційних виробництв, а також організацій інноваційної інфраструктури зі стажуванням на промислових підприємствах; підтримка винахідницької діяльності, залучення у творчий процес студентів і молодих фахівців; пропаганда інноваційної культури через систему регіональних та загальноукраїнських конкурсів у науково-технічній та інноваційній сферах.

Якщо провести аналіз статистичних даних розвитку Харківської області за останні п'ять років, то стає зрозуміло, що економіка регіону не виявляє значних темпів зростання. Це багато в чому залежить і від недооцінки важливості розвитку науково-дослідної діяльності в регіоні, головного постачальника інновацій у виробни-

цтво, що, природно, відбивається на його національному та регіональному фінансуванні, про що також свідчить статистика. Особливо це стосується витрат на розвиток технічних наук, без яких, на нашу думку, інноваційний розвиток промисловості Харківської області не уявляється можливим.

Сьогодні існують чотири групи показників, що описують деякі аспекти науково-інноваційної діяльності: статистичні показники розвитку сфери досліджень і розробок (витрати на дослідження і розробки, чисельність дослідного персоналу і т. д.); патентна статистика; бібліометричні дані про наукові публікації та цитованість; технологічний баланс платежів, що характеризує міжнародний трансферт технологій, методичні особливості аналізу та інші питання застосування.

Проаналізувавши статистичні дані про науково-дослідну діяльність за останні десять років, можемо зробити висновок, що інноваційна діяльність промислового сектору економіки Харківської області знаходиться у стані близькому до критичного. Необхідно перебудовувати процес взаємодії науки і бізнесу, науки та адміністрації регіону в питаннях підготовки і працевлаштування кваліфікованого персоналу, розроблення технічних інновацій, формування схеми фінансової підтримки інноваційного розвитку промисловості регіону. Першочерговим і основним у цьому процесі є етап розроблення та здійснення інноваційної політики в регіоні, головним завданням якої має стати створення ефективної науково-інноваційної системи (НІС). Важливість НІС зумовлена її становленням як складового компонента господарського комплексу регіону, тісно інтегрованого з іншими галузями економіки державного суб'єкта, а в першу чергу, природно, з промисловістю.

У Харківській області необхідно формувати ефективний тандем «наука – виробництво». Як уже раніше зазначалося, цей взаємозв'язок практично відсутній, як і сам науково-інноваційний комплекс. Та ж тенденція спостерігається й у взаєминах між самими виробничими підприємствами. Тому ми вважаємо, що тільки реалізація представленої комплексної програми інноваційного розвитку промисловості регіону дасть змогу державному суб'єкту модернізувати свою економіку і зробити її не тільки промислово розвиненою, а й, головним чином, промислово ефективною. Саме тріо «держава – наука – бізнес» сформує в Харківській області стійку і перспективну економічну ситуацію, що, як наслідок, підвищить рейтинг регіону і знову приверне на його територію вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

У сучасних умовах прийшла на зміну «ресурсної» «інноваційна» парадигма конкурентоспроможності (М. Портер, 2015 р.), яка визначає перспективні фактори стійкості розвитку на макро- і мікрорівнях економіки. Технологічні інновації визначаються одним із найважливіших інструментів сталого розвитку. Парадигма визначає об'єкти інтелектуальної власності (ОІВ) ключовим «чинником виробництва» промисловості, формується в процесах науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР). Саме тому інвестування в НДДКР визначає перспективу конкурентоспроможності промисловості. Таке завдання ставиться перед економікою України: необхідне створення стратегічної програми розвитку своєї промисловості, виробництва і наукової сфери.

Глобальність сучасних промислових ринків визначає світовий рівень зіставлення потенціалу НДДКР та його реалізації. На тлі середньосвітової величини частки внутрішніх витрат на НДДКР у ВВП (2,4% у 2016 р.) обсяг інвестування в Україні критично низький – 1,13%. А по паритетному світовому рівню показника чисельності фахівців НДДКР у загальному обсязі зайнятого населення можна судити про недостатню реалізацію національного потенціалу НДДКР в Україні. Простежується тенденція скорочення інтелектуального потенціалу промисловості Україні: чисельність фахівців, зайнятих у НДДКР, істотно скоротилася за останні 20 років. На цьому тлі об'єктивний зустрічний тренд зростання трудомісткості – витрати на персонал НДДКР у структурі інвестицій в інноваційні проекти виросли, знижується роль спеціалізованих НДІ. Зміна структури суб'єктів, їх взаємодії та економіки вимагає ревізії управлінських підходів, що дасть змогу підвищити ефективність і продуктивність процесів НДДКР в Україні. Перспектива сектору НДДКР національної промисловості України визначається такими тенденціями: недостатньою реалізацією потенціалу НДДКР; скороченням інтелектуального потенціалу; зростанням трудомісткості; інституційною трансформацією, зміною форм і спеціалізації суб'єктів – виконавців робіт. У цьому контексті об'єктивно потрібна модернізаційна трансформація управлінських механізмів для впорядкування складних взаємодій між виробничими та дослідницькими структурами. Спостерігається зростання актуальності вдосконалення методів управління НДДКР в інноваційних процесах підприємств України.

Основна проблема більшості рішень, що зумовила ще один напрям проведеного нами дослідження, – «котловий підхід» до оцінки вартості НДДКР. Науковці пропонують оцінювати «повну вартість циклу НДДКР» через питомі показники до бази: обсяг продажів інноваційної продукції; загальну трудомісткість робіт; показники конкурентного паритету і т. п. Відсутні методики, що дають змогу розділити цикл на етапи, операції або роботи, що мають самостійне економічне вираження, яке забезпечує ефективний субконтрактінг.

Незавершеність наукової дискусії визначила напрями наукового пошуку економічних

ефектів – підвищення продуктивності циклу НДДКР за рахунок скорочення вартості етапів дослідних і дослідно-конструкторських робіт. І це визначає економічний зміст пошукових завдань: 1) виокремити економічно самостійні етапи сучасного циклу НДДКР, які відповідають мережевій моделі інноваційного процесу; 2) на підставі експериментальних даних виявити кількісні розподіли вартості та тривалості етапів, що дасть змогу синтезувати метод планування; 3) розробити мережевий підхід до організації НДДКР, що дає змогу знизити собівартість досліджень і розробок.

Вирішення завдання ми пропонуємо побудувати на системному підході. У контексті дослідження це передбачає виділення економічних етапів НДДКР і науковий пошук можливості зниження їхньої вартості через застосування мережевої моделі організації процесу. Як метод дослідження ми вибрали ретроспективний аналіз, побудований на вивченні реалізованих інноваційних проектів, що включають внутрішні або зовнішні витрати на науково-дослідні, дослідно-конструкторські і (або) дослідно-технологічні роботи. У виборі підходу ми виходили з такої академічної логіки. Промислові підприємства, що реалізують інноваційні проекти, реорганізують свої процеси НДДКР під впливом чинників зовнішнього середовища. Ключовими є виклики Четвертої промислової революції і становлення спеціалізованих суб'єктів НДДКР, що знаходяться в мережевій взаємодії. Саме ці передумови викликають організаційні зміни, ретроспективні обстеження яких дають змогу формалізувати (перспективні) тенденції, що складаються.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У статті розглянуто зміст і дано визначення управління розвитком ІС. Виявлено, що визначальне значення для розвитку ІС регіону мають інституційні чинники: інноваційний клімат як інституційні та інфраструктурні умови ведення інноваційної діяльності в регіоні; рівень накопиченого інноваційного потенціалу регіону, який формується соціально-економічним та інноваційним середовищем, що знаходяться у взаємовпливі.

Важливе місце в регіональному та внутрішньорегіональному соціально-економічному розвитку належить інноваційним підсистемам економіки регіонів. Інноваційну систему економіки регіонів можна охарактеризувати як сукупність взаємодіючих елементів, що забезпечують інноваційний процес, інноваційний розвиток і розвиваються за певними закономірностями в часі й просторі з метою вирішення проблеми активізації інноваційного процесу, формування необхідних об'єктивних і суб'єктивних передумов для підвищення ефективності інноваційної діяльності на підприємствах регіонів і характеризуються визначеною структурою.

Основною метою стратегії інноваційного розвитку економіки регіонів є визначення принципових, стратегічних основ, орієнтирів у функціонуванні та розвитку інноваційної підсистеми територіального утворення з урахуванням таких специфічних пріоритетів, як поліпшення умов і підвищення рівня життя населення регіону на основі підвищення інноваційної активності підприємств. В основу розроблення стратегії інноваційного розвитку регіону на середньострокову та довгострокову перспективи повинна бути покладена концепція соціально-економічного розвитку регіону, що охоплює всі основні питання, пов'язані із соціально-економічними аспектами ефективного функціонування регіону. Основними принципами розроблення та реалізації стратегії інноваційного розвитку економіки на регіональному і муніципальному рівнях є принципи комплексності, системності, багатоваріантності, альтернативності, застосування різних методів, порівняності показників, етапності.

Наукове обґрунтування напрямів інноваційної та науково-технічної діяльності сприяє ефективному та оптимальному використанню обмежених ресурсів регіону. Інноваційна модель розвитку промисловості Харківської області, заснована на взаємодії державних органів, науки та бізнесу в процесі формування наукової системи, є фундаментом успішної модернізації промислового комплексу регіону.

Складні умови, в яких доводиться функціонувати промисловим підприємствам Харківської області, зобов'язують до кардинального перегляду всієї структури взаємодії промислового комплексу регіону. У рамках представленої моделі інноваційного розвитку головним інструментом модернізації є науково-інноваційна система.

Керуючий вплив органів державної влади в рамках реалізованої інноваційної політики враховує також функціональні чинники, що проявляються у нормативному та ресурсному забезпеченні заходів інноваційної політики, і процесні чинники, що визначають результативність реалізації інноваційної стратегії та політики в регіоні. Реалізація інноваційної стратегії і політики в регіоні призводить до зміни стану інноваційного потенціалу, що, своєю чергою, враховується під час внесення коригувань у нормативні документи і подальшого їх виконання.

Нині існує нагальна необхідність сформувати у Харківській області ефективний тандем «наука – виробництво». Реалізація комплексної програми інноваційного розвитку промисловості регіону дасть змогу державному суб'єкту модернізувати свою економіку і зробити її не тільки промислово розвиненою, а й, головним чином, промислово ефективною. Саме тріо «держава – наука – бізнес» сформує у Харківській області стійку і перспективну економічну ситуацію, що, як наслідок, підвищить рейтинг регіону і знову приверне на його територію вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Актуальні проблеми імплементації інноваційно-орієнтованої моделі розвитку національної економіки : монографія / Н.В. Ткаленко та ін. ; за ред. Н.В. Ткаленко. Ніжин, 2012. 231 с.
2. Березняк Н.В., Чайка Д.Ю., Кваша К.В. Теоретичні основи інститутціональних умов поширення інноваційної діяльності : науково-аналітична доповідь. Київ : УкрІНТЕІ, 2014. 91 с.
3. Боронос В.Г. Вплив інноваційного потенціалу на розвиток регіону: фінансова складова. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка».* 2012. № 3. С. 12–20.
4. Варналій З.С., Зянько В.В. Основні інститути інноваційного інвестування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка».* 2015. Вип. 2(46). С. 297–304.
5. Другов О.О. Інвестиційне забезпечення інтелектуалізації економіки України : монографія. Київ : УБС НБУ, 2010. 284 с.
6. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи. Суми : Українська книга, 2003. 278 с.
7. Рогоза М.Є., Вергал К.Ю. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: моделі та механізми : монографія. Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. 136 с.
8. Сиротинська Н.М. Інновації та їх маркетингова підтримка. *Бізнес Інформ*. 2014. № 4. С. 465–469.
9. Сухоруков А.І. Економіка та організація інноваційної діяльності / Інститут муніципального менеджменту та бізнесу. Київ, 2001. 184 с.
10. Федулова І.В. Синергетична еволюційна модель інноваційного розвитку підприємства. *Наукові праці НУХТ*. 2010. № 36. С. 114–118.
11. Череп А.В., Ясир А.М. Інвестиційно-інноваційна діяльність як фактор ефективного розвитку підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2009. № 1. С. 159–161.

REFERENCES:

1. Tkalenko N.V. (ed.) (2012) *Aktualni problemy implementatsii innovatsiino-oriientovannoi modeli rozvytku natsionalnoi ekonomiky* [Actual problems of implementation of innovation-oriented model of national economy development]. Nezhin: Chernihiv state Institute of Economics and management. (in Ukrainian)
2. Berezniak N.V., Chaika D.Yu., Kvasha K.V. (2014) *Teoretychni osnovy instytutsionalnykh umov poshyrennia innovatsiinoi diialnosti* [Theoretical foundations of institutional conditions for the spread of innovation]. Kyiv: Ukrainian Institute of scientific and technical expertise and information. (in Ukrainian)
3. Boronos V.H. (2012) Vplyv innovatsiinoho potentsialu na rozvytok rehionu: finansova skladova [Influence of innovative potential on the development of the region: financial component]. *Bulletin of Sumy state University. Series: Economics,* no. 3, pp. 12-20. (in Ukrainian)
4. Varnaliy S. S., Zyanko V. V. (2015) Osnovni instytuty innovatsiinoho investuvannia [The main institutions of innovative investment]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Economy Series*, vol. 2 (46), pp. 297–304. (in Ukrainian)
5. Druhov O.O. (2015) *Investytsiine zabezpechennia intelektualizatsii ekonomiky Ukrainy* [Investment support of intellectualization of economy of Ukraine]. Kyiv: State higher education institution University of banking. (in Ukrainian)
6. Illiashenko S.M. (2003) *Upravlinnia innovatsiinym rozvytkom: problemy, kontseptsii, metody* [Management of innovative development: problems, concepts, methods]. Sumy: Ukrainian book. (in Ukrainian)
7. Rohoza M.Ye., Verhal K.Yu. (2011) *Stratehichnyi innovatsiinyi rozvytok pidpryiemstv: modeli ta mekhanizmy* [Strategic innovation development of enterprises: models and mechanisms]. Poltava: Poltava University of Economics and Trade. (in Ukrainian)
8. Syrotynska N.M. (2014) Innovatsii ta yikh marketynhova pidtrymka [Innovations and their marketing support]. *Business Inform*, no. 4, pp. 465-469. (in Ukrainian)
9. Sukhorukov A.I. (2001) *Ekonomika ta orhanizatsiia innovatsiinoi diialnosti* [Economics and organization of innovative activity]. Kyiv: Institute of municipal management and business. (in Ukrainian)
10. Fedulova I.V. (2010) Synerhetychna evoliutsiina model innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstva [Synergetic evolutionary model of innovative development of the enterprise]. *Scientific Works of National University of Food Technologies*, no. 36, pp. 114-118. (in Ukrainian)
11. Cherep A.V., Yasyr A.M. (2009) Investytsiino-innovatsiina diialnist yak faktor efektyvnoho rozvytku pidpryiemstva [Investment and innovation activity as a factor of effective development of the enterprise]. *Bulletin of Khmelnitsky national University*, no. 1, pp. 159-161. (in Ukrainian)

УДК 338.242

ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ІНДИКАТОРІВ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА ЇЇ СТАН (ПРИКЛАД УКРАЇНИ)

IMITATION MODELING OF THE SOCIAL SECURITY INDICATORS INFLUENCE AT ITS STATE (CASE OF UKRAINE)

Мартинюк В.П.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри підприємництва
та екологічної експертизи товарів,
Національний університет «Львівська політехніка»

Длугопольська Т.І.
викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
Тернопільський національний економічний університет

Martyniuk Volodymyr
Dr.Ec.Sc., Prof., Professor of Entrepreneurship
and Environmental Expertise of Goods Department,
Lviv Polytechnic National University

Dluhopolska Tetiana
Lecturer of International Economic Relations Department,
Ternopil National Economic University

У статті розглянуто вплив індикаторів соціальної безпеки на кілька ключових показників соціально-економічного розвитку: Індекс соціального прогресу, Індекс процвітання Легатум, Індекс якості життя та Індекс недієздатності держав. За допомогою імітаційного моделювання встановлено, що для досягнення показників найближчого сусіда – Польщі Україні потрібно у найближчій перспективі суттєво збільшити ВВП на особу, підвищити відношення середньомісячної номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, домогтися скорочення рівня дитячої смертності. Державна політика, орієнтована на підвищення рівня соціальної безпеки національної економіки, повинна спиратися на підвищення ефективності урядування, державних витрат, залучення усіх секторів економіки до розв'язання соціальних проблем.

Ключові слова: *соціальна безпека, Індекс соціального прогресу, Індекс процвітання Легатум, Індекс якості життя, Індекс недієздатності держав.*

В статье рассмотрено влияние индикаторов социальной безопасности на несколько ключевых показателей социально-экономического развития: Индекс социального прогресса, Индекс процветания Легатум, Индекс качества жизни и Индекс недееспособности государств. С помощью имитационного моделирования установлено, что для достижения показателей ближайшего соседа – Польши Украине необходимо в ближайшей перспективе существенно увеличить ВВП на душу населения, повысить отношение среднемесячной номинальной зарплаты к прожиточному минимуму на одного трудоспособного человека, добиться сокращения уровня детской смертности. Государственная политика, ориентированная на повышение уровня социальной безопасности национальной экономики, должна опираться на повышение эффективности управления, государственных расходов, привлечение всех секторов экономики к решению социальных проблем.

Ключевые слова: *социальная безопасность, Индекс социального прогресса, Индекс процветания Легатум, Индекс качества жизни, Индекс недееспособности государств.*

The article examines the impact of social security indicators on several key indicators of socio-economic development – Social Progress Index, Legatum Prosperity Index, Quality of Life Index, and Fragile States Index. It has been proved that financing of the social sphere of national security by the Ukrainian state has always been recognized as a priority, as evidenced by the expenditures of the Ukraine's consolidated budget. The social protection and social security occupy an unchanging first position among the «three leaders» in terms of funding, while funding for education and nation-wide functions are being changed from time to time. On the basis of the use of simulation tools, an assessment of the impact of 19 indicators of economic security in its social dimension on the social and

economic development indices (SPI, LPI, QLI, FSI) has been evaluated. Indicators of similar indicators of Poland were chosen as desirable landmarks, because over the past 20 years Poland has significantly outstripped Ukraine in terms of economic and social development indicators. It has been established that in order to achieve the level of Poland's indicators Ukraine needs to significantly increase GDP per capita in the nearest future, increase the ratio of the average monthly nominal wage to the subsistence minimum per one person, and reduce the level of child mortality. The state policy aimed at raising the level of social security of the national economy should be based on increasing the efficiency of governance, public spending, involving all sectors of the economy in solving social problems. The strategic vectors for improving the financing of social expenditures at the national level should include: the division of proxy between the public and private sectors regarding the provision of social goods; ranking social projects depending on development priorities and financial opportunities; increase in the population's demand as a stimulating factor for the social goods and services market's development offered by the private sector; differentiated social policy in relation to certain groups of the population.

Key words: *social security, Social Progress Index, Legatum Prosperity Index, Quality of Life Index, Fragile States Index.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціальна безпека держави визначає стан захищеності від зовнішніх та внутрішніх загроз соціальним інтересам громадян та суспільства, забезпечує створення умов для людського та соціального прогресу, базується на перерозподілі економічного капіталу в категоріях виправданості та ефективності, гармонізує соціальний, економічний та екологічний складники сталого розвитку, формує соціально-економічні перспективи теперішнім та прийдешнім поколінням [1, с. 12]. Однак на стан соціальної безпеки впливають загрози і ризики багатьох сфер національної безпеки (економічної, військової, екологічної, інформаційної). Для дослідження впливу індикаторів соціальної безпеки на її стан доцільно застосувати кількісні методи аналізу, серед яких на особливу увагу заслуговує імітаційне моделювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Зарубіжні дослідники визначають соціальну безпеку як суспільне благо, що концентрує та перерозподіляє життєві ризики [2]. Через ринкові механізми та існування приватних агентів соціальна безпека може слідувати логіці формування прибутку. У цьому контексті адміністрування та фінансування соціального захисту має потенціал стати соціально стратифікованим у такому сенсі, щоб пропагувати і відображати існуючу нерівність та диференціацію статусів громадян. У такому сенсі соціальний захист стає компромісом між ресурсами, які вже не розподіляються за принципами соціальних чи моральних пріоритетів. Це підриває статус соціальної безпеки як суспільного блага [3], яка убезпечує людей від ризиків життя, надаючи мінімальний рівень доходу, незалежний від внеску індивіда у суспільний та індивідуальний добробут.

Соціальна безпека стосується перерозподілу економічних ресурсів у контексті плюралізму добробуту, що має вплив на виправданість та розподільчу ефективність економічної безпеки. Як зазначає Т. Маршалл, право на соціальну безпеку є конфліктним і включає «весь діапазон прав – від права на мінімум економічного добробуту та безпеки до права розділити повною мірою всю соціальну спадщину і жити життям цивілізованої істоти відповідно до стандартів, що переважають у конкретному суспільстві» [4].

До цілей соціальної безпеки слід відносити [5, с. 1–13]: 1) скорочення майнового розшарування, включаючи бідність, соціальну ізоляцію, доступ до медичної допомоги, забезпечення достатніх умов для життя; 2) недопущення дискримінації за національною, етнічною чи гендерною ознаками; 3) скорочення соціальної несправедливості в контексті відсутності доходів, пов'язаних із роботою (або недостатнім їх рівнем), що викликане хворобою, інвалідністю, вагітністю та пологами, трудовим каліцтвом, безробіттям, старістю або смертю члена сім'ї; 4) визнання законного права на справедливу винагороду (достатня підтримка сімей, особливо дітей та літніх), оскільки зростання нерівності в доходах скорочує соціальну мобільність, руйнує т. зв. «соціальні ліфти»; 5) забезпечення фіскальної ефективності, цінової доступності та стійкості держави.

Стосовно національної економіки, то у ст. 46 Конституції України від 28 червня 1996 р. зазначено, що «громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними. Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом» [6].

Згодом у Концепції (основи державної політики) національної безпеки України [7] від

16 січня 1997 р., а потім у Законі України «Про основи національної безпеки» [8] від 19 червня 2003 р. було виділено ключові загрози національній безпеці у соціальній сфері, пов'язані з: низьким рівнем життя та соціальної захищеності значних верств населення; наявністю великої кількості безробітних, безпритульних; демографічною кризою; суспільно-політичним протистоянням окремих соціальних груп та регіонів України; погіршенням стану здоров'я населення та системною кризою системи охорони здоров'я; неконтрольованими міграційними процесами; зниженням можливості здобуття якісної освіти представниками найбідніших прошарків суспільства тощо. Проте сьогодні слід констатувати, що більшість із цих загроз не вдалося подолати й вони є актуальними для України сьогодні.

У 2007 р. була прийнята Стратегія національної безпеки України, змінена після Революції гідності у 2015 р. [9], де також було наголошено на численних соціальних викликах, пов'язаних із новими політичними, економічними та соціальними процесами та необхідністю розроблення якісно нової державної політики, спрямованої на ефективний захист національних інтересів в економічній, соціальній, гуманітарній та інших сферах. Закон «Про національну безпеку України» [10] від 21 червня 2018 р. визначає основи національної безпеки, цілі та основні засади державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Однак найбільш чітко і системно індикатори соціальної безпеки були прописані у Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [11] (із 2007 р. діяла Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [12], яка втратила чинність після прийняття Методичних рекомендацій).

Методичні рекомендації врахували дані моніторингу стану соціальної безпеки низки міжнародних організацій, які на постійній основі займаються оцінкою соціальної компоненти економічної безпеки (наприклад, Всесвітня організація охорони здоров'я, ЮНЕСКО, Міжнародна організація праці, НДІ соціального розвитку й Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) [13; 14]. До інформаційних індикаторів соціальної безпеки належать [15]: 1) показники якості життя населення; 2) демографічні показники суспільного розвитку; 3) показники тенденцій соціальних процесів та соціальної сфери держави.

Соціальна безпека в Методичних рекомендаціях визначається як стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний та якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішого складника економічного потенціалу країни [11]. У них пропонується низка індикаторів соціальної безпеки України, до кожного з яких розроблені значення, які визначають її рівень. В Україні інтегральний рівень соціальної безпеки в 2000 р. був зафіксований на рівні 32–33% (небезпечний рівень), тоді як у 2015–2018 р. – на 62–63% (незадовільний рівень) [16; 17], що загалом свідчить про помірне поліпшення соціальної захищеності населення, незважаючи на численні економічні проблеми, військово-політичні конфлікти та виклики, зумовлені соціально-економічними реформами.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У дослідженнях питань соціальної безпеки недостатню увагу приділено застосуванню інструментарію економіко-математичного моделювання для прогнозування трендів зміни ключових індикаторів, чому й присвячено дану статтю.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою статті є дослідження впливу індикаторів соціальної безпеки на її стан за допомогою одного з методів кількісного аналізу – імітаційного моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для проведення імітаційного моделювання впливу індикаторів соціальної безпеки на її стан та загальні індекси соціально-економічного розвитку в середовищі Microsoft Excel, сформуємо шість груп індикаторів (табл. 1):

1) блок соціального розшарування (x1 – рівень бідності, %, x2 – децильний коефіцієнт, x3 – частка витрат на продовольчі товари у споживчих витратах домогосподарств, %, x4 – ВВП на особу, грн);

2) блок соціального захисту (x5 – чисельність пенсіонерів, осіб, x6 – відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, що втратили працездатність, x7 – відношення середньомісячної номінальної зарплати

Таблиця 1

Критерії оцінки соціальної безпеки України, 2010–2017 рр.

Групи індикаторів		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Соціальне розшарування	x1	19,3	18,7	20,0	21,2	16,7	51,9	51,1	39,0
	x2	5,1	4,9	4,6	4,7	4,4	4,8	5,0	5,3
	x3	56,7	56,5	55,5	55,4	52,2	51,7	51,2	48,4
	x4	24798	29980	32480	33965	36904	46413	55899	70200

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Соціальний захист	x5	13,7	13,7	13,8	13,6	13,5	12,1	12,3	11,9
	x6	1,4	1,4	1,5	1,6	1,6	1,7	1,5	1,4
	x7	2,6	2,8	2,9	2,8	3,0	3,4	3,7	4,2
Соціально-трудові відносини	x8	8,9	8,7	8,2	7,8	9,7	9,5	9,7	9,8
	x9	0,78	0,76	0,82	0,83	0,72	0,67	0,64	0,65
	x10	3,80	3,82	3,83	4,37	4,04	4,15	4,23	3,60
	x11	0,86	0,90	0,90	0,95	0,90	0,96	1,12	1,17
Безпека життя	x12	505,4	520,2	447,1	563,6	529,1	565,2	592,6	523,9
Демографічна сфера	x13	71,5	71,9	71,9	71,9	71,9	72,0	72,4	72,5
	x14	0,008	0,010	0,009	0,007	0,006	0,007	0,006	0,006
	x15	0,4	3,7	13,5	7,0	5,3	0,8	4,6	10,5
Додаткові показники	x16	3,1	3,1	2,9	3,2	3,4	4,4	4,3	4,6
	x17	-0,18	-0,40	-0,31	-0,38	-0,20	-0,24	0,07	-0,10
	x18	4,0	4,1	3,9	3,6	3,9	3,8	3,9	3,7
	x19	-0,18	-0,51	-0,49	-0,47	-0,46	-0,51	-0,48	-0,53

Джерело: авторська розробка

Таблиця 2

Дані для імітаційного моделювання, 2010–2017 рр.

x1	x2	x3	x4	x5	x6	x7	x8	x9
19,3	5,1	56,7	24798	13,7	1,4	2,6	8,9	0,78
18,7	4,9	56,5	29980	13,7	1,4	2,8	8,7	0,76
20	4,6	55,5	32480	13,8	1,5	2,9	8,2	0,82
21,2	4,7	55,4	33965	13,6	1,6	2,8	7,8	0,83
16,7	4,4	52,2	36904	13,5	1,6	3	9,7	0,72
51,9	4,8	51,7	46413	12,1	1,7	3,4	9,5	0,67
51,1	5	51,2	55899	12,3	1,5	3,7	9,7	0,64
39	5,3	48,4	70200	11,9	1,4	4,2	9,8	0,65
10…80	2…10	10…70	24000...350000	8…15	1…5	3…10	5…20	0,5…0,9

x10	x11	x12	x13	x14	x15	x16	x17	x18	x19
3,8	0,86	505,4	71,5	0,008	0,4	3,1	-0,18	4	-0,18
3,82	0,9	520,2	71,9	0,01	3,7	3,1	-0,4	4,1	-0,51
3,83	0,9	447,1	71,9	0,009	13,5	2,9	-0,31	3,9	-0,49
4,37	0,95	563,6	71,9	0,007	7	3,2	-0,38	3,6	-0,47
4,04	0,9	529,1	71,9	0,006	5,3	3,4	-0,2	3,9	-0,46
4,15	0,96	565,2	72	0,007	0,8	4,4	-0,24	3,8	-0,51
4,23	1,12	592,6	72,4	0,006	4,6	4,3	0,07	3,9	-0,48
3,6	1,17	523,9	72,5	0,006	10,5	4,6	-0,1	3,7	-0,53
2…10	*0,5…3*	*100…800*	*70…80*	*0,001…0,05*	*0,1…30*	*2…8*	*-0,5…+0,5*	*2…8*	*-0,6…+0,2*

Y1	Y2	Y3	Y4
66,345	52,56	36,90167	69,5
66,345	53,04	36,90167	69
66,345	53,38	-14,61	67,2
66,345	53,93	31,86	65,9
64,91	53,38	20,07	67,2
65,69	52,59	12,39	76,3
66,43	52,44	84,07	75,5
68,35	51,75	87,63	74
80	66	140	40

Примітка. Дані, виділені курсивом, – орієнтир Польщі.

Джерело: авторська розробка на основі [16; 17]

до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу);

3) блок соціально-трудових відносин (x8 – рівень безробіття, %, x9 – відношення наявних доходів населення до ВВП, x10 – державні витрати на охорону здоров'я, % ВВП, x11 – державні витрати на початкову освіту, % ВВП);

4) блок безпеки життя (x12 – рівень злочинності, тис);

5) блок демографічної сфери (x13 – очікувана тривалість життя при народженні, років, x14 – коефіцієнт дитячої смертності (кількість померлих віком до одного року на 1 тис живонароджених, x15 – коефіцієнт міграційного приросту, на 10 тис осіб);

6) блок додаткових індикаторів (x16 – кількість зовнішніх та внутрішніх мігрантів, млн, x17 – показник ефективності урядування, x18 – показник якості публічних послуг, x19 – контроль рівня корупції).

Змоделюємо результат впливу кожної групи індикаторів на такі індекси, як Індекс соціального прогресу – SPI (Y1), Індекс процвітання Легатум – LPI (Y2), Індекс якості життя – QLI (Y3) та Індекс недієздатності держав – FSI (Y4). Бажаними орієнтирами вибрано показники аналогічних індикаторів у Польщі, яка за останні 20 років змогла суттєво випередити Україну як за фінансово-економічними показниками розвитку, так і за якістю соціальних стандартів.

Для Індексу соціального прогресу найбільш впливовими виявилися показники соціального розшарування. Як свідчать дані моделювання (табл. 2), для досягнення значення SPI на рівні 80 (зараз для України показник становив 68,35) необхідно скоротити рівень бідності з нинішніх 39% до 10%, що потребує, перш за все, активізації на ринку праці та ефективного фінансування соціальних програм на засадах адресності, забезпечити дотримання розриву між багатими і бідними на оптимальному рівні 10 (зараз в Україні, за офіційними даними, цей показник становить 5,3), дотримуватися максимальної межі 50%-го рівня витрат на продовольчі товари (сьогодні показник становить 48,4%) та у 3,5 рази збільшити ВВП на особу, що потребує суттєвого поліпшення макроекономічної ситуації в країні, стимулювання інвестицій та інновацій, розвитку малого та середнього бізнесу, використання адресного підходу до соціальних видатків різного типу (табл. 3).

Таблиця 3

Результат моделювання за SPI

Y1

Вивід результатів

80				
10	10	50	346159	
x1	x2	x3	x4	

Регресійна статистика	
Множинний R	0,971726
R-квадрат	0,944251
Нормований R-квадрат	0,869918
Стандартна похибка	0,347963
Спостереження	8

Дисперсійний аналіз

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	4	6,152265	1,538066	12,70305	0,031807
Залишок	3	0,363235	0,121078		
Усього	7	6,5155			

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	нижні 95%	верхні 95%	нижні 95%	верхні 95%
Y-перетин	33,5564	9,100768	3,687205	0,034584	4,593691	62,5191	4,59369	62,5191
Змінна X1	-0,03233	0,012991	-2,48881	0,088577	-0,07367	0,009011	-0,07367	0,00901
Змінна X2	1,373301	0,694295	1,977977	0,142337	-0,83626	3,582858	-0,83626	3,58285
Змінна X3	0,409982	0,17618	2,327058	0,102422	-0,1507	0,970666	-0,1507	0,97066
Змінна X4	0,000125	3,92E-05	3,198674	0,049382	6,35	0,00025	6,35	0,00025

Джерело: отримано авторами на основі результатів моделювання

Таблиця 4

Результат моделювання за LPI

Y2

Вивід результатів

66			
10,9237	5	4,85	
x5	x6	x7	

Регресійна статистика	
Множинний R	0,958607
R-квадрат	0,918927
Нормований R-квадрат	0,858123
Стандартна похибка	0,258033
Спостереження	8

Дисперсійний аналіз

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	3	3,018664	1,006221	15,1127	0,011986
Залишок	4	0,266323	0,066581		
Усього	7	3,284988			

	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	нижні 95%	верхні 95%	нижні 95%	верхні 95%
Y-перетин	28,6321	7,360214	3,890118	0,01768	8,196869	49,06733	8,19686	49,0673
Змінна X5	1,193413	0,36535	3,266493	0,03089	0,179039	2,207788	0,17903	2,20778
Змінна X6	4,136325	1,022875	4,043824	0,01555	1,29637	6,976281	1,29637	6,97628
Змінна X7	0,753254	0,539741	1,395584	0,23532	-0,74531	2,251815	-0,74531	2,25181

Джерело: отримано авторами на основі результатів моделювання

Для Індексу процвітання Легатум найбільший вплив продемонстрували індикатори соціального захисту. Як свідчать дані моделювання, для досягнення значення LPI на рівні 66 (зараз для України показник становить 51,75) необхідно, щоб чисельність пенсіонерів у країні не перевищувала 11 млн осіб, що є критичним показником у контексті активної зовнішньої міграції з України, скорочення кількості платників податків та значного дефіциту Пенсійного фонду України, збільшити відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, що втратили працездатність до 5 проти теперішнього показника у 1,4, що вимагає зростання середнього розміру пенсій, а також збільшення відношення середньомісячної номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу до 4,85 проти теперішніх 4,2 (табл. 4).

Для Індексу якості життя ключовими виявилися демографічні індикатори. Як свідчать отримані дані моделювання, для досягнення значення QLI на рівні 140 (зараз для України цей показник становить 87,63) необхідно за незмінного показника середньої тривалості життя забезпечити скорочення як рівня дитячої смертності з теперішнього показника 0,006 до 0,001, так і коефіцієнта міграційного приросту до 0,1 проти наявного значення у 10,5. Усе це знову ж таки потребує комплексних дій уряду для забезпечення соціальної безпеки різних верств населення – від дітей до ВПО, що пов'язано з адресним фінансуванням соціальних видатків, залучення до реформи соціальної сфери усіх стейкхолдерів: роботодавців, соціальних служб, міжнародних та громадських організацій, домогосподарств (табл. 5).

Індекс недієздатності держав найбільше корелює також із показниками соціального захисту. Як свідчать дані моделювання, для зниження значення рівня FSI до 40 балів проти теперішнього показника у 74 бали доцільним є збільшення відношення середнього розміру пенсії за віком до прожиткового мінімуму осіб, що втратили працездатність, лише до 4,56, а також збільшення відношення середньомісячної

Таблиця 5

Результат моделювання за QLI

Y3

Вивід результатів				
	140			
	72,8	0,001	0,1	
	x13	x14	x15	

Регресійна статистика	
Множинний R	0,820498
R-квадрат	0,673218
Нормований R-квадрат	0,428131
Стандартна похибка	26,13569
Спостере-ження	8

Дисперсійний аналіз

	df	SS	MS	F	Значи-мість F
Регресія	3	5628,915	1876,305	2,74685	0,176867
Залишок	4	2732,297	683,0743		
Усього	7	8361,212			

	Коефі-цієнти	Стандартна похибка	t-статис-тика	P-значення	нижні 95%	верхні 95%	нижні 95%	верхні 95%
Y-перетин	559,7946	745,504	0,750894	0,49447	-1510,06	2629,646	-1510,06	2629,64
Змінна X13	-23,3674	37,00571	-0,63145	0,56203	-126,112	79,37696	-126,112	79,3769
Змінна X14	-163,489	103,6053	-1,578	0,18970	-451,143	124,1657	-451,143	124,165
Змінна X15	9,42106	54,66949	0,172328	0,87154	-142,366	161,2079	-142,366	161,207

Джерело: отримано авторами на основі результатів моделювання

Таблиця 6

Результат моделювання за FSI

1	2	3	4	5	6	7	8	9

Y4

Вивід результатів				
	40			
	11,45	4,56	5,62	
	x5	x6	x7	

Регресійна статистика	
Множинний R	0,981647
R-квадрат	0,96363
Нормований R-квадрат	0,915137
Стандартна похибка	1,191156
Спосте-реження	8

Дисперсійний аналіз

	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	4	112,7784	28,19461	19,8714	0,016962
Залишок	3	4,256561	1,418854		

Закінчення таблиці 6

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Усього	7	117,035						
	Коефіцієнти	Стандартна похибка	t-статистика	P-значення	нижні 95%	верхні 95%	нижні 95%	верхні 95%
Y-перетин	96,17425	31,15396	3,087063	0,053837	-2,97157	195,3201	-2,97157	195,320
Змінна X5	0,237829	0,044471	5,348011	0,012787	0,096304	0,379355	0,09630	0,37935
Змінна X6	5,686852	2,376729	2,392723	0,096504	-1,87696	13,25066	-1,87696	13,2506
Змінна X7	-0,96122	0,603104	-1,59378	0,20924	-2,88056	0,95813	-2,88056	0,95813

Джерело: отримано авторами на основі результатів моделювання

номінальної зарплати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу до 5,62 (табл. 6).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Як свідчить проведений аналіз, моделювання впливу окремих соціальних показників на інтегральні індекси соціально-економічного розвитку України підтверджує факт, що стан соціальної безпеки є досить загрозливим. Орієнтири Польщі в контексті кількох ключових індексів, закладених в економіко-математичну модель (SPI, LPI, QLI та FSI), є важко досяжними у найближчій перспективі. Однак державна політика, спрямована на підвищення рівня соціальної безпеки, повинна спиратися на механізми, пов'язані з підвищенням ефективності урядування та державних витрат, залученням інших секторів економіки до розв'язання соціальних проблем, монетизацією соціальних пільг та посиленням ролі адресної соціальної допомоги, створенням програми виявлення бенефіціарів державної допомоги у різних її видах із чіткими критеріями.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки : монографія / О.Ф. Новікова та ін. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с.
2. Easton D. A Framework for Political Analysis. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1965.
3. Encyclopedia Americana. URL : http://quod.lib.umich.edu/m (дата звернення: 19.07.2019).
4. Marshall T.H. Citizenship and Social Class. Cambridge : Cambridge University Press, 1950.
5. Lipschutz R.D. On Security. New York : Columbia UP, 1995.
6. Конституція України. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page (дата звернення: 19.07.2019).
7. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України : Постанова КМУ № 3-97-ВР від 16.01.1997. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3/97-вр (дата звернення: 19.07.2019).
8. Про основи національної безпеки України : Закон України № 964-IV від 19.06.2003. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15. (дата звернення: 19.07.2019).
9. Стратегія національної безпеки України : Указ Президента України № 287/2015 від 06.05.2015. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7 (дата звернення: 19.07.2019).
10. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018. URL : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 19.07.2019).
11. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ МЕРТ України № 1277 від 29.10.2013. URL : http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html (дата звернення: 19.07.2019).
12. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ МЕРТ України № 60 від 02.03.2007. URL : http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html (дата звернення: 19.07.2019).
13. Коваль О.П. Соціальна безпека: сутність та вимір : наукова доповідь. Київ : НІСД, 2016.
14. Поснова Т.В. Соціальні індикатори як інструменти визначення рівня економічної безпеки у соціальній сфері. *Наукові праці НДФІ*. 2011. № 2.
15. Палій Н.С. Система діагностики соціальної безпеки. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru (дата звернення: 19.07.2019).
16. Офіційна вебсторінка Державної служби статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.05.2019).
17. Ціна держави: видатки. URL : http://cost.ua/budget/expendit (дата звернення: 20.05.2019).

REFERENCES:

1. Stan i perspectivi sotsialnoyi bezpeki v Ukraini: ekspertni otsinki [*State and perspectives of social security in Ukraine: experts evaluations*] / [O. Novikova, O. Sydorchuk, O. Panikova, et.]. L., 2018. 184 p. (in Ukrainian).

2. Easton D. *A Framework for Political Analysis*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1965 (in English).
3. *Encyclopedia Americana.* URL: http://quod.lib.umich.edu/m (in English).
4. Marshall T.H. *Citizenship and Social Class*. Cambridge: Cambridge University Press, 1950 (in English).
5. Lipschutz R.D. *On Security*. New York: Columbia UP, 1995 (in English).
6. Konstitutsya Ukraini [*Constitution of Ukraine*]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/page (in Ukrainian).
7. Pro Kontseptsiyu (osnovi derzavnoyi politiki) natsionalnoyi bezpeki Ukraini: Postanova KMU №3-97-VR vid 16.01.1997 [*About the Conception (state policy) of national security of Ukraine*: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 3-97-VR from 16.01.1997]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3/97-вр (in Ukrainian).
8. Pro osnovi natsionalnoyi bezpeki Ukraini: Zakon Ukraini №964-IV vid 19.06.2003 [*About the state of national security of Ukraine*: Law of Ukraine № 964-IV from 19.06.2003]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15 (in Ukrainian).
9. Strategiya natsionalnoyi bezpeki Ukrani: Ukaz Prezidenta Ukraini №287/2015 vid 06.05.2015 [*The Strategy of national security of Ukraine*: Decree of the President of Ukraine №287/2015 from 06.05.2015]. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/287/2015/paran7#n7 (in Ukrainian).
10. Pro natsionalnu bezpeku Ukraini: Zakon Ukraini №2469-VIII vid 21.06.2018 [*About national security of Ukraine*: Law of Ukraine № 2469-VIII from 21.06.2018]. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (in Ukrainian).
11. Pro zatverdzenna Metodichnih recomendatsyi schodo rozrakhunku rivna ekonomichnoyi bezpeki Ukraini: Nakaz MERT Ukraini № 1277 vid 29.10.2013 [*On approval the Methodical recommendations of calculating the level of economic security of Ukraine*: Order of MEDT of Ukraine № 1277 from 29.10.2013]. URL: http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html (in Ukrainian).
12. Pro zatverdzennya Metodiki rozrakhunku rivna ekonomichnoyi bezpeki Ukraini: Nakaz MERT Ukraini № 60 vid 02.03.2007 [*On approval the Methodic of calculating the level of economic security of Ukraine*: Order of MEDT of Ukraine № 60 from 02.03.2007]. URL: http://document.ua/pro-zatverdzhennja-metodichnih-rekomendacii-shodo-rozrahunku-doc168080.html (in Ukrainian).
13. Koval O.P. Sotsialna bezpeka: sutnist ta vimir: naukova dopovid [*Social security: meaning and calculating*: the scientific report]. K., 2016 (in Ukrainian).
14. Posnova T.V. Sotsialni indikatori ta instrumenti viznachenna rivnya ekonomichnoyi bezpeki u sotsialniy sferi [*Social indicators as instruments of calculating the level of economic security in the social sphere*]. Naukovi pratsi NDFI [Scientific works of SRFI]. 2011. Vol. 2. (in Ukrainian).
15. Palyi N.S. Sistema diagnostiki sotsialnoyi bezpeki [*The system of social security diagnostic*]. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Tiru (in Ukrainian).
16. Ofitsiyna veb-storinka Derzavnoyi sluzbi statistiki Ukraini [*The official veb-page of the State statistical office of Ukraine*]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (in Ukrainian).
17. Tsina derzavi: vidatki [*The cost of the state: expenditures*]. URL: http://cost.ua/budget/expendit (in Ukrainian).

УДК 339.5

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДБОРУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ, ЯКІ ЗАЛУЧАЮТЬСЯ МИТНИЦЯМИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНА

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF SELECTION OF ECONOMIC OBJECTIVES RECEIVED BY CUSTOMS FOR REALIZATION OF PROPERTY

Попель С.А.
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник
відділу дослідження митних зобов'язань,
Науково-дослідний центр митної справи
Науково-дослідного інституту фіскальної політики
Університету державної фіскальної служби України

Popel Segiy
Candidate of Economic Sciences, Senior Research at
Customs Research Center of the Research Institute for State Fiscal Policy of
Fiscal Service University of Ukraine

У статті визначено, що для реалізації майна митниць можуть залучатися такі суб'єкти господарювання, як організатор митних аукціонів, товарні біржі або торговельні підприємства (за договором комісії). Досліджено процедуру конкурсного відбору організатора митного аукціону. Виявлено, що у разі прийняття митницею рішення про недоцільність реалізації товарів на митних аукціонах вони реалізуються через товарні біржі або торговельні підприємства, з якими укладено угоди про їх реалізацію. Зазначено, що на початку кожного року на конкурсній основі визначаються торговельні підприємства, яким надаватиметься право реалізації майна, з обов'язковим занесенням їх до єдиного реєстру торговельних підприємств. Визначено, що одним із напрямів, що дасть змогу вдосконалити процедуру відбору суб'єктів господарювання, є більш активне використання електронних аукціонів, що може значно пришвидши процедуру реалізації майна і тим самим збільшити обсяги надходжень до державного бюджету.

Ключові слова: *розпорядження майном, реалізація майна, суб'єкти господарювання, електронний аукціон, митний аукціон, редукціон, реєстр торговельних підприємств, товарна біржа, торговельні підприємства, договір комісії.*

В статье определено, что для реализации имущества таможен могут привлекаться такие субъекты хозяйствования, как организатор таможенных аукционов, товарные биржи или торговые предприятия (по договору комиссии). Исследована процедура конкурсного отбора организатора таможенного аукциона. Обнаружено, что в случае принятия таможней решения о нецелесообразности реализации товаров на таможенных аукционах они реализуются через товарные биржи или торговые предприятия, с которыми заключены соглашения об их реализации. Указано, что в начале каждого года на конкурсной основе определяются торговые предприятия, которым будет предоставляться право реализации имущества, с обязательным занесением их в единый реестр торговых предприятий. Определено, что одним из направлений, что позволит усовершенствовать процедуру отбора субъектов хозяйствования, является более активное использование электронных аукционов, что может значительно ускорить процедуру реализации имущества и тем самым увеличить объемы поступлений в государственный бюджет.

Ключевые слова: *распоряжение имуществом, реализация имущества, предприятия, электронный аукцион, таможенный аукцион, редукцион, реестр торговых предприятий, товарная биржа, торговые предприятия, договор комиссии.*

Specialized economic entities are involved in customs operations of the State Customs Service to carry out transactions with property that is transferred to the state property for violation of customs legislation. The entities involved in customs activities for transactions with property transferred to state ownership for violation of customs

legislation may be: custodian enterprises, implementing companies, valuation entities, enterprises providing destruction services (disposal) and merchandise processing and more. Special attention is paid to the process of selection of economic entities that are involved by the customs for the sale of property, since it is the efficiency of sales of goods that determines the amount of revenues to the state budget. It is determined that there are still many debating questions regarding the mechanism of selection of economic entities involved by customs for the sale of property, which necessitates the development of directions for its improvement. Given the urgency of the problem, the main purpose of the article is to identify ways to improve the mechanism of selection of business entities that are involved in customs for the sale of property. The article determines that for the sale of customs property, such business entities as: the organizer of customs auctions, commodity exchanges or trading enterprises (under a commission agreement) can be involved. The procedure of competitive selection of the organizer of the customs auction is investigated. It was found that if a decision is made by customs on the inappropriateness of the sale of goods at customs auctions, they are sold through commodity exchanges or trading companies with which agreements on their sale are concluded. It is indicated that at the beginning of each year, trading enterprises are determined on a competitive basis, to whom the right to sell property will be provided, with their mandatory entry in a single register of commercial enterprises. It was determined that one of the areas that will improve the selection process for business entities is the more active use of electronic auctions, which can significantly accelerate the process of selling property and thereby increase the volume of revenues to the state budget. It should be noted that today there are no legislative provisions on the sale of property that becomes state property for violation of customs legislation using electronic technologies. Therefore, there is an urgent need to develop a legal act that will determine the mechanism of sale of goods at customs auctions, reductions through their conduct in the electronic trading system.

Key words: *disposal of property, sale of property, enterprises, electronic auction, customs auction, reduction, register of trading enterprises, commodity exchange, trading enterprises, commission agreement.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Для виконання операцій із майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, митницями ДФС залучаються спеціалізовані суб'єкти господарювання. Суб'єктами господарювання, що залучаються митницями для здійснення операцій із майном, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, можуть бути: підприємства-зберігачі, підприємства-реалізатори, суб'єкти оціночної діяльності, підприємства, які надають послуги зі знищення (утилізації) та переробки товарів тощо. Проте особливої уваги заслуговує процес відбору суб'єктів господарювання, які залучаються митницями для реалізації майна, оскільки саме від ефективності продажу товарів залежать обсяги надходжень до державного бюджету. Сьогодні економічний ефект від реалізації майна митниць несуттєвий (згідно зі статистичними даними, лише десята частина від вартості майна, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства), що вказує на необхідність пошуку шляхів підвищення ефективності діяльності у відповідній сфері. Одним із таких є вдосконалення механізму відбору суб'єктів господарювання, які залучаються митницями для реалізації майна

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вивченню питань, пов'язаних з особливостями розпорядження майном, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, присвячено незначну кількість наукових досліджень, серед яких варто виділити роботи таких науковців, як: В.А. Бондаренко Л.В. Валуєва, Д.П. Дубицький, Л.М. Дорофеєва, Л.Р. Прус, У.В. Романюк.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Сьогодні залишається ще багато дискусійних питань щодо механізму відбору суб'єктів господарювання, які залучаються митницями для реалізації майна, що спричиняє необхідність вироблення напрямів його вдосконалення.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** З огляду на актуальність проблеми, основна мета статті полягає у визначенні напрямів удосконалення механізму відбору суб'єктів господарювання, які залучаються митницями для реалізації майна.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до ч. 9 ст. 243 МКУ, товари, що перейшли у власність держави за порушення митного законодавства, реалізуються в порядку, встановленому законодавством, на митних аукціонах, редукціонах або за договором комісії за цінами, визначеними згідно із законодавством України про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність та Податковим кодексом України. Для реалізації майна митниць можуть залучатися такі суб'єкти господарювання, як організатор митних аукціонів, товарні біржі або торговельні підприємства (за договором комісії).

Організатор митних аукціонів

Митний аукціон – спосіб продажу товарів, за яким власником товарів стає покупець, що в ході торгів запропонував за них найвищу ціну [1]. Для проведення митного аукціону митниці ДФС укладають договори про реалізацію товарів зі спеціалізованими підприємствами – організаторами митних аукціонів. Одним із різновидів митного аукціону є редукціон (торги на зниження

ціни). Варто зазначити, що сьогодні процедура продажу майна, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, через митні редукціони не здійснюється.

Визначення організатора митного аукціону здійснюється на конкурсній основі комісією, утвореною митницею ДФС. Процедуру проведення конкурсу з визначення спеціалізованих підприємств – організаторів митних аукціонів закріплено Положенням 103 [2].

Конкурс проводиться в першому кварталі року, за результатами якого визначаються переможці. Для організації і проведення конкурсу утворюється конкурсна комісія. Основними завданнями та функціями комісії є: визначення строку проведення конкурсу; опублікування оголошення про проведення конкурсу; розгляд конкурсних пропозицій; визначення переможців конкурсу; складання протоколу про результати проведення конкурсу; розгляд скарг учасників конкурсу.

Комісія не пізніше ніж за місяць до дати проведення конкурсу забезпечує опублікування в одному з друкованих засобів масової інформації з місцевою сферою розповсюдження оголошення, яке повинно містити відомості про: адресу, за якою подаються конкурсні пропозиції; кінцевий термін прийняття конкурсних пропозицій; дату, час і місце проведення конкурсу; контактні телефони для довідок із питань конкурсу.

До участі в конкурсі допускаються спеціалізовані підприємства, що відповідають таким вимогам:

– мають статутне право реалізації майна шляхом проведення прилюдних торгів (аукціонів) у порядку, передбаченому законодавством, і досвід роботи яких у цій сфері діяльності становить не менше одного року;

– мають власне або орендоване приміщення з відповідними умовами для зберігання, передпродажної підготовки та демонстрації товарів (або зразків, відібраних із партії товарів), а також приміщення для проведення аукціону;

– не допускали порушень під час організації та проведення митних аукціонів протягом минулого року (вимога, що стосується спеціалізованих підприємств – організаторів митних аукціонів у минулому році), якими є: відсутність понад 30 календарних днів розрахунку за реалізовані на митному аукціоні товари; відмова від прийняття товарів на реалізацію; виявлення нестачі товарів, переданих на реалізацію організатору митного аукціону; порушення встановленого законодавством порядку уцінки товарів.

Для участі в конкурсі спеціалізоване підприємство подає до митниці ДФС на розгляд комісії конкурсну пропозицію у формі заяви із зазначенням найменування, місцезнаходження, телефону, факсу, складу керівництва (прізвища, ім'я, по батькові, посади), форми власності та організаційно-правової форми.

До заяви додаються: копії установчих документів, засвідчені в установленому порядку; копії балансу за попередній рік і звіту про фінансові результати; інформація щодо фінансової спроможності загального (власного та позичкового) капіталу, засвідчена керівником спеціалізованого підприємства; розшифровка дебіторської та кредиторської заборгованості з визначенням дати утворення та дати конкретного погашення; засвідчена в установленому порядку копія аудиторського висновку; довідка щодо відсутності рішення про порушення проти суб'єкта господарювання справи про банкрутство чи визнання його в установленому порядку банкрутом (датована не раніше ніж за 20 календарних днів до дня подання конкурсної пропозиції); інформація щодо технічних можливостей для забезпечення організації реалізації товарів на митних аукціонах; інформація щодо результатів здійснення діяльності з реалізації товарів на митних аукціонах протягом попереднього року (подається спеціалізованими підприємствами – організаторами митних аукціонів у минулому році).

Вивчення та оцінювання конкурсних пропозицій учасників конкурсу здійснюються комісією згідно з такими критеріями (рис. 1).

Комісія визначає переможця (переможців) конкурсу за результатами розгляду та обговорення отриманих конкурсних пропозицій. Переможцем (переможцями) конкурсу визнаються учасники конкурсу, які мають найкращі показники за критеріями оцінки.

Протягом трьох календарних днів зі дня затвердження керівником митниці ДФС протоколу про результати проведення конкурсу комісія інформує переможця (переможців) конкурсу рекомендованим листом із повідомленням про його вручення з пропозицією укласти договір про реалізацію товарів на митних аукціонах. Іншим учасникам конкурсу комісія надсилає повідомлення про результати конкурсу із зазначенням найменування та місцезнаходження переможця (переможців) конкурсу.

Із переможцем (переможцями) конкурсу митниця ДФС укладає договір про реалізацію товарів на митних аукціонах у строк не раніше ніж через десять робочих днів зі дня отримання письмового повідомлення іншими учасниками конкурсу про його результати за умови відсутності скарг від учасників конкурсу на дії комісії під час визначення переможців конкурсу. За наявності таких скарг строк укладання договорів починається з дати винесення рішення за скаргою [2].

Обов'язковою умовою укладення договору є внесення підприємства до єдиного реєстру торговельних організацій. До єдиного реєстру можуть бути включені будь-які суб'єкти господарювання незалежно від форми власності, що мають право здійснювати реалізацію майна шляхом проведення прилюдних торгів (аукціонів) і (або) право здійснювати операції з

Рис. 1. Критерії відбору конкурсних пропозицій учасників конкурсу

нерухомістю в порядку, передбаченому законодавством, а також ті, що мають відповідні ліцензії, які б забезпечували найбільш повний комплекс послуг із реалізації безхазяйного та іншого майна, що перейшло у власність держави.

Окрім того, для внесення суб'єкта господарювання до єдиного реєстру торговельних організацій необхідна відповідність його критеріям, представленим у табл. 1 [3].

Слід зазначити, що для здійснення реалізації товарів та транспортних засобів, які перейшли у власність держави за порушення митного законодавства, саме критерій щодо наявності брокерського місця на біржі, що атестована, є недоцільним, оскільки це значно зменшує коло потенційних реалізаторів такого майна.

Окрім того, Планом діяльності Державної фіскальної служби України з підготовки проектів регуляторних актів у сфері господарської діяльності на 2019 р. у другому півріччі передбачено реалізацію проекту наказу Міністерства фінансів України «Про затвердження Порядку взаємодії між підрозділами контролюючого органу під час роботи з безхазяйними речами та майном, що переходять у власність держави».

Також зауважимо, що Єдиний реєстр торгових організацій, яким надається право реалізації та зберігання безхазяйного та іншого майна, що переходить у власність держави, у ДФС ведеться Департаментом погашення боргу.

Товарні біржі або торговельні підприємства (за договором комісії)

Відповідно до Постанови № 607, товари, щодо яких митницею ДФС, що здійснила вилучення або зберігала їх, прийнято рішення про недоцільність реалізації на митних аукціонах, реалізуються через товарні біржі або торговельні підприємства, з якими укладено угоди про їх реалізацію. Реалізація здійснюється з нарахуванням усіх належних податків і зборів, які підлягають сплаті під час переміщення цих товарів через митний кордон України, за ставками, що діють на день реалізації, якщо такі податки і збори не були попередньо сплачені [1].

На початку кожного року територіальні органи ДФС із залученням органів, що вилучають та обліковують майно, визначають на

Таблиця 1

Критерії відповідності для внесення суб'єкта господарювання до єдиного реєстру торговельних організацій

Критерії відповідності для внесення суб'єкта господарювання до єдиного реєстру торгових підприємств
Досвід роботи не менше двох років у відповідній сфері діяльності.
Наявність брокерського місця на біржі, яка має право організації і проведення біржових торгів та цільових аукціонів із реалізації активів платника податків, що перебувають у податковій заставі, визначеній відповідно до Наказу ДПА України від 24.03.2005 № 120 «Про затвердження Положення про умови і порядок проведення конкурсів з визначення уповноважених товарних бірж із продажу активів, що перебувають у податковій заставі». Цей критерій не обов'язковий для лісогосподарських та рибогосподарських підприємств у разі реалізації лише профільної продукції, а також суб'єктів господарювання, щодо яких комісією прийнято рішення передавати майно виключно у роздрібну торгівлю.
Відсутність порушень податкового законодавства за два останні роки з боку суб'єкта господарювання, який претендує на включення до єдиного реєстру.
Позитивні показники фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання, підтверджені фінансовою та іншою звітністю відповідно до чинного законодавства (баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух коштів, звіт про власний капітал та примітки до звітів за базовий податковий (звітний) період, що дорівнює останньому звітному періоду, який передує подачі документів для включення в реєстр).
Відсутність заборгованості за платежами перед бюджетами (у тому числі зі сплати податку з доходів фізичних осіб) та державними цільовими фондами.
Наявність у штаті підприємства не менше трьох працівників.
Відсутність порушень договірних зобов'язань під час зберігання та реалізації безхазяйного майна у попередніх роках, підтверджена довідкою органу державної податкової служби.
Відсутність порушень договірних зобов'язань із митними органами, підтверджена довідкою митного органу за місцем реєстрації цього суб'єкта господарювання як платника податків.
Наявність власних (орендованих) складських приміщень на території регіону, де суб'єкт господарювання включається до єдиного реєстру. При цьому договір оренди має мати термін дії не менше року, на який підприємство включається до реєстру.
Наявність свідоцтва платника податку на додану вартість.
Наявність у підприємства вебсайту в мережі Інтернет.

конкурсній основі торговельні підприємства, яким надаватиметься право реалізації майна, з обов'язковим занесенням їх до єдиного реєстру торговельних підприємств, який ведеться територіальними органами ДФС. Протягом року в разі потреби дозволяється доповнювати єдиний реєстр торговельних підприємств іншими торговельними підприємствами за поданням органів, що вилучають та обліковують майно.

Угоду з торговельним підприємством, якому надаватиметься право реалізації майна, укладає керівник або особа, що його заміщає, відповідного територіального органу ДФС у межах повноважень, установлених законодавством.

Майно, яке підлягає реалізації, передається суб'єкту господарювання, включеному до єдиного реєстру суб'єктів господарювання, які можуть здійснювати реалізацію безхазяйного майна, що переходить у власність держави, сформованого відповідно до пункту 12 Порядку № 1340, на підставі угоди, укладеної відповідно до пункту 13 Порядку № 1340 [4].

Проте слід зазначити, що, відповідно до положень ст. 15 Закону України «Про товарну біржу», не можуть бути предметом біржової торгівлі речі, визначені індивідуальними ознаками, якщо вони не продаються як партія, а також будь-які вживані товари, включаючи транспортні засоби, та капітальні активи. Таке обмеження не поширюється на майно, яке відчужується з податкової застави, а також майно, конфісковане відповідно до Закону. Для цілей цього Закону вживаними товарами вважаються товари, що були у користуванні не менше року, транспортні засоби, які не підпадають під визначення нового транспортного засобу згідно із Законом. Новим транспортним засобом уважається літальний апарат, що вперше реєструється в Україні та має налітний час до такої реєстрації, що не перевищує 40 годин після першого введення в експлуатацію. Налітним уважається час, який розраховується від блок-часу зльоту літального апарата до блок-часу його приземлення [5].

Окрім того, положення підзаконних нормативно-правових актів, що стосуються питань реалізації майна через товарні біржі (зокрема, Порядку № 1340), у разі розпорядження майном, реалізація якого здійснюється відповідно до ст. 243 МКУ [6], можуть застосовуватися лише в частині, що не суперечить нормам Закону. Так, Листом Міністерства юстиції України від 30.01.2009 № Н-35267-18 надано роз'яснення щодо юридичної сили закону як основного джерела права. Всі підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі законів та за своїм змістом не повинні суперечити їм. Підпорядкованість таких актів законам закріплено Конституцією України. У разі суперечності норм

підзаконного акта нормам закону слід застосовувати норми закону, оскільки він має вищу юридичну силу.

Таким чином, реалізація майна через товарну біржу не відповідає вимогам частини дев'ятої ст. 243 МКУ (оскільки такий спосіб реалізації не передбачений), а також вимогам ст. 15 Закону України «Про товарну біржу» (предметом біржової торгівлі не можуть бути будь-які вживані товари, включаючи транспортні засоби, а виняток стосується лише майна, яке відчужується з податкової застави, та конфіскованого майна).

Що стосується реалізації майна за договором комісії, то варто зазначити, що є необхідність розроблення критеріїв відбору підприємств, що здійснюватимуть реалізацію майна, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, оскільки досі зазначене питання залишається неврегульованим.

Аналіз механізму відбору суб'єктів господарювання, які залучаються митницями до реалізації майна, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, показує наявність значної кількості невизначеностей та питань, що потребують додаткового нормативного уточнення.

Така ситуація зумовлює необхідність удосконалення механізму відбору суб'єктів господарювання, що залучаються митницями для реалізації майна, що переходить у власність держави.

Одним із перспективних напрямів удосконалення процедури відбору суб'єктів господарювання для цілей розпорядження майном є більш активне використання електронних аукціонів. Електронний аукціон – це сучасний інструмент продажу товарів, який може значно пришвидши процедуру реалізації майна і тим самим збільшити обсяги надходжень до державного бюджету. Окрім того, електронні аукціони мають низку переваг порівняно з класичними аукціонами:

– зручність оформлення електронної заявки та прозорість проведення аукціону;

– можливість усіх бажаючих взяти участь в електронному аукціоні незалежно від правового статусу (фізична чи юридична особа);

– максимально рівні умови для всіх учасників, адже покупці виступають анонімно, а результат торгів залежить лише від їхніх власних дій та рішень тощо.

Така ситуація вимагає розроблення та прийняття нормативних положень, які б вирішили зазначене проблемне питання, а саме акта, яким буде визначатися механізм реалізації товарів на митних аукціонах, редукціонах, шляхом їх проведення в електронній торговій системі.

Підзаконний акт, що передбачатиме впровадження електронних технологій під час реалізації майна, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, має врегульовувати питання щодо:

– прав, обов'язків та відповідальності адміністратора електронної торгової системи, організатора електронного аукціону та оператора електронного майданчика;

– критеріїв відбору операторів митних електронних майданчиків для організації проведення електронних аукціонів з продажу майна, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства;

– умов участі в електронному аукціоні;

– процесу підготовки до проведення електронного аукціону;

– порядку проведення електронного аукціону;

– порядку визначення переможця та оформлення результатів електронного аукціону;

– розрахунку за придбаний товар та його видачі переможцеві;

– випадків відміни або визнання електронного аукціону таким, що не відбувся, тощо.

Також вищезазначений нормативно-правовий акт має передбачати можливість та процедуру реалізації майна, що перейшло у власність держави за порушення митного законодавства, на митних редукціонах, оскільки, незважаючи на те що продаж товарів через митні редукціони передбачено ст. 243 МКУ, на практиці дане положення сьогодні не реалізовується.

Прийняття та практична реалізація нормативно-правового акту дадуть змогу підвищити відкритість та прозорість продажу товарів, що перейшли у власність держави за порушення митного законодавства, шляхом застосування електронних торгових систем, що в результаті сприятиме залученню більш широкого кола потенційних покупців, а отже, збільшенню обсягів надходжень до державного бюджету. Також прийняття зазначеного підзаконного акта допоможе досягнути інших позитивних ефектів, а саме:

– усунення можливостей корупційних правопорушень під час організації державними органами продажу товарів, що перейшли у власність держави за порушення митного законодавства;

– зменшення кількості обернених на користь держави товарів, реалізацію яких тривалий час неможливо здійснити;

– зменшення видатків із бюджету на забезпечення належного зберігання товарів з огляду на зменшення обсягів залишків таких товарів;

– вивільнення складів митниць ДФС від товарів, які не могли бути реалізовані за попереднього регулювання порядку їх продажу з огляду на його недосконалість;

– усунення можливостей учинення правопорушень під час організації державними органами продажу товарів, що перейшли у власність держави;

– забезпечення рівноправного доступу суб'єктів господарювання до ринку послуг з організації продажу товарів, що переходять у власність держави за порушення митного законодавства;

– залучення додаткових надходжень до державного бюджету з огляду на встановлення сучасних технологій продажу товарів, що перейшли у власність держави за порушення митного законодавства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, у результаті аналізу механізму відбору суб'єктів господарювання, які залучаються митницями для реалізації майна, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, визначено, що значна кількість аспектів цього питання досі залишається неврегульованою законодавчо. Крім того, сьогодні у цій сфері діяльності існує низка негативних явищ, які потребують вирішення.

Одним із напрямів, що дасть змогу вдосконалити процедуру розпорядження майном та відбір суб'єктів господарювання, є більш активне використання електронних аукціонів, що може значно пришвидши процедуру реалізації майна і тим самим збільшити обсяги надходжень до державного бюджету. Проте варто зазначити, що сьогодні відсутні законодавчі положення щодо реалізації майна, що переходить у власність держави за порушення митного законодавства, з використанням електронних технологій, а тому існує гостра необхідність у розробленні нормативно-правового акта, що визначатиме механізм реалізації товарів на митних аукціонах, редукціонах шляхом їх проведення в електронній торговій системі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про затвердження Порядку організації митних аукціонів, реалізації товарів і транспортних засобів на митних аукціонах, товарних біржах або через підприємства торгівлі, а також розпорядження окремими видами товарів, що не підлягають реалізації : Постанова Кабінету міністрів України від 26.04.2003 № 607. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2003-п#n164 (дата звернення: 08.09.2019).

2. Про затвердження Положення про умови та порядок проведення тендера (конкурсу) визначення спеціалізованих підприємств – організаторів митних аукціонів : Наказ Державної митної служби України від 14.02.2011 № 103. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0820-11 (дата звернення: 07.09.2019).

3. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо взаємодії між підрозділами органів державної податкової служби України під час роботи з безхазяйними речами та майном, що переходить у власність держави : Наказ Державної податкової служби України від 21.07.2008 № 482. *Верховна Рада України*. URL : http://consultant.parus.ua/?doc=055BW35DC2&sid=623knpa8822b6t6vvkr7ni5n761752620569 (дата звернення: 08.09.2019).

4. Про Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним : Постанова Кабінету міністрів України від 25.08.1998 № 1340. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/1340-98-п (дата звернення: 10.09.2019).

5. Про товарну біржу : Закон України від 10.12.1991 № 1956-XII. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12 (дата звернення: 11.09.2019).

6. Митний кодекс України від 13.03.2012. № 4495-VI. *Верховна Рада України*. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (дата звернення: 10.09.2019).

REFERENCES:

1. On approval of the Procedure for the organization of customs auctions, sale of goods and vehicles at customs auctions, commodity exchanges or through trading enterprises, as well as the disposal of certain types of goods that are not subject to sale: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No 607 (2003, April 26). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/607-2003-n#n164 (accessed 8 September 2019).

2. On approval of the Regulation on the terms and procedure for conducting the tender (competition) for the determination of specialized enterprises – organizers of customs auctions: Order of the State Customs Service of Ukraine No 103 (2011, February 26). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0820-11 (accessed 7 September 2019).

3. On approval of Methodological Recommendations on interaction between divisions of bodies of the State Tax Service of Ukraine while dealing with landless property and property that becomes state property: Order of the State Tax Service of Ukraine No 482 (2008, July 21). URL: http://consultant.parus.ua/?doc=055BW35DC2&sid=623knpa8822b6t6vvkr7ni5n761752620569 (accessed 8 September 2019).

4. On the Procedure for Accounting, Storage, Valuation and Confiscation of Confiscated and Other Property Transferring to the State Ownership: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No 1340 (1998, August 13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1340-98-n (accessed 10 September 2019).

5. On the Commodity Exchange: Law of the Verkhovna Rada of Ukraine No 1956-XII (1991, December 10). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12 (accessed 11 September 2019).

6. Customs Code of Ukraine: Law of the Verkhovna Rada of Ukraine No. 4495-VI (2012, March 13). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17 (accessed 10 September 2019).

УДК 351.95:338.246

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМАТИКИ КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

THEORETICAL ASPECTS OF CONFLICTS ISSUES IN PUBLIC GOVERNANCE

Самодай В.П.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Машина Ю.П.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних фінансів,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Ковтун Г.І.
старший викладач кафедри
бізнес-економіки та адміністрування,
Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

Samoday Valentyna
PhD (Economics), Associate professor,
Associate professor,
Department of business economics and administration,
Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko

Mashyna Yuliia
PhD (Economics), Associate professor,
Associate professor, Department of International Finance,
Kyiv National Economic University
named afterVadym Hetman

Kovtun Galyna,
Senior Lecturer,
Department of business economics and administration,
Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko

На різних етапах розвитку суспільства теоретичні основи конфліктних ситуацій та їх вирішення або нівелювання у сфері державного управління мають низку своїх особливостей, що виникають унаслідок соціально-політичних, економічних та культурних процесів та зумовлюються характером взаємовідносин у процесі людської діяльності. Оптимізація нівелювання проблематики конфліктних ситуацій залежить від ідентифікації реальних причин виникнення конфлікту та розуміння законів розвитку ситуації, що склалася в процесі кульмінації конфлікту. Оцінка та моделювання варіативності конфліктної ситуації та післяконфліктних наслідків у державному управлінні набувають актуалізації на сучасному етапі розвитку. Це підґрунтя є важливим складником діагностики інциденту та побудови механізму запобігання та врегулювання конкфліктної ситуації у вищих ешелонах влади.

Ключові слова: *державне управління, стратегія, державна служба, технології, конфлікт, конфліктна ситуація, врегулювання та нівелювання конфлікту, вирішення конфліктної ситуації.*

На разных этапах развития общества теоретические основы конфликтных ситуаций и пути их решения или нивелирование в сфере государственного управления имеют свои особенности, возникающие вследствие социально-политических, экономических и культурных процессов, и обусловлены характером взаимоотношений в процессе человеческой деятельности. Оптимизация нивелирования проблематики конфликтных ситуаций зависит от идентификации реальных причин возникновений конфликта и понимания законов развития ситуации в процессе кульминации конфликта. Оценка и моделирование вариативности конфликтных ситуаций и их последствий в государственном управлении приобретают актуализацию на современном этапе развития. Это основа является важной составляющей диагностики инцидента и формирования механизма предупреждения и регулирования конкфликтной ситуации в высших эшелонах власти.

Ключевые слова: *государственное управление, стратегия, государственная служба, технологии, конфликт, конфликтная ситуация, урегулирование и невелирование конфликта, решение конфликтной ситуации.*

The development of public administration in the current environment requires increased attention to work with personnel, first of all, with executives and specialists, who are the main subjects of the management system. Today, the essential foundations of relations in the civil service system are subject to revision, in particular, the formation of basic principles of interaction of public service officials with each other, as well as with citizens, representatives of different public institutions. After all, in modern conditions in interpersonal (intergroup) relations, it is often possible to have various misunderstandings, inconsistencies, conflict situations, etc. In this regard, there is an increased need for specialized knowledge, in particular, in conflictology, the science of the laws of origin and development of conflicts, as well as methods of overcoming and managing them. In the process of human resource development of administrative reform in Ukraine, it is increasingly important to deepen, expand and improve the professional competence of civil servants in the field of building quality interpersonal and social relations. The theoretical aspects of conflict situations and their solution have their fiatures in the sphere of state administration. Social, political, ecological, cultural factors and human activity influences on conflicts regulation in public field. This fact is the basis of the diagnostic of the incident and the development of the mechanism of protection and regulation conflict situation in the public government. The aim of the study is a scientific theoretical foundation of the content, structure, typology and causes of the conflict in public administration, with the prospect of creating the mechanisms to solve them and leveling. Governments cannot exist without the clash of ideas, attitudes, goals as individuals and small and large groups. Regularly there are differences of opinions and all sorts of contradictions that often develop into the conflicts. Until recently, in the system management companies and organizations there were no employees of the conflict areas, and the job descriptions of the managers and specialists among the management functions, didn't have the one to prevent and resolve the conflicts. Their only duty was to create «acceptable psychological climate», meaning existing masking inevitable in a team, contradictions and conflicts collisions. Where the conflicts arose, their solution was entrusted to the trade unions and social organizations. The managers and representatives of state authorities had to settle the conflicts, but the result of intervention depends on their personal experience and intuition. Improving the effectiveness of civil servants' activities in the light of conflictological factors requires not only the formation of knowledge of conflictology, but also the introduction of training training for civil servants on the real conscious management of conflicts in the professional sphere. Such training will not only increase the communicative competence of management staff, but will also significantly influence the improvement of the psychological climate in the teams, will allow to create a positive image of the public institutions to which they are addressing their requests, to solve qualitatively misunderstandings that may arise in the process. social interaction. Despite the considerable number of recent publications on this issue, it should be noted that there is a certain fragmentation of approaches in the study of conflicts in management activity. Therefore, the relevance of our research is determined, on the one hand, by the lack of elaboration of the problem of conflict management in the sphere of public administration, and, on the other, by the need for purposeful preparation of civil servants for solving conflict situations that are constantly arising in their activity.

Key words: *state administration, government, state service, technology, conflict, conflict resolution.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблематика взаємодії в суспільстві, що нерозривно пов'язана з конфліктними ситуаціями, є досить актуальною на всіх еволюційних дистинаціях людської цивілізації. Виходячи з ретроспективного аналізу історії людства, можна стверджувати, що конфлікти не відносяться до тих явищ, які, завдячуючи життєвому досвіду та здоровому глузду, підлягають управлінню. Щоб ефективно впливати на конфліктну ситуацію, перш за все необхідно розібратися в реальних причинах та витоках конфлікту, зрозуміти закономірності розвитку ситуації, оцінити та спрогнозувати можливі його наслідки.

Сучасний стан суспільного розвитку в Україні нерозривно пов'язаний із конфліктними ситуаціями, що виникають між законодавчою та виконавчою владою, також окремими лідерами політичних об'єднань, партіями й рухами, фракціями у Верховній Раді України, між місцевою владою та центральними управлінськими структурами, апаратом президента й

апаратом уряду, різними верствами населення та владою. Звідси слідує необхідність формування нової політичної системи для України, яка буде враховувати нівелізацію конфліктів, розробляти інноваційні технології запобігання конфліктним ситуаціям та знаходити шляхи їх розв'язання. Для цього необхідно формувати систему наукового осмислення ситуації, пов'язаної з конфліктними аспектами.

На даному етапі розвитку в Україні вже існують певні методи та форми врегулювання конфліктів. Але, на жаль, вони не досить оптимальні та не завжди забезпечують ефективну віддачу. Враховуючи ритм життя та економічні реалії, виникає потреба в удосконаленні рівня апаратної та управлінської роботи, яка має прямий вплив на вирішення конфліктних ситуацій. Щоб уміло регулювати конфліктні ситуації в галузі державного управління та правильно нівелювати їхній негативний вплив на суспільні відносини та перетворення, на визначені суспільством форми розвитку і вирішення, доцільно деталізувати методологічну платформу проблеми конфліктів у сфері державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Для визначення управлінської сфери як діяльності, відповідно вирішення питань нівелізації та запобігання конфліктам економічного характеру та соціального, а їх також розв'язання і визначення системи врегулювання конфліктних та кризових ситуацій суспільного розвитку та виходу з них досліджено методологічні аспекти, теоретичні висновки і практичні рекомендації відомих вітчизняних і зарубіжних учених: В.Д. Бакуменка, А.М. Бандурки, С.Л. Бочарової, Л.М. Гирасиної, Н.В. Гришиної, М. Громової, С.Д. Дубенко, С.Н. Ємельянова, О.Г. Здравомислова, О.Г. Ішмуратова, Л.М. Карамушки, І.В. Кудрявцева, В.І. Лугового, М.І. Пірен, Д.Г. Скотта, В.П. Шейнова та ін.

Дослідження діалектики суспільства та закономірностей виникнення конфліктів представлено у працях К. Маркса, а сутність конфліктного функціоналізму та теоретичні аспекти позитивних боків конфлікту сформульовано у Г. Зіммеля. Уперше поєднав питання влади та конфлікту Т. Веблен. Дослідженням держави та влади як впливових аспектів панування займалися В. Парето, Г. Моска, Р. Міхельс, їх платформу потім використали відомі теоретики конфлікту Р. Дарендорф, Л. Козер. Своєю чергою, Ч. Міллз розглядав конфліктні аспекти критики соціального порядку, аналізував проблеми бюрократії та зосередження влади в руках правлячої еліти. Так, конфлікти у сфері державного управління можуть провокувати різні кризи, включаючи економічні та кризи у сфері державного управління.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою дослідження є теоретико-економічне обґрунтування змісту, структури, типології та причин конфліктів у сфері державного управління з перспективою створення механізмів їх вирішення та нівелювання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Американський психотерапевт Ерік Берн створив у результаті дослідження теорію трансактного аналізу. Відповідно цієї теорії, структура особистості складається з трьох компонентів, так званих станів: «дитина» (джерело спонтанних емоцій, прагнень та переживань); «родич» (потяг до стереотипів, забобон, повчання); «дорослий» (раціональне й ситуативне ставлення до життя). Під час взаємодії між людьми здійснюється трансакція.

Конфлікти шкідливі, оскільки нерідко призводять до безладу, нестабільності, насильства, уповільнюють та ускладнюють прийняття рішень тощо [3].

Праці Р. Дарендорфа та Л. Козера дали можливість розглядати конфлікт за рахунок більш суворого визначення проблемних сфер їх дослідження.

Американський учений М. Амстуті розглянув й удосконалив ідею «корисності» та «негативності» конфліктів. Корисність конфлікту полягає у тому, що він стимулює творчість та ініціативу, дає можливість з'ясувати позиції та інтереси його учасників, а це може запобігти більш серйозним конфліктним ситуаціям та налагодити добрі взаємостосунки в колективі, тобто дає можливість вирішити проблеми цивілізаційним шляхом.

Конфліктна ситуація перестає набувати абстрактного характеру, починає віддалятися від поняття боротьби та набуває визначеності у змісті та реалізується конкретика в окресленні ситуації.

Американські науковці виділяють такі причини виникнення конфліктів: прослідкується взаємозалежність завдань, виявляється розбіжність у цінностях, уявленнях та цілях. Вірогідність конфлікту активізується там, де відбувається залежність однієї людини від іншої. Можливість конфліктних ситуацій зростає з поглибленням спеціалізації організації та розмежуванням її на підрозділи. Така тенденція відбувається через те, що спеціалізовані підрозділи, окреслюючи свої цілі самі, хочуть активно брати участь у їх досягненні. У цьому разі цілі усієї організації відходять на другий план, відбувається аполяризація об'єктивної оцінки ситуації, колектив підрозділу вважає себе, свій відділ найефективнішим у вирішенні будь-яких завдань. За неналежної організації виховної роботи таке трапляється. Американська школа сформулювала своє поняття конфлікту: коли негативно думають про конфлікт, то асоціюють його з агресією,

суперечками, війнами. Тому і конфлікти для них − щось небажане явище (веберівська школа) [6, с. 45].

Європейська «школа людських стосунків», своєю чергою, також уважає, що конфлікт − показник неефективної діяльності, організації та поганого управління. Науковці вважають, що здорові взаємини в організації можуть узагалі запобігти виникненню конфліктів.

Теоретики-управлінці сучасності стверджують, що в організації, де присутнє ефективне управління, конфлікти не тільки можливі, а й у деяких ситуаціях можуть бути навіть бажаними. Дон Герлігел, Дж.В. Слокум-молодший уважають, що конфлікт в організаціях може бути позитивною силою. Цілеспрямоване створення або вирішення конфлікту може призвести до конструктивного вирішення проблеми. Необхідність вирішення конфлікту може змусити людей шукати шляхи зміни методів діяльності [5]. Позитивним аспектом конфлікту є його діагностуюча сутність, тобто він спроможній виявити «вузькі місця», «проблемні ділянки», актуальні питання, допомогти зробити оцінку процесів в організації та ефективності праці. Якщо керівник ігнорує конфліктні ситуації в організації, то у працівників може знизитися інтерес до роботи, що потягне за собою плинність кадрів.

Дон Герлігел і Дж.В. Слокум-молодший уважають, що конфлікти можуть мати серйозні негативні наслідки, які відвертають зусилля від досягнення мети й призводять до марнування часу та коштів, можуть негативно позначитися на психічному стані працівників. Якщо конфлікт тяжкий, суперечливі думки, ідеї та уявлення можуть призвести до виникнення почуття образи, напруження та тривоги. Глибокі й тривалі конфлікти можуть навіть спричинити насильство [5, с. 383]. Дон Тьєсвольд доводить, що конфлікт − це викривлення нормального виробничого процесу та існування колективу взагалі [9, с. 80].

Англійський соціолог Є. Гідденс під конфліктом розуміє реальну боротьбу між діючими людьми або групами незалежно від того, які джерела й засоби цієї боротьби мобілізує кожна зі сторін.

У сучасних умовах в управлінців виникає потреба в діяльності, пов'язаній із запобіганням та вирішенням виникаючих конфліктів. Для цього потрібні ґрунтовні знання як у сфері теорії державного управління, так і знання технології вирішення конфліктів.

Слово «конфлікт» (від лат. confliktus) у перекладі буквально означає «зіткнення». У російській мові воно вживається з XIX ст.

Дані підходи до трактування призводять до граничного розуміння природи й суті конфлікту, оскільки акцент переважно робиться на боротьбу протилежних сил (табл. 1).

Зараз у житті суспільства відбувається різке загострення протиріч, яке призвело до збільшення масштабу й гостроти конфліктних явищ; на макрорівні це, передусім, міжнаціональна та міжрегіональна конфліктність, на міжгруповому й міжособистісному рівні − цілий комплекс проблем, здатний спричинити зіткнення інтересів, конфронтацію і міжособистісні ускладнення.

На внутрішньоособистісному рівні збільшується напруження через утрату відчуття безпеки, впевненості у завтрашньому дні. Таким чином, саме реальність актуалізувала конфліктну проблематику. Реалії сьогоднішнього життя викликають необхідність усвідомити причини виникаючого в суспільстві росту конфліктності.

Сьогодні виникла низка наукових центрів та інститутів, які займаються проблематикою конфліктів. Зокрема, можна вказати на створений при Інституті соціології Російської академії наук Центр із вивчення конфліктів, який видав уже декілька спеціальних випусків власних досліджень, а також Центр соціологічного аналізу міжнаціональних конфліктів при Російському незалежному інституті соціальних і

Таблиця 1

Тлумачення поняття «конфлікт» у різних словниках та енциклопедіях

Назва енциклопедії, довідника	Визначення
Толковий словник В. Даля	Було відсутнє до XX ст.
Енциклопедичний словник Російського бібліографічного інституту «ГРАНТ»	Конфлікт − зіткнення, суперечка, розбіжності між урядом і народними представниками
Друге і третє видання Великої радянської енциклопедії	Конфлікт − зіткнення протилежних інтересів, поглядів, цілей, серйозних розбіжностей, гостра суперечка, яка тягне за собою більш тяжкі форми боротьби
Філософська енциклопедія	Конфлікт − граничний випадок загострення розбіжностей
Українська радянська енциклопедія	Конфлікт визначається як зіткнення протилежних інтересів, поглядів серйозних розбіжностей, тобто розуміння конфлікту не терпить суттєвих змін порівняно з вищевикладеним

національних проблем, що також має відповідні здобутки.

Інтенсивно почалася розроблятися конфліктологічна проблематика в Україні, зокрема в Інституті соціології НАН України, Українському науково-дослідницькому інституті проблем молоді, Національному інституті стратегічних досліджень, Міжнародному інституті глобальної і регіональної безпеки та інших наукових центрах.

У 2003–2006 рр. у м. Чернівці та м. Києві було проведено широкомасштабні конференції, які були присвячені проблемі соціальних і політичних конфліктів.

У 2004 р.ув Києві відбулися міжнародні конференції з проблем конфлікту в посттоталітарному суспільстві, проведені Міжнародним інститутом глобальної регіональної безпеки. Опубліковано збірник тез, доповідей та повідомлень на цих конференціях.

У жовтні 1996 р. створено Всеукраїнське товариство конфліктології.

Це тільки початковий етап практичного вивчення конфлікту. Попереду ще дослідження актуальних питань теоретичної та прикладної конфліктології, що зумовлено специфікою розвитку суспільно-політичних процесів в Україні. Звідси слідує, що основними завданнями є освоєння українськими управлінцями елементарних знань із теорії конфліктів та технології їх запобігання та вирішення, що вже накопичені світовою та вітчизняною наукою. Без цього результативно здійснювати управлінську діяльність, особливо зараз, на сучасному етапі, на якому знаходиться Україна, неможливо.

Являючи собою досить широкий спектр явищ конфлікт як поняття глибоко висвітлюється вітчизняними науковцями в різних галузях знань: соціології [4], психології [1; 6], конфліктології [3], політології [9]. Щодо ролі конфліктів в управлінській діяльності державних службовців, у державному управлінні можна знайти в працях вітчизняних і зарубіжних учених [5; 7], де висвітлюються загальні питання сукупності поняття «конфлікт», структура, причини, динаміка і функції конфліктів, а також питання мінімізації дисфункціонального впливу конфліктів, шляхи запобігання й подолання конфліктів у ході управлінської діяльності.

Розгляд конфлікту як чинника розвитку організації можна зустріти в літературі з менеджменту [2]. У поданій літературі висвітлюються питання конструктивного сприйняття конфліктних процесів під час здійснення управлінських функцій, питання вибору ефективної моделі поведінки, що має впливовий сприйятливий характер на функціонування організацій, типологію конфліктів в організаціях, питання активізації впливу на різних стадіях перебігу конфлікту під час управління колективом.

У другій половині 80-х – початку 90-х років в Україні існували передумови для теоретичного та емпіричного дослідження конфліктів. На відміну від робіт радянських часів у працях українських соціологів І. Бекешкіної, Д. Видріна, Є. Головахи та ін. застосовані історичні аналоги в осмисленні кризового стану і конфліктів у суспільстві, досліджені конфліктів, що виникають унаслідок захисту виробництва й життєвого рівня. Вагомим внеском у формування конфліктологічного напряму в Україні стало видання «Словника-довідника термінів із конфліктології».

Намагання теоретично узагальнити й відокремити різні соціологічні підходи, які застосовуються вітчизняними соціологами, обґрунтувати необхідність повернення українських соціологів у світовий процес теоретичних досліджень здійснено В. Королько і В. Танчером. Певний внесок у процес дослідження теорії конфлікту, класифікації його історичних форм та їх порівняльну характеристику зробили А. Ішмуратов, Ю. Мацієвський.

Процес становлення політичної системи України в розрізі теорії конфлікту висвітлено в книзі А. Пойченко, В. Ребкало та О. Хворостяного «Конфлікт у політичному житті сучасної України: теорія і технологія вирішення».

Базуючись на сучасному розумінні конфліктнологічної парадигми, автори концентрують увагу на особливих умовах формування політичної системи України, розглядають владу як джерело соціально-політичної концепції.

На допомогу тим, хто хоче оволодіти основами наукових знань про конфлікти, з'являються навчально-методичні посібники. Стала відомою книга «Внимание − конфликт!», яка адресується переважно керівникам підприємств, розрахована на те, щоб сформувати в них конструктивне ставлення до конфліктів. Авторам Ф. Бородкину та Н. Коряку вдалося переконливо, у науково-популярній формі показати, що конфлікт − це особливий вид взаємодії суб'єктів організації, коли дії однієї сторони, зіштовхнувшись із протидією іншої, унеможливлюють реалізацію її цілей та інтересів.

Ту ж мету продовжує навчальний посібник Є. Уткіна «Конфликтология: теорія і практика». Розглядаючи основні шляхи, форми й методи запобігання конфліктним ситуаціям, а також розв'язання виниклих конфліктів із необмеженими економічними, соціальними втратами від них, автор звертається як до вивчаючих сучасний менеджмент, так і до всіх, хто причетний до конфлікту.

Конфлікт − зіткнення протилежних позицій, думок, оцінок, ідей, які люди намагаються вирішити за допомогою переконання або дій на тлі появи емоцій. Основою будь-якого конфлікту є

накопичені протиріччя, об'єктивні чи суб'єктивні. Розвиток конфлікту проходить за схемою: конфліктна ситуація + інтуїція = конфлікт [10, с. 4]. Чітке розмежування предмета та об'єкта конфлікту запропонував І. Кудрявцев. Предметом конфлікту виступає основна суперечність, через яку та заради вирішення якої суб'єкти вступають у протиборство. Об'єктом конфлікту є будь-який предмет матеріального світу або соціальної реальності [7, с. 274]. А. Кармін розглядає внутрішьоособистісні, міжособистісні, групові, міжнаціональні та інші типи конфліктів, передусім із психологічного погляду, серед найбільш ефективних технологій вирішення конфліктних ситуацій віддаючи перевагу медіації − проведенню переговорів за участі посередників [4, с. 5].

На думку В. Овчинникова, під конфліктом слід розуміти зіткнення невідповідних, часом протилежних інтересів, дій, поглядів окремих особистостей, етнічних груп, держав та державних органів. Науковець розрізняє конфлікти за суб'єктом, за рівнем конфліктних відносин, за об'єктом, а також поділяє на економічні, соціальні, зовнішньо- та внутрішньополітичні, територіальні, мовні, міжконфесійні тощо.

А. Семенов стверджує, що конфлікт можна визначити як усвідомлення протистояння суб'єктів і суб'єктивних об'єднань, яке нагнітається існуючими в суспільстві об'єктивними суперечностями й яке виражене індивідуальною та груповою суб'єктивністю у визначених цілях, розроблених програмах і реально здійснюваних діях. На думку вченого, конфлікти розгортаються між основними структурами суспільства, до яких належать: влада (законодавча, виконавча, судова, чиновництво, бюрократія як самостійний соціальний інститут), підприємства, виробники (інтелігенція, робітники, селяни та ін.). Дві останні категорії утворюють соціальну базу владних ланцюгів, партій тощо, що мають на меті отримання підтримки.

Усвідомлення конфліктів відбувається на суб'єктивному рівні: конфлікт окремої особи, групи, спільноти, організації, партії. Ці розмежування відрізняються від суперечностей тим, що вирішуються цілеспрямовано.

Продовжує цю думку А. Здравомислов, стверджуючи, що існує велика спокуса розглянути конфлікт як вияв об'єктивних суперечностей. Науковець зазначає, що зовсім інший ракурс проблеми конфлікту спостерігається під час спроб вивести соціальну напруженість із рівня задоволення базових потреб людей і соціальних груп.

У підході, який демонструє П. Сорокін, з'ясовуються питання про причини соціальних конфліктів. Він пише, що безпосередньою передумовою будь-якої революції завжди було збільшення позбавлення базових інстинктів населення, а також неможливість навіть мінімального їх задоволення [8, с. 21–27]. Придушення цих базових інстинктів викликає соціальну напруженість, незадоволеність і конфлікти.

Свою точку зору на природу конфлікту, його вплив на суспільство має український дослідник А. Романюк. Він стверджує, що соціальний конфлікт означає зіткнення протилежних інтересів, поглядів, суттєву розбіжність, гострий опір, що призводить до боротьби. Найважливіша причина суспільних конфліктів − у довготривалій неоднаковості, в якій неминуче перебувають суспільні групи. А результати суспільних конфліктів указують на реальне співвідношення сил між окремими групами в суспільстві та відкривають шлях до різноманітних змін (табл. 2).

Схема аналізу конфлікту, розроблена Л. Петровською, включає структуру конфлікту, його динаміку, функції, типологію. Таке бачення включає весь комплекс методологічних і методичних засобів дослідження проблеми

Таблиця 2

Визначення поняття конфлікту різними вченими

Вчені	Визначення
1	2
А. Анцупов, А. Шипилов	Уважають, що під конфліктом мається на увазі найбільш гострий спосіб вирішення значущих протиріч, що виникають у процесі взаємодії, яка полягає у протидії суб'єктів конфлікту і супроводжується негативними емоціями
С. Ємельянов	Визначає конфлікт як стосунки між суб'єктами соціальної взаємодії, які характеризуються їх протиборством на основі протилежно спрямованих мотивів або суджень
М. Пірен	Досить глибоко висвітлює суть конфлікту, його види, вирішення, фактори ефективності в управлінській діяльності. Конфлікт − феномен суспільного розвитку. Конфлікт − це відкрите протистояння як наслідок взаємовиключаючих інтересів і позицій

конфлікту. Своєю чергою, теорія та практика вимагають різних підходів, оскільки кожен конфлікт не є подібним до попереднього. Необхідно додержуватися п'яти правил, перш ніж вирішувати конфліктну ситуацію або її нівелювати:

1. Памятайте, що конфліктна ситуація – це те, що необхідно долати раніше за конфлікт.

2. Конфлікт виникає одночасно з інцидентом.

3. Сам опис конфліктної ситуації повинен підказувати, що робити, як себе поводити в ній.

4. Задавайте собі питання «Чому?» і думайте над ним до того часу, доки дістанетеся до першопричин, з яких виникають конфліктні ситуації.

5. Сформулюйте конфліктну ситуацію своїми словами, за можливості не повторюючи слів з описання конфлікту.

Зазначені правила дають можливість найбільш ефективно дослідити конфліктну ситуацію.

Доцільною є думка вчених, що конфлікт як складне соціальне явище, що охоплює всі сфери життєдіяльності, не має однозначного трактування. Але можна окреслити два напрями визначення цього поняття:

– конфлікт є, коли існує боротьба, так звана протидія, прослідкується суперечність, активізуються зіткнення (особистостей, інтересів, сил, позицій, поглядів). Точність визначення поняття буде відрізнятися у різних науковців через протистояння, несумісність, протилежність, тотожність формулювання;

– конфлікт можна вважати процесом розвитку взаємодії, різних відносин, системи стосунків, що залежать від різних суб'єктів, так званих учасників конфлікту (від протилежностей інтересів, розбіжності цінностей та видів діяльності).

Автори, що є прихильниками першого напряму, змальовують конфлікт як процес негативний, своєрідну «хворобу». Відповідно до другого напряму, конфлікт є природним середовищем існування людей, що вступають у взаємини один з одним, це так званий інструмент еволюції окремої організації, мікросоціуму, суспільства у цілому.

Конфлікт, що виникає у сфері державного управління, є одночасно і процесом спілкування, і процесом розвитку відносин, оскільки під час спілкування вдосконалюються відносини між державними службовцями, коли вони відчувають суперечливість їхніх інтересів, поглядів, позицій. Конфлікт може розглядатися як хвороба спілкування, тому що порушення спілкування характеризується як переростання переконань на сумніви або, навпаки, сумнівів у переконання. Конфлікт спілкування, як і кожна хвороба, має свою симптоматику, конфліктні порушення спілкування. Конфлікт не є системою матеріальних об'єктів, це наше особистістне внутрішнє сформоване бачення ситуації. Якщо взяти поняття «конфлікт», то це реальне бачення ситуації, що з'являється у свідомості його учасників, тобто кожного з них. Конфлікти не тільки можливі, а й іноді у групах високого рівня розвитку (секторі, відділах та інших підрозділах органів влади, виконавчих комітетах та виконавчих апаратах різного рівня рад) є бажаними. Вони акумулюють різні погляди, допомагають отримати додаткову інформацію, генерувати достатню кількість альтернатив для прийняття рішення, формувати новий рівень розвитку. Якщо звернутися до конфліктів у сфері державного управління, то саме державне управління являє собою вид соціальних відносин, які мають певну специфіку, і саме вона визначає, що конфлікт у сфері державного управління включає процес спілкування, розвитку відносин, коли одна сторона відчуває, що друга протистоїть її інтересам, меті або порушує їх.

Державне управління розглядається у поєднанні з питанням державної служби. Сутність державної служби в Україні зводиться до професійної самореалізації осіб, які обіймають посади в органах держуправління та їх апараті, відповідно виконання на практиці завдань і функцій державного корпусу. Державні службовці мають відповідно до посадових інструкцій повноваження з притаманними їм професійними відзнаками, певним менталітетом та культурними цінностями відрізняються від усіх інших соціальних груп одним важливим ракурсом – відповідальністю за управління в державі. Конкретно ця особливість в усі епохи розвитку суспільства викликала прикінцевий інтерес авторів, який по цепній реакції поширювався на робітників цієї соціально-професійної групи. Причина такої зацікавленості полягає у тому, «що особистість державного службовця – це цілісна сукупність властивостей індивіда, що фіксує органічну єдність індивідуальних якостей людини та особливості її включення до суспільних відносин через сферу державної служби» [9].

Конфлікт у сфері державної служби має визначатися всебічно:

1. Це процес відносин між групами та особистостями.

2. Конфлікт можна вважати проявом протиборства, де стикаються певні тенденції, різні оцінки, нестандартні принципи, різнопланові думки, особистістні характери та еталони поведінки.

3. Конфлікт відображає бажання людей прагнути до ствердження ідеї, яку їм необхідно захищати, дотримуватися принципу, схвалювати окремі вчинки, прагнути до самоствердження.

4. Конфлікт деструктуризує міжособистісні відносин на емоційному, когнітивному чи поведінковому рівні.

5. Конфлікт також можна представити як стиль комунікації людини з іншою людиною,

людини з колективу з іншою, колективу з групою або її частиною, однієї частини колективу з іншою, колективу з колективом.

6. Із погляду психічного стану сторін, що вступили в протиріччя, конфлікт постає водночас й як захист, й як реакція у відповідь.

7. Визначення конфлікту можна відчути як реакцію на різнопланові несприятливі ситуації, що приносять травму особистості, як реакцію на перешкоди в досягненні запланованих цілей.

8. Оцінюючи результатів конфлікту, його можна вважати дезгенеруючою силою людських відносин, а його подолання – інтегруючою силою.

9. Із погляду інструментального ракурсу конфлікт – це один із засобів самоствердження, подолання заперечуваних особистістю тенденцій.

10. Конфлікт слід розуміти й як процес. У цьому розумінні він являє собою ситуацію незнайденого виходу, розвиток дій, шлях пошуку засобів стабілізації відносин.

Н. Нижник, В. Олуйко, Л. Пашко в монографії «Ділове спілкування у сфері державного управління» виходять із положення про те, що основою управління є людський чинник, що проблема, що виникає в організації, − це проблема, пов'язана з керуванням людськими ресурсами. Вони переконані, що в сучасному суспільстві не може бути ефективної державної адміністрації та результативного управління людськими ресурсами без належної системи як внутрішнього, так і зовнішнього спілкування. Особливості спілкування між людьми визначаються тим, що в системі реалізації комунікації суб'єктивний світ однієї особистості розкривається для іншої.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Найкраща стратегія, яка потрібна управлінцю в його практичній діяльності, в організації, − це бути «на ти» з проблемами та конфліктами, не лякатися, запобігати їм креативним мисленням, щоб уміло відреагувати на їх причини і дати компетентні відповіді на питання, врегулювати чи запобігти конфлікту.

Процес державного управління не існує без зіткнення життєвих позицій, ідей, цілей як окремих людей, так і малих та великих колективів. Виникають розбіжності в думках і різного роду суперечності, що інколи переростають у конфлікти.

Донедавна в системах управління підприємствами та організаціями були відсутні працівники конфліктологічної сфери, а в посадових інструкціях керівників і фахівців серед функцій управління, запобігання та вирішення конфліктів не було. Їхнім обов'язком було лише формування «прийнятного психологічного клімату», що означало маскування наявних, неминучих у колективі, суперечностей і конфліктних зіткнень. Там, де конфлікти виникали, їх вирішення покладалося на профспілки та громадські організації.

Процес урегулювання конфлікту покладався на керівників і представників органів державної влади, але реальний результат утручання залежить від їхнього особистого досвіду та інтуїції. У разі виникнення ситуацій, в яких керівник, представник органів влади стає безпосереднім учасником конфлікту, активізуються його можливості впливати на хід конфліктної боротьби, управляти нівелізацією та вирішенням розбіжностей залишаються найоптимальнішими. Основне ж полягає у тому, що в такій ситуації керівнику слід поводити себе так, щоб більшою мірою бути відповідальним за результат і наслідки конфліктної поведінки. Проблема для нього може полягати не тільки в тому, щоб розв'язати конфлікт у державному управлінні, а й щоб виключити можливість розвиватися йому стихійно, а також звести до мінімуму його деструктивні наслідки, сформувати й ефективно використовувати технології для вирішення інциденту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Альошина Н.А., Репецкий Ю.А., Семенов И.П. Психодиагностика и развитие рефлексивности и профессионального самоопределения успешних управленцев : учебно-методическое пособие. Сочи : ИРПТиГО МАГО, 2010. 191 с.

2. Андреев В. Саморазвитие менеджера. Москва, 2012. 160 с.

3. Анцупов А.Я., Мальшев А.Н. Введение в конфликтологию : учебное пособие. Киев : МАУП, 2001. 103 с.

4. Ворожейкин И.Е., Кивалов А.Я., Захаров Д.К. Конфликтология : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2001. 224 с.

5. Герлігел Д. Організаційна поведінка / пер. з англ. Київ, 2006. 726 с.

6. Гришина П. Психологія конфлікту. Киів, 2004. 464 с.

7. Дмитриев А.И., Кудрявцев В.Л., Кудрявцев И.В. Введение в общую теорию конфликтов. Москва : Прогрес, 1993. С. 120−134.

8. Соколов Э.В. Культура и личность. Москва : Наука, 2016. С. 171−179.

9. Тимофієв В. Конфлікт як фактор професійно-особистісного розвитку державного службовця. *Вісник НАДУ*. 2004. № 1. С. 102−106.

10. Тихомиров Ю.А. Юридическая коллизия: власть и правопорядок. *Государство и право*. 1994. № 1. С. 16−19.

REFERENCES:

1. Aljoshyna N.A., Repeckyj Ju.A., Semenov Y.P. (2010) *Psykhodyaghnostyka y razvytye refleksyvnosty y professyonaljnogho samoopredelenyja uspeshnykh upravlencev* [Psycho-diagnostics and development of reflexivity and professional self-determination of successful managers]. Sochy: ucheb.-metod. posobye. YRPTyGhO MAGhO. (in Russian).

2. Andreev V. (2012) *Samorazvytye menedzhera* [Manager self-development]. Moscow. (in Russian).

3. Ancupov A.Ja., Maljshev A.N. (2001) *Vvedenye v konflyktologhyju* [Introduction to Conflictology]. Kyev : MAUP. (in Ukraine).

4. Vorozhejkyn Y.E., Kyvalov A.Ja., Zakharov D.K. (2001) *Konflyktologhyja* [Conflictology]. Moscow : YNFRA-M. (in Russian).

5. Gherlighel D. (2006) *Orghanizacijna povedinka* [Organizational behavior]. per. z anghl. / D. Ghenrighel. Kyjiv.

6. Ghryshyna P. (2004) *Psykhologhija konfliktu* [Psychology of conflict]. Kyiv. (in Ukraine).

7. Dmytryev A.Y., Kudrjavcev V.L., Kudrjavcev Y.V. (1993) *Vvedenye v obshhuju teoryju konflyktov* [Introduction to the general theory of conflict]. Moscow: Proghres. (in Russian).

8. Sokolov E. V. (2016) *Kuljtura y lychnostj* [Culture and personality]. Moscow: Nauka. (in Russian).

9. Tymofijev V. (2004) *Konflikt jak faktor profesijno-osobystisnogho rozvytku derzhavnogho sluzhbovcja* [Conflict as a factor in the professional and personal development of a civil servant]. *Visnyk NADU*, no.1, pp. 102−106.

10.Tykhomyrov Ju.A. (1994) *Jurydycheskaja kollyzyja: vlastj y pravoporjadok* [Legal conflict power and law and order]. *Ghosudarstvo y pravo*, no1, pp. 16−19.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.15

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

FEATURES OF FORMATION MECHANISM'S DIAGNOSTICS OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE

Дячков Д.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту,
Полтавська державна аграрна академія

Тур Є.І.
магістрант,
Полтавська державна аграрна академія

Diachkov Dmytro
Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Poltava State Agrarian Academy

Tur Yevhenii
undergraduate student,
Poltava State Agrarian Academy

У статті обґрунтовано актуальність проведення фінансової діагностики вітчизняними суб'єктами господарювання. Проаналізовано сутність понять «фінансовий стан підприємства» та «діагностика фінансового стану підприємства», визначено їхні основні властивості. Проведений аналіз наукових підходів дав змогу сформувати механізм діагностики фінансового стану підприємства, основними елементами якого є: мета, основні завдання, що вирішуються під час проведення фінансової діагностики, основні завдання фінансової діагностики, функції, форми, методи, принципи, інструменти та результати діагностики фінансового стану підприємства. Запропоновано напрями оптимізації фінансового стану підприємства, зокрема: збільшення грошових коштів, скорочення вихідних грошових потоків, оптимізація ліквідності підприємства, мобілізація внутрішніх резервів.

Ключові слова: *діагностика фінансового стану, механізм фінансового стану, напрями оптимізації фінансового стану підприємства, підприємство, платоспроможність, рентабельність, фінансовий стан.*

В статье обоснована актуальность проведения финансовой диагностики отечественными субъектами хозяйствования. Проанализирована сущность понятий «финансовое состояние предприятия» и «диагностика финансового состояния предприятия», определены их основные свойства. Проведенный анализ научных подходов позволил сформировать механизм диагностики финансового состояния предприятия, основными элементами которого являются: цель, основные задания, решаемые при проведении финансовой диагностики, основные задания финансовой диагностики, функции, формы, методы, принципы, инструменты и результаты диагностики финансового состояния предприятия. Предложены направления оптимизации финансового состояния предприятия, в частности: увеличение денежных средств, сокращение исходящих денежных потоков, оптимизация ликвидности предприятия, мобилизация внутренних резервов.

Ключевые слова: *диагностика финансового состояния, механизм финансового состояния, направления оптимизации финансового состояния предприятия, предприятие, платежеспособность, рентабельность, финансовое состояние.*

The article substantiates the urgency of the need for financial diagnostics by domestic economic entities, since the integration conditions for the development of international economic relations require the formation and justification

of new models, methods, tools and systems of indicators of financial diagnostics of the enterprise. The essence of the concepts of «financial state of enterprise» and «diagnostics of financial state of enterprise» were analyzed, and their basic properties were defined. Financial status should be understood as one of the important characteristics of the economic and financial activities of the enterprise from the standpoint of internal and external environment, which largely determines the potential of the business entity, its competitiveness, assesses the guarantees of economic interests of the entities of the organization. Summarizing the above provisions of the authors on the definition of the concept of diagnostics of the financial condition of the company, it should be noted that its purpose should be a comprehensive analysis, which, with the right approach, will meet the needs of internal and external users, and its results can determine the effectiveness of the entity, changes in its financial and economic condition. The analysis of scientific approaches made it possible to form the mechanism of diagnostics of the financial state of the enterprise, the main elements of which are: purpose, main tasks solved in conducting financial diagnostics, basic tasks of financial diagnostics, functions, forms, methods, principles, tools and results of diagnostics of financial state of the enterprise. The proposed mechanism of diagnostics of the financial state of the enterprise enables: to respond in time to changes of factors of the external and internal environment of the enterprise, to reduce the influence of risk, the ability to make informed and rational management decisions. The directions of optimization of the financial state of the enterprise were offered, in particular: increase of cash, reduction of outgoing cash flows, optimization of liquidity of the enterprise, mobilization of internal reserves.

Key words: *diagnostics of financial condition, directions for optimizing the financial condition of an enterprise, enterprise, financial condition, mechanism of financial condition, profitability, solvency.*

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах глобалізації світової економіки, посилення внутрішньої та зовнішньої конкуренції на ринку вітчизняні підприємства часто потрапляють у складне економічне становище, що зумовлює необхідність пошуку та оптимізації джерел фінансових ресурсів, які, своєю чергою, актуалізують такий важливий напрям аналітичної роботи, як фінансова діагностика, оскільки без точної оцінки та аналізу фінансової діяльності підприємства неможливо визначити ефективні шляхи його подальшого розвитку. За допомогою фінансової діагностики можливо попередити відхилення в процесі фінансово-господарської діяльності, встановити причини цих відхилень і визначити шляхи їх усунення. Значна увага аналізу фінансового стану підприємства та його оцінці приділяється тому, що, з одного боку, він є результатом діяльності підприємства, а з іншого – визначає передумови його розвитку. Таким чином, оцінка фінансового стану відіграє все більшу роль у процесі прийняття управлінських рішень. Вона становить інтерес для різних користувачів фінансових даних, які переслідують свої цілі і мають власні критерії оцінки фінансового становища.

Достовірна оцінка фінансового стану підприємства є важливою частиною його діяльності, від результатів якої безпосередньо залежать обґрунтованість та дієвість управлінських рішень. Здійснення фінансової діагностики не є одноразовим заходом, а включає у себе дослідницький, пошуковий та пізнавальний процеси. Потреба вдосконалення процесу управління підприємством шляхом упровадження фінансової діагностики зумовлює актуальність і практичне значення дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. У роботах зарубіжних та вітчизняних економістів досліджено широке коло питань, пов'язаних з аналізом фінансового стану підприємств, його оцінкою та управлінням. Проблемам аналізу фінансового стану та фінансової діагностики діяльності підприємства присвячено низку напрацювань вітчизняних та закордонних учених, зокрема: А.М. Поддєрьогіна, М.Д. Білика, Л.Д. Буряка, С.О. Булгакової, А.П. Куліша, Н.Г. Міценка, А.Е. Воронкової, У.П. Сороки, Т.Ю. Бондаренко, Д.П. Волкова, О.А. Сметанюка, Г.О. Швиданенка, О.І. Олексюка, В.В. Чернишова, Т.А. Городні, І.П. Мойсеєнка, О.Є. Найденка, О.М. Підхомного, Г.В. Карпенка, О.М. Рудницької, Я.Р. Біленської, Я.А. Біленської, М.Ю. Аверіної, Н.О. Конєвої, І.О. Шаповалової, О.В. Ареф'євої, Д.М. Городинської, В.С. Марцина.

Водночас інтеграційні умови розвитку міжнародних економічних відносин вимагають формування та обґрунтування нових моделей, методів, інструментів та систем показників фінансової діагностики діяльності суб'єктів господарювання. Отже, проблеми діагностики фінансового стану підприємств залишаються актуальними і потребують наукового та систематизованого підходу до їх вивчення.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою статті є визначення особливостей формування механізму діагностики фінансового стану підприємства

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У зв'язку зі швидкими темпами трансформації вітчизняної економіки, інтеграцією фінансових ринків, постійним посиленням конкурентної боротьби вітчизняні суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми власності вимушені нейтралізувати негативні впливи чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, а також мінімізувати фінансові та економічні ризики. Для їх нейтралі-

зації та мінімізації, а також з метою підвищення економічної ефективності функціонування підприємствам необхідно контролювати фінансово-економічне середовище. Такий контроль можливий тільки під час здійснення всебічного аналізу майна, капіталу і фінансових результатів, а також знаходження резервів підвищення фінансового стану підприємства, що можливо за умови використання ефективної моделі фінансової діагностики підприємства. Фінансова діагностика дає змогу більш точно оцінити фінансовий стан підприємства та спрогнозувати управлінські рішення, які сприятимуть оптимізації загальних показників ефективності діяльності суб'єкта господарювання: рентабельності, фінансової стійкості, ліквідності, ділової активності тощо.

Передуючи аналізу етимологічних основ поняття та сутності діагностики фінансового стану підприємства, доцільно охарактеризувати поняття «фінансовий стан підприємства».

Відповідно до положень чинного законодавства України, фінансовий стан підприємства визначається як сукупність показників, що відображають наявність, розміщення і використання ресурсів підприємства, реальні й потенційні фінансові можливості підприємства [1].

Г.В. Савицька характеризує фінансовий стан підприємства як економічну категорію, яка відображає стан капіталу в процесі його кругообігу і здатність суб'єкта господарювання до саморозвитку на певний момент часу [16].

Отже, фінансово-господарська діяльність підприємства включає у себе безперервний процес кругообігу капіталу зі змінною структурою засобів та джерел їх формування, наявністю й потребою у фінансових ресурсах і, як наслідок, зміною фінансового стану підприємства, зовнішнім проявом якого виступають платоспроможність та стійкість розвитку.

М.І. Баканов та А.Д. Шеремет відзначають, що фінансовий стан характеризує розміщення і використання коштів підприємства. Це зумовлено ступенем виконання фінансового плану й мірою поповнення власних коштів за рахунок прибутку та інших джерел, а також швидкістю обороту виробничих фондів, особливо за рахунок оборотних коштів [4].

О.С. Філімоненков досить стисло характеризує поняття фінансового стану як одну з найважливіших характеристик виробничо-фінансової діяльності підприємства. Відповідно, фінансовий стан може бути стійким або нестійким [18].

Особливим є твердження групи авторів, які розкривають фінансовий стан підприємства як комплексне поняття, що є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів [14].

Отже, під фінансовим станом слід розуміти одну з важливих характеристик економічної та фінансової діяльності підприємства з позицій внутрішнього та зовнішнього середовища, яка значною мірою визначає потенціал господарюючого суб'єкта, його конкурентоспроможність, надає оцінку гарантіям економічних інтересів суб'єктів організації. Отже, фінансовий стан необхідно розглядати як складову частину економічного потенціалу підприємства, яка відображатиме фінансові результати його діяльності.

Різноманітне трактування має й термін «фінансова діагностика підприємства». Досить узагальнене визначення дають Н.Г. Міценко та У.П. Сорока, які розглядають діагностику фінансового стану підприємства як процес оцінки стану об'єкта, його ліквідності та платоспроможності, не беручи до уваги інші показники, що може спотворювати результати діагностики фінансового стану підприємства і не відображати загальний економічний стан підприємства [12].

Найбільш широко висвітлив поняття фінансової діагностики французький учений Б. Коласа, який зазначив, що для відповідального фінансиста займатися діагностикою означає розглядати фінансове становище підприємства так, щоб виявити в динаміці симптоми явищ, які можуть перешкоджати досягненню встановлених цілей та вирішенню поставлених завдань, що передбачає вироблення коригувальних рішень і/або перегляд цілей та прогнозів [9, с. 106].

Часто фінансову діагностику ототожнюють із поняттям фінансового аналізу, оскільки і аналіз, і діагностика є інструментами пізнання світу у фундаментальних та прикладних дослідженнях. Проте фінансова діагностика якісно відрізняється від фінансового аналізу. Діагностика являє собою процес розпізнавання стану, постановки діагнозу й прийняття рішень, як підтримувати суб'єкт господарювання в належному економічному стані. Аналіз же являє собою процедуру уявної, а також реальної декомпозиції об'єкта чи явища на частини.

На противагу вищевикладеному А.Е. Воронкова розглядає діагностику фінансової діяльності підприємства як творчий процес, різноманітний за змістом, який здійснюється за допомогою різних аналітичних прийомів з урахуванням специфіки виробництва, його організації на конкретному підприємстві [7].

Т.Ю. Бондаренко та Д.П. Волков під діагностикою фінансового стану розуміють процес дослідження діяльності суб'єкта господарювання з метою виявлення зовнішніх і внутрішніх чинників для мінімізації їхнього негативного впливу в майбутньому та вироблення стратегії розвитку [5, с. 178].

О.А. Сметанюк під діагностикою фінансового стану підприємства розуміє ідентифікацію стану

об'єкта через реалізацію комплексу дослідницьких процедур, спрямованих на виявлення домінантних факторів такого стану, симптомів та причин виникнення проблеми або можливих ускладнень, оцінку можливостей підприємства реалізувати стратегічні й тактичні цілі, підготовку необхідної інформаційної бази для прийняття рішення [17].

Узагальнюючи зазначені положення авторів щодо визначення поняття діагностики фінансового стану підприємства, доцільно відзначити, що її метою повинно бути проведення комплексного аналізу, що за правильного підходу забезпечить задоволення потреб внутрішніх та зовнішніх користувачів, а її результатами можна визначити результативність діяльності суб'єкту господарювання, зміни у його фінансовому та економічному стані.

Аналіз положень напрацювань вітчизняних та зарубіжних авторів щодо мети, завдань, процесу, методик, методів, інструментів, результатів діагностики фінансового стану, їх узагальнення дав змогу сформувати механізм діагностики фінансового стану, який, на думку авторів, є комплексним та відповідним трансформаційним динамічним умовам функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання (рис. 1).

Пропонований механізм діагностики фінансового стану підприємства дає змогу:

по-перше, вчасно відреагувати на зміну чинників зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства;

по-друге, зменшити вплив ризику, що виникає з невизначеності;

по-третє, здатність прийняти обмірковані та раціональні управлінські рішення.

Поліпшення фінансового стану підприємства можливе за рахунок збільшення вхідних та зменшення вихідних грошових потоків. Підвищення розмірів вхідних грошових потоків можливе через:

– збільшення виручки від реалізації;
– продаж частини основних фондів;
– рефінансування дебіторської заборгованості [13].

Скорочення вихідних грошових потоків можливе через:

– зниження витрат, які відносяться на собівартість продукції;
– зниження витрат, які покривають за рахунок прибутку.

Основним заходом поліпшення фінансового стану є збільшення виручки від реалізації. Своєю чергою, розмір виручки від реалізації залежить від обсягів реалізації продукції, ціни одиниці продукції, що реалізується [8].

Першочерговим етапом поліпшення фінансового стану вітчизняних підприємств повинен стати пошук оптимального співвідношення власного і позикового капіталу, що забезпечило б мінімальний фінансовий ризик за максимальної рентабельності власного капіталу. Оптимізація ліквідності підприємства реалізується за допомогою оперативного механізму фінансової стабілізації – системи заходів, спрямованих, з одного боку, на зменшення фінансових зобов'язань, а з іншого – на збільшення грошових активів, що забезпечують ці зобов'язання [15, с. 134].

Доцільно також звернути увагу на те, що для поліпшення фінансового становища виробники товарів та послуг повинні реалізовувати всю продукцію, що зберігається на складах. Для розширення ринків збуту підприємство може створити пункти роздрібної торгівлі. Це призведе до збільшення прибутку та збільшення оборотності капіталу.

Ще одним напрямом поліпшення фінансового стану підприємства є збільшення грошових коштів на розрахунковому рахунку підприємства, що збільшить коефіцієнт абсолютної ліквідності та дасть змогу отримувати довго- і короткострокові позики в банку для фінансування поточної діяльності. Збільшення грошових коштів можна забезпечити за рахунок реалізації зайвих виробничих та невиробничих фондів, здачі їх в оренду [2, с. 94].

Окрім того, заходами підтримки фінансового стану на достатньо високому рівні можуть стати:

– постійний моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства;
– розроблення заходів зі зниження зовнішньої вразливості підприємства;
– розроблення планів діяльності у разі виникнення проблемних ситуацій, здійснення превентивних заходів;
– упровадження планів практичних заходів у разі виникнення кризової ситуації, прийняття ризикових та нестандартних рішень;
– координація дій усіх учасників та контроль над виконанням заходів та їх результатами [10, с. 59];
– розрахунок прогнозних значень реалізації продукції (планів продажів) і планів капіталовкладень, собівартості продукції тощо;
– визначення джерел фінансування господарської діяльності, а також бюджетне фінансування, довго- та короткострокове кредитування тощо;
– координація фінансових підрозділів підприємства [3, с. 83];
– проведення реструктуризації активів підприємства;
– сукупність заходів, пов'язаних зі зміною структури та складу активів балансу;

перетворення у грошову форму наявних матеріальних та фінансових активів підприємства [11, с. 29].

На основі зазначеного доцільно узагальнити основні напрями оптимізації фінансового стану вітчизняних підприємств (рис. 2).

У ході дослідження було визначено основні заходи, виконання яких забезпечить поліпшення фінансового стану підприємства. Голо-

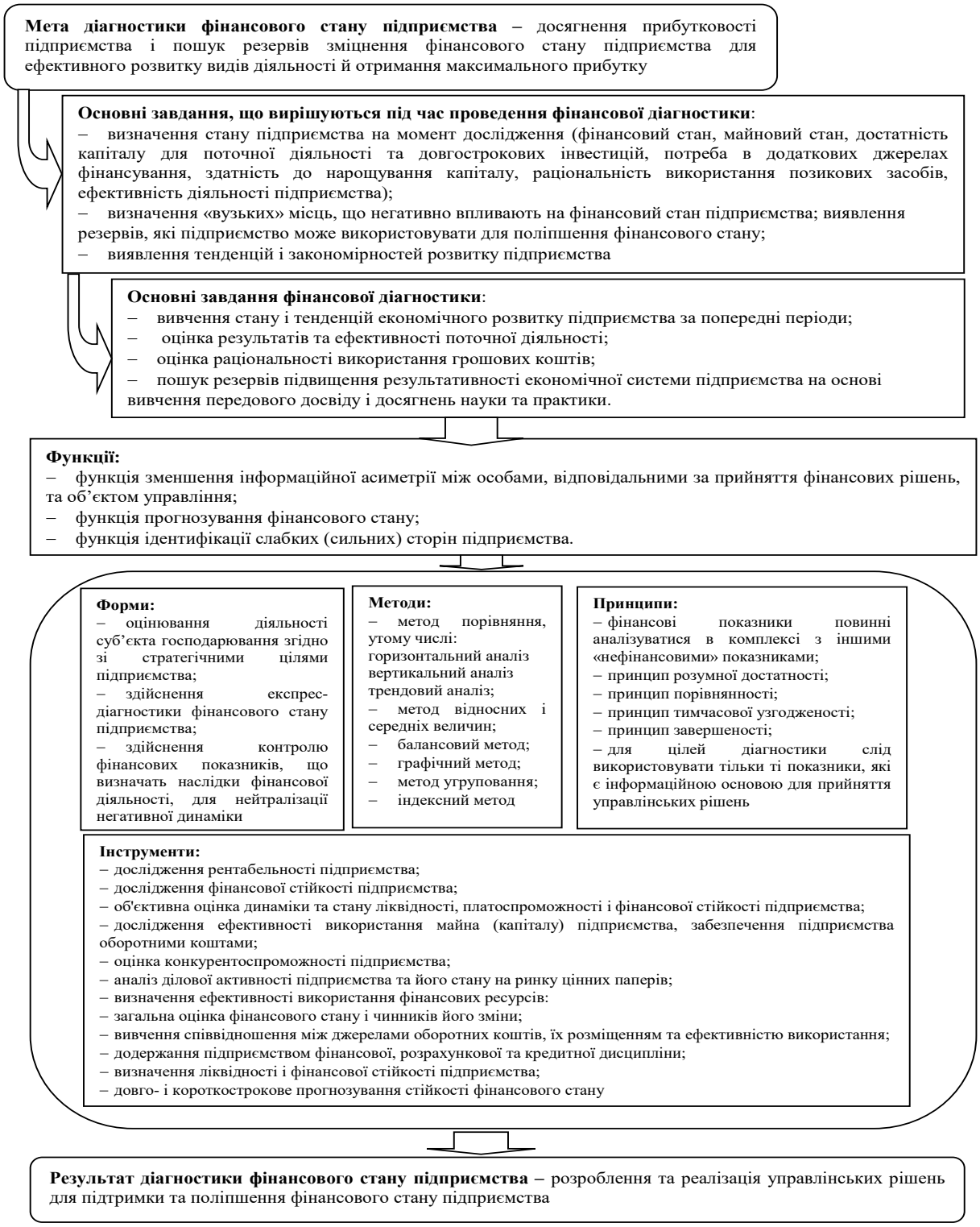

Рис. 1. Механізм діагностики фінансового стану підприємства [2; 6; 7; 10; 14; 19]

вне завдання, яке ставить перед собою керівник підприємства, – збільшення доходів та зменшення витрат, тому для забезпечення фінансової стійкості необхідно не лише усунути деформації, викликані як недоліками господарської діяльності підприємств, так і прорахунками економічної політики держави, а й створити передумови для зміцнення фінансів підприємств шляхом запровадження сучасних механізмів діагностики фінансового стану підприємства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У фінансово-економічній діяльності вітчизняних суб'єктів господарювання зростає роль своєчасного й

Рис. 2. Напрями оптимізації фінансового стану підприємства [2; 8; 11; 15]

якісного аналізу фінансового стану, оцінки ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, а також пошуку шляхів підвищення і зміцнення фінансової стабільності. Особливого значення набуває об'єктивна оцінка потенційних можливостей збільшення прибутку підприємства.

Визначено, що фінансовий стан підприємства є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства; він визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення та використання фінансових ресурсів. Отже, фінансовий стан підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної та господарської діяльності. Разом із цим слід пам'ятати, що фінансова діяльність підприємства спрямована на забезпечення систематичного надходження й ефективного використання фінансових ресурсів, дотримання платіжної дисципліни, здійснення ефективної кредитної політики, досягнення раціонального співвідношення власних і залучених коштів, фінансової стійкості з метою ефективного функціонування підприємства.

Проведений аналіз наукових підходів також дав змогу сформувати механізм діагностики фінансового стану підприємства, який містить мету, основні завдання, що вирішуються під час проведення фінансової діагностики, основні завдання фінансової діагностики, функції, форми, методи, принципи, інструменти та результати діагностики фінансового стану підприємства. Власне, визначення знання принципів, методів, функцій та форм діагностики дає змогу точно поставити діагноз та виявити причини будь-яких негативних або позитивних показників та тенденцій. А вміння діагностувати фінансовий стан дає підприємству змогу підтримувати стійкий розвиток.

На основі узагальнення визначено напрями, спрямовані на оптимізацію фінансового стану підприємства, зокрема: збільшення грошових коштів, скорочення вихідних грошових потоків, оптимізація ліквідності підприємства, мобілізація внутрішніх резервів. Перспективою подальших досліджень може стати формування оптимальної системи показників діагностики фінансового стану підприємства, яка водночас не була б переобтяжена кількістю показників та надавала більш точну та об'єктивну оцінку фінансового стану вітчизняного суб'єкта господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації : Наказ Мінфіну України від 26.01.2001 № 49/121. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/32119:31694. (дата звернення: 30.08.2019).
2. Аверіна М.Ю. Аналіз та оцінка фінансового стану підприємства: шляхи покращення. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 9. С. 92–100.
3. Ареф'єва О.В., Городинська Д.М. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення. *Актуальні проблеми економіки*. 2008. № 8(86). С. 83–84.
4. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа : учебник ; 4-е изд., доп. и перераб. Москва : Финансы и статистика, 1998. 416 с.
5. Бондаренко Т.Ю., Волков Д.П. Діагностика операційної діяльності в стратегічному управлінні машинобудівними підприємствами. *Вісник ЖДТУ.* 2011. № 1(55). С. 177–179.
6. Городня Т.А., Мойсеєнко І.П. Економічна та фінансова діагностика : навчальний посібник. Львів : Магнолія, 2014. 282 с.
7. Діагностика стану підприємства: теорія і практика : монографія / за заг. ред. проф. А.Е. Воронкової ; 2-е вид., перероб. і доп. Харків : ІНЖЕК, 2008. 520 с.
8. Карпенко Г.В. Шляхи удосконалення фінансового стану підприємства. *Економіка держави.* 2010. № 1. С. 61–62.
9. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятий. Проблемы, концепции и методы / пер. с франц. Москва : Финансы, ЮНИТИ, 1997. 576 с.
10. Конєва Н.О., Шаповалова І.О. Шляхи покращення фінансового стану підприємств. URL : http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/16_13.pdf. (дата звернення: 25.08.2019).
11. Марцин В.С. Надійність, платоспроможність та фінансова стійкість – основні складові оцінки фінансового стану підприємства. *Економіка, фінанси, право.* 2009. № 7. С. 29.
12. Міценко Н.Г., Сорока У.П. Фінансовий аналіз як метод діагностики фінансового стану підприємства. *Науковий вісник*. 2005. № 15.2. С. 192–196.
13. Підхомний О.М. Діагностика фінансового стану підприємства. *Економічні науки. Серія «Облік і фінанси».* 2017. Вип. 23. С. 234–237.
14. Фінанси підприємств : підручник / А.М. Поддєрьогін та ін. ; 6-е вид., перероб. та доп. Київ : КНЕУ, 2006. 552 с.
15. Рудницька О.М., Біленська Я.Р. Шляхи покращення фінансового стану українських підприємств. *Логістика.* 2009. № 649. С. 132–138.
16. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия : учебное пособие ; 7-е изд., испр. Минск : Новое издание, 2002. 704 с.
17. Сметанюк О.А. Діагностика фінансового стану підприємства в системі антикризового управління : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.06.01 ; Хмельницьк. нац. ун-т. Хмельницький, 2006. 20 с.
18. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств : навчальний посібник ; 2-е вид., перероб. і доп. Київ : МАУП, 2004. 328 с.
19. Чернишов В.В. Фінансова діагностика як система забезпечення фінансової стійкості підприємства. URL : http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ er121_61/e121cher.pdf (дата звернення: 31.08.2019).

REFERENCES:

1. Ministry of Finance of Ukraine (2001) Polozhennja pro porjadok zdijsnennja analizu finansovogho stanu pidpryjemstv, shho pidljaghajutj pryvatyzaciji [On approval of the Regulation on the procedure for analyzing the financial condition of enterprises subject to privatization], State Property Fund; Regulation dated January 26, 2001, no. 49/121. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/32119:31694. (accessed: 08 August 2019).
2. Averina M. Yu. (2012) Analiz ta ocinka finansovogho stanu pidpryjemstva: shljakhy pokrashhennja. [Analysis and evaluation of the financial state of the enterprise: ways to improve]. *Current problems of the economy,* no 9, pp. 92-100.
3. Arefieva O. V., Horodynska D. M. (2008) Ekonomichna stiikist pidpryiemstva: sutnist, skladovi ta zakhody z yii zabezpechennia. [Economic stability of the enterprise: the nature, components and measures to ensure it]. *Current problems of the economy, no 8(86), pp. 83-84.*
4. Bakanov M. Y., Sheremet A. D. (1998) Teoryia ekonomycheskoho analyza: uchebnyk. 4-e yzd., dop. y pererab. [Theory of economic analysis : textbook. 4th ed., revised] Moscow: Fynansu y statystyka. (in Russian)
5. Bondarenko T. Yu., Volkov D. P. (2011) Diahnostyka operatsiinoi diialnosti v stratehichnomu upravlinni mashynobudivnyky pidpryiemstvamy. [Diagnostics of operational activity in strategic management of machine-building enterprises]. *Journal of Zhytomyr State Technological University,* no 1(55), pp. 177-179.
6. Horodnia T. A., Moiseienko I. P. (2014) Ekonomichna ta finansova diahnostyka : navchalnyi posibnyk. [Economic and financial diagnostics : tutorial]. Lviv: Magnolia. (in Ukrainian)

7. Voronkova A. E. (2008) Diahnostyka stanu pidpryiemstva : teoriia i praktyka : monohrafiia [Diagnosis of the state of the enterprise: theory and practice : monograph]. Kharkov: Inzhek. (in Ukrainian)

8. Karpenko H. V. (2010) Shliakhy udoskonalennia finansovoho stanu pidpryiemstva. [Ways to improve the financial condition of the enterprise]. *Economy of the state,* no 1, pp. 61-62.

9. Kolass B. (1997) Upravlenie finansovoy deyatel'nost'yu predpriyatiy. Problemy, kontseptsii i metody : per. s frants. [Financial management of enterprises. Problems, concepts and methods: Translated from French]. Moscow: Unity. (in Russian)

10. Konieva N. O., Shapovalova I. O. (2016) Shliakhy pokrashchennia finansovoho stanu pidpryiemstv [Ways to improve the financial condition of enterprises], Nikolaev National University of Vasily Sukhomlinsky; Available at: http://mdu.edu.ua/spaw2/uploads/files/16_13.pdf. (accessed: 25 August 2019).

11.Martsyn V. S. (2009) Nadiinist, platospromozhnist ta finansova stiikist – osnovni skladovi otsinky finansovoho stanu pidpryiemstva [Reliability, solvency and financial sustainability are the main components of assessing a company's financial position]. *Economics, finance, law,* no 7, pp. 29.

12. Mitsenko N. H., Soroka U. P. (2005) Finansovyi analiz yak metod diahnostyky finansovoho stanu pidpryiemstva. [Financial analysis as a method of diagnosing the financial condition of an enterprise]. *Scientific Journal,* no 15.2, pp. 192-196.

13. Pidkhomnyi O. M. (2017) Diahnostyka finansovoho stanu pidpryiemstva. [Diagnosis of the financial state of the enterprise]. *Accounting and Finance Series*, no 23, pp. 234-237.

14. Poddierohin A. M., Bilyk M. D., Buriak L. D., Bulhakova S. O., Kulish A. P. (2006) Finansy pidpryiemstv [Business Finance]. Kiev: KNEU, (in Ukrainian)

15. Rudnytska O. M., Bilenska Ya. R. (2009) Shliakhy pokrashchennia finansovoho stanu ukrainskykh pidpryiemstv. [Ways to improve the financial condition of Ukrainian enterprises]. *Journal Logistics,* no 649, pp. 132-138.

16. Savitskaya G. V. (2002) Analiz khozyaystvennoy deyatel'nosti predpriyatiya. [Analysis of the economic activity of the enterprise]. Moscow: New edition. (in Russian)

17. Smetanyuk A. A. (2006). Diaghnostyka finansovogho stanu pidpryjemstva v systemi antykryzovogho upravlinnja [Diagnosis of the financial state of the enterprise in the crisis management system] (PhD Thesis), Khmelnytskyi: Khmelnytskyi National University.

18. Filimonenkov O. S. (2004) Finansy pidpryiemstv. [Business Finance]. Kiev: MAUP. (in Ukrainian)

19. Chernyshov V. V. (2012) Finansova diahnostyka yak systema zabezpechennia finansovoi stiikosti pidpryiemstva [Financial diagnostics as a system of ensuring the financial stability of the enterprise]. *Enterprise Economics and Production Management,* no 74, pp 111-113. Available at: http://www.ed.ksue.edu.ua /ER/knt/er121_61/e121cher.pdf (accessed: 31 August 2019).

УДК 658.15

АНАЛІТИЧНІ ТА РИНКОВІ ПОКАЗНИКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

ANALYTICAL AND MARKET INDICATORS OF ENTERPRISE VALUE

Жерліцин Д.М.
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економічної кібернетики,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Zherlitsyn Dmytro
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor of the Economic Cybernetics Department,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Сучасний період розвитку підприємств України та вихід на світові ринки капіталу вимагають розширення підходів до оцінки ефективності бізнесу. У таких умовах у міжнародній та вітчизняній практиці активно застосовуються інструменти вартісно-орієнтованого управління підприємством. У статті визначено поняття та ключові напрями застосування вартісно-орієнтованого підходу до управління вітчизняними підприємствами. Уточнено аналітичні особливості визначення показника економічної доданої вартості підприємства. Обґрунтовано принципи оцінки ринкової доданої вартості підприємства. Досліджено стан торгів на фондовому ринку ПФТС щодо простих іменних акцій провідних емітентів. Проведено оцінку показників прибутковості, економічної та ринкової доданої вартості для виробничих підприємств, акції яких постійно представлено у торговельних сесіях фондового ринку. Визначено проблеми оцінки аналітичних та ринкових показників доданої вартості підприємства. Визначено напрями вдосконалення систем оцінки ефективності функціонування та розвитку підприємств.

Ключові слова: *управління підприємством, вартісні показники, аналітичні показники вартості, економічна додана вартість, ринкова додана вартість.*

Современный период развития предприятий Украины и выход на мировые рынки капитала требуют расширения подходов к оценке эффективности бизнеса. В таких условиях в международной и отечественной практике активно применяются инструменты стоимостно-ориентированного управления предприятием. В статье определены понятие и ключевые направления применения стоимостно-ориентированного подхода к управлению отечественными предприятиями. Уточнены аналитические особенности определения показателя экономической добавленной стоимости предприятия. Обоснованы принципы оценки рыночной добавленной стоимости предприятия. Исследовано состояние торгов на фондовом рынке ПФТС по простым именным акциям ведущих эмитентов. Проведена оценка показателей прибыльности, экономической и рыночной добавленной стоимости для производственных предприятий, акции которых постоянно представлены в торговых сессиях фондового рынка. Определены проблемы оценки аналитических и рыночных показателей добавленной стоимости предприятия. Определены направления совершенствования систем оценки эффективности функционирования и развития предприятий.

Ключевые слова: *управление предприятием, стоимостные показатели, аналитические показатели стоимости, экономическая добавленная стоимость, рыночная добавленная стоимость.*

The current Ukrainian enterprises development and their entrance to the world capital markets requires an expansion of approaches to define a business performance. There are many value-oriented tools of enterprise management in the international and domestic practice that are used in such circumstances. Therefore, the purpose of the paper is to develop a complex approach to the analytical and market evaluation of value-oriented management indicators of the enterprise and to conduct their practical implementation. The paper is based on the theoretical principles and mechanisms of the operational, financial and investment activities management of the microeconomic system. The article defines the concept and key areas of application of the value-based approach to the management of domestic enterprises. The analytical features of determining the indicator of economic value added of the enterprise are clarified. The principles of assessing the market value added of an enterprise are grounded. The state

of trading on the PFTS stock market for ordinary registered shares of leading issuers is investigated. Profitability together with the economic and market value added indicators have been evaluated for manufacturing enterprises, the shares of which are constantly represented at stock market trading sessions. The problems of evaluating indicators of analytical and market value-added Ukrainian enterprises are identified. The results of the paper provide a theoretical and practical basis for the development of an efficiency indicators, which are based on certain analytical methods. The article defines practical directions of financial management and control systems activities by using a universal analytical and market-based instruments implication. Implementation of the proposed measures will increase efficiently of analytical and control instruments for the enterprise management system. Models and methods of the internal control system of financial potential, external control of financial stability and investment attractiveness will be implemented. The main directions for the improving the system of estimation the effectiveness of the functioning and development of the enterprises are identified.

Key words: *enterprise management, value-based indicators, analytical indicators of value, economic value added, market value added.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвиток світової економіки визначається складними процесами, особливо фінансового напряму, які по відношенню до України зумовлюють непередбачувані чинники змін. За таких умов оцінка ефективності діяльності підприємств, що заснована на класичних показниках фінансового аналізу, стає недостатньою для визначення реальної привабливості та конкурентоздатності бізнесу. Сучасним напрямом розвитку аналітичних підходів у сфері фінансового аналізу є вартісно-орієнтований підхід до управління. Оцінка вартості підприємства – це цілеспрямований процес визначення ефективності його діяльності у грошовому виразі з урахуванням потенційного і реального прибутку, що сформовано у певний момент часу в умовах конкретного ринку [1–3]. Тобто аналіз вартісно-орієнтованих показників функціонування бізнес-системи не обмежується лише порівнянням доходів та витрат, він передбачає врахування сукупності аналітичних та ринкових чинників, зокрема фінансової стійкості підприємства, ризику зовнішнього середовища, ринкової кон'юнктури, рівня і моделі конкуренції тощо. При цьому інструменти, моделі та методи, що використовуються суб'єктом прийняття рішень у системі вартісно-орієнтованого управління, визначаються залежно від економічних особливостей об'єкта оцінки, а також від цілей і принципів оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у формування класичної теорії і формування практичних умов застосування вартісно-орієнтованого підходу до управління зробили такі вчені-економісти: А.В. Воронін [1], І.В. Івашковська [4], Хан Дігер та Харальд Хунгенберг [3], М. Бойко [5] тощо. Специфіка сучасного періоду розвитку концепції вартісно-орієнтованого управління також висвітлюється у роботах О.І. Давидова [6], Г. Матукової, О. Ніколайчук, О. Кузьменко, О. Мишкович та О. Усикової [7], Х. Райана та Е. Трахана [8], М. Ванга [9]. У роботах цих авторів визначаються сучасні особливості розрахунку показників вартісно-орієнтованого управління, вводяться додаткові чинники часу та структури, обґрунтовується сфера інтересів зацікавлених осіб у використанні відповідних інструментів оцінки ефективності.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Віддаючи належне вказаним розробкам, слід зауважити, що поза увагою залишися питання практичного характеру, зокрема забагато уваги приділяється вивченню специфіки методології без практичного підтвердження ефективності використання відповідних інструментів. Хоча сучасні науковці та менеджери вже дослідили й адаптували більшу частину механізмів і моделей вартісно-орієнтованого управління підприємством, їх застосування у вітчизняній практиці гальмується нерозвиненістю ринкових відносин у цілому. Слід додатково зазначити, що ринок купівлі-продажу підприємств, а також ринок інвестицій в Україні формують передумови подальшого активного розвитку. Тобто актуальність завдань оцінки вартості підприємства як кінцевого показника ефективності поточної діяльності та стратегічного критерія інвестиційного потенціалу все ще залишається високою та визначає мету і завдання цієї роботи.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Мета роботи полягає у розробленні цілісного підходу до аналітичної та ринкової оцінки показників вартісно-орієнтованого управління підприємством та проведенні їх практичної апробації.

Завдання дослідження:

− уточнити сутність, сферу застосування та порядок розрахунку показників вартісно-орієнтованого управління підприємством;

− визначити перелік підприємств України, що постійно виступають об'єктами ринкової оцінки показників ефективності та вартості;

− провести оцінки аналітичних та ринкових вартісно-орієнтованих показників функціонування та розвитку провідних вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових

результатів. Оцінка показників вартісно-орієнтованого управління підприємством пов'язана із визначенням у грошовій формі аналітичної або ринкової вартості активів або потенціалу створення доданої вартості у майбутньому, а саме: нерухомого майна, машин і устаткування, складських запасів, фінансових вкладень, нематеріальних активів тощо. Тобто оцінка ефективності бізнеса поєднує минулі, теперішні та майбутні доходи, перспективи розвитку і конкурентне середовище на даному ринку, а також порівняність компанії, що є об'єктом оцінки, з підприємствами-аналогами. На підставі такого комплексного аналізу визначається реальна оцінка бізнесу, що здатний приносити прибуток [1–3]. Додатково можна визначити, що метою оцінки вартості підприємства як суб'єкта господарювання є [10]: підвищення ефективності управління діяльністю; обґрунтування інвестиційного рішення; розроблення плану розвитку (бізнес-плану); реструктуризація підприємства (ліквідація, злиття, поглинання, виділення та ін.); визначення поточної ринкової вартості підприємства та його фінансового капіталу в разі його часткової або повної покупки або продажу, під час виходу одного або декількох співвласників тощо.

Таким чином, оцінка вартості підприємства виступає показником ефективності бізнес-системи у цілому, що змінюється під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Як частина системи менеджменту аналіз показників вартісно-орієнтованого управління поряд із класичними фінансовими індикаторами забезпечує зворотний зв'язок у прийнятті управлінських рішень, що базується на інформації, яка включає такі характеристики діяльності [10–12]: поточний фінансовий стан підприємства; організаційно-правова форма; розмір статутного капіталу; відомості щодо власників із найбільшою часткою статутного капіталу; належність підприємства до концернів, холдингів тощо; ретроспективні дані щодо історії підприємства тощо.

У світовій практиці вартісно-орієнтованого управління застосовується комплекс показників, що засновані на оцінці доданої вартості потенціалу розвитку підприємства [6; 7]. Найпоширенішими з них є аналітичні критерії, зокрема економічна додана вартість (EVA), та ринкові показники, наприклад ринкова додана вартість (MVA), що використовуються для прийняття рішень, які пов'язані з придбанням інших підприємств, виведенням на ринок нових видів товарів тощо [1–3].

Для визначення ефективності застосування вказаних показників необхідно оцінити їх значення для певних суб'єктів господарювання. Наведемо короткий огляд динаміки основних вартісно-орієнтованих та класичних показників ефективності діяльності найбільших виробничих підприємств України, акції яких постійно представлені у торгових сесіях фондової біржи ПФТС. Для визначення переліку підприємств, що будуть виступати об'єктом подальших досліджень, проаналізуємо дані щодо операцій із простими іменними акціями на фондовій біржі ПФТС за період із 2009 по 2019 р. (табл. 1).

Як видно з даних табл. 1, за кількістю днів, у які відбувалися торги, та кількістю здійснених операцій у 2018 р. лідером є ПАТ «Центренерго» (CEEN). Друге місце за вказаними показниками посідають акції ПАТ «Райффайзен Банк Аваль», проте специфіка фінансової сфери не дає можливості включення відповідних оцінок у порівняльний аналіз із підприємствами виробничої сфери. ПАТ «Мотор Січ» (MSICH) та ПАТ «Укрнафта» (UNAF) за кількістю днів, у які відбувалися торги, теж потрапили до першої п'ятірки. Тобто можна враховувати ринкові оцінки щодо вартості відповідного бізнесу. Проте

Таблиця 1

Ранжування підприємств за частотою торгів відповідних акцій на ФБ ПФТС за період 2009–2019 рр.

Ticker фондової біржі	Кількість днів, у які відбувалися торги	Кількість днів, у які відбувалися торги у 2018 р.	Сумарна кількість операцій у 2018 р.
CEEN	2417	244	2560
MSICH*	2156	75	674
BAVL	1846	169	1596
UNAF	1810	93	268
ENMZ**	1665	–	–
ALMK**	1654	–	–
AZST**	1625	–	–
UTLM***	1613	16	23
DOEN	1567	97	198

* виключено з лістингу з 2018 р.

** виключено з лістингу з 2016 р.

*** з 2016 р. торги на ПФТС практично не здійснюються

акції ПАТ «Мотор Січ» у 2018 р. було виключено з лістингу фондової біржи ПФТС, тому порівняння аналітичних та ринкових оцінок вартості підприємства можна здійснювати лише за даними до 2017 р. включно. Щодо ПАТ «Єнакіївський металургійний завод» (ENMZ), ПАТ «Алчевський металургійний комбінат» (ALMK) та ПАТ «Азовсталь» (AZST), то лістинг на відповідній фондовій біржі за різних об'єктивних причин призупинено з 2016 р., тому аналітичні оцінки вартості відповідних бізнес-структур виключено з подальшого аналізу. До лідерів щодо участі у торговельних сесіях ПФТС до 2016 р. можна також віднеси ПАТ «Укртелеком» (UTLM), але аналітичні оцінки ефективності діяльності цього підприємства не розглядаються у подальшому аналізі у зв'язку з тим, що в останні роки кількість активних операцій на рику з акціями UTLM не перевищують 16 на рік. ПАТ «Донбасенерго» (DOEN) хоча й належить до лідерів лістингового списку ПФТС, у подальшому аналізі не розглядається у зв'язку з тим, що підприємство цієї сфери (CEEN) вже представлено в аналізі.

Таким чином, у подальшому аналізу проаналізуємо діяльність трьох виробничих підприємств, що є публічними акціонерними товариствами: ПАТ «Центренерго», ПАТ «Мотор Січ», ПАТ «Укрнафта» (табл. 2). У табл. 2 використовуються такі умовні позначення, а саме вартісні показники: EVA – економічна додана вартість (тис грн), MVA – ринкова додана вартість (тис грн), EBIT – прибуток до вирахування податку на прибуток та відсотків за кредитними коштами (тис грн), EBITDA – прибуток «операційної» діяльності, що включає EBIT на суму річної амортизації (тис грн); відносні показники: WACC – середньозважена вартість капіталу (власного та запозиченого), ROE – рентабельність власного капіталу, ROI – рентабельність інвестованого капіталу.

Таблиця 2

Ключові показники ефективності виробничих підприємств, акції яких представлено на торгах фондової біржі ПФТС із 2013 по 2018 р.*

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	2	3	4	5	6	7
ПАТ «Центренерго»						
EBITDA	722297	304656	259580	699396	2700337	997388
EBIT	595587	159786	111495	505588	2404266	687298
ROA	0,1022	0,0137	0,0037	0,0510	0,2027	0,0540
ROE	0,2122	0,0286	0,0093	0,1021	0,3120	0,0779
ROI	0,1803	0,0244	0,0080	0,0929	0,2875	0,0708
WACC	0,1385	0,0674	0,1121	0,1410	0,2528	0,1040
EVA	114443	-63946	-213123	-172522	308819	-169811
MVA	-428892	-24181	219170	-991304	-2012241	-309304
ПАТ «Мотор Січ»						
EBITDA	3033993	2936844	5396442	3621875	5196516	2992175
EBIT	2095447	2377780	4693594	2864194	4392427	2128670
ROA	0,1059	0,1048	0,1821	0,0859	0,1139	0,0427
ROE	0,1544	0,1560	0,2720	0,1293	0,1739	0,0602
ROI	0,1335	0,1343	0,2422	0,1129	0,1457	0,0515
WACC	0,1279	0,1386	0,2416	0,1464	0,1633	0,0901
EVA	454216	339526	457278	-197817	123199	-443510
MVA	-4496528	-5595541	-7302178	-11215429	-12604486	-11276910**
ПАТ «Укрнафта»						
EBITDA	3327137	5077044	763177	-10292454	1915927	9606446
EBIT	1706628	3507554	-543474	-11629430	246204	8067789
ROA	0,0062	0,0412	-0,1591	-0,2554	0,0032	0,1775
ROE	0,0108	0,0780	-0,4446	-1,4088	0,1460	1,7447
ROI	0,0094	0,0689	-0,3838	-1,1271	0,0415	1,1229
WACC	0,0359	0,0898	-0,0435	-0,1080	0,1431	0,3240
EVA	674903	1228548	171383	-8698334	-148631	4758212
MVA	-10932774	-3242131	1574435	1187326	-	2657500

* за даними офіціальних Інтернет-сторінок фондової біржі ПФТС [13], НКЦПФР [15] та агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку [14]

** у 2018 р. акції підприємства виключено з лістингу, тому оцінки лише за частину року

Таким чином, у табл. 2 зведено ключові вартісно-орієнтовані та класичні показники прибутковості діяльності визначених виробничих підприємств за період із 2013 по 2018 р. Із даних табл. 2 можна зробити такі висновки.

За ринковими оцінками вартості лише для ПАТ «Центренерго» можна стверджувати про наявність певної залежності між розрахунковими показниками EVA та оцінками MVA. Так, ринкові оцінки MVA та аналітичні розрахунки EVA збігаються за трендом, динамікою оцінок EBIT та EBITDA. До того ж, як було доведено в табл. 1, саме акції CEEN є лідерами за обсягами операцій на ринку ПФТС, тому можна стверджувати про відносну об'єктивність та ефективність застосування вартісно-орієнтованих показників для цього підприємства.

За даними, що представлені в табл. 2, спостерігається значна недооціненість ринком потенціалу доданої вартості для ПАТ «Мотор Січ». Незважаючи на те що підприємство було прибутковим у 2013–2018 рр., а для EVA фіксувалися позитивні значення, крім 2016 р. (у 2018 р. ринкові оцінки носять суб'єктивний характер у зв'язку з тим, що акції підприємства було виключено з лістингу біржі ПФТС), ринкові оцінки MVA мають лише від'ємні значення.

Із 2015 р. спостерігається постійне зростання ринкових оцінок доданої вартості (MVA) для ПАТ «Укрнафта», що може додатково підтверджувати суб'єктивність застосування відповідних аналітичних інструментів або операцій неринкового характеру на відкритому ринку. Зокрема, у 2016 році для ПАТ «Укрнафта» було зафіксовано максимальний збиток за весь розглянутий період, проте ринкова оцінка MVA була позитивною, незважаючи на від'ємне значення EVA. Зниженню об'єктивності оцінок вартісно-орієнтованих показників для ПАТ «Укрнафта» сприяють значні позаекономічні чинники розвитку цього підприємства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, аналітичні та ринкові оцінки доданої вартості можуть бути застосовані для незначної кількості вітчизняних підприємств. Навіть підприємства, акції яких представлені у лістингах та угодах фондової біржі, можуть мати значну асиметрію інформації, що обмежує сферу застосування вартісно-орієнтованих оцінок. Отримані результати визначають необхідність подальшої адаптації сучасних теоретичних підходів до фінансового аналізу та механізмів фінансового менеджменту для умов функціонування слабко розвинених ринків. Ключовим науково-практичним напрямом розвитку вартісно-орієнтованого підходу до управління підприємствами є визначення та аналітичне обґрунтування ключових чинників впливу та збурень щодо динаміки критеріїв ефективності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воронін А.В. Системний підхід до управління вартістю підприємства. *Економіка і організація управління*. 2016. № 3(23). С. 148–155.

2. Жерліцин Д.М. Інноваційне управління фінансовою системою підприємства : монографія / за ред. Ю.Г. Лисенка. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 256 с.

3. Диггер Х., Хунгенберг Х. ПиК. Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / пер. с нем. под ред. Л.Г. Головача и др. Москва : Финансы и статистика, 2005. 928 с.

4. Ивашковская И.В. Моделирование стоимости компании. Стратегическая ответственность советов директоров. Москва : ИНФРА-М, 2009. 430 с.

5. Бойко М. Методологічні основи формування ціннісно-орієнтованого управління підприємствами. *Вісник КНТЕУ*. 2009. № 5. С. 74–84.

6. Давидов О.І. Використання моделей доданої вартості у вартісно-орієнтованому управлінні підприємствами. *Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice*, 2019. № 1(28). С. 336–343.

7. Управління вартістю промислових підприємств: комбінований підхід / Матукова Г. та ін. *Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice*, 2018. № 4(27). С. 176–184. DOI : https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i27.154186.

8. Ryan H.E., Trahan E.A. Corporate financial control mechanisms and firm performance: The case of value-based management systems. *Journal of Business Finance & Accounting*. 2007. Jan-Mar. Т. 34. № 1–2. P. 111–138.

9. Wang M.C. Relationship among Market Value Added, Cash Value Added, and Corporate Governance: A Case of Taiwan during 2011–2012. *Journal of Testing and Evaluation*. 2018. Т. 46. № 6. P. 2641–2648.

10. Модернізація фінансових систем: методологія та інструменти управління : монографія / за ред. Ю.Г. Лисенко, Д.М. Жерліцина. Полтава, 2017. 348 с.

11. Кужелев М.А. Аналитическая обработка и анализ финансовой информации. *Финансы, учет, банки*. 2001. Вып. 5. С. 36–41.

12. Жерлицын Д.М. Финансовый анализ в системе налогового менеджмента предприятия. *Проблеми формування ринкової економіки*. *Спецвипуск «Трансформація курсу «Економічний аналіз діяльності підприємств»*. Київ : КНЕУ, 2002. С. 210–216.

13. Інформація про торги : *офіційна Інтернет-сторінка ПФТС*. URL : http://pfts.ua/trade-info/90-xid-torgiv (дата звернення: 12.09.2019).

14. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України. URL : https://smida.gov.ua (дата звернення: 12.09.2019).

15. Загальнодоступна інформаційна база даних НКЦПФР про ринок цінних паперів. URL : https://stockmarket.gov.ua (дата звернення: 12.09.2019).

REFERENCES:

1. Voronin A. V. (2016). Systemnyi pidkhid do upravlinnia vartistiu pidpryiemstva [System approach to managing the cost of an enterprise]. *Ekonomika i orhanizatsiya upravlinnya — Economics and management organization, 3* (23). pp. 148-155 (in Ukrainian).

2. Zherlitsyn D.M. (2012). Innovatsiine upravlinnia finansovoiu systemoiu pidpryiemstva: monohrafiia [Innovative management of the enterprise financial system]. Donetsk: Yuho-Vostok. (in Ukrainian)

3. Dietger Hahn, Harald Hungenberg. (2005) PiK. Stoimostno-orientirovannye kontseptsii kontrollinga [P&C. Cost-centric Controlling Concepts]. Moscow. Finance and Statistics. (in Russian).

4. Ivashkovskaya I. V. (2013). *Modelirovanie stoimosti kompanii. Strategicheskaya otvetstvennost' soveta direktorov [Modeling the value of a company. Strategic Responsibility of the Board of Directors]*. Moscow: INFRA-M (in Russian).

5. Boyko M. (2009). Metodolohichni osnovy formuvannia tsinnisno oriientovanoho upravlinnia pidpryiemstvamy [Methodological bases of formation of value-oriented management of enterprises]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU, 5*, 74—84 (in Ukrainian).

6. Davydov, O. I. (2019). Application of the models of the added value in value-based management of enterprises. *Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice, 1*(28), 336-343. (in Ukrainian).

7. Matukova, H., Nikolaichuk, O., Kuzmenko, O., Mushkovych, O., & Usykova, O. (2018). Value-based management of industrial enterprises: combined approach. *Financial and Credit Activity-Problems of Theory and Practice, 4*(27), 176-184. doi:10.18371/fcaptp.v4i27.154186 (in Ukrainian).

8. Ryan, H. E., & Trahan, E. A. (2007). Corporate financial control mechanisms and firm performance: The case of value-based management systems. *Journal of Business Finance & Accounting, 34*(1-2), 111-138. doi:10.1111/j.1468-5957.2006.00660.x (in English).

9. Wang, M. C. (2018). Relationship among Market Value Added, Cash Value Added, and Corporate Governance: A Case of Taiwan during 2011-2012. *Journal of Testing and Evaluation, 46*(6), 2641-2648. doi:10.1520/jte20150467. (in English).

10. Lysenko Yu.H., Zherlitsyn D.M., Mints O.Yu. et al. (2017) Modernizatsiia finansovykh system: metodolohiia ta instrumenty upravlinnia [Modernization of financial systems: methodology and management tools]. Poltava. (in Ukrainian).

11. Kuzheliev M.O. (2001). Analiticheskaya obrabotka i analiz finansovoy informatsii [Analytical processing and analysis of financial information]. *Finansy, uchet, banki – Finance, Accounting, Banks*. Donetsk: UkrNTЭK. Vol. 5. pp. 36–41. (in Russian).

12. Zherlitsyn D.M. (2002). Finansovyy analiz v sisteme nalogovogo menedzhmenta predpriyatiya [Financial analysis in the tax management system of an enterprise]. *Problemy formuvannia rynkovoi ekonomiky*. – *Problems of market economy formation.* Spec. vol. Transformation of the course "Economic Analysis of Enterprises". Kyiv: KNEU. pp. 210-216. (in Russian).

13. Trade results (2019, September 12) Official internet page of PFTS. Available at: http://pfts.ua/trade-info/90-xid-torgiv (accessed 12 September 2019)

14. Ukrainian Stock Market Infrastructure Development Agency. (2019, September 12). Available at: https://smida.gov.ua (accessed 12 September 2019)

15. SSMSC Securities Market Public Database. (2019, September 12). Available at: https://stockmarket.gov.ua (accessed 12 September 2019)

UDC 338.2

FRACTAL MODELLING OF ECONOMIC SYSTEMS

ФРАКТАЛЬНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Kvita Galina
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics,
Kyiv National University of Technologies and Design

Bebko Svetlana
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department of Economic Theory,
National University of Food Technologies

Shikovets Catherine
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Economic Cybernetics,
Kyiv National University of Technologies and Design

Квіта Г.М.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики,
Київський університет технологій та дизайну

Бебко С.В.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної теорії,
Національний університет харчових технологій

Шіковець К.О.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики,
Київський університет технологій та дизайну

The article summarizes domestic and foreign studies of factor analysis of economic systems that seek the ideal. Their peculiarity is that they can acquire one of five states: ideal, catastrophic, current, predictive, and targeted. The tendency of dynamics of economic systems is related to the effect of existing causes and conditions of development, although after some period these causes and conditions may also change and give rise to other trends of its development. The fractal dimension of the dynamic range of the economic system is considered, which enables to predict its state in the future. Fractals simplify the complex processes occurring in the development of an economic system. It is very important for modelling economic systems allowing describing the unstable systems and processes and modelling the future of such economic systems.

Key words: *economic system, fractal analysis, dynamic range, fractal dimension.*

В статті узагальнено вітчизняні та закордонні дослідження факторного аналізу економічних систем, що прагнуть до ідеалу. Їх особливість полягає в тому, що можуть набувати один із п'яти станів: ідеальний, катастрофічний, поточний, прогнозний та цільовий. Сучасні підприємства перебувають в умовах зростаючої невизначеності і динамічності соціально економічного середовища, що характеризується складною нелінійною системою політичної, соціально-економічної, конкурентної і технологічної взаємодії. Особливої актуальності набуває проблема забезпечення управління процесами розвитку економічної системи і спрямування її до ідеалу. Зовсім новий погляд на питання управління підприємством як складною економічною системою на організаційний механізм, що покладений в основу управління, дають концепції теорії хаосу, енергетики, еволюційної теорії організації та інших системних наук. Зазначені раніше теорії досліджуються із використанням фракталів, за допомогою яких в явищах, що раніше вважалися випадковими, вдається виявити новий порядок або нову структуру. Головна причина застосування фрактального моделювання полягає у фундаментальних особливостях природи економічної системи, а саме: механізм і

структурна організація в цілому та її складових; принцип ієрархічності на всіх масштабних рівнях суспільства; систематична зміна технології виробництва; неоднорідність сировини для виробничого процесу. Управління підприємством як економічною системою є настільки складним процесом, що при його дослідженні не досить використання тільки знайомих об'єктів класичної геометрії. Настільки ж складною та іррегулярною є динаміка підприємств. Тому, при дослідженні функціонування підприємства пропонується застосовувати фрактальне моделювання. Тенденція динаміки економічних систем пов'язана з дією існуючих причин та умов розвитку, хоча після деякого періоду ці причини і умови також можуть змінитися та породити вже інші тенденції його розвитку. Розглянуто фрактальну розмірність динамічного ряду економічної системи, що дає можливість спрогнозувати її стан у майбутньому. Фрактали дозволяють спростити складні процеси, які відбуваються при розвитку економічної системи, що дуже важливо для моделювання її поведінки, дозволяють описати нестабільні системи і процеси та змоделювати майбутнє таких економічних систем.

Ключові слова: *економічна система, фрактальний аналіз, динамічний ряд, фрактальна розмірність.*

В статье обобщены отечественные и зарубежные исследования факторного анализа экономических систем стремящихся к идеалу. Их особенность заключается в том, что могут находиться в одном из пяти состояний: идеальном, катастрофическом, текущем, прогнозном и целевом. Тенденция динамики экономических систем связана с действием существующих причин и условий развития, хотя после некоторого периода эти причины и условия также могут измениться и породить уже другие тенденции его развития. Рассмотрена фрактальная размерность динамического ряда экономической системы, что дает возможность спрогнозировать ее состояние в будущем. Фракталы позволяют упростить сложные процессы, которые происходят в процессе развитии экономической системы, что очень важно для моделирования ее поведения, позволяют описать нестабильные системы и процессы, а так же смоделировать будущее таких экономических систем.

Ключевые слова: *экономическая система, фрактальный анализ, динамический ряд, фрактальная размерность.*

Problem statement. At the present stage of development, Ukraine's economy is in a crisis, caused by many reasons, including the crisis in the manufacturing sector.

Modern enterprises operate under the conditions of increasing uncertainty and dynamism of the socio-economic environment characterized by a complex non-linear system of political, socio-economic, competitive, and technological interaction. The enterprise is an economic system and, therefore, the problem of providing management of the processes of development of the economic system and directing it to the ideal becomes especially topical. At the same time, completely a new look to the issues of business management as a complex economic system, the organizational mechanism underlying the management give the concepts of theories of chaos, energy, evolutionary theory of organization and other system sciences.

Recent theories are studied using fractals to find out a new order or a new structure in phenomena that were previously considered random. Managing an enterprise as an economic system is such a complex process that it is not sufficient to use only familiar objects of classical geometry. The dynamics of enterprises are equally complex and irregular. Therefore, it is obvious that when studying the functioning of an enterprise, one should use fractal analysis, in particular, the fractal dimension of a dynamic range of factors affecting the development of the economic system.

Analysis of recent publications.

A significant contribution to the development of theoretical and methodological aspects of fractal modelling has been made by such famous national and foreign scientists as: V.Y. Ruban, I. Kornay, M.T. Matveev, M.P. Pratsovytyi, E. Feder, P. Kokh, B. Mandelbrot.

Coverage of previously unresolved parts of a general problem. Almost all economic processes are wavy, and today the problem of explaining the nature of this phenomenon exists. One of the ways to solve it can be to study the microcycles that exist in business systems of any level. For this purpose, it is enough to represent graphically the acceleration of the movement of any indicator featuring one or another aspect of the economic activity of the system in order to see the cyclicality of the process under study.

The study of the dynamics of the development of economic systems at different levels is the availability of tools that would adequately reflect the process of the development in the model. A specific feature of modelling of economic systems is the inability to conduct an experiment based on the obtained model. As a rule, the ultimate goal of modelling is to form some set of criteria used in future decision-making.

Another feature of modelling of the economic system is determined by the specificity of the source information for model construction. In most cases, this information is presented as dynamic ranges by some parameters of the studied object. The length of such ranges is usually limited to 10-12 intervals. The adequacy of the model is determined by the quality of the source information and its quantitative representation. While studying technical systems, interpolation procedures are widely used, this

in some cases compensates for the quality of the source information by increasing its quantity. For business systems, this approach cannot be applied since most of the processes occurring are strictly deterministic. The system allows fixing their parameters only at certain moments determined by the structure, and in the interval between them, there is in the state of uncertainty from the point of view of the researcher. This leads to the conclusion about the problem of improving the quality of the model due to the quantitative component of the source information obtained by interpolation. In other words, the trends of the system development should be sufficiently set in the model; attempting to compensate for the quality of the model by the amount of source information can lead to more distortion of the values of the resulting model parameters.

While dealing with the problem of studying the undulating nature of processes occurring in economic systems, most researchers use a rather limited basic set of typical models: polynomial, logarithmic, logistic, Gompertz function, and some others. These models, except for the first one, describe fairly well the processes with gradually decreasing growth rates at the end, but such processes can occur only in an idealized economic environment. The second derivative in these models is monotonically decreasing over the whole range of the research, so there is a doubt about the relevance of this model to reality. The only question that can be answered by mentioned models is the general trend of the system, but nothing more. Attempting to distinguish individual factors from the general processes described by such models is, in practice, doomed to failure.

In practical studies, the polynomial model is often used. It lacks some disadvantages of considered models, including the problem with the monotonically decreasing value of the second derivative. But it also sufficiently describes economic processes, one property of which is cyclicality. The reflection of this property is possible in a polynomial model of the degree of polynomial 9-14. Naturally, the interpretation of the obtained model parameters loses any economic content already on polynomials of 4-5 degrees. On the other hand, trying to describe complex phenomena by a quadratic or cubic polynomial, as practice shows, is not convincing enough.

There is a special position in the list of basic knowledge of the family of models based on the use of Fourier series. Paradoxically, but the use of these models to analyse economic processes is not widespread today, although there have been developed many numerical methods for approximation of Fourier coefficients. The reason for this seems to be the high degree of conservatism of economic researchers.

A brief overview of approaches to modelling economic processes based on the analysis of dynamic ranges allows drawing the following conclusion. In most studies, the modelling process comes down to finding a trend, with cyclical and random components remaining outside the model. Particular consideration should be given to the cyclic component. In the traditional interpretation, it describes long periods of relative growth and decline of the studied process. Thus, simple models can be described this way, but it has nothing to do with reality. In models that claim to describe economic processes, cyclicality should be taken into account in the trend itself and be its formal basis. In this case, cyclicality is filled with other content that is reflected in the content of the model, rather than in the form for which the source information is selected and by which some elementary model is processed.

Another problem with modelling of economic processes is that a priori they assume that the process is stationary, which is a profound mistake. The process described by the cyclic component, which in turn cyclically changes the phase and amplitude, cannot inherently be stationary. This fact is confirmed by many studies based on Wavelet analysis and Elliott waves. Unfortunately, this area is well developed enough to study other aspects of economic processes.

A common problem of these standard approaches to modelling processes occurring in the system is the implicit irrelevance of the actual process to the stationary. This can be confirmed by the fact that the model data is based on an additive component in the interpretation of the dynamic range. The approaches used in studying the dynamics of economic systems have their disadvantages and advantages.

There is an interesting problem of research of functioning of an enterprise as an economic system by means of fractals, which strives for the ideal, resulting in the possibility to find the fractal dimension of the dynamic range of the economic system. Fractals should be considered as a self-similar structure whose image is independent of scale, a recursive model, each part of which in the course of development replicates the development of the entire model as a whole. For effective functioning, an enterprise must be a system that strives for the ideal. The peculiarity of the class of systems that aspire to the ideal is that when they perform a certain task, they move to a new task that brings them even closer to the ideal. Then, an enterprise should be considered not simply as a combination of several economic objects but a system of economic objects that have a synergistic effect. Methods of fractal theory interact closely with the popular trend in the study of complex systems – synergetics. Synergetics is known to study systems that consist of a large number of components and subsystems that interact in a complex way and study their behaviour as a whole. Such systems are dynamic as they are constantly evolving and in the process of such development, they strive for the ideal.

The purpose of the article is to study the functioning of an enterprise using fractal theory. Fractal analysis in its content is a method based on the use of the principle of recursion: it proceeds from the assumption of the appropriateness of recursive communication in a dynamic series, which describes the dynamics of studied processes, allows identifying the connection between economic objects and phenomena that determine the behaviour of the studied economic system. Fractals determine the basic structure of changes in the socio-economic environment and allow us to predict with sufficient accuracy the possible tendencies of the development of economic systems that aspire to the ideal.

The main body of research. The fractal theory is very young; it appeared in the late 60s of the twentieth century. Benoit Mandelbrot, the inventor of the term «fractal», can rightfully be considered the father of fractals: «I coined the word 'fractal' using the Latin adjective 'fractus', which means irregular, recursive, fragmentary» [2, p. 53]. The first definition of a fractal was also introduced by B. Mandelbrot. Fractals are called objects that have the property of self-similarity. This means that a small fragment of the structure of such an object is similar to another, a larger fragment and even the structure as a whole. In the simplest case, a small fraction of the fractal contains information about the entire fractal. The objects of nature, such as the outlines of clouds, branches of trees, coral reefs, also have the property of self-similarity. It is not for nothing that nature «loves» fractal forms, which is emphasized precisely by the fact that they are constructed by the simple reproduction and resizing of one basic element. Fractals are used in the study of objects that have several variants of development, and the state of the system as a whole is determined by its current position. The dynamics of the enterprise's development as an economic system is closely linked to the states in which the system may reside at any time. There are five states that can be distinguished:

1. The ideal is considered as the state to which an enterprise aspires but cannot reach it, that is, its position at which it operates at no cost, which is not possible in real life.

2. We consider *a catastrophe* as a state in which an enterprise does not want to be under any circumstances.

3. *The current state* (actual achieved) is considered as the state of an enterprise in which it is currently located.

4. *The forecasted state* (expected future) is considered as the state of an enterprise in which it expects to find itself.

5. *Target* (desirable future) is considered as the state of an enterprise in which it wants to be in the future [4].

In the process of dynamics of development, an enterprise strives for the ideal. The state of the economic system is determined by the factors that influence the dynamics of this system. The study of economic systems and processes leads to the study of ranges of dynamics. The general approach to the analysis of dynamic ranges is to identify the main factors that affect the separate units of dynamic ranges. The most important components that affect the components of the dynamic ranges are considered the long-term components determining the changes in the ranges as a whole. An enterprise that is in one of five states is constantly affected by a number of factors that can be divided into three groups:

1) constant factors of non-cyclical property, such as scientific and technological progress, demographic factors, use of natural resources;

2) constant cyclical factors, both economic and social.

3) accidental and temporal factors, such as cataclysms, natural disasters [1].

The tendency of the enterprise dynamics is related to the effect of the existing causes and conditions of development, although after some period these reasons and conditions may also change and give rise to other trends of its development. Introduction to the study of random factors is quite limited, using patterns such as Gaussian or Poisson random processes.

Many experimental data have fractal statistics that can be analysed using fractal analysis methods. One of the promising areas of fractal analysis is the study of the dynamic ranges of economic systems characterized by fractal dimension. Fractal sets are determined by the Hausdorff dimension, which is larger than their topological dimension, which acquires exclusively integer values. The dimension of a single point set is considered to be zero; the dimension of the segment, straight and circle is considered equal to one; the dimension of the n-dimensional cube is n. Moreover, the topological dimension of a set is zero if for any point of a given set there is any arbitrarily small circle whose boundary does not intersect with the set. The topological dimension is n if for any point of this set there is at any arbitrary small scale the boundary of which intersects the given set by the set of dimensions *(n - 1)* and, in addition, *n* is the smallest positive number, for which this condition is fulfilled. Consider the concept of the Hausdorff dimension in the example [2].

Let the square have a broken line of unusual shape. We measure the length of a line by length segments. Then, if the broken line whose length we measure has a fractal nature, that is, a fractal line, then its total length *L* does not go to the finite boundary, as it should be for the ordinary line, but it goes to infinity by a power law. The Hausdorff dimension *D* has the following numerical value: *1 <D <2.*

In addition, for fractal dynamic series at intervals *t0 < t < T* span of the parameter *R*

$R(\tau)=\max_{1\le t\le\tau} B(t)-\min_{1\le t\le\tau} B(t)$, depends on *t* degree

$R(t)=R(t_0)\left[\frac{t}{t_0}\right]^{2-D}$, where *D*–fractal dimension of dynamic range.

Based on this expression, knowing the fractal dimension of the dynamic range and the span of the parameter at a certain interval, it is possible to predict the possible value of the span of an arbitrary parameter of the economic system in the future. The fractal dimension of *D* and its dependence on all possible parameters describing the influence of the factors determine the dynamics of the system that is seeking the ideal.

Thus, fractals can simplify the complex processes that occur in the development of the economic system, which is very important for modelling economic systems, allow us to describe unstable systems and processes, and most importantly, to model the future of such economic systems.

Conclusions. The use of fractal dimension and its dependence on the parameters that influence the factors that determine the dynamics of the studied economic system is effective in predicting the state of the economic system in the future.

REFERENCES:

1. Tsvetkov I.V. (2001) Fraktalnaya razmernost vremennogo ryada kak «flag» katastrof v sotsialno-ekonomicheskikh protsessakh [Fraktalnaja razmernost vremennogo rjada kak «flag» katastrof v socialno-ekonomicheskih processah]. Modelirovanie slozhnikh sistem. no 3. pp. 121–144.

2. Feder E. (1996) Frakaly. [Frakaly]. Moskva. (in Russian)

3. Ruban V.Ya., Marveev M.T. (1989) Rol informatiki i vychislitelnoy tekhniki v razrabotke i realizatsii tselostnoy sistemy planirovaniya. [Rol informatiki i vychislitelnoj tehniki v razrabotke i realizacii celostnoj sistemy planirovanija]. Kyiv: Znanie. (in Ukraine).

4. Pratsovytyi M. V., Savchenko I. O. (2013). Fraktalni vlastyvosti liniinykh mnozhyn odniiei tryparametrychnoi simi. [Fraktalni vlastyvosti linijnykh mnozhyn odniiei tryparametrychnoi simi]. Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. no 14. pp. 227–239.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цветков И.В. Фрактальная размерность временного ряда как «флаг» катастроф в социально-экономических процессах. *Моделирование сложних систем*. 2001. № 3. С. 121–144.

2. Федер Е. Фракалы. Москва, 1996. 250 с.

3. Рубан В.Я., Марвеев М.Т. Роль информатики и вычислительной техники в разработке и реализации целостной системы планирования. Київ, 1989. 30 с.

4. Працьовитий М. В., Савченко І. О. Фрактальні властивості лінійних множин однієї трипараметричної сім'ї. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2013. № 14. С. 227–239.

УДК: 339.138

МОБІЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

MOBILE MARKETING OF ENTERPRISES OF THE AGRO-FOOD SECTOR OF UKRAINE: TRENDS AND PERSPECTIVES

Кислюк Л.В.
кандидат наук із соціальних комунікацій,
в.о. завідувача кафедри економіки
підприємства, маркетингу та економічної теорії,
Луганський національний аграрний університет

Kysliuk Liubov
Candidate of Science in Social Communication,
Chief of the Department of Economics
of Enterprise, Marketing and Economic Theory,
Luhansk National Agrarian University

У статті розглянуто проблему активізації мобільного маркетингу в агропромисловому секторі. Показано переваги та особливості мобільного маркетингу. Охарактеризовано три сучасні провідні тенденції мобільного маркетингу підприємств агропродовольчого сектору України: основним інструментом для мобільного маркетингу залишаються мобільні версії сайтів, які доповнюються спеціалізованими мобільними додатками; відбувається зростання мобільного відео та прискорене поширення віртуальних цифрових помічників. Проведено порівняльний огляд мобільних додатків агропродовольчого сектору України, таких як AgroPoint, m-Agri, PROD, FreshBot, ADAMA Fin, Agroportex.bio, OrganicHelper. Визначено найперспективніший напрям мобільного маркетингу в українському агросекторі.

Ключові слова: *мобільний маркетинг, мобільний додаток, мобільний маркетинг підприємств агропродовольчого сектору, віртуальні цифрові помічники, інструменти мобільного маркетингу, чат-боти.*

В статье рассмотрена проблема активизации мобильного маркетинга в агропромышленном секторе. Показаны преимущества и особенности мобильного маркетинга. Охарактеризованы три современные ведущие тенденции мобильного маркетинга предприятий агропродовольственного сектора Украины: основным инструментом для мобильного маркетинга остаются мобильные версии сайтов, которые дополняются специализированными приложениями; происходит рост мобильного видео и ускоренное распространение виртуальных цифровых помощников. Проведен сравнительный обзор мобильных приложений агропродовольственного сектора Украины, таких как AgroPoint, m-Agri, PROD, FreshBot, ADAMA Fin, Agroportex.bio, OrganicHelper. Определены наиболее перспективные направления мобильного маркетинга в украинском агросекторе.

Ключевые слова: *мобильный маркетинг, мобильное приложение, мобильный маркетинг предприятий агропродовольственного сектора, виртуальные цифровые помощники, инструменты мобильного маркетинга, чат-боты.*

In the paper the problem of activating mobile marketing in the agrobusiness sector of Ukraine has been investigated. In recent years, mobile marketing has become one of the most effective tools for online marketing in Ukraine. Despite the importance of the agro-food sector in the Ukrainian economy, this problem only partially has been studied in the scientific literature.

In the paper the advantages and features of mobile marketing had been shown. Three modern trends of mobile marketing of enterprises of the agro-food sector of Ukraine have been characterized. The main tool for mobile marketing remains mobile versions of sites.The second trend is growing mobile video. It was noted that only 17.65% of the largest agribusiness companies, which are the accounts in the social media networks, are fully represented on YouTube. Although the YouTube video service is second only to the popularity of websites in Ukraine after the Google and the YouTube Android app is among the top-3 in terms of installs. It was shown that the third tendency

is an eccelerated distribution of virtual digital assistants. It was underlined that only chat-boots in Ukraine is still more or less successful (mainly on the platforms Facebook, WhatsApp, Telegram and Twitter) in contrast to current world trends – the use of voice technologies. It was explained that the mentioned tendencies is the result of the low economic opportunities of the majority of thr enterprises of the Ukrainian agro-food sector. For a small agricultural enterprise it is easier and cheaper to purchase a standard mobile application than to support several visually attractive accounts in popular social networks at the same time. A comparative survey of mobile applications of the agro-food sector of Ukraine such as AgroPoint, m-Agri, PROD, FreshBot, ADAMA Fin, Agroportex.bio, OrganicHelper has been conducted. In the paper the most promising direction of mobile marketing has been determined – the massive use of virtual digital assistants. In the Ukrainian IT sector the companies, that develop chatboots for any sites, cannels, accounts and applications are becoming more widely represented.

Key words: *mobile marketing, mobile application, mobile marketing of agrobusiness sector, virtual digital marketing, mobile marketing tools, chatbot.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Останніми роками в Україні мобільний маркетинг э одним із найбільш ефективних інструментів Інтернет-маркетингу.

Мобільний маркетинг – це цілий комплекс заходів із використанням мобільного зв'язку, спрямований на просування товарів і послуг. Основні функції, що виконуються за допомогою мобільного маркетингу, зводяться до інформування покупців про нові надходження товару і різні заходи, а також до розсилки нагадувань, сповіщення про хід виконання замовлення і надання знижок персонально абоненту [14]. Головним завданням мобільного маркетингу є залучення платоспроможного клієнта, зацікавленого в покупці товарів і послуг.

До інструментарію мобільного маркетингу входять: короткі текстові повідомлення (SMS), мобільні сайти та програми (mobile apps), голосове автоматичне меню, доступне у тоновому режимі IVR (Interactive Voice Response), мультимедійні (фото, звук, відео) повідомлення MMS (Multimedia Message Service), локальний (до 10 м) радіозв'язок між комунікаційними засобами (телефонами, ноутбуками і т. п.), Bluetooth [12]. У Google Play зареєстровано понад 3,5 млн мобільних додатків і понад 2 млн в App Store. У кожного користувача мобільного пристрою встановлено до п'яти улюблених програм. Окрім того, 88% користувачів шукають дані про товар або послугу, перш ніж зробити покупку.

Особливості мобільного маркетингу: *досяжність.* У будь-який час, в будь-якому місці ви можете взаємодіяти з користувачами, якщо працює ваша стратегія мобільного маркетингу; *персоналізація*; *миттєва дія; зручність покупки; охоплення.* Нині складно зустріти людину, яка б не користувалася мобільним телефоном, тому успішна стратегія мобільного маркетингу здатна охопити дуже велику аудиторію [13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретичні та практичні питання застосування мобільного маркетингу розглядали такі вчені, як М.І. Даниленко [8], Н.І. Горбаль, М.М. Куян, Ю.О. Горбаль [7], Я.В. Ситникова, Я. Стрижова [17], І.І. Присакар, Н.М. Сулима [16] та ін.

Зокрема, М.І Даниленко розглянуто основні тенденції розвитку мобільного маркетингу в Україні. Автором обґрунтовано значення мобільного маркетингу як інструменту Інтернет-маркетингу та досліджено основні можливості мобільного маркетингу в контексті розвитку Інтернет-маркетингу [8].

Н.І. Горбаль, М.М. Куян, Ю.О. Горбаль розкрито сутнісні характеристики, технології та інструменти мобільного маркетингу, наведено окремі приклади його використання. Авторами досліджено тенденції використання і перспективи мобільного маркетингу в Україні та наведено окремі рекомендації під час застосування мобільного маркетингу [7].

Я.В. Ситникова та Я. Стрижова розглядали актуальні аспекти та тенденції розвитку мобільного маркетингу у сфері роздрібної торгівлі [17].

І.І. Присакар та Н.М. Сулима систематизували основні трактування поняття мобільного маркетингу та визначили його місце в системі понятійно-категоріального апарату маркетингу зокрема, розглянули передумови та особливості розвитку мобільного маркетингу в Україні, виокремили основні інструменти мобільного маркетингу. З урахуванням особливостей сфери ресторанного господарства та ресторанних послуг ними виділено найрезультативніші інструменти мобільного маркетингу в ресторанному бізнесі [16].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблему активізації мобільного маркетингу в агропромисловому секторі майже не досліджено, чим і зумовлена актуальність та практична значущість вибраної теми дослідження.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Мета дослідження – виявити основні перспективи та проблеми використання інструментів мобільного маркетингу в контексті діяльності підприємств агропромислового комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У 2019 р. мобільний маркетинг є одним із найбільш ефективних інструментів

Таблиця 1

Порівняльний огляд мобільних додатків агропродовольчого сектору України

Мобільний додаток	Функції, переваги, можливості	Операційна система
AgroPoint	в один клік зорієнтуватися щодо необхідних аграрних сервісів і підприємств; зручний спосіб знайти партнерів, постачальників і клієнтів у сільському господарстві; мобільне рішення включає в себе шість категорій аграрних підприємств: «Техніка», «Добрива», «ЗЗР», «Насіння», «Послуги» та «Інше»	Android, IOS
m-Agri	забезпечити аграріям легкий доступ до передових практик, бази знань, галузевих цінових пропозицій, новин, ресурсів професійної підготовки та онлайн-консультацій. m-Agri налічує сім основних розділів: новин, ринкові ціни, погода, фінанси, база знань, Smart-помічник, повідомлення	Android
PROD	Зручний для роботи з базою цін на овочі та фрукти по всій Україні. На ньому відображено актуальні ціни на плодоовочеву продукцію, при цьому не потрібно відвідувати безліч нецільових майданчиків. Основними функціями PROD є: розміщення власних оголошень про купівлю/продаж овочів та фруктів; пошук за вже наявними оголошеннями, отримання детальної інформації щодо вартості та особливостей продукту, отримання інформації відносно кращої ціни на той чи інший вид плодоовочевої продукції, швидкий зв'язок з автором оголошення напряму для здійснення угоди	Android, IOS
FreshBot	дає змогу моніторити ціни на основні свіжі овочі та фрукти по всьому світу в розрізі країн і трьох каналів збуту: оптовий, роздрібний і від виробника. Це місце зустрічі покупців і продавців, які власноруч впливають на рівень цін на продукцію. Під час реєстрації в додатку можна вибрати з декількох варіантів: фермер, оптовик (імпортери, експортери, дистриб'ютори та інші торгуючі учасники ринку), користувач і переглядач (над цим функціоналом розробник на разі працює). У кожного користувача з перерахованих вище категорій є свій інтерфейс, який містить кабінет із можливістю виставляти ціни на продукти (водночас з обсягами продукції на продаж)	Android
ADAMA Fin.	допомагає у прийнятті фінансових рішень в умовах девальвації гривні, коливання цін на світових ринках та невизначеності щодо їхньої динаміки в майбутньому. Надає можливість слідкувати за поточними ринковими цінами на сільськогосподарську продукцію на зарубіжних та вітчизняному ринках у режимі реального часу: CBOT, Euronext, FOB Україна, DAP Україна тощо; переглянути прогнози провідних міжнародних банків щодо біржових цін на сільськогосподарську продукцію; аналізувати тенденції, порівнювати можливі альтернативи та приймати виважені рішення щодо операцій купівлі-продажу сільськогосподарської продукції	Android, IOS
Agroportex.bio	допомагає швидко знайти виробнику та покупцю один одного, причому без посередників. Забезпечує швидкі комунікації між органічними виробниками та покупцями на локальних та світових ринках. Скористатися додатком можуть тільки кінцеві виробники із підтвердженою сертифікатом продукцією та гарною репутацією. Система миттєво сповіщає їх про запити на продукцію, що зазначена у сертифікаті. Автоматично перекладає пропозиції та запити на мову користувача	Android, IOS.
OrganicHelper	вміщує каталог наявних товарів та послуг у сфері органічного землеробства; майданчик для надання консультаційних послуг від фахівців; майданчик для презентації товарів та послуг від компанії-виробника або галузевого фахівця. Розробники створили додаток як місце пошуку партнерів та комунікації всіх учасників галузі. У ньому можна проводити навчальні курси онлайн із використанням технологій або професійні форуми. У каталозі додатку представлено товари для органічного землеробства: зареєстровані органічні добрива, зареєстровані біопрепарати для захисту рослин, насіння, інші галузеві товари та послуги. За допомогою OrganicHelper можна вибрати біозасіб для конкретної культури та знайти детальну інструкцію з його використання, а також скласти сівозміни та вибрати систему вирощування [3]	Android, IOS.

Інтернет-маркетингу. Порівняно з 2018 р. кількість Інтернет-користувачів збільшилася на 9% і становить 4,4 млрд споживачів. 89% користувачів у світі виходить в Інтернет із мобільного гаджету. Проникнення Інтернету в Західній Європі становить 94% [9].

Спостерігається постійне зростання Інтернет-аудиторії й в Україні. У 2019 р. Інтернет-аудиторія України становить 75% населення, вона зросла на 11% порівняно з 2018 р. [18]. У 2019 р. 85% аудиторії користуються мобільними пристроями для виходу в Інтернет. Протягом 2016–2018 рр. вона збільшилася на 37% [23]. 45% користувачів використовують свій смартфон як основний пристрій для використання Інтернету.

В Україні, як і раніше, лідирує відсоток аудиторії з операційною системою Android – 82%. На них в українців у середньому встановлено по 40 додатків, в яких проводиться 80% часу, витраченого на мобільні пристрої. Слід відзначити, що жителі України активно оновлюють моделі своїх телефонів, оскільки розмір екрану у користувачів більше 5 дюймів істотно зріс – на 59% [18].

Це пояснюється такими чинниками:

– доступнішими тарифами і налагодженим підключенням;

– популярністю месенджерів, соціальних мереж і Youtube;

– великою кількістю Інтернет-порталів та Інтернет-магазинів в Україні;

– широким охопленням інформаційних сайтів в Уанеті;

– підключенням 3–4G в Україні;

– наданням швидкої інформації до кінцевого користувача через повідомлення та ін. [2].

Розглянемо провідні тенденції **мобільного маркетингу підприємств агропромислового комплексу України.**

1. Сьогодні основним світовим інструментом для мобільного маркетингу залишаються SMS та мобільні версії сайтів, якими в Україні користується абсолютна більшість абонентів. Хоча за останні кілька років активно почали розвиватися технології мобільних додатків (mobile apps).

Більше половини всіх Інтернет-користувачів купують товари або послуги зі своїх мобільних пристроїв, тому успішні B2C-компанії залучають мобільних користувачів за допомогою інтерактивних та оптимізованих рекламних акцій. Мобільний маркетинг спрямований на охоплення користувачів через сайти, додатки, SMS, MMS, соціальні мережі.

За дослідженнями експертів Retail Systems Research (RSR), успішні компанії, які з року в рік демонструють високі темпи росту продажів, більше працюють над мобільною версією. У 29% із них мобільна версія сайту більш функціональна, ніж десктоптна, тоді як у випадку з іншими роздрібними компаніями цей показник падає до 16% [1].

Нами проведено огляд функціонуючих на вітчизняному ринку мобільних додатків агропродовольчого сектору України (табл. 1), таких як AgroPoint, m-Agri, PROD , FreshBot, ADAMA Fin, Agroportex.bio, OrganicHelper.

Саме використання технології мобільного додатку для підприємств агропродовольчого сектору дає змогу отримати не лише інструмент для більш ефективної роботи, а й нові знання та орієнтири.

2. **Зростання мобільного відео.** Мобільне відео встановило рекорди в 2018 р., й очікується ще більше зростання. Смартфони стали домінуючим каналом для перегляду онлайн-відео, при цьому частка мобільних переглядів уперше перевищила 50%. У 2019 р., за прогнозами, на мобільний зв'язок буде припадати 72% зростання витрат на онлайн-відеорекламу. Наступні 12 місяців можуть виявитися успішними для нових гравців і для двох гучних імен, що з'явилися в 2018 р.: Facebook Watch і Instagram IGTV. Facebook явно розглядає Watch як джерело зростання, розширивши продажу своєї реклами до 40 країн [19]. В Україні відео онлайн дивляться дві третини Інтернет-користувачів. У 2018 р. 20% робили це щодня, більше половини користувачів дивилися відео щотижня, а дві третини – мінімум раз на місяць.

Сервіс перегляду відео YouTube знаходиться на другому місці за популярністю серед вебсайтів в Україні після пошукової системи Google. Додаток YouTube для Android входить у топ-3 за кількістю встановлень. Кількість користувачів, які переглядають відеоконтент на мобільному через YouTube, перевищує число користувачів таких популярних mobile-сервісів, як Facebook і Instagram [9].

Незважаючи на те що Facebook вклав мільярди доларів у ці платформи, вони поки що не показали приголомшливих результатів. Facebook явно розглядає Watch як джерело зростання, розширивши продаж своєї реклами до 40 країн [19].

Активність користувачів поступово збільшується починаючи із 06.00–07.00 і досягає піку в проміжку 20.00–23.00, тому вечір – найбільш ефективний час для показу відеореклами [19].

Згідно з проведеним нами раніше аналізом комунікаційної активності 114 найбільших аграрних підприємств України, встановлена присутність у соціальних мережах 29,83% агропідприємств, 70,17% – відсутні. Аналізовані аграрні підприємства найбільше користуються соціальною мережею Facebook, що становить 36,75%, на другому місці знаходиться YouTube – 17,65% [11].

Найперспективнішим напрямом мобільного маркетингу, згідно зі світовим досвідом, є прискорене поширення **віртуальних цифрових помічників.** Експерти вважають, що 2019 р. буде роком голосових технологій.

Одним із завдань розвитку голосової технології стане залучення нових клієнтів, оскільки багато голосових помічників рекомендують продукти і бренди на основі історії покупок користувача [19].

За прогнозами компанії Microsoft, до 2020 р. 75% домогосподарств матимуть хоча б одного розумного, хто говорить. Більше половини всіх пошукових запитів у світі будуть виконуватися за допомогою голосового пошуку в 2020 р. [5]. Сьогодні найпоширенішими, функціональнішими і такими, що динамічно розвиваються, є віртуальні помічники: Amazon Alexa, вона ж Echo, Cortana від Microsoft, Bixby від Samsung, Google Assistant і Google Now, M від Facebook, Siri від Apple Inc [15].

Ці помічники переважно сумісні з Інтернетом речей (виняток становлять M і Cortana), мають додатковий мобільний додаток для роботи і можуть бути завжди включені (винятки ті ж самі) для оперативного доступу до всього їхнього функціоналу [15].

Головне завдання голосового пошуку – зробити життя споживача простішим, замовлення продуктів і послуг – швидшим, а подачу інформації – миттєвою. І хоча в Україні ця тенденція тільки починає проявляти себе, процес виходу країни на міжнародний ринок дає змогу українським підприємцям починати адаптацію свого онлайн-бізнесу до Voice Search [6].

Однак дотепер найпоширенішими залишаються простіші чат-боти, які, наприклад, дуже успішно працюють на платформах *Facebook, WhatsApp, Telegram і Twitter у режимі письмової комунікації.* Переваги чат-бота: відсутність людського чинника, зокрема помилок та негативного забарвлення розмови, швидкість відповіді на запитання, простота в користуванні, зв'язок із клієнтом 24 години на добу, низька вартість користування.

За допомогою чат-ботів можна здійснювати продажі, роздавати бонуси й промокоди, проводити опитування та збирати зворотний зв'язок. Чат-боти швидко й ефективно сегментують цільову аудиторію, що дає змогу надавати клієнтам індивідуальні пропозиції [21].

Сільгоспвиробники за допомогою чат-ботів можуть оперативно погоджувати ціни в тому чи іншому регіоні, взаємодіяти з ринками збуту, отримувати пропозиції від великих агротрейдерів, здійснювати продаж кінцевому споживачу [21].

Власні чат-боти запускають й українські підприємства. Наприклад, у 2016-му помічника Зоряну запустив оператор «Київстар». Чат-бот працює у Facebook-messenger, Telegram і Viber, відповідає на питання щодо послуг зв'язку, допомагає вибрати і підключити тариф або послугу, може поговорити на відверті теми й навіть розповісти вірш [10]. У 2017 р. Київська міськдержадміністрація презентувала бот КП «Головний інформаційно-обчислювальний центр», що допомагатиме киянам сплачувати комунальні послуги через Facebook [4]. Для пошуку й вистежування відправлень у Telegram чат-бот запустила також «Укрпошта» [20].

Сьогодні чат-ботами зацікавилися й українські аграрії. Вони впроваджувати цей найефективніший онлайн-інструмент комунікації з клієнтами. Щоправда, цей процес щодо спеціалізованих аграрних віртуальних цифрових помічників відбувається достатньо повільно. Натомість на ринку IT-послуг широко представлені компанії, які займаються розробленням чат-ботів для конкретних прикладних завдань. Це дає підстави підтвердити перспективність технології віртуальних цифрових помічників і для підприємств українського АПК у найближчі два-три роки.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, нами розглянуто три сучасні провідні тенденції мобільного маркетингу підприємств агропродовольчого сектору України:

1. Основним інструментом для мобільного маркетингу залишаються мобільні версії сайтів. В Україні вони доповнюються численними спеціалізованими мобільними додатками, такими як AgroPoint, m-Agri, PROD , FreshBot, ADAMA Fin, Agroportex.bio, OrganicHelper.

2. Відбувається зростання мобільного відео. Хоча сервіс перегляду відео YouTube знаходиться на другому місці за популярністю серед вебсайтів в Україні після пошукової системи Google, а додаток YouTube для Android входить у топ-3 за кількістю встановлень, лише 17,65% присутніх у соціальних мережах найбільших підприємств АПК повноцінно представлені на YouTube.

3. Прискорене поширення віртуальних цифрових помічників. Однак на відмінну від актуальних світових тенденцій застосування голосових технологій в Україні поки що більш-менш успішно функціонують (переважно на платформах *Facebook, WhatsApp, Telegram і Twitter)* простіші чат-боти.

Зазначені тенденції пояснюються фінансовими можливостями підприємств агропромислового комплексу: фізичній особі – підприємцю, невеликому аграрному господарству простіше і дешевше придбати стандартний мобільний додаток, аніж підтримувати одночасно кілька візуально привабливих акаунтів у популярних соціальних мережах чи то замовити індивідуальну розробку надсучасного голосового помічника. Хоча саме остання технологія виглядає серед розглянутих тенденцій найбільш перспективною.

Сучасні інструменти мобільного маркетингу дадуть змогу підприємствам агропромислового комплексу в цілому поліпшити ефективність маркетингової діяльності, стати більш конкурентоспроможними на сучасному ринку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. 3 тренда мобильного маркетинга в 2019. *GMS.* URL : https://www.gms-worldwide.com/ru/news/3-mobile-marketing-trends-for-2019 (дата звернення: 05.06.2019).
2. 60% жителей Украины не представляют свою жизнь без Интернета. *SEO Ukraine.* URL : [https://seoukraine.com.ua/60-zhiteley-ukrainy-ne-predstavlyayut-svoyu-zhizn-bez-interneta/ (дата звернення: 04.06.2019).
3. OrganicHelper – новий мобільний додаток для органічного землеробства. *AgriGeek.* URL : https://aggeek.net/ru-blog/organichelper--novij-mobilnij-dodatok-dlya-organichnogo-zemlerobstva (дата звернення: 17.06.2019).
4. В Киеве представили чат-бот для оплаты коммунальных услуг в Facebook. *ITC.ua.* URL : https://itc.ua/news/v-kieve-predstavili-chat-bot-dlya-oplatyi-kommunalnyih-uslug-v-facebook-video/ (дата звернення: 14.06.2019).
5. Власюк Н. Голосовий пошук: що очікувати в майбутньому? *MARKETER*. URL : /https://marketer.ua/ua/voice-search-what-to-expect-in-the-future/ (дата звернення: 18.06.2019).
6. Голосовий пошук – головний тренд для України? *LEMARBET*. URL : https://lemarbet.com/ua/guest-posting/voice-search/ (дата звернення: 18.06.2019).
7. Горбаль Н.І., Куян М.М., Горбаль Ю.О. Особливості та тенденції розвитку мобільного маркетингу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку.* 2016. № 851. С. 12–20.
8. Даниленко М.І. Мобільний маркетинг: реалії та перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки».* 2014. Вип. 7(2). С. 172–175.
9. Дослідження агенції Newage «Тренди споживання відео в Інтернеті». *Мобільний маркетинг в Україні.* URL : https://www.mobilemarketing.com.ua (дата звернення: 06.06.2019).
10. «Киевстар» запустил в Facebook Messenger интеллектуального сервисного чат-бота Зоряну. *ITC.ua.* URL : https://itc.ua/news/kievstar-zapustil-v-facebook-messenger-intellektualnogo-servisnogo-chat-bota-zoryanu/ (дата звернення: 14.06.2019).
11. Кислюк Л.В. Соціальний медіамаркетинг в діяльності аграрних підприємств. *Вісник Одеського національного університету. Серія «Економіка»*. 2019. Вип. 1(74). С. 65–69.
12. Мобильный маркетинг. *Вікіпедія: вільна енциклопедія.* URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Мобільний_маркетинг (дата звернення: 05.06.2019).
13. Мобильный маркетинг: что сегодня в тренде? *GRAVITEC.* URL : https://gravitec.net/ru/blog/mobil-ny-j-marketing-v-trende/ (дата звернення: 05.06.2019).
14. Мобільний маркетинг. *Financial Guide.* URL : http://www.financialguide.ru/encyclopedia/mobile-marketing (дата звернення: 06.06.2019).
15. Найпоширеніші голосові віртуальні помічники. *IPKey*. URL : http://ipkey.com.ua/uk/faq/936-virtual-assistant.html (дата звернення: 14.06.2019).
16. Присакар І.І. Сулима Н.М. Мобільний маркетинг підприємств ресторанного господарства: переваги, проблеми та перспективи. *Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки.* 2017. Вип. 3. С. 125–135.
17. Ситникова Я.В., Стрыжова Я.А. Актуальные аспекты и тенденции развития мобильного маркетинга. *Международный научно-исследовательский журнал.* 2018. № 6(72). Ч. 2. С. 54–59.
18. Статистика Интернет-аудитории Украины и используемых устройств. *SEO Ukraine.* URL : https://seoukraine.com.ua/statistika-internet-auditorii-ukrainy-i-ispolzuemyh-ustroystv/ (дата звернення: 04.06.2019).
19. Тенденции развития мобильного маркетинга в 2019. *Digital-агенція UAMASTER.* URL : https://blog.uamaster.com/mobile-trends-2019/ (дата звернення: 03.06.2019).
20. «Укрпочта» запустила официальный чат-бот в Telegram и обещает в ближайшем будущем добавить версии для Viber и Facebook. *ITC.ua.* URL : https://itc.ua/news/ukrpochta-zapustila-ofitsialnyiy-chat-bot-v-telegram-i-obeshhaet-v-blizhayshem-budushhem-dobavit-versii-dlya-viber-i-facebook/ (дата звернення: 14.06.2019).
21. Чат-боти для українських аграріїв. *АГРОКАР'ЄРА.* URL : http://agrocareer.com/news/1376/Чат-боти-для-українських-аграріїв.html (дата звернення: 14.06.2019).
22. Что такое мобильный маркетинг – значение. *SendPulse Inc.* URL : https://sendpulse.ua/support/glossary/mobile-marketing-sms (дата звернення: 05.06.2019).
23. Шахдинарян Г. Що потрібно знати маркетологу про аудиторію мобільного Інтернету. *iForum-2019. Український форум інтернет-діячів.* URL : https://2019.iforum.ua/speakers/shahdinaryan/ (дата звернення: 04.06.2019).

REFERENCES:

1. 3 trenda mobylnoho marketynha v 2019 [3 mobile marketing trends for 2019]. *GMS web-sait.* Available at: https://www.gms-worldwide.com/ru/news/3-mobile-marketing-trends-for-2019 (accessed: 05.06.2019).
2. 60% zhiteley Ukrainy ne predstavlyayut svoyu zhiznbez interneta. [60% of Ukrainians cannot imagine their life without the Internet]. *SEO Ukraine: web-sayt.* Available at: [https://seoukraine.com.ua/60-zhiteley-ukrainy-ne-predstavlyayut-svoyu-zhizn-bez-interneta/ (accessed: 04.06.2019).

3. OrganicHelper — novyi mobilnyi dodatok dlia orhanichnoho zemlerobstva. [OrganicHelper – a new mobile application for organic farming]. *AgriGeek web-sait.* Available at: https://aggeek.net/ru-blog/organichelper--novij-mobilnij-dodatok-dlya-organichnogo-zemlerobstva (accessed: 17.06.2019).

4. V Kieve predstavili chat-bot dlya oplaty kommunalnykh uslug v Facebook [In Kyiv, was presented a chat bot to pay for public services on Facebook]. *ITC.ua: web-sayt*. Available at: https://itc.ua/news/v-kieve-predstavili-chat-bot-dlya-oplatyi-kommunalnyih-uslug-v-facebook-video/ (accessed: 14.06.2019)

5. Vlasiuk N. Holosovyi poshuk: shcho ochikuvaty v maibutnomu*?* [Voice search: what to expect in the future?]. *MARKETER: web-sait.* Available at: /https://marketer.ua/ua/voice-search-what-to-expect-in-the-future/ (accessed: 18.06.2019)

6. Holosovyi poshuk – holovnyi trend dlia Ukrainy? [Voice search – the main trend for Ukraine] *LEMARBET: web-sait.* Available at: https://lemarbet.com/ua/guest-posting/voice-search/ (accessed: 18.06.2019)

7. Horbal N. I., Kuian M. M., Horbal Yu. O.(2016) Osoblyvosti ta tendentsii rozvytku mobilnoho marketynhu [Features and trends of mobile marketing development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*. no. 851, pp. 12−20.

8. Danylenko M. I. (2014) Mobilnyi marketynh: realii ta perspektyvy [Mobile marketing: realities and prospects]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*. *Ser. : Ekonomichni nauky,* vol. 7(2), pp. 172-175.

9. Doslidzhennia ahentsii Newage «Trendy spozhyvannia video v Interneti» [Research by Newage Agency «Trends in video on the Internet»]. *Mobilnyi marketynh v Ukraini*. Available at: https://www.mobilemarketing.com.ua (accessed: 06.06.2019)

10. Kyevstar zapustyl v Facebook Messenger yntellektualnoho servysnoho chat-bota Zorianu [Kyivstar has launched on the Facebook Messenger an intelligent service chat bot Zorian]. *ITC.ua: web-sait.* Available at: https://itc.ua/news/kievstar-zapustil-v-facebook-messenger-intellektualnogo-servisnogo-chat-bota-zoryanu/ (accessed: 14.06.2019)

11. Kysliuk L. V. (2019) Sotsialnyi media-marketynh v diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv [Social media-marketing in activity agricultural enterprises]. *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Ekonomika»,* vol. 1 (74). pp. 65–69.

12. Mobylnyi marketynh [Mobile marketing]. *Vikipediia: vilna entsyklopediia*. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Mobilnyi_marketynh (accessed: 05.06.2019)

13. Mobylnyi marketynh: chto sehodnia v trende? [Mobile marketing: what is the trend today?]. *GRAVITEC.* Available at: https://gravitec.net/ru/blog/mobil-ny-j-marketing-v-trende/ (accessed: 05.06.2019)

14. Mobilnyi marketing [Mobile marketing]. *Financial Guide.* Available at: http://www.financialguide.ru/encyclopedia/mobile-marketing. (accessed: 06.06.2019)

15. Naiposhyrenishi holosovi virtualni pomichnyky [The most common voice virtual assistants]. *IPKey: veb-sait*. Available at: http://ipkey.com.ua/uk/faq/936-virtual-assistant.html (accessed: 14.06.2019).

16. Prysakar I. I. Sulyma N. M. (2017) Mobilnyi marketynh pidpryiemstv restorannoho hospodarstva: perevahy, problemy ta perspektyvy [Mobile marketing of enterprises of the restaurant indystry: advantages, problems and perspectives]. *Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky,* vol. 3. pp. 125-135.

17. Sitnikova Ja. V., Stryzhova Ja. A. (2018) Aktualnye aspekty i tendencii razvitija mobilnogo marketinga [Actual aspects and development trends in mobile marketing]. *Mezhdunarodnyj nauchno-issledovatelskij zhurnal*. vol 6 (72), pp. 54-59.

18. Statistika internet-auditorii Ukrainy i ispolzuemyh ustrojstv [Statistics of the Internet audience of Ukraine and used devices]. *SEO Ukraine : veb-sajt.* Available at: https://seoukraine.com.ua/statistika-internet-auditorii-ukrainy-i-ispolzuemyh-ustroystv/ (accessed: 04.06.2019)

19. Tendencii razvitija mobilnogo marketinga v 2019 [Mobile marketing trends in 2019]. *Digital agencija UAMASTER.* Available at: //blog.uamaster.com/mobile-trends-2019/ (accessed: 03.06.2019)

20. Ukrpochta zapustila oficialnyj chat-bot v Telegram i obeshhaet v blizhajshem budushhem dobavit versii dlja Viber i Facebook [Ukrpochta launched the official chat bot in Telegram and promises to add versions for Viber and Facebook in the near future]. *ITC.ua: web-sajt* Available at: https://itc.ua/news/ukrpochta-zapustila-ofitsialnyiy-chat-bot-v-telegram-i-obeshhaet-v-blizhayshem-budushhem-dobavit-versii-dlya-viber-i-facebook/ (accessed: 14.06.2019)

21. Chat-boty dlya ukrayinskykh ahrariyiv [Chat bots for Ukrainian agrarians]. *AHROKARYeRA: web-sajt.* Available at: http://agrocareer.com/news/1376/html (accessed: 14.06.2019)

22. Chto takoe Mobilnyj marketing – Znachenie [What is mobile marketing – value]. *SendPulse Inc: web-sajt.* Available at: https://sendpulse.ua/support/glossary/mobile-marketing-sms (accessed: 05.06.2019)

23. Shakhdynaryan H. Shcho potribno znaty marketolohu pro audytoriyu mobilnoho internetu [What you need to know about a marketer about the mobile Internet audience]. *iForum-2019. Ukrayinskyy forum internet-diyachiv*. Available at: https://2019.iforum.ua/speakers/shahdinaryan/ (accessed: 04.06.2019).

УДК 368

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

SOCIAL INSURANCE IN UKRAINE: THE CURRENT SITUATION AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Коверза В.С.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та бізнесу,
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)

Koverza Viktoriia
Ph.D., associate professor,
associate professor of economics and business,
Donetsk National University of Economics and Trade
name after MykhailoTugan – Baranovsky (Krivoy Rog)

Складна економічна ситуація та воєнні дії в Україні спричинили погіршення рівня життя населення, а також загострили соціальну напруженість. Одним з основних напрямів діяльності держави щодо забезпечення соціального захисту населення є вдосконалення системи соціального страхування. У статті розглянуто доцільність соціального страхування й основні завдання в сучасних умовах. Виділено низку недоліків чинної системи соціального страхування. Зроблено висновок про фонди у переліку напрямів використання. Проаналізовано основні проблеми і чинники, що стримують розвиток цього напряму страхування. Встановлено, що на сучасному етапі економічного розвитку в Україні не створено ефективної системи соціального страхування. Визначено основні напрями вдосконалення системи соціального страхування в Україні. Надано рекомендації щодо підвищення ефективності функціонування сфери соціального страхування в Україні.

Ключові слова: *соціальне страхування, страхові ризики, страховий ринок, соціальний захист, соціальні виплати, страховий випадок.*

Сложная экономическая ситуация и военные действия в Украине вызвали ухудшение уровня жизни населения, а также обострили социальную напряженность. Одним из основных направлений деятельности государства по обеспечению социальной защиты населения является совершенствование системы социального страхования. В статье рассмотрены целесообразность социального страхования и основные задачи в современных условиях. Выделен ряд недостатков действующей системы социального страхования. Сделан вывод о фондах в перечне направлений использования. Проанализированы основные проблемы и факторы, сдерживающие развитие этого направления страхования. Установлено, что на современном этапе экономического развития в Украине не создана эффективная система социального страхования. Определены основные направления совершенствования системы социального страхования в Украине. Даны рекомендации по повышению эффективности функционирования сферы социального страхования в Украине.

Ключевые слова: *социальное страхование, страховые риски, страховой рынок, социальная защита, социальные выплаты, страховой случай.*

The difficult economic situation and hostilities in Ukraine have worsened the standard of living and exacerbated social tensions. In today's difficult economic environment, one of the main activities of the state is to address social security issues as a basis for reliable social protection of the population in Ukraine. One of the main activities of the state to ensure social protection of the population is to improve the social insurance system. The article deals with the expediency of social insurance and the main tasks in modern conditions. Particular attention is paid to the issue of social insurance, which is currently undergoing reform. Thus, the issue of assessment of the current state of social insurance in Ukraine is relevant, his research is necessary to determine the prospects for the development of this field. The article is of particular importance given the current difficult economic conditions, the development and growth of social insurance as an important element of the economic process. Requirements for modern insurance

services, taking into account factors and trends of risk development, ensure satisfaction of needs of potential consumers and enhance the competitiveness of the insurance business are substantiated. The article describes the features of social insurance and provides an assessment of its status at this stage of economic development of the country. A number of shortcomings of the current social security system have been identified. Attention is paid to clarifying the difference between free or voluntary insurance and compulsory and compulsory insurance. The conclusion about the funds in the list of directions of use is made. The main problems and factors limiting the development of this line of insurance are analyzed. It is established that at the present stage of economic development in Ukraine there is no effective social insurance system. The main directions of improvement of the social insurance system in Ukraine are identified. Recommendations are given to increase the efficiency of social insurance in Ukraine. The prospects for further research in this area are outlined. The problems of implementation of the mandatory accumulation level of the pension system and proposals for their solution are identified.

Key words: *social insurance, insurance risks, insurance market, social protection, social payments, insurance case.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Негативні процеси в економіці спричинили різке погіршення рівня життя населення, загострили соціальну напруженість. У сучасних складних економічних умовах одним з основних напрямів діяльності держави є вирішення питань соціального страхування як основи надійного соціального захисту населення в Україні. Виникла потреба кардинальних практичних дій для підвищення ролі системи соціального страхування. Цілком зрозуміло, що існуюча система соціального страхування в Україні не відповідає вимогам соціально орієнтованої економіки та потребує вдосконалення й адаптації до сучасних економічних умов на основі науково обґрунтованих рекомендацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемам формування та розвитку страхування та страхового ринку в Україні присвячено низку наукових праць відомих науковців: В. Альошіна, В. Базилевича, В.В. Железняк, О.Є. Кропотіної, М.В. Мниха, С. Осадця, Р. Пікус, А.Н. Пономарьова, З. Шелудько, О. Філонюка, В. Фурмана, О. Філонюка та інших вітчизняних та іноземних економістів. Особлива увага приділяється питанню соціального страхування, яке зараз перебуває на стадії реформування. Таким чином, питання оцінки сучасного стану соціального страхування в Україні є актуальним, його дослідження необхідне для визначення перспектив розвитку даної сфери.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Недостатня інформованість про послуги у сфері страхування життя призводить до небажання з боку населення користуватися даним продуктом, що, своєю чергою, призводить до виникнення та реалізації ризиків, пов'язаних зі шкодою людському здоров'ю та життю. Також слабка розвиненість даного сектору страхування суттєво занижує показники діяльності страхового ринку та знижує ефективність використання цього сектору послуг.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Мета статті – обґрунтувати вимоги до сучасних страхових послуг, що враховують чинники та тенденції розвитку ризиків, забезпечують задоволення потреб потенційних споживачів та посилюють конкурентоздатність страхового бізнесу, розкрити особливості соціального страхування та надати оцінку його стану на даному етапі економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Соціальне страхування – це фундаментальна основа державної системи соціального захисту населення, що уможливлює матеріальне забезпечення і підтримку непрацездатних громадян за рахунок фондів, сформованих працездатними членами суспільства. Це поняття охоплює різні форми суспільного (державного, обов'язкового і добровільно-суспільного) страхування населення від різного роду ризиків, пов'язаних з утратою роботи, працездатності і доходів [1, с. 52].

В Україні здійснюється чотири види загальнообов'язкового державного соціального страхування (рис. 1).

У сучасних складних економічних умовах соціальне страхування набуває особливого значення, будучи важливим елементом процесу економічного розвитку та зростання. Воно ґрунтується на економічній діяльності суспільства, підвищує його добробут, створює умови для соціального прогресу [4, с. 132–133].

Відносини, що виникають за зазначеними видами загальнообов'язкового державного соціального страхування, регулюються окремими законами, прийнятими відповідно до основ законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про загальнообов'язкове соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням», «Про загальнообов'язкове

Рис. 1. Види соціального страхування в Україні

Джерело: складено автором за [2; 3]

державне соціальне страхування на випадок безробіття». Ефективність і дієвість соціального страхування напряму залежать від наявності й достатності коштів за кожним із грошових фондів.

За оперативними даними, упродовж 2018 р. Фондом соціального страхування України зафіксовано 4 805 страхових нещасних випадків, що на 3,2% менше, ніж у 2017 р. Кількість професійних захворювань зменшилася на 3,7% та становила 1 879 зареєстрованих випадків. Показник смертельних нещасних випадків на виробництві за підсумками 2018 р. збільшився на 5,4%, загалом смертельно травмовано 350 осіб проти 332 у 2017 р.

Фондом соціального страхування України здійснено для потерпілих унаслідок нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання такі виплати:

1) допомога у зв'язку з тимчасовою непрацездатністю до відновлення працездатності або встановлення інвалідності;

2) одноразова допомога в разі стійкої втрати професійної працездатності або смерті потерпілого;

3) щомісячна страхова виплата в разі часткової чи повної втрати працездатності, що компенсувала відповідну частину втраченого заробітку потерпілого;

4) страхова виплата потерпілим у розмірі їхнього середньомісячного заробітку за тимчасового переведення їх на легшу нижчеоплачувану роботу;

5) щомісячна страхова виплата особам, які мали на неї право в разі смерті потерпілого;

6) відшкодування вартості ритуальних послуг, пов'язаних із похованням.

Окрім того, у разі настання страхових випадків за кошти Фонду здійснено надання медичних і соціальних послуг. Зокрема, фінансування лікування всіх прямих наслідків страхових випадків до відновлення здоров'я або впродовж усього життя потерпілого у разі визначеної у цьому потреби, проходження курсу оперативної реабілітації на базі санаторно-курортних закладів, проведення досліджень, здійснення оперативних утручань, ендопротезування, протезування, забезпечення лікарськими засобами та виробами медичного призначення тощо.

Фінансування відбулося відповідно до Порядку надання матеріального забезпечення за рахунок коштів Фонду соціального страхування України деяким категоріям застрахованих осіб, затвердженого Постановою правління Фонду від 24.01.2017 № 8, зі змінами, внесеними Постановою правління Фонду від 10.10.2017 № 53.

Показник смертельних нещасних випадків на виробництві за підсумками 2018 р. збільшився на 5,4%, загалом смертельно травмовано 350 осіб проти 332 у 2017 р. За підсумками 2018 р. кількість нещасних випадків зменшилася на 3,2%, професійних захворювань – на 3,7% [5, с. 132–133].

Слід приділити увагу питанню щодо з'ясування різниці між вільним або добровільним страхуванням і примусовим або обов'язковим страхуванням. Участь у добровільному страхуванні залежить від бажання і намірів кожного індивіда, господарюючого суб'єкта, усвідомлення важливості страхування. Добровільне страхування вимагає певного культурного рівня населення, розуміння їм завдань страхування, а також залежить від рівня матеріальної забезпеченості різних соціальних груп і прошарків населення. За відсутності зазначених умов добровільне страхування виявляється недоступним для широких мас. За добровільного страхування страхові установи ухиляються від страхування об'єктів, для яких характерна висока небезпека настання страхових подій, а також через значні накладні витрати, неминуче пов'язані зі страхуванням ризиків, за які може бути внесена незначна страхова сума. Якщо носії цих ризиків могли б усвідомити значення страхування, то вони не змогли б їм скористатися, тому що не знайшлося б страхової установи, готової страхувати такі ризики [6, с. 11].

На сучасному етапі економічного розвитку в Україні не створено ефективної системи соціального страхування. Важливими напрямами вдосконалення системи соціального страхуванні в Україні є:

– врахування досвіду застосування підходів та методів, що використовуються в системах державної соціальної підтримки розвинутих країн;

– здійснення заходів, спрямованих на досягнення фінансової стійкості системи за рахунок збалансованості надходження обов'язкових платежів та витрат на соціальні виплати;

– встановлення на законодавчому рівні державних витрат на соціальні цілі на рівні не нижче мінімальних стандартів, рекомендованих міжнародними конвенціями і рекомендаціями;

– забезпечення прозорості механізму розрахунку соціальних виплат, перерахунку пенсій, що дасть змогу підвищити довіру населення до діючої системи соціального страхування;

– розроблення загальнонаціональної, структурованої за основними напрямами програми розвитку систем освіти, охорони здоров'я та житлово-комунальної сфери.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Чинна система соціального страхування України має низку значних недоліків. До функцій страховика, органічно притаманних системі, додаються інші, надлишкові функції. Донині такі функції, з одного боку, обтяжують функціонування системи, роблять її занадто громіздкою, а з іншого – створюють підґрунтя для нецільового використання коштів та різного роду зловживань. Проте головною вадою є збереження нестрахових принципів, у тому числі існування виплат нестрахового характеру. Одним із принципів загальнообов'язкового страхування є цільове використання коштів. Отже, головною статтею видатків фондів повинні бути страхові виплати, які апріорі є адресними, тобто на користь конкретної застрахованої особи, для якої страховий ризик матеріалізувався у страховий випадок. До того ж, виходячи з економічної сутності соціального страхування, страховий випадок не повинен бути наслідком погіршення добробуту громадян, пов'язаний з їх життям, здоров'ям та працездатністю, тому обов'язковими атрибутами страхових виплат мають бути адресний характер та втрата громадянами доходів. Натомість ознаками нестрахових виплат є безадресний характер та відсутність прямого зв'язку з утратою громадянином доходів. Отже, кожний із чотирьох фондів у переліку напрямів використання коштів має такі, що частково чи повністю не відповідають критеріям страхових виплат: адресності та факту втрати доходу. Наявність у країні збалансованих систем соціального страхування і соціального забезпечення як базових елементів соціального захисту населення сприяє політичній та економічній стабілізації суспільства. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є окреслення проблемних питань упровадження обов'язкового накопичувального рівня пенсійної системи та висунення пропозицій щодо їх вирішення.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Баранова В.Г. Розвиток елементів страхової системи. 2008. URL : www.nbuv.gov.ua /portal/natural/Vnulp/Menegment/2008_635/08 (дата звернення: 29.08.2019).

2. Серватинська І.М. Фінансове забезпечення функціонування державних фондів соціального страхування : дис. … к. е. н. : 08.00.08. Черкаси, 2016. 276 с.

3. Коцюбинська Є.Б. Сучасний стан соціального страхування в Україні. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу*. 2018. № 2(40). С. 33–36.

4. Губар О.Є. Соціальне страхування у забезпеченні суспільного добробуту. *Фінанси України*. 2012. № 8. С. 130–136.

5. Фонд соціального страхування інформує. 2019. URL : https://zaliztsi-rada.gov.ua/fond-socialnogo-strahuvannya-1529999015/ (дата звернення: 29.08.2019).

6. Данильченко Л.І. Дослідження особливостей та перспективи становлення страхової медицини в Україні в сучасних умовах. *Scientific Journal «ScienceRise : Medical Science»*. 2017. № 3(11). С. 9–15.

REFERENCES:

1. Baranova, V.H. (2008), Rozvytok elementiv strakhovoi systemy, available at : www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Menegment/2008_635/08 (accessed : 29.08.2019).
2. Servatynska, I.M. (2016), Finansove zabezpechennia funktsionuvannia derzhavnykh fondiv sotsialnoho strakhuvannia, Cherkasy, 276 p.
3. Kocjubynsjka Je.B. (2018), Suchasnyj stan socialjnogho strakhuvannja v Ukrajini. Problemy teoriji ta metodologhiji bukhghaltersjkogho obliku, kontrolju i analizu, vol. 40, no.2, pp. 33 – 36.
4. Hubar, O.Ye. (2012), Sotsialne strakhuvannia u zabezpechenni suspilnoho dobrobutu, Finansy Ukrainy, no. 8, pp. 130 –136.
5. Fond socialjnogho strakhuvannja informuje. Available at : https://zaliztsi-rada.gov.ua/fond-socialnogo-strahuvannya-1529999015/ (accessed : 29.08.2019).
6. Danyljchenko L. I. (2017), Doslidzhennja osoblyvostej ta perspektyvy stanovlennja strakhovoji medycyny v Ukrajini v suchasnykh umovakh. Scientific Journal «ScienceRise : Medical Science». vol. 11, no. 3, pp. 9–15.

УДК 658.5

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОСИСТЕМИ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ

PECULIARITIES OF STARTUP ECOSYSTEM FORMATION IN UKRAINE

Кравченко М.О.
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри менеджменту,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Газарян Є.А.
магістрант,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Kravchenko Maryna
Doctor of Economic Sciences,
Professor of Management Chair,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Gazaryan Eugenia
Undergraduate student of Management Chair
Management and Marketing Department,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Статтю присвячено розгляду проблематики розвитку інноваційного підприємництва в Україні, зокрема формування ефективної екосистеми стартапів. Проаналізовано тенденції розвитку стартап-руху в Україні та світі і його вплив на інноваційний розвиток країн. Визначено концепцію екосистеми стартапів як найбільш сприятливого середовища для їхнього розвитку. Окреслено основні складники екосистеми. Сформульовано переваги, які надає стартапам долучення до екосистеми. Проаналізовано структури вітчизняної екосистеми, що надають організаційну, фінансову, інфраструктурну підтримку стартапам в Україні. Розкрито специфіку їх функціонування та розвитку. Визначено чинники, що сприяють формуванню ефективного стартап-середовища в нашій країні, а також основні проблеми, що перешкоджають його формуванню. Окреслено перспективи та основні напрями їх вирішення.

Ключові слова: *інновації, інноваційний розвиток, стартап, екосистема.*

Статья посвящена рассмотрению проблематики развития инновационного предпринимательства в Украине, в частности формирования эффективной экосистемы стартапов. Проанализированы тенденции развития стартап-движения в мире и в Украине и его влияние на инновационное развитие стран. Определена концепция и выделены основные составляющие экосистемы стартапов как наиболее благоприятной среды для их развития. Сформулированы преимущества, которые предоставляет стартапам приобщение к экосистеме. Рассмотрены структуры отечественной экосистемы, предоставляющие организационную, финансовую, инфраструктурную поддержку стартапам в Украине. Раскрыта специфика их функционирования и развития. Определены факторы, способствующие формированию эффективной стартап-среды в нашей стране, а также основные проблемы, препятствующие ее формированию. Определены перспективы и основные направления их решения.

Ключевые слова: *инновации, инновационное развитие, стартап, экосистема.*

The article is devoted to consideration of the problems of innovative entrepreneurship development in Ukraine, in particular, of effective startup ecosystem formation. The tendencies of startups development in the world and in

Ukraine are analyzed, as well as its influence on the innovative development of the countries. It is proved that the degree of innovative development of a country depends on the level of innovative entrepreneurial activity in it. The last one is provided through the implementation of startups, so it can be maintained that startups are drivers of the modern economy. The ten most famous startups in the world that were created by Ukrainians are represented. As a fast-growing and scalable business, startups are capable to attract significant intellectual and financial resources, forming around them a network of economic agents and institutions necessary to ensure their livelihoods, which form a particular ecosystem in interaction with them. The concept of startup ecosystem as the most favorable environment for their development is defined. The main components of startup ecosystem are outlined. The benefits for startups of joining the ecosystem are identified. The structures of the domestic startup ecosystem, providing organizational, financial, infrastructural and other types of support in Ukraine, such as business angels and venture capitalists, accelerators and incubators, mentors, government, universities and research institutes, are analyzed. The specifics of functioning and development of these structures are revealed. As a result, in this paper were firstly systematized elements of innovative infrastructure operating in Ukraine according to their place in the startup ecosystem. There are identified the factors that contribute to the formation of an effective startup environment in our country, as well as the main problems that hinder its formation. The prospects and main directions of their solution are outlined. This is important for activating innovative entrepreneurial activity in Ukraine and ensuring innovative development of the country as a whole.

Key words: *innovation, innovative development, startup, ecosystem.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасна економіка є інноваційною за своєю сутністю, оскільки ґрунтується на постійному потоці інновацій, на виробництві та експорті високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю і самих технологій. Країни, яким удалося налагодити постійний процес генерування нових знань та інноваційних ідей та їх перетворення на інноваційні продукти, сьогодні є найбільш ефективними, їм належить провідна роль у світовому господарстві. Показовим є досвід США, які виводять на ринок 85% інноваційної продукції, Японії – 75%, Німеччини – 55%, Ізраїлю – понад 50% та ін. Частка інновацій у загальному обсязі виробленої продукції в Україні, на жаль, не перевищує 2%.

В інноваційній економіці основний прибуток формується за рахунок інтелекту новаторів і вчених, які генерують нові знання та інноваційні ідеї, та забезпечується швидкістю їх перетворення на інноваційні продукти. Остання умова забезпечується шляхом реалізації інноваційної підприємницької діяльності, тому можна стверджувати, що інноваційне підприємництво є драйвером сучасної економіки.

До основних інноваційних підприємницьких структур належать стартапи, що набувають усе більшої популярності в усьому світі. Активний розвиток стартап-руху є визначальною особливістю сучасного глобалізованого соціально-економічного середовища, знаменує собою перехід до нової моделі економічного зростання. Протягом 1977–2005 рр. стартапи створили більше робочих місць, аніж традиційні компанії [1]. Як швидкозростаючий та масштабований бізнес стартапи здатні залучати значні інтелектуальні та фінансові ресурси, навколо них формується мережа економічних агентів та інституцій, необхідних для забезпечення їхньої життєдіяльності, які у взаємодії з ними утворюють певну екосистему. Статистика свідчить, що країни, які є лідерами за показниками інноваційного розвитку, займають провідні позиції в рейтингу найкращих стартап-екосистем світу [2]. В Україні така система представлена фрагментарно, взаємодія її елементів є недостатньо ефективною. Формування повноцінної дієвої екосистеми стартапів в Україні є передумовою активізації інноваційного підприємництва і, відповідно, забезпечення економічного розвитку країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. З огляду на стрімке поширення стартапів як видів підприємницької діяльності, практичним та теоретичним аспектам їх функціонування присвячено численні роботи зарубіжних науковців, зокрема С. Бланка [3], Б. Дорфа [4], Б. Купера, Д. Маллінса, Б. Фелда, Д. Сенора, С. Сінгера [5] та ін. Водночас, з огляду на актуальність окресленої проблематики для нашої країни, нині спостерігається активізація інтересу до неї з боку вітчизняних економістів, серед яких, зокрема, можна виділити праці О. Корнуха, М. Мальчика, Є. Чазова та ін. Питання формування екосистеми стартапів в Україні висвітлено частково. Зокрема, до них зверталися у своїх дослідженнях Н. Ситник [6], О. Гавриша, В. Дергачової, М. Кравченко [7] та ін.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Статтю присвячено аналізу тенденцій стартап-руху, визначенню концепції екосистеми стартапів як ефективного, найбільш сприятливого середовища їх функціонування та аналізу специфіки її формування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сьогодні стартап-рух розвивається дуже активно: за даними сервісу Startup Ranking, у 2018 р. у світі профінансовано 84 161 стартап (табл. 1). Насправді ці дані є навіть дещо заниженими, оскільки багато проектів залишаються неврахованими.

Таблиця 1

Структура світового ринку стартапів у 2018 р. [8]

ПОЗИЦІЯ КРАЇНИ	КРАЇНА	КІЛЬКІСТЬ ПРОФІНАНСОВАНИХ СТАРТАПІВ	ПИТОМА ВАГА ВІД ЗАГАЛЬНОЇ КІЛЬКОСТІ
1	США	45 097	53,6%
2	Індія	5 245	6,2%
3	Великобританія	4 708	5,6%
4	Канада	2 311	2,7%
5	Німеччина	1 908	2,3%
6	Індонезія	1 812	2,2%
7	Франція	1 348	1,6%
8	Австралія	1 227	1,5%
9	Іспанія	1 170	1,4%
10	Бразилія	1 037	1,2%
…	Інші	18 298	21,7%
Усього		84 161	100,0%

Для України стартап як концепція бізнесу є відносно новою, проте стрімко набуває поширення, українські технологічні стратапи стають відомими в усьому світі (табл. 2).

Левова частка українських стартапів, як і в усьому світі, належить до високотехнологічних галузей: інформаційні та нанотехнології, програмне забезпечення, виробництво електронного та комп'ютерного устаткування, електронна роздрібна торгівля, охорона здоров'я та ін. Це позитивно впливає на рівень інноваційного розвитку країни: за показником глобального інноваційного індексу, що визначається Всесвітньою організацією інтелектуальної власності спільно з Корнелльським університетом та міжнародною бізнес-школою Insead, Україна в

Таблиця 2

Характеристика найбільш відомих та успішних стартапів, створених українцями [6; 9]

№ з/п	Назва стартапу	Стисла характеристика стартапу	Автор(-и)
1	2	3	4
1	Augmented Pixels	Розробка додатків доповненої реальності, що дають змогу поєднати на екрані смартфона реальне зображення з камери з віртуальними елементами	В. Гончарук
2	Petcube	Виробництво гаджетів, що являють собою дистанційно керованого робота, який грає з домашніми тваринами за відсутності господарів	А. Нескін, Я. Ажнюк, А. Клен
3	La Metric	Настільний гаджет, що відображає в режимі реального часу актуальну інформацію: час, погоду, заходи з календаря, пошту, котирування акцій та ін.	Н. Білоус, І. Кіщак, Д. Баріский
4	Grammarly	Один із найвідоміших у світі сайтів із перевірки на грамотність текстів англійською мовою та корекції контекстних орфографічних помилок	О. Шевченко, М. Литвин
5	Kwambio	Перший у світі Інтернет-магазин 3D-моделей, з якого користувачі можуть завантажувати шаблони для друку на домашньому принтері	В. Усов
6	Prometheus	Платформа онлайн-курсів для отримання дистанційної освіти	І. Примаченко, О. Молчановський
7	TripMyDream	Найкращий туристичний стартап, що дає змогу визначити кінцевий пункт призначення та підібрати варіанти авіаквитків залежно від бюджету, пори року, бажаного типу відпочинку тощо	А. Буренок
8	iBlazr	Виробництво портативних спалахів для смартфонів та концептуальних бездротових навушників	В. Тисленко
9	Delfast	Виробництво гібридних електровелосипедів із найдовшим пробігом від однієї зарядки	Д. Тонкопий
10	Ecois.me	Виробництво цифрової системи домашнього енергоменеджменту, що керує побутовими електроприладами та дає змогу оптимізувати споживання ресурсів	І. Пасечник

період 2013–2018 рр. постійно підвищує свою позицію в рейтингу (табл. 3).

Успіх інноваційної діяльності значною мірою залежить від наявності та ступеня розвиненості інноваційної інфраструктури в країні. Особливо важливу роль інфраструктура має для розвитку стартап діяльності. Навколо стартапів повинна бути сформована мережа економічних агентів та інституцій, необхідних та достатніх для забезпечення їх життєдіяльності, які у взаємодії з ними утворюють певну екосистему.

Концепція екосистеми набула значного розвитку в соціально-економічних дисциплінах, після того як Д. Мур у 1993 р. запропонував термін «бізнес-екосистема». У наукову літературу увійшли і стали загальновживаними такі поняття, як «соціальна екосистема», «підприємницька екосистема», «інноваційна екосистема», що характеризують складні багатокомпонентні системи, властиві сучасному економічному простору. Саме поняття «екосистема» є запозиченим із біологічних наук і являє собою стійку, динамічну систему, що характеризується органічним взаємозв'язком між певними учасниками (суб'єктами) та середовищем їх існування, який і забезпечує еволюційний розвиток цієї екосистеми та відповідність установленим цілям. Екосистема – це саморегульована система, яка не вимагає зовнішнього втручання для свого існування і розвитку. Її адаптація та саморегулювання здійснюються як безпосередньо на рівні екосистеми – через механізм зворотного зв'язку, інформаційний, енергетичний та інші типи обміну, так і на рівні учасників – через коригування їх чисельності, розподілу функцій та впливу [7].

Екосистема стартапів визначається через опис її структурних компонентів та їхньої ролі у розвитку стартапів (рис. 1). У загальному вигляді вона уявляється відкритою системою, спрямованою на створення та постійне вдосконалення стартапів, що інтегрує їх із суб'єктами їх життєзабезпечення, які функціонують в певному середовищі й об'єднані мережею динамічних взаємозв'язків.

Системоутворюючим суб'єктом в екосистемі є стартап-компанії на різних етапах життєвого циклу та потенційні учасники стартапів – особи з досвідом роботи в інноваційному підприємництві чи без нього, які, спираючись на свій

Таблиця 3

Динаміка зміни глобального інноваційного індексу України в період 2013–2018 рр. [10]

Рік	Позиція у рейтингу	Значення індексу	Зміна значення індексу, %
2018	43	38,50	2,34
2017	50	37,62	5,32
2016	56	35,72	-2,14
2015	64	36,50	0,66
2014	63	36,26	1,34
2013	71	35,78	–

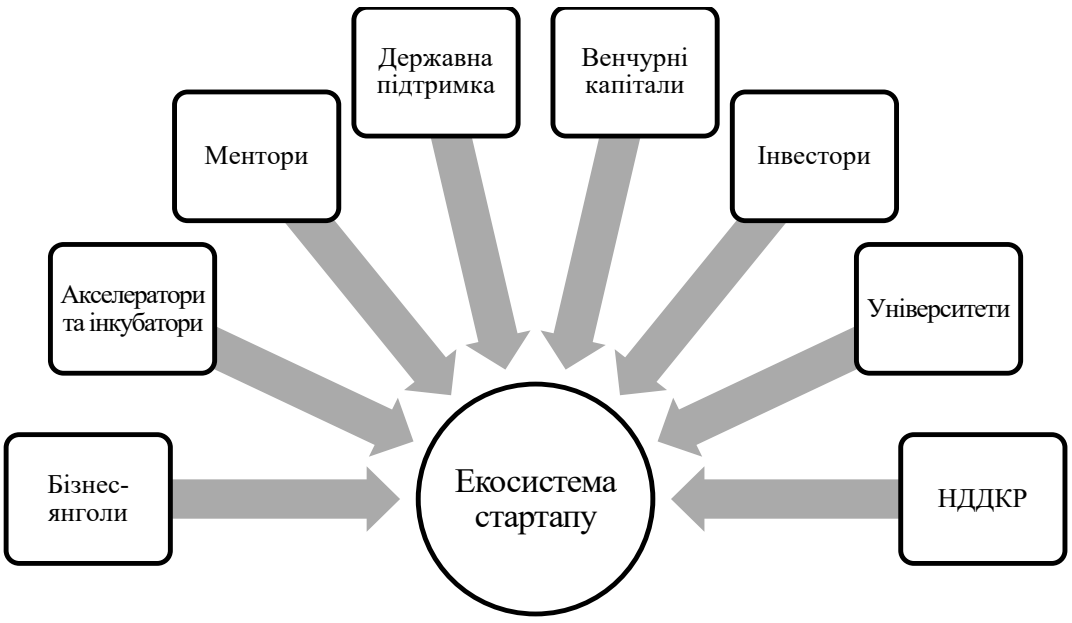

Рис. 1. Елементи екосистеми стартапу

інтелектуальний потенціал, беруть участь у генеруванні нових ідей та розробленні комерційно життєздатних інноваційних продуктів та послуг.

Долучення до екосистеми дає стартапам такі переваги [11]:

Зв'язки. Під час виникнення ідеї починається її обговорення з однодумцями, які можуть посприяти її реалізації.

Бути в авангарді нових знань. Екосистема – це середовище ідей, з якого можна черпати для себе цінну нову інформацію.

Бажання та можливість реалізувати себе. Екосистема сприяє генерації ідей і формуванню світогляду захопленості розробленням нових ідей. За накопичення критичної маси ідей людина виявляє бажання створити компанію.

Спільні зусилля. Володіючи частками в компанії, учасники будуть намагатися працювати на просування стартапу, що сприятиме їхньому успіху.

Альтернатива в пошуку інвестора. В екосистемі існує значна кількість інвесторів, що конкурують між собою.

Протягом останніх років, незважаючи на те що політико-економічна ситуація в Україні була не дуже сприятливою, індустрія стартапів зростала в середньому на 20–30% на рік. Збільшувалася й кількість українських стартапів, які отримали міжнародне визнання. Екосистема стартапів знаходиться в процесі активного становлення та характеризується позитивною динамікою розвитку. Нижче розглянуто певні особливості її формування.

Найважливіша роль у формуванні екосистеми стартапів належить державі. Передусім повинна бути сформована нормативно-правова база, на основі якої функціонуватиме екосистема. Інноваційна та інноваційно-інвестиційна діяльність в Україні у цілому регламентується низкою законів, зокрема: «Про інноваційну діяльність» [12], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [13], «Про наукову і науково-технічну експертизу» [14], «Про інвестиційну діяльність» [15], «Про інститути спільного інвестування» [16] та ін., положення яких самі по собі є суперечливими та фрагментарними. Закони, що регулюють стартап-діяльність, в українському законодавстві відсутні взагалі. Відсутнє законодавчо закріплене визначення стартап-компаній, правові засади їх функціонування залишаються неврегульованими. Тому на разі у цьому напрямі застосовується аналогія права.

Проблемними залишаються питання захисту інтелектуальної власності. Лише протягом останніх років окреслилися певні зрушення. Зокрема, у 2017 р. було прийнято закон про скасування реєстрації іноземних інвестицій та спрощення працевлаштування іноземних висококваліфікованих фахівців. Задекларовані плани уряду щодо створення Ради інновацій, яка сприятиме діяльності стартапів та трансферу інновацій у національну економіку.

У багатьох країнах світу держава не тільки формує юридично-правові засади функціонування стартапів, а й виступає інвестором, бере участь у створенні інноваційних центрів, технопарків, тобто дієво сприяє розвитку екосистеми стартапів. В Україні роль держави як суб'єкта екосистеми залишається обмеженою.

Потенційними інвесторами стартапів можуть виступати приватний та державний капітал, бізнес-янголи, венчурний капітал, інвестиційні компанії та фонди, краудфандингові платформи тощо. Характерною для вітчизняного інвестиційного ринку стартапів є суттєва участь міжнародного капіталу – на нього припадає близько половини інвестиційних угод і левова частка загального обсягу інвестицій. У 2016 р. на український інвестиційний ринок вийшло декілька великих міжнародних гравців, у тому числі із Силіконової долини. Сьогодні в Україні інвестування стартапів здійснюють 17 активних венчурних фондів, шість фондів прямих інвестицій, корпоративний фонд HP Tech Ventures та п'ять бізнес-інкубаторів [17].

Інвестори вкладають кошти переважно у стартапи на посівній стадії, коли для розвитку стартапів потрібні відносно невеликі інвестиції. Угоди про інвестування у стартапи на стадіях зростання і зрілості залишаються поодинокими, хоча сума інвестицій значно перевищує інвестиції посівної стадії. Інвестування здійснюється виключно приватними інвесторами. Успіхи вітчизняних стартапів свідчать про їх високий комерційний потенціал, конкурентоздатність на світовому рівні, а отже, зростаючу привабливість для бізнесу. Держава не бере участі в їх інвестуванні.

Загалом інвестиції в український сектор стартапів протягом 2010–2013 рр. мали позитивну динаміку і в 2013 р. досягли 89 млн дол. Після падіння у 2014 р. обсяги інвестицій відновилися й у 2017 р. 89 українських компаній отримали інвестицій на рекордну суму 268,6 млн дол. [18].

Притоку інвестицій в українські стартапи сприяє діяльність Української асоціації венчурного капіталу та прямих інвестицій (*Ukrainian Venture Capital and Private Equity Association, UVCA*), яка створена за зразком Європейської асоціації венчурного і приватного капіталу InvestEurope. До складу UVCA вже входить понад 40 членів – лідерів міжнародного та українського інвестиційного ринку: Almaz Capital, AVentures Capital, Digital Future, Horizon Capital, HP Tech Ventures, KM Core, Intel Capital і т. д. Асоціація представляє інтереси приватних інвесторів перед урядом, сприяє поліпшенню інвестиційного та бізнес-клімату в Україні, допомагає налагоджувати контакти між стартапами та інвесторами, акумулює інформацію про вітчизняний ринок стартапів [17; 18]. Сьогодні UVCA активно працює над створенням «фонду фондів» – нового для України інструменту інвестування галузі інноваційних технологій, який добре зарекомендував себе в інших країнах. Фонд

фондів виступає розпорядником коштів великих стратегічних інвесторів світового рівня, які роблять внески від 50 до 200 млн дол. і спільно з місцевими венчурними фондами інвестують у перспективні стартапи.

Підтримку стартапам, переважно технологічним, надають вітчизняні інкубатори нового покоління, створені після 2010 р., які орієнтуються у своїй роботі на досвід західних інкубаторів. Серед новостворених українських бізнес-інкубаторів останніх років слід відзначити Start-up Business Incubator KNU (молодіжна бізнес-платформа на базі КНУ ім. Тараса Шевченка), Startup Depot Lviv, «ІнКУБатор» (спільний проект платформи Prometheus та «ПриватБанку»), 1991 Open Data Incubator (підтримує проекти на основі великих та відкритих даних, працює зі стартапами, які надають сервіси громадянам, підприємствам та державним органам) та ін.

Дещо відмінною формою інфраструктурного забезпечення стартапів є бізнес-акселератор. Як і інкубатори, вони підтримують новий, динамічний бізнес, переважно в технологічних галузях. Їхня відмінність полягає у тому, що вони вимагають інтенсивного розвитку стартапів у чітко визначені терміни програми акселерації. За короткий час команда повинна форсовано створити проект або прототип проекту, достатньо сильний для виходу на ринок і отримання інвестицій.

Нині в Україні діє низка акселераторів, які вже мають досвід виведення на ринок успішних стартапів, зокрема GrowthUP, Happy Farm, Carrot, EuroUp.Ua, Startup Depot, IoT Hub та ін. Знаковою тенденцією останніх років став запуск акселеративних програм великими корпораціями, що є новою формою взаємовигідного співробітництва великого бізнесу зі стартапами.

Успішним напрямом інвестування стартапів обіцяє стати міжнародний та вітчизняний краудфандинг – ще один новий інструмент генерування коштів для реалізації стартап-проектів. Найбільш відомими міжнародними краудфандинговими платформами для інвестицій у стартапи є Kickstarter та IndieGoGo. Участь українських стартапів на них незначна в силу дії декількох причин: відсутності досвіду, юридично-правових та мовних обмежень, браку дійсно оригінальних ідей.

Роль академічних університетів, інститутів та бізнес-структур у розвитку екосистеми стартапів в Україні є досить неоднозначною. Оскільки основна частка стартапів припадає на сектор інформаційних технологій (IT), позитивним рисами є:

традиційно високі стандарти вищої технічної освіти й якісна професійна підготовка спеціалістів у галузі інформаційних технологій, телекомунікацій та інженерних спеціальностей;

швидке зростання вітчизняного сектору інформаційних технологій, у якому накопичений цінний інтелектуальний капітал. Україна займає четверте місце у світі за кількістю сертифікованих IT-спеціалістів після США, Росії та Індії. Якщо в 2015 р. до 100 кращих постачальників послуг IT-аутсорсингу увійшли лише чотири компанії з офісами в Україні, то в 2016 р. таких компаній було вже 10 [19]. Протягом останніх років IT-сектор зростає за внеском у ВВП країни, обсягами експортної виручки та кількістю зайнятих спеціалістів;

відкриття міжнародними компаніями своїх центрів із розроблення технологічних продуктів. Нині в Україні налічується понад 100 науково-дослідних центрів міжнародних компаній, які стають центрами компетентності для вітчизняних спеціалістів і сприяють долученню України до інноваційних процесів світового рівня.

Разом із тим потенціал співпраці діючих стартапів з академічними, науково-дослідними інститутами, техно- та науковими парками залишається значною мірою нереалізованим. Ситуація почала змінюватися на краще лише в останні роки. Прикладом успішної співпраці є технопарк КПІ ім. Ігоря Сікорського «Київська політехніка», на базі якого функціонує стартап-школа «Сікорський Челлендж» [20]. Школа пропонує навчальні курси, робочий простір, менторство, майстер-класи, зустрічі з міжнародними експертами та інвесторами, організовує виставки стартапів, конференції і т. п. Позитивна динаміка інвестування стартапів, започаткованих у цій школі, протягом 2012–2018 рр. свідчить про високу успішність проекту.

Підвищенню компетентності учасників стартапів й у цілому розвитку екосистеми стартапів сприяють різноманітні заходи, спрямовані на обмін знаннями, встановлення робочих контактів і створення комунікаційних мереж: конференції, конкурси стартап-проектів, нетворкінги, хакатони (форуми розробників програмного забезпечення, під час яких спеціалісти з досвідом розробок у різних галузях програмування спільно працюють над рішенням певної проблеми) тощо. Організаторами таких заходів виступають інвестиційні фонди, стартап-клуби, краудфандингові платформи, бізнес-школи і т. п.

В Україні поступово формується інфраструктура підтримки стартапів «нової хвилі». Діючі бізнес-інкубатори, створені у 90-х роках, були орієнтовані переважно на мале та середнє підприємництво і надавали лише консультативні послуги. Бізнес-інкубатори та бізнес-акселератори нової хвилі забезпечують комплексну підтримку стартапів на початкових етапах становлення, включаючи, крім консультацій, робочий простір, менторство, інвестиції, зустрічі з потенційними інвесторами тощо. Роль більшості існуючих наукових та технологічних парків в екосистемі стартапів також залишається незначною.

Інформаційну підтримку стартапам надають агенти змін: блогери, журналісти, відомі політики, бізнесмени, публічні особи, які завдяки своїм публікаціям і виступам у засобах масової інформації та соціальних мережах формують

позитивне ставлення суспільства до стартапів, популяризують стартапи як форму підприємницької діяльності та сприяють просуванню їхніх інноваційних ідей та продукції.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Особливості становлення української екосистеми стартапів визначаються дією різноспрямованих чинників. З одного боку, розвиток вітчизняної екосистеми стримується відсутністю державної підтримки, обмеженістю фінансових ресурсів, поки що незначним досвідом створення стартап-компаній світового рівня та несприятливими умовами ведення підприємницької діяльності в Україні. Необхідно вдосконалити чинне законодавство та гармонізувати його положення. Паралельними напрямами повинні стати адаптація провідного світового досвіду та розвиток міжнародного співробітництва у сфері інноваційного підприємництва. Запозичення досвіду країн, які мають високу компетенцію в питаннях інноваційного розвитку, допоможе як на етапі формування відповідного нормативно-законодавчого середовища стартапів, так і в наступних етапах їх функціонування.

З іншого боку, ефективності формування екосистеми стартапів сприяють високий інтелектуальний потенціал українського сектору інформаційних технологій та накопичений у ньому міжнародний досвід, збільшення загальної чисельності українських стартапів та їх економічної цінності, позитивна динаміка участі міжнародного й українського приватного бізнесу у фінансуванні стартапів, створення інфраструктурних організацій нового покоління, популяризація стартапів у суспільстві тощо. Тенденції останніх років дають підстави для оптимістичних прогнозів розвитку вітчизняної екосистеми стартапів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Garland R. Venture investments soar, driven by later-stage deals. *The Wall Street Journal.* 15.01.2015. URL : https://www.wsj.com/articles/venture-investments-soar-driven-by-later-stage-deals-1421296203 (accessed: 15.08.2019).

2. Top ranked startup ecosystem countries in 2019. *StartupBlink : Global Map of Startup Ecosystems.* URL : https://www.startupblink.com/blog/top-ranked-startup-ecosystem-countries-in-2018 (accessed: 03.06.2019).

3. Blank S. What do I do now? *The startup life cycle.* 12.02.2015. URL : http://steveblank.com/2015/02/12/what-do-i-do-now (accessed: 03.06.2019).

4. Blank S., Dorf B. The startup owner's manual. The step-by-step guide for building a great company. Pescadero, California : K&S Ranch Press, 2012. 608 p.

5. Senor D., Singer S. Startup nation. The story of Israel's economic miracle. New York : Twelve, 2009. 336 p.

6. Ситник Н.І. Концептуальні основи стартапів: їх сутність і класифікація. *Бізнес Інформ.* 2016. № 8. С. 64–68.

7. Менеджмент стартап проектів : підручник для студентів технічних спеціальностей другого (магістерського) рівня вищої освіти / О.А. Гавриш та ін. ; за заг. ред. О.А. Гавриша. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2019. 337 с.

8. Discover, rank and prospect startups worldwide. *Startup Ranking.* URL : http//www.startupranking.com (accessed: 03.05.2019).

9. Ценцура К. Цифровая независимость. 10 самых ярких украинских стартапов последних лет. *Новое время.* 2018. 24 августа. URL : https://techno.nv.ua/it-industry/startups-2490377.html (дата обращения: 06.05.2019).

10. Knoema : агрегатор аналитико-статистических данных. Украина. URL : https://knoema.ru/atlas/Украина (дата обращения: 11.07.2019).

11. Peltoniemi M. Cluster, Value network and business ecosystem: knowledge and innovation approach. *Organisations, innovation and complexity: new perspectives on the knowledge economy*: papers of the conference (Manchester, September 9-10). Manchester : Nexsus, 2004. 9 p.

12. Про інноваційну діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2002. № 36. Ст. 266.

13. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2016. № 3. Ст. 25.

14. Про наукову і науково-технічну експертизу : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1995. № 9. Ст. 56.

15. Про інвестиційну діяльність : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1991. № 47. Ст. 646.

16. Про інститути спільного інвестування : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2013. № 29. Ст. 337.

17. UVCA News. *Українська асоціація венчурного та приватного капіталу.* 21.06.2017. URL : http://uvca.eu/ua/news/the-number-of-deals-with-ukrainian-companies-has-risen (дата звернення: 10.07.2019).

18. Огляд українського ринку венчурних та приватних інвестицій – 2017. *Українська асоціація венчурного та приватного капіталу.* 17.05.2018. URL : http://uvca.eu/ua/news/ukrainian-venture-capital-and-private-equity-overview-2017 (дата звернення: 15.06.2019).

19. 10 украинских IT-компаний вошли в топ-100 поставщиков аутсорсинговых услуг в мире. *Зеркало недели. Украина.* 23.02.2016. URL : http://zn.ua/technologies/10-ukrainskih-it-kompaniy-voshli-v-top-100-lushih-postavschikov-autsorsingovyh-uslug-v-mire-205197_html (дата обращения: 15.01.2019).

20. Про бізнес-інкубатор Sikorsky Challenge. *Sikorsky Challenge.* URL : http://www.sikorskychallenge.com (дата звернення: 15.06.2019).

REFERENCES:

1. Garland R. (2015) Venture investments soar, driven by later-stage deals. *The Wall Street Journal.* 15.01.2015. Available at: https://www.wsj.com/articles/venture-investments-soar-driven-by-later-stage-deals-1421296203 (accessed 15.08.2019).
2. StartupBlink (2018) Top ranked startup ecosystem countries in 2018. *StartupBlink: Global Map of Startup Ecosystems.* Available at: https://www.startup-blink.com/blog/top-ranked-startup-ecosystem-countries-in-2018 (accessed 03.06.2019).
3. Blank S. (2015) What do I do now? The startup life cycle. Available at: http://steveblank.com/2015/02/12/what-do-i-do-now (accessed 03.06.2019).
4. Blank S., Dorf B. (2012) *The startup owners manual. The step-by-step guide for building a great company.* Pescadero, California: K&S Ranch Press.
5. Senor D., Singer S. (2009) *Startup Nation. The Story of Israels Economic Miracle.* New York: Twelve.
6. Sytnyk N. (2016) Konceptual'ni osnovy startapiv: jix sutnist' i klasyfikacija [Conceptual foundations of startups: their essence and classification] *Biznes Inform* [Business Inform], no. 8, pp. 64-68.
7. Havrysh O., Derhachova V., Kravchenko M., Sytnyk N. et al. (2019) *Menedzment startap proektiv* [Startup project management]. Kyiv: KPI named after Igor Sikorsky (In Ukrainian).
8. Startup Ranking (2019) Discover, rank and prospect startups worldwide. *Startup Ranking.* Available at: http://www.startupranking.com (accessed 03.05.2019).
9. K. Tsentsura (2018) Tsifrovaya nezavisimost'. 10 samykh yarkikh ukrainskikh startapov poslednikh let [Digital independence. 10 brightest Ukrainian startups of recent years] *Novoe vremya* [New time], August 24. Available at: https://techno.nv.ua/it-industry/startups-2490377.html (accessed 05/06/2019).
10. Knoema (2018) Ahrehator analytyko-statystycheskykh dannikh. Ukraina [Aggregator of analytical and statistical data. Ukraine]. Available at: https://knoema.ru/atlas/Ukraina (accessed 11.07.2019).
11. Peltoniemi M. (2004) Cluster, Value network and business ecosystem: knowledge and innovation approach. *Organisations, innovation and complexity: new perspectives on the knowledge economy*: *papers of the conference,* September 9-10. Manchester : Nexsus.
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2002) Pro innovatsiinu diialnist : Zakon Ukrainy [On innovative activity: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 36, art. 266.
13. Verkhovna Rada of Ukraine (2016) Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu diialnist : Zakon Ukrainy [On scientific and scientific-technical activity: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 3, art. 25.
14. Verkhovna Rada of Ukraine (1995) Pro naukovu i naukovo-tekhnichnu ekspertyzu : Zakon Ukrainy [On Scientific and Scientific and Technical Expertise: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 9, art. 56.
15. Verkhovna Rada of Ukraine (1991) Pro investytsiinu diialnist : Zakon Ukrainy [On Investment Activity: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 47, art. 646.
16. Verkhovna Rada of Ukraine (2013) Pro instytuty spilnoho investuvannia : Zakon Ukrainy [On Joint Venture Institutions: Law of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR)* [Information of the Verkhovna Rada of Ukraine], no. 29, art. 337.
17. UVCA (2017) UVCA News. *Ukrajinsjka asociacija venchurnogho ta pryvatnogho kapitalu* [Ukrainian venture capital association]. 21.06.2017. Available at: http://uvca.eu/ua/news/the-number-of-deals-with-ukrainian-companies-has-risen (accessed 07/10/2019).
18. UVCA (2018) Oghljad ukrajinsjkogho rynku venchurnykh ta pryvatnykh investycij – 2017 [A glimpse of the Ukrainian market of venture capital and private investment – 2017] *Ukrajinsjka asociacija venchurnogho ta pryvatnogho kapitalu* [Ukrainian venture capital association]. 17.05.2018. Available at: http://uvca.eu/ua/news/ukrainian-venture-capital-and-private-equity-overview-2017 (accessed 15.06.2019).
19. Zerkalo nedely (2016) 10 ukraynskykh IT-kompanyj voshly v top-100 postavshhykov autsorsynghovykh uslugh v myre [10 Ukrainian IT companies entered the top 100 outsourcing service providers in the world] *Zerkalo nedely. Ukrayna.* The mirror of the week. Ukraine. 23.02.2016. Available at: http://zn.ua/technologies/10-ukrainskih-it-kompaniy-voshli-v-top-100-lushih-postavschikov-autsorsingovyh-uslug-v-mire-205197_html (accessed 01.15.2019).
20. Sikorsky Challenge (2019) Pro biznes-inkubator «Sikorsky Challenge». About the business incubator "Sikorsky Challenge". *Sikorsky Challenge.* Available at: http://www.sikorskychallenge.com (accessed: 15.06.2019).

УДК 338.242.29

ФІНАНСОВІ РІШЕННЯ В РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТІ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЙ

FINANCIAL DECISIONS IN RISK MANAGEMENT OF BUSINESS ORGANIZATIONS

Нечипорук Л.В.
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого

Nechyporuk Ludmila
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Yaroslav Mudryi National Law University

Уточнено, що бізнес-організації в сучасному світі здійснюють свою діяльність в умовах невизначеності та ризиків, що потребує напрацювання ефективних фінансових рішень у ризик-менеджменті. Установлено, що оцінка ризиків вимагає попередньої ідентифікації їхніх характеристик та чинників як мінімум по відношенню до майна та персоналу бізнес-організації. Визначено, що управління ризиками передбачає опрацьовування заходів, які спрямовуються на їх попередження або зниження ймовірності настання, та оцінку ризиків як прийнятних. Обидва варіанти потребують залучення додаткових фінансових ресурсів, які можуть бути досить значними у разі факту шкоди, що зумовлена настанням ризиків. Визначено, що фінансові рішення в ризик-менеджменті бізнес-організацій можуть ґрунтуватися на використанні страхування як механізму управління ризиками, що передбачає значно менші за потенційні виплати (у разі настання страхового випадку) витрати на забезпечення страхового захисту. Додаткову вигоду бізнес-організація може отримати через можливість віднесення на витрати страхових платежів, що дає змогу зменшити розмір податку на прибуток.

Ключові слова: *менеджмент, ризик-менеджмент, фінанси, страхування, оподаткування.*

Уточнено, что бизнес-организации в современном мире осуществляют свою деятельность в условиях неопределенности и рисков, что требует выработки эффективных финансовых решений в риск-менеджменте. Установлено, что оценка рисков требует предварительной идентификации их характеристик и факторов как минимум по отношению к имуществу и персоналу бизнес-организации. Определено, что управление рисками предполагает осуществление мероприятий, направленных на их предупреждение или снижение вероятности наступления, и оценку рисков как приемлемых. Оба варианта требуют привлечения дополнительных финансовых ресурсов, которые могут быть весьма значительными в случае факта убытка, обусловленного наступлением рисков. Определено, что финансовые решения в риск-менеджменте бизнес-организаций могут основываться на использовании страхования как механизма управления рисками, предусматривающего значительно меньшие относительно потенциальных выплат (при наступлении страхового случая) издержки на обеспечение страховой защиты. Дополнительную выгоду бизнес-организация может получить из-за возможности отнесения на расходы страховых платежей, что позволяет уменьшить налог на прибыль.

Ключевые слова: *менеджмент, риск-менеджмент, финансы, страхование, налогообложение.*

The purpose of the article is to determine the conditions for making optimal financial decisions in the risk management of business organizations. It is proved that the risk management system of business organizations requires adherence to the principles that are close to a liberal approach based on dominants of economic rationality. Financial decisions in the risk management of business organizations may involve the use of insurance, which causes the risk factor itself and the need to cover possible losses as a result of the manifestation of this factor. Risk assessment requires a preliminary identification of their characteristics and factors, at least with respect to the assets and staff of the business organization. First of all, risk management involves considering measures aimed at preventing them or reducing the likelihood of occurrence and assessing risks as acceptable. Both options require the involvement of additional financial resources, which can be quite significant in the event of risk-related harm. The conducted anal-

ysis allows concluding that financial decisions in the risk management of business organizations can be based on the use of insurance as a risk management mechanism. Insurance provides for the establishment of an insurance rate, the amount of which affects the insurance payment, and constitutes an appropriate percentage of the insured sum. Thus, the cost of providing insurance protection is much less than the potential payments in the event of an insured event. It is specified that the insurance market of Ukraine offers the following classic insurance risks: fire insurance (fire and related risks); disaster insurance (out of 110 used in the world, 20 operate in Ukraine); accident risk insurance, water damage as a result of an accident of water supply systems, sewage system or firefighting; the risk of unlawful acts of third parties – theft, plundering, hooliganism, vandalism, robbery, etc. It is proved that among the main problems arising in the insurance of property of enterprises against fire and other dangers, the problem of property valuation becomes especially important, which is explained by the constant increase of prices for movable and immovable property. It is clarified that with regard to financial decisions in the risk management of employees of business organizations, we can consider such options as: accident insurance, voluntary health insurance (VHI), sickness insurance. It is proved that financial decisions in risk management of business organizations can be based on the use of insurance not only as a risk management mechanism but also as a mechanism that allows to: 1) minimize the financing of expenses for compensation of losses caused by the occurrence of an insurance event; 2) use tax preferences.

Key words: *management, risk management, finance, insurance, taxation.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Цілком природно, що будь-яка бізнес-організація здійснює свою діяльність в умовах невизначеності та ризиків. Як відмо, маючи мету максимізації прибутку, вона працює в умовах обмеженості ресурсів (трудових, фінансових, інформаційних, матеріальних та нематеріальних), а отже, актуальною є проблема мінімізації фінансування втрат, що зумовлені настанням ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Певні аспекти ризик-менеджменту розглядають Томас Л. Бартон, Уильям Г. Шенкир, Пол Л. Уокер [1]. Вітчизняні науковці І.В. Кочін, О.М. Акулова, Д.В. Ількаєв, І.Ф. Шило, О.О. Гайволя, С.Ж. Маліков, П.І. Сидоренко, Т.М. Гут, І.Ф. Фоменко визнають ризик-орієнтований підхід основою організації безпеки складних технічних систем і контролю над їхньою діяльністю та запобіганням виникнення техногенних надзвичайних ситуацій [2]. Е.І. Данилова здійснює теоретичне узагальнення методологічних та концептуальних положень системи управління ризиками та управління економічною безпекою, що дало змогу визначити існуючі проблеми методологічного та практичного характеру їх використання для виявлення, ідентифікації й оцінювання небезпеки діяльності підприємств. На цій підставі автором сформовано методологічні засади ризик-орієнтованого підходу до управління економічною безпекою, що базуються на поєднанні методології управління економічною безпекою та методології управління ризиками [3]. А.В. Череп та Ю.В. Калюжна досліджують специфіку управління ризиками промислових підприємств на антикризових засадах [4]. Ю.В. Калюжна також встановлює роль ризиків у системі антикризового управління підприємствами машинобудування [5].

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою дослідження є визначення умов прийняття оптимальних фінансових рішень у ризик-менеджменті бізнес-організацій. Перспективи дослідження полягають у встановленні переваг використання механізму страхування як у контексті управління ризиками щодо персоналу та майна бізнес-організацій, так і можливості вживання внаслідок таких дій податкових пільг. Вітчизняні науковці П.К. Бечко, Л.В. Барабаш, Н.В. Лиса, думку яких ми цілком поділяємо, визнають що у «сучасній податковій системі України пільги одночасно виконують два протилежно спрямовані завдання: з одного боку, порушують формальну рівність, якої прагне держава, з іншого – є інструментом, що сприяє її досягненню» [6, с. 18].

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансові рішення в ризик-менеджменті бізнес-організацій можуть передбачати використання страхування, що викликає саме фактор ризику і необхідність покриття можливих збитків у результаті прояву цього фактора.

Відповідно до директив ЄС, із класифікацією ризиків пов'язані види страхування, відмінні від страхування життя. Ця класифікація має такий вигляд:

1. Нещасні випадки (у тому числі на виробництві та професійні захворювання); вид страхування – від нещасних випадків, що передбачають такі різновиди страхового забезпечення: фіксовані грошові виплати, виплати, зумовлені характером страхового випадку, поєднання двох вищеназваних різновидів, тілесні ушкодження пасажирів.

2. Хвороба; вид страхування – на випадок захворювання, що передбачають такі різновиди страхового забезпечення: фіксовані грошові виплати, виплати, зумовлені характером страхового випадку, поєднання двох вищеназваних різновидів.

3. Усі види шкоди, заподіяної автотранспортним засобам (окрім залізничного) або їх утрата; вид страхування – страхування автотранспортного засобу.

4. Усі види шкоди, заподіяної залізничному транспорту, або його втрата; вид страхування – страхування залізничного транспорту.

5. Усі види шкоди, заподіяної повітряному транспорту, або його втрата; вид страхування – страхування повітряного транспорту.

6. Усі види шкоди, заподіяної водному транспорту (озерні та морські судна), або його втрата; вид страхування – страхування водного транспорту.

7. Усі види шкоди, заподіяної транзитним вантажам (у тому числі товари, багаж та всі інші види вантажів), або їх утрата незалежно від виду транспорту; вид страхування – страхування транзитних вантажів або багажу.

8. Пожежі та стихійні лиха – покриваються усі види шкоди, завдані майну, або його втрата (крім майна, внесеного до 3–7-го класів) у результаті пожежі, вибуху, бурі, стихійного лиха, іншого ніж буря, ядерного інциденту, осідання ґрунту.

9. Інші види матеріальної шкоди – усі види шкоди, завдані майну, або його втрата (крім майна, віднесеного до 3–7-го класів) у результаті граду, морозу, а також будь-якої іншої події, такої як викрадення, крім подій, згаданих у п. 8.

10. Відповідальність, пов'язана з використанням наземного транспорту, – усі види відповідальності, що виникають у зв'язку з використанням наземного автотранспорту, у тому числі відповідальність перевізника.

11. Відповідальність, пов'язана з використанням повітряного транспорту, – усі види відповідальності, що виникають у зв'язку з використанням повітряного транспорту, у тому числі відповідальність перевізника.

12. Відповідальність, пов'язана з використанням суден (морських, озерних, річних і канальних суден), – усі види відповідальності, що виникають у зв'язку з використанням кораблів, суден або човнів на морі, на озерах, річках, каналах, у тому числі відповідальність перевізника.

13. Загальна відповідальність – усі види відповідальності, крім перелічених у пп. 10–12.

14. Усі випадки неплатоспроможності по кредитах: експортний кредит, кредит із погашенням у розстрочку, іпотека, сільськогосподарський кредит.

15. Поручительство – пряме та непряме.

16. Інші види фінансових утрат: ризик утрати роботи, недостатній рівень доходу (загальний), погані погодні умови, втрата виплат, тривалі загальні витрати, непередбачені витрати, пов'язані з комерційною діяльністю, втрата ринкової вартості, втрата ренти або доходу, непрямі витрати, пов'язані з комерційною діяльністю, крім тих, які згадані вище, інші види фінансових утрат (не пов'язані з комерційною діяльністю).

17. Витрати, пов'язані з послугами юристів та із судовими процесами.

18. Труднощі під час подорожей, під час перебування далеко від домівки та далеко від місця постійного проживання, що передбачають надання допомоги [7].

Останніми роками страхові компанії України пропонують досить широкий спектр фінансових рішень щодо ризик-менеджменту бізнес-організацій, які можуть стосуватися як майна, так і співробітників.

Відповідно до ст. 139 Господарського кодексу України, майном визнається сукупність речей та інших цінностей (включаючи нематеріальні активи), які мають вартісне визначення, виробляються чи використовуються у діяльності суб'єктів господарювання та відображаються в їхньому балансі або враховуються в інших передбачених законом формах обліку майна цих суб'єктів. Залежно від економічної форми, якої набуває майно у процесі здійснення господарської діяльності, майнові цінності належать до основних та оборотних фондів, товарів. Склад майна промислових підприємств, що підлягають страхуванню: будинки, споруди, об'єкти незавершеного капітального будівництва, транспортні засоби, машини, устаткування, інвентар, товарно-матеріальні цінності й інше майно, що належить підприємствам і організаціям (основний договір); майно, прийняте організаціями на комісію, збереження, для переробки, ремонту, перевезення і т. п. (додатковий договір); сільськогосподарські тварини, хутрові звірі, кролики, домашні птахи і сімейства бджіл; урожай сільськогосподарських культур (окрім природних косовиць).

На страховому ринку України пропонуються такі класичні ризики страхування: страхування від вогню (пожежа і супутні йому ризики); страхування від стихійних лих (зі 110 використовуваних у світовій практиці в Україні діє 20); страхування ризику аварій, ушкодження водою в результаті аварії систем водопостачання, каналізації чи пожежогасіння; ризик протиправної дії третіх осіб – крадіжка, грабіж, хуліганство, вандалізм, розбій та ін.

Виняток, як правило, становлять форс-мажорні ризики, що мають певні обмеження з покриття страховиками практично в усіх країнах. Вони пов'язані з веденням воєнних дій, масовими заворушеннями, зміною режимів влади, здійсненням терористичних актів.

Серед основних проблем, що виникають під час страхування майна підприємств від вогню та інших небезпек, особливого значення набуває проблема оцінки майна. Це відбувається через постійне зростання цін на рухоме та нерухоме майно.

Розглянемо показники, на підставі яких здійснюється оцінка майна, що підлягає страхуванню (табл. 1).

Під час страхування майна страхова сума встановлюється в межах вартості майна за цінами й тарифами, що діють на момент укладення договору, якщо інше не передбачено договором страхування. Страхові тарифи,

Таблиця 1

Показники оцінки майна

Об'єкт майнового страхування	Показники, на підставі яких здійснюється оцінка
Основні фонди	Повна балансова вартість за винятком величини зносу
Товарно-матеріальні цінності	Фактична собівартість чи ціни, що діяли на день підписання угоди, за винятком зносу
Об'єкти незавершеного будівництва	Розмір матеріальних і трудових витрат, фактично здійснених на час страхового випадку
Продукція в процесі виробництва чи обробки	Вартість витрачених на момент страхового випадку сировини, матеріалів і праці
Експонати виставок, музейні коштовності, колекції, авторські роботи, антикваріат	Вартість визначається за пред'явленими документами споживачем захисту або відповідно до експертної оцінки

Джерело: складено автором

використовувані страховими компаніями України під час страхування майна, становлять: для юридичних осіб – від 0,1% до 1,5%; для фізичних осіб – від 0,3% до 2,5%, що відповідає світовій практиці.

Найвищі тарифи застосовуються для обладнання, ступінь ризику ушкодження якого є найвищим (електронне обладнання та побутова електроніка). Найнижчі тарифи використовуються під час страхування будівель та приміщень, оскільки ймовірність ушкодження їх вогнем є найнижчою. В інтересах оподаткування підприємство-страхувальник може відносити до валових витрат страхові платежі зі страхування майна одним чи кількома страховиками на страхову суму, що не перевищує вартості цього майна. Законодавством України передбачено можливість включення до складу валових витрат підприємства будь-яких витрат зі страхування ризиків загибелі врожаю, транспортування продукції платника податку; цивільної відповідальності, пов'язаної з експлуатацією транспортних засобів, що перебувають у складі основних фондів платника податку; екологічної та ядерної шкоди, що може бути завдана платником податку іншим особам; майна платника податку; кредитних та інших комерційних ризиків платника податку.

Однією з найскладніших і найвідповідальніших операцій страхових компаній є визначення розміру збитку та розміру виплати страхового відшкодування за настання страхових випадків із майном підприємств. Страхове відшкодування не може перевищувати розміру прямого збитку, якого зазнав страхувальник. Зауважимо, що здійснення страхових виплат і виплата страхового відшкодування проводиться страховиком згідно з договором страхування або із законодавством на підставі заяви страхувальника (його правонаступника або третіх осіб, визначених умовами страхування і страхового акта (аварійного сертифіката), який складається страховиком або уповноваженою ним особою (аварійним комісаром)) у формі, що визначається страховиком.

Страхова компанія, визнавши, що подія, яка призвела до загибелі або пошкодження майна, є страховим випадком, протягом, як правило, п'яти-десяти днів від моменту отримання заяви від страхувальника повинна скласти страховий акт, в якому встановлюються факт, причини та наслідки страхового випадку, розмір матеріальних збитків (розмір збитків у разі загибелі (руйнування) будівель, споруд та іншого майна, яке належить до основних засобів, визначається на підставі його дійсної вартості за вирахуванням вартості залишків, а в разі пошкодження зазначених будівель, споруд тощо – на основі вартості відновлення (ремонту), але в межах страхової суми). Слід уточнити, що до суми збитків включаються також утрати внаслідок заходів, необхідних для рятування майна, зберігання та впорядкування застрахованого майна після настання страхового випадку.

Зауважимо, що у разі виникнення суперечок між сторонами про причини та розмір збитків кожна зі сторін має право вимагати проведення експертизи, яка проводиться за рахунок сторони, що її вимагала.

Уточнимо, що якщо подія, яка настала, не була передбачена договором, вона не є страховим випадком і страховик звільняється від відшкодування завданих збитків.

Отже, за плату, що може становити від 0,1% до 1,5% вартості майна у разі його загибелі внаслідок настання страхового ризику, можна отримати 100% відшкодування збитку.

До того ж в Україні щодо майнового страхування підприємств існує сприятливий податковий режим: страхові платежі можна відносити на рахунок валових витрат, зменшуючи прибуток, що підлягає оподаткуванню [8].

Окремої уваги заслуговує страхування ризиків, пов'язаних з експлуатацією автотранспорту (КАСКО), для підприємств, що використовують його як офісні автомобілі, для перевезень вантажів, для власного бізнесу та в якості товару для продажів, а саме: ризики, яким піддається безпосередньо авто під час експлуатації; ризики, яким піддається авто під час ведення бізнесу,

що дає змогу встановити індивідуально узгоджені терміни страхування; ризики, що виникають відносно пасажирів, водія, третіх осіб під час експлуатації авто (страхування від нещасного випадку на транспорті); обов'язкове страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів; добровільне страхування відповідальності власників наземних транспортних засобів.

Щодо фінансових рішень у ризик-менеджменті співробітників бізнес-організацій, то можна розглядати такі варіанти, як: страхування від нещасних випадків, добровільне медичне страхування (ДМС), страхування на випадок захворювання.

Страхування персоналу від нещасного випадку забезпечує бізнес-організації такі переваги, як суттєве зменшення фінансових витрат на виділення матеріальної допомоги для лікування та реабілітації співробітників, витрат робочого часу керівництва на розгляд цих питань та поліпшення системи соціального захисту трудового колективу.

Слід зауважити, що нещасний випадок, під яким розуміють раптову, випадкову, короткочасну, незалежну від волі застрахованої особи подію, що фактично відбулася протягом терміну дії договору та призвела до порушення анатомічної цілісності та/або фізіологічних функцій тканин, органів, систем, виникає в результаті впливу несприятливих чинників навколишнього середовища, а саме: фізичних чинників (механічна травма від дії тупих, гострих предметів, вогнепальної зброї, а також усі види механічної асфіксії, у тому числі укуси тварин, змій, комах), травма, отримана в результаті ДТП; термічна травма від впливу високих та/або низьких температур, електрична травма від дії атмосферної та/або технічної електрики; променева травма від дії іонізуючого випромінювання, барометрична травма від зміни атмосферного тиску); біологічних чинників (інфекційні та/або бактеріальні токсини за винятком харчової токсичної інфекції – дизентерії, сальмонельозу); хімічних чинників (хімічні опіки та отруєння); дій третіх осіб [9].

Перевагами використання програми для бізнес-організацій є те, що: страхова виплата здійснюється за самим фактом хвороби, втрати працездатності чи смерті співробітника; розмір компенсації заздалегідь визначаєте саме керівник бізнес-організації, самостійно вибираючи ту чи іншу страхову суму для своїх співробітників.

Зауважимо, що програми ДМС можуть охоплювати індивідуально розроблені страхові програми на основі побажань персоналу бізнес-організації, що включають як стандартні види медичної допомоги, так і різні профілактичні напрями; професійну та своєчасну організацію медичної допомоги по всій території України службою асистансу. Як правило, базові програми ДМС гарантують організацію та надання медичних послуг як у сучасних приватних медичних закладах, організованих за європейськими вимогами й орієнтованих на світові стандарти надання медичної допомоги, так і у державних лікувально-профілактичних установах та амбулаторіях сімейного типу будь-якого регіону України.

Основні етапи лікування за такими програмами передбачають: амбулаторно-поліклінічну допомогу; стаціонарну допомогу; послуги закріплення сімейного лікаря; швидку та невідкладну допомогу; невідкладну та планову стоматологічну допомогу; забезпечення необхідними медикаментами. Додатково до програми можуть бути включені: профілактичні та реабілітаційні заходи; формування офісної аптечки; планові профілактичні огляди; вітамінопрофілактика, вакцинація. Завдяки тому, що програма ДМС може бути поділена на класи обслуговування залежно від вартості та обсягу послуг, що надаються, бізнес-організація може контролювати видатки на страхування. Разом із тим віднесення на витрати 100% страхових платежів дає змогу зменшити суму податку на прибуток.

Щодо фінансових рішень у ризик-менеджменті бізнес-організацій на випадок непередбачуваних витрат, пов'язаних із хворобою персоналу, то страховим випадком є:

тимчасова втрата працездатності застрахованої особи внаслідок гострої хвороби (раптове, непередбачуване захворювання, що призвело до погіршення здоров'я застрахованої особи та в разі ненадання медичної послуги/допомоги може призвести до тривалого розладу здоров'я або загрожувати її життю);

загострення хронічної хвороби (рецидив хронічного захворювання, протягом якого наявні суб'єктивні скарги та об'єктивні клінічні прояви хвороби);

перебування на амбулаторному та/або стаціонарному лікуванні, що призвело до консервативного лікування;

тимчасова втрата працездатності застрахованої особи внаслідок гострої хвороби, загострення хронічної хвороби, перебування на амбулаторному та/або стаціонарному лікуванні, що призвело до хірургічного втручання; стійка втрата загальної працездатності застрахованої особи (присвоєння інвалідності III, II або I групи) внаслідок хвороби; смерть застрахованої особи внаслідок хвороби.

Важливо зауважити, що страхова виплата також здійснюється за самим фактом хвороби, втрати працездатності або смерті, а розмір компенсації заздалегідь визначається, бо залежить від страхової суми, яку може визначати керівник бізнес-організації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Бізнес-організації в сучасному світі здійснюють свою

діяльність в умовах невизначеності та ризиків, що потребує напрацювання ефективних фінансових рішень у ризик-менеджменті. Оцінка ризиків потребує попередньої ідентифікації їх характеристик та чинників як мінімум по відношенню до майна та персоналу бізнес-організації.

Насамперед, управління ризиками передбачає опрацьовування заходів, які спрямовуються на їх попередження або зниження ймовірності настання, та оцінку ризиків як прийнятних. Обидва варіанти потребують залучення додаткових фінансових ресурсів, які можуть бути досить значними у разі факту шкоди, що зумовлена настанням ризиків.

Здійснений аналіз дає змогу дійти висновку, що фінансові рішення в ризик-менеджменті бізнес-організацій можуть ґрунтуватися на використанні страхування як механізму управління ризиками. Страхування передбачає встановлення страхового тарифу, розмір якого впливає на страховий платіж, та становить відповідний відсоток від страхової суми. Таким чином, витрати на забезпечення страхового захисту значно менші за потенційні виплати у разі настання страхового випадку. Додаткову вигоду бізнес-організація може отримати через можливість віднесення на витрати 100% страхових платежів, що дає змогу зменшити розмір податку на прибуток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бартон Т.Л., Шенкир У.Г., Уокер П.Л. Риск-менеджмент. Практика ведущих компаний. Москва : Вильямс, 2008. 208 с.

2. Кочін І.В. Ризик-орієнтований підхід – основа організації безпеки складних технічних систем, контроль за їх діяльністю та запобігання виникненню техногенних надзвичайних ситуацій. DOI : https://zunb.zp.ua/nde/1247 (дата звернення: 25.06.2019).

3. Данілова Е.І. Методологія ризик-орієнтованого підходу до управління економічною безпекою підприємства. *Modern Economics.* 2018. № 12. С. 61–68. DOI : https://di.rg/10.31521/mdecn.V12(2018)-09.

4. Череп А.В., Калюжна Ю.В. Управління ризиками промислових підприємств на антикризових засадах : монографія. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2017. 200 с.

5. Калюжна Ю.В. Ризики в системі антикризового управління підприємствами машинобудування : дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.04. Запоріжжя, 2016. 209 с.

6. Бечко П.К., Барабаш Л.В., Лиса Н.В. Податкові пільги як інструмент реалізації концепції справедливості в оподаткуванні. *Modern Economics.* 2019. № 13(2019). С. 18–24. DOI : https://di.rg/10.31521/mdecn.V13(2019)-03.

7. Перша Директива Ради 73/239/ЄЕС «Щодо узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень стосовно започаткування та ведення діяльності прямого страхування, іншого, ніж страхування життя» від 24 липня 1973 р. DOI : https://zakn.rada.gv.ua/laws/shw/994_281 (дата звернення: 20.07.2019).

8. СГ «ТАС». Для бізнесу. Повний бізнес-захист. DOI : https://sgtas.com.ua/ua/zahyst-mayna/povniy-biznes-zahyst/ (дата звернення: 23.08.2019).

9. СГ «ТАС». Для бізнесу. Захист співробітників. DOI : https://sgtas.com.ua/ua/zahyst-spivrobitnykiv/ (дата звернення: 23.08.2019).

REFERENCES:

1. Bartn, Tmas L., Shenkir, Uiliam G., Uker, Pl L. (2008), Risk-menedzhment [Risk management. Practice of leading cmpanies]. Moscow. Vilyams. 208 p. (in Russian).

2. Kchin, I. V (2008). Risk rientated apprach is the basis f rganizatin f the security f cmplex technical systems, cntrl ver their activities and preventin f ccurrence technlgical emergencies. [Risk-oriented approach is the basis of safety organization of complex technical systems, control over their activity and prevention of emergence of technogenic emergencies]. Available at: https://zunb.zp.ua/nde/1247 (accessed 25.06.2019).

3. Danilva, E. (2018). Methdlgy f Risk rientated Apprach t the Management. [Methodology of risk-oriented approach to managing the economic security of the enterprise]. *Modern Economics*, 12, 61-68. Available at: https://di.rg/10.31521/mdecn.V12(2018)-09 [in Ukrainian].

4. Cherep, A. V., Kaljuzhna Ju.V. (2017). Upravlinnja ryzykamy prmyslvykh pidpryjemstv na antykryzvykh zasadakh [Risk management of industrial enterprises in crisis management]. Zaprizhzhia: Zaprizhzhia Natinal University [in Ukrainian].

5. Kaljuzhna, Ju. V. (2016). [Risks in the system of anticrisis management of machine-building enterprises] (PhD Thesis). Zaprizhzhia: Zaprizhzhia Natinal University

6. Bechk, P. K., Barabash, L. V. & Lysa, N. V. (2019). Tax benefits as a tool for realizing the concept of fairness in taxation. [Tax benefits as a tool for realizing the concept of fairness in taxation] *Modern Economics*, 13(2019), 18-24. Available at: https://di.rg/10.31521/mdecn.V13(2019)-03 (accessed 25.06.2019).

7. Persha Dyrektyva Rady 73/239/JeES "Shhd uzghdzhennja zakniv, pidzaknnykh ta administratyvnykh plzhenj stsvn zapchatkuvannja ta vedennja dijaljnsti prjamgh strakhuvannja, inshgh, nizh strakhuvannja zhyttja" vid 24 lypnja 1973 rku/ Available at: https://zakn.rada.gv.ua/laws/shw/994_281 (accessed 20.07.2019).

8. SG TAS. Dlja biznesu. Povnyj biznes-zahyst. Available at: https://sgtas.com.ua/ua/zahyst-mayna/povniy-biznes-zahyst/ (accessed 23.08.2019).

9. SG TAS. Dlja biznesu. Zahyst spivrobitnykiv. Available at: https://sgtas.com.ua/ua/zahyst-spivrobitnykiv/ (accessed 23.08.2019).

УДК 331.108 (045)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ ЯК СКЛАДНИКА ЗАГАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

FEATURES OF FORMATION OF THE HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGY AS PART OF THE OVERALL ORGANIZATION STRATEGY

Остапенко Т.А.
асистент кафедри економічної
кібернетики та інформаційних систем,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Копняк К.В.
старший викладач кафедри економічної
кібернетики та інформаційних систем,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Ostapenko Tetiana
Assistant of Department of Economic Cybernetics
and Information Systems,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

Kopniak Kateryna
Senior Lecturer of Department of Economic Cybernetics
and Information Systems,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

Статтю присвячено проблемам та особливостям формування стратегії управління людськими ресурсами організації. Визначено поняття стратегії управління людськими ресурсами, розглянуто види стратегій управління персоналом, наведено основні характеристики стратегії управління людськими ресурсами. Обґрунтовано взаємозв'язок стратегії управління людськими ресурсами із загальною стратегією організації та надано рекомендації щодо реалізації стратегії управління персоналом на практиці. Охарактеризовано два способи формування стратегії управління персоналом. Сформульовано мету стратегічного управління людськими ресурсами. Узагальнено головні напрями, етапи розроблення та сформульовано вимоги до формування та реалізації стратегії управління людськими ресурсами. Наведено основні переваги ефективно реалізованої стратегії управління персоналом підприємства.

Ключові слова: *людські ресурси, персонал, організація, стратегія, стратегія управління персоналом, стратегія організації.*

Статья посвящена проблемам и особенностям формирования стратегии управления человеческими ресурсами организации. Определено понятие стратегии управления человеческими ресурсами, рассмотрены виды стратегий управления персоналом, приведены основные характеристики стратегии управления человеческими ресурсами. Обоснована взаимосвязь стратегии управления человеческими ресурсами с общей стратегией организации, а также даны рекомендации по реализации стратегии управления персоналом на практике. Охарактеризованы два способа формирования стратегии управления персоналом. Сформулирована цель стратегического управления человеческими ресурсами. Обобщены главные направления, этапы разработки и сформулированы требования к формированию и реализации страте-

гии управления человеческими ресурсами. Приведены основные преимущества эффективно реализуемой стратегии управления персоналом.

Ключевые слова: *человеческие ресурсы, персонал, организация, стратегия, стратегия управления персоналом, стратегия организации.*

The article is devoted to the problems and peculiarities of formation of the human resources management (HRM) strategy of the organization. The concept of human resources management strategy has been defined, the types of HRM strategies have been considered, the main characteristics of HRM strategy have been presented. The relationship of HRM strategy with the overall organization strategy has been substantiated and recommendations for the implementation of HRM strategy have been provided. There are two types of HRM strategy: the first is subordinate to the organization's strategy and the second is to be one with it. Personnel management strategy is subject to a specific type of corporate strategy. General management strategies of the organization have been investigated: entrepreneurial strategy, dynamic growth strategy, profitability strategy, liquidation strategy, cyclical strategy. Human resources management strategy as a functional strategy is fully subordinated to the global strategy, and its development and changes are determined by the tendencies of changes in strategic management in general. Two ways of forming of personnel management strategy have been described. The purpose of strategic management of human resources has been formulated. The main directions, stages of development have been summarized and requirements for the formation and implementation of the human resources management strategy have been formulated. A properly selected HRM strategy provides: timely staffing in order to ensure the smooth functioning of production; formation of the required level of labor potential of the enterprise collective while minimizing costs; stabilization of the team by taking into account the interests of employees, providing opportunities for growth and other benefits; formation of higher motivation for high-performance work; rational use of labor by qualification and in accordance with special training. Its proved that the personnel policy of the organization is derived from the strategy of the organization, and its characteristics depend on the areas of strategic management carried out in the organization.

Key words: *human resources, personnel, organization, strategy, personnel management strategy, organization strategy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема управління людськими ресурсами підприємства є дуже важливою як для підвищення конкурентоспроможності, так і для самого підприємства, тому керівнику необхідно створити найбільш сприятливі умови для праці персоналу, а також виробити свою стратегію управління людьми. За своєю суттю управління людськими ресурсами означає стратегічний і логічний підходи до управління найголовнішим активом організації – людськими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженню сутності та процесу формування стратегії управління людськими ресурсами присвячено значну кількість науково-практичних праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Д. Торрингтон, С. Тэйлор, Л. Холл [1] детально аналізують такі аспекти HR-менеджменту, як комплектування штату організації та методи роботи з персоналом, прийняття кадрових рішень, робота в команді, навчання і розвиток персоналу, стратегічні аспекти трудових відносин у компанії, оцінка та оплата праці. В. Савченко [2] розкриває проблеми конкурентоспроможності персоналу та економічні аспекти його розвитку, досить ґрунтовно висвітлює питання планування та прогнозування розвитку персоналу. Особливу увагу приділено проблемам атестації персоналу, планування трудової кар'єри і роботи з кадровим резервом. Ю. Одєгов [3] описує методологічну базу роботи з кадровим резервом та визначає основні риси стратегічного управління персоналом. Актуальність проблем формування стратегії управління людськими ресурсами, недостатність їх вивчення зумовили вибір теми і мети дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Сьогодні теорія стратегічного управління персоналом знаходиться у стадії становлення, що пояснює неоднозначність трактувань, підходів, методів, а отже, й одержуваних висновків і рекомендацій. Відсутність теоретичної єдності та узгодженості, недостатній ступінь визначеності і структурованості даної теорії не дають змоги повною мірою скористатися її перевагами на практиці.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Мета статті – дослідити особливості процесу формування стратегії управління персоналом підприємства у взаємозв'язку зі стратегією підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управління людськими ресурсами, безперечно, важливо:

– воно впливає на вартість компанії. За його рахунок зростає частка нематеріальних активів (бренд, кадрова політика) в загальній сумі активів організації;

– управління людськими ресурсами дає змогу компанії перейти на щабель вище і стати провідною компанією в сегменті ринку.

Виникнення концепції управління людськими ресурсами пов'язане з появою інтересу до персоналу як унікального стратегічного ресурсу, який, як і будь-який ресурс, повинен використовуватися ефективно. Людина стала розглядатися як об'єкт інвестицій. Технологія управління людськими ресурсами спрямована на збільшення ефективності подібного роду інвестицій, їх капіталізацію.

Стратегія управління людськими ресурсами являє собою комплекс організаційних та економічних заходів, які спрямовані на формування колективу, повне використання його трудового та творчого потенціалу у виробничому процесі з метою забезпечення росту продуктивності праці та ефективності діяльності організації.

У зарубіжній літературі виділяють такі напрями стратегії управління людськими ресурсами:

– зниження частки оплати праці в загальних витратах на виробництво і реалізацію товарів;

– нерозривний зв'язок стратегії управління людськими ресурсами з основною стратегією фірми;

– безперервні інвестиції в людські ресурси для їх професійного зростання;

– розвиток організаційної культури;

– впровадження методів управління людськими ресурсами, відповідних менталітету працівників;

– постійне вдосконалення кадрової стратегії і політики;

– індивідуальний підхід до найбільш талановитих співробітників.

Формування та реалізація стратегії має відповідати таким вимогам [4, с. 83]:

– визначення пріоритетних внутрішніх процесів забезпечення успішної реалізації стратегії;

– втілення у реальність цілей внутрішніх процесів через створення вартості, управління;

– чітке формулювання і поінформованість співробітників;

– приведення у відповідність з виробленими стратегіями ресурсів підприємства з метою отримання найбільшої віддачі;

– визначення і вирішення проблем реалізації стратегії.

Стратегія управління персоналом буває двох видів: перша підпорядковується стратегії організації, а друга має бути єдиним цілим із нею. Стратегія управління персоналом підпорядковується конкретному типу корпоративної стратегії. Відповідно до варіанту стратегії організації вибирається стратегія управління персоналом (табл. 1).

Стратегія управління людськими ресурсами, будучи функціональною стратегією, повністю підпорядкована глобальній стратегії, а її розвиток і зміни визначаються тенденціями змін стратегічного управління загалом.

Отже, основними характеристиками стратегії управління людськими ресурсами є:

1. Стратегія управління людськими ресурсами залежить від великої кількості чинників, у тому числі від стратегії організації у цілому.

2. Цілі управління людськими ресурсами є часткою організаційних цілей, тобто є складовою частиною стратегії організації. Коло питань, окреслених цією стратегією, включає задоволення організації необхідним персоналом, його навчання, мотивацію, гнучкість, командну роботу і стабільні трудові відносини. Рішення всіх цих питань сприяє успішній реалізації корпоративної стратегії.

3. Стратегія управління людськими ресурсами має довгостроковий характер, що проявляється у зміні установок, мотивації, кваліфікації та структури трудового колективу, але ці зміни відбуваються, як правило, тільки через досить тривалий час.

Таким чином, фундаментальною метою стратегічного управління людськими ресурсами є створення стратегічної спроможності організації – за допомогою задоволення необхідності у кваліфікованих, прихильних і мотивованих працівниках, здатних забезпечити стійку конкурентну перевагу.

Більш конкретна мета стратегічного управління людськими ресурсами – вибір напряму розвитку організації в мінливому оточені шляхом формування та дотримання цілісної й дієвої політики управління персоналом.

Взявши за основу підходи до класичного стратегічного планування на підприємстві та принципи роботи з персоналом, можна виділити такі етапи розроблення стратегії управління персоналом підприємства:

– формування ключових установок (на основі зовнішньої і внутрішньої місії підприємства та положень загальної стратегії розвитку);

– визначення орієнтирів і обмежень стратегії управління персоналом (в основу яких покладено аналіз сильних та слабких сторін підприємства на галузевому регіональному ринку і тенденції локального ринку праці);

– планування стратегії управління персоналом, у тому числі розроблення стратегічних цілей, програм реалізації стратегії і переліків заходів, системи оцінки її ефективності. Також на даному етапі формується кадрова політика підприємства.

Формування стратегії управління персоналом може проходити двома способами (табл. 2).

На нашу думку, для успішного введення в дію та реалізації стратегічного управління персоналом мають виконуватися такі основні функціональні блоки [5, с. 119]:

– визначення необхідності в персоналі (планування кількості персоналу);

– забезпечення персоналом (аналіз маркетингової інформації у сфері персоналу, відбір персоналу, оцінка персоналу);

– навчання та розвиток персоналу (проведення навчання та організація кар'єрного росту персоналу);

Таблиця 1

Взаємозв'язок стратегії організації і стратегії управління персоналом

Стратегія організації	Стратегія управління персоналом	Реалізація стратегії управління персоналом
Підприємницька стратегія Реалізуються завдання високого фінансового ризику. Відбувається задоволення всіх потреб замовника. Відбувається швидка реалізація завдань із мінімальним їх аналізом.	Пошук та прийняття співробітників, які здатні ризикувати, проявляти ініціативу та готові нести відповідальність за свої дії. Головним є незмінність провідних працівників.	*Підбір і прийняття працівників:* підбір співробітників, які вміють ризикувати, щоб реалізувати поставлені перед ними завдання. *Мотивація працівників* здійснюється на конкурентному підґрунті. *Оцінка діяльності персоналу*: здійснюється на основі оцінки результатів діяльності. *Планування робочого місця* здійснюється відповідно до всіх потреб персоналу.
Стратегія динамічного зростання Реалізуються завдання середнього фінансового ризику. Здійснюється постійний контроль поточних і планування майбутніх цілей.	Пошук та прийняття співробітників, які будуть постійно закріплені, а також проявлятимуть гнучкість у своїх рішеннях під впливом змінного середовища та здатних ефективно співпрацювати один з одним.	*Підбір і прийняття працівників*: пошук працівників, здатних швидко пристосовуватися до частих змін внутрішнього і зовнішнього середовища. *Мотивація працівників* здійснюється на справедливій основі. *Оцінка діяльності персоналу*: здійснюється на попередньо обговорених умовах. *Планування робочого місця* здійснюється відповідно до всіх потреб персоналу та можливих їх змін у зв'язку з кар'єрним зростанням.
Стратегія прибутковості Головним завданням організації є постійна підтримка стабільного рівня прибутку. Мінімізація фінансових витрат. Максимально ефективна управлінська система.	Постійний контроль кількості персоналу та ефективності його діяльності. Мінімізація ризиків та закріпленості персоналу.	*Підбір і прийняття працівників*: набір персоналу здійснюється згідно з жорсткими критеріями відбору. *Мотивація працівників* здійснюється на справедливій основі. *Оцінка діяльності персоналу*: здійснюється жорстко, детально спланована.
Ліквідаційна стратегія Зменшення прибутків, продаж активів організації, мінімізація можливих збитків.	Скорочення персоналу, необхідність у працівниках, зацікавлених у короткочасній зайнятості.	*Підбір і прийняття працівників* мінімальний у зв'язку зі скороченням штату працівників. *Мотивація працівників*: відсутня.
Циклічна стратегія Порятунок організації, стабілізація її діяльності: мінімізація витрат, скорочення персоналу.	Скорочення персоналу, наявні працівники орієнтуються на подальші позитивні зміни і перспективи.	*Підбір і прийняття працівників*: продуманий, ретельний підбір колективу. Пошук спеціалістів широкого профілю. Потрібні різнобічно розвинені працівники. *Мотивація працівників*: продумана система стимулювання і преміювання. *Оцінка діяльності персоналу*: здійснюється ретельно.

Таблиця 2

Способи формування стратегії управління персоналом

Спосіб формування	Характеристика
Доверху	Підрозділи формують власну стратегію і план заходів, а лише потім відбувається злиття в загальний план організації
Донизу	Керівництво формує єдину стратегію розвитку підприємства, і лише потім відбувається формування стратегії та плану для кожного підрозділу

– правильне використання персоналу (введення персоналу, його адаптація, визначення змісту та результатів праці, забезпечення безпеки праці);

– мотивація персоналу (управління змістом та процесом мотивації персоналу);

– правове забезпечення процесу управління персоналом (правове регулювання трудових взаємовідносин).

Правильно вибрана стратегія управління персоналом забезпечує:

– своєчасне укомплектування кадрами з метою забезпечення безперебійного функціонування виробництва;

– формування необхідного рівня трудового потенціалу колективу підприємства за мінімізації витрат;

– стабілізацію колективу завдяки врахуванню інтересів працівників, надання можливостей для кваліфікаційного зростання та отримання інших пільг;

– формування більш високої мотивації до високопродуктивної праці;

– раціональне використання робочої сили за кваліфікацією та згідно зі спеціальною підготовкою.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, стратегія управління людськими ресурсами – спрямування дій керівництва стосовно персоналу, яке включає сукупність критеріїв, принципів, методів і форм організаційної поведінки, спрямованих на втілення у життя стратегії ефективного функціонування і розвитку організації. Стратегія організації включає у себе взаємозв'язок загальних цілей, політики і конкретних заходів, які мають бути виконані для досягнення стратегічних цілей організації.

Таким чином, кадрова політика організації є похідною від стратегії організації, а її характеристики залежать від напрямів стратегічного менеджменту, здійснюваного в організації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Торрингтон Д., Холл Л., Тэйлор С. Управление человеческими ресурсами : учебник. Москва : Дело и Сервис, 2004. 752 с.

2. Савченко В.А. Управління розвитком персоналу : навчальний посібник. Київ : КНЕУ, 2002. 351 с.

3. Одегов Ю.Г. Управление персоналом в структурно-логических схемах : учебник. Москва : Академический проект, 2005. 1088 с.

4. Потишняк О.М. Сучасна стратегія управління персоналом підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 2(19). С. 82–85.

5. Копняк К.В., Костунець Т.А. Планування та реалізація стратегії управління персоналом у забезпеченні конкурентних переваг підприємства. *Інноваційна економіка*. 2015. № 3(58). С. 117–121.

REFERENCES:

1. Torrington D., Kholl L., Teylor S. (2004) *Upravlenie chelovecheskimi resursami* [Human resources management]. Moscow: Delo i Servis. 752 p. (in Russian)

2. Savchenko V.A. (2002) *Upravlinnia rozvytkom personalu: navchalnyi posibnyk* [Personnel development management]. Kyiv: KNEU. 351 p.

3. Odegov Yu.G. (2005) *Upravlenie personalom v strukturno-logicheskikh skhemakh: uchebnik* [Personnel management in structural and logical circuits]. Moscow: Akademicheskiy proekt. 1088 p. (in Russian)

4. Potyshniak O.M. (2013) Suchasna stratehiia upravlinnia personalom pidpryiemstva [Modern strategy of personnel management of the enterprise]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 2 (19), pp. 82-85.

5. Kopniak K.V., Kostunets T.A. (2015) Planuvannia ta realizatsiia stratehii upravlinnia personalom u zabezpechenni konkurentnykh perevah pidpryiemstva [Planning and implementation strategy management personnel in promoting competitive edge enterprises]. *Innovatsiina ekonomika: naukovo-vyrobnychyi zhurnal*, no. 3 (58), pp. 117-121.

УДК 334.764.4

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ МІЖОРГАНІЗАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ ОБЛАСНИХ КОНТАКТНИХ ЦЕНТРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОПРАЦЮВАННЯ ЗВЕРНЕНЬ ДО ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

THE STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF CONSTRUCTION OF THE INTEGRATED SYSTEM OF INTER-ORGANIZATION COMMUNICATIONS OF THE REGIONAL CONTACT CENTERS OF THE NATIONAL SISTER SYSTEMS

Палагута С.С.
аспірант кафедри менеджменту,
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

Palaguta Sergey
PhD student,
Poltava University of Economics and Trade

У статті актуалізовано важливе завдання щодо вдосконалення інформаційно-комунікаційного інструментарію обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади за рахунок об'єднання на базі Урядового контактного центру (УКЦ) шляхом створення структурно-функціональної моделі побудови інтегрованої системи міжорганізаційних комунікацій, яка забезпечить налагоджений щільний зв'язок між установами за рахунок обміну інформацією й інноваційними процесами. Розглянуто структурно-функціональну модель побудови інтегрованої системи інформаційно-комунікаційного забезпечення взаємодії обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади, що показує напрями і способи віртуалізації комунікацій.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційний інструментарій, обласні контактні центри, Національна система опрацювання звернень, взаємодія, інформаційно-комунікаційні технології.*

В статье актуализирована важная задача по совершенствованию информационно-коммуникационного инструментария областных информационных центров Национальной системы обработки обращений в органы исполнительной власти за счет объединения на базе Правительственного контактного центра (ПКЦ) путем создания структурно-функциональной модели построения интегрированной системы межорганизационных коммуникаций, которая обеспечит налаженную плотную связь между учреждениями за счет обмена информацией и инновационными процессами. Рассмотрена структурно-функциональная модель построения интегрированной системы информационно-коммуникационного обеспечения взаимодействия областных информационных центров Национальной системы обработки обращений в органы исполнительной власти, которая показывает направления и способы виртуализации коммуникаций.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационный инструментарий, областные контактные центры, Национальная система обработки обращений, взаимодействие, информационно-коммуникационные технологии.*

This article updates the important task of improving the current tendency of information and communication tools of the regional contact centers of the National System of Processing of Appeals to the Executive Bodies of Ukraine, and determines that, first of all, it is necessary to establish a close connection between them through the exchange of information and innovative processes. In order for such relationships to be effective, it is first and foremost necessary to create within the information and communication system the shortest possible ways of interaction of regional contact centers, in accordance with the mechanisms and tools of partnership based on the use of ICT. One such mechanism in the process of creation and development is the formation of an appropriate infrastructure based on the application of partnership principles. To achieve the purpose of the study, a set of additional general and special methods were used: the method of systematic analysis; method of comparative analysis; method of structural-logical

modeling; method of complex analysis; statistical method; own observations. The structural and functional model of construction of the integrated system of information and communication support of interaction of regional contact centers of the National system of processing of appeals to bodies of executive power is considered, which shows directions and ways of virtualization of communications. Considering the process of building an integrated system of communication of regional contact centers of the National System of processing appeals to the executive authorities, it can be argued that the information and communication infrastructure, through which the process of communication will be organized, plays a crucial role in the development of interaction. Thus, to date, the widespread penetration of information and communication technologies in all spheres of society is a real and irreversible trend in world development. In the sphere of improving the management system, network infrastructure opens new prospects not only for interaction but also for the possibility of participation of regional contact centers of the National system of processing of appeals to the bodies of executive power in the process of making and implementing management decisions.

Key words: *information and communication tools, regional contact centers, national system of processing of contacts, interaction, information and communication technologies.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних умовах для України важливим завданням є визначення вектора розвитку інформаційно-комунікаційного забезпечення управлінської діяльності, який може бути вибраний з урахуванням міжнародного досвіду. У складних і нестабільних економічних умовах розвитку нашої країни, у період посилення конкурентної боротьби, зокрема на світових ринках, необхідно використовувати нові технології, ефективні інструменти підвищення рівня добробуту країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) є динамічним, тому тему їх модернізації останнім часом широко досліджують українські та зарубіжні вчені. У частині використання ІКТ для вдосконалення системи управління ці питання вивчали Ю. Алексєєва, В. Боклаг, М. Дітковська, О. Дудкіна, С. Кандзюба, О. Карпенко та інші дослідники. Але інтенсивність змін вимагає постійного поглиблення отриманих раніше знань і вироблення інноваційних підходів до розв'язання практичних завдань із використанням ІКТ, зокрема у публічній сфері.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Невирішеною частиною описаної вище проблематики є вдосконалення процесів взаємодії обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади за рахунок інформаційно-комунікаційного інструментарію.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Оперативне реагування на потреби кожної конкретної людини, вирішення порушених нею питань є необхідною передумовою для налагодження ефективної взаємодії між органами державної влади і громадянами та важливим складником формування довіри людини до держави та її владного апарату. Особливої актуальності ця тема набуває в контексті перспективи європейської інтеграції України, тим більше що право на належне врядування розглядається багатьма європейськими інституціями як одне з базових прав, які мають неодмінно забезпечуватися державою.

Відповідно до Закону України «Про звернення громадян», пропозиції, заяви і скарги можуть надходити від громадян до органів державної влади відповідно до їх функціональних обов'язків не тільки у письмовій, а й в усній формі. Одним із засобів усного звернення до органів виконавчої влади в останні роки стало створення та забезпечення функціонування телефонних «гарячих ліній» [2].

Державна установа «Урядовий контактний центр» та органи виконавчої влади спрямовують свою діяльність на забезпечення оперативного розгляду звернень, що надійшли на «гарячу лінію», вжиття заходів для вирішення порушених у них питань і задоволення законних прав та інтересів заявників.

У системі державних органів існують 17 регіональних контактних центрів: Дніпропетровський, Закарпатський, Запорізький, Івано-Франківський, Кіровоградський, Київський, Луганський, Львівський, Миколаївський, Одеський, Полтавський, Рівненський, Сумський, Херсонський, Хмельницький, Черкаський обласні контактні центри, а також контактний центр міста Києва.

У п. 1 Положення про Національну систему опрацювання звернень до органів виконавчої влади встановлено, що цей документ визначає порядок функціонування системи контактних центрів, які за допомогою засобів телекомунікації забезпечують за принципом «єдиного вікна» оперативний розгляд органами влади звернень громадян [2].

Удосконалення інформаційно-комунікаційного інструментарію є важливим складником системи заходів щодо розвитку обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади.

Для вдосконалення інформаційно-комунікаційного інструментарію обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади пропонуємо об'єднати на базі Урядового контактного

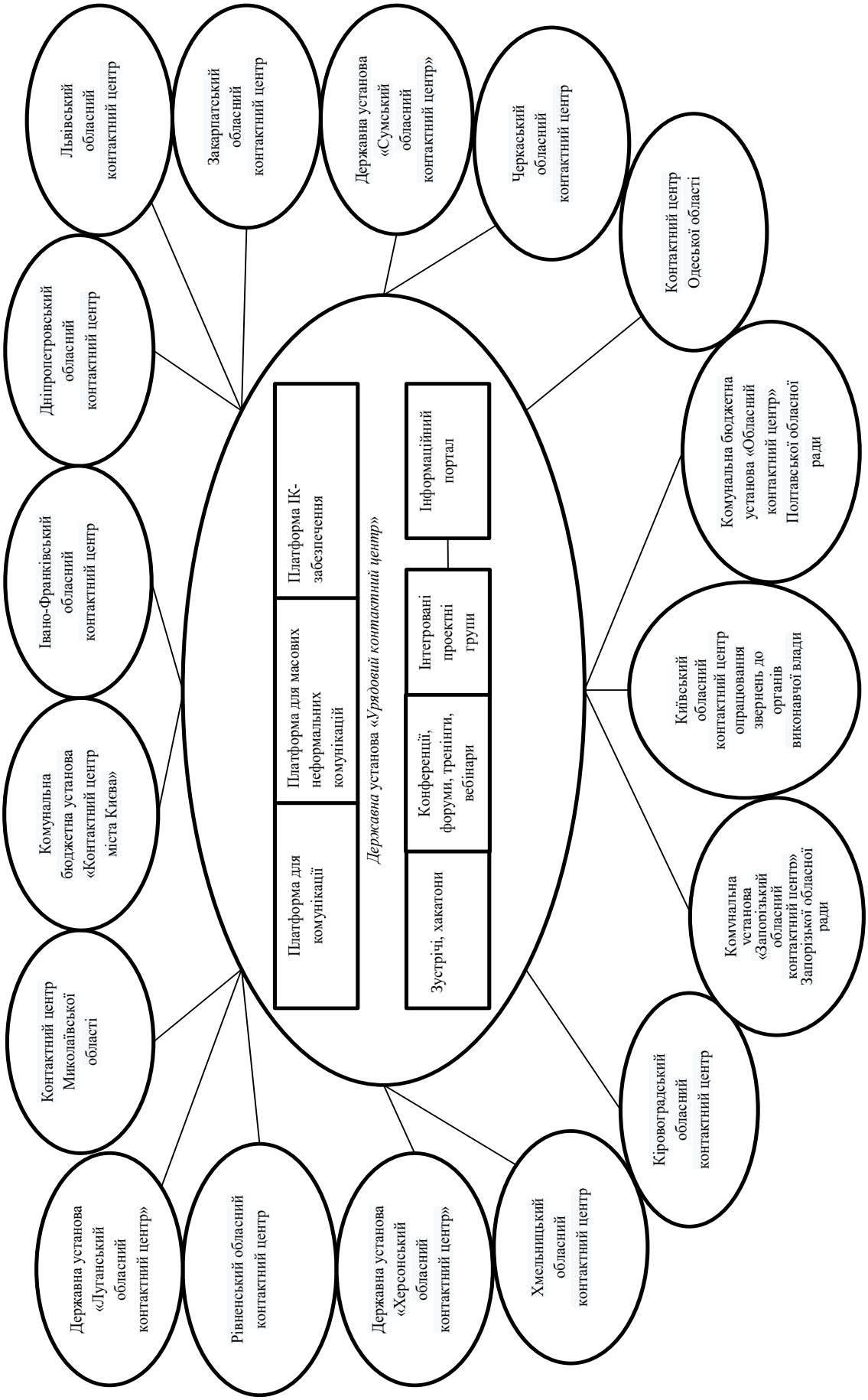

Рис. 1. Структурно-функціональна модель формування інтегрованої системи комунікацій контактних центрів

центру (УКЦ) обласні контактні центри за рахунок створення єдиного інформаційного простору (створення структурно-функціональної моделі побудови інтегрованої системи міжорганізаційних комунікацій).

Щоб поліпшити існуючі тенденції інформаційно-комунікаційного інструментарію обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади України, потрібно, передусім, налагодити щільний зв'язок між ними за рахунок обміну інформацією, інноваційними процесами. Щоб такі відносини стали ефективними, усередині системи інформаційно-комунікаційного забезпечення, насамперед, потрібно створити найкоротші шляхи взаємодії обласних контактних центрів відповідно до механізмів та інструментів партнерства на основі використання ІКТ. Одним із таких механізмів у процесі створення і розвитку є формування відповідної інфраструктури на основі застосування принципів партнерства.

Для структуризації та розвитку процесів взаємодії обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади сформуємо єдиний інформаційний простір. Для цього пропонуємо структурно-функціональну модель побудови інтегрованої системи міжорганізаційних комунікацій, яка передбачає складний мережевий тип взаємодії (рис. 1).

Дана структурно-функціональна модель побудови інтегрованої системи інформаційно-комунікаційного забезпечення взаємодії обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади показує напрями і способи віртуалізації комунікацій на виділених трьох платформах. Функціональними елементами взаємодій є платформа для комунікацій, платформа для масових комунікацій, платформа інформаційно-комунікаційного забезпечення.

Розглядаючи процес побудови інтегрованої системи комунікацій обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади, можна стверджувати, що вирішальну роль у розвитку взаємодії відіграє інформаційно-комунікаційна інфраструктура, за допомогою якої відбуватиметься організація комунікаційного процесу. У моделі виділено існуючі способи комунікації. Проте вони не є достатніми. Для більш ефективного використання комунікаційного потенціалу пропонуємо розширити способи комунікації і здійснити їх реалізацію на платформі для масових неформальних комунікацій, яка об'єднує всіх учасників.

Для інформаційно-комунікаційного забезпечення взаємодії проектних груп пропонуємо впровадити інформаційний портал. Цей портал допоможе моніторити процеси взаємодії, збалансовувати доступ до єдиного інформаційного простору та забезпечувати ефективність використання потенціалу взаємодії.

Також визначимо основні етапи забезпечення взаємодії обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади в процесі здійснення інноваційної діяльності:

– на першому етапі визначається єдина державна політика у сфері інноваційної діяльності Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади, здійснюється законопроектна робота;

– на другому етапі для впровадження структурно-функціональної моделі формування інтегрованої системи комунікацій та визначення напрямів забезпечення взаємодії контактних центрів варто розглянути пріоритетні галузі та напрями перспективного розвитку інформаційних технологій, передусім це системи управління, системи автоматизованого проектування та інтелектуальні системи підтримки прийняття рішень. Дані системи передбачають створення програмного забезпечення та його експорт, роботу з базами даних, консультації.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, повсюдне проникнення інформаційно-комунікаційних технологій у всі сфери життєдіяльності суспільства є реальною і незворотною тенденцією світового розвитку. У сфері вдосконалення системи управління мережева інфраструктура відкриває нові перспективи не тільки для взаємодії, а й можливості для участі обласних контактних центрів Національної системи опрацювання звернень до органів виконавчої влади в процесі прийняття та реалізації управлінських рішень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вебсайт Комунальної бюджетної установи «Обласний контактний центр» Полтавської обласної ради. URL : http://pl-oblasniy-kontaktniy-centr.blogspot.com (дата звернення: 21.07.19).

2. Вебсайт Державної установи «Урядовий контактний центр». URL : https://www.ukc.gov.ua/ (дата звернення: 21.07.19).

3. Вебсайт Державної установи «Закарпатський обласний контактний центр». URL : https://carpathia.gov.ua/view_company/741 (дата звернення: 26.07.19).

4. Вебсайт Комунальної установи «Запорізький обласний контактний центр» Запорізької обласної ради. URL : http://okc.zoda.gov.ua/ (дата звернення: 26.07.19).

5. Вебсайт Київського обласного контактного центру опрацювання звернень до органів виконавчої влади. URL : http://koda.gov.ua/kontakti_1394010669/kiivskiy-oblasniy-kontaktniy-centr/ (дата звернення: 26.07.19).

6. Вебсайт Львівського обласного контактного центру. URL : https://112.loda.gov.ua/ (дата звернення: 26.07.19).
7. Вебсайт Контактного центру Миколаївської області. URL : http://www.mk.gov.ua/ua/oda/zvg/1368535875/ (дата звернення: 28.07.19).
8. Вебсайт Рівненського обласного контактного центру. URL : http://rrcc.rv.gov.ua/ (дата звернення: 29.07.19).
9. Вебсайт Черкаського обласного контактного центру. URL : http://ck-oda.gov.ua/derzhavna-ustanova-cherkaskyj-oblasnyj-kontaktnyj-tsentr/ (дата звернення: 28.07.19).

REFERENCES:

1. The website of the Communal Budget Set “Regional Contact Center” for the sake of Poltava Regional. URL: http://pl-oblasniy-kontaktniy-centr.blogspot.com. (accessed 21 July 2019).
2. The website of the State-owned Establish «Government Contact Center». URL: https://www.ukc.gov.ua/. (accessed 21 July 2019).
3. Set up the Transcarpathian Regional Contact Center website. URL: https://carpathia.gov.ua/view_company/741. (accessed 26 July 2019).
4. The website of the Communal Install льно Zaporizhzhya Regional Contact Center ’Zaporizhzhya Regional Cloud Center. URL: http://okc.zoda.gov.ua/. (accessed 26 July 2019).
5. The website of the Kyiv Regional Contact Center for Animal Welfare to the authorities. URL: http://koda.gov.ua/kontakti_1394010669/kiivskiy-oblasniy-kontaktniy-centr/. (accessed 26 July 2019).
6. Website of the Lviv Regional Contact Center. URL: https://112.loda.gov.ua/. (accessed 26 July 2019).
7. Website of the Contact Center of Mykola Oblast. URL: http://www.mk.gov.ua/ua/oda/zvg/1368535875/. (accessed 28 July 2019).
8. Website of the Rivne Regional Contact Center. URL: http://rrcc.rv.gov.ua/. (accessed 29 July 2019).
9. Website of the Cherkasy Regional Contact Center. URL: http://ck-oda.gov.ua/derzhavna-ustanova-cherkaskyj-oblasnyj-kontaktnyj-tsentr/. (accessed 28 July 2019).

УДК 334.012.64

МАЛИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

SMALL BUSINESS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Пономаренко І.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики та маркетингу,
Київський національний університет технологій та дизайну

Воловненко К.В.
аспірант кафедри статистики,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

Ponomarenko Igor
Candidate of Sciences (Economics), Associate professor,
Associate Professor of the Economic Cybernetics and Marketing Department,
Kyiv National University of Technologies and Design

Volovnenko Kateryna
Graduate student of the Statistics Department,
National Economic University named after Vadym Hetman

Статтю присвячено дослідженню впливу малих підприємств на соціально-економічний розвиток України у сучасних умовах. Доведено необхідність підтримки органами державного управління суб'єктів малого підприємництва для забезпечення їх ефективного функціонування та дотримання відповідного рівня конкурентоспроможності на національному та міжнародному рівнях. Представлено основні структури державного управління та програми, за якими здійснюється підтримка малих підприємств в Україні. Визначено необхідність залучення міжнародних інституцій для підтримки малого бізнесу шляхом надання грантової допомоги або інвестиційних ресурсів. Наведено оцінку представників малого бізнесу щодо основних ризиків, які негативно впливають на ведення підприємницької діяльності. Визначено основні напрями діяльності, які доцільно здійснювати суб'єктам малого підприємництва у найближчій перспективі, що пояснюється їх істотним потенціалом.

Ключові слова: *малі підприємства, ефективність, Європейський Союз, конкурентоспроможність, міжнародне економічне середовище.*

Статья посвящена исследованию влияния малых предприятий на социально-экономическое развитие Украины в современных условиях. Доказана необходимость поддержки органами государственного управления субъектов малого предпринимательства для обеспечения их эффективного функционирования и поддержания соответствующего уровня конкурентоспособности на национальном и международном уровнях. Представлены основные структуры государственного управления и программы, по которым осуществляется поддержка малых предприятий в Украине. Определена необходимость привлечения международных институтов для поддержки малого бизнеса путем предоставления грантовой помощи или инвестиционных ресурсов. Представлена оценка малого бизнеса по основным рискам, которые негативно влияют на ведение предпринимательской деятельности. Определены основные направления деятельности, которые целесообразно осуществлять субъектам малого предпринимательства в ближайшей перспективе, что объясняется их существенным потенциалом.

Ключевые слова: *малые предприятия, эффективность, Европейский Союз, конкурентоспособность, международная экономическая среда.*

The article is devoted to the study of the influence of small enterprises on the socio-economic development of Ukraine in modern conditions. The necessity of supporting government bodies of small businesses to ensure their

effective functioning and maintain an appropriate level of competitiveness at the national and international levels is proved. The advantages of small enterprises include the ability to quickly adapt to market conditions, quickly changing the range of products and services that do not require significant investments and are characterized by high demand among the population. Providing favorable conditions for the development of small enterprises by state institutions will help to neutralize the influence of negative factors in times of crisis, and during periods of growth will accelerate the pace of economic growth. The basic structures of public administration and programs for which support is provided to small enterprises in Ukraine are presented. The necessity of attracting international institutions to support small businesses by providing grant assistance or investment resources is identified. Changes in legislation, along with this, provide for the study of risks that may arise. At this stage, the Government is considering ways to increase the tax burden for IT companies, a significant number of which position themselves as small businesses. Given the desire to increase the tax base for small enterprises, there may be a risk of being mistakenly identified, which will lead to an increase in the tax burden. Therefore, government should develop a set of measures to prevent destructive processes that could lead to weakening business activity of small businesses. It was established that in the process of a comprehensive analysis, it is envisaged to use data from various sources: relevant information from official statistics agencies, international organizations involved in studying the business environment in Ukraine. An assessment of small business on the main risks that negatively affect the conduct of business is provided. The main areas of activity that are appropriate for small businesses in the near future are identified, which is explained by their significant potential.

Key words: *small businesses, efficiency, European Union, competitiveness, international economic environment.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Національна економічна система постійно трансформується завдяки низці чинників зовнішнього та внутрішнього середовища. Комплексні процеси призводять до змін за видами економічної діяльності, що спонукає окремі підприємства адаптуватися для забезпечення певного рівня конкурентоспроможності. Порівняно з великими та середніми компаніями малий бізнес володіє набагато меншими ресурсами, що змушує невеликі підприємства розробляти відповідні стратегії, які дають змогу забезпечити їх функціонування у довгостроковій перспективі. Поряд із цим органи державного управління повинні створювати умови для сталого розвитку малих суб'єктів підприємницької діяльності, оскільки недостатній рівень підтримки негативно відображається на бізнес-активності та призводить до скорочення кількості малих компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженню питань комплексного аналізу малих підприємств в Україні присвячено праці таких вітчизняних учених, як З. Варналій, С. Ващаєв, М. Денисенко, М. Долішній, М. Єрмошенко, М. Козоріз, О. Мазур, І. Манцуров, С. Мочерний, С. Реверчук, Н. Чухрай та ін. Представники української науки досліджують різні аспекти функціонування та розвитку малих суб'єктів підприємницької діяльності, використовуючи відповідне статистичне забезпечення.

Поряд із цим великого значення набувають дослідження особливостей державної підтримки малих підприємств, а також вивчення міжнародних програм, особливо реалізовуваних інституціями в рамках ЄС, що пояснюється інтеграцією України у зазначену спільноту та запровадженням відповідних стандартів розвитку підприємницької діяльності. У процесі комплексного аналізу передбачається застосування даних із різних джерел: відповідної інформації офіційних органів статистики, міжнародних організацій, які займаються питаннями вивчення бізнес-середовища в Україні.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою статті є визначення існуючих проблем у функціонуванні та перспектив розвитку малих підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Згідно зі звітом Світового банку Doing Business 2019, Україна посіла 71-е місце (у 2018 р. – 76-е місце), тобто спостерігається певне поліпшення нормативно-правової бази, яка сприяє розвитку підприємницької діяльності. Проте існує потреба в реалізації комплексних реформ, які дадуть змогу створити передумови для подальшого розвитку бізнес-середовища. У першу чергу органам державного управління необхідно звернути увагу на суб'єкти малого підприємництва, які виступають важливим елементом національної економічної системи, оскільки виробляють певну кількість товарів та послуг, залучаючи економічно активне населення [1].

До переваг малих підприємств належить можливість оперативно підлаштовуватися під кон'юнктуру ринку, швидко змінюючи асортимент продукції та послуг, які не потребують значних вкладень грошових коштів та характеризуються високим попитом серед населення. За певних умов суб'єкти малої підприємницької діяльності також можуть змінювати локацію в межах одного місця або навіть регіонів країни. Поряд із цим великий та середній бізнес має значно більше можливостей для реалізації довготривалих проектів, запровадження інновацій та залучення істотної частки клієнтів [2; 3].

Орієнтація України на ЄС та реалізація комплексу заходів стосовно інтеграції в основні структури співдружності передбачають здійснення комплексних реформ, серед яких розвиток національної економічної системи та створення передумов для ведення бізнесу займають важливе місце. В Україні на державному рівні реалізуються програми щодо підтримки малого та середнього бізнесу:

I. Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України:

1. Бюджетна дотація для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції.

2. Часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання.

3. Державна підтримка фермерських господарств.

4. Регіональні програми розвитку АПК.

II. Державна служба зайнятості:

- започаткування власного бізнесу за сприяння Державної служби зайнятості шляхом залучення безробітних до організації підприємницької діяльності.

III. Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України:

1. Податкові та митні пільги.

2. Отримання «зеленого» тарифу.

IV. Антимонопольний комітет України:

1. Державна допомога суб'єктам господарювання.

2. Портал державної допомоги [4].

ЄС також має програми для підтримки малого бізнесу, серед яких необхідно виділити Horizon 2020, що включає 13 інструментів підтримки. Зазначена програма покликана сприяти реалізації стартапів та розвитку малих компаній, що пропонують інноваційні проекти, які мають істотний потенціал та можуть бути реалізовані в країнах – членах ЄС або на території держав-партнерів. Механізм стимулювання підприємницької діяльності передбачає надання підтримки у вигляді грантів або сумісного фінансування, яке передбачає поєднання грантів з інвестиціями [5].

Іншою важливою програмою ЄС із розвитку малого та середнього бізнесу є COSME (Competitiveness of Enterprises and Small and Medium-sized Enterprises – Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу), яка реалізується впродовж 2014–2020 рр. У рамках програми передбачається використати 2,3 млрд євро шляхом участі у пайовому капіталі малих та середніх компаній. Із першого кварталу 2017 р. українські компанії мають можливість приймати участь у проекті, який дає доступ до 900 млн євро.

У рамках COSME компанії мають можливість прийняти участь у 23 програмах, що поєднані у три групи:

1. Створення передумов для виходу малих компаній на зовнішні ринки шляхом проведення консультацій для даних суб'єктів підприємницької діяльності стосовно здійснення експортно-імпортних операцій на ринках ЄС та світу.

2. Підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних малих суб'єктів підприємницької діяльності у міжнародному економічному середовищі завдяки просуванню інтернаціоналізації кластерів, визначенню та усуненню зайвих регуляторних бар'єрів.

3. Підвищення освітнього рівня представників малого бізнесу завдяки реалізації навчальних програм, проведенню секторальних тренінгів, семінарів, програм з обміну, стажувань тощо [6].

Приватні компанії у сфері малого бізнесу мають певні можливості стосовно отримання державної підтримки в Україні, а також залучення фінансової допомоги від міжнародних інституцій. Зміни законодавста, поряд із цим, передбачають дослідження ризиків, які можуть виникнути. На даному етапі уряд розглядає можливості стосовно підвищення рівня податкового навантаження для компаній у сфері ІТ, значна кількість яких позиціонує себе як суб'єкти малої підприємницької діяльності. В умовах бажання збільшити податкову базу для малих підприємств може виникнути ризик бути помилково ідентифікованими, що призведе до зростання податкового навантаження. Отже, органи державного управління повинні розробити комплекс заходів стосовно уникнення деструктивних процесів, які можуть призвести до послаблення ділової активності малого бізнесу.

У процесі розроблення або вдосконалення стратегії розвитку малих суб'єктів підприємницької діяльності необхідно враховувати не лише дані офіційної статистики, а й орієнтуватися на комплексні дослідження, які передбачають опитування представників зазначених бізнес-структур. Так, ЛІГА:ЗАКОН та ЕВА в рамках проекту Unlimit Ukraine провели у 2018 р. дослідження «Індекс настроїв малого бізнесу». На рис. 1 представлено рейтинг чинників, які негативно впливали на розвиток малого бізнесу в Україні у 2018 р.

Отримані результати показують, що, за оцінками представників мало бізнесу, найбільші ризики для ведення підприємницької діяльності у 2018 р. спричиняв рівень інфляції. Поряд із цим до найбільш деструктивних чинників належать рівень податкового навантаження та корупції, а також дефіцит кваліфікованих працівників, що пов'язано зі специфікою попиту на навчання за відподними професіями, а також із міграцією певної чисельності економічно активного населення в інші країни світу.

Розглядаючи перспективи розвитку суб'єктів малого підприємництва в Україні, важливо визначити основні напрями діяльності, які доцільно здійснювати у 2019 р. Серед актуальних бізнес-ідей необхідно звернути увагу на такі

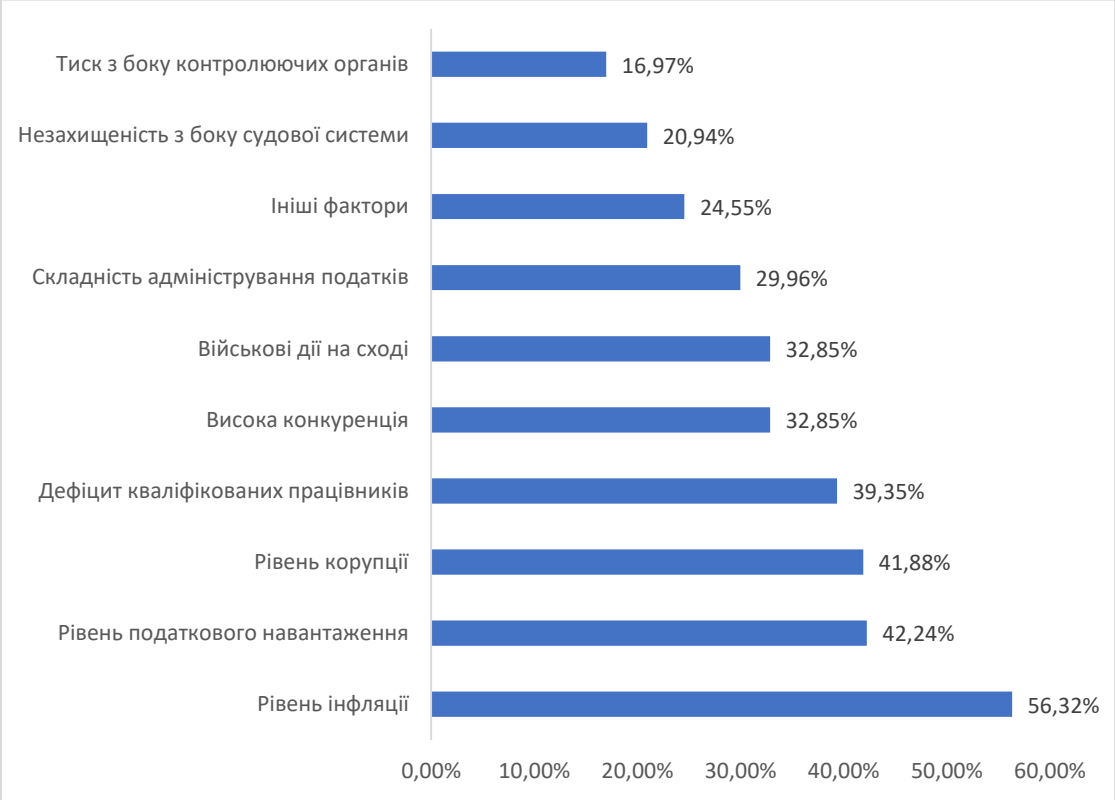

Рис. 1. Рейтинг чинників, які негативно впливали на розвиток малого бізнесу в Україні у 2018 р. [7]

види діяльності, що характеризуються істотним потенціалом:

1. Нішовий Інтернет-магазин.
2. Доставка їжі з ресторанів.
3. Агентство нерухомості.
4. Бізнес по франшизі.
5. Служба таксі.
6. Освітні курси.
7. Коворкінг-центр.
8. Рекрутингова агенція.
9. Продаж електроніки, яка була у вжитку.
10. Сервіс перегонки автомобілів.
11. Манікюр на дому.
12. Хостел [8].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Суб'єкти малого підприємництва є важливим елементом національної економічної системи, оскільки дають змогу забезпечити сталий розвиток країни у довгостроковій перспективі. Представлені компанії здійснюють істотний внесок у соціальну сферу завдяки залученню значної чисельності трудових ресурсів в економічні процеси, оплату відповідної заробітної плати працівникам, а також відрахування соціальних внесків згідно з чинним законодавством.

Окреслені факти свідчать про необхідність підтримки малих підприємств на різних рівнях управління, передусім йдеться про національні та місцеві органи. Поряд із цим доцільно долучатися до міжнародних програм, які за допомогою грантових програм або залучення інвестицій дають змогу реалізовувати комплекс заходів, орієнтованих на підвищення конкурентоспроможності малих підприємств на національному та міжнародному рівнях.

Для розроблення ефективних стратегій розвитку малих суб'єктів підприємницької діяльності необхідно забезпечити агрегацію інформації з різних джерел, що включають дані від офіційних органів статистики та різноманітних організацій, які займаються вивченням проблем функціонування малого бізнесу та перспективами його сталого розвитку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Doing Business 2018: Reforming to Create Jobs : вебсайт. URL : https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf (дата звернення: 12.09.2019).

2. Чубукова О.Ю., Раллє Н.В. Складові інноваційної економіки – освіта, технологічні уклади, когнітивні технології. *Науковий вісник Полісся*. 2016. № 3(7). С. 130–133.

3. Rzepka A., Ślusarczyk B., Correlation and dependence between: Business-Globalisation-Information Society and Global Society. *International Journal of Management Invention*. 2016. Vol. 5 Is. 1. P. 39–45. ISSN 2319-8028.

4. Підтримка малого і середнього підприємництва на державному рівні : вебсайт. URL : http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fd7fb228-3d3c-43d6-a9a5-34eea3e04718&title=PidtrimkaMalogoISerednogoPidprimnitstvaNaDerzhavnomuRivni (дата звернення: 12.09.2019).

5. Horizon 2020: EIC Accelerator Pilot : вебсайт. URL : https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/eic-accelerator-pilot (дата звернення: 12.09.2019).

6. ПРОГРАМА COSME : вебсайт. URL : https://eu-ua.org/cosme (дата звернення: 12.09.2019).

7. Індекс настроїв малого бізнесу: Спільне дослідження ЛІГА:ЗАКОН та ЕВА в рамках проекту Unlimit Ukraine : вебсайт. URL : https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/Indeks-nastroyiv-malogo-biznesu.pdf (дата звернення: 12.09.2019).

8. Актуальний бізнес в Україні 2018–2019: ТОП-12 ідей : вебсайт. URL : https://lemarbet.com/ua/biznes-v-ukraine/aktualnyj-biznes-v-ukraine-top-7-vostrebovannyh-idej/ (дата звернення: 12.09.2019).

REFERENCES:

1. Doing Business 2018: Reforming to Create Jobs. Available at: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2018-Full-Report.pdf (accessed 12 September 2019).

2. Chubukova O.Yu., Rallye N.V. (2016) Skladovi innovatsiynoyi ekonomiky – osvita, tekhnolohichni uklady, kohnityvni tekhnolohiyi [Components of innovative economy – education, technological way, cognitive technologies]. Naukovyy visnyk Polissya, vol. 3, no. 7, pp. 130-133. (in Ukrainian)

3. Rzepka A., Ślusarczyk B. (2016). Correlation and dependence between: Business-Globalisation-Information Society and Global Society, International Journal of Management Invention, Volume 5 Issue 1, January 2016, ISSN 2319-8028s. 39-45. (in Polish)

4. Pidtrymka maloho i serednoho pidpryiemnytstva na derzhavnomu rivni [Support for small and medium-sized enterprises at the state level]. Available at: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fd7fb228-3d3c-43d6-a9a5-34eea3e04718&title=PidtrimkaMalogoISerednogoPidprimnitstvaNaDerzhavnomuRivni (accessed 12 September 2019).

5. Horizon 2020: EIC Accelerator Pilot. Available at: https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/eic-accelerator-pilot (accessed 12 September 2019).

6. COSME PROGRAM [PROHRAMA COSME]. Available at: https://eu-ua.org/cosme (accessed 12 September 2019).

7. Indeks nastroiv maloho biznesu: Spilne doslidzhennia LIHA:ZAKON ta EVA v ramkakh proektu Unlimit Ukraine [Small Business Attitudes Index: Joint LEAGUE RESEARCH: LAW AND EVA under Unlimit Ukraine]. Available at: https://eba.com.ua/wp-content/uploads/2018/03/Indeks-nastroyiv-malogo-biznesu.pdf (accessed 12 September 2019).

8. Aktualnyi biznes v Ukraini 2018-2019: TOP 12 idei [Current Business in Ukraine 2018-2019: TOP 12 Ideas]. Available at: https://lemarbet.com/ua/biznes-v-ukraine/aktualnyj-biznes-v-ukraine-top-7-vostrebovannyh-idej/ (accessed 12 September 2019).

УДК 336.67

КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

KEY ANALYSIS ASPECTS OF THE FINANCIAL SITUATION IN THE HEALTH CARE SECTOR

Пробоїв О.А.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної економіки, маркетингу і менеджменту
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

Proboyiv Olga
Candidate (PhD) of Economy, Associate Professor,
Chair of International Economy, Marketing and Management
Ivano-Frankivsk Educational-Scientific Management Institute TNEU

У статті розглянуто сутність і зміст поняття «фінансовий аналіз діяльності підприємства», визначено його роль та значення в системі важелів управління. Обґрунтовано напрями проведення аналізу фінансового стану підприємства на основі певної системи фінансових показників. Досліджено концептуальні підходи до процесу проведення фінансового аналізу всіх наявних активів і майна підприємства, а також до всебічної оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання для окреслення можливих напрямів майбутнього розвитку. Проведено комплексний фінансовий аналіз ДЗ «ССС «Гірське повітря» на основі сукупності показників оборотності активів, ліквідності й платоспроможності, фінансової стійкості та прибутковості капіталу за даними фінансової звітності впродовж кількох років, що дало змогу об'єктивно визначити фінансовий стан санаторію.

Ключові слова: *фінансовий аналіз діяльності, фінансовий стан підприємства, оборотність активів, ліквідність, платоспроможність, фінансова стійкість, прибутковість та рентабельність.*

В статье рассмотрены сущность и содержание понятия «финансовый анализ деятельности предприятия», определены его роль и значение в системе рычагов управления. Обоснованы направления проведения анализа финансового состояния предприятия на основании определенной системы финансовых показателей. Исследованы концептуальные подходы к процессу проведения финансового анализа всех имеющихся активов и имущества предприятия, а также к всесторонней оценке финансового состояния субъекта ведения хозяйства для определения возможных направлений будущего развития. Проведен комплексный финансовый анализ ДЗ «ССС «Горный воздух» на основе совокупности показателей оборотности активов, ликвидности и платежеспособности, финансовой стойкости и прибыльности капитала по данным финансовой отчетности на протяжении нескольких лет, что позволило объективно определить финансовое состояние санатория.

Ключевые слова: *финансовый анализ деятельности, финансовое состояние предприятия, оборотность активов, ликвидность, платежеспособность, финансовая стойкость, прибыльность и рентабельность.*

The article provides evidence of the chosen theme relevance which consists in the necessity for each business to assess its financial status so that to find ways to improve its financial stability and to overcome crisis phenomena, to monitor the situation on the market and to take efforts to increase its product or service competitiveness. The article examines the essence and content of the notion "financial analysis of a business activity", defines its role and importance in the system of management tools. The article also formulates the objective of the research, which consists in defining the conceptual approaches to execution of financial analysis of all available assets and property of a business as well as a comprehensive assessment of the financial situation of an economic entity with the aim to define problems in its operations and to outline possible directions of the future development. Possible directions of the financial situation analysis are justified on the basis of the financial parameters system (coefficients of liquidity, business activity, profitability and capital structure). A complex financial analysis of the state company "Sanatorium Girske Povitria" has been made on the basis of a set of indicators of the working assets, liquidity and solvency, financial stability and return on equity according to the financial records for past several years. This allowed to objectively

defining the current financial situation of the health resort. By the obtained results of the financial analysis, the objective conclusions have been made as for the causes of the current financial problems and a negative financial situation of the health resort. Some steps have been outlined which in the future would permit to take the given state company of a sanatorium type out of loss making and neglected businesses list and make it profitable and thriving, provided that the required funds and investment projects would be attracted to purchase modern equipment and the required diagnostic appliances of the latest type and to provide propper hygene conditions and health care, to bring about more visitors and wishing to recover persons.

Key words: *financial analysis of the activity, financial situation in a business, assets turnover, liquidity, solvency, financial stability, profitability and cost-effectiveness.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У сучасних динамічних і непередбачуваних умовах ринкової економіки підприємство як суб'єкт здійснює свою господарську діяльність самостійно, проте конкуренція, котра проявляється у змаганні підприємств за споживача виготовленої ними продукції, змушує його враховувати інтереси та запити ринку. Підприємство будь-якої організаційно-правової форми й форми власності, яке програє у цій ринковій грі, зазвичай стає банкрутом, а отже, не може генерувати дохід та оплачувати вартість спожитих ним послуг (електроенергії, води, газу), своєчасно розраховуватися з бюджетом у разі перевищення зобов'язань за платежами над вартістю його майна. Отже, щоб не стати банкрутом, підприємство повинно постійно стежити за ринковою ситуацією і докладати зусиль для підвищення конкурентоздатності власного продукту (послуги). Для цього суб'єкту господарювання вкрай необхідно оцінювати свій фінансовий стан і здійснювати пошук шляхів підвищення та зміцнення фінансової стійкості для подолання кризових явищ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблеми визначення сутності й змісту фінансового аналізу діяльності підприємства розроблялися у працях багатьох зарубіжних учених, таких, як: Є. Брігхем, Дж. Х'юстон, Р.С. Хіггінс та ін. Результати досліджень методичних аспектів оцінювання фінансового стану підприємства висвітлювалися у працях вітчизняних учених: В. Багрова, І. Бойчик, М. Білик, Л. Буряк, С. Булгакова, Ф. Бутинця, О. Верланова, О. Деркача, В. Івахненко, М. Коробова, Є. Мних, А. Поддєрьогіна, В. Подолянської, Л. Руденко, С. Салиги, С. Селезньової, А. Шеремети та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Ураховуючи вагомі напрацювання вітчизняних дослідників щодо питань оцінки фінансового становища підприємства, у зарубіжній і вітчизняній практиці немає більшменш чітко регламентованого набору фінансових коефіцієнтів для проведення такого аналізу. Кожен з авторів визначає склад використовуваних ним показників для проведення фінансового аналізу виходячи із власних наукових доробків і міркувань, у результаті чого досить складно об'єктивно оцінювати фінансовий стан діючого підприємства. Тому у даному дослідженні увага приділяється проведенню аналізу фінансового стану підприємства на основі існуючих підходів.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою дослідження є визначення концептуальних підходів до процесу проведення фінансового аналізу всіх наявних активів і майна підприємства, а також усебічної оцінки фінансового стану суб'єкта господарювання для окреслення можливих напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Опираючись на думку О.Ю. Верланова [2, с. 109] та О.В. Деркач [3, с. 1], управління матеріальними й фінансовими потоками суб'єкта господарювання в складних і непередбачуваних умовах зовнішнього середовища потребує формування гнучкої системи прийняття рішень, яка повинна базуватися на комплексній оцінці фінансового стану з урахуванням розумного послідовного набору даних і відбору показників, котрі допоможуть визначити ризики та спрогнозувати майбутній розвиток подій.

Перш ніж вести мову про сутність і зміст фінансового аналізу, слід з'ясувати його роль і значення в системі важелів управління підприємством. Етимологічне слово «аналіз», що походить від грецького analisis, тлумачиться як вивчення або наукове дослідження будь-чого шляхом розчленування, розкладання цілого на його складові елементи. Такий розподіл єдиного цілого на окремі частини дає можливість з'ясувати внутрішню суть і природу різних процесів та явищ, а також їхню залежність від певних чинників, оскільки без такого виокремлення елементів від цілого глибоке вивчення більшості предметів і явищ, що відбуваються у суспільстві, є неможливим.

Вивчення діяльності підприємства будь-якої форми власності потребує аналогічного підходу, адже кожен суб'єкт функціонує в умовах дії ринкових механізмів, які невпинно змінюються під впливом макроекономічних процесів у країні і на світових ринках, а також усі підприємства працюють у рамках окремих специфічних завдань відповідно до мети і цілей, передбачених у їхніх статутах. Отже, основою для обґрунтування і прийняття ефективних управлінських рішень має бути глибокий, комплексний фінансовий

аналіз усієї діяльності підприємства, у ході якого визначені аспекти діяльності розглядатимуться з позиції досягнення максимальних економічних результатів (бажаної норми прибутку) за рахунок ефективного використання наявних ресурсів та існуючого потенціалу [3, с. 244].

Господарська діяльність підприємства супроводжується безперервною зміною форм вкладеного ним власного та залученого капіталу, характеризується рухом коштів і постійною зміною активів, у котрі вони інвестуються, і все це відбувається на тлі виникнення фінансових відносин підприємства як суб'єкта з постачальниками ресурсів, споживачами, державою (в рамках бюджетного фінансування й оподаткування діяльності), банками [2, с. 110]. Водночас фінансові відносини виникають усередині підприємства з його працівниками з приводу розподілу основних та оборотних коштів між різними структурними підрозділами, щодо формування і використання прибутку, який залишається у розпорядженні після сплати податків та інших обов'язкових платежів тощо. Вищезазначене дає підставу розглядати всі без винятку напрями діяльності підприємства через призму фінансів й фінансового результату, а господарську діяльність підприємства – як його фінансову діяльність (рис. 1).

У даному дослідженні об'єктом фінансового аналізу виступає фінансовий стан ДЗ «ССС «Гірське повітря» як сукупність конкретних фінансових показників (ліквідності, платоспроможності та ін.), котрі його визначають. Предметом фінансового аналізу ДЗ «ССС «Гірське повітря» виступають фінансово-господарські процеси та їхні результати.

Для досягнення мети аналізу фінансового стану підприємства мають бути вирішені наступні завдання [3, с.2], [5, с.163-164]: оцінка динаміки та стану ліквідності й платоспроможності; аналіз

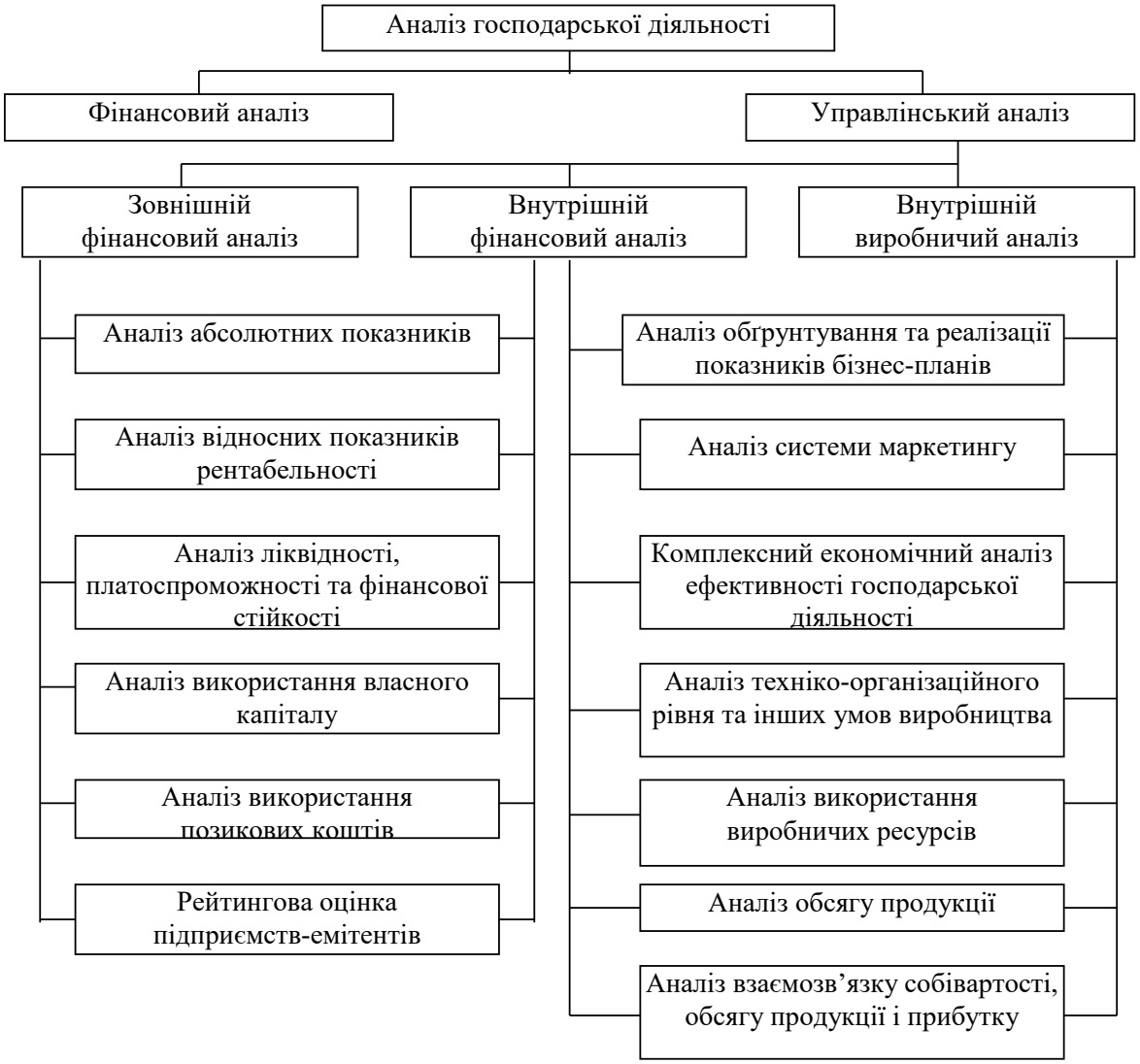

Рис. 1. Напрями проведення аналізу фінансового стану ДЗ «ССС «Гірське повітря»

Джерело: побудовано на основі [3, с. 2]

Таблиця 1

Мета фінансового аналізу осіб, зацікавлених у результатах підприємства

Основні групи зацікавлених осіб	Внески зацікавлених осіб	Компенсація, яку вимагають	Мета фінансового аналізу
1	2	3	4
Власники	Власний капітал	Дивіденди	Фінансові результати та фінансова стійкість підприємства
Кредитори	Позиковий капітал	Відсотки	Ліквідність (платоспроможність), спроможність підприємства мобілізувати грошові кошти для сплати боргів
Керівник (адміністрація)	Знання справи та вміння керувати	Оплата праці й частина прибутку понад оклад	Уся інформація, корисна для управління
Персонал (службовці)	Виконання робіт згідно з розподілом праці	Заробітна плата, премії та соціальні гарантії	Фінансові результати підприємства та його ліквідність
Постачальники	Постачання засобів і предметів праці	Договірна ціна	Фінансовий стан, ліквідність
Покупці (клієнти)	Збут продукції, товарів, робіт, послуг	Договірна ціна	Фінансовий стан і стан запасів готової продукції та товарів
Податкова адміністрація	Послуги держави	Сплата податків повністю та в строк	Фінансові результати підприємства

Джерело: побудовано на основі [2, с. 110; 4, с. 244–245; 11, с. 251]

фінансової стійкості підприємства; дослідження ефективності використання майна (капіталу) підприємства, забезпечення підприємства оборотними коштами; оцінка рентабельності підприємства й визначення ефективності використання фінансових ресурсів.

Н. Яцишин уважає, що для виконання поставлених завдань слід дослідити: стан, структуру і зміни довгострокових активів; наявність та структуру поточних активів; склад оборотних коштів підприємства; наявність і структуру джерел власних коштів; платоспроможність та фінансову гнучкість; ефективність використання активів [12, с. 440].

На думку Н.М. Богацької [1, с. 12], необхідною передумовою ефективної роботи підприємства будь-якої форми власності в ринкових умовах є стійкий фінансовий стан, оскільки від цього залежать своєчасність і повнота погашення його зобов'язань перед бюджетом, постачальниками матеріальних ресурсів, а також комерційними банками щодо отриманих кредитів. Напрями аналізу фінансового стану підприємства подано на рис. 2.

Нестача або хибне використання наявних фінансових ресурсів підприємства можуть виявитися основною причиною несвоєчасного погашення кредитів та процентів по них перед комерційними банками, несвоєчасної оплати розрахункових документів партнерів і контрагентів, неповного чи неритмічного надання послуг, виконання робіт, що може спричинити певні фінансові та юридичні проблеми. Забезпеченість фінансовими ресурсами в межах розрахункової потреби та їх раціональне використання створюють значні можливості для подальшого поліпшення виробничих і комерційних показників роботи підприємства на ринку.

Співвідношення між окремими групами активів і пасивів балансу мають велике економічне значення й використовуються для оцінки та діагностики фінансового стану ДЗ «ССС «Гірське повітря». Для проведення комплексного фінансового аналізу потрібно розрахувати сукупність показників за даними фінансової звітності [1, с. 13; 5, с. 167; 8, с. 129; 10, с. 97]: аналіз фінансових результатів діяльності підприємства; аналіз фінансового стану підприємства; аналіз ефективності фінансово-господарської діяльності.

На думку А.М. Поддєрьогіна, М.Д. Білик, Л.Д. Буряк та С.О. Булгакова, у фінансовому аналізі найважливішими вважаються такі групи фінансових коефіцієнтів [11, с. 259–264]: коефіцієнти ліквідності; коефіцієнти ділової активності; коефіцієнти рентабельності; коефіцієнти структури капіталу.

БЛОК І. Аналіз ліквідності та платоспроможності державного закладу спеціалізованого санаторію «Гірське повітря»

Коефіцієнти ліквідності під час оцінювання фінансового стану санаторію «Гірське повітря» є найбільш важливими, адже ці показники визначають стан ділової активності підприємства і його спроможність наявними власними коштами розрахуватися з кредиторами, бюджетом, банками. Загалом на практиці найчастіше визначають такі коефіцієнти ліквідності:

Рис. 2. Схема аналізу фінансового стану підприємства

Джерело: побудовано на основі [1, с. 13; 6, с. 1; 10, с. 97]

загальна, абсолютна, миттєва ліквідність і величина чистого оборотного капіталу [6, с. 1].

Під час обчислення першого коефіцієнта до ліквідних активів включають грошові кошти в касі та на банківських рахунках (у спеціальних фондах). Коефіцієнт абсолютної ліквідності показує, яку частину короткострокової заборгованості підприємство може негайно погасити (рис. 3).

Другим коефіцієнтом, який характеризує ступінь ліквідності підприємства, є коефіцієнт швидкої або миттєвої ліквідності (Acid test ratio, Quick ratio), який відрізняється від попереднього показника врахуванням до складу ліквідних активів також дебіторської заборгованості [10, с. 97]. Цей показник відображає прогнозовані платіжні можливості санаторію «Гірське повітря» за умови своєчасного погашення дебіторської заборгованості (рис. 4).

Третій коефіцієнт – коефіцієнт загальної ліквідності (Current Ratio), котрий включає у свій чисельник ще й суму виробничих запасів [10, с. 97] (рис. 5).

За надто високого значення показника ($k_{зл}$ > 3–4) може виникнути сумнів в ефективності використання оборотних активів. На оптимальну

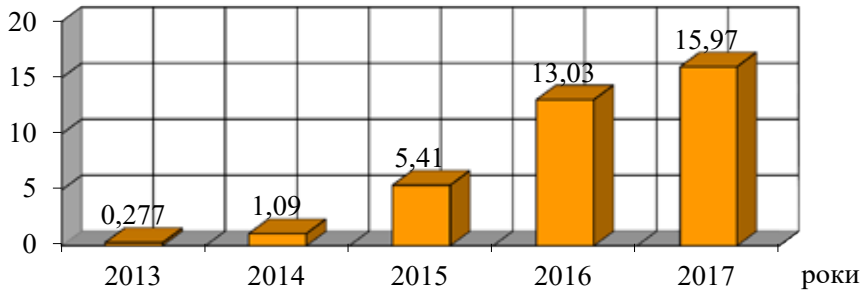

Рис. 3. Динаміка зміни коефіцієнта абсолютної ліквідності санаторію «Гірське повітря»

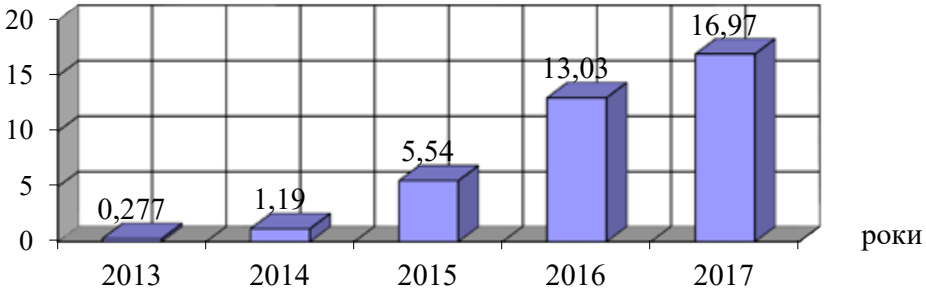

Рис. 4. Динаміка зміни показника миттєвої ліквідності спеціалізованого санаторію «Гірське повітря»

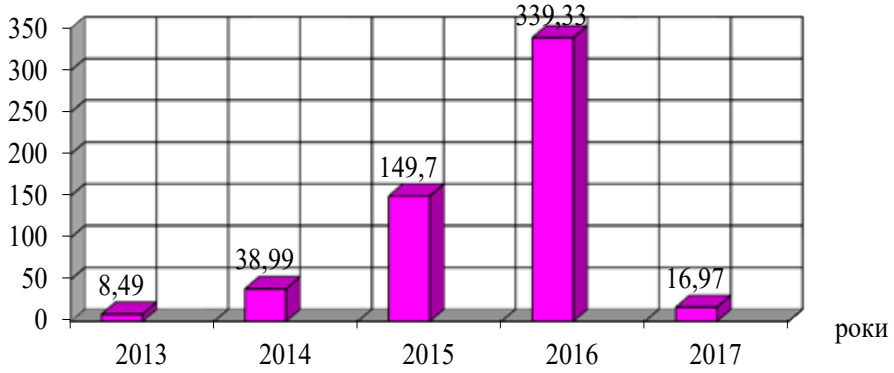

Рис. 5. Динаміка зміни показника загальної ліквідності спеціалізованого санаторію «Гірське повітря»

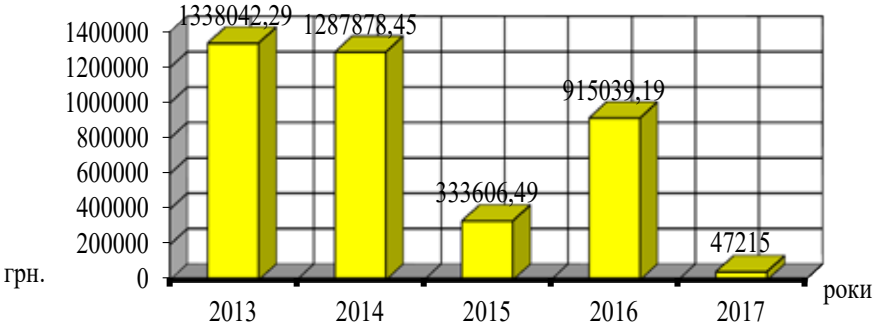

Рис. 6. Динаміка зміни показника чистого оборотного капіталу спеціалізованого санаторію «Гірське повітря»

величину $k_{зл}$ помітно впливає частка товарно-матеріальних запасів в оборотних активах. Для підприємств із невеликими товарно-матеріальними запасами й оперативно оплачуваними дебіторськими зобов'язаннями є прийнятним менший рівень співвідношення оборотних активів та короткострокової заборгованості ($k_{зл} < 2$), і навпаки, на підприємствах, в оборотних активах яких велика частка належить товарно-матеріальним запасам, це співвідношення слід підтримувати на більш високому рівні. Перевищення оборотних коштів над короткостроковими зобов'язаннями більше ніж у три рази також є небажаним, оскільки свідчить про нераціональну структуру активів, що ми, власне, й можемо спостерігати у ДЗ «ССС «Гірське повітря».

Четвертий коефіцієнт – чистий оборотний капітал (Net working capital), який украй необхідний підприємству для підтримки його фінансової стійкості, оскільки перевищення оборотних коштів над короткостроковими зобов'язаннями свідчить, що підприємство не лише зможе погасити свої короткострокові зобов'язання, а й матиме резерви для розширення діяльності у майбутньому. Оптимальна сума чистого оборотного капіталу залежить від особливостей діяльності закладу (підприємства), від його масштабів, обсягів реалізації, швидкості обороту матеріальних запасів і дебіторської заборгованості (рис. 6).

Коефіцієнти абсолютної й миттєвої ліквідності у ДЗ «ССС «Гірське повітря» характеризуються досить високими значеннями, а їхня пози-

тивна динаміка свідчить про те, що санаторій на початок 2018 р. мав можливість негайно розрахуватися за своїми зобов'язаннями за умови використання як засобів платежу бюджетних грошових коштів на казначейських рахунках.

Таким чином, ДЗ «ССС» Гірське повітря» не відчуває браку ліквідних коштів і повністю здатний покрити короткострокові зобов'язання за рахунок бюджетного фінансування й надходження коштів за надані послуги згідно з основним профілем діяльності. Більшість коштів підприємства мобілізовано на казначейських рахунках та в матеріалах і продуктах харчування.

БЛОК ІІ. Аналіз фінансової стійкості і стабільності державного закладу спеціалізованого санаторію «Гірське повітря»

Для обчислення фінансової стійкості спеціалізованого санаторію «Гірське повітря» можна застосовувати різні показники, однак найбільш актуальними серед них є коефіцієнти автономії й забезпечення боргів.

Коефіцієнт автономії обчислюється діленням власного капіталу на підсумок балансу підприємства [10, с. 97]. Обчислені дані показники по санаторію вказують на те, що його активи на 96–99% забезпечені власними коштами. Такий відсоток коефіцієнта автономії свідчить про підвищення фінансової незалежності й зниження ризику порушення фінансової рівноваги (рис. 7).

Чим більше у державного підприємства (санаторного закладу) власних коштів, тим легше йому справитися з негараздами економічної ситуації в країні, і це добре розуміють його керівники. Саме тому останні намагаються з року в рік збільшувати абсолютну суму власного капіталу й оновлювати наявну матеріально-технічну базу, котра знаходиться в стані глибокого занепаду.

Частка власних (бюджетних) коштів у загальній сумі джерел фінансування санаторію є досить високою й наближується до 100%. Узагалі отримані результати розрахунків свідчать про високу ступінь залежності санаторію «Гірське повітря» від державного фінансування.

Похідними від коефіцієнта автономії є такі показники, як коефіцієнт фінансової залежності та коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів. Коефіцієнт залученого (позикового) капіталу визначається як співвідношення залученого капіталу і підсумку пасиву балансу [11, с. 262]. Коефіцієнт заборгованості санаторію є низьким і наближається до 0,05% (рис. 8).

На жаль, аналітична оцінка фінансового стану державного підприємства на базі розглянутих вище коефіцієнтів не завжди є однозначною. Безумовно, зменшення частки боргів у

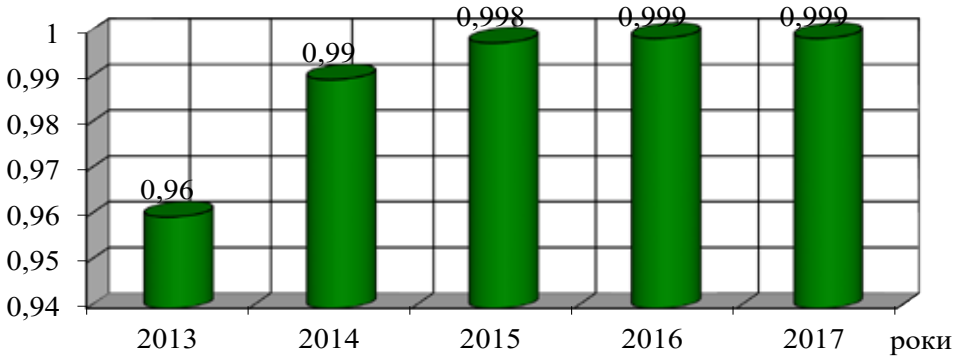

Рис. 7. Динаміка зміни показника автономії санаторію «Гірське повітря»

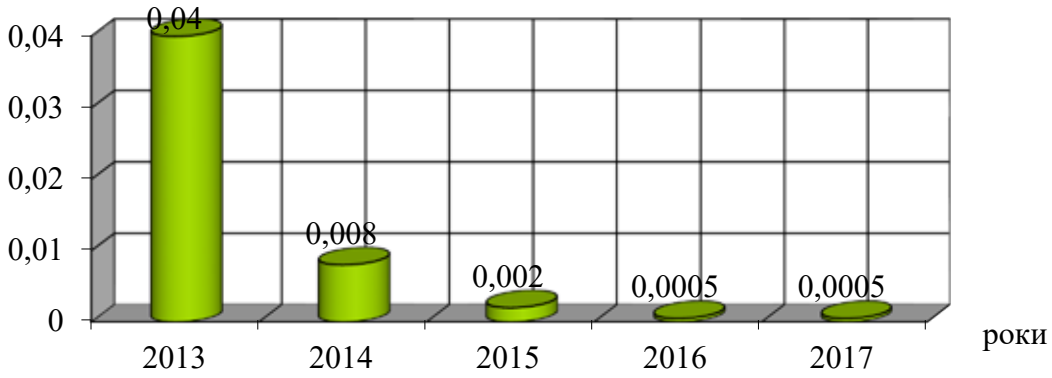

Рис. 8. Динаміка зміни показника заборгованості спеціалізованого санаторію «Гірське повітря»

сукупному капіталі зміцнює фінансову незалежність підприємства державної форми власності, однак недостатнє бюджетне фінансування зумовлює моральне і фізичне старіння наявної матеріально-технічної бази й унеможливлює фінансування інвестиційних проектів, спрямованих на поліпшення стану основних фондів.

На основі розрахованих коефіцієнтів по ДЗ «ССС «Гірське повітря» ми бачимо, що тенденція використання залученого капіталу набуває спадаючого значення, що, з одного боку, є позитивним для санаторію, оскільки не загрожує «борговою ямою», а з іншого – зменшує ймовірність реалізації інвестиційних проектів, спрямованих на поліпшення лікувальної бази санаторію (рис. 9).

Перевищення власних коштів над позиковими свідчить про те, що підприємство (заклад) має достатній запас фінансової стійкості і відносно не залежить від зовнішніх фінансових джерел, окрім бюджетного фінансування. У спеціалізованому закладі «Гірське повітря» даний коефіцієнт є значно вищим за встановлені нормативи, що вказує на стабільний фінансовий стан санаторію завдяки надходженню коштів на спеціальні рахунки у казначействі (рис. 10).

Величина і стан обігових коштів суб'єкта господарювання відображається у показниках забезпеченості матеріальних запасів власними оборотними коштами, тобто характеризується показником маневреності власних коштів [11, с. 262]. Даний коефіцієнт показує, яка частина власних абсолютно ліквідних коштів санаторію знаходиться у мобільній формі, що дає змогу відносно вільно маневрувати ними. Високі значення коефіцієнта маневрування позитивно характеризують фінансовий стан суб'єкта господарювання.

У ДЗ «ССС «Гірське повітря» дуже низькі коефіцієнти маневреності за аналізований період. Скорочення коефіцієнта маневреності санаторію «Гірське повітря» вказує на недостатність обігових коштів для утримання потужної застарілої матеріально-технічної бази, яка поребує суттєвих фінансових вливань для проведення капітальних ремонтів і відповідного сучасного оснащення санаторно-лікувального закладу такого типу.

БЛОК ІІІ. Оцінка показників рентабельності й ділової активності ДЗ «ССС «Гірське повітря»

Коефіцієнти ділової активності дають змогу проаналізувати, наскільки ефективно підприємство використовує власні кошти і наявні ресурси.

Коефіцієнт оборотності (трансформації) активів – це показник кількості оборотів активів

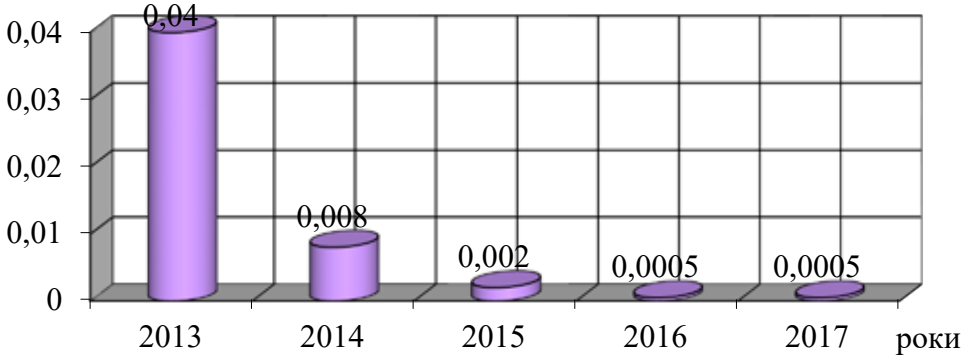

Рис. 9. Динаміка зміни коефіцієнта фінансового левериджу спеціалізованого санаторію «Гірське повітря»

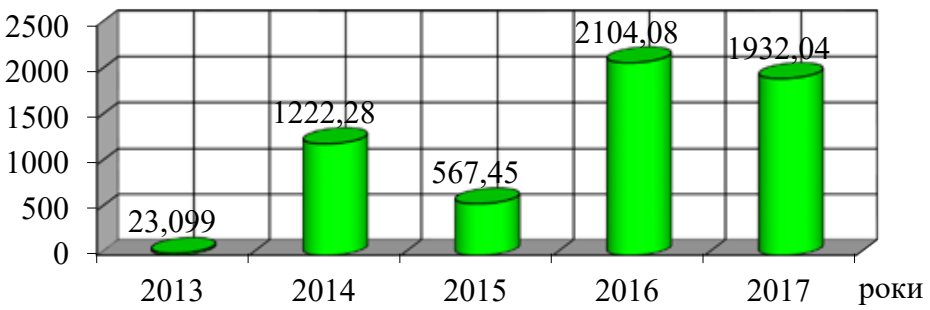

Рис. 10. Динаміка зміни показника фінансової стійкості спеціалізованого санаторію «Гірське повітря»

підприємства за певний період (переважно за рік) [11, с. 263].

Даний показник віддзеркалює ефективність використання санаторієм «Гірське повітря» всіх ресурсів незалежно від джерел їх залучення, тобто показує, скільки разів за рік здійснюється повний цикл обігу, або скільки коштів від реалізованого продукту (наданої послуги) принесла кожна грошова одиниця активу. Показник оборотності активів ДЗ «ССС «Гірське повітря» є низьким, що свідчить про його непопулярність як оздоровчо-лікувального закладу, однак він зростає у динаміці, а це вказує на зростаючу ділову активність (рис. 11).

Для визначення ефективності використання наявної ресурсної бази ДЗ «ССС «Гірське повітря» слід порахувати коефіцієнти оборотності основних засобів та власного капіталу.

Коефіцієнт оборотності основних засобів (фондовіддача) – це показник, що вказує на ефективність використання основних фондів [11, с. 263]. На основі розрахованого показника фондовіддачі санаторію «Гірське повітря» бачимо, що ефективність використання наявних основних фондів і відповідного обладнання є досить низькою у динаміці, а це пояснюється непридатністю більшої частини основних фондів у їх теперішньому стані до експлуатації (корпуси потребують капітального ремонту, а обладнання – заміни) (рис. 12).

Показники оборотності активів ДЗ «ССС «Гірське повітря» є досить низькими, однак характеризуються позитивною динамікою, що вказує на поступове незначне нарощування оборотів діяльності санаторію за збільшення ефективності використання його власного капіталу (рис. 13).

Одним із найважливіших показників результативності господарської діяльності є рентабельність. Рентабельність уважається відносним показником ефективності роботи підприємства, котрий обчислюється як відношення прибутку до сукупних витрат (ресурсів). Рентабельність має кілька модифікованих форм. Передусім виокремлюють рентабельність інвестованих ресурсів (капіталу) і рентабельність діяльності. Рентабельність інвестованого капіталу обчислюється в кількох модифікаціях: рентабельність активів і рентабельність власного капіталу.

Показник рентабельності активів вираховується співвідношенням чистого прибутку до фінансових і поточних активів. Він відображає, скільки коштів потрібно підприємству для отримання однієї грошової одиниці прибутку незалежно від джерел залучення коштів [10, с. 97] (рис. 14).

Як видно з рис. 14, рентабельність активів ДЗ «ССС «Гірське повітря» є дуже низькою (за 2013–2016 рр. взагалі з від'ємним значенням) за рахунок того, що надходження коштів від

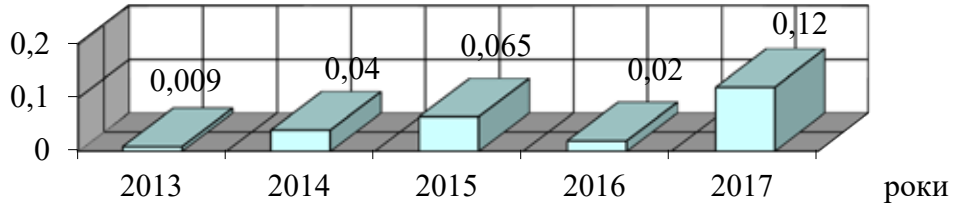

Рис. 11. Динаміка зміни показника оборотності активів санаторію «Гірське повітря»

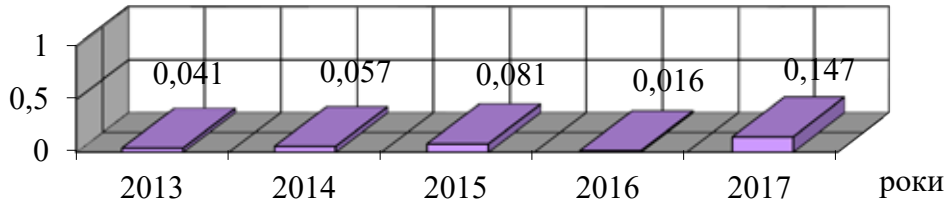

Рис. 12. Динаміка зміни показника фондовіддачі санаторію «Гірське повітря»

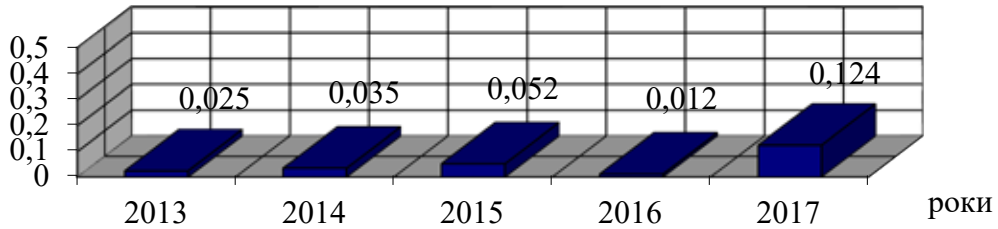

Рис. 13. Динаміка зміни показника оборотності власного капіталу санаторію «Гірське повітря»

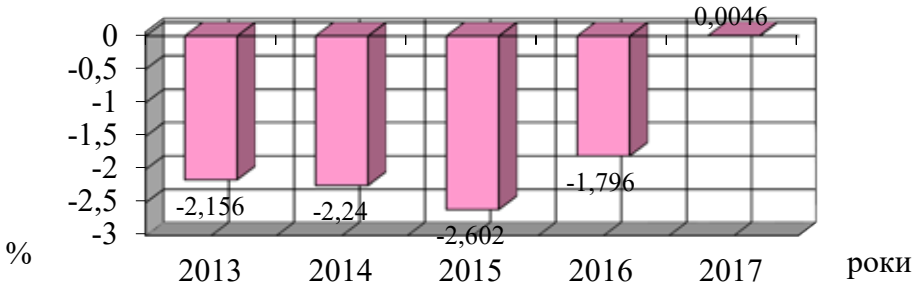

Рис. 14. Динаміка зміни показника рентабельності активів ДЗ «ССС «Гірське повітря»

наданих послуг, згідно з основним профілем діяльності, є мізерними порівняно з вартістю активів, які числяться на балансі підприємства.

Показник рентабельності роботи санаторію відображає відношення сукупних надходжень від наданих послуг, згідно з профілем діяльності санаторію, до загальної суми витрат [11, с. 263] (рис. 15).

Розраховані коефіцієнти рентабельності роботи санаторію «Гірське повітря» свідчать про негативні тенденції, що зумовлюються пониженням показників у динаміці (з від'ємним значенням) у зв'язку з тим, що надходження коштів від наданих послуг, згідно з профілем основної діяльності, не покривають сукупних поточних витрат, пов'язаних із його функціонуванням. Тільки впродовж останнього року санаторій зумів частково подолати негативні явища й отримати незначний дохід від діяльності.

Рентабельність капіталу – це показник, який розраховується як співвідношення чистого прибутку до середньорічної вартості власного капіталу. Він характеризує ефективність використання наявного майна підприємства, а зниження цього коефіцієнта вказує на спадаючий попит щодо продукту (послуги) підприємства і на перенагромадження активів чи їх незадовільний стан, що виступають баластом і потребують додаткового фінансування, а відповідної віддачі не приносять [10, с. 97].

Зниження цього коефіцієнта у динаміці в ДЗ «ССС «Гірське повітря» зумовлюється, насамперед, глибокою економічною кризою, скороченням бюджетного фінансування, зростанням закупівельних цін на продукти харчування, медикаменти й інші матеріальні та нематеріальні активи, необхідні для функціонування санаторію даного профілю, а також визначаються скороченням купівельної спроможності громадян, які не в змозі самостійно оплатити оздоровлення в закладі такого типу згідно з висновками лікарів (рис. 16).

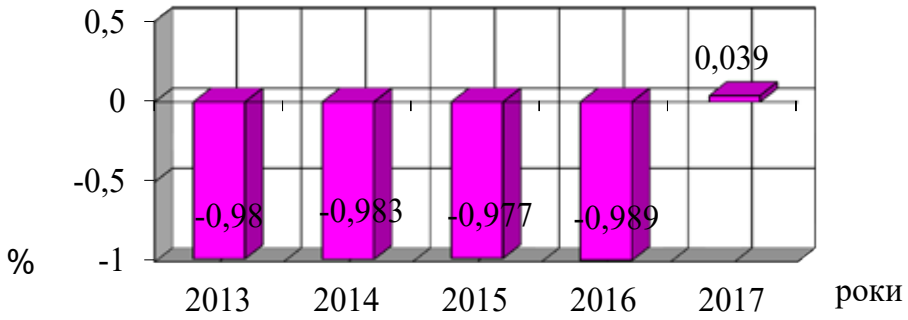

Рис. 15. Динаміка зміни показника рентабельності роботи ДЗ «ССС»Гірське повітря»

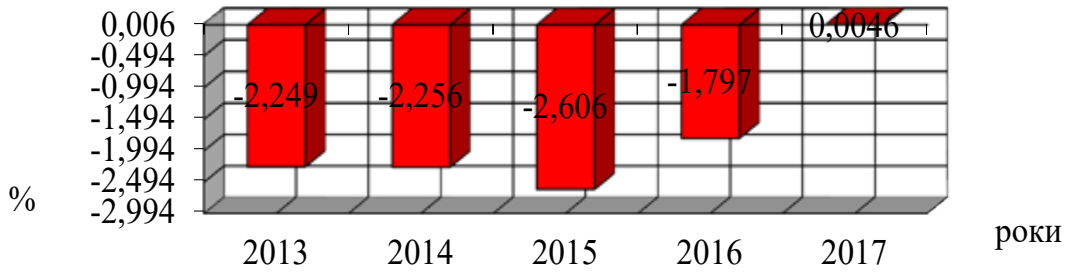

Рис. 16. Динаміка зміни показника рентабельності капіталу санаторію «Гірське повітря»

Як бачимо, усі коефіцієнти рентабельності ДЗ «ССС «Гірське повітря» є від'ємними протягом 2013–2016 рр., що пов'язано з кількома причинами: величезний майновий комплекс із корпусами кінця XIX ст., які потребують капітального ремонту і не можуть бути привабливими для оздоровчих цілей пацієнтів відповідного профілю, оскільки більш забезпечені клієнти з відповідними проблемами зі здоров'ям, маючи достатні фінансові ресурси, вибиратимуть для лікування й оздоровлення приватні заклади з кращою матеріально-технічною базою й умовами проживання; кількість наданих послуг є незначною – відповідно знижуються у грошовому еквіваленті надходження від основної діяльності згідно профілю, падає рентабельність; важливою причиною від'ємної ретабельності є наявність значної кількості приміщень із великими площами, які потребують опалення й освітлення, інших витрат на їх утримання, що суттєво збільшує загальні поточні витрати на функціонування санаторного закладу, а також застаріле обладнання споживає значно більше електроенергії, що також негативно впливає на загальні поточні витрати (більшість обладнання для оздоровчих і лікувальних процедур 70-х років минулого століття). За умови постійного зростання загальних поточних витрат і скорочення надходжень від наданих послуг, згідно з профілем діяльності, відбувається падіння економічної ефективності закладу, і ДЗ «ССС «Гірське повітря» за рахунок своєї діяльності не покриває витрат на функціонування, а нестача обігових коштів компенсовується видатками бюджету.

Однак трактувати дані фінансові показники тільки у напрямі можливого банкрутства санаторного закладу недоцільно, оскільки потрібно враховувати обчислені показники у своїй сукупності, а також робити акцент на те, що дане державне підприємство санаторного типу має свою специфіку функціонування і виконує важливу соціальну функцію.

Окрім того, ДЗ «ССС «Гірське повітря» знаходиться в дуже сприятливих природно-кліматичних умовах, володіє відповідним лікувально-оздоровчим потенціалом, тому, застосовуючи системний підхід до тлумачення фінансових коефіцієнтів у їх взаємозв'язку, таку ситуацію слід розглядати в напрямі необхідності його подальшого розвитку шляхом реалізації інвестиційних проектів і програм, які б забезпечили хороші умови проживання та лікування відвідувачів, а корпуси XIX ст. за умови проведення їх реконструкції та капітального ремонту можуть слугувати вагомою конкурентною перевагою, містити певну культурну й архітектурну цінність і навіть приваблювати іноземного споживача таких послуг.

Наявність сучасної апаратури й відповідного діагностичного обладнання згідно з найновішими досягненнями техніки, а також належні умови гігієни й збереження здоров'я забезпечать зростання потоку відвідувачів і бажаючих оздоровитися не тільки хворих або осіб, що перенесли захворювання та перебувають у стадії стійкої ремісії, а й перетворить даний заклад санаторного типу із збиткового і занедбаного на прибутковий та процвітаючий.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Вивчення та аналіз доробок різних авторів із даної проблематики показав, що в Україні ще не розроблено єдиної методики проведення аналізу фінансового стану. Неузгодженість у тлумаченні окремих показників та у визначенні граничних величин у різних авторів не дає можливості однозначно застосувати методику розрахунку показників для оцінки фінансового стану. Методи розрахунку показників слід викласти більш детально та спрощено. Застосовувати будь-які фінансові коефіцієнти та тлумачити їх слід не тільки опираючись на нормативні значення згідно з підручниками, а й ураховувати специфіку діяльності, ситуацію на ринку, особливості розвитку та стратегічні цілі кожного конкретного суб'єкта господарювання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Богацька Н.М., Галюк О.В. Фінансовий стан підприємства та шляхи його покращення в бізнес-процесах підприємства. *Молодий вчений*. 2013. № 2(02). С. 12–16. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/molv_2013_2(02)__3.pdf (дата звернення: 26.08.2019).

2. Верланов О.Ю. Методологічні проблеми оцінки фінансового стану підприємств. *Економічні науки. Наукові праці*. 2005. Т. 38. Вип. 25. С. 108–113. URL : http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2005/38-25-15.pdf (дата звернення: 27.08.2019).

3. Деркач О.В., Кавтиш О.П. Проблеми аналізу фінансового стану підприємств. *Ефективна економіка*. 2013. С. 1–4. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=2013(дата звернення: 27.08.2019).

4. Зигрій О.В. Комплексна оцінка фінансового стану підприємства на основі показників звітності: розрахунковий підхід. *Інноваційна економіка*. 2014. № 3(52). URL : http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/2220/1/комплексна%20оцінка%20фінансового%20стану%20підприємства%20на%20основі.pdf (дата звернення: 27.08.2019).

5. Ковалевська А.В., Асєєв С.І. Критичний аналіз методів оцінки фінансового стану підприємства. *Бізнес Інформ*. 2012. № 3. С. 163–169.

6. Мосьондз О.Б. Аналіз фінансового стану підприємства: сутність і необхідність. *Ефективна економіка*. 2012. № 3. С. 1–3. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=1016 (дата звернення: 27.08.2019).

7. Обущак Т.А. Сутність фінансового стану підприємства. *Актуальні проблеми економіки*. 2007. № 9. С. 92–100.

8. Остап'юк Н.А. Методика оцінки фінансового стану підприємства в умовах інфляції. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 1(55). С. 127–129.

9. Руда Р.В. Оцінка фінансового стану підприємства: сутність та необхідність. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2010. № 1(9). С. 61–65.

10. Селезень О.М. Оцінка фінансового потенціалу підприємства. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: «Економіка і менеджмент».* 2017. Вип. 4(71). С. 96–99. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/ Vsna_ekon_2017_4_20%20(1).pdf (дата звернення: 27.08.2019).

11. Фінанси підприємств / А.М. Поддєрьогін та ін. ; за ред. А.М. Поддєрьогіна. Київ : КНЕУ, 2006. 552 с. URL : http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/522/Finansi_pidpriiemstv_.pdf (дата звернення: 26.08.2019).

12. Яцишин Н. Методика аналізу фінансового стану підприємства. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10. Ч. 4. С. 439–445. URL : file:///C:/Users/user/Downloads/ ecan_2012_10(4)__102.pdf (дата звернення: 28.08.2019).

REFERENCES:

1. Bogacz'ka N.M., Galyuk O.V. (2013). Finansovy'j stan pidpry'yemstva ta shlyaxy' jogo pokrashhennya v biznes-procesax pidpry'yemstva [Financial status of the enterprise and ways to improve it in the business processes of the enterprise]. Molody'j vcheny'j [Young scientist] (electronic journal), no. 2 (02), pp.12-16. Available at: file:///C:/Users/user/Downloads/molv_2013_2(02)__3.pdf (accessed (26.08.2019)).

2. Verlanov O.Yu. (2005). Metodologichni problemy' ocinky' finansovogo stanu pidpry'yemstv [Methodological problems of assessing the financial condition of enterprises]. Ekonomichni nauky'. Naukovi praci [Economic sciences. Scientific works] (electronic journal), vol. 38, no. 25, pp. 108-113. Available at: http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/economy/2005/38-25-15.pdf (accessed (27.08.2019)).

3. Derkach O.V., Kavty'sh O.P. (2013). Problemy' analizu finansovogo stanu pidpry'yemstv [Problems of analysis of the financial state of enterprises]. Efekty'vna ekonomika [An efficient economy] (electronic journal), pp. 1-4. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=2013(accessed (27.08.2019)).

4. Zy'grij O.V.(2014). Kompleksna ocinka finansovogo stanu pidpry'yemstva na osnovi pokazny'kiv zvitnosti: rozraxunkovy'j pidxid [Comprehensive assessment of the financial position of an enterprise on the basis of reporting indicators: a calculation approach]. Innovacijna ekonomika [Innovative economy] (electronic journal), no.3 (52). Available at: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/2220/1/ kompleksna%20ocinka%20finansovogo%20stanu%20pidpry'yemstva%20na%20osnovi.pdf (accessed (27.08.2019)).

5. Kovalevs'ka A.V., Asyeyev S.I. (2012). Kry'ty'chny'j analiz metodiv ocinky' finansovogo stanu pidpry'yemstva [Critical analysis of methods of assessing the financial condition of the enterprise]. Biznesinform [Business Inform] (electronic journal), no. 3, pp. 163-169.

6. Mos'ondz O. B. (2012). Analiz finansovogo stanu pidpry'yemstva: sutnist' i neobxidnist'[Analysis of the financial state of the enterprise: the essence and necessity]. Efekty'vna ekonomika [An efficient economy] (electronic journal), no.3, pp. 1-3. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/ ?op=1&z=1016 (accessed (27.08.2019)).

7. Obushhak T.A. (2007). Sutnist' finansovogo stanu pidpry'yemstva [The essence of the financial condition of the enterprise] . Aktual'ni problemy' ekonomiky '[Current problems of the economy], no. 9, pp. 92-100.

8. Ostap'yuk N.A. (2011). Metody'ka ocinky' finansovogo stanu pidpry'yemstva v umovax inflyaciyi [Methods of assessing the financial condition of an enterprise in the context of inflation]. Visny'k ZhDTU [ZhSTU Bulletin], no. 1(55), pp.127 – 129.

9. Ruda R.V. (2010). Ocinka finansovogo stanu pidpry'yemstva: sutnist' ta neobxidnist'[Assessment of the financial condition of the enterprise: the essence and necessity]. Visny'k Berdyans'kogo universy'tetu menedzhmentu i biznesu [Bulletin of Berdyansk University of Management and Business], no. 1(9), pp. 61 – 65.

10. Selezen' O.M. (2017). Ocinka finansovogo potencialu pidpry'yemstva [Assessment of financial potential of the enterprise]. Visny'k Sums'kogo nacional'nogo agrarnogo universy'tetu [Bulletin of Sumy National Agrarian University] (electronic journal), vol.4 (71), pp. 96-99. Available at: file:///C:/Users/user/Downloads/Vsna_ekon_2017_4_20%20(1).pdf (accessed (27.08.2019)).

11. Finansy' pidpry'yemstv (2006) [Business Finance]/ A.M.Poddyer'ogin, M.D.Bily'k, L.D.Buryak, S.O.Bulgakova ta inshi; pid red. A.M. Poddyer'ogina. K.: KNEU, 552 p. Available at: http://univer.nuczu.edu.ua/tmp_metod/522/Finansi_ pidpriiemstv_.pdf (accessed (27.08.2019)).

12. Yacy'shy'n N. (2012). Metody'ka analizu finansovogo stanu pidpry'yemstva [Methods of analysis of the financial condition of the enterprise]. Ekonomichny'j analiz [Economic analysis] (electronic journal), vol. 10, no. 4, pp.439-445. Available at: file:///C:/Users/user/Downloads/ecan_2012_10(4)__102.pdf (accessed (27.08.2019)).

УДК 631.15:636.5/6

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПТАХІВНИЦТВА

STRATEGIC DIRECTIONS OF POULTRY BREEDING DEVELOPMENT

Прокопишин О.С.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Львівський національний аграрний університет

Prokopyshyn Oksana
Candidate of Economics, Associate Professor
Department of Accounting and Taxation
Lviv National Agrarian University

Досліджено стан та основні тенденції розвитку ринку птахівництва в Україні. Виявлено, що ринок птахівництва характеризується зростаючим попитом та високими темпами розвитку. Ураховуючи тенденції до нарощування виробництва, високого економічного потенціалу вітчизняних виробників птиці, основною стратегією птахівництва має бути розширення ринків, зокрема вихід на зовнішні традиційні та освоєння нових експортних ринків. Стримувальними чинниками розвитку галузі є висока вартість кормів та зростаюча вартість електроенергії, а основними елементами ризику – розвиток ринку свинини та активне лобіювання інтересів виробників свинини. Для ринку птахівництва характерна дедалі сильніша конкуренція між безпосередніми виробниками та всередині галузі через привабливість птахівництва і низькі бар'єри входження в галузь. Ураховуючи основні тенденції та ризики розвитку ринку птахівництва, основна стратегія розвитку птахівничих підприємств – підвищення ефективності до конкурентного світового рівня та формування ефективної системи експорту.

Ключові слова: *стратегія, птиця, птахівництво, ринок продукції птахівництва, тенденції розвитку ринку, моніторинг ринку, ризики.*

Исследованы состояние и основные тенденции развития рынка птицеводства в Украине. Выявлено, что рынок птицеводства характеризуется растущим спросом и высокими темпами развития. Учитывая тенденции к наращиванию производства, высокого экономического потенциала отечественных производителей птицы, основной стратегией птицеводства должно быть расширение рынков, в частности выход на внешние традиционные и освоение новых экспортных рынков. Сдерживающими факторами развития отрасли являются высокая стоимость кормов и растущая стоимость электроэнергии, а главными элементами риска – развитие рынка свинины и активное лоббирование интересов производителей свинины. Для рынка птицеводства характерна растущая конкуренция между непосредственными производителями и внутри отрасли из-за привлекательности птицеводства и низких барьеров вхождения в отрасль. Учитывая главные тенденции и риски развития рынка птицеводства, основная стратегия развития птицеводческих предприятий – повышение эффективности до конкурентного мирового уровня и формирование эффективной системы экспорта.

Ключевые слова: *стратегия, птица, птицеводство, рынок продукции птицеводства, тенденции развития рынка, мониторинг рынка, риски.*

Poultry breeding is the industry, demonstrating rapid and dynamic development. It is characterized by a steady increasing demand due to a lower price as compared to other kinds of meat and supply of high nutritive dietetic food for population. Fast growth of live weight and return of investments make poultry breeding a profitable branch of animal breeding. However, such factors force high competition within the industry. The article studies conditions and main tendencies of development of a poultry breeding market in Ukraine. Considering the tendencies to growth of production, high economic potential of domestic poultry-producers, the principal strategy should expect extension of the market, particularly foreign traditional and new export markets. Development of the branch is stagnated by a high price of fodder and increasing cost of electric energy, while the main risky element of poultry-breeding development is in development of the market of pork and active lobbying of pork producers' interests. The market of poultry breeding is characterized by a severe competition between the immediate producers inside the branch because of attractiveness and low barriers on the way of the industry entering, particularly no seasonal dependence of production, i.e. production and sale of products are permanent all year round; stability of demand regardless of

the economic situation in the country, because chicken meat belongs to the essential food products; flexibility in the change of production output comparing to other branches of animal breeding; a complete technological cycle, specialization in production of final products, high level of automatization and mechanization of production, etc. Considering the main tendencies and risks of development of a poultry breeding market, the principal strategy for poultry enterprises development suggests increase of their efficiency up to the competitive global level due to intensification of the industry by activation of investments in the agrarian sphere, state support for innovative-investment projects, and development of a common conception of economic raise in the branch. The strategy for development of foreign economic activity of the enterprises of poultry breeding requires shaping of an efficient system of export, as well as permanent growth of the volume of supply at the world markets. Implementation of the strategy needs introduction and acknowledgement of trademarks, quality status, systems of standards and control for total conformity with the requirements of international target markets.

Key words: *strategy, poultry, poultry breeding, market of the products of poultry breeding, tendencies of the market development, monitoring of the market, risks.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Умовою успішності розроблення стратегії є постійний моніторинг стану галузі, виявлення загальних тенденцій і прогнозування на цій основі розвитку виробництва з урахуванням ризиків. Птахівництво – це галузь, що розвивається досить стрімко й динамічно. Їй притаманний стійкий зростаючий попит за рахунок нижчої ціни на продукцію порівняно з іншими видами м'яса та надання переваги населенням високопоживним дієтичним продуктам харчування. За рахунок швидкостиглості, високої оплати корму приростом живої маси птиці, швидкої окупності інвестицій птахівництво є вигідною галуззю тваринництва, однак такі чинники зумовлюють і високу конкуренцію всередині галузі.

Запорукою успішного розвитку ринку птахівництва є підвищення ефективності виробництва, створення сприятливих інвестиційних умов, забезпечення конкурентоспроможності продукції на споживчому ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Особливу увагу дослідженням питань ефективного функціонування птахівничих підприємств приділено у наукових працях таких вітчизняних учених-аграрників: Р.І. Буряка, О.І. Дацій, Б.А. Мельника, А.М. Стельмащук, І.Н. Топіхи, В.І. Топіхи, Ф.О. Ярошенко та ін. Проблеми розвитку птахівництва та підвищення ефективності виробництва продукції галузі розглянуто у працях В.Г. Андрійчука, О.М. Брадула, І.В. Кушніра, О.Б. Стефаніва, О.М. Шпичака та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Учені ґрунтовно вивчили ситуацію та висвітлили сучасні тенденції в галузі, однак стан ринку та виявлення основних тенденцій птахівництва досліджені недостатньо й потребують постійного уточнення.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою статті є виявлення проблемних моментів та тенденцій галузі птахівництва, а також окреслення стратегічних напрямів розвитку галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Птахівництво відіграє важливу роль у формуванні ринку м'яса в Україні. Частка виробництва м'яса птиці свійської у виробництві м'яса усіх категорій становила у 2017 р. 51,1% у всіх категоріях господарств, а в сільськогосподарських підприємствах – 68,4% і має тенденцію до зростання. Обсяг наявних м'ясних ресурсів птиці всіх видів становить 101,6% у всіх категоріях господарств і 102,8% у сільськогосподарських підприємствах; спостерігається незначна, але зростаюча тенденція, про що свідчить показник співвідношення вирощування до реалізації (табл. 1).

За даними НДІ «Украгропромпродуктивність», загальний показник із вирощування худоби та птиці в сільськогосподарських підприємствах у січні-червні 2019 р. зріс порівняно з відповідним періодом минулого року на 85,0 тис т за рахунок збільшення вирощування птиці на 67,6 тис т та свиней – на 18,3 тис т. Вирощування великої рогатої худоби зменшилося на 1,1 тис т. М'ясні ресурси птиці нарощені на 3,3% [1].

У господарствах усіх категорій у 2017 р. утримувалося 204,8 млн голів птиці. Більшість поголів'я птиці зосереджена в сільськогосподарських підприємствах (54,9%). За 2015–2017 рр. поголів'я птиці практично не змінилося (зросло на 0,7 млн гол., або на 100,3% в усіх категоріях господарств, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – на 0,5 млн, або на 100,4%), а на 1 липня 2019 р. зросло порівняно з відповідним періодом 2018 р. на 7,1 млн голів, зокрема в сільськогосподарських підприємствах – на 7,3 млн, а в господарствах населення зменшилося на 0,2 млн голів. Випереджальне зростання виробництва свідчить про зростання продуктивності птахівництва.

Основне поголів'я птиці в усіх категоріях господарств зосереджене у Вінницькій, Київській, Черкаській та Дніпропетровській областях, де коливається від 20,6 млн голів у Дніпропетровській до 40,1 млн голів у Вінницькій областях. Ці області практично забезпечують м'ясом птиці регіони України (74,6% усього вироб-

Таблиця 1

Динаміка вирощування та реалізації на забій у живій масі птиці усіх видів, тис т

Показник	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2017 р. у % до 2015 р.
Господарства всіх категорій				
Вирощування в живій масі	1505,3	1527,5	1586,2	105,4
Реалізація на забій у живій масі	1501,1	1528,8	1561,0	104,0
Співвідношення вирощування до реалізації, %	100,3	99,9	101,6	+1,3п.
Частка виробництва м'яса птиці свійської у забійній вазі у виробництві м'яса всіх категорій, %	49,2	50,2	51,1	+1,9п.
із них сільськогосподарські підприємства				
Вирощування в живій масі	1294,5	1311,1	1369,7	105,8
Реалізація на забій у живій масі	1264,2	1295,2	1332,9	105,4
Співвідношення вирощування до реалізації, %	102,4	101,2	102,8	+0,4п.
Частка виробництва м'яса птиці свійської у забійній вазі у виробництві м'яса всіх категорій, %	66,1	66,6	68,4	+2,3п.

Джерело: розраховано за [2]

ного м'яса птиці (у забійній масі)). Найменше поголів'я птиці (до 5 млн голів) у всіх категоріях господарств спостерігаємо у Чернігівській, Чернівецькій, Одеській, Миколаївській та Луганській областях. За всіма категоріями господарств практично в усіх областях спостерігали позитивну динаміку щодо нарощування поголів'я та виробленого м'яса птиці (у забійній масі). Різке скорочення виробництва м'яса птиці виявлено в Херсонській та Чернігівській областях – на 69,5% та 19,4% відповідно.

Основний відсоток виробництва яєць припадає на сільськогосподарські підприємства. За січень-червень 2019 р. всі категорії господарств виробили 8 599,9 млн шт. яєць, зокрема сільськогосподарські підприємства – 4 637,7 млн (53,9%), господарства населення – 3 962,2 млн шт. (46,1%).

Найбільшими виробниками яєць усіма категоріями господарств в Україні, згідно з дослідженнями НДІ «Украгропромпродуктивність», були Київська та Хмельницька області. Виробництво яєць усіма категоріями господарств упродовж січня-червня 2019 р. збільшили 19 областей України. Найбільший приріст виробництва яєць до відповідного періоду минулого року спостерігаємо у Харківській, Черкаській, Донецькій та Івано-Франківській областях.

За даними Державної митної служби України, у січні-травні 2019 р. Україна експортувала м'яса та м'ясопродуктів на суму 306,5 млн дол. США. Порівняно з відповідним періодом минулого року (251,1 млн дол. США) цей показник зріс на 55,4 млн дол. США (на 22,1%). Експорт м'яса та харчових субпродуктів птиці становив 176,8 тис т (86,8% від загального експорту м'яса та м'ясопродукції у перерахунку на м'ясо). Імпортовано м'ясопродукції на суму 70,1 млн дол. США, що на 9,5 млн дол. США (15,7%) більше, ніж у січні-травні 2018 р. (60,6 млн дол. США). Імпорт м'яса і харчових м'ясопродуктів птиці становив 50,6 тис т (48,8% від загального імпорту м'яса та м'ясопродукції у перерахунку на м'ясо). Як експорт, так і імпорт м'яса та харчових м'ясопродуктів птиці характеризуються позитивною динамікою.

Ринку м'яса птиці в Україні притаманний стійкий зростаючий попит, однак ринок практично насичений. Протягом останніх років у країні спостерігається чітка тенденція до збільшення споживання м'яса птиці на душу населення порівняно з аналогічним показником інших видів м'яса. Якщо протягом 2010–2011 рр. споживання м'яса птиці на душу населення зросло із 7,4 до 13,7 кг, то в 2016–2017 рр. – з 23,6 до 24,3 кг, або майже втричі за останні сім років. Тільки 87,1% виробленого м'яса птиці споживають на внутрішньому ринку. Тому з урахуванням тенденцій до нарощування виробництва основною стратегією птахівництва має бути розширення ринків, зокрема вихід на зовнішні ринки [3]. Нарощування темпів виробництва продукції прямо залежить від можливостей саме експорту м'яса птиці, оскільки попит на внутрішньому ринку буде сповільнюватися через низьку платоспроможність населення. При цьому вироблена продукція є конкурентоспроможною на зовнішніх ринках, оскільки доступна за ціною та якістю продукції. Однак розвиток експортних ринків збуту зіштовхується з певними труднощами і потребує державної підтримки.

Стримувальними чинниками розвитку птахівництва є висока вартість кормів та зростаюча вартість електроенергії. Саме ці статті витрат становлять левову частку витрат під час вирощування птиці. У структурі витрат затрати на годівлю, за розрахунками Я. Янишина, О. Булик, Т. Тимофіїва, коливаються в межах 30–32%, а енергоносії – 25–28% [4]. За дослідженнями Н. Копитиця витрати на корми у птахівництві сягають близько 70% [5].

Раціональне використання кормів є головним резервом зниження собівартості виробництва продукції птахівництва, а економію кормів у промисловому птахівництві розглядають як важливий резерв зниження собівартості виробництва продукції.

Продукція птахівництва має низку переваг поряд з іншими продуктами тваринництва, а саме: швидке дозрівання, нижча енергоємність порівняно з м'ясом свиней і великої рогатої худоби (у 2–5 разів), швидше обертання грошових коштів від реалізації, порівняно дешевша та доступніша для населення тощо. Однак, за прогнозами ФАО, саме розвиток ринку свинини та активне лобіювання інтересів виробників свинини є основним елементом ризику розвитку ринку птахівництва [6]. Це підтверджено розрахунками НДІ «Украгропромпродуктивність», які свідчать про вдвічі швидші темпи нарощування м'ясних ресурсів свиней, аніж птиці. За січень-червень 2019 р. порівняно з відповідним періодом 2018 р. ресурси свиней нарощені на 6,6%, птиці – на 3,3% [1].

Птахівництво має низку специфічних особливостей:

- відсутність сезонності виробництва – виробництво і реалізація продукції сталі впродовж року;
- стійкість попиту незалежно від економічної ситуації в країні, оскільки це продукція першої потреби;
- наявність ринку як прямого, так і опосередкованого попиту – м'ясо птиці та яйця надходять у продаж і на переробку;
- більша гнучкість у зміні масштабів виробництва порівняно з іншими галузями тваринництва – меншою мірою проявляється залежність кількості поголів'я від площі та якості земельних угідь;
- завершений технологічний цикл, спеціалізація на виробництві готової продукції, високий рівень автоматизації і механізації виробництва, використання частини продукції у наступному циклі виробництва – основними виробниками є спеціалізовані підприємства (птахофабрики), де виробництво продукції проходить кілька стадій – від інкубації яєць до відгодівлі поголів'я;
- залежність від зернового ринку, оскільки основну частку кормового раціону становлять куповані корми (комбікорми), годівля птиці власними і купованими кормами;
- поєднання природного процесу виробництва з економічним та незалежність від погодних умов.

Ці особливості є привабливими для розвитку ринку птахівництва, а поряд із низькими бар'єрами входження в галузь формують умови для зростаючої конкуренції між безпосередніми виробниками всередині галузі. Забезпечити конкурентні переваги у цих умовах можна за рахунок використання стратегії зниження виробничих витрат, яка передбачає використання якісніших кормів, правильної підготовки їх до згодовування, застосування оптимальних рецептів комбікормів для кожної групи птиці, впровадження відповідних режимів і техніки годування птиці, формування раціонів, збалансованих поживними речовинами – сирим протеїном та незамінними амінокислотами. Під час обґрунтування резервів зниження за статтею витрат «Корми» доцільно детально аналізувати показник витрати кормів на одиницю продукції порівняно з продуктивністю птиці. Саме повноцінна й економічно обґрунтована годівля дасть змогу забезпечити високу продуктивність птиці та скоротити витрати кормів на одиницю продукції, а в підсумку підвищить конкурентоспроможність продукції.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Ринок птахівництва характеризується високими темпами розвитку. У результаті дослідження виявлено основні чинники розвитку ринку птахівництва та елементи ризику, а саме:

– ринок м'яса птиці в Україні практично насичений. Тож з урахуванням тенденцій до нарощування виробництва, високого економічного потенціалу вітчизняних виробників птиці основною стратегією птахівництва має бути розширення ринків, зокрема вихід на зовнішні традиційні та освоєння нових експортних ринків;

– стримувальними чинниками розвитку птахівництва є висока вартість кормів та зростаюча вартість електроенергії;

– основними елементами ризику розвитку ринку птахівництва є розвиток ринку свинини та активне лобіювання інтересів виробників свинини;

– для ринку птахівництва характерні дедалі більша конкуренція між безпосередніми виробниками всередині галузі через привабливість птахівництва та низькі бар'єри входження в галузь.

З урахуванням основних тенденцій та ризиків розвитку ринку птахівництва основною стратегією розвитку птахівничих підприємств є підвищення ефективності до конкурентного світового рівня. Ця стратегія вимагає вирішення низки завдань: забезпечення інтенсифікації галузі за рахунок активізації інвестиційного поля аграрної сфери, державної підтримки інноваційно-інвестиційних проектів, розроблення дієвих механізмів управління інвестиційними потоками, розроблення єдиної концепції економічного піднесення галузі, що дасть змогу подолати несприятливий інвестиційний клімат.

Стратегія розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств птахівництва вимагає формування ефективної системи експорту, а також постійного нарощування обсягів постачання на світові ринки. Реалізація стратегії потребує впровадження та визнання торговельних марок, знаків якості, систем стандартів та контролю тощо для забезпечення повної відповідності вимогам міжнародних ринків збуту.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Тенденції розвитку галузі тваринництва та ринків м'ясо-молочної продукції України / І.М. Демчак та ін. Київ : НДІ «Украгропромпродуктивність», 2019. 68 с.
2. Тваринництво України за 2018 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2019. 166 с.
3. Ліпич Л., Кутикіна К. Аналіз економічного потенціалу підприємств птахівництва в системі розвитку зовнішньоекономічної діяльності. *Економіст*. 2012. № 9. С. 31–39.
4. Янишин Я., Булик О., Тимофіїв Т. Теоретичні основи економічної ефективності виробництва продукції птахівництва. *Аграрна економіка*. 2013. Т. 6. № 3–4. С. 5–12.
5. Копитець Н.Г. Ринок м'яса птиці. *Пропозиція*. 2010. № 7. С. 36–38.
6. Світове виробництво м'яса буде рости, прогнозує ФАО. URL : http:// agrex.gov.ua/2013/05/28/svitove-virobnitstvo-m-yasa-bude-rostiprognozuye-fao (дата звернення: 23.08.2019).

REFERENCES:

1. Tendentsii rozvytku haluzi tvarynnytstva ta rynkiv miaso-molochnoii produktsii Ukraiiny [Tendencies of development of animal breeding and markets of meat and milk products of Ukraine] (2019) / Demchak I.M. et al. Kyiv: SRI "Ukrahroprompoduktyvnist". 68 p. (in Ukrainian)
2. Tvarynnytstvo Ukraiiny za 2018 rik [Animal breeding of Ukraine in 2018]: statistical collection. (2018). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine, 166 p.
3. Lipych, L., Kutykina, K. (2012). Analiz ekonomichnoho potentsialu pidpryiemskv ptakhivnytstva v systemi rozvytku zovnishnioekonomichnoii diialnosti [Analysis of the economic potential of poultry breeding enterprises in the system of development of foreign economic activity]. *Economist*, no 9, pp. 31-39.
4. Yanyshyn, Ya., Bulyk, O., Tymofiiv, T. (2013). Teoretychni osnovy ekonomichnoii efektyvnosti vyrobnytsva produktsii ptakhivnytstva [Theoretical fundamentals for the economic efficiency of production in poultry industry]. *Agrarian Economics*, vol. 6, no 3-4, pp. 5-12.
5. Kopytets, N.H. (2010). Rynok miasa ptytsi [Market of poultry meat]. *Proposal*, no 7, pp. 36–38.
6. Svitove vyrobnytstvo miasa bude rosty, prohnozuie FAO [Global production of meat will increase according to the FAO forecast]. Available at: http:// agrex.gov.ua/2013/05/28/svitove-virobnitstvo-m-yasa-bude-rostiprognozuye-fao. (accessed 23.08.2019 p.)

УДК 658.8:637.1:339.1

ОРГАНІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

ORGANIZATION OF MARKETING ACTIVITIES AT DAIRY ENTERPRISES

Рябчик А.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри маркетингу та міжнародної торгівлі,
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Riabchyk Alla
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of
marketing and international trade,
National University of Life and Environmental Science of Ukraine

У статті розглянуто актуальні питання організації маркетингової діяльності на молокопереробних підприємствах. Зазначено причини необхідності впровадження і використання методів та засобів сучасного маркетингу. Наведено складники та визначено окремі функціональні завдання маркетингової діяльності на молокопереробних підприємствах. Метою маркетингової діяльності підприємств молочної галузі має бути концентрація уваги саме на потребах покупця і задоволенні цих потреб. Основні проблеми розвитку маркетингу в молочній промисловості пов'язані зі специфікою галузі та продукції, відсутністю державних стимулів, низьким рівнем маркетингової інфраструктури, недосконалістю інформаційного забезпечення тощо. Зазначено принципи ефективної маркетингової діяльності. Визначено особливості та розкрито форми прояву особливостей організації маркетингової діяльності на молокопереробних підприємствах у сучасних ринкових умовах.

Ключові слова: *маркетинг, маркетингова діяльність, молокопереробне підприємство, молочна промисловість, молоко та молочна продукція, ринок.*

В статье рассмотрены актуальные вопросы организации маркетинговой деятельности на молокоперерабатывающих предприятиях. Указаны причины необходимости внедрения и использования методов и средств современного маркетинга. Приведены составляющие и определены отдельные функциональные задачи маркетинговой деятельности на молокоперерабатывающих предприятиях. Целью маркетинговой деятельности предприятий молочной отрасли должна быть концентрация внимания именно на потребностях покупателя и удовлетворении этих потребностей. Основные проблемы развития маркетинга в молочной промышленности связаны со спецификой отрасли и продукции, отсутствием государственных стимулов, низким уровнем маркетинговой инфраструктуры, несовершенством информационного обеспечения и т. п. Указаны принципы эффективной маркетинговой деятельности. Определены особенности и раскрыты формы проявления особенностей организации маркетинговой деятельности на молокоперерабатывающих предприятиях в современных рыночных условиях.

Ключевые слова: *маркетинг, маркетинговая деятельность, молокоперерабатывающее предприятие, молочная промышленность, молоко и молочная продукция, рынок.*

The article considers important issues of organization of marketing activities at dairy enterprises. In a market economy, marketing is important instrument to solve the significant problems associated with milk and dairy production and sale. In today's competitive environment, which requires the transformation of business entities, the role of marketing is increasing. The purpose of marketing is to manage all types of activity in the enterprise related to the production of products, its implementation through the distribution system to the end consumer, and thus meet the needs of the consumer. One of the obstacles that emerge during the transition to the marketing management model is the inability to correctly define the marketing strategy and the inability to organize an effective structural department. Global experience shows that marketing is a means of future enterprise development. The need for organization and development of marketing activities of dairy enterprises is due to the following reasons: creation of an effective market system of movement of milk and dairy products; meeting the needs of the population in dairy

products, providing dairy enterprises with raw materials. In order to achieve production and economic success in the dairy industry, effective marketing is an important area of activity. Therefore, you need to know the essence of marketing, methods and practices of marketing. It is established that the functions of marketing at a dairy enterprise are determined by the scale of production of dairy products, conditions of competition, commodity assortment, peculiarities of consumption and demand for dairy products, nature of connections with the trading network, etc. Common marketing functions are analysis, planning, organization, management, accounting and control. The implementation of marketing functions at dairies should be complemented by a variety of tasks that are similar to modern marketing. Some aspects of marketing activity at dairy processing plant are given. The main problems and peculiarities of marketing activity at dairy enterprises in modern conditions are considered. The components of marketing activity at the dairy processing plant are determined. The basic principles of marketing activity of dairy enterprises are revealed. In the current environment, the development of marketing activities is one of the most important factors for improving economic efficiency in the dairy industry. But most businesses pay little attention to the practical use of modern marketing concepts and tools.

Key words: *marketing, marketing activity, dairy enterprises, dairy industry, milk and dairy products, market.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Молокопереробна промисловість є одним із найбільш інтенсивних, динамічних та вагомих складників агропромислового комплексу України. В останні роки на вітчизняних молокопереробних підприємствах активно проходить процес модернізації й упровадження нових технологій, розвиваються високотехнологічні виробництва, нарощуються потужності, що наближає виробництво продукції до європейських стандартів, дає змогу знижувати витрати сировини, розширювати асортимент продукції і виробляти молочну продукцію високої якості.

Разом із цим сучасні економічні реалії в Україні висувають нові вимоги до організації діяльності суб'єктів ринку молока та молочної продукції. Зниження обсягів виробництва молока-сировини, скорочення внутрішнього споживання молочної продукції, зміна смаків споживачів, нестабільність і зменшення експорту, зростання конкуренції між молокопереробними підприємствами вимагають пошуку нових методів та підходів до здійснення діяльності, залучення та утримання споживачів і підвищують роль маркетингу в ефективному функціонуванні та досягненні конкурентоспроможності на ринку молока та молочної продукції.

Організація діяльності вітчизняних підприємств, які функціонують на ринку молока і молочної продукції, сьогодні вимагає обґрунтованих раціональних дій, оскільки не тільки зовнішнє середовище, а й самі підприємства та їх товарне пропонування під впливом часу та обставин істотно змінюються. Важливу роль у підвищенні ефективності господарювання та розвитку, посиленні конкурентних ринкових позицій відіграють маркетинг, сучасні його методи та інструментарій. Питання маркетингового забезпечення підприємств і продукції молочної промисловості та практичного застосування збалансованого маркетингового інструментарію з урахуванням специфіки галузі потребують адаптації до сучасного етапу розвитку економіки та подальшого наукового обґрунтування. Це пояснюється тим, що підвищення рівня складності ринку молочної продукції у цілому і поведінки кожного суб'єкта зокрема зумовлює необхідність перегляду дієвості існуючих та розроблення нових, більш ефективних в умовах динамічного середовища маркетингових заходів і програм у межах маркетингової концепції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемам організації маркетингової діяльності на підприємствах присвячено роботи багатьох вітчизняних та іноземних учених, зокрема: Г.Л. Багієва, М.І. Бєлявцева, Є.П. Голубкова, Дж. Еванса, Ф. Котлера, Ж.Ж. Ламбена, І.О. Соловйова та ін. Питаннями вдосконалення діяльності молокопереробних підприємств та розвитку ринку молочної продукції займалися вітчизняні науковці-економісти, а саме: О.М. Барилович, П.С. Березівський, В.М. Бондаренко, С.В. Васильчак, М.М. Ільчук, Т.Л. Мостенська, О.М. Шпичак та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на значну кількість наукових праць із маркетингу, проблеми організації, розвитку ефективної маркетингової діяльності молокопереробних підприємств, забезпечення раціональної структури складових елементів маркетингу в сучасних умовах вивчені недостатньо і поки що залишаються невирішеними.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою статті є розкриття основних аспектів маркетингової діяльності молокопереробних підприємств, визначення проблем та особливостей організації їхньої маркетингової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Основними чинниками, що зумовили потребу в застосуванні прийомів і принципів маркетингу на підприємствах молочної промисловості, є зростання вимог споживачів до молочної продукції, необхідність самостійного пошуку ринків збуту продукції, значне насичення ринку молокопродуктами та загострення

конкурентної боротьби. При цьому товарний асортимент та інші складники комплексу маркетингу на підприємствах потребують ефективної організації для підтримання достатнього рівня функціонування, закріплення ринкових позицій.

Усі процеси, що протікають на молокопереробних підприємствах, мають бути добре регульованими, а маркетинг дає змогу налагодити зворотні зв'язки з ринком та надавати відомості про ринкову ситуацію. Тільки маркетинговий підхід до ухвалення рішень дає змогу виробити конкретні цілі, стратегії, тактику поведінки на ринку та підвищити дохідність підприємств [1, с. 84].

Сутність маркетингової діяльності може розкриватися через різні аспекти і водночас бути наукою, концепцією управління, соціально-управлінським процесом, окремим видом діяльності та своєрідною філософією ведення сучасного бізнесу. Із позиції диференціації як системи поглядів маркетинг розглядається: як ринкова концепція управління підприємством; як сукупність функцій, засобів, методів та інструментів, що дає змогу ефективно працювати на ринку; як філософія бізнесу – пропонує систему мислення й ідеологічну основу підприємницької діяльності; як активний процес – вирішує низку завдань, що виникають під час функціонування підприємства в ринкових умовах і розглядаються як основа для досягнення цілей підприємства [2, с. 1].

Метою маркетингової діяльності підприємств молочної галузі має бути концентрація уваги на потребах покупця, а також отримання прибутку за рахунок конкурентних переваг, зміцнення позицій на ринку, розширення обсягів виробництва та реалізації вироблених молокопродуктів. Організація маркетингу молокопереробних підприємств має базуватися на маркетинговій інформаційній системі, охоплювати питання орієнтації на потреби споживачів, розроблення та прийняття управлінських рішень, диференційованого підходу до ринків та їхніх сегментів, використовувати програмно-цільовий метод і комплексний підхід до досягнення поточних та стратегічних цілей розширення попиту й пропозиції молочної продукції.

Складники маркетингової діяльності молокопереробного підприємства зображено на рис. 1. Як можна побачити, вони зображені основними елементами (блоками), які перебувають у постійному взаємозв'язку один з одним. Виключення хоча б одного із цих елементів призведе до неповноцінного функціонування всієї системи. Крім того, вони відбуваються на основі планування під жорсткою дією функції контролю. Комплексність і системність є обов'язковими принципами діяльності не лише для цілісної маркетингової системи, а й для окремих складників маркетингу [3, с. 460].

Елементи (складники) маркетингової діяльності мають бути чітко врегульовані в часі. Вони мають бути спадкоємними та послідовними у розташуванні заходів, мати циклічну побудову діяльності. До функціональних завдань маркетингу молокопереробних підприємств, згідно з виділеними складниками, слід віднести:

- маркетингові дослідження й аналіз ринкових можливостей: аналіз чинників маркетин-

Рис. 1. Складники маркетингової діяльності молокопереробного підприємства

гового середовища; планування, збір, обробка, аналіз маркетингової інформації; аналіз і прогнозування кон'юнктури ринку молока та молочної продукції; вивчення структури ринку (споживачів, конкурентів, посередників, постачальників молока-сировини); діагностика мікросередовища підприємства; формування маркетингової інформаційної системи на молокопереробному підприємстві;

• сегментацію, позиціювання та вибір цільових ринків: сегментування ринку молочної продукції; оцінку і відбір найбільш перспективних сегментів ринку; відповідне позиціювання молочних продуктів;

• розроблення та реалізацію комплексу маркетингу молокопереробного підприємства: формування товарної політики (асортимент, якість); ціноутворення (вибір методів та розроблення стратегій ціноутворення); побудову системи реалізації та збуту молочної продукції (політика розподілу); просування молочної продукції на ринку (політика маркетингових комунікацій);

• розроблення стратегії маркетингу: прийняття стратегічних маркетингових рішень; розроблення плану (програми) маркетингу; визначення тактичних та оперативних маркетингових рішень і заходів згідно зі стратегією.

Проблеми організації та розвитку маркетингу підприємств молокопереробної промисловості зображено на рис. 2.

Під час розроблення системи заходів щодо організації і розвитку маркетингової діяльності молокопереробного підприємства доцільно: виявляти та оцінювати перспективи розвитку підприємства; здійснювати чітку координацію зусиль для досягнення поставлених цілей; розробляти і використовувати власну систему критеріїв оцінки показників маркетингової діяльності підприємства, необхідних для подальшого контролю; формулювати маркетингові цілі та способи їх досягнення, бути готовим до непередбачуваних змін ситуації на ринку; формалізувати обов'язки і відповідальність усіх керівників структурних підрозділів підприємства; забезпечувати контроль реалізації маркетингової стратегії та маркетингового плану (програми) шляхом фіксування результатів із подальшим розробленням рекомендацій щодо коректування планів відповідно до умов діяльності підприємства.

Маркетинг підприємств молочної галузі являє собою складну і багатогранну підприємницьку діяльність, яка має орієнтуватися на задоволення інтересів: споживача – в ефективнішому задоволенні потреб; товаровиробника – в одержанні прибутку, забезпеченні сталого розвитку; держави – в підвищенні добробуту. Головною функцією маркетингу в молочній промисловості має бути організація комплексної маркетингової діяльності, спрямованої на виробництво і збут конкурентоспроможної молочної продукції, що задовольнятиме потреби споживачів та сприятиме отриманню позитивного результату діяльності підприємств [4, с. 290].

Організація маркетингової діяльності на підприємствах молочної галузі визначається безпосередньо особливостями даної галузі, зокрема: значенням молочної продукції для

Рис. 2. Основні проблеми здійснення маркетингової діяльності у молочній промисловості

людини, сезонністю виробництва молока-сировини, зовнішньоекономічними зв'язками, участю державних органів у розвитку молочної промисловості. Природні та економічні процеси в молочній галузі інтегруються і створюють особливі умови для організації маркетингової діяльності (табл. 1). Маркетинг молокопереробних підприємств як складна соціально-економічна система має формуватися з урахуванням наведених особливостей та форм їх прояву.

Методи і способи, які можуть застосовувати в маркетинговій діяльності виробники молока та молочної продукції, є набагато складнішими, оскільки пов'язані з великою кількістю, різноманітністю виробленої продукції, її цілеспрямованістю й значимістю для кінцевого споживача. Маркетингова діяльність у підприємствах молочної галузі повинна, передусім, забезпечити надійною, достовірною і своєчасною інформацією про ситуацію на ринку молока та молочної продукції, яка дасть відповідь підприємствам, яку продукцію виробляти, в якій кількості та де й кому її вигідніше реалізувати. Також вона має бути побудована на креативному розробленні ефективних взаємозв'язків товарного виробництва та ринку молочної продукції, спрямована на підвищення впливу, збільшення частки ринку і в кінцевому підсумку на забезпечення позитивного фінансового результату господарювання. Організацію маркетингової діяльності на молокопереробних підприємствах можна забезпечити двома способами:

– у великих і середніх за розмірами молокопереробних підприємствах – безпосередньо створенням відділу маркетингу;

– у дрібних підприємствах – шляхом упровадження однієї посади маркетолога або використання консультаційних послуг маркетингових агенцій.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, у сучасних умовах об'єктивно необхідним є розвиток маркетингу молокопереробних підприємств, тобто досягнення лідируючих позицій на ринку з урахуванням як потреб і запитів споживачів, так і власних потреб за

Таблиця 1

Особливості маркетингу підприємств молочної галузі

Особливості	Форми прояву
Склад молокопродуктового підкомплексу	До молокопереробної промисловості входять взаємопов'язані елементи – тваринницькі підприємства та молокопереробні підприємства. Будь-які істотні зміни в економічній політиці держави позначаються на цілісності всього ланцюга.
Молочна промисловість виробляє продукти першої необхідності	Молокопродукти потребують своєчасного виробництва в необхідній кількості та асортименті з урахуванням віку, національних традицій, стану здоров'я споживачів; продукт має здатність швидко псуватися, тому потребує оперативності постачання, відповідної упаковки та транспортування; формує цінову нееластичність попиту та диспаритет цін на молоко-сировину і кінцеву молочну продукцію, що потребує гнучкої державної політики підтримки товаровиробника.
Виробництво молока-сировини	Скорочення обсягів виробництва молока-сировини с.-г. підприємствами є однією з причин сировинних проблем, які виявляються не лише у самому зменшенні виробництва, а й у її якості та підвищенні цін на неї. Виробничі можливості дрібнотоварного виробництва молока-сировини не спроможні сформувати потужний обсяг сировинної бази, а санітарно-гігієнічні умови отримання в них молока не в змозі забезпечити його належну якість. Забезпечити відповідну якість молока-сировини можуть лише с.-г. підприємства, у яких здійснюються механічне доїння, очистка та охолодження, тобто дотримується технологічний процес виробництва молока-сировини.
Конкурентоспроможність молокопереробної галузі	Значною мірою залежить від: рівня освоєння потужностей молокопереробних підприємств; динамічного надходження молока-сировини для переробки; якості надходження молока-сировини для переробки; вартості продукції; технологічних передумов; рівня маркетингового забезпечення діяльності молокопереробних підприємств.
Альтернативні джерела забезпечення молочної галузі сировиною	Зростання імпорту молочної сировини, консолідація з постачальниками сировини, інвестування в розвиток власної сировинної бази, зміни технології виробництва молочних продуктів; інвестування в розвиток власної сировинної бази шляхом створення сучасних молочних ферм.
Розвиток виробництва готової молочної продукції	Зосередження виробництва на великих підприємствах, оскільки саме великі переробні підприємства здатні мобільно реагувати на кон'юнктурні зміни ринку; мають змогу вкладати значні кошти в модернізацію виробництва, розширювати асортимент продукції, збільшувати збутовий ринок.

Джерело: сформовано автором на основі [4, с. 304; 5, с. 176]

рахунок використання маркетингових підходів. Основними принципами ефективної маркетингової діяльності на підприємствах молочної галузі є: спрямованість на досягнення кінцевого результату всієї виробничо-збутової діяльності, тобто на доходну реалізацію молочної продукції на ринку; комплексний підхід до досягнення поставлених цілей, за якого сукупність засобів маркетингу забезпечує умови для успішної збутової діяльності підприємства; комплексний підхід до вирішення проблем відповідно до наявних ресурсів і можливостей підприємства; створення умов для максимального пристосування виробництва до вимог та умов ринку молока і молочної продукції; відкритість до споживачів, їхніх потреб та побажань, активне пристосування і вплив на них; гнучкість у досягненні поставленої мети через реакцію на постійні зміни у макросередовищі ринку; орієнтація діяльності підприємств молочної галузі на тривалий результат та розвиток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гоголь І.А. Маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств Хмельницької області. URL : https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/083.pdf (дата звернення: 13.09.2019).
2. Ламбен Ж.Ж. Стратегический маркетинг / пер. с фр. Санкт-Петербург : Наука, 1996. 589 с.
3. Данько Ю.І. Системність та комплексність як основа раціонального аграрного маркетингу мікро-, мезо- та макрорівнів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління.* 2008. № 628. С. 459–464.
4. Бабічева О.І., Рябчик А.В., Барилович О.М. Маркетингові аспекти досягнення конкурентоспроможності на ринку молока і молочної продукції: теорія, проблеми, рішення : монографія. Київ : Компринт, 2017. 721 с.
5. Бовсуновський В. Особливості функціонування молокопереробних підприємств. *Економічний аналіз.* 2012. Вип. 11. Ч. 3. С. 174–178.

REFERENCES:

1. Ghogholj I. A. Marketynghova dijaljnistj siljsjkoghospodarsjkykh pidpryjemstv Khmeljnycjkoji oblasti [Marketing activity of agricultural enterprises of Khmelnitsky region]. Available at: https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/4.1/083.pdf (accessed 13 September 2019).
2. Lamben Zh.Zh. (1996) Strategicheskiy marketing. [Strategic marketing]. Sankt-Peterburg: Nauka. (in Russian)
3. Danjko Ju. I. (2008) Systemnistj ta kompleksnistj jak osnova racionaljnogho aghrarnogho marketynghu mikro-, mezo- ta makrorivniv [Systematicity and complexity as a basis for rational agrarian marketing of micro-, meso- and macrolevels]. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Problems of economy and management,* no. 628, pp. 459-464.
4. Babicheva O. I., Rjabchyk A. V., Barylovych O. M. (2017) Marketynghovi aspekty dosjaghnennja konkurentospromozhnosti na rynku moloka i molochnoji produkciji: teorija, problemy, rishennja [Marketing aspects of competitiveness in the dairy market: theory, problems, solutions] Kyjiv: Komprynt. (in Ukrainian)
5. Bovsunovsjkyj V. (2012) Osoblyvosti funkcionuvannja molokopererobnykh pidpryjemstv [Peculiarities of functioning of dairy enterprises]. *Economic analysis,* vol. 11, no. 3, pp. 174-178.

УДК 330.133/.138:65.014.1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

CONCEPTUAL FRAMEWORKS FOR ENTERPRISE COST OF CAPITAL FORMATION

Супрун С.Д.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та міжнародних відносин,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Suprun Svitlana
PhD (Economic sciences),
associate professor of the Department of economics and international relations,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of KNUTE

Досліджено особливості формування капіталу підприємства та основні критерії його вартісної оцінки. Відзначено, що в сучасних умовах господарювання управління фінансовими ресурсами підприємства являє собою сукупність цілеспрямованих методів, операцій, важелів, прийомів впливу на різноманітні види фінансів для досягнення певного результату. Зауважено, що оптимальна структура капіталу підприємства являє собою співвідношення використання власних і залучених фінансових ресурсів (капіталу), за якого забезпечується максимізація ринкової вартості підприємства та мінімізується вартість залученого капіталу. Досягнення оптимальної структури капіталу можливе завдяки реалізації основних функцій управління капіталом, суть яких полягає в ефективному формуванні та використанні власних та залучених фінансових ресурсів. Стверджується, що оптимізація структури капіталу підприємства є одним із важливих критеріїв забезпечення його фінансового благополуччя й ефективного управління.

Ключові слова: *капітал підприємства, оптимізація структури капіталу підприємства, процес управління підприємством, вартісна оцінка капіталу підприємства.*

Исследованы особенности формирования капитала предприятия и основные критерии его стоимостной оценки. Отмечено, что в современных условиях хозяйствования управление финансовыми ресурсами предприятия представляет собой совокупность целенаправленных методов, операций, рычагов, приемов воздействия на различные виды финансов для достижения определенного результата. Отмечено, что оптимальная структура капитала предприятия представляет собой соотношение использования собственных и привлеченных финансовых ресурсов (капитала), при котором обеспечивается максимизация рыночной стоимости предприятия и минимизируется стоимость привлеченного капитала. Достижение оптимальной структуры капитала возможно благодаря реализации основных функций управления капиталом, суть которых заключается в эффективном формировании и использовании собственных и привлеченных финансовых ресурсов. Утверждается, что оптимизация структуры капитала предприятия является одним из важных критериев обеспечения его финансового благополучия и эффективного управления.

Ключевые слова: *капитал предприятия, оптимизация структуры капитала предприятия, процесс управления предприятием, стоимостная оценка капитала предприятия.*

The features of the formation of capital of the enterprise and the main criteria for its valuation are investigated. It is noted that in modern conditions of managing the financial resources of the enterprise is a combination of targeted methods, operations, levers, techniques for influencing various types of finances to achieve a certain result. It is noted that the optimal capital structure of the enterprise is the ratio of use of own and attracted financial resources (capital), which ensures maximization of the market value of the enterprise and minimizes the value of attracted capital. Achieving the optimal capital structure is possible through the implementation of the basic functions of capital management, the essence of which is the effective formation and use of own and attracted financial resources. It is argued that the optimization of the capital structure of the enterprise is the only important criterion for ensuring its financial well-being and effective management. It is argued that ensuring the most efficient use of capital in the course

of an enterprise's business activities is achieved by maximizing the return on equity at a reasonable level of financial risk. The capital structure of an enterprise determines not only financial but also operational and investment activity, as well as a system of indicators of financial stability and solvency. Ensuring the most efficient use of capital in the course of business activity of the enterprise is achieved by maximizing the rate of return on equity at a reasonable level of financial risk. The capital structure of an enterprise determines not only financial but also operational and investment activity, as well as a system of indicators of financial stability and solvency. Optimization of the capital structure is an important stage of enterprise capital management, which is to determine such a relationship between the value of the enterprise's equity and the value of borrowed funds (on the basis of their future return), at which maximum efficiency is achieved. The main purpose in this case is to minimize the costs of attracting long-term sources of financing and, therefore, to provide the owners of capital with the maximum market valuation of their investments.

Key words: *enterprise capital, optimization of the enterprise capital structure, enterprise management process, cost estimation of enterprise capital.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Досягнення стратегічних цілей сучасного підприємства значною мірою залежить від управління вартістю його капіталу. Саме фінансові ресурси (капітал) підприємства становлять грошові кошти, які знаходяться у його розпорядженні та призначені для задоволення потреб інвестування. Залежність підприємств від обсягу фінансового капіталу та його структури визначає рівень найбільш вагомих фінансових показників. Окрім того, вибрана структура капіталу впливає на його вартість та рівень фінансового ризику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню основних теоретичних категорій управління вартістю капіталу підприємств присвячено праці вчених-економістів Г.В. Анзіна, І.О. Бланка, Р.С. Квасницької, Г.А. Семенової, І.П. Панасюк, Л.М. Шаблистої, І.П. Шиндирука, О.Д. Щербаня та ін. Проте за всієї значимості проведених наукових досліджень окремі питання управління вартістю капіталу підприємства потребують подальшого розвитку. Існує об'єктивна необхідність обґрунтування концептуальної основи оцінки вартості капіталу підприємства на основі системного підходу, що зумовлює актуальність вибраної теми та її цільову спрямованість.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Головною метою статті є визначення концептуальних основ формування вартості капіталу підприємства та його оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У сучасних умовах господарювання капітал підприємства є головною економічною базою його створення та розвитку. Крім того, у процесі свого функціонування капітал забезпечує інтереси держави, власників та персоналу підприємства, а також характеризується не тільки своєю багатоаспектною сутністю, а й багатогранністю образів у всіх своїх проявах.

Аналіз наукових публікацій дає змогу конкретизувати сутність економічної категорії та змісту системи управління капіталом підприємства [1–13].

Науковим підґрунтям визначення економічної сутності капіталу підприємства є аналіз розвитку поглядів на категорію «капітал підприємства». Оскільки капітал підприємства має різну елементну структуру, нині існують два протилежних погляди. З одного боку, економісти трактують капітал як сукупність матеріальних цінностей, а з іншого – як вартість, що авансується, і придбання факторів виробництва. Розуміння сутності капіталу підприємства дає можливість ефективного обґрунтування політики управління капіталом підприємства, а також визначення способів оцінки його вартості.

Основна мета формування капіталу підприємства передбачає задоволення потреб у придбанні необхідних активів та оптимізацію його структури для забезпечення умов ефективного його використання. Так, прибуток є найважливішим якісним показником діяльності підприємства, адже від розміру прибутку залежать формування власних обігових коштів, фінансування капітальних вкладень тощо.

Існують чотири теоретичні концепції структури капіталу підприємства, які розглянемо нижче та в основу яких покладено різні підходи до можливості оптимізації структури капіталу підприємства.

Перша традиційна концепція структури капіталу базується на тому твердженні, що вартість власного капіталу підприємства завжди є вищою, ніж вартість позикового капіталу. А механізм оптимізації структури капіталу за даної концепції полягає у тому, що підвищення питомої ваги позикового капіталу сприяє зниженню показника середньозваженої вартості капіталу підприємства, тому підвищується ринкова вартість підприємства. Зазначена традиційна модель має низку недоліків, оскільки максимізація позикового капіталу в господарській діяльності підприємства може призвести до втрати фінансової стійкості. Наступна концепція індиферентності, авторами якої є Франко Модільяні і Мертон Міллер, передбачає, що ринкова вартість підприємства, а відповідно, і середньозважена вартість його капіталу, не залежить від структури капіталу У подальших своїх дослідженнях автори цієї концепції визнали помилковість своїх тверджень. Вони модифікували

теорію структури капіталу, обґрунтувавши компромісну концепцію, відповідно до якої структура капіталу формується під впливом чинників, серед яких – урахування фактора оподаткування прибутку, що істотно впливає на формування вартості окремих елементів капіталу та його структуру, урахування ризику банкрутства через недосконалу структуру капіталу підприємства.

Концепція протиріччя інтересів формування капіталу підприємства ґрунтується на теорії асиметричної інформації, сигнальній теорії, теорії моніторингових витрат. Теорія асиметричної інформації базується на припущенні, що реальний ринок надає неадекватну інформацію учасникам про перспективи розвитку підприємства (керівники підприємства володіють більш достовірною інформацією, ніж інвестори чи кредитори).

В основі сигнальної теорії лежить припущення, що ринок капіталу посилає інвесторам та кредиторам відповідні сигнали про перспективи розвитку підприємства на підставі поведінки керівників підприємства, а теорія моніторингових витрат базується на різних інтересах та рівнях інформованості як власників, так і кредиторів. Останні прагнуть контролювати ефективність використання наданого капіталу для забезпечення його повернення, а витрати при цьому включаються у процентну ставку, яку сплачує підприємство. Зі збільшенням частки позикового капіталу зростає середньозважена вартість капіталу і, відповідно, знижується ринкова вартість підприємства [9; 11–13].

Альтернативна теорія пошуку оптимальної структури капіталу підприємства базується на теорії ієрархії та не передбачає чітко визначеного співвідношення позикових коштів і власного капіталу. Теорія є спробою описати реальну поведінку керівників (власників) підприємств у вирішенні питань фінансування і не є науковим обґрунтуванням вибору структури капіталу, яка б могла максимізувати ринкову вартість підприємства.

З урахуванням зазначених розглянутих вище концепцій можна визначити основні критерії оптимізації структури капіталу підприємства: забезпечення оптимального рівня дохідності та ризику; забезпечення мінімізації середньозваженої вартості капіталу підприємства; максимізація ринкової вартості підприємства. Використовуючи фінансові ресурси (капітал) з різних джерел, керівництво підприємств намагається оптимізувати структуру капіталу для зменшення середньозваженої вартості капіталу, яка є найголовнішим критерієм оцінки ефективності формування капіталу підприємства. Процес оптимізації структури капіталу підприємства за критерієм мінімізації середньозваженої вартості капіталу базується на попередній оцінці власного та позикового капіталів з урахуванням різних умов його залучення і здійснення його багатоваріантних розрахунків.

Таким чином, оптимальна структура капіталу підприємства являє собою співвідношення використання власних і залучених фінансових ресурсів (капіталу), за якого забезпечується максимізація ринкової вартості підприємства та мінімізується вартість залученого капіталу. Досягнення оптимальної структури капіталу можливе завдяки реалізації основних функцій управління капіталом, суть яких полягає в ефективному формуванні та використанні власних та залучених фінансових ресурсів. Капітал підприємства є його економічною основою для здійснення господарської діяльності на принципах самофінансування. Зростання обсягів діяльності підприємства, виконання намічених завдань його функціонування забезпечують збільшення капіталу та закріплення фінансового становища за рахунок зростання прибутку від господарської діяльності. Забезпечення найбільш ефективного використання капіталу в процесі функціонування підприємства досягається шляхом максимізації показника рентабельності власного капіталу за доцільного для даного суб'єкта господарювання рівня фінансового ризику. Тут варто зауважити, що структура капіталу підприємства визначає не тільки фінансове, а й операційну та інвестиційну діяльність, а також систему показників фінансової стійкості та платоспроможності.

Структура капіталу відіграє визначальну роль у формуванні ринкової вартості підприємства, і цей зв'язок опосередковується показником середньозваженої вартості капіталу. Зважаючи на це, концепцію структури капіталу досліджують разом із концепціями вартості капіталу та ринкової вартості підприємства.

Дослідження [1; 5; 7; 10] показали, що різні підприємства мають і різну здатність створювати вартість. Насамперед це залежить від розмірів підприємства, обсягів його діяльності, а також якості управління підприємством. Для того щоб визначити загальну вартість капіталу підприємства, необхідно, насамперед, оцінити величину кожного його складового елемента. Так, зокрема, вартість власного капіталу являє собою плату підприємства (у грошовому вимірі) за залучення коштів або втрати через альтернативне невикористання.

Для визначення вартості акціонерного капіталу на основі моделі оцінки капітальних активів (МОКА) спочатку визначають безризикову ставку доходу та прогнозують значення коефіцієнта β для підприємства. Даний коефіцієнт відображає рівень ризику певного підприємства відносно середньоринкового, оцінюється на основі даних за минулі роки, при цьому береться до уваги майбутній ризик, оскільки він може значно відрізнятися від ризику в минулому періоді. Безризикова процентна ставка обчислюється на основі процентних ставок за державними борговими зобов'язаннями. Здебільшого базою для розрахунку такої ставки є процентні ставки

за довгостроковими державними цінними паперами. Для оцінки очікуваної середньоринкової дохідності використовується інформація щодо дохідності ринкового портфеля за минулі періоди з подальшою оцінкою очікуваної в майбутньому середньоринкової дохідності, а ринковим портфелем тут виступає сукупність акцій, які входять до бази фондового індексу. Ця модель була розроблена для забезпечення механізму, за допомогою якого інвестори можуть оцінювати вплив інвестицій у передбачувані цінні папери на ризик і прибутковість їхнього інвестиційного портфеля.

Середньозважена вартість капіталу (WACC) визначає середньозважену ціну кожної грошової одиниці капіталу, а також середньозважену ціну кожної нової грошової одиниці приросту капіталу у разі збільшення капіталу підприємства. Основна проблема під час розрахунку середньозваженої вартості капіталу полягає у тому, на якій базі визначати питому вагу кожного елемента (виходячи з ринкової чи бухгалтерської вартості кожного складника капіталу). Тут зауважимо, що в інвестиційному аналізі однозначно рекомендується користуватися ринковою вартістю. Оскільки джерелом коштів для існування та подальшого розвитку будь-якого підприємства є капітал, підвищується значення системи регулювання структури його капіталу. Тільки завдяки оптимізації співвідношення власного та позикового капіталів забезпечуються необхідний рівень рентабельності, фінансова стійкість підприємства в процесі його розвитку і, зрозуміло, максимізація його ринкової вартості. І.О. Бланк уважає, що оптимальна структура капіталу являє собою співвідношення використання власних і позикових коштів підприємства в умовах забезпечення ефективної пропорційності між показниками його фінансової рентабельності та стійкості. За такої умови максимізується ринкова вартість підприємства [2, с. 213]. На думку економістів В.О. Подольської та О.В. Яріш, оптимізація структури капіталу підприємства є певним співвідношенням між власним і позиковим капіталом, за якого забезпечується найефективніша пропорційність між дохідністю та фінансовою стійкістю підприємства [12, с. 355]. Також існує думка, що єдину ефективну структуру капіталу підприємства визначити неможливо; наголошується на тому, що можна розрахувати лише найбільш раціональне співвідношення показників капіталу, які розраховуються на основі чинників впливу, ризиків і практичного досвіду аналітика. Саме це може максимально наблизити цільову структуру капіталу до оптимального його значення.

Регулювання структури капіталу на підприємстві має здійснюватися у двох напрямах, перший з яких передбачає обґрунтування оптимальних пропорцій власного і позикового капіталу, а другий передбачає залучення необхідних обсягів власного і позикового капіталу для досягнення цільової структури, а це означає, що процес регулювання структурою капіталу й є процесом оптимізації цієї структури.

У нашому дослідженні розглянемо більш детально метод оптимізації структури капіталу підприємства за критерієм максимізації рівня його прогнозованої рентабельності. Цей метод базується на багатоваріантних розрахунках рівня рентабельності за різної структури капіталу.

У більшості економічних джерел традиційно розглядається методичний підхід із використанням механізму фінансового важеля, сутність якого полягає у використанні підприємством позикового капіталу, який впливає на зміну показника фінансової рентабельності, дає можливість підприємству отримати додатковий прибуток на власний капітал. У методиці розрахунку ефекту фінансового важелю (ЕФВ) відокремлюють такі основні складники: податковий коректор, диференціал фінансового важеля, плече фінансового важеля. Зазначені складники дають змогу цілеспрямовано управляти ефектом фінансового важеля у процесі фінансової діяльності підприємства. За умови позитивного значення диференціала будь-який приріст плеча фінансового важеля (левериджу) буде викликати ще більший приріст фінансової рентабельності. За негативного значення диференціала приріст плеча буде призводити до ще більшого зниження показника фінансової рентабельності. Податковий коректор демонструє, якою мірою виявляється ефект фінансового важеля у зв'язку з різним рівнем оподаткування прибутку. Проте тут слід зазначити про обмеження його застосування на практиці через відсутнє розділення позикового капіталу на довгостроковий і короткостроковий, а тому не береться до розгляду внутрішня структура власного та позикового капіталу (власний капітал підприємства визнається безкоштовним і в розрахунок не береться, не враховується інфляція) [1; 2; 7].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, оптимізація структури капіталу є важливим етапом управління капіталом підприємства, який полягає у визначенні такого співвідношення між вартістю власного капіталу підприємства та вартістю залучених коштів (на основі повернення їх у майбутньому), за якого досягається максимальна ефективність діяльності. Основною метою в такому разі є мінімізація витрат на залучення довгострокових джерел фінансування і завдяки цьому забезпечення власникам капіталу максимальної ринкової оцінки вкладених ними коштів. Проведені дослідження дають змогу одержати комплексне уявлення про основні критерії оптимізації структури капіталу підприємства. Саме концепція ціни капіталу є однією з базових у теорії капіталу, яка не зводиться тільки до визначення відсотків, які треба заплатити власникам фінансових ресурсів, а ще й характеризує ту норму прибутку інвестованого

капіталу, яку повинно забезпечити підприємство, щоб не зменшити свою ринкову вартість. Ті підприємства, які використовують вартість як об'єкт управління, мають явні конкурентні переваги перед підприємствами, котрі орієнтовані на інші економічні критерії своєї діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Анзіна Г.В. Особливості оцінки вартості власного капіталу в умовах граничних ризиків. *Економіка, фінанси, право*. 2015. № 5. С. 4–9.
2. Бланк И.А. Финансовый менеджмент ; 2-е изд., перераб. и доп. Киев : Эльга, Ника-Центр, 2007. 521 с.
3. Фінансова стратегія підприємства : монографія / О.І. Бланк та ін. Київ : КНТЕУ, 2009. 147 с.
4. Бригхэм Ю., Эрхардт М. Финансовый менеджмент ; 10-е изд. Санкт-Петербург, 2009. 960 с.
5. Івко А.В. Комплексний показник оптимальної цільової структури капіталу підприємства. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2011. № 2(11). С. 105–110.
6. Камінська Т.Г. Економічна сутність та класифікаційні характеристики капіталу підприємств. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу.* 2011. № 2(20). С. 230–245.
7. Калініченко З.Д. Використання методу левериджу в управлінні структурою прибутку й капіталу. *Економічний аналіз*. 2008. № 2(18). С. 212–214.
8. Квасницька Р.С. Інструментарій та методи оптимізації цільової структури капіталу підприємства. *Економіст.* 2005. № 5. С. 73–75.
9. Савлук С. Питання теорії та практики оцінювання вартості банківського капіталу. *Банківська справа*. 2011. № 1. С. 19–26.
10. Семенов Г.А., Пелешко А.В. Оптимізація структури капіталу підприємства. *Держава та регіони*. 2010. № 4. С. 164–169.
11. Панасюк І.П. Теоретичні підходи до еволюції визначення поняття «капітал» у контексті його домінантних характеристик як економічної категорії. *Економіка & держава*. 2017. № 5. С. 29–32.
12. Подольська В.О., Яріш О.В. Фінансовий аналіз : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2007. 488 с.
13. Шаблиста Л.М. Капітал підприємств: природа, структура, тенденції формування і відтворення. *Економіка і прогнозування*. 2012. № 4. С. 36–45.

REFERENCES:

1. Anzina H. V. (2015) Osoblyvosti otsinky vartosti vlasnoho kapitalu v umovakh hranychnykh ryzykiv [Features of valuation of equity capital in the face of marginal risks]. *Ekonomika, finansy, pravo*. 2015. № 5. pp. 4-9. (in Ukrainian).
2. Blank I.A. (2007). Finansovyy menedzhment. [Financial management]. Kyiv.: El'ga, Nika-Tsentr, 2007. 521 p. (in Ukrainian).
3. Blank O.I., Sytnyk H.V., Korolova-Kazanska O.V., Hanechko I.H. (2009). Finansova stratehiia pidpryiemstva: monohrafiia [Financial strategy of the enterprise: monograph]. Kyiv.: KNTEU. 2009. 147 p. (in Ukrainian).
4. Bryhkhэm Yu., Эrkhardt M. (2009). Finansovyy menedzhment [Financial management]: 10-e yzd. St. Petersburg: 2009. 960 p. (in Russian).
5. Ivko A.V. (2011). Kompleksnyi pokaznyk optymalnoi tsilovoi struktury kapitalu pidpryiemstva [A comprehensive indicator of the optimal target capital structure of the enterprise]. *Yevropeiskyi vektor ekonomichnoho rozvytku*. 2011. no. 2 (11). pp. 105-110. (in Ukrainian).
6. Kaminska T.H. (2011). Ekonomichna sutnist ta klasyfikatsiini kharakterystyky kapitalu pidpryiemstv [Economic essence and classification characteristics of capital of enterprises]. *Problemy teorii ta metodolohii bukhhalterskoho obliku, kontroliu i analizu.* 2011, no. 2 (20). pp. 230-245. (in Ukrainian).
7. Kalinichenko Z.D. (2008). Vykorystannia metodu leverydzhu v upravlinni strukturoiu prybutku y kapitalu [Using the method of leverage in managing the structure of profit and capital]. *Ekonomichnyi analiz*. 2008. no. 2 (18). pp. 212-214. (in Ukrainian).
8. Kvasnytska R.S. (2005). Instrumentarii ta metody optymizatsii tsilovoi struktury kapitalu pidpryiemstva [Tools and methods for optimizing the target capital structure of the enterprise]. *Ekonomist*. 2005. no. 5. pp. 73-75. (in Ukrainian).
9. Savluk S. (2011). Pytannia teorii ta praktyky otsiniuvannia vartosti bankivskoho kapitalu. Bankivska sprava. 2011. pp.19-26. (in Ukrainian).
10. Semenov H.A., Peleshko A.V. Optymizatsiia struktury kapitalu pidpryiemstva. Derzhava ta rehiony. 2010. no. 4. pp. 164-169. (in Ukrainian).
11. Panasiuk I. P. (2017). Teoretychni pidkhody do evoliutsii vyznachennia poniattia «kapital» u konteksti yoho dominantnykh kharakterystyk yak ekonomichnoi katehorii [Theoretical approaches to the evolution of the definition of «capital» in the context of its dominant characteristics as an economic category]. *Ekonomika & derzhava*. 2017. no. 5. pp. 29-32. (in Ukrainian).
12. Podolska V.O, Yarish O.V. (2007). Finansovyi analiz [Financial analysis]: navch. posib. K.: Tsentr navch. l-ry. 2007. 488 p.
13. Shablysta L.M. (2012). Kapital pidpryiemstv: pryroda, struktura, tendentsii formuvannia i vidtvorennia [Enterprise capital: nature, structure, trends of formation and reproduction]. *Ekonomika i prohnozuvannia*. 2012. no. 4. pp. 36-45. (in Ukrainian).

УДК [331.522.4:005.332.4]:334.716.331.522.4

КРАУДСОРСИНГ ЯК ЗАПОРУКА КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

CROWDSOURCING AS A KEY OF INDUSTRIAL ENTERPRISE COMPETITIVENESS

Темченко Г.В.
кандидат економічних наук, доцент,
старший викладач кафедри економіки,
організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет

Максимова О.С.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет

Бондарчук О.М.
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет

Temchenko Hanna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Kryvyi Rih National University

Maksymova Olena
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Kryvyi Rih National University

Bondarchuk Olga
Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor,
Kryvyi Rih National University

Статтю присвячено актуальному питанню організації краудсорсингу та застосування даної технології в системі інструментів та методів управління промисловими підприємствами. Розглянуто клас інструменту менеджменту, в основу якого покладено процес залучення групи Інтернет-активістів, споживачів продукції. Наведено основні фінансові та інші вигоди від використання краудсорсингу, виділено чіткий спектр видів краудсорсингових проектів, які дають змогу вирішувати управлінські завдання на промислових підприємствах. У результаті проведеного дослідження визначено переваги використання краудсорсингу як для великих промислових підприємств, так і для підприємств середнього та малого бізнесу, а також для самих учасників краудсорсингового проекту. Наведене дослідження розширює знання про сутність, значення та преваги від застосування краудсорсингу на промислових підприємствах для підвищення конкурентоздатності та оптимізації їх функціонування.

Ключові слова: *краудсорсинг, конкуренція, конкурентоспроможність, управління, менеджмент.*

Статья посвящена актуальному вопросу организации краудсорсинга и применения данной технологии в системе инструментов и методов управления промышленными предприятиями. Рассмотрен класс инструмента менеджмента, в основу которого положен процесс привлечения группы Интернет-активистов, потребителей продукции. Приведены основные финансовые и другие выгоды от использования краудсорсинга, выделен четкий спектр видов краудсорсинговых проектов, которые позволяют решать управленческие задачи на промышленных предприятиях. В результате проведенного исследования определены преимущества использования краудсорсинга как для крупных промышленных предприятий,

так и для предприятий среднего и малого бизнеса, а также для самих участников краудсорсингового проекта. Приведенное исследование расширяет знания о сути, значении и предпочтении от применения краудсорсинга на промышленных предприятиях для повышения конкурентоспособности и оптимизации их функционирования.

Ключевые слова: *краудсорсинг, конкуренция, конкурентоспособность, управление, менеджмент.*

The article is devoted to the urgent issue of crowdsourcing organization and the present technology application in the system of tools and methods to manage industrial enterprises. The author considers an innovative management technology that is called "crowdsourcing". The author considers a class of modern management tools based on attracting groups of online activists, consumers, "fans" who have online capture and such things in the article. The main financial and other benefits from the crowdsourcing application are stated, an accurate range of types of crowdsourcing projects that allow to solve managerial problems in industrial enterprises are highlighted. As a result of the research, the advantages of crowdsourcing aplication were determined both for large industrial enterprises and for medium and small businesses, as well as for the participants in the crowdsourcing project themselves. This study expands the knowledge about the essence, value and preferences of crowdsourcing in industrial enterprises in order to increase competitiveness and optimize their functioning. It is necessary to prepare such a methodological procedure that would allow the owners, managers and heads of departments related to marketing and product development to interpret the topic quickly, adopt technology and start introducing crowdsourcing tools as efficiently as possible allowing a minimum number of mistakes under these conditions. On the course of the investigation it has been discovered that crowdsourcing is a modern effective managerial tool that allows you to use the knowledge of employees, customers and partners to solve actual business problems. The definition of the term crowdsourcing has been further developed. The author analyzes the results of the implementation and the competitive advantages provided by the application of these technologies for industrial enterprises in the final part of the article. This article may be useful for managers at various levels who are engaged in the crowdsourcing introduction in the company or modern management tools introduction in the context of "open innovation".

Key words: *crowdsourcing, competition, competitiveness, administration, management.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. З розвитком технологій і особливо Інтернету змінюється зовнішнє середовище, в якому функціонують промислові підприємства, у розпорядженні менеджменту з'являються нові інструменти.

Конкурентоздатність підприємства залежить від домінування його над конкурентами в конкретний момент часу. Основний зміст складається з того, що конкуренти не можуть швидко скопіювати той чи інший продукт, тому що це достатньо тривала споживча вигода, яка базується на унікальних організаційних здатностях створювати та застосовувати ключові компетенції.

Актуальності набуває питання щодо особливостей формування ринкових позицій вітчизняних промислових підприємств, що полягає у їхній здатності вести конкурентну боротьбу як усередині країни, так і за її межами, адже саме рівень конкурентного забезпечення підприємств визначає критерій конкурентоспроможності всієї національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанням становлення концепції краудсорсингу як інструменту розвитку бізнесу присвячено праці зарубіжних учених, журналістів і економістів: Мартіна Джайлса [1], Д. Танскотта [2], Джеффа Хау [3], Сусуму Огави та Френка Піллера [4], Еріка фон Хіппель [5] та ін. У наукових виданнях і журналах праці вітчизняних науковців, серед яких – К. Аккерман [6], А. Мосс [7], Р. Долженко [8], А. Михайлов [9], Ц. Митева [10], А. Рогова [11], А. Шеянова та С. Носков [12], наведено як вузькоспеціалізовані публікації, переважно для економічної сфери та маркетингу. Це свідчить про недостатній рівень вивчення цього феномену в різних наукових галузях, усвідомлення важливості цього управлінського інструменту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Існуючі дослідження розглядають можливості інформаційних технологій як джерело забезпечення інформаційними ресурсами та засіб комунікації з аудиторією, реалізуючи традиційну систему управління підприємством. Проте в даних працях не висвітлено можливості трансформації старої моделі управління підприємством у принципово нову ефективну систему управління на основі можливостей новітніх інформаційних технологій. Зокрема, нові можливості для діяльності підприємства відкривають так звані крауд-технології, а саме технології взаємодії з широким загалом користувачів для вирішення завдань компанії.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою статті є дослідження й аналіз можливостей застосування краудсорсингу для поліпшення конкурентних позицій і, як наслідок, конкурентоспроможності промислових підприємств України у цілому.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для найбільш продуктивного функціонування в сучасних ринкових умовах підпри-

ємствам необхідно відповідати запитам споживачів, змінювати свій імідж, розробляти та презентувати найбільш удосконалений продукт. У пошуках нестандартних, творчих рішень керівники багатьох підприємств усе частіше використовують краудсорсинг. Нині краудсорсинг знаходиться на шляху становлення та активного розвитку свого змісту. Переваги від використання нового способу ведення бізнесу дають поштовх для розвитку не тільки конкретного підприємства, а й регіону та країни у цілому.

Краудсорсинг – це логічне продовження руху менеджменту від інсорсингу через аутсорсинг до нового, більш сучасного та більш прихильного до споживача етапу розвитку системи управління поведінкою фірми на ринку.

Сучасне визначення аутсорсингу можна сформулювати так: це оптимізація діяльності та скорочення витрат підприємства чи організації на основі концентрації на основних сферах діяльності та передача вторинних або непрофільних операцій виконавцям з інших організацій. Проаналізувавши інші трактування поняття «аутсорсинг», авторами зроблено висновок, що аутсорсинг – це елемент стратегії управління підприємством, суть якого полягає у концентрації зусиль на основних видах діяльності та передача другорядних (непрофільних), але функціонально необхідних бізнес-процесів та бізнес-функцій у зовнішнє управління з метою оптимізації діяльності, зниження витрат та зростання конкурентоздатності підприємства.

Уперше термін «краудсорсинг» визначив Jeff Howe в 2006 р. у статті в журналі Wired. Він охарактеризував це явище як спосіб застосування праці людей, які готові до роботи, підприємствами, які працюють у різних сферах професійної діяльності, з метою використання інтелекту та творчого потенціалу людей [13].

Краудсорсинг – відносно новий інструмент розвитку підприємств, особливо для українського ринку, але він швидко займає свої місце у різноманітному інструментарії управління як ефективний засіб отримання бажаного та досягненні цілей.

Краудсорсинг як спосіб оптимізації функціонування дає підприємствам незаперечні переваги:

- ✓ недорогий інструмент розвитку або оптимізації функціонування;
- ✓ простота впровадження (за допомогою сайту або соціальних мереж);
- ✓ можливість створення глобального продукту;
- ✓ доступ до результатів праці необмеженої аудиторії;
- ✓ відбувається впізнаваність компанії, торговельної марки, продукту;
- ✓ використання талановитих кадрів;
- ✓ використання нестандартних джерел інноваційних ідей;
- ✓ залучення авторитетних експертів;
- ✓ використання ідей та інформації необмеженого кола осіб;
- ✓ передача завдань співробітників більшому колу осіб.

Сучасні промислові підприємства від використання краудсорсингових технологій можуть отримати фінансові та інші вигоди (рис. 1).

В Україні краудсорсинг безпосередньо використовують для вирішення бізнес-завдань, у

Рис. 1. Фінансові та інші вигоди від використання краудсорсингу

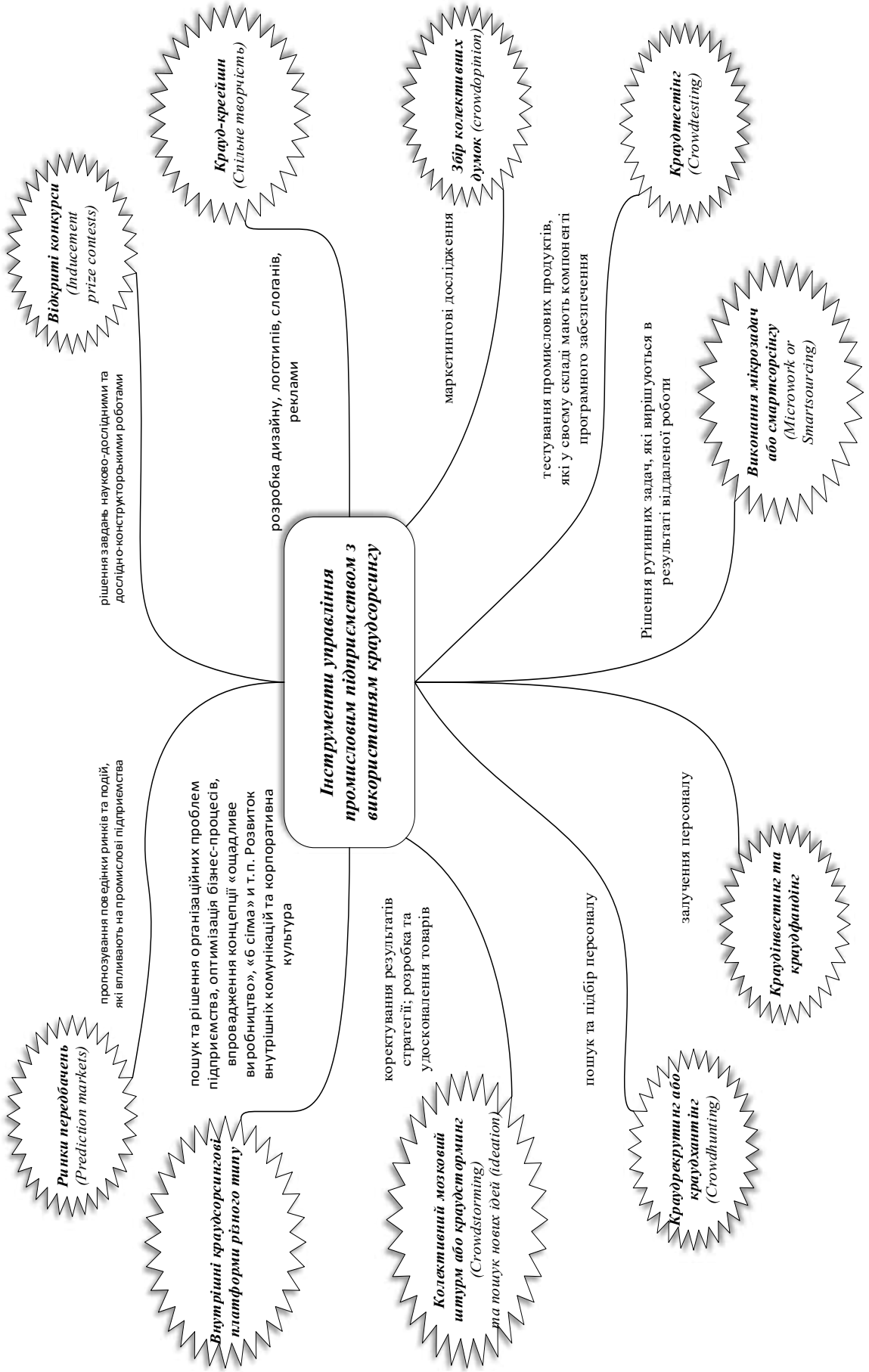

Рис. 2. Спектр видів краудсорсингових проектів, які дають змогу вирішувати управлінські завдання на промислових підприємствах

тому числі на промислових підприємствах, хоча меншими темпами, ніж на інших підприємствах. Але все ж таки це найбільш важливий напрям, який потребує особливої уваги в контексті збільшення конкурентоздатності промислових підприємств України (рис. 2).

Із розвитком технологій і особливо Інтернету змінюється зовнішнє середовище, в якому існують промислові підприємства, менеджменту стають доступні нові інструменти.

За останні десятиліття роль сучасного споживача трансформувалася, еволюціонувала і перейшла з якості звичайного користувача (виконує тільки функцію споживання) до моделі, в якій споживач став безпосередньо впливати як на процес виробництва, виявляючи побажання й очікувані вимоги до продукції, так на продажу і популярність бренду, купуючи або рекомендуючи через Інтернет різні товари.

Базові чинники, які призвели до зміни ролі: доступ до інформації (зросла здатність знаходити інформацію, самонавчатися, самоорганізовуватися і ділитися досвідом), глобалізація (кордони для переміщення капіталів, товарів і сервісів усе більше стираються), можливість вільної комунікації й об'єднання у співтовариства (споживачі з різних регіонів і країн можуть ділитися досвідом використання того чи іншого продукту або технології, й їхні відгуки істотно сильніше впливають на інших споживачів, які збираються зробити вибір, реклама все менше працює, маркетингові комунікації трансформуються) [15].

Компанії – світові лідери у своїх індустріях уже широко використовують краудсорсінговий підхід до управління своєю діяльністю і розвитку бізнесу. Це відбувається тому, що впровадження краудсорсингу дає змогу отримати додаткові конкурентні переваги і посилити роботу різних внутрішніх систем.

Нижче наведено перелік згрупованих за трьома категоріями переваг (рис. 3).

Розглянемо кожний із видів переваг більш детально:

1. Фінанси. Це перш за все, зниження прямих затрат на розроблення, доопрацювання та просування продукції.

2. Маркетинг. Використовуючи краудсорсинг, підприємство може отримати переваги «першовідкривачів» ринків. Це ті самі елементи стратегії «блакитного океану», коли компанія виходить на нові ринки першою і починає працювати фактично без конкурентів [16]. Користувачі пропонують ідеї (знаючи переваги конкурентів та їхні недоліки) і пишуть, наприклад: «Хочу ось таку ж «фішку» (особливість товару) як у них, тільки дешевше або з таким ось набором параметрів».

3. Системні та стратегічні ефекти. Краудсорсінг у сфері вдосконалення процесів дає змогу впровадити ефективний інструмент для оптимізації діяльності, а також скоротити час на пошук вирішення проблеми. Використання краудсорсингу часто забезпечує більш високу ступінь гнучкості поведінкової моделі компанії на конкурентних ринках (швидкість і своєчасність відкриття і закриття нових виробництв і напрямів діяльності). У результаті використання краудсорсингу відбувається системне зниження ризиків (комерційних, стратегічних, підприємницьких, логістичних, перевиробництва і т. ін.).

За результатами порівняння використання краудсорсингового підходу в менеджменті промислових підприємств в Україні і на Заході слід відзначити, що у вітчизняній економіці процес упровадження краудсорсингу у систему інструментів і методів промислового підприємства тільки починається. На даному етапі на одну українську компанію, яка використовує крауд-технології, припадає 20–25 західних, які

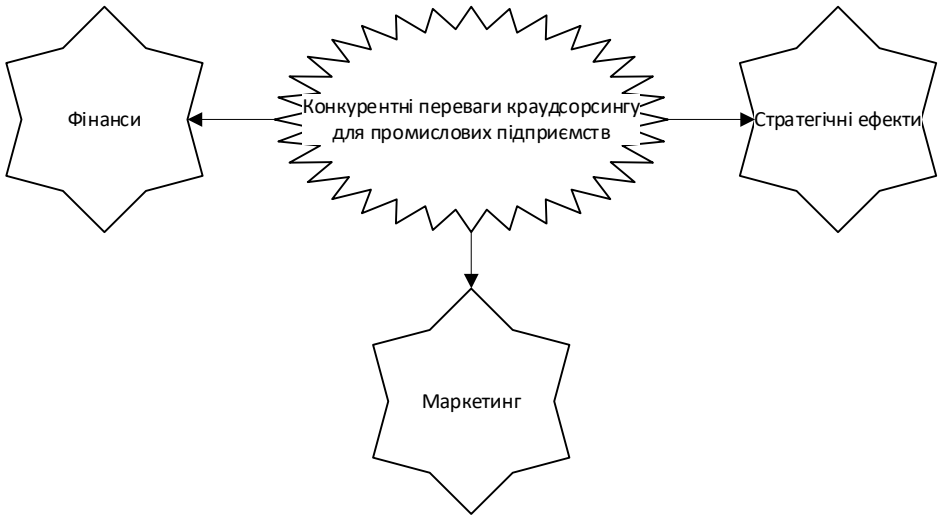

Рис. 3. Конкурентні переваги краудсорсингу для промислових підприємств

активно ними користуються. За поточними оцінками, українські промислові компанії відстають від західних на п'ять-сім років і активно почнуть використовувати дані технології через цей проміжок часу, коли не будуть використовувати очевидно програшну в конкурентному плані.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У статті визначено актуальність і новизну досліджуваних інструментів управління. Авторами розглянуто сучасні інструменти краудсорсингу, доступні менеджменту промислових підприємств. Безліч видів сучасної роботи може бути передана на виконання поза штатом співробітників. Хоча це й спростить ведення бізнесу, але згодом це призведе до протистояння між захищеними вільними службовцями та вільними виконавцями, трудову діяльність яких не врегульовано на законодавчому рівні. Однак краудсорсинг не обмежується тільки цим. Існує маса способів його застосування, які розрізняються як за тематикою і видом одержуваного результату, так і за категорією людей, які залучаються.

З урахуванням отриманих відомостей про конкурентні переваги стає вкрай актуальним завдання поширення й упровадження краудсорсингу на українських промислових підприємствах. У даних умовах необхідно підготувати таку методичну базу, яка б дала змогу власникам, менеджерам і керівниками підрозділів, пов'язаних із маркетингом і розробленням продукції, швидко зорієнтуватися в темі, прийняти технологію на озброєння і почати впроваджувати краудсорсинг-інструменти максимально ефективно, допускаючи мінімальну кількість помилок.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Джайлс М. Настоящие друзья. *Мир в 2050 году* / под. ред. Д. Франклина и Дж. Эндрюса. Москва : Манн, 2013. С. 13.
2. Танскотт Д., Уильямс Э.Д. Викиномика. Как массовое сотрудничество изменяет все. Москва : BestBusinessBooks, 2009. 392 с. URL : http://loveread.ec/read_book.php?id=66296&p=1 (дата звернення: 10.09.2019).
3. Хау Дж. Краудсорсинг. Коллективный разум как инструмент развития бизнеса. Москва : Альпина Паблишер, 2012. 288 с.
4. Susumu Ogawa, Frank T. Piller. Reducing the Risks of New Product Development *MIT Sloan Management Review*. 2017. Vol. 47. №. 2. P. 187–201.
5. Shaughnessy H. Eric Von Hippel on Innovation Services. *Innovation Management* : вебсайт. URL : http://www.innovationmanagement.se/2011/02/21/eric-von-hippel-on-innovation/ (дата звернення: 12.08.2019).
6. Аккерман К. Краудфандінг як фінансовий інструмент. *Україна фінансова*. 2013. № 2. С. 22–23.
7. Мосс А. Что такое краудсорсинг? *Crowdsourcing.ru.* : вебсайт. URL : http://crowdsourcing.ru/article/what_is_the_crowdsourcing. (дата звернення: 04.08.2019).
8. Долженко Р. Краудсорсинг как инструмент организации взаимодействия экономики, государства и общества. Барнаул : Алтайский университет, 2014. 254 с.
9. Михайлов А. Краудсорсинг – недорогой инструмент развития малого бизнеса. *Ресурс о малом и среднем бизнесе* : вебсайт. URL : http://arbir.ru/articles/a_4992.htm (дата звернення: 16.07.2019).
10. Митева Ц. Краудсорсинг в бизнесе: коллективный разум спешит на помощь. *Контур* : вебсайт. URL : https://kontur.ru/articles/415 (дата звернення: 02.09.2019).
11. Рогова А.В. Краудсорсинг как инструмент социально-экономического развития региона. *Современные проблемы науки и образования*. 2013. № 5. URL : www.science-education.ru/111-10531 (дата звернення: 30.08.2019).
12. Шеянова А.Н., Носков С.В. Методика оценки эффективности аутсорсинга на предприятии. *Вестник Самарского государственного экономического университета.* 2006. № 5(23). С. 86–90.
13. Howe Jeff. The Rise of Crowdsourcing. *Wired* : вебсайт. URL : http://archive.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html (дата звернення: 30.08.2019).
14. Chiu Chao-Min. What can crowdsourcing do for decision support? *Decision Support Systems*. 2014. № 65. P. 40–49.
15. Прахалад К.К., Рамасвами В. Будущее конкуренции: создание уникальной ценности вместе с потребителями. Москва : Олимп-Бизнес, 2006. 352 с.
16. Чан Ким У., Моборн Р. Стратегия голубого океана. Москва : Гиппо, 2010. 272 с.

REFERENCES:

1. Dzhajls M. (2013) *Nastojashhie druz'ja* [Real friends]. Moscow: Mann. (in Russian).
2. Tanskott D. Vikinomika. (2009) Kak massovoe sotrudnichestvo izmenjaet vse [How mass collaboration changes everything]. Moscow: Best Business Books. Available at: http://loveread.ec/read_book.php?id=66296&p=1 (accessed 10 September 2019)
3. Dzheff Hau. (2012) Kraudsorsing. Kollektivnyj razum kak instrument razvitija biznesa [Crowdsourcing. Collective mind as a tool for business development]. Moscow: Al'pina Pablisher. (in Russian).
4. Susumu Ogawa, Frank T. Piller. Reducing the Risks of New Product Development *MIT Sloan Management Review*. 2017. Vol. 47. №.2. P. 187-201.

5. Shaughnessy H. Eric Von Hippel on Innovation Services. *Innovation Management* : веб-сайт. URL: http://www.innovationmanagement.se/2011/02/21/eric-von-hippel-on-innovation/ (дата звернення: 12 August 2019)
6. Akkerman K. (2013) Kraudfanding jak finansovij instrument. [Crowdfunding as a financial instrument]. *Ukrai'na finansova*, vol. 2, pp. 22-23.
7. Moss A. Chto takoe kraudsorsyng? [What is crowdsourcing?] *Srowdsourcing.ru*. Available at: http://loveread.ec/read_book.php?id=66296&p=1 (accessed 04 August 2019).
8. Dolzhenko R. (2014) *Kraudsorsing kak instrument organizatsii vzaimodeystviya ekonomiki, gosudarstva i obshchestva* [Crowdsourcing as a tool for organizing the interaction of the economy, the state and society]. Barnaul: Altai University Publishing House. (in Russian).
9. Myhajlov A. Kraudsorsyng - nedorogoj ynstrument razvytyja malogo byznesa. [Crowdsourcing is an inexpensive tool for developing small businesses] *Small and Medium Business Resource.* Available at: http://arbir.ru/articles/a_4992.htm (accessed 16 July 2019).
10. Myteva C. Kraudsorsyng v byznese: kollektyvnыj razum speshyt na pomoshh'. [Crowdsourcing – an inexpensive tool for small business development]. *Kontur*. Available at: https://kontur.ru/articles/415 (accessed 02 September 2019).
11. Rogova A.V. (2013) Kraudsorsyng kak ynstrument socyal'no-эkonomycheskogo razvytyja regyona [Crowdsourcing as a tool for socio-economic development of the region]. *Modern problems of science and education*, vol. 5. Available at: www.science-education.ru/111-10531 (accessed 30 August 2019).
12. Shejanova A.N., Noskov S.V. (2006) Metodyka ocenky эffektyvnosty autsorsynga na predpryjatyy [Methodology for evaluating the effectiveness of outsourcing in the enterprise] *Bulletin of Samara State University of Economics*. Vol. 5, no. 23, pp. 86-90.
13. Jeff Howe. The Rise of Crowdsourcing. *Wired.* : Available at: http://archive.wired.com/wired/archive/14.06/crowds.html (accessed 30 August 2019).
14. Chiu Chao-Min. What can crowdsourcing do for decision support? *Chao-Min Chiu. - Decision Support Systems*, 2014. № 65. pp. 40-49.
15. Prahalad K. K., Ramasvami V. (2006) *Budushhee konkurencii: sozdanie unikal'noj cennosti vmeste s potrebiteljami* [The future of competition: creating unique value with consumers]. Moscow: Olimp-Biznes. (in Russian).
16. U. Chan Kim, Moborn R. (2010) *Strategija golubogo okeana* [Blue ocean strategy] Moscow: Gippo. (in Russian).

УДК 330.322

INVESTMENT PROJECT OF AN ENTERPRISE: ITS CONTENT AND METHODS OF EVALUATING ITS EFFICIENCY

ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЕКТ ПІДПРИЄМСТВА: ЙОГО ЗМІСТ ТА МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ ЙОГО ЕФЕКТИВНОСТІ

Usenko Yulia
Senior Instructor at Department of Management and Marketing,
Kyiv National Linguistic University

Danchenko Ludmyla
PhD in Economics, Senior Lecturer
at Department of Management and Marketing,
Kyiv National Linguistic University

Vasylenko Olena
Senior Instructor at Department of Foreign Languages,
Kyiv National Linguistic University

Усенко Ю.В.
старший викладач кафедри менеджменту і маркетингу,
Київський національний лінгвістичний університет

Данченко Л.Г.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту і маркетингу,
Київський національний лінгвістичний університет

Василенко О.Б.
старший викладач кафедри іноземних мов,
Київський національний лінгвістичний університет

The purpose of the work is due to the uncertainty and multiplicity of most scientific approaches to the study and evaluation of the investment design process as a tool for the implementation of the investment activity of the enterprise. The article deals with the economic content of the investment project as an instrument for the implementation of the investment activity of the enterprise, reveals its essential components, and summarizes the main theoretical approaches to evaluating the feasibility and efficiency of investment projects. The classification of the main types of innovation and investment activity of the enterprise is carried out; the degree of project sensitivity to risk is estimated, as well as formulas for the analysis of systems of discount and statistical indicators of net income, profitability index, internal rate of return, and index of profitability and payback period of investments are presented.

Key words: *investments, innovations, investment project, investment project efficiency assessment, project sensitivity to risk.*

У роботі розкриваються сутнісні складові інвестиційного проекту підприємства та узагальнюються теоретико-практичні підходи до методів оцінки його ефективності. Мета роботи зумовлена невизначеністю й множинністю більшості наукових підходів до пізнання та оцінки процесу інвестиційного проектування як інструменту реалізації інвестиційної діяльності підприємства.

Ми стверджуємо, що в методичному відношенні, необхідно розмежовувати категорії «інвестиції» та «інновації», які є взаємопов'язаними, але нетоотожніми. Основними видами інноваційної діяльності підприємства, що мають підтверджуватись патентами, є техніко-технологічні новації, новації по створенню нових товарів чи послуг, маркетингові новації, які полягають у нових методах діяльності підприємства на конкретному ринку, а також організаційні та управлінські нововведення. Фактично, ці інновації сприяють формуванню вагомих базових конкурентних переваг на традиційному чи новому ринках. У свою чергу, «інвестиції» за економічним змістом можуть трактуватись як довготермінові вкладання капіталу у розвиток основних виробничих ресурсів та відносин управління чи власності на рівні окремих підприємств

або окремих галузей. Інвестиції, які планує здійснити підприємство, незалежно від напрямку, нами трактуються як діяльність по реалізації інвестиційних проектів. Залежно від напрямку вкладання капіталів інвестиційні проекти поділяються на тактичні та стратегічні. Тактичні інвестиційні проекти в основному пов'язані із заміною застарілого обладнанням, зниженням поточних виробничих витрат, розширенням ринкової ніші зі збільшенням випуску продукції. Стратегічні – результат нових підходів до управління і відповідних рішень із метою випуску нових продуктів.

З позицій масштабів нового виробництва, інвестиційний проект вирізняється високим рівнем обґрунтування ефективності (комерційної, технічної, фінансової, екологічної, інституційної тощо) за рахунок аналізу його параметрів на різних етапах життєвого циклу. Це аналіз системи дисконтних і статистичних показників чистого приведеного доходу, індексу доходності, внутрішньої ставки доходності, індексу рентабельності та періоду окупності інвестицій.

Ключові слова: *інвестиції, інновації, інвестиційний проект, оцінка ефективності проекту, чутливість проекту до ризику.*

Цель работы обусловлена неопределенностью и множественностью большинства научных подходов к познанию и оценки процесса инвестиционного проектирования как инструмента реализации инвестиционной деятельности предприятия. В статье рассматривается экономическое содержание инвестиционного проекта как инструмента реализации инвестиционной деятельности предприятия, раскрываются его сущностные составляющие и обобщаются основные теоретические подходы к оценке целесообразности и эффективности инвестиционных проектов. Проводится классификация основных видов инновационной и инвестиционной деятельности предприятия, оценивается степень чувствительности проекта к риску, а также приводятся формулы для анализа систем дисконтных и статистических показателей чистого приведенного дохода, индекса доходности, внутренней ставки доходности, индекса рентабельности и периода окупаемости инвестиций.

Ключевые слова: *инвестиции, инновации, инвестиционный проект, оценка эффективности проекта, чувствительность проекта к риску.*

Formulating the problem. In the conditions of the proceeding structural adjustment of the Ukrainian economy, the problem of attracting investments for expansion and reproduction of fixed assets and production capacities of enterprises is extremely vital. It is the investment that plays a decisive role in reproduction processes in the enterprise, providing increased technical and organizational production.

Analysis of the latest research. The investment activity of a particular business entity, according to scientists, S. Aptekar, T. Benya, B. Danylyshyn, V. Fedorenko, and others, is multidimensional. It involves the search and development of investment projects, their rationale under economic, technological, environmental, social and other criteria, search and management of investment resources.

Formulating the goals of the article. Despite the great number of publications on investment issues, in real business practice, there is a lack of deep theoretical rationale for practical decisions, which in its turn leads to negative consequences in the activity of enterprises. The uncertainty and nebulosity of certain methods and approaches to cognition and evaluation of the investment design process in the conditions of a high level of deterioration of fixed assets at Ukrainian enterprises led to the need to consider the identified issues and the set forth main objectives of the current study.

In international practice, the plan for the development of the enterprise is presented in the form of a business plan, which is, in essence, a structural description of the enterprise's development. If the project involves attracting investment, then it is traditionally called "investment project". Of course, any new project of an enterprise in one way or another relates to the attraction of new investments. In a broader sense, the project is a specially designed offer to change the activities of an enterprise that pursues a certain purpose.

According to the Law of Ukraine "On Investment Activity" investments are "all types of property and intellectual values that are invested in objects of entrepreneurial and other activities, which results in the creation of profit (income) or achievement of social effect." Thus, the investment activity is understood as "a set of practical actions of citizens, legal entities, and the state aimed at implementing investment" [1, p. 1, 2] At the same time, innovative activity is perceived by this law as one of the forms of investment activity, which includes the development, production, and implementation of fundamentally new types of equipment and technologies that are resource-saving and are intended to improve the social and economic situation.

It is quite widespread both in real practice and among scholars to understand the concepts of "investment" and "innovation" practically as synonyms. In certain literary sources, an almost identical interpretation of the content of investment and innovation projects can be found. For example, D. Stechenko notes that "from a commercial point of view, any innovative project can be regarded as an investment one aimed at getting profit" [2, p. 194]. The author emphasizes that in fact, the investment project is a plan (program) of specific business events or an entrepreneurial idea, the

realization of which requires investment. The fact that any innovation requires some investment for its development and implementation is true. However, not every investment is innovation. By the way, the other opposite may be a too narrow interpretation of innovations, when they are understood solely as technical innovations. Therefore, in our opinion, the correct in a methodological sense, there would be a clear distinction between the categories of "investment" and "innovation". For example, according to S. Mochernyi, innovations are always confirmed by patents. Among their main types, he, quite rightly, identifies: 1) technical and technological; 2) productive (creating new products or services); 3) marketing (new methods of activity in the market); 4) organizational (improvement of organizational management structures); 5) managerial (improvement of the enterprise management process) [3, p. 282]. In other words, we are talking about such changes in the activities of the company, which enable it to gain a significant competitive advantage in the traditional market or even provide prerequisites for creating new markets. As for the "investment" category, it is, without any doubt, is considered to be a long-term capital investment in the development of productive forces and property relations at the level of enterprises, firms, and individual industries [3, p. 271]. That is, especially in the context of reforming the national economy, investments and innovations are, of course, interconnected but not identical.

Based on the foregoing, in the most general form, the category "investment project" should be defined as a definite form and the main stages of development and implementation of investments. Accordingly, it can be assumed that the investments that the company plans to implement are always realized through investment projects.

The importance of analysing this tool for the implementation of investment activity of the enterprise in the modern conditions predetermined the main objectives of the study, namely: determining the economic content of the investment project and generalizing the main approaches to evaluating its feasibility and efficiency.

Presentation of the basic material. As we know, considering the purpose of investing the capital, investment projects are divided into tactical and strategic. Issues related to strategic projects include changes of ownership types and the nature of production, which encompass the release of new products, changes in sales channels, the transition to automated production, fundamental changes in approaches to the training of highly skilled professionals, etc. Tactical projects relate to the modernization of equipment, changes in the volume of products manufactured, and the improvement of product quality.

The most widespread strategic investment project in the western practice of entrepreneurship is the project of expansion of the enterprise with the purpose to manufacture new products. The latter is the result of new approaches and decisions that may affect the change in the essence of the business itself.

Common tactical investment projects are:

Replacement of obsolete equipment as a normal process of continuation of the existing business on an unchanged scale. Such projects mostly do not require long-term and complex procedures of rationale and decision-making. Their multi-alternativeness, in our opinion, may appear in the event when there are several types of such equipment and it is necessary to substantiate the benefits of one of them.

Replacement of equipment to reduce current production costs. The purpose of such projects is to use more advanced equipment instead of a relatively less productive and outdated one. This type of projects involves a detailed analysis of the profitability of each project option since the technical efficiency of the equipment is not always the most efficient financially.

Increase in production output or expansion of the services market. This type of projects requires a detailed analysis of the commercial implementation of the project together with the rationale of the market niche, and the financial efficiency of the project as well.

Projects with the ecological load. Such projects include appropriate environmental analysis of alternative options from the standpoint of the ecological component of the production: the use of more advanced and expensive equipment, and hence an increase in capital costs, or the purchase of a cheaper one and increase in current costs.

Such classification of investment projects could be applied in domestic practice as well. At the same time, it is obvious that there is every reason to believe that from the standpoint of enterprise development, orientation and volume of full production, the investment project is distinguished by the high level of commercial processing. The latter requires the carrying out and implementation of a complex of multilevel analysis of the investment project. It will be worth noting that most experts on these issues do not have differences of opinion. They insist on the most detailed analysis of all parameters of the project, especially the strategic project for new production. Furthermore, in practical terms, in our opinion, at the level of economic activity of certain enterprises, the issue of the rationale of investment projects for production is directly related to the analysis of competitiveness factors of the enterprise. More precisely, with the identification of its level in domestic and foreign markets. We will note that detailed economic research of the above problems is already being successfully carried out not only by foreign economists but also by Ukrainian scholars I. Dolzhanskyi, T. Zagornaya, and others.

Concerning the sequence of investment project analysis, and hence its rationale, first of all, we note that the success of an investment project

depends on the degree of the meeting of a potential investor's requirements that may differ from the generally accepted ones. Under such conditions, the stage of development of an investment project must precede the stage of preparation of investment offers. Only after their approval by the potential investor, the investment project is elaborated in detail, taking into account the investor's comments and wishes.

Summarizing the methodology for investment project evaluation, we state that it usually begins with the stage of the rationale of the prior expediency of investments, when an enlarged evaluation of the most important technical and economic parameters is carried out. The latter allows identifying the feasibility of developing a specific investment project and approximately assess its economic viability. The purpose of this stage is to prevent advance expenses and time on a prospectively loss-making project.

During the preliminary assessment, the main elements of which in general coincide with the following detailed assessment, the technical and economic rationale of the project is carried out. Its development begins with the formulation of the ultimate goal of the project, which is usually to meet the needs of the market in a particular product that in its turn should provide investors with a profit. Also, some possible ways to achieve this goal are determined roughly, that is, the multivariate approach of the project development in terms of selection of technology, equipment, production capacity, location, financing, terms of execution, and so on are considered.

The next step after forming the ultimate goal of the project is to calculate the estimated demand in a product that will be produced with the application of technological solutions incorporated in the project. At the same time, a general offer for the same or similar products manufactured by other companies is being predicted. In this way, the market "niche" and the possible demand in future products are determined both in the domestic and foreign markets.

After the estimated possible demand in new products over the years of the project implementation is calculated, the expected cash receipts from sales with the help of approximate prices for them over the years are calculated. Based on the planned annual production program, the options for the technical (technological) equipment of the production are selected and the production capacity of the enterprise is calculated.

The adoption of technological solutions with the help of which the project will be implemented allows determining approximately the cost of the project, considering long-term (capital investments), current (annual production) costs, as well as interest on the loan if the company anticipates it.

Thus, by roughly forecasting all the aforementioned costs and proceeds from the sale of products, it is possible to compare them over each year. If it is obvious that the costs outweigh the proceeds, even taking into account the possible changes and correlations, then the project is defined as primarily unprofitable and it is no longer returned to.

In the event when a preliminary rationale of the effectiveness of the project showed that it is likely to be profitable, it is worth moving to the second stage of the development of the investment project, i.e. to a detailed evaluation of its feasibility. The latter implies an expanded rationale for the efficiency of the investment project in the final calculations and is a rather complicated procedure that requires the involvement of specialists from various industries: marketers, financiers, technical and economic experts, leading specialists of specific units of the enterprise. Since it is a relatively labour-intensive process with a large amount of rationale, it can also be carried out with the involvement of specialists from organizations or companies that have experience in developing similar projects (for example, the Research Economics Institute of the Ministry of Economy of Ukraine, Ukrainian Association of Project Management, Association "Ukrconsulting" and others).

A detailed technical and economic evaluation, which is carried out at this stage, should prepare conclusions that will serve as a basis for rationale of the project and in making a final decision on its development. The following aspects of the project, such as marketing, raw materials supply, resources, financial issues, etc. should be elaborated in detail as well. The final result of the rationale is a certain document for presenting the project to a potential investor.

It should be noted separately that particular attention during the detailed evaluation of the investment project effectiveness is required by an analysis of marketing factors. According to special research reports, over 75% of commercial failures in world markets are due to marketing mistakes. When developing a particular investment project, it is very important to study the expected demand for new products. In the first place, it is necessary to determine what market it will be targeted at domestic, export or a combination of them and who will sell the new products (own company or a third-party company, according to a contract concluded). Thus, the aggregate commodity market should be considered not only taking into account the needs of domestic buyers but the evaluation of external opportunities of sales in other countries in the process of export supplies as well.

At the same time, for the development of forecasts of the possible demand in traditional goods, the following data may be used: data on present consumption and the rate of its change during the period; orderly data on-demand in different market segments; data on the dynamics of demand in the past and its impact on future demand. In case of necessity of forecasting of the conjuncture of new products, for the implementation of which special information and special methodological

approaches are needed, market specialists are involved. Thus, since the analysis of the market conjuncture of new commodity affects the size of manufacture, its production capacity and the annual program, the study of the possible demand in the offered product is indeed one of the most important issues of the feasibility rationale of the project.

Summing up, we emphasize that, undeniably, an investment project as an investment offer and as an instrument for realizing the investment needs of a functioning enterprise should be developed and substantiated in a certain sequence of stages and using appropriate methods.

With the purpose to rationally manage investment activity of the enterprise, investment projects should also be evaluated according to certain performance indicators. Regarding this, a study of literary sources on the problems of investment activity of enterprises, a detailed study of existing examples of their application in the investment activity of domestic enterprises, the coverage of which is deliberately left by us outside the material outlined, allows for some generalizations.

Firstly, the rationale of the effectiveness of real investment projects should be based on the harmonization of investment costs, on the one hand, and the amounts and payback period, on the other one. This is a general principle for the formation of a system of effectiveness evaluation indicators, according to which the results of any activity should be compared with the costs of their implementation. Concerning investment activity, this principle is realized by comparing the direct and the return flow of investment capital.

Secondly, an assessment of the number of investment costs should cover the entire set of used resources connected with the implementation of the project. In the process of assessment, all direct and indirect expenses of funds (own and borrowed), tangible and intangible assets, labour and other types of resources should be considered. As the current practice shows, in most cases, the assessment of investment costs does not reflect the indirect costs connected, for example, with the preparation of the project for implementation, the formation of the required amount of investment resources, monitoring the project implementation, etc. This, to a certain extent, complicates the comparison of results of the evaluation of the real effectiveness of alternative investment projects.

Thirdly, the assessment of the payback period should be done based on the net cash flow indicator. This indicator is formed from the sum of net profit and amortization deductions during the operation of the investment project. When conducting different types of evaluations, this indicator can be considered as the average annual, as well as a differential for separate periods of the investment project operation.

Fourthly, in the process of assessing the number of investment costs and net cash flow should be brought to their present value. At first glance, it seems that the investment costs concerning net income are always shown in the present value format. In real practice it is not so – the investment process in most cases is not simultaneous but there are several stages. Therefore, all paid successive amounts of investment costs must be brought to the present value.

Following the presented generalizations while selecting the methodology for rationale of the investment projects effectiveness, we came to the conclusion that the most accessible and, at the same time, systematic and logical-sequential one can be considered the methodology set forth by domestic economists I. Blank and N. Gulyaeva taking into account the approaches common in western practice. Under this methodology, the indicators for the rationale of the real investment projects' effectiveness depend on the method of considering the time factor while assessing the investment costs and payback investment flow and are divided into two independent groups: discount and statistical. Here, indicators for assessing the effectiveness of real investment projects based on discount methods of calculation are defined based on the present value of the main parameters of implementation and operation of projects in the future. Conversely, while using statistical evaluation methods, the procedure for discounting of net cash flow under the project is not carried out.

Following the mentioned above, to the discounted methods of calculating the rationale of the efficiency of real investments, scientists quite rightly, in our opinion, include the indicators of net present income, the index of profitability, and the internal rate of return. To indicators based on statistical calculation methods, I. Blank and N. Gulyaeva suggest to include the profitability index and the payback period of investments. The content of the indicated methods of estimating the indicators is formalized in mathematical models used by the authors. They reflect the existing connections between independent and dependent variables.

Thus, the index of the net present income is calculated as the algebraic sum of the present values of all elements of the net cash flow from investments, which consists of investment costs and return cash flow from the operation of the project:

$$\mathrm{NCF} = \sum_{i=1}^{n} \frac{NPI_i}{(1+d)^i}, \qquad (1)$$

where NPI − is the amount of net present income from the investment project in the course of investment;

NCF − is the amount of net cash flow from investments over the 1st period of the investment lifecycle;

I − number of periods of the lifecycle of investments;

d − discount rate.

We emphasize that the value of the indicator of net present income may serve as a basis for comparison, as well as a criterion of admissibility while making decisions about a possible choice. In this case, the positive values of the NPI guarantee the receipt of income from the project implementation and increase of the value of the enterprise. If the NPI values ≤ 0, the investment project, respectively, should be rejected. In the case of the availability of several alternative projects, the advantage should be given to the project with a higher value of the net present income.

The index of return is characterized by the ratio of the present value of the return net cash flow from the investment and investment costs for the project. It can be calculated under the formula:

$$IR = \sum_{i=1}^{n} \frac{RNCF_i}{(1+d)^i} / IC, \quad (2)$$

where IR − index of return on investment project;

$RNCF_i$ − the return net cash flow in the i-th period of the lifecycle of the investment project;

IC – the amount of one-time investment costs of the project;

n − number of periods of the lifecycle of investments;

d − discount rate.

The index of return evaluates the return on investment in net cash flow. An investment project is defined as acceptable when the value of the index is greater than one. In practice, among alternative projects that logically exclude each other, the one whose return index is greater is chosen.

The last discount indicator of the effectiveness of an investment project in the proposed method is the internal rate of return, which characterizes the level of return of the project, which ensures the return on investments made over the entire period of its operation. For this purpose, the internal rate of return is used as a discount rate when calculating the indicator of net present income, and its value is equal to zero:

$$NPI_{(irr)} \sum_{i=1}^{n} \frac{NCF_i}{(1+IRR)^i} = 0 \ , \quad (3)$$

where NPI − is net present income from investment at a discount rate at the level of the internal rate of return of the project;

NCF_i − is a net cash flow from investments in each period;

IRR − internal rate of return of investment project;

n − the number of periods of the investment lifecycle.

The use of the internal rate of return is broad enough as based on it a decision on the acceptance of an investment project is made. If the specified indicator for the investment project exceeds the investment capital costs or the level of profitability of the operating assets or financial profitability of the enterprise, then such a project is considered beneficial for implementation. If it is necessary to compare alternative investment projects, the advantage is given to that one with a higher internal rate of return.

The profitability index, which is based on statistical methods of project evaluation, allows determining the level of efficiency of operating activity of an enterprise.

In particular, it can be calculated under the formula below:

$$IP = \frac{NI_{inv}}{IC}, , \quad (4)$$

where IP − index of profitability of an investment project;

NI_{inv} − annual average net investment income;

IC − investment costs.

It is worthwhile to emphasize, and by the way, I. Blank and N. Gulyaeva also emphasize that the given index, however, does not fully characterize the efficiency of investments. This is due to the fact that, firstly, investment income is an integral part of the return net cash flow from investments (depreciation deductions from capital assets introduced are not taken into account in the evaluation), and secondly, when calculating it, the influence of the time factor is not taken into account and no comparison of the cost characteristics of the net investment returns and investment costs is ensured.

However, as noted, the value of the index of profitability serves in practice as an indicator of the operating activities of the enterprise. When forming financial resources at the expense of own and borrowed funds, the value of this index should exceed the coefficient of profitability of operating assets. If the financing of the project is solely due to own financial resources, then the index of return on investment is compared with the level of financial profitability of the enterprise. In general, the value of the index of profitability of the investment project must exceed the profitability of the company's equity.

Indicator of the payback period is considered the most widespread in the practice of evaluating the effectiveness of investment projects. It takes into account the expected length of the payback period and it can be calculated as the ratio of the investment costs to the average annual sum of return of net cash flow under the following formula:

$$PP = \frac{IC}{NCF_{ave}} \ , \quad (5)$$

where PP − payback period of investment costs of the project;

IC – the amount of investment costs for the implementation of the investment project;

$NCF_{ave.}$ − an average annual return of net cash flow from the operation of the project.

Usually, a significant disadvantage of this indicator is that it does not take into account

the impact of amounts of cash flow outside the payback period on the actual effectiveness of the investment project. However, the indicator of the payback period determines how long the investment financial resources will be “frozen” in the project. That is, under other equal conditions, the shorter this period, the more liquid the project is. Also, since the “distant” elements of the cash flow are considered riskier than the “near” ones, it can be assumed that the payback period also gives a rough estimate of the riskiness of the project.

As we can see, all of these criteria of investment effectiveness are mutually related to each other mathematically and in general determine the decision on the acceptability of the project. The net present income characterizes the ability of the project to generate an increase in the welfare of its investors and the amount of payback on invested capital. The internal rate of profitability determines not only the minimum allowable profit of the project but contains information about the reserve of its financial security. This information is provided by the investment profitability index since it measures the investment profit per unit of contributed capital.

Thus, the use of each of these indicators ensures obtaining important information about the investment project from the standpoint of different criteria for its evaluation, which in turn allows us to make the right decision about its implementation.

In our opinion, a methodology of evaluating the effectiveness of an investment project should be supplemented by an assessment of the risks of an investment project. Indeed, it is precisely in the investment activity of enterprises that risk issues are extremely acute. This is due, firstly, to the significant duration of the investment cycle from the moment of investment until the time of their payback. It is clear that in the long run, it is difficult to predict the results that can be influenced by various external economic, political, social, environmental, and other factors. Secondly, investment involves the contribution of large funds, material resources, the ineffective use of which can negatively affect the financial status of the investor as a whole. Thirdly, investing in many cases is done through the third parties (financial intermediaries), therefore, the investor usually has no real opportunity to control the use of invested funds, to quickly get into the production process, and so on. Thus, an enterprise that makes a positive decision on an investment project should take into account that the future cash flows of the investment project may unexpectedly decrease or increase. Likely, the interest rates at which future cash flows are invested can also change. Among the most widespread factors that, for example, reduce the expected return cash flows from the implementation of an investment project, should first of all highlight loss of positions in the market, increase of cost, new requirements for environmental protection, increasing cost of financing, etc.

It is clear that it is not possible to anticipate all risks, but in practice, traditionally the main project risks that may occur at any phase of the project lifecycle, include: the risk of financial sustainability decrease, the risk of insolvency, the risk of project implementation, the risk of project financing, marketing risk, interest rate risk, inflation risk, operational risk, etc. That is why in the investment activity of enterprises it is important to correctly estimate and analyse potential risks, to identify ways of avoiding them through diversification, insurance, obtaining additional information while choosing investment decisions, creating funds and reserves, etc.

In domestic practice, taking into account, as a rule, insignificant in comparison with the western one, the volume of financing of investment projects (up to $1 000 000) a fairly simple approach to determining the risks of the project is used – an analysis of the sensitivity of the project to risk. Its technique involves several successive steps, starting with choosing a key indicator of investment efficiency that may be one of the already known indicators of the internal rate of return or net present income. Then the factors (or indicators) of the investment project are chosen, concerning which its developers have no unambiguous opinion. As a rule, they are capital investments and investment in working capital, market factors (price, sales volume), the time of construction and putting into operation of the fixed assets. Then the possible lower and upper indicators of the selected uncertain factors are set, and for them, the calculation of the key indicator of the efficiency of investments is made. Based on the obtained results, conclusion concerning the most critical factors of the investment project, which should be paid special attention to during its implementation is made. For example, if it is a price, then in the process of implementing an investment project, there appears a need to improve the program of marketing and the quality of goods. If the project is sensitive to changes in production volume, then in our opinion, special attention should be paid to improving the system of internal management of the enterprise. If the material costs factor is identified as critical, then it will be appropriate to work out a mechanism for effective relations with suppliers of raw materials, etc.

Consequently, there is no doubt that the methods for evaluating the effectiveness and risks of the investment project are interconnected and complement each other. There is a cross-link between them since the calculations that underlie the methodology for evaluating investment projects and risks are based on common indicators.

Conclusions of the present research. According to the results of studying the economic content of the investment project as an instrument for implementing the investment activity of

the enterprise and generalization of the main approaches to evaluate the effectiveness of investment projects, the following conclusions can be made:

- In the theoretical and methodological terms, the categories of "investment" and "innovation" should be differentiated, although they are interrelated. The investments that the company plans to implement are initially embodied in the investment project, which we identify as a definite form and the main stages of preparation and implementation of investments.
- The rationale of the investment project must be carried out on a scientific basis, using appropriate methods, taking into account the specifics of the production process of a particular enterprise. Each stage of the lifecycle of an investment project requires a multi-level study from the standpoint of commercial, technical, financial, environmental, institutional analysis, and in the context of risk-sensitivity analysis.
- The decision on the eligibility of an investment project should be based on an evaluation of its effectiveness, which should be carried out through the calculation and analysis of the system of discount and statistical indicators of net present income, the index of profitability, the internal rate of return, and the payback period of investments.
- Based on the peculiarities of investment activity of enterprises, the methodology for evaluating the effectiveness of an investment project should be supplemented by an assessment of the risks of an investment project, analysis and rationale of the methods that will be the subject of our further research in the search for an effective mechanism for attracting investment in order to expand the production capacities of Ukrainian enterprises and increase their competitiveness.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Про інвестиційну діяльність : закон України від 18 вересня 1991року №.47/ 91- ВР/ Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 47. (зі змінами і доповненнями від 19.01.2006, № 22).
2. Стеченко Д.М. Інноваційні форми регіонального розвитку : Навч. посібник. К.: Вища школа, 2002. – 254 с.
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2-х Т., Т1 / За ред.С.В.Мочерного − Львів: Світ, 2005. – 616 с.

REFERENCES:

1. Zakon Ukrajiny «Pro investycijnu dijaljnistj» [On investment activity] (1991) Kyiv : Vidomosti Verkhovnoji Rady no.47 (zi zminamy i dopovnennjamy vid 19.01.2006, no. 22). (in Ukrainin)
2 Stechenko D.M. Innovacijni formy reghionaljnogho rozvytku : Navch. posibnyk [Innovative forms of regional development] Kyiv : Vyshha shkola. p. 254. (in Ukrainin)
3. Mochernyj S.V. (2005) Ekonomichnyj encyklopedychnyj slovnyk [Economic Encyclopedic Dictionary]: Vol. 1. Ljviv : Svit, p. 616. (in Ukrainin)

УДК 658.153

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ПІДПРИЄМСТВА

ECONOMIC SATISFY OF FINANCIAL RESULTS OF COMPANY

Фірман Н.Я.
магістрантка,
Тернопільський національний економічний університет

Вашків О.П.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва і торгівлі,
Тернопільський національний економічний університет

Firman Natalia
master student,
Ternopil National Economic University

Vashkiv Oleksandr
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor Department of Entrepreneurship and Trade,
Ternopil National Economic University

У статті розглянуто сутність фінансового результату підприємства як універсальної категорії, що у практичному аспекті дає змогу отримати остаточну оцінку ефективності діяльності підприємства як із погляду самого підприємства, так і з погляду оцінки його ринком. Проаналізовано головні принципові підходи до трактування фінансового результату підприємства. Здійснений термінологічно-змістовий аналіз дає підстави стверджувати, що у короткостроковому періоді фінансовий результат підприємства здебільшого ототожнюється з величиною його прибутку чи доходу. Відповідно, управління фінансовим результатом передбачає дослідження і використання тих чинників, які найвагоміше впливають на результати господарської і фінансової діяльності підприємства та прийняття й реалізацію рішень, що сприяють, з одного боку, підвищенню доходів, а з іншого – зниженню витрат. У довгостроковій перспективі фінансовий результат підприємства виступає як зміна величини вартості власного капіталу чи зміна величини ринкової вартості суб'єкта господарювання.

Ключові слова: *фінансовий результат, дохід, витрати, прибуток, власний капітал, ринкова вартість підприємства.*

В статье рассмотрена сущность финансового результата предприятия как универсальной категории, позволяющая в практическом аспекте получить окончательную оценку эффективности деятельности предприятия как с точки зрения самого предприятия, так и с точки зрения оценки его рынком. Проанализированы главные принципиальные подходы к трактовке финансового результата предприятия. Проведенный терминологически-содержательный анализ дает основания утверждать, что в краткосрочном периоде финансовый результат предприятия в основном отождествляется с величиной его прибыли или дохода. Соответственно, управление финансовым результатом предполагает исследование и использование тех факторов, которые весомо влияют на результаты хозяйственной и финансовой деятельности предприятия, принятие и реализацию решений, которые способствуют, с одной стороны, повышению доходов, а с другой – снижению затрат. В долгосрочной перспективе финансовый результат предприятия выступает как изменение величины стоимости собственного капитала или изменение величины рыночной стоимости предприятия.

Ключевые слова: *финансовый результат, доход, расходы, прибыль, собственный капитал, рыночная стоимость предприятия.*

Any enterprise, realizing its mission and goals, will use the appropriate amount of labor, material, financial and information resources. A high level of their effective use is the goal of the enterprise, which, ultimately, allows the business entity to achieve a positive financial result. In turn, the financial result is the main indicator characterizing

the effectiveness of the enterprise: profitability, solvency, opportunities for economic growth, competitiveness, and ultimately the market value of the enterprise. Therefore, the study of the essence of the concept of «financial result», the establishment of its role in the enterprise management system is relevant. The article considers the essence of the financial result of the enterprise as a universal category, in a practical aspect it allows to obtain a final assessment of the effectiveness of the enterprise both from the position of the enterprise itself and from the position of its assessment by the market. The main principal approaches to the interpretation of the financial result of the enterprise are analyzed. The first of them considers the financial result as the result of the enterprise, expressed mainly in the categories of income, profit, loss, expense. This approach reflects the main goal of receiving activities – maximizing income and minimizing the spending. In the second approach, the financial result of the enterprise acts as an increase or decrease in the value of its own capital or market value of the enterprise. The conducted terminological-substantive analysis gives reason to assert that in the short term the financial result of an enterprise is mainly identified with the value of its profit or income. Accordingly, the management of the financial result involves the study and use of those factors that significantly affect the results of the economic and financial activities of the enterprise and the adoption and implementation of decisions that contribute, on the one hand, to increasing revenues and, on the other, to reducing costs. In the long term, the financial result of an enterprise acts as a change in the value of its equity or a change in the market value of the enterprise. Moreover, a quantitative change in equity is not equal to the sum of the financial result, calculated as the difference between income and expenses. Indeed, a number of business operations can lead to an increase in the cost of equity of an enterprise by revaluation of fixed assets, free receipt of fixed assets, additional contributions from owners who have nothing to do with the size of the financial result. On the other hand, the financial result can act as a change in the market value of the enterprise and reveal its influence on the volume of income of the enterprise, its level of profitability. Both approaches do not contradict each other, but show the dual nature of the category of financial result of the enterprise.

Key words: *financial results, revenues, expenses, income, equity, market value of the company.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Будь-яке підприємство, реалізуючи свою місію і цілі, задіює відповідну кількість трудових, матеріальних, фінансових та інформаційних ресурсів. Високий рівень їх ефективного використання є метою підприємства, що в кінцевому підсумку дає змогу суб'єктові господарювання досягати позитивного фінансового результату.

Своєю чергою, фінансовий результат є головним показником, що характеризує ефективність діяльності підприємства: прибутковість діяльності, платоспроможність, можливості для економічного росту, конкурентоспроможність, у кінцевому підсумку – ринкову вартість суб'єкта господарювання. Отже, дослідження сутності поняття «фінансовий результат», установлення його ролі у системі управління підприємством представляє значний науковий та практичний інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення проблеми і на які спираються автори. Теоретичні та практичні аспекти досліджень фінансових результатів підприємства знайшли відображення у працях вітчизняних і зарубіжних науковців: О. Воронінної, В. Козловського, М. Кулинича, С. Мочерного, О. Носирєва, Р. Рудої, Р. Скалюка, С. Шипіної та ін. Так, С. Мочерний [6], В. Козловський [4], О. Носирєв [7] головний акцент у своїх працях роблять на теоретичних питаннях трактування фінансового результату діяльності підприємства та його чинників. Теоретико-практичні аспекти тлумачення поняття фінансового результату та систематизації підходів у його розумінні представлені у працях С. Шипіної [14] та Р. Скалюка [11].

Практичні питання аналізу фінансових результатів суб'єктів господарювання та оцінки впливу найвагоміших чинників досліджує Р. Руда [10]. Особливий інтерес представляє практика управління фінансовим результатом підприємства, представлена у дослідженнях О. Воронінної [1], М. Кулинича [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Аналіз останніх досліджень і публікацій у колі задекларованої теми підводить до того, що фінансовий результат діяльності підприємства може розглядатися у трьох площинах: 1) як підсумок діяльності підприємства; 2) як прибуток чи збиток підприємства; 3) як приріст чи зменшення вартості (капіталу) підприємства. З'ясування економічної сутності фінансового результату як універсальної категорії, що у практичному аспекті дає змогу отримати остаточну оцінку ефективності діяльності підприємства як із погляду самого підприємства, так і з погляду оцінки його ринком, становить предмет дослідження цієї статті.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фінансовий результат є підсумком діяльності підприємства, пов'язаний із виробництвом та реалізацією продукції (наданням послуг, виконанням робіт) і водночас виступає необхідною передумовою його подальшої господарської діяльності. Високі показники фінансових результатів діяльності підприємства є важливим елементом зміцнення бюджету держави через податкові надходження, забезпечують зростання ділової активності підприємства у виробничій та фінансовій сферах, його інвестиційної привабливості, тому очевидним є те,

що визначення економічного змісту фінансового результату діяльності підприємства посідає одне з ключових місць у комплексному економічному аналізі господарської діяльності підприємств.

Фінансовий результат, який є одним із центральних показників діяльності підприємства, використовується також як орієнтир, відображаючи напрям його розвитку. У сучасних умовах господарювання зростають самостійність і відповідальність підприємств у розробленні та прийнятті управлінських рішень стосовно забезпечення їхньої ефективної діяльності. Ефективність фінансової, інвестиційної та виробничої діяльності підприємства відображається у досягнутих фінансових результатах. Фінансовий результат є тим узагальнюючим показником, що інтегрує всю фінансову діяльність підприємства, даючи можливість установити зв'язок між рештою економічних показників.

Значна кількість фінансових, трудових та матеріальних ресурсів залучається для здійснення виробничо-фінансової діяльності суб'єктів господарювання. Метою будь-якого підприємства є раціональне використання залучених ресурсів, що остаточно відображається у фінансових результатах його діяльності. Особливу увагу на процес формування фінансового результату звертають усі без винятку суб'єкти господарювання [14, с. 229].

Окрім керівництва та трудового колективу суб'єкта господарювання, фінансовий результат цікавить й акціонерів, державні органи влади, фондові біржі, кредиторів тощо. Отримання позитивного фінансового результату для будь-якого підприємства означає визнання його ринком (суспільством) і, відповідно, подальшу можливість здійснювати економічну діяльність. Для держави кінцевим фінансовим результатом підприємницької діяльності є податок, величина якого залежить від остаточних результатів діяльності підприємства. Для вкладника, інвестора кінцевий фінансовий результат відображається у розподіленій на його користь частині прибутку після оподаткування. Прибуток, який залишився після оподаткування і виплат відсотків кредиторам та дивідендів власникам, є чистим кінцевим фінансовим результатом підприємства, який призначений для його подальшого виробничого та соціального розвитку. Для ринку кінцевий фінансовий результат підприємства відображається в оцінці його рівня фондовими біржами та позабіржовими торговельними системами. І тут вартість підприємства виступає як узагальнений показник ефективності його діяльності, адже вартість підприємства є результатом не короткострокового, а довгострокового ефекту, що враховує перспективні зміни.

Отже, бачимо, що в сучасних умовах господарювання зростає роль внутрішнього контролю в управлінні підприємством, спрямованого на виявлення об'єктивної істини щодо правдивості, повноти та неупередженості фінансової і бухгалтерської звітності підприємства. Одержання точного та достовірного значення фінансового результату суттєво залежить від існування налагодженої системи обліку фінансових результатів суб'єкта господарювання.

Фінансовий результат як універсальна економічна категорія дає змогу враховувати два чинники основної мети підприємницької діяльності – максимізацію доходів і мінімізацію витрат. Збір інформації про доходи і витрати здійснюється безперервно та послідовно за допомогою внутрішньофірмової системи обліку й контролю.

Багато науковців дотримуються саме такого розуміння фінансового результату діяльності підприємств. Проте в їхньому трактуванні цього поняття спостерігаються суттєві відмінності. Фахівці у сфері економіки, фінансів, бухгалтерського обліку, юридичних наук акцентують увагу на конкретних особливостях і змісті фінансового результату (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення терміна «фінансовий результат» [1; 3; 4; 6; 8]

Автор (джерело)	Сутність поняття «фінансовий результат»
1	2
А.Г. Загородній [3, с. 510]	1) різниця між доходами та витратами підприємства чи його окремого підрозділу за певний час; 2) приріст чи зменшення вартості власного капіталу підприємства внаслідок діяльності у звітному періоді
В.П. Пантелєєв [8, с. 184]	Прибуток (збиток) від конкретного виду діяльності (виробничої, надання послуг або торгової), який визначається як алгебраїчна сума валового прибутку (збитку), інших операційних доходів, адміністративних витрат та витрат на збут відповідного виду діяльності та інших операційних витрат
О.О. Вороніна [1, с. 23]	Грошова форма підсумків господарської діяльності організацій або їхніх підрозділів, виражена у прибутках або збитках
В.В. Козловський [4, с. 143]	Сума валового доходу від звичайної та незвичайної діяльності підприємства, зменшеного на суму витрат, пов'язаних із виконанням господарської діяльності на підприємстві, непрямих податків та податку на прибуток за окремий звітний проміжок часу
С.В Мочерний. [6, с. 497]	Прибутки або збитки, отримані від підприємницької діяльності юридичними чи фізичними особами за певний період (місяць, квартал, півріччя, рік)

Зіставляючи наведені у табл. 1 визначення, можна зауважити, що категорія «фінансовий результат» за незначним винятком трактується як різниця між доходами і витратами, прибуток (збиток), підсумок (результат), приріст (зменшення) капіталу. Тобто категорію фінансового результату можна розуміти як узагальнену характеристику, що відображає:

а) рівень ефективності використання залученої ресурсної бази;

б) якість і результативність прийнятих управлінських рішень;

в) рівень реалізації потенціалу підприємства в його економічному зростанні.

Така особливість породжує значну понятійно-змістову різноманітність цієї категорії. Вважаємо за необхідне розглянути підходи сучасних науковців до трактування поняття «фінансовий результат» (рис. 1, 2).

Очевидним є те, що управління фінансовими результатами передбачає дослідження і використання саме тих чинників, які найвагоміше впливають на результати господарської і фінансової діяльності підприємства й прийняття та реалізацію таких рішень, які сприяли б, з одного боку, підвищенню доходів, а з іншого – зниженню витрат. Задля вирішення першого завдання – підвищення доходів – повинні здійснюватися планування, оцінка, аналіз: ефективності диверсифікації діяльності, цінової політики; виконання поставлених завдань і динаміки продажів; ритмічності продажу; впливу низки чинників (змінність, завантаженість виробничих потужностей, цінова політика, фондоозброєність, кадровий склад тощо) на зміну величини продажів; сезонності виробництва (продажів), критичного обсягу виробництва (продажів) за видами продукції (послуг) тощо. Результати проведених планово-аналітичних розрахунків здебільшого оформляються у вигляді таблиць, що містять фактичні (базові) і планові (очікувані) значення обсягів продажів, відхилення від них у вартісних, натуральних показниках, відсотках [5, с. 426].

Пошук і накопичення чинників, що сприяють підвищенню доходів, у цьому разі належить до компетенції вищого керівництва (топменеджерів) підприємства, а також до його маркетингової служби; роль фінансового департаменту зводиться здебільшого до обґрунтування зваженої цінової політики, оцінки економічної ефективності та доцільності нового джерела доходів, контролю над дотриманням внутрішньої системи орієнтирів стосовно показників рентабельності щодо існуючих і нових видів виробництва.

Метою виконання іншого завдання – зниження витрат – є планування, аналіз, оцінка та

Рис. 1. Сутність категорії «фінансовий результат» (економічний аспект) [14, с. 230]

Рис. 2. Сутність категорії «фінансовий результат» (обліковий аспект) [14, с. 230]

контроль над виконанням планових завдань стосовно видатків, а також пошук шляхів зниження собівартості продукції, виконаних робіт (наданих послуг), що є тією часткою ресурсів підприємства, яка була використана у процесі надання послуг.

Роль фінансового департаменту в управлінні витратами є вагомішою порівняно з управлінням доходами. Якщо рівень доходів значною мірою визначається кон'юнктурою ринку, то на види і рівень витрат можна впливати шляхом установлення внутрішніх нормативів за конкретними статтями витрат. Саме це впроваджується у системі управлінського обліку в процесі формування планової собівартості, розрахунку фактичної собівартості, виявлення та аналізу відхилень фактичних значень від планових показників, виявлення причин відхилень і розроблення певних заходів для усунення існуючих проблем, що призвели до необґрунтованих витрат.

Якщо говорити про здійснення повного виробничого циклу, то важливу роль відіграють окремі види коштів, активів, витрат, тому очевидним є те, що залежно від вибраної концепції організації й реалізації цього процесу рівень собівартості може коливатися і здійснювати значний вплив на прибуток підприємства. Саме цим і визначається точність методик аналізу й управління собівартістю як у системі управлінського обліку, так і в управлінні підприємством у цілому [2, с. 153].

Управління факторами прибутковості здійснюється не лише за допомогою натурально-вартісних індикаторів, а й шляхом регулярного розрахунку численних показників рентабельності. Управління рентабельністю означає забезпечення бажаної динаміки значень цих показників, оскільки під час розрахунку певних коефіцієнтів рентабельності можна використовувати різноманітні методи. Управління рентабельністю дає можливість впливати не тільки на чинники формування прибутку (тобто окремі види доходів та витрат), а й на вибір структури активів, видів діяльності, джерел фінансування. У будь-якому разі доцільність та ефективність прийнятих рішень будуть оцінюватися комплексно – показниками прибутку та коефіцієнтами рентабельності; крім цього, повинні враховуватися також суб'єктивні моменти, фактори та результати [10, с. 109].

Така постановкою питання є цілком слушною. Не позбавлений, проте, резонів й інший напрям у дослідженні фінансового результату підприємства. Йдеться про зміну величини власного капіталу підприємства, а отже, і його ринкової вартості внаслідок досягнення підприємством позитивної чи негативної динаміки прибутку та показників рентабельності. При цьому зауважимо, що «кількісна зміна власного капіталу не буде дорівнювати сумі фінансового результату, розрахованого як різниця між доходами та витратами. Це можна пояснити тим, що низка господарських операцій, які мають місце на промисловому підприємстві, може призводити до зростання вартості власного капіталу підприємства (дооцінка необоротних активів, безкоштовне отримання основних засобів, додаткові внески власників) і водночас не має ніякого відношення до величини фінансового результату [11, с. 138]. Це перший аспект. Однак якщо говорити про фінансовий результат як про зміну ринкової вартості підприємства, то безперечним є те, що зростання прибутковості у середньостроковій перспективі виявляє свій безперечний позитивний вплив на величину його ринкової вартості, величину ґудвілу. У довгостроковій перспективі ринкова вартість підприємства, вартість його ділової репутації у кінцевому

підсумку чинитимуть відповідний вплив на обсяги доходів підприємства, рівень його прибутковості.

Підсумовуючи, слід зазначити, що значущість показника фінансового результату виявляється не тільки у зростанні обсягу власного капіталу підприємства чи його ринкової вартості. Можливості до розвитку і зростання підприємства забезпечуються збільшенням частки нерозподіленого прибутку (капіталізованого позитивного значення фінансового результату), що скеровується на згадані цілі. Таким чином, прибуток є головним джерелом збільшення обсягів чистих активів, які формуються за рахунок власного капіталу. При цьому вартість чистих активів суттєво впливає на формування ринкової вартості підприємства.

Таким чином, розмір фінансового результату є важливим індикатором зростання власного капіталу (забезпечення платоспроможності, фінансової незалежності), ділової репутації (ґудвілу) та вартості підприємства на ринку.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Фінансовий результат підприємства є основним узагальнюючим індикатором ефективності господарської діяльності. У наукових колах сьогодні не сформовано єдиного остаточного підходу до трактування фінансового результату діяльності підприємства та його вимірників. Здійснений у дослідженні аналіз дає підстави стверджувати, що в короткостроковому періоді фінансовий результат підприємства здебільшого ототожнюється з величиною його прибутку чи доходу. Але в довгостроковій перспективі фінансовий результат підприємства доцільніше оцінювати через зміну величини вартості власного капіталу чи зміну величини ринкової вартості суб'єкта господарювання.

Обидва підходи до тлумачення фінансового результату підприємства не суперечать одне одному, а лише виявляють дуальний характер досліджуваної категорії.

Перспективу подальших розвідок у межах задекларованої теми вбачаємо у виділенні та конкретизації груп показників для оцінки й аналізу фінансового результату підприємства у короткостроковій та довгостроковій перспективі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вороніна О.О. Управління фінансовим результатом промислового підприємства : автореф. дис. … канд. екон. наук : 08.00.04. Харків, 2009. 25 с.

2. Елисеенко К.А. Теоретико-методические аспекты выявления резервов роста рентабельности. *Экономика и управление: новые вызовы и перспективы.* 2013. № 4. С. 153–156.

3. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. Облік і аудит: Термінологічний словник. Львів : Центр Європи, 2002. 671 с.

4. Козловский В.В. Экономическая теория. Минск : БНТУ, 2013. 257 с.

5. Кулинич М. Взаємозв'язок суттєвих факторів у структурному моделюванні управління фінансовим результатом. *Економічний аналіз.* 2010. № 6. С. 426–429.

6. Мочерний С.В. Політична економія : навчальний посібник. Київ : Знання-Прес, 2002. 687 с.

7. Носирєв О.О. Вплив зовнішніх факторів на фінансові результати машинобудівних підприємств України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2016. № 10. С. 47–51.

8. Пантелєєв В.П., Сніжко О.С. Словник бухгалтера та аудитора. Київ : Інформ.-аналіт. Агенство, 2009. 239 с.

9. Рахман М., Гриненко І. Аналіз структурних зрушень в експорті машинобудівної галузі України. *Економіка та держава.* 2015. № 11. С. 105–107.

10. Руда Р.В. Аналіз ефективної діяльності підприємства: необхідність та методика. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2012. № 4(20). С. 109–111.

11. Скалюк Р.В. Сутність та значення фінансових результатів в системі розвитку господарської діяльності промислових підприємств. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету.* 2010. № 18(1). С. 135–141.

12. Сябер Є.О. Фактори формування прибутку. *Young Scientist.* 2018. № 6(58). С. 431–435.

13. Фролова Л.В. Планирование и контроль на предприятии : курс лекций. Донецк : ДоНУЭТ, 2012. 115 с.

14. Шипіна С.Б. Сутність поняття «фінансові результати» як об'єкта бухгалтерського обліку. *Вісник ЖДТУ.* 2012. № 1(59). С. 229–232.

REFERENCES:

1. Voronina O. O. (2009) Upravlinnya finansovym rezul'tatom promyslovoho pidpryyemstva [Management of the financial result of a thought-provoking enterprise] (PhD Thesis), Kharkiv. (in Ukrainian)

2. Eliseenko K. A. Teoretiko-metodicheskie aspekty vyyavleniya rezervov rosta rentabel'nosti [Theoretical and methodological aspects of identifying reserves of growth in profitability]. *Ekonomika i upravlenie: novye vyzovy i perspektivy*. 2013. vol. 4, pp. 153–156.

3. Zahorodniy A. H., Voznyuk H. L., Partyn H. O. (2002) Oblik i audyt: Terminolohichnyy slovnyk [Accounting and Auditing: A Glossary]. L'viv: Tsentr Yevropy. (in Ukrainian)

4. Kozlovskiy V. V. (2013) Ekonomicheskaya teoriya [Economic Theory]. Minsk: BNTU. (in Belorussian)

5. Kulynych M. (2010) Vzayemozv"yazok suttyevykh faktoriv u strukturnomu modelyuvanni upravlinnya finansovym rezul'tatom [Relationship of essential factors in structural modeling of financial result management]. *Ekonomichnyy analiz*, vol. 6, pp. 426–429.

6. Mochernyy S. V. (2002) Politychna ekonomiya [Political Economy]. Kyiv: Znannya-Pres. (in Ukrainian)

7. Nosyryev O. O. (2016) Vplyv zovnishnikh faktoriv na finansovi rezul'taty mashynobudivnykh pidpryyemstv Ukrayiny [Influence of external factors on the financial results of machine-building enterprises of Ukraine]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu*, vol. 10, pp. 47–51.

8. Pantelyev V. P., Snizhko O. S. (2009) Slovnyk bukhhaltera ta audytora [Accountant's Dictionary and Auditor's]. Kyiv: DP «Inform.-analit. ahenstvo». (in Ukrainian)

9. Rakhman M., Hrynenko I. (2015) Analiz strukturnykh zrushen' v eksporti mashynobudivnoyi haluzi Ukrayiny [Analysis of structural shifts in export of machine-building industry of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 105–107.

10. Ruda R.V. (2012) Analiz efektyvnoyi diyal'nosti pidpryyemstva: neobkhidnist' ta metodyka [An analysis of the effective activity of the enterprise: the need for this method]. *Visnyk Berdyans'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, vol. 4 (20), pp. 109–111.

11. Skalyuk R.V. (2010) Sutnist' ta znachennya finansovykh rezul'tativ v systemi rozvytku hospodars'koyi diyal'nosti promyslovykh pidpryyemstv [The essence of this is the value of financial results in the system of economic activity development of industrial enterprises]. *Naukovi pratsi Kirovohrads'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu*, vol. 18 (1), pp. 135–141.

12. Syaber YE. O. (2018) Faktory formuvannya prybutku [Factors of profit formation]. *Young Scientist*, vol. 6 (58), pp. 431–435.

13. Frolova L. V. (2012) Planirovanie i kontrol' na predpriyatii [Planning and control at the enterprise]. Donets'k: DoNUET. (in Ukrainian)

14. Shypina S. B. (2012) Sutnist' ponyattya «finansovi rezul'taty» yak ob"yekta bukhhalters'koho obliku [The essence of the concept of «financial results» as an object of accounting]. *Visnyk ZHDTU*, vol. 1 (59), pp. 229–232.

УДК 331.108

МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВ: ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

MANAGING PERSONNEL POLICIES OF COMPANIES: DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE

Харченко Т.О.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну

Атаманенко О.О.
студентка,
Київський національний університет технологій та дизайну

Kharchenko Tetiana
Ph.D. of Economic sciences,
Associate Professor of the Department of Management,
Kyiv National University of Technologies and Design

Atamanenko Oksana
Student of the Department of Management,
Kyiv National University of Technologies and Design

У статті обґрунтовано теоретичні підходи до питання, що стосується моделей управління кадровою політикою підприємства. Встановлено особливості японської, американської та європейської моделей управління кадровою політикою підприємства, виявлено спільні та відмінні риси. Встановлено основну ціль системи управління персоналом усіх країн, а саме забезпечення керівництвом ефективного використання, професійного і соціального розвитку персоналу. Узагальнено досвід розвинених країн в управлінні персоналом. Проведено порівняння української моделі управління кадровою політикою підприємства з моделями розвинутих країн. Представлено характеристику японської, американської та української моделей управління кадровою політикою підприємств. У результаті порівняння виявлено певні особливі відмінності та схожі риси української моделі, які утворилися у зв'язку зі специфікою територіального розташування, економічного та політичного розвитку країни.

Ключові слова: *кадрова політика, персонал, управління персоналом, моделі управління кадровою політикою, баланс інтересів.*

В статье обоснованы теоретические подходы к вопросу, который касается моделей управления кадровой политикой предприятия. Установлены особенности японской, американской и европейской моделей управления кадровой политикой предприятия, выявлены общие и отличительные черты. Установлена основная цель системы управления персоналом всех стран, а именно обеспечение руководством эффективного использования, профессионального и социального развития персонала. Обобщен опыт развитых стран в управлении персоналом. Проведено сравнение украинской модели управления кадровой политикой предприятия с моделями развитых стран. Представлены характеристики японской, американской и украинской моделей управления кадровой политикой предприятий. В результате сравнения выявлены определенные особые отличия и схожие черты украинской модели, которые появились в связи со спецификой территориального расположения, экономического и политического развития страны.

Ключевые слова: *кадровая политика, персонал, управление персоналом, модели управления кадровой политикой, баланс интересов.*

In the article the theoretical approaches to the question concerning personnel management model enterprise policy. The peculiarities of Japanese, American and European model management company personnel policies revealed common features. Among the existing models of the most common is the American model, despite the success of Japanese management. In the scientific literature, Japanese and American models consider the opposite

because the American model based on individualism and Japanese – on teamwork. The European model is different from Japan and the US, although it has some similarities, but each European country has its own peculiarities. As a result, a primary goal of the personnel management system of all countries, in particular to ensure effective use of guidance, professional and social development staff. The experience of developed countries in personnel management. Comparison of Ukrainian personnel policy management model enterprise model of developed countries. Considering all the features of Ukrainian personnel management model enterprise policy and more like the European close because of a similar mentality, historical development, especially the development of the economy and religious backgrounds. Presented characteristics of Japanese, American and Ukrainian models of management personnel policy of enterprises. A comparison revealed some specific differences and similarities Ukrainian model that emerged in connection with specific territorial location, economic and political development. Management personnel policy in the Ukraine is not perfect. Established that the Ukrainian system of personnel policy is characterized by high turnover, unfavorable socio-psychological climate, lack of funds for staff development, staff knows about the prospects of development and no common ideas and common goals now. This leads to the need for changes in the Ukrainian model and encourages the need to use the experience of developed countries in this regard. As a result of research and implementation of the experience of developed countries, it is expected to improve working conditions, improve the social and psychological climate in the team, which will lead to interest in work and increased productivity. The study revealed the need to introduce positive experiences of successful countries in the activities of domestic enterprises, but taking into account personal local mentality.

Key words: *personnel policy, personnel, personnel management, personnel management model policy, balance of interests.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Формування збалансованої конкурентоздатної системи управління підприємством неможливе без ефективного управління кадровою політикою, тому формування системи управління кадровою політикою підприємства стає одним із найважливіших завдань керівництва підприємства. Жодне підприємство не досягне успіхів у своїй діяльності, якщо не буде приділяти достатньої уваги питанням що стосуються підбору, навчання, соціального захисту та мотивації персоналу. Саме тому важливим стає вивчення досвіту успішних країн в управлінні кадровою політикою підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питанням управління персоналу багато років займаються як вітчизняні, так і закордонні науковці, зокрема Г. Деслер, С. Паркінсон, Д. Кеннеді, А. Лоран, Л. Балабанова, А. Касич, С. Короленко, М. Мурашко, С. Невмержицька, М. Недашківський, Г. Осовська, А. Ткаченко, Т. Харченко, Г. Хофстеді та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Завдяки великій кількості наукових праць та досліджень, проведених із питання, що стосується управління кадровою політикою підприємства, актуальним стає дослідження іноземного досвіду у цьому питанні. Виникає необхідність у систематизації та узагальненні досвіду розвинених країн світу в аспекті управління кадровою політикою підприємства.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою статті є обґрунтування теоретичних підходів до питання, що стосується моделей управління кадровою політикою підприємства, та узагальнення досвіду розвинених країн в управлінні персоналом; розроблення практичних рекомендацій щодо його практичного застосування на вітчизняних підприємствах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У науковій літературі виокремлюють такі моделі управління кадровою політикою підприємства, як американська, японська та європейська. Кожна із цих моделей має свої певні особливості та схожі риси, а також у деяких моментах комбінує елементи з інших моделей. Далі визначимо особливі відмінності та особливості цих моделей та порівняємо їх із моделлю, що склалася в Україні, та визначимо корисний досвід, який доцільно впровадити у діяльність та управління персоналом вітчизняних підприємств.

Серед існуючих моделей найбільш поширеною є американська, незважаючи на успіх японської системи управління. У науковій літературі японську і американську моделі вважають протилежними, оскільки американська модель базується на індивідуалізмі, а японська – на колективізмі. Європейська модель є відмінною від японської та американської, хоча має певні спільні риси [1]. Ураховуючи всі особливості, українська модель управління кадровою політикою підприємства більш схожа з європейською в силу схожої ментальності, історичного розвитку, особливостей розвитку економіки країни та релігійних особливостей.

Американська модель управління кадровою політикою підприємства має такі особливості [2; 3]:

- управління засновано на принципі індивідуалізму, у тому числі індивідуалізації зарплати;
- персонал розглядається як основне джерело підвищення ефективності виробництва;

- підбір здійснюється за такими критеріями, як освіта, практичний досвід роботи, психологічна сумісність, уміння працювати в колективі;

- орієнтація на вузьку спеціалізацію менеджерів, інженерів, учених;

- практично всі великі та більшість середніх підприємств США здійснюють власні програми навчання;

- оплата праці визначається відповідно системи «плата за виконання».

Як видно, американські компанії великого значення надають удосконаленню організації і стимулюванню праці. Відмовляючись від ієрархічних структур, вони розширюють коло відповідальних осіб за виконання виробничих завдань, переміщують повноваження. Це особлива форма організації праці, яка функціонує у межах робочої групи, відділу, бригади, які мають певну виробничу самостійність [4].

Японська модель управління кадровою політикою підприємства має такі особливості [1; 5; 6]:

- філософія менеджменту ґрунтується на традиціях поваги до старших, колективізму, загальної згоди, ввічливості, відданості ідеалам фірми;

- система управління трудовою діяльністю є колективістською, інноваційно орієнтованою, соціально спрямованою, централізованою, горизонтально спеціалізованою, самоконтрольованою;

- висока залежність працівників від фірми та застосування системи «довічного найму»;

- під час найму на роботу відбувається початкове вивчення сильних і слабких боків особистості працівника і підбір для нього відповідного робочого місця;

- оплата праці визначається врахуванням віку, стажу роботи, освіти та здібностей до виконання поставленого завдання.

Так, на відміну від методів, що застосовуються на американських підприємствах, японські підприємства більшою мірою використовують відданість компанії та ототожнюють інтереси службовців з інтересами компанії. В Японії і вищі посадові особи, і рядові виконавці вважають себе представниками компанії [2]. Оскільки японська модель передбачає, що керівник повинен бути спеціалістом, який здатен виконувати будь-яку роботу, то підвищення кваліфікації відбувається у різних сферах діяльності для одного робітника.

Практика підбору персоналу в Японії заслуговує на особливу увагу. Саму суть цього процесу можна сформулювати у короткому вислові: «Нам потрібний працівник, як чистий аркуш паперу, а що на ньому повинно бути написано, ми напишемо самі» [7]. Отже, завдяки тому, що в японських компаніях практично відсутня плинність кадрів завдяки наявності традицій поваги до старших, колективізму, загальної згоди, ввічливості, відданості ідеалам компанії, довічного найму співробітників, постійної ротації персоналу, створення умов для ефективної колективної праці, передбачається високий рівень продуктивності праці та психологічного клімату.

Європейська модель управління кадровою політикою підприємства відображає особливості кожної європейської країни та має певні загальні для всіх європейських країн риси. Особливості європейської моделі:

- філософія менеджменту ґрунтується на високих соціальних нормах. Ключовим моментом, що визначає зацікавленість і активність європейських робітників, є високий рівень соціальної захищеності, пільг та компенсацій;

- у діяльності підприємств значну роль відіграють профспілкові організації робітників;

- увага приділяється перепідготовці працівників за програмами стажування та тренінгів;

- надзвичайно велика увага приділяється плануванню витрат на людські ресурси, яке передбачає врахування кількісних і якісних ситуаційних чинників;

- одним із різновидів мотивації персоналу є поширення партнерських відносин між управлінцями і робітниками. Це проявляється в активній участі персоналу у власності, прибутках і прийнятті рішень, що зумовлено специфікою характеру власності.

Але, незважаючи на загальні риси, кожна країна ЄС має власні особливості. Так, у Франції відбувається використання конкурсів під час заміщення різних посад, обов'язковим є навчання всіх працівників за програмою «Психологія спілкування» та інформування персоналу про вакансії [8]. Також просування по службі пов'язане з перепідготовкою та підвищенням рівня знань.

У Великобританії поширена система «Інвестори в людей», яка полягає у розвитку здатностей і орієнтує працівників на досягнення основних бізнес-цілей підприємства. Ця система є дуже престижною, оскільки участь у даній програмі робить підприємства привабливими як для потенційних співробітників, так і для інвесторів та клієнтів [9].

У різних регіонах Італії застосовуються як американська, так і «радянська» моделі управління кадровою політикою на підприємствах. Так, на півночі країни використовують американські методи управління персоналом, а у південних районах пріоритет надають адміністративним методам управління, відсутні стимули, що сприяють підвищенню кваліфікації, відбувається переміщення кадрів на основі суб'єктивних чинників: родинних та дружніх зв'язків і т. ін. [10; 11].

Особливості європейської моделі у Німеччині полягають у створенні виробничих рад, які складаються з робітників, та участі у наглядових радах представників капіталу і працівників [9; 12]. Найбільша увага приділяється перепідготовці працівників відповідно до профілю

Таблиця 1

Характеристика моделей управління кадровою політикою підприємств [1, 2; 5, 7; 11]

Показник	Японська модель	Американська модель	Україна
1	2	3	4
Концепція управління кадровою політикою	Об'єктом управління є трудовий колектив, група працівників структурного підрозділу підприємства. Притаманна актуальність людського фактора в управлінні виробництвом	Об'єктом управління є особистість, працівник із притаманними якостями, знаннями, здібностями. Увага до людини як до виконавця	Об'єктом є трудовий колектив із концентрацією уваги на професійно-кваліфікаційних якостях. Увага до людини чисто формальна, використання працівника виключно як виробничого виконавця
Спрямованість управління кадровою політикою	Удосконалення соціально-трудових відносин	Отримання прибутку від застосування трудових ресурсів	Оптимальне використання трудових ресурсів
Загальний принцип управління кадровою політикою	«Знизу-догори»	«Зверху-донизу»	Зустрічне управління
Характер прийняття управлінських рішень	Прийняття рішень за принципом консенсусу із залученням багатьох людей до підготовки і прийняття рішень	Індивідуальний принцип прийняття рішень із залученням незначної кількості людей до прийняття рішень	Колегіальний характер прийняття рішень із залученням небагатьох людей до підготовки й одно-осібне прийняття рішення
Особливості управління кадровою політикою	Лідер діє як соціальний полегшувач і член групи. Уникнення конф-ронтації, двозначність керівництва, наголос на гармонії. Підготовка універ-сальних керівників	Лідер діє як голова групи, що приймає рішення. Загальна міжособова конфронтація, наголос на ясності. Підготовка вузько-спеціалізованих керівників	Лідер діє як голова групи, що приймає рішення. Міжособистісна конкуренція. Підготовка вузько-спеціалізованих керівників
Організаційна культура в управлінні кадровою політикою	Притаманні колективна відповідальність і звітність, загальна організаційна культура і філософія	Притаманні індивідуальна відповідальність та брак загальної організаційної культури, ідентифікація більше професії, ніж компанії	Переважає індивідуальна відповідальність та відсутня загальна організаційна культура
Оцінка результатів трудової діяльності персоналу	Оцінювання колективного результату	Оцінювання індивідуального результату	Оцінювання колективного результату
Кар'єра персоналу	Довічний найм, при цьому кар'єрне зростання повільне, згідно з урахуванням віку, вислуги років та лояльності до фірми	Короткочасне най-мання на контракт-ній основі за стрімкого кар'єрно-го зростання, зумо-вленого особистими результатами	Поєднання довговічного і короткочасного наймання, а кар'єрне зростання залежить від індивідуальних досягнень у групі, авторитету і здібностей
Підвищення кваліфікації персоналу	Без відриву від виробництва (на робочому місці) і вважається довгостроковою інвестицією	Відокремлено, за спеціальними про-грамами підготовки і сприймається як загроза плинності кадрів	Без відриву від виробництва у поєднанні з програмами підготовки; вважається необхідним
Розподіл повноважень між учасниками трудової діяльності	Відсутність чітко визначених посад і завдань усередині організації	Функціональна підпорядкованість і чіткі межі повноважень	Визначення повно-важень окремих робочих груп
Оплата праці	За показниками роботи групи, стажем	За індивідуальними досягненнями працівника	За показниками роботи групи
Мотиваційний механізм управління трудовою діяльністю	Основа – ментальні цінності	Метод «батога і пряника»	Застосування різноманітних методів на розсуд керівництва

роботи. Важливими є проведення тренінгів на суміжних посадах. Розробляються та застосовуються посадові інструкції зі збалансованими обов'язками та правами. Також використовуються різні види оплати праці залежно від рівня кваліфікації, досвіду, володіння новими методами роботи, знання іноземних мов тощо [8].

Розглянувши різні моделі управління трудовою діяльністю, відзначимо наявність багатьох спільних або частково однакових елементів у вітчизняній моделі управління кадровою політикою, що свідчить про локальну інтеграцію зарубіжного досвіду в економіку нашої країни. Але, незважаючи на це, управління кадровою політикою на підприємствах України є недосконалим. Українська модель характеризується високою плинністю кадрів, несприятливим соціально-психологічним кліматом, відсутністю коштів на розвиток персоналу, у результаті чого спостерігається низька продуктивність праці. Також персонал не знає про перспективи розвитку і не має спільних ідей та спільної мети з підприємством, що призводить до незацікавленості у роботі та зменшує ефективність використання кадрового потенціалу підприємства. Це зумовлює необхідність змін в українській моделі та заохочує до застосування досвіду розвинених країн у цьому питанні.

Узагальнюючи досвід формування та управління системами персоналу на підприємствах різних країн, складено таблицю узагальнення особливостей моделей управління (табл. 1).

Узагальнивши характеристики моделей управління кадровою політикою підприємств і порівнявши їх з українською, виявлено певні особливі відмінності та схожі риси, які утворилися у зв'язку зі специфікою територіального розташування, економічного та політичного розвитку України. Для поліпшення управління кадровою політикою доцільно впроваджувати в діяльність вітчизняних підприємств позитивний досвід успішних країн світу, але з урахуванням особистого місцевого менталітету.

Отже, узагальнюючи досвід управління кадровою політикою підприємств, можна виокремити основну мету системи управління персоналом, а саме забезпечення керівництвом, ефективне використання, професійний і соціальний розвиток персоналу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, із проведеного вище дослідження доцільно зробити такий висновок. Управління кадровою політикою підприємств у різних країнах світу має свої особливості, недоліки і переваги, але без його вивчення неможливо створити ефективну систему управління персоналом на підприємстві, яка передбачатиме високу вмотивованість та професіоналізм колективу, сформувати підходи до поліпшення вітчизняної моделі управління.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ткаченко А.М. Зарубіжний досвід формування кадрового потенціалу. *Вісник економічної науки України*. URL : http:// dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/87520/27-Tkachenko.pdf?sequence=1 (дата звернення: 20.08.2019).

2. Базалійська Н.П. Світовий досвід управління трудовою діяльністю персоналу в країнах з розвиненою ринковою економікою. *Інноваційна економіка*. URL : http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4995/3/inek_2015_1_26.pdf (дата звернення: 19.08.2019).

3. Мажура І.А., Невмержицька С.М. Стратегічне управління персоналом підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2014. № 4. С. 203–206.

4. Касич А.О., Бурба О.А. Інноваційні підходи в практиці управління персоналом конкурентоспроможного підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство».* 2017. Вип. 16. Ч. 1. С. 130–134.

5. Якокка Л. Карьера менеджера. Минск : Поппури, 2011. 544 с.

6. Arthur M. Whitehill «Japanese Management: Tradition and transition»: Routledge. London, 1992. 240 p.

7. Кулик Я.О., Чен Н.О. Вітчизняний та закордонний досвід управління персоналом. *Вісник Черкаського університету*. 2015. № 12. URL : file:///C:/Users/Elizabeth/Downloads/396-835-1-SM.pdf (дата звернення: 21.08.2019).

8. Kharchenko T.O. Formation of personnel policy enterprise. *Virtus: Scientific Journal*. 2017. № 14. P. 213–215.

9. Laurent A. The Cultural diversity of western conception of management. *International Studies of Management and Organization*. 1983, Vol. 13. № 1–2. P. 75–96.

10. Hofstede G. Culture and organizations: software of the mind. London ; New York : Mc Graw-Hill, 1991. 219 p.

11. Оксентюк А., Оксентюк Р., Оксентюк Б. Зарубіжний та вітчизняний досвід управління персоналом. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 1(34). С. 66–72.

12. Харченко Т.О., Муратов А.Г. Особливості управління персоналом в консалтингових фірмах. *Вісник Херсонського національного університету*. 2017. Вип. 27. С. 65–68.

REFERENCES:

1. Tkachenko A.M. (2015) Zarubizhnyy dosvid formuvannya kadrovoho potentsialu. [Foreign experience in the formation of human resources], Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy [Bulletin of economic science of Ukraine]

(electronic journal), no. 1, available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/87520/27-Tkachenko.pdf?sequence=1 (accessed 20 August 2018)

2. Bazaliiska N.P. (2015) Svitovyy dosvid upravlinnya trudovoyu diyal'nistyu personalu v krayinakh z rozvynenoyu rynkovoyu ekonomikoyu [World experience of personnel management of labour activity in countries with developed market economies]. Innovatsiina ekonomika [Innovative economy]. (electronic journal), available at: http://elar.khnu.km.ua/jspui/bitstream/123456789/4995/3/inek_2015_1_26.pdf. (accessed 19 August 2018)

3. Mazhura I. A., Nevmerzhycjka S. M. (2014) Strateghichne upravlinnja personalom pidpryjemstva [Strategic management of the personnel of the enterprise]. Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukrajini [Formation of market relations in Ukraine], vol. 4, pp. 203-206.

4. Kasych A. O., Burba O. A. (2017) Innovacijni pidkhody v praktyci upravlinnja personalom konkurentospromozhnogho pidpryjemstva [Innovative approaches in the practice of personnel management of a competitive enterprise]. *Naukovyj visnyk Uzhghorodsjkogho nacionaljnogho universytetu. Serija : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove ghospodarstvo* [Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy], vol. 16(1), pp. 130-134.

5. Iacocca, L. (2011) Career of manager, textbook, Poppuri, Minsk, Belarus, 544 p.

6. Arthur, M. Whitehill (1992) Japanese Management: Tradition and transition/ Routledge, London, 240 p.

7. Kulyk Ya.O., Chen N.O. (2015) Vitchyznyanyy ta zakordonnyy dosvid upravlinnya personalom [Domestic and foreign experience of personnel management]. Visnyk Cherkaskoho universytetu [Bulletin of Cherkasy University]. (electronic journal), no. 12, available at: file:///C:/Users/Elizabeth/Downloads/396-835-1-SM.pdf (accessed 21 August 2018)

8. Kharchenko T. O., Rabenko D. V. (2017) Formation of personnel policy enterprise. *Virtus: Scientific Journal*, vol. 14, pp. 213-215

9. Laurent, A. (1983) The Cultural diversity of western conception of management, *International Studies of Management and Organization*, Vol.13, no. 1-2, pp. 75-96.

10. Hofstede, G. (1991) Culture and organizations: software of the mind, Mc Graw-Hill, London, New York, 219 p.

11. Oksentiuk, A., Oksentiuk, R. and Oksentiuk, B. (2012) Zarubizhnyy ta vitchyznyanyy dosvid upravlinnya personalom [Foreign and domestic experience of Human Resources Management]. Halytskyi ekonomichnyi visnyk [Galician Economic Bulletin], no. 1(34), pp. 66-72.

12. Kharchenko T. O., Muratov A.Gh. (2017) Osoblyvosti upravlinnja personalom v konsaltynghovykh firmakh [Features of personnel management in consulting firms]. *Visnyk Khersonsjkogho nacionaljnogho universytetu* [Bulletin of the Kherson National University], vol. 27/2017, pp. 65-68.

УДК 339.13.01:338.48

ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ГОТЕЛЬНОЇ МЕРЕЖІ HILTON

RESEARCH OF OPERATION OF HILTON INTERNATIONAL HOTEL CHAIN

Шикіна О.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет

Гончаренко Я.Є.
кандидат економічних наук, викладач кафедри
туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет

Козловський Р.С.
викладач кафедри
туристичного та готельно-ресторанного бізнесу,
Одеський національний економічний університет

Shykina Olga
Candidate of Economic Sciences, Associated Professor,
Associated Professor of the Department of Tourism,
Hotel and Restaurant Business, Odessa National Economics University

Goncharenko Yanislava
Candidate of Economic Sciences, Lecturer
of the Department of Tourism, Hotel and Restaurant Business,
Odessa National Economics University

Kozlovsky Roman
Lecturer of the Department of Tourism,
Hotel and Restaurant Business,
Odessa National Economics University

У статті проаналізовано функціонування міжнародної готельної мережі Hilton за період 2012–2018 рр. Надано історичну довідку щодо створення готельної мережі та основних її особливостей. Розглянуто портфель брендів готельної мережі Hilton із зазначенням кількості готелів, номерного фонду та у скількох країнах розташовано окремі бренди. Приведено розподіл готельних брендів мережі Hilton за окремими класами позиціонування. Нині у готельній мережі Hilton 16 готельних брендів, три з яких відносяться до класу люкс, чотири – до «верхнього високого рівня», чотири – до «висококласного», три – до «верхнього середнього класу» та по одному – до «середнього» та «таймшеру». Проаналізовано динаміку рівня завантаження готелів мережі Hilton, показника середньої ціни за номер та показника виручки номерного фонду за один номер, а також динаміку кількості номерного фонду та кількості готелів готельної мережі Hilton у світі за макрорегіонами у 2016–2018 рр.

Ключові слова: *міжнародна готельна мережа Hilton, рівень завантаження готелів, показник середньої ціни за номер, показник виручки номерного фонду за один номер, готельні бренди.*

В статье проанализировано функционирование международной гостиничной сети Hilton за период 2012–2018 гг. Предоставлена историческая справка о создании гостиничной сети и основных ее особенностях. Рассмотрен портфель брендов гостиничной сети Hilton с указанием количества гостиниц, номерного фонда и в скольких странах расположены отдельные бренды. Приведено распределение гостиничных брендов сети Hilton по отдельным классам позиционирования. Сейчас в гостиничной сети Hilton 16 гостиничных брендов, три из которых относятся к классу люкс, четыре – к «верхнему высокому

уровню», четыре – к «высококлассному», три – к «верхнему среднему классу» и по одному – к «среднему» и «таймшеру». Проанализирована динамика уровня загрузки гостиниц сети Hilton, показателя средней цены за номер и показателя выручки номерного фонда за один номер, а также динамика количества номерного фонда и количества гостиниц гостиничной сети Hilton в мире по макрорегионам в 2016–2018 гг.

Ключевые слова: *международная гостиничная сеть Hilton, уровень загрузки гостиниц, показатель средней цены за номер, показатель выручки номерного фонда за один номер, гостиничные бренды.*

The article analyzes the functioning of the Hilton international hotel chain for the period 2012-2018. It provides historical background on the creation of the hotel chain and its main features. Conrad Hilton buys the Mobley in 1919, a hotel in Cisco, Texas. Over the next few years, he buys other Texas hotels. While business is strong, Mr. Hilton has greater ambitions. Conrad Hilton opens the high-rise Dallas Hilton, the first hotel to carry the Hilton name. Since air conditioning, the elevators, laundry chutes, airshafts, and other non-customer facilities were placed on the building's west side, so that no guest rooms faced the western sun. In 1949 Hilton International is born, with the opening of the Caribe Hilton in Puerto Rico. Legendary barman Ramon «Monchito» Marrero creates the Pina Colada. In 1954 Conrad Hilton buys Statler Hotel for $ 111 million dollars, which at the time was the largest real estate deal ever. The portfolio of Hilton hotel chains is reviewed, with the number of hotels, number of rooms and in which countries there are individual brands. In 1969 the first DoubleTree hotel opens in Scottsdale. In 1984 first Hampton Inn opens in Memphis. In 1989 first Homewood Suites Hotel opens in Omaha. In 1990 the Hilton Garden Inn brand makes its debut, with four locations. The Hilton hotel brands are divided into different positioning classes. Currently, there are 16 hotel brands in Hilton hotel chain, three of which are «Luxury», four are «Upper Upscale», four are «Upscale», three are «Upper Midscale», and one each in «Midscale» and «Timeshare». The dynamics of the Hilton hotel load rate, average room rate and room revenue per room are analyzed. The dynamics of number of rooms and number of hotels of Hilton chain in the world by macro regions in 2016-2018 are analyzed. Between 2012 and 2018, on average, at Hilton hotel chains, the occupancy rate was 74.24%, the average daily room rate was $ 140.88. and revenue per available room per day was $ 104.67. USA. The largest number of hotels and room facilities in the Hilton network in 2018 was observed in the United States and the lowest in the macro-region of the Middle East and Africa.

Key words: *Hilton international hotel chain, hotel occupancy rate, average daily room rate, revenue per available room per day, hotel brands.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Початком етапу організації готельних мереж уважається 1920 р., коли у США почали функціонуванням перші національні мережі через об'єднання автокемпінгів та мотелів, оскільки більшість жителів США самостійно організовували свої подорожі [3, с. 180].

З'являються перші готельні мережі, такі як Hilton, Sheraton та Holiday Inn. К. Хілтон, Е. Гендерсен та К. Уілсон були засновниками готельних мереж і першими запропонували інноваційні за тих часів ідеї менеджменту підприємствами готельного господарства [2, с. 109].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженнями розвитку міжнародної готельної індустрії, питаннями статистичної аналітики, сучасного стану та тенденціями розвитку ринку готельних послуг готельних мереж займалися В.Г. Герасименко [1], Г.О. Горіна [2], Т.В. Кудлай [3] та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Здійснені наукові напрацювання розглядали основні показники функціонування готелів, що входять до міжнародних готельних мереж, але не стосувалися питань конкретної готельної мережі Hilton та показників її функціонування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Конрад Ніколсон Хілтон вибрав для свого майбутнього шлях підприємця. Під час роботи з батьком у законодавчих зборах штату йому довелося досконально вивчити банківське законодавство, і Хілтон вирішив організувати власний банк, який, як відомо, не протягнув і року. Після закриття банку у Хілтона залишилося 5 тис дол. США та бажання спробувати щастя в глибинці [8, с. 85].

Пошуки відповідного містечка привели його в місто Сіско, розташоване в нафтоносній провінції штату Техас. Там Конрад оселився в місцевому готелі Mobley, де його нагодували огидним овочевим рагу, рідкою юшкою і принесли води з присмаком згірклого масла. Хілтон зрозумів, що потрібно купувати готель для розвитку готельних послуг у м. Сіско.

Перше, що зробив Конрад у своєму готелі, це збільшив число спальних місць, щоб ліквідувати бурхливу юрбу очікуючих ночівлі. Він зауважив, що в готелі багато незадіяного простору, наприклад занадто велике приміщення зайнято рестораном – тут навіть у найгарячіші години збиралося не більш двадцяти п'яти осіб, а місця більше ніж на п'ятдесят. Хілтон зменшив ресторанний зал удвічі та додав у готелі кілька номерів. Пізніше це стане хілтонівською родзинкою: задіяти «простір, що не працює». Для оптимізації доходів було прийнято рішення чимось зайняти відвідувачів. Для цього було розміщено навколо колон у вестибюлі кілька вітрин, в яких продавалися дрібні товари.

Таблиця 1

Портфель брендів готельної мережі Hilton у 2019 р. [9]

Назва бренду	Лого	Категорія	Кількість готелів	Кількість країн	Кількість номерів	Частка, %
Conrad	CONRAD HOTELS & RESORTS	Люкс	33	22	10625	1,2
Waldorf Astoria Hotels & Resorts	WALDORF ASTORIA HOTELS & RESORTS	Люкс	31	14	10502	1,2
LXR	LXR	Люкс	1	1	234	-
Hilton Hotels & Resorts	Hilton HOTELS & RESORTS	Верхній високий рівень	586	94	215623	23,6
Embassy Suites	EMBASSY SUITES by HILTON	Верхній високий рівень	253	6	58858	6,4
Curio	CURIO A COLLECTION BY HILTON	Верхній високий рівень	68	22	13569	1,5
Canopy By Hilton	canopy BY HILTON	Верхній високий рівень	8	4	1244	0,1
Hilton Garden Inn	Hilton Garden Inn	Висококласний	815	40	118675	13,0
DoubleTree by Hilton	DOUBLETREE BY HILTON	Висококласний	559	45	130714	14,3
Homewood Suites by Hilton	HOMEWOOD SUITES BY HILTON	Висококласний	482	3	54836	6,0
Tapestry collection by Hilton	TAPESTRY COLLECTION BY HILTON	Висококласний	18	1	2559	0,3
Motto	MOTTO	Верхній середній клас	-	-	-	-
Hampton by Hilton	Hampton by HILTON	Верхній середній клас	2433	25	250310	27,4
Home2 Suites by Hilton	HOME2 SUITES BY HILTON	Верхній середній клас	290	2	30125	3,3
Tru by Hilton	tru by HILTON	Середній	53	1	5019	0,6
Hilton Grand Vacations	Hilton Grand Vacations	Таймшер	51	4	8367	0,9

Пізніше Хілтон говорив, що кожна колона принесла йому $8 тис.

Щоб ще більше «зрівняти» свої готелі, Конрад одним із перших став позначати клас готелю зірочками – як коньяк [1, с. 10]. Ще одне ноу-хау Хілтона полягало в тому, що всі закупівлі в готелях робилися заздалегідь, виходячи з аналізу попиту та з урахуванням майбутніх подій. Ніяка вимога клієнта не повинна було стати несподіванкою.

У 1949 р. відкрився перший Hilton за межами Сполучених Штатів. Це був 300-кімнатний Caribe Hilton в Пуерто-Ріко. А в 1954 р. Конрад заплатив $111 млн за свого головного конкурента в технологічному оснащенні готелів – мережу Statler Hotels. На той момент ця угода стала найбільшим у США придбанням нерухомості [7, с. 210].

Зараз мережа готелів Hilton – одна з найбільших і найшвидше зростаючих компаній сфери гостинності у світі, що на 31 грудня 2018 р. має 5 685 об'єктів нерухомості, що включає 912 960 номерів у 113 країнах та територіях [4, с. 26].

До 2014 р. лідером рейтингу за кількістю готелів залишався англійський оператор InterContinental Hotel Group. Щорічно кількість номерного фонду у IHG збільшується приблизна на 1,9%. Друге місце у рейтингу посідав Hilton Worldwide. Але ситуація змінилася, і Hilton зараз знаходиться на шостому місці за кількістю готелів серед готельних мереж у світі [8, с. 84].

Портфель брендів Hilton включає у себе (табл. 1): бренди готелів класу люкс: Waldorf Astoria Hotels & Resorts, LXR Hotels &Resorts, Conrad Hotels & Resorts; бренди готелів із повним набором послуг: Canopy by Hilton, Hilton Hotels & Resorts, Curio Collection by Hilton, DoubleTree by Hilton, Tapestry Collection by Hilton and Embassy Suites by Hilton; сфокусовані на сервіс готельні бренди: Motto by Hilton, Hilton Garden Inn, Hampton by Hilton, Tru by Hilton, Homewood Suites by Hilton and Home2 Suites by Hilton; а також один бренд таймшеру – Hilton Grand Vacations.

Так, у 2018 р. Hilton запустив два нових бренди: Motto від Hilton та LXR Hotels & Resorts. Найбільший бренд мережі Hilton за кількістю готелів та номерним фондом – Hampton by Hilton займає категорію «верхній середній клас» та за розповсюдженням по країнах світу поступається тільки флагману готельної мережі – Hilton Hotels & Resorts, DoubleTree by Hilton та Hilton Garden Inn.

Бренди готелів люкс-класу не перевищують за кількістю готелів позначку 35 готелів, що підтверджує унікальний характер брендів Waldorf Astoria Hotels & Resorts, Conrad та LXR Hotels & Resorts.

Клас із найбільшою кількістю готелів (2 723 готелі) у мережі Hilton виявився «верхній середній клас», а клас із найбільшою кількістю номерів (306 784 номери) – «високий клас». До найрозповсюдженішого класу готелів мережі Hilton за географією відноситься «верхній високий рівень».

Проведемо аналіз динаміки рівня завантаження готельної мереже Hilton (табл. 2).

Так, у 2018 р. порівняно з 2017 р. рівень завантаження готелів зріс на 0,3%. За період із 2012 по 2018 р. рівень завантаження готелів зріс на 4,7%. Тобто рівень завантаження практично кожний рік зростав за винятком 2016 р. Найбільший темп росту за досліджуваний період порівняно з базисним роком спостерігався у 2018 р. і становив 1,07 рази. Найбільший темп приросту спостерігався у 2014 р. і порівняно з 2013 р. становив 3,18%.

За період із 2012 по 2018 р. у середньому щорічно у мережі готелів Hilton рівень завантаження становив 74,24%. За досліджуваний період рівень завантаження готелів у середньому щорічно збільшувався на 0,78%.

Для подальшого аналізу діяльності готельної мережі звернемося до показника ADR (Average daily room rate) (табл. 3).

Виходячи з табл. 3, у 2018 р. порівняно з 2017 р. середня ціна за номер у готелях мережі Hilton збільшилася на 2,44 дол. США. За період із 2012 по 2018 р. середня ціна за номер у готелях збільшилася на 15,87 дол. США, що могло дещо сповільнити зростання рівня завантаження у 2018 р. порівняно з 2017 р.

Найбільший темп росту за досліджуваний період порівняно з базисним роком спостерігався у 2018 р. і становив 1,12 рази. Найбільший

Таблиця 2

Аналіз динаміки рівня завантаження готельної мережі Hilton за 2012–2018 рр. [10]

Рік	Рівень завантаження, %	Абсолютний приріст		Темп росту		Темп приросту, %	
		$\Delta_ц$	$\Delta_б$	$T_{рц}$	$T_{рб}$	$T_{прц}$	$T_{прб}$
2012	71,1	…	0,00	…	1,00	…	0,00
2013	72,3	1,20	1,20	1,02	1,02	1,69	1,69
2014	74,6	2,30	3,50	1,03	1,05	3,18	4,92
2015	75,4	0,80	4,30	1,01	1,06	1,07	6,05
2016	75,0	-0,40	3,90	0,99	1,05	-0,53	5,49
2017	75,5	0,50	4,40	1,01	1,06	0,67	6,19
2018	75,8	0,30	4,70	1,00	1,07	0,40	6,61

Таблиця 3

Аналіз динаміки показника середньої ціни за номер (ADR) готельної мережі Hilton за 2012–2018 рр. [10]

Рік	ADR, дол США	Абсолютний приріст		Темп росту		Темп приросту, %	
		$\Delta_ц$	$\Delta_б$	$T_{рц}$	$T_{рб}$	$T_{прц}$	$T_{прб}$
2012	131,35	…	0,00	…	1,00	…	0,00
2013	136,49	5,14	5,14	1,04	1,04	3,91	3,91
2014	141,52	5,03	10,17	1,04	1,08	3,69	7,74
2015	141,19	-0,33	9,84	1,00	1,07	-0,23	7,49
2016	143,63	2,44	12,28	1,02	1,09	1,73	9,35
2017	144,78	1,15	13,43	1,01	1,10	0,80	10,22
2018	147,22	2,44	15,87	1,02	1,12	1,69	12,08

темп приросту спостерігався у 2013 р. порівняно з 2012 р. і становив 3,91%.

За період із 2012 по 2018 р. у середньому щорічно у мережі Hilton середня ціна номерного фонду становила 140,88 дол. США. За досліджуваний період ADR готелів у середньому щорічно збільшувався на 2,65 дол. США.

Далі розглянемо показник RevPAR (табл. 4)

Аналізуючи табл. 4, бачимо, що в 2018 р. порівняно з 2017 р. показник виручки номерного фонду за один номер готелів мережі Hilton збільшився на 2,34 дол. США. За період із 2012 по 2018 р. показник виручки номерного фонду за один номер готелів мережі Hilton збільшився на 18,23 дол. США.

Найбільший темп росту за досліджуваний період порівняно з базисним роком спостерігався у 2018 р. і становив 1,20 рази. Найбільший темп приросту спостерігався у 2014 р. порівняно з 2013 р. і становив 7,08%.

За період із 2012 по 2018 р. у середньому щорічно у готелях мережі Hilton показник виручки номерного фонду за один номер становив 104,67 дол. США. За досліджуваний період показник виручки номерного фонду за один номер готелів у середньому щорічно збільшувався на 3,04 дол. США.

Розглянемо динаміку кількості номерного фонду готельної мережі Hilton у світі за макрорегіонами у 2016–2018 рр. (табл. 5).

За період 2016–2018 рр. номерний фонд готельної мережі Hilton демонстрував загальний ріст, тільки у регіоні Середнього Сходу та Африки був зафіксований спад у 2017 р. Найбільший ріст кількості номерного фонду був зафіксований у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – +34,85%, на

Таблиця 4

Аналіз динаміки показника виручки номерного фонду за один номер (RevPAR) готельної мережі Hilton за 2012–2018 рр. [10]

Рік	RevPAR, дол США	Абсолютний приріст		Темп росту		Темп приросту, %	
		$\Delta_ц$	$\Delta_б$	$T_{рц}$	$T_{рб}$	$T_{прц}$	$T_{прб}$
2012	93,38	…	0,00	…	1,00	…	0,00
2013	98,65	5,27	5,27	1,06	1,06	5,64	5,64
2014	105,63	6,98	12,25	1,07	1,13	7,08	13,12
2015	106,51	0,88	13,13	1,01	1,14	0,83	14,06
2016	107,65	1,14	14,27	1,01	1,15	1,07	15,28
2017	109,27	1,62	15,89	1,02	1,17	1,50	17,02
2018	111,61	2,34	18,23	1,02	1,20	2,14	19,52

Таблиця 5

Динаміка кількості номерного фонду готельної мережі Hilton у світі за макрорегіонами у 2016–2018 рр. [5, с. 220; 10]

Макрорегіон	Роки			$T_{пр16\text{-}18, \%}$
	2016	2017	2018	
США	592774	626421	658463	11,08
Європа	75962	81759	87317	14,95
Азіатсько-Тихоокеанський	59304	67837	79971	34,85
Америка (за винятком США)	43283	46952	51613	19,25
Середній Схід та Африка	23191	23036	25529	10,08

другому місці опинилася Америка (за винятком США) за темпу приросту +19,25%, на третьому місці – Європа – +14,95%, на четвертому – США – +11,8%, на п'ятому – Середній Схід та Африка – +10,08%. Найбільша кількість номерного фонду в 2018 р. спостерігалася у США, а найменша – у макрорегіоні Середній Схід та Африка.

Розглянемо динаміку кількості номерного фонду готельної мережі Hilton за 2009–2018 рр. (табл. 6).

Аналізуючи табл. 6, бачимо, що в 2018 р. порівняно з 2017 р. кількість номерного фонду готелів мережі Hilton збільшилася на 79 051 номер. За період із 2009 по 2018 р. кількість номерного фонду готелів мережі Hilton збільшилася на 368 599 номерів. Тільки у 2016 р. спостерігалося зниження номерного фонду (-19 778 готельних номерів).

Найбільший темп росту за досліджуваний період порівняно з базисним роком спостерігався у 2018 р. і становив 1,68 рази. Найбільший темп приросту спостерігався у 2017 р. порівняно з 2016 р. і становив 12,89%.

За період із 2009 по 2018 р. у середньому щорічно у готелях мережі Hilton номерний фонд становив 700 703 номери. За досліджуваний період кількість номерного фонду в середньому щорічно збільшувався на 40 955 номерів.

Розглянемо у табл. 7 динаміку кількості готелів у мережі Hilton за регіонами у 2013–2018 рр.

За період 2013–2018 рр. кількість готелів у мережі Hilton демонструвала загальний ріст, тільки в Європі був зафіксований спад у 2016 р. Майже за всіма регіонами у 2017 р. кількість готелів була без змін. Найбільший ріст кількості готелів був зафіксований у Азіатсько-Тихоокеанському регіоні – +154,95%, на другому місці опинилася Америка (за винятком США) за темпу приросту +71,52%, на третьому місці – Європа – +63,24%, на четвертому – США – +31,39 %, на п'ятому – Середній Схід та Африка – +31,25%. Найбільша кількість готелів у 2018 р. спостерігалася у США, а найменша – у макрорегіоні Середній Схід та Африка.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, готельна мережа Hilton була однією з перших, що почала впроваджувати стандарти готельного обслуговування, маркування готелів за зірками, оптимізацію готельного простору та надання додаткових послуг. Нині у готельній мережі Hilton 16 готельних брендів, три з яких відносяться до класу люкс, чотири – до «верхнього високого рівня», чотири – до «висококласного», три – до «верхнього середнього класу» та по одному – до «середнього» та «таймшеру». Найбільший бренд мережі Hilton за кількістю готелів та номерним фондом – Hampton by Hilton має категорію «верхній середній клас».

Таблиця 6

Аналіз динаміки кількості номерного фонду готельної мережі Hilton за 2009–2018 рр. [10]

Рік	Кількість готельних номерів, од	Абсолютний приріст		Темп росту		Темп приросту, %	
		$\Delta_ц$	$\Delta_б$	$T_{рц}$	$T_{рб}$	$T_{прц}$	$T_{прб}$
2009	544361	…	0,00	…	1,00	…	0,00
2010	587813	43452	43452	1,08	1,08	7,98	7,98
2011	605938	18125	61577	1,03	1,11	3,08	11,31
2012	631131	25193	86770	1,04	1,16	4,16	15,94
2013	678630	47499	134269	1,08	1,25	7,53	24,67
2014	715062	36432	170701	1,05	1,31	5,37	31,36
2015	758502	43440	214141	1,06	1,39	6,07	39,34
2016	738724	-19778	194363	0,97	1,36	-2,61	35,70
2017	833909	95185	289548	1,13	1,53	12,89	53,19
2018	912960	79051	368599	1,09	1,68	9,48	67,71

Таблиця 7

Динаміка кількості готелів у мережі Hilton за регіонами у 2013–2018 рр. [6, с. 180; 10]

Регіон	Роки						$T_{пр11-18, \%}$
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
США	3472	3601	3791	4029	4029	4562	31,39
Європа	253	282	357	342	342	413	63,24
Америка (за винятком США)	165	186	222	237	237	283	71,52
Азіатсько-Тихоокеанський	111	133	150	181	182	283	154,95
Середній Схід та Африка	64	69	76	79	79	84	31,25

За період із 2012 по 2018 р. у середньому щорічно у мережі готелів Hilton рівень завантаження становив 74,24%, ADR – 140,88 дол. США, а RevPAR – 104,67 дол. США.

Найбільша кількість готелів та номерного фонду у мережі Hilton у 2018 р. спостерігалася у США, а найменша – у макрорегіоні Середній Схід та Африка.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Герасименко В.Г., Галасюк С.С. Тенденции развития мирового туристического рынка. *Науковий вісник ОДЕУ.* 2007. № 12(46). С. 3–14.

2. Горіна Г.О. Сутність та специфіка мережевої організації міжнародного готельного бізнесу. *Економіка та держава.* 2011. № 3. С. 107–109.

3. Кудлай Т.В. Готельні мережі: еволюція та становлення. *Бізнес Інформ.* 2014. № 8. С. 179–183.

4. Шикіна О.В., Гончаренко Я.Є., Козловський Р.С. Динаміка показників міжнародного туризму. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 27. С. 24–28.

5. Шикіна О., Гончаренко Я., Козловський Р. Тенденції розвитку європейського ринку готельних послуг. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2019. № 5(268). С. 216–233.

6. Шикіна О. Моніторинг структури готельних брендів Європи. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету.* 2019. № 3(266). С. 178–201.

7. Шикіна О.В., Фадєєва Г.І. Теоретичні основи діяльності концептуальних готелів та їх класифікація. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* 2017. № 6(11). С. 207–214.

8. Шикіна О.В. Динаміка розвитку міжнародної готельної індустрії на прикладі готельних мереж. *Актуальні проблеми економіки.* 2018. № 12(210). С. 82–91.

9. Hilton. URL : www.hiltonworldwide.com (дата звернення: 25.08.2019).

10. Statista. *Статистичний портал* : вебсайт. URL : http://www.statista.com/. (дата звернення: 25.08.2019).

REFERENCES:

1. Gherasymenko V. H. & Halasuk S.S. (2007) Tendencyy razvytyja myrovogho turystycheskogho runka [World tourism market trends]. Naukovyj visnyk ODEU, no. 12 (46), pp. 3–14 [in Russian].

2. Horina H. O. (2011) Sutnistj ta specyfika merezhevoji orghanizaciji mizhnarodnogho ghoteljnogho biznesu [The essence and specificity of the network organization of international hotel business]. Ekonomika ta derzhava : zb. nauk. pr., no. 3, pp. 107–109 [in Ukrainian].

3. Kudlaj T. V. (2014) Ghoteljni merezhi: evoljucija ta stanovlennja [Hotel chain: evolution and formation]. Naukovyj zhurnal «Biznes Inform», no. 8, pp. 179–183 [in Ukrainian].

4. Shykina O.V. & Goncharenko Ja. Je. & Kozlovsjkyj R. S. (2019) Dynamika pokaznykiv mizhnarodnogho turyzmu [Dynamics of indicators of international tourism]. Infrastruktura rynku – Market infrastructure, no. 27, pp. 24-28 [in Ukrainian].

5. Shykina O.V. & Goncharenko Ja. Je. & Kozlovsjkyj R. S. (2019) Tendenciji rozvytku evropejsjkogho rynku ghoteljnykh poslugh [Trends in the development of the European hotel services market]. Naukovyj visnyk Odesjkogho nacionaljnogho ekonomichnogho universytetu. no. 5 (268), pp. 216–233 [in Ukrainian].

6. Shykina O.V. (2019) Monitoring strukturi gotel'nih brendiv Evropi [Monitoring the structure of hotel brands in Europe]. Naukovyj visnyk Odesjkogho nacionaljnogho ekonomichnogho universytetu, no. 3 (266), pp.178-201 [in Ukrainian].

7. Shykina O. V. & Fadjejeva H. I. (2017) Teoretychni osnovy dijaljnosti konceptualjnykh ghoteliv ta jikh klasyfikacija [Theoretical foundations of conceptual hotels and classifications]. Skhidna Jevropa: eknomika, biznes ta upravlinnja, no. 6 (11), pp. 207–214 [in Ukrainian].

8. Shykina O.V. (2018) Dynamika rozvytku mizhnarodnoji ghoteljnoji industriji na prykladi ghoteljnykh merezh [Dynamics of the development of the international hotel industry on the example of hotel chains]. Aktualjni problemy ekonomiky, no. 12, pp. 135-143 [in Ukrainian].

9. Hilton [E-resource]. Retrieved www.hiltonworldwide.com [in English]. (accessed 25 August 2019)

10. Statista. Statystychnyj portal [Statista. Statistical portal]. statista.com. Retrieved from http://www.statista.com/ [in English]. (accessed 25 August 2019)

УДК 338.24.021.8

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНИХ УМОВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

ENSURING SAFE CONDITIONS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN ENTERPRISES

Штангрет А.М.
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки, обліку і оподаткування,
Українська академія друкарства

Стецiв Л.П.
кандидат економічних наук, доцент,
декан факультету медіакомунікацій та підприємництва,
Українська академія друкарства

Shtangret Andriy
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Financial
and Economic Security, Accounting and Taxation,
Ukrainian Academy of Printing

Stetsiv Lesya
PhD in Economics, Associate Professor,
Dean of the Faculty of Media Communications and Entrepreneurship,
Ukrainian Academy of Printing

Сьогодні для більшості українських підприємств характерна інноваційна пасивність, причинами чого можна вважати як небажання менеджерів ризикувати, відсутність фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проектів, посилення конкуренції в секторі високотехнологічної продукції з боку іноземних товаровиробників, так і втрату наукового потенціалу країни. Поруч із цим саме інноваційна діяльність формує основу для виживання підприємства, вихід на зовнішні ринки та досягнення економічних інтересів. Обґрунтовано, що забезпечення інноваційного розвитку потребує формування безпечних умов, які в межах певного підприємства повинні створюватися системою економічної безпеки. Завдання системи економічної безпеки повинні бути розширені стосовно інноваційного розвитку для: формування інформаційного підґрунтя вибору можливого варіанту нововведення; виявлення і мінімізації ризиків, протидії або ж адаптації до негативного впливу загроз; захисту інновацій шляхом здійснення контррозвідувальних заходів.

Ключові слова: *інновація, інноваційна діяльність, інноваційний розвиток, система економічної безпеки, загроза, ризик.*

Сегодня для большинства украинских предприятий характерна инновационная пассивность, причинами чего можно считать как нежелание менеджеров рисковать, отсутствие финансовых ресурсов для реализации инновационных проектов, усиление конкуренции в секторе высокотехнологичной продукции со стороны иностранных товаропроизводителей, так и потерю научного потенциала страны. Рядом с этим именно инновационная деятельность формирует основу для выживания предприятия, выхода на внешние рынки и достижения экономических интересов. Обосновано, что обеспечение инновационного развития требует формирования безопасных условий, которые в пределах определенного предприятия должны создаваться системой экономической безопасности. Задачи системы экономической безопасности должны быть расширены относительно инновационного развития для: формирования информационной основы выбора возможного варианта нововведения; выявления и минимизации рисков, противодействия или адаптации к негативному воздействию угроз; защиты инноваций через осуществление контрразведывательных мероприятий.

Ключевые слова: *инновация, инновационная деятельность, инновационное развитие, система экономической безопасности, угроза, риск.*

Today, most Ukrainian enterprises are characterized by innovative passivity, the reasons for which can be considered as the reluctance of managers to take risks, the lack of financial resources for the implementation of innovative projects, increased competition in the high-tech products sector from foreign producers, and the loss of the country's scientific potential. Along with this, it is innovative activity that forms the basis for the survival of the enterprise, access to foreign markets and the achievement of economic interests. It is substantiated that ensuring innovative development requires the formation of a safe environment; within a certain enterprise, they must be created by a system of economic security. The first steps have been taken at Ukrainian enterprises to create economic security systems, but the next steps should include ensuring not only power protection and strengthening control over the financial sector, but also attention to all vital development areas, including innovation. The task of the economic security system should be the expansion of relatively innovative development for: the formation of the information basis for choosing a possible innovation; identification and minimization of risks, counteraction or adaptation to the negative impact of threats; protecting innovation through counterintelligence activities. Based on the analytical study, key external ones were identified (loss of communication with scientific institutions and a decrease in the country's scientific and technical potential, deterioration of the training of scientific personnel and the departure of the most promising outside the country, increased international competition in the high-tech products sector; imperfection of the Ukrainian legislative base in the field of innovation activities; limited state support for strategically important innovative projects) and internal (less zherov to I arrived with no significant changes in the production process, depreciation and obsolescence of existing production facilities, reducing the number of highly skilled workers who are able to participate in the creation and use of innovations, limited financial resources, which can be used in innovative activities). It is proved that countering internal threats is one of the key tasks of the economic security system. The actions of security entities should include the identification of problems, the formation of alternative solutions that are consistent with the development strategy of the enterprise, the development of tactics and the implementation of protective measures.

Key words: *innovation, innovative activity, innovative development, economic security system, threat, risk.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Останніх кілька десятиліть для українських підприємств можна визначити як такі, що вимушено орієнтують їх на виживання. Причинами цього є як складні трансформаційні процеси в економіці, політичне та соціальне напруження, військові дії, так і фактична відкритість митних кордонів, коли рівень конкуренції з боку іноземних товаровиробників щорічно посилюється. Такі терміни, як «інновації», «інноваційна діяльність» та «інноваційний розвиток» в умовах низької рентабельності або ж і збитковості в підприємницьких колах застосовуються доволі рідко. Теоретична база забезпечення інноваційного розвитку сформована виходячи з безпечних умов функціонування підприємств, що фактично не відповідає реальним умовам ведення бізнесу.

На українських підприємствах здійснено перші кроки зі створення систем економічної безпеки, але наступні етапи повинні передбачати забезпечення не лише силового захисту та посилення контролю над фінансовою сферою, а й приділення уваги всім життєво важливим напрямам розвитку, зокрема інноваційному.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Розробленню питань щодо забезпечення економічної безпеки підприємств чимало уваги приділили українські та зарубіжні вчені, зокрема: Л. Абалкін, О. Ареф'єва, І. Бінько, Н. Вавдіюк, З. Варналій, О. Власюк, В. Воротін, Т. Васильців, В. Геєць, З. Герасимчук, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, Г. Козаченко, М. Копитко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, Т. Момот, В. Мунтіян, Є. Олєйніков, І. Оттенко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, В. Прохорова, Я. Пушак, В. Франчук, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов, О. Шляйфер, В. Ярочкін та ін.

Проблематиці інноваційного розвитку підприємств присвячено праці таких науковців, як М. Адаменко, І. Баланов, І. Бланк, Т. Близнюк, Н. Зінько, С. Ілляшенко, Г. Кірейцев, В. Ковальов, Г. Тельнова, О. Терещенко, Р. Фатхудінов, І. Череп, І. Шейко, В. Шелудько тощо.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання формування безпечних умов інноваційного розвитку залишається поза увагою науковців, що в умовах посилення конкурентної боротьби актуалізує їх дослідження.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Мета статті полягає у формуванні теоретичних засад забезпечення безпечних умов інноваційного розвитку українських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Перш ніж зосередити увагу на проблемі формування безпечних умов інноваційного розвитку підприємств, доцільно в загальному окреслити сутність інновацій, визначити можливі виклики, ризики та загрози для інноваційної діяльності в Україні.

М. Кондратьєв довів вплив винаходів та інновацій на перехід до підвищувальної хвилі великого циклу, який супроводжується суттєвою зміною техніки та технології виробництва. Термін

«інновації «був запропонований Й. Шумпетером, під яким він розумів «…зміни, що проводяться з метою впровадження нових споживчих товарів, нових виробничих і транспортних засобів, ринків і форм організації в промисловість та їх практичного використання» [7, с. 255]. Стрімкий розвиток світової економіки який розпочався у другій половині минулого століття, можна пов’язати, передусім, з активізацією інноваційної діяльності як основи посилення конкурентних позицій товаровиробників. Отже, проблема збільшення інноваційної активності стала актуальною, а до її вирішення долучилося широке коло науковців. Уважаємо за доцільне процитувати лише кілька визначень терміна «інновації». Так, П. Друкер під ним розуміє «…особливий засіб підприємців, за допомогою якого вони досліджують зміни, що відбуваються в економіці та суспільстві, з метою використання їх у бізнесі чи в інших сферах обслуговування» [8, с. 46]. У цьому визначенні інновації орієнтовані на дослідження, виявлення та зміни виробничої діяльності підприємства для задоволення нових потреб споживачів. Дещо інші аспекти знаходимо у публікаціях М. Портера, який трактує інновації як «…результат незвичних зусиль, який дає змогу підприємству досягти такого рівня переваг, коли воно зможе його підтримати лише за допомогою впровадження постійних удосконалень» [9, с. 217], тобто підкреслюючи важливість інновацій для забезпечення високої конкурентоспроможності підприємства.

В основі терміна «інноваційна діяльність» лежить трактування інновацій, але з конкретизацією стосовно здатності їх здійснювати та очікуваних результатів. Так, у трактуванні В. Зянько інноваційна діяльність «…являє собою комплекс економічних, технічних, правових, соціальних заходів, пов'язаних із розробленням, упровадженням та використанням інновацій, який має на меті досягнення певного економічного та/або соціального ефектів» [1, с. 56]. С. Ілляшенко подає більш лаконічне визначення як «… процес створення, провадження та поширення інновації» [2, с. 57], тобто вказуючи на процес, який пов'язаний зі створенням та застосуванням інновацій. Р. Фатхутдінов обґрунтовує доцільність трактування інноваційної діяльності як «…діяльності, що спрямована на оновлення існуючого, створення і використання нового конкурентоспроможного продукту (товару, технології способу виробництва) з метою кращого задоволення суспільних потреб (підвищення продуктивності праці, якості продукції, зниження її собівартості тощо)» [6, с. 67].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що певні відмінності в трактуванні термінів «інновації» та «інноваційна діяльність» наявні внаслідок складності та різних сфер застосування; до інноваційної діяльності доцільно включати процеси, які безпосередньо пов’язані зі створенням та використанням інновацій, а також ті, що формують основу для їх появи. У цьому контексті доцільно зосередити увагу на тому факті, що інноваційна діяльність пов’язана з такими безпековими аспектами:

- необхідністю формування інформаційного підґрунтя шляхом проведення конкурентної розвідки;
- високим рівнем ризику, що пов'язаний із необхідністю обґрунтованого підходу до вибору можливого варіанту нововведення;
- поетапною адаптацією внутрішнього середовища до результатів інноваційної діяльності;
- захистом інновацій шляхом проведення контррозвідувальних заходів.

Можна стверджувати, що без уваги до цих безпекових аспектів ефективність інноваційної діяльності буде мінімальною.

Оскільки метою дослідження є інноваційний розвиток українських підприємств, то приділимо увагу визначенню сутності цього терміна. Ю. Погорєлов під час визначення суті поняття «розвиток» спирається на його філософське сприйняття, подаючи його як «…принцип є іманентною рисою буття, його невід’ємною характеристикою, що також зумовлює можливість подальших змін буття» [5, с. 31]. Більш наближено до діяльності суб’єктів господарювання цей термін визначає Ю. Плугіна, представляючи його як «…якісні перетворення в діяльності підприємства за рахунок зміни кількісних і структурних характеристик техніко-технологічних, організаційно-комунікаційних, фінансово-економічних ресурсів на основі ефективного використання інтелектуально-кадрових ресурсів та інформаційних технологій» [4, с. 195].

Спираючись на трактування суті термінів «інновації» та «розвиток», можна стверджувати, що інноваційний розвиток підприємства характеризується змінами в діяльності підприємства, які пов’язані зі створенням та застосуванням інновацій, які забезпечують підвищення його конкурентоспроможності. Якщо ж повернутися до суті терміна «розвиток», то він взаємопов’язаний із поняттям «безпека». Безпека уможливлює розвиток, формує для нього безпечні умови. Вважаємо і щодо інноваційного розвитку актуальне таке поєднання, тобто серед завдань для створеної на підприємстві система економічної безпеки повинні бути визначені й такі, які полягають у формуванні безпечних умов здійснення інноваційного розвитку. Отже, до об’єктів безпеки потрібно віднести інновації, інноваційну діяльність та умови інноваційного розвитку, а процес забезпечення безпеки повинний, перш за все, бути спрямований на розпізнавання й зменшення ризиків та протидію загрозам. Щодо ризиків, то можна стверджувати, що вони виникають під час прийняття кожного управлінського рішення, а стосовно інноваційної діяльності – під час вибору напрямів та варіантів інноваційного розвитку. Зменшення можливого негативного наслідку реалізації ризику можливе

завдяки формуванню інформаційного підґрунтя для прийняття кожного управлінського рішення на кожному етапі інноваційного розвитку. Таке інформаційне підґрунтя створюється на основі поєднання обліково-аналітичного забезпечення з результатами конкурентної розвідки. Стосовно загроз, то потрібне створення системи моніторингу для виявлення та відстеження рівня негативного впливу для реалізації адекватних захисних заходів.

Якщо виникнення та можливі варіанти реалізації ризиків чітко пов'язані з конкретними умовами інноваційного розвитку певного підприємства, то загрози можна систематизувати та сформувати типовий перелік, який у подальшому конкретизується суб'єктами безпеки підприємства. Здійснене аналітичне дослідження, яке передбачало опитування експертів із числа працівників інноваційно активних промислових підприємств, дало змогу сформувати перелік типових внутрішніх та зовнішніх загроз. До внутрішніх загроз інноваційному розвитку промислових підприємств можна віднести:

- орієнтацію менеджерів на отримання прибутку без суттєвих змін у виробничому процесі;
- зношеність та застарілість наявних виробничих фондів;
- зменшення кількості висококваліфікованих працівників, які здатні приймати участь у створенні та використанні інновацій;
- обмеженість у фінансових ресурсах, які можуть бути використані в інноваційній діяльності.

До зовнішніх загроз можна віднести:

– втрату зв'язку з науковими установами та зниження науково-технічного потенціалу країни;
– погіршення підготовки наукових кадрів та виїзд найбільш перспективних за межі країни;
– посилення міжнародної конкурентної боротьби в секторі високотехнологічної продукції;
– недосконаліть української законодавчої бази у сфері інноваційної діяльності;
– обмежену державну підтримку стратегічно важливих інноваційних проектів.

Доводити здатність системи економічної безпеки певного підприємства протидіяти зовнішнім загрозам його інноваційного розвитку є доволі складно, але формувати інформаційне підґрунтя для своєчасної адаптації – доцільно. Система економічної безпеки повинна бути орієнтована на створення інформаційного супроводу будь-якого управлінського рішення, у т. ч. у сфері інноваційної діяльності. Тобто знову ж таки актуальною є теза, що безпека формує основу для розвитку, а система економічної безпеки створює безпечні умови для інноваційного розвитку підприємства.

Протидія внутрішнім загрозам – одне з ключових завдань системи економічної безпеки. Дії суб'єктів безпеки повинні передбачати виявлення проблем, формування альтернативних варіантів вирішення, які відповідають стратегії розвитку підприємства, розроблення тактики й реалізацію захисних заходів.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Кількість інноваційно активних українських підприємств є критично низькою внаслідок їх нездатності сформувати безпечні умови для інноваційного розвитку. Отже, поточний етап розвитку безпекознавства в Україні має бути спрямований на розширення коло завдань для існуючих систем економічної безпеки. Інноваційна діяльність характеризується низкою специфічних параметрів, які вимагають застосування методології, яка уможливлює інформаційну підтримку вибору та реалізації інноваційних проектів, захисту нововведень для посилення конкурентних позицій та досягнення економічних інтересів. Подальшого дослідження потребує розгляд питання розроблення захисних заходів у сфері формування безпечних умов інноваційного розвитку українських підприємств.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зянько В.В., Єпіфанова І.Ю., Зянько В.В. Інноваційна діяльність підприємств та її фінансове забезпечення в умовах трансформаційних змін економіки України : монографія. Вінниця : ВНТУ, 2015. 168 с.
2. Маркетинг. Менеджмент. Інновації : монографія / за ред. д.е.н., проф. С.М. Ілляшенка. Суми : Папірус, 2010. 621 с.
3. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства : монографія / за заг. ред. А.М. Штангрета. Львів : Укр. акад. друкарства, 2017. 276 с.
4. Плугіна Ю.А. Інтелектуальний розвиток: сутність поняття. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2011. № 36. С. 193–196.
5. Погорєлов Ю.С. Категорія розвитку та її експлейнарний базис. *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2012. Вип. 27. С. 30–34.
6. Файчук О.М., Файчук О.В. Інноваційний процес як рушійна сила економічного зростання. *Бізнес Інформ.* 2013. № 10. С. 66–70.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры. Москва : Прогрес, 1982. 455 с.
8. Drucker Peter F. Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. New York : Harper and Row Publishers, 1985.
9. Porter M.E. Competitive strategy: Techni-ques for Analyzing Industries and Competitors. New York : The Free Press, 1980. P. 383–387.

REFERENCES:

1. Zian'ko V. V., and Yepifanova I. Yu. and Zian'ko V. V. (2014) *Innovatsijna diial'nist' pidpryiemstv ta ii finansove zabezpechennia v umovakh tranzytyvnykh zmin ekonomiky Ukrainy* [Innovative activity of the enterprises and its financial security in the conditions of transitive changes of economy of Ukraine]. Vinnytsia : UNIVERSUM. (in Ukrainian)

2. Illiashenko S. M. (2010) *Marketynh. Menedzhment. Innovatsii* [Marketing. Management. Innovation]. Sumy: Papirus. (in Ukrainian)

3. Shtanhret, A. M. (2017), Oblikovo-analitychne zabezpechennya upravlinnya ekonomichnoyu bezpekoyu pidpryyemstva [*Accounting and analytical support for managing the economic security of the enterprise*]. L'viv : Ukr. akad. drukarstva. [in Ukrainian].

4. Pluhina Yu.A. (2011) Intelektualnyi rozvytok: sutnist poniattia [Intellectual development: the essence of the concept]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*. vol. 36, pp. 193-196.

5. Pohorielov Yu.S. (2012) Katehoriia rozvytku ta yii ekspleinarnyi bazys [Katehoriia rozvytku ta yii eksleinarnyi bazys]. *Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky*. vol. 27, pp. 30-34.

6. Faichuk O. M., Faichuk O. V. (2013) Innovatsiinyi protses yak rushiina syla ekonomichnoho zrostannia [The innovation process as a driving force for economic growth]. Biznes Inform. vol. 10, pp. 66–70.

7. Shumpeter J. (1982) *Teorija jekonomicheskogo razvitija : issledovanija predprinimatel'skoj pribyli, kapitala, kredita i cikla kon#juktury* [Theory of economic development: studies of entrepreneurial profit, capital, credit and the business cycle]. Moskva: Progres. (in Russian)

8. Drucker, Peter F. (1985) Innovation and Entrepreneurship: Practice and Principles. New York: Harper and Row Publishers

9. Porter, M. E. (1980), «Competitive strategy: Techni-ques for Analyzing Industries and Competitors», New York: The Free Press, pp. 383–387.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.47 332.143

ІНФОРМАЦІЙНА АСИМЕТРІЯ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ В МЕЖАХ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНУ

INFORMATION ASYMMETRY AS A RISK FACTOR WITHIN ECONOMIC AND INFORMATION SPACE OF THE REGION

Науменко Н.Ю.
кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри теоретичної та прикладної економіки,
Державний вищий навчальний заклад
«Український державний хіміко-технологічний університет»

Naumenko Nataliia
PhD in Engineering sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Theoretical and Applied Economics
State Higher Education Institution
«Ukrainian State University of Chemical Technology»

Розвиток економіки України та її регіонів в умовах процесу глобалізації, а також формування нових економічних відносин відбувається в умовах загострення протиріч економічних інтересів, що, своєю чергою, різко знижує рівень економічної та інформаційної безпеки регіону. Автор уважає за необхідне сформулювати модель, яка враховує кількість інформації та її асиметрію як чинник, який має істотний вплив на економічне зростання в умовах забезпечення економічної безпеки як на національному, так і на регіональному рівні. У роботі запропоновано виокремити інформацію як найважливіший ресурс економічного зростання та забезпечення економічною безпекою та при цьому як структурний елемент кожного фактору. Представлено концепт-модель базових джерел економічного зростання та забезпечення економічної безпеки для господарюючих суб'єктів різних економічних рівнів. Найбільш актуальним із позиції економіки регіонів та у цілому України є дослідження процесів асиметрії та поляризації, що дає якісну оцінку нерівномірності економічного та інформаційного простору. Кожна стадія нерівномірності розвитку регіону (диференціація – асиметрія – поляризація) відображає певний ступінь роз'єднаності території регіону за соціально-економічними показниками. Одним із факторів ризику, який негативно впливає на прийняття рішень, у рамках дотримання економічних інтересів регіональних органів влади, бізнесу та громадян регіону є інформаційна асиметрія на стадії аналізу та вибору альтернатив. В аспекті прийняття рішень інформаційна асиметрія може бути розглянута як інформаційна ситуація, пов'язана з інформаційною невизначеністю та неінформованістю. Інформаційна асиметрія як фактор ризику в рамках економічного та інформаційного простору регіону постійно з'являється в нових формах, що потребує в умовах забезпечення економічної безпеки регіону та реалізації економічного інтересу суб'єктами господарських відносин удосконалення механізмів її виявлення, зменшення ризиків, передусім економічних та соціальних, зумовлених асиметрією. Основний метод зменшення інформаційної асиметрії в умовах регіонального економічного та інформаційного простору – створення додаткових інформуючих інформаційних потоків та інформаційних взаємодій.

Ключові слова: *інформаційна асиметрія, інформаційна ситуація, диференціація, асиметрія, поляризація, інформаційний простір, економічна безпека.*

Развитие экономики Украины и ее регионов в условиях процесса глобализации, а также формирования новых экономических отношений происходит в условиях обострения противоречий экономических интересов, что, в свою очередь, резко снижает уровень экономической и информационной безопасности региона. Автору считает необходимым сформулировать модель, которая учитывает количество информации и ее асимметрию как фактор, который оказывает существенное влияние на экономический рост в условиях обеспечения экономической безопасности как на национальном, так и на региональном уровне. В работе

предложено выделить информацию как важнейший ресурс экономического роста и обеспечения экономической безопасности и при этом как структурный элемент каждого фактора. Представлена концепт-модель базовых источников экономического роста и обеспечения экономической безопасности для хозяйствующих субъектов различных экономических уровней. Наиболее актуальным с позиции экономики регионов и в целом Украины является исследование процессов асимметрии и поляризации, что дает качественную оценку неравномерности экономического и информационного пространства. Каждая стадия неравномерности развития региона (дифференциация – асимметрия – поляризация) отражает определенную степень разобщенности территории региона по социально-экономическим показателям. Одним из факторов риска, который отрицательно влияет на принятие решений в рамках соблюдения экономических интересов региональных органов власти, бизнеса и граждан региона, является информационная асимметрия на стадии анализа и выбора альтернатив. В аспекте принятия решений информационная асимметрия может быть рассмотрена как информационная ситуация, связанная с информационной неопределенностью и неинформированностью. Информационная асимметрия как фактор риска в рамках экономического и информационного пространства региона постоянно появляется в новых формах, что требует в условиях обеспечения экономической безопасности региона и реализации экономического интереса субъектами хозяйственных отношений, совершенствования механизмов ее обнаружения, уменьшения рисков, прежде всего экономических и социальных, обусловленных асимметрией. Основной метод уменьшения информационной асимметрии в условиях регионального экономического и информационного пространства – создание дополнительных информирующих информационных потоков и информационных взаимодействий.

Ключевые слова: *информационная асимметрия, информационная ситуация, дифференциация, асимметрия, поляризация, информационное пространство, экономическая безопасность.*

The development of the Ukrainian economy and its regions in an age of globalization as well as formation of new economic relations, taking place in the conditions of sharpening of economic interests' contradictions, reduce dramatically the level of economic and information security of the region. The author considers it necessary to form the model which takes into account the amount of data and its asymmetry as a factor having significant influence on economic growth in the conditions of ensuring economic security both at national and regional level. The paper proposes to distinguish information as the most important resource for economic growth and economic security, and at the same time as a structural element of each factor. The conceptual model of the basic sources of economic growth and economic security for economic entities of different economic levels is presented. Four different forms that information can take as a source of economic growth and a factor of economic security are analyzed. Each stage of the uneven development of the region (differentiation - asymmetry - polarization) reflects a certain degree of disunity of the regions territory by socio-economic indicators, the above degree increasing in the indicated direction. One of the risk factors that adversely affects decision-making within the economic interests of regional authorities, businesses and citizens of the region is information asymmetry at the stage of analysis and selection of alternatives. The main method of reducing information asymmetry within the regional economic and information space is to create additional information flows and information actions. Within the frame of the particular region, information asymmetry, probabilistic indefiniteness and indistinctness are combined by the model of information situation, which has different quality in three cases within the regional economic and information space. Under information asymmetry in this area, one can speak about risk elimination, but in the conditions of uncertainty and indistinctness in the economy of the region (polarization process), we may speak of risk minimizing when ensuring economic and information security of the region.

Key words: *information asymmetry, information situation, differentiation, asymmetry, polarization, information space, economic security.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап економічних перетворень в Україні та її регіонах характеризується необхідністю створення сприятливих умов для економічного зростання країни. Існуючі моделі економічного зростання включають такі параметри, як інвестиції, виробничі потужності, продуктивність праці та ін.

Проте необхідно сформулювати модель, яка враховує кількість інформації та її асиметрію (надлишок, неповноту, спотворення та ін.) як чинник, який має істотний вплив на економічне зростання в умовах забезпечення економічної безпеки як на національному, так і на регіональному рівні. Слід ураховувати, що розгляд джерел та чинників, які впливають на економічне зростання України та її регіонів, є актуальною темою для вивчення, особливо в умовах економічної нестабільності та кризових ситуацій.

Необхідність дослідження проблеми асиметрії інформації в рамках регіональної системи забезпечення економічної безпеки зумовлена, перш за все, тим, що в традиційній теорії конкуренції передбачається повна інформованість економічних агентів на макро-, мезо- та мікроекономічних рівнях із необмеженими здібностями до обробки інформації. У дійсності економічний простір на національному та регіональному рівнях, у межах ринків функціонує в умовах асиметрії інформації.

Як показують результати досліджень, зазначена обставина має негативний вплив на

протікання конкурентних процесів, а існуючі механізми згладжування ефектів асиметрії інформації малоефективні та можуть сприяти прискоренню монополізації ринку, особливо в межах регіонального ринку.

Тому виникає нагальна необхідність у розробленні інформаційно-економічного механізму забезпечення інформаційної безпеки у сфері економічної безпеки регіону, дія якого повинна бути спрямована на зниження негативних наслідків асиметрії інформації та посилення інтенсивності конкурентної взаємодії на регіональному ринку. Також у рамках регіонального господарського комплексу виникає необхідність аналізу моделі «інформаційна ситуація» в умовах забезпечення економічних інтересів у рамках регіону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Слід відзначити, що, незважаючи на історію існування феномену інформаційної безпеки та асиметрії інформації, економічна наука звернулася до вивчення цієї проблеми лише в кінці XX ст., що відображено у працях як закордонних, так і вітчизняних учених: А. Алгіана, Г. Демсеца, Д. Канемана, Ф. Махлупа, Дж. Міррілса, М. Спенса, С. Куджа, В. Цветкова, А. Павлова, А. Потапова, П. Єлсукова, Г. Кравчука, О. Пластуна, Ю. Перскова, Д. Дмитрова, Ю. Лебедєвої, І. Вахович та ін.

В останні роки значне місце відводиться виконанню досліджень теорії економічної та інформаційної безпеки на рівні регіону та підприємств, господарюючих суб'єктів. Серед праць можна виділити дослідження С. Авдишевої, Я. Кузьминова, Р. Курєєва, Н. Розанова, Л. Мальцева, В. Трисячного, А. Мельника, С. Довгого, А. Добрик, О. Тобалової, С. Домбровської, С. Ковригіна, О. Коленова, В. Помазо-Пономаренко; Н. Задорожнюка, В. Захарченко, А. Козаченко, Ю. Лисенко, В. Онищенко та ін.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою роботи є розгляд теоретико-методологічних аспектів економічної та інформаційної безпеки регіонів у контексті оцінки впливу інформаційної асиметрії, економічної поляризації на соціально-економічний розвиток та економічне зростання регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Економічне зростання можна визначити як підвищення обсягу вартості вироблених товарів та послуг у рамках національної та регіональної економік за певний період часу. Джерелами економічного зростання прийнято вважати продуктивні та ринкові можливості країни [1]. Економічне зростання в умовах регіонів може бути представлено, з одного боку, як процес взаємодії системи екзогенних та ендогенних чинників, який створюється на стадії виробництва, супроводжується кількісними та якісними змінами виробничих сил, підвищенням суспільного продукту за певний період часу та зростанням добробуту суспільства, а з іншого – як сукупність сформованих соціально-економічних та інституційних умов, які визначають нарівні з іншими критеріями напрям руху суспільства та характер суспільного розвитку [2].

З положень економічної теорії виявлено існування безлічі моделей економічного зростання, які включають у себе різноманітні фактори та параметри. До основних моделей, які сформувалися в економічній теорії, слід віднести:

– неокейнсіанську модель (модель Є. Домара та Р. Харрода), яка містить параметри, що визначають економічне зростання: інвестиції, гранична схильність до споживання, гранична схильність до збереження, час;

– неокласичну модель (модель Р. Солоу), яка відображає вплив заощаджень, зростання науково-технічного прогресу та трудових ресурсів на рівень життя населення.

У зазначених моделях не розглядається інформація як самостійний чинник, здатний вплинути на економічне зростання та забезпечити економічну безпеку на макро-, мезо-, та мікроекономічних рівнях.

Модель Е. Денісона дає змогу більш повно та детально представити вплив різних чинників на економічне зростання. Американський економіст класифікував економічне зростання за 23-ма виробничими факторами, 14 з яких характеризують різноманітні елементи науково-технічного прогресу, зокрема до них належать накопичені технологічні знання, навички, прийоми, технічна та економічна інформація та інші інновації [3]. Незважаючи на деяку громіздкість розрахунків у рамках даної моделі, вона дає змогу досить повно та детально уявити вплив різних чинників на економічне зростання, зокрема «неекономічних» (наприклад, економічну та інформаційну безпеку) [4].

Знання як провідний фактор сучасного економічного зростання, зокрема в інформаційній економіці та глобальній економіці, – це не тільки форма існування та систематизація результатів пізнавальної діяльності людини, а й володіння перевіреною ***інформацією*** (відповідями на питання в рамках інформаційного простору, інформаційної ситуації та інформаційної асиметрії), яка дає змогу вирішувати поставлене завдання (наприклад, реалізацію економічних інтересів бізнесу або територій). У цьому зв'язку уявляється можливим виокремити ***інформацію*** як найважливіший ресурс економічного зростання та забезпечення економічної безпеки та при цьому як структурний елемент кожного фактора. На рис. 1 представлено схематично базові джерела економічного зростання та забезпечення економічної безпеки для господарюючих суб'єктів макро-, мезо- та мікроекономічних рівнів.

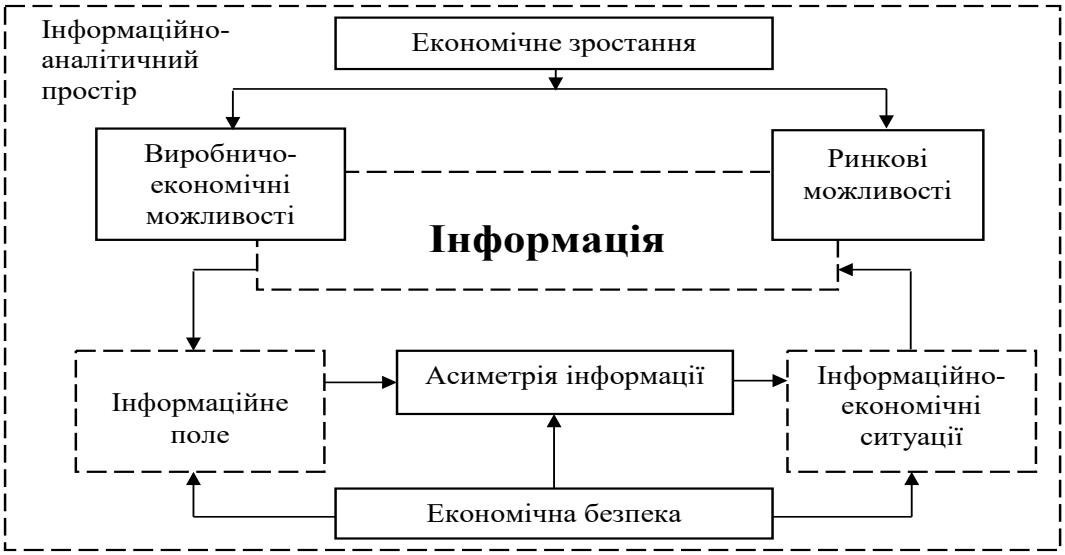

Рис. 1. Концепт-модель базових джерел економічного зростання та забезпечення економічної безпеки

Виробничо-економічні можливості на рівні регіону являють собою максимальний обсяг продукції, якості та збалансованості інфраструктурного комплексу, що досягається в заданому періоді часу. Досягнення максимального показника виробничо-економічних можливостей передбачає повне та раціональне використання всього ресурсно-економічного, трудового та інформаційного потенціалу регіону та його територій.

Виробничо-економічні можливості регіону описуються формулою:

$$P_0 = (W_p + L_p) + (RE_p + I_\phi + I_p),$$

де P_0 – виробничо-економічні можливості регіону; W_p – трудовий потенціал регіону; L_p – продуктивність праці; RE_p – ресурсно-економічний потенціал; I_ϕ – інфраструктурний потенціал регіону; I_p – інформаційний потенціал.

Інформація як джерело економічного зростання та фактор забезпечення економічної безпеки має різні форми:

– по-перше, інформація супроводжує будь-яку угоду на макро-, мезо-, та мікроекономічному рівнях;

– по-друге, інформація може виконувати роль продукту (є об'єктом купівлі-продажу) в рамках інформаційно-аналітичного простору (інформаційного поля, асиметрія інформації та інформаційно-економічної ситуації);

– по-третє, інформація – це послуга, джерелом якої є індивід, який володіє унікальними знаннями та компетенціями (педагог, лікар, конструктор; суб'єкт, який приймає управлінське рішення);

– по-четверте, інформація дає змогу стимулювати та провокувати споживчий попит (просування – маркетинг та логістика товарів та послуг; професійне консультування).

Як відзначено в роботі Є.Г. Попкової, ринкові можливості економічного суб'єкта (країни, регіону, підприємства та суб'єкта підприємницької діяльності) – це напрям маркетингових зусиль, на якому даний актор (конкретна країна, мегарегіон та регіон, підприємство, суб'єкт підприємницької діяльності) може досягнути конкурентної переваги для досягнення своєї ніші на ринку [5].

Нова геоекономічна ситуація в Україні та її регіонах, зумовлена економічними та інституційними перетвореннями, що відбуваються після 1991 р., ініціювала складні процеси трансформації внутрішнього економічного та інформаційного простору, які супроводжуються відмінністю в рівнях розвитку українських регіонів, які нині мають тенденцію до посилення. Наявні відмінності різними авторами (І. Вахович, Є. Гонта, С. Довгий та ін.) трактуються по-різному: «нерівномірність», «диференціація», «диспропорція», «асиметрія», «поляризація». Усі ці терміни в умовах забезпечення економічної безпеки країни, регіону та підприємства, особистості об'єднує те, що їх змістовне навантаження відображає негативні аспекти нерівномірності в рівнях розвитку (наприклад, регіону).

Однак сутнісний зміст перерахованих вище понять істотно різниться. На думку автора, найбільш актуальним із позиції економіки регіонів та України у цілому є дослідження процесів асиметрії та поляризації, що дає якісну оцінку нерівномірності економічного та інформаційного простору та являє собою результуючий показник для оцінки можливості економічного зростання країни, регіону, підприємства та умов забезпечення їхньої економічної безпеки за всіма вхідними компонентами.

Поляризація являє собою просторову нерівномірність стану та розвитку регіонально-

галузевих підсистем економіки територій, яка дає якісну характеристику досліджуваних об'єктів за допомогою непрямих кількісних показників. Поляризація дає змогу оцінити ефективність використання ресурсних можливостей (потенціалу) різних територій та являє собою результуючу характеристику нерівномірності економічного та інформаційного простору. Ступінь соціально-економічної нерівності українських регіонів істотно посилюється нерівномірністю розміщення матеріальних елементів національного багатства (природних і трудових ресурсів) та збільшеною зміною економічних умов виробництва й високою асиметрією інформаційного простору. Усі виявлені чинники (наприклад, конкурентоспроможність, фінансовий потенціал, структура економіки, стан інформаційної ситуації та ін.), накладаючись один на інший із різною спрямованістю, дають дуже вагомі відмінності в економічному, соціальному, демографічному та інформаційному розвитку за регіонами країни, тобто призводять до поляризації.

Методологічний підхід до дослідження асиметричності регіонального простору базується на аналізі категорії ***«простір»,*** що виконує конкретно-наукові, оціночні та пізнавальні функції в різних сферах знання, де досліджуються такі явища, як фізичний простір, економічний, правовий, соціальний, інституційний, інформаційний простір та ін. Термінологічна точність визначається конкретністю того змісту, який висловлює дане поняття. Причому специфіка теорії регіонального розвитку складається з того, що властивість «асиметричності» регіонального простору не має повноцінного системного статусу поряд із такими загальновизнаними його загальносистемними властивостями, як властивість цілісності, сингулярності, емерджентності, хоча такі його специфічні ознаки, як «структурованість», «багатовимірність», «топологічність», можуть бути виведені на основі саме системних властивостей.

Цілісність функціонування національної системи України забезпечується в результаті зниження структурних, функціональних та поведінкових асиметрій регіональних економік. При цьому на рівні елементів та підсистем асиметричність розвитку як умова економічного зростання має «природну межу», яка не знищується з погляду вирівнювання та однорідності внутрішніх елементів системи, оскільки порушується принцип різноманіття складних систем [6].

Протиріччя пізнання асиметричності регіонального простору проявляється в необхідності цілісного осмислення змістовних процесів асиметричного розвитку економічних систем у «дискретному» характері їх реалізації, який виражається в поетапному пізнанні закономірностей географічної, політичної, екологічної, економічної, соціальної, інформаційної, інституційної, ментальної асиметричності розвитку економічного та інформаційного простору.

Площина реалізації функціональних взаємозв'язків конкретного виду асиметричності регіонального простору відображає структурний взаємозв'язок пізнаних закономірностей асиметричності (регіонального простору як природно-історичного процесу), який включає різні етапи, цикли, фази, боки та чинники стійкої динаміки економічного та інформаційного простору. Досвід багатьох країн переконливо демонструє, що неоднорідність економічного та інформаційного простору є суттєвою перешкодою для сталого та збалансованого розвитку регіонів.

У цілому асиметрію можна визначити так: це явище збільшення соціально-економічних відмінностей у рамках економічного та інформаційного простору між територіями, викликане різноспрямованим впливом сукупності внутрішніх та зовнішніх чинників.

Тоді, поляризація в рамках економічного та інформаційного простору являє собою крайній ступінь нерівномірності розвитку території регіону, її максимальний, граничний рівень у сформованих на даний момент часу умовах, це – явище досягнення територіями регіону діаметрального (або максимально можливого) віддалення один від одного за певними параметрами в конкретних умовах [7]. На рис. 2 представлено взаємовідношення понять нерівномірності розвитку територій регіону в рамках економічного та інформаційного простору.

Негативний вплив соціально-економічної, ресурсно-екологічної та інформаційної нерівності на рівні територій регіону знаходить своє відображення в уповільненні економічного зростання, виснаженні людського капіталу, технологічному відставанні, нарощуванні асиметрії інформації, зниженні довіри населення до влади, а також у послабленні економічних, соціальних та культурних зв'язків. Але, як показує вітчизняна практика, здебільшого нерівномірність розвитку території регіонів викликає негативні наслідки, при цьому різко знижується рівень забезпечення економічної безпеки (рис. 3).

Таким чином, зіставлення та аналіз досліджуваних у рамках регіонального економічного та інформаційного простору понять (диференціація, асиметрія, поляризація) показали, що кожне з них змістовно пов'язане з відмінностями, які характеризують нерівномірність соціально-економічного та інформаційного розвитку.

Як відзначають у своєму дослідженні Є.С. Губанова та В.С. Клещ, виникнення та зміна відмінностей зумовлені поєднанням різноманітних чинників. Спочатку вплив одних чинників (головним чином, об'єктивних) ініціює виникнення нерівності, потім комбінація факторів збільшується та ускладнюються зв'язки між ними і соціально-економічними й інформаційними процесами, що призводить до посилення відмінностей, далі відбувається загострення відмінностей, оскільки дія багатьох факторів

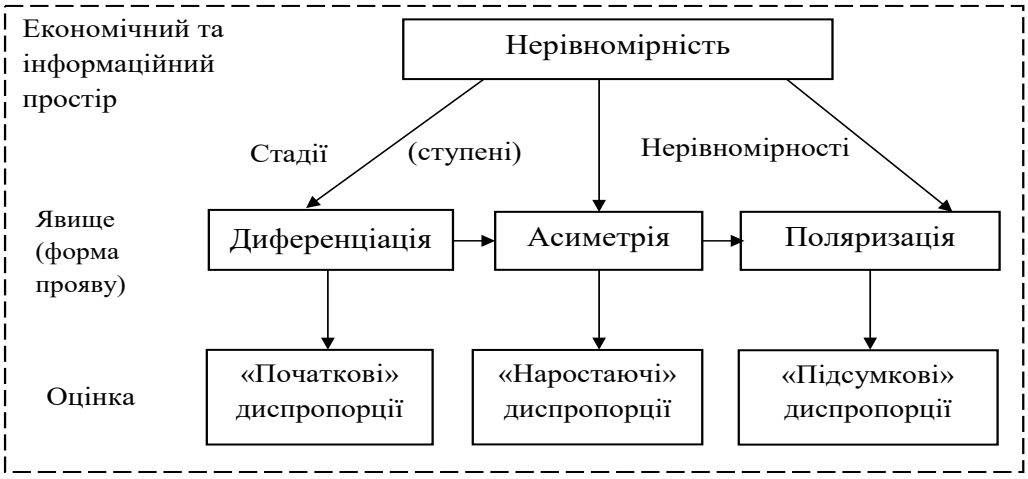

Рис. 2. Матриця взаємовідношень «нерівномірність розвитку територій регіону» в рамках економічного та інформаційного простору

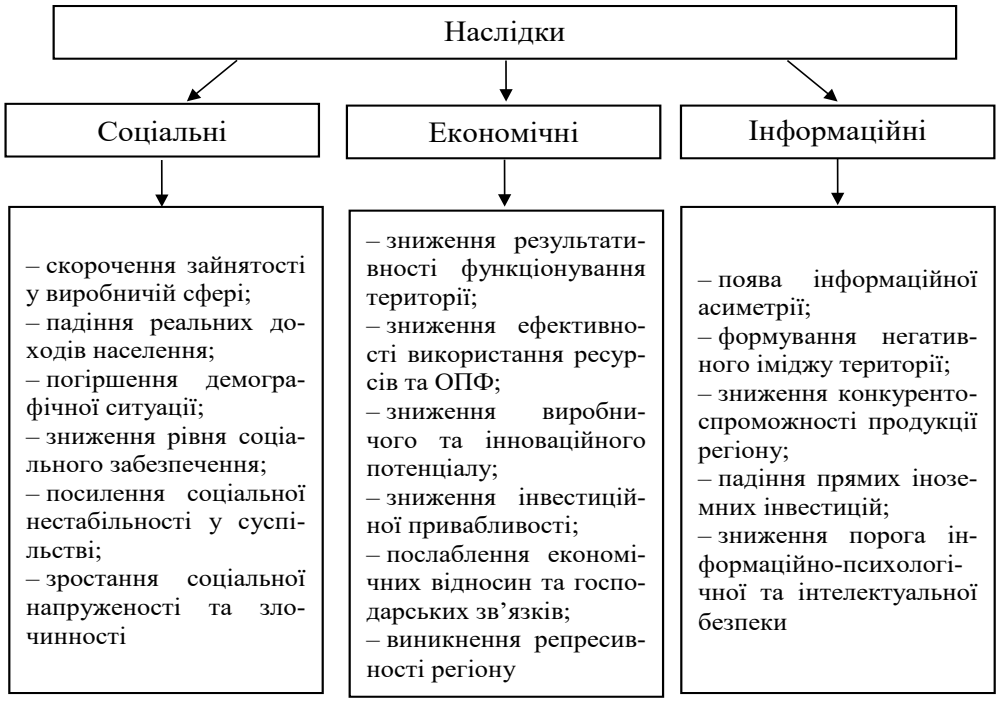

Рис. 3. Основні негативні наслідки нерівномірності розвитку регіонів

посилюється не тільки нестабільністю умов, невизначеністю результатів багатьох явищ, а й випадковим характером деяких процесів [7].

Ця послідовність зміни форм прояву стадій нерівності (диференціація, асиметрія, поляризація) якісно та кількісно дає змогу зробити висновок про те, що в розвитку нерівномірності регіонів можна виокремити окремі стадії, на кожній з яких досліджувана властивість економічного, соціального й інформаційного простору набуває своїх конкретних особливостей.

Отже, кожна стадія нерівномірності розвитку регіону (диференціація – асиметрія – поляризація) відображає певний ступінь роз'єднаності території регіону (або територій) за соціально-економічними показниками, який у зазначеному напрямі підвищується. Посилення нерівномірності (так само як і її негативних наслідків) може представляти загрозу не тільки цілісності соціально-економічного та інформаційного простору, але й економічній безпеці регіону та в подальшому національній безпеці.

У теорії ризиків розрізняють три основних поняття: ***фактор ризику, вид ризиків, втрати від настання ризикових подій (загроз)*** [8–10]. Як відзначено в роботах С.А. Куджа та В.А. Цвєткова, в умовах глобалізації економіки та інформатизації суспільства все більшу роль грають у рамках економічного та інформаційного простору інформаційні ризики, пов'язані з інформацією, особливо у сфері економічних інтересів країни, регіону та господарюючих

суб'єктів та зумовлені інформаційною невизначеністю [11; 12]. Фактор ризику у сфері забезпечення економічної та інформаційної безпеки на рівні регіону є визначним, оскільки він задає вид ризику та служить основою оцінки втрат.

Одним із факторів ризику, який негативно впливає на прийняття рішень, у рамках дотримання економічних інтересів регіональних органів влади, бізнесу та громадян регіону є ***інформаційна асиметрія*** [13; 14] на стадії аналізу та вибору альтернатив. Інформація є основою в умовах асиметрії та поляризації економіки регіону для прийняття рішень та оцінки ефективності реалізації рішень. Неінформованість та інформаційна невизначеність призводять до неправильного прийняття рішень, але в підсумку зумовлюють утрати та несвоєчасне реагування на загрози економіки регіону. Неінформованість може бути зумовлена внутрішніми причинами, головна з яких – відсутність ресурсів для пошуку якісної інформації.

Як відзначає Є.Є. Чехарин, інформаційна невизначеність може бути зумовлена зовнішніми причинами: зростанням обсягів управлінської інформації, зростанням складності управлінської інформації, проблемою великих даних, високим рівнем асиметрії інформації під впливом чиновників державних органів влади, виникненням негативних інформаційних ситуацій від зовнішніх джерел [11; 15]. Окрім того, імовірнісний характер подій також створює інформаційну невизначеність (наприклад, у рамках процесу реалізації економічних інтересів бізнесу, що здійснює господарську діяльність в умовах регіону).

Слід зазначити, що інформаційна невизначеність зумовлює невизначеність знань, професійних компетенцій, необхідних для прийняття рішень, зокрема й у сфері забезпечення економічної та інформаційної безпеки в умовах конкретного регіону. Інформаційна невизначеність ускладнює прийняття рішень для ситуацій у рамках економічного та інформаційного простору (інформаційного поля), в яких поточний стан знань такий, що порядок чи природа речей частково невідома, наслідки для економіки, соціуму, масштаби чи величина обставин, умов або подій частково непередбачувані.

Інформаційна невизначеність створює умови в рамках регіонального економічного та інформаційного простору для появи небажаних явищ: у сфері організаційного управління «розривів» (gap); у сфері інформаційного управління «семантичних розривів» (semanticgap). У першому випадку застосовують gapanalysis, у другому – семантичний аналіз та методи інформаційної взаємодії [16]. В аспекті прийняття рішень інформаційна асиметрія може бути розглянута як ***інформаційна ситуація***, пов'язана з інформаційною невизначеністю та неінформованістю.

В умовах нестабільності економічно-інформаційної ситуації в рамках економічного та інформаційного простору регіону, зокрема й зовнішнього середовища, виникає інформаційна невизначеність, яка призводить до ***інформаційної асиметрії***, зумовленої інформаційною невизначеністю. Виникає ризик прийняття помилкового рішення через відсутність якісної інформації. Для мінімізації цього ризику споживач регіонального ринку повинен нести транзакційні витрати на інформаційну взаємодію з аналітиком. Для мінімізації цього ризику споживач регіонального ринку також повинен нести витрати на резервування у разі ймовірних утрат, зокрема в рамках реалізації власних економічних інтересів. У разі інформаційної невизначеності споживач регіонального ринку повинен приймати рішення поетапно, з контролем рішення на кожному етапі. На думку В.Я. Цвєткова, це, по суті, означає поетапну інформаційну взаємодію в умовах інформаційної та економічної асиметрії та процесу поляризації регіону [16].

Інформаційна асиметрія як чинник ризику в рамках економічного та інформаційного простору регіону постійно з'являється в нових формах, що потребує в умовах забезпечення економічної безпеки регіону та реалізації економічного інтересу суб'єктами господарських відносин, удосконалення механізмів її виявлення, зменшення ризиків, перш за все економічних та соціальних, зумовлених асиметрією.

Інформаційна асиметрія в рамках регіону створює семантичний розрив [16] та дихотомію між суб'єктами інформаційних взаємодій. Цим знижується ефективність взаємодій та гальмуються інформаційні процеси. Слід відзначити, що основні принципи зменшення інформаційної асиметрії в умовах регіонів – інформування та інформаційна взаємодія, що приймають різні форми (наприклад, інформаційну взаємодію в рамках реалізації інвестиційних проектів в умовах державно-приватного партнерства або обмін інформацією між регіональними органами влади та громадянами регіону та ін.).

У стратегічному плані та в умовах забезпечення економічної та інформаційної безпеки регіону багатоаспектний розгляд [17] та використання системного підходу [18] до аналізу інформаційної асиметрії в рамках економічного та інформаційного простору дадуть змогу дати цілісну модель цього явища і цим знизити інформаційні ризики.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Інформаційна асиметрія в рамках регіонів негативно впливає на формування знань, компетенцій, що приймаються в управлінні господарчим комплексом регіону та під час прийняття рішень органами регіональної влади та регіонального бізнесу в контексті забезпечення його економічних інтересів.

Сучасна проблема мінімізації ризиків у сфері економічної та інформаційної безпеки

регіону, зумовлених регіональною інформаційною асиметрією, пов'язана з великим обсягом експертного оцінювання, пов'язаного з чотирма принципами, описаними В. Холмстром та Р. Мілгром [19]. При цьому основний метод зменшення інформаційної асиметрії умовах регіонального економічного та інформаційного простору – створення додаткових інформуючих інформаційних потоків та інформаційних взаємодій, заснованих на положеннях концепції Х. Хоканссона «Маркетингова розширена взаємодія». У цілому даний напрям залишається відкритим для подальших досліджень у сфері економічної та інформаційної безпеки регіонів.

У цілому асиметрія є одним із факторів, що визначають можливості розвитку та економічного зростання регіонів. У цьому аспекті рівновагу (збалансованість) можна розглядати як вид асиметрії. Нерівноважний стан можна розглядати як асиметрію. Хаос у природі та економічних ситуаціях може проявлятися як періодичне виникнення асиметрії та відновлення асиметрії. У відкритих системах поява асиметрії сприяє розвитку та самоорганізації систем, а в закритих системах неможливість її усунення призводить до регресу.

Інформаційна асиметрія яскраво проявляється в двох аспектах – інформаційному та економічному. Інформаційний аспект в умовах регіонів пов'язаний з обробкою та інтерпретацією інформації, економічний – із погіршенням стану регіонального ринку, зниженням інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності регіонального господарського комплексу.

Інформаційна асиметрія в регіональному економічному та інформаційному просторі може створювати інформаційну невизначеність, яку в принципі можна усунути. При цьому інформаційна невизначеність, що створюється ймовірнісною природою, та ризик, зумовлений нею, у принципі повністю не можна усунути.

Також повністю не можна усунути ризик, створений нечіткістю та нечіткими множинами. Інформаційну асиметрію, ймовірнісну невизначеність та нечіткість об'єднує в рамках конкретного регіону модель інформаційної ситуації, яка в умовах регіонального економічного та інформаційного простору в трьох випадках має різну якість. Три причини ситуацій невизначеності в умовах регіону мають різну природу, їх не можна ототожнювати один з одним, що має місце в низці робіт закордонних дослідників. За інформаційної асиметрії в рамках регіонів можна говорити про усунення цього ризику, а за невизначеності в умовах економіки регіону (процесу поляризації), а також нечіткості можна говорити про мінімізацію ризику в рамках забезпечення економічної та інформаційної безпеки регіону.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Косенков Р.А. Системный анализ и прогнозирование фаз инновационного роста экономики: информационная технология САПФИР. Москва : ФиС, 2005. 196 с.

2. Akerlof G.A. The market for «lemons». Quality uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*.1970. Vol. 84. P. 488–500.

3. Акерлоф А., Крэнтон Р.Е. Экономика идентичности. Как наши идеалы и социальные нормы определяют кем мы работаем, сколько зарабатываем и насколько несчастны. Москва : Карьера-Пресс, 2010. 224 с.

4. Гущина Е.Г., Витальева Е.М., Волков С.К. Влияние асимметрии информации на экономический рост. *Вестник УГТУ. Серия «Экономика».* 2017. № 4. С. 7–14.

5. Попкова Е.Г. Формирование концепции нового качества экономического роста в условиях глобализации : дис. … д-ра. экон. наук : 08.00.05. Пенза, 2005. 420 с.

6. Маргоев Б.Г. Структурная и функциональная асимметричность развития российских регионов : дис. … д-ра. экон. наук : 08.00.05. Ростов-на-Дону, 2006. 380 с.

7. Губанова Е.С., Клещ В.С. Методологические аспекты анализа уровня неравномерности социально-экономиеского развития регионов. *Экономические и социальны еперемены: факты, тенденции, прогноз*. 2017. Т. 10. № 1. С. 56–75.

8. Boehm B.W. Software risk management: principles and practices. *Software IEEE*. 1991. Т. 8. № 1. P. 32–41.

9. Chapman C., Ward S. Project risk management: processes, techiques and insights John Wiley, 1996.

10. Reason J.T., Reason J.T. Managing the risk of organizational accidents. *Aldershot: Ashgate*. 1997. Т. 6. № 1. P. 38–74.

11. Кудж С.А. The risk of information asymmetry. *Перспективы науки и образования*. 2016. № 6(24). С. 23–27.

12. Цветков В.Я. Информационная неопределенность и определенность в науках об информации. *Информационные технологии.* 2015. № 1. С. 3–7.

13. Aboody D., Lev B. Information asymmetry, R&D, and sider gainds. *The journal of Finance*. 2000. Т. 55. № 6. P. 2747–2766.

14. Akerlof G.A. The market for «lemons». Quality uncertainty and the Market Mechanism. *QuarterlyJournalofEconomics (TheMIIPress)*. 1997. № 84(3). P. 488–500.

15. Чехарин Е.Е. Большие данные: большие проблемы. *Перспективы науки и образования*. 2016. № 3. С. 7–11.

16. Tsvetkov V.Ya. Information Inferaction as a Mechanism of Semantic Gap Elimination. *European researcher. Series A*. 2013. № 4–1(45). P. 782–786.

17. Кудж С.А. Многоаспектность рассмотрения сложных систем. *Перспективы науки и образования*. 2014. № 1. С. 38–43.

18. Кудж С.А. Системный поход. *Славянский форум*. 2014. № 1(5). С. 252–257.

19. Holmstrom B., Milgrom P. Multitask Principal-Agent Analyses: IncentiveContracts, AssetOwnership, andJobDesign. *JournalofLaw, Economics, &Organization*. 1991 Vol. 7. P. 24–52. DOI :10.1093/jleo/7.special_ issue.24.

REFERENCES:

1. Kosenkov R. A. (2005) Sistemnyy analiz i prognozirovanie faz innovatsionnogo rosta ekonomiki: informatsionnaya tekhnologiya SAPFIR [System analysis and forecasting of phases of innovative economic growth: SAPFIR information technology]. Moscow: FiS. (in Russian)

2. Akerlof G. A. (1970) The market for «lemons». Quality uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, vol. 84, pp. 488–500.

3. Akerlof A., Krenton R. E.(2010) Ekonomika identichnosti. Kak nashi idealy i sotsial'nye normy opredelyayut kem my rabotaem, skol'ko zarabatyvaem i naskol'ko neschastny [The economy of identity. How our ideals and social norms determine who we work, how much we earn and how unhappy]. Moscow: Career Press. (in Russian)

4. Gushchina E. G., Vital'eva E. M., Volkov S. K. (2017) Vliyanie asimmetrii informatsii na ekonomicheskiy rost [The effect of information asymmetry on economic growth]. Bulletin of USTU. Series "Economics", no. 4, pp. 7–14. (in Russian)

5. Popkova E. G. (2005) Formirovanie kontseptsii novogo kachestva ekonomicheskogo rosta v usloviyakh globalizatsii [Formation of the concept of a new quality of economic growth in the context of globalization]. (Doctor's Thesis). Penza. (in Russian)

6. Margoev B. G. (2006) Strukturnaya i funktsional'naya asimmetrichnost' razvitiya rossiyskikh regionov [Structural and functional asymmetry of development of Russian regions]. (Doctor's Thesis). Rostov-on-Don. (in Russian)

7. Gubanova E. S., Kleshch V. S. (2017) Metodologicheskie aspekty analiza urovnya neravnomernosti sotsial'no-ekonomieskogo razvitiya regionov [Methodological aspects of the analysis of the level of uneven socio-economic development of the regions]. *Economic and social changes: facts, trends, forecast,* vol. 10, no. 1, pp. 56–75. (in Russian)

8. Boehm B. W. (1991) Software risk management: principles and practices. *Software IEEE*, vol. 8, no. 1, pp. 32–41.

9. Chapman C., Ward S. (1996) Project risk management: processes, techiques and insights John Wiley.

10. Reason J. T., Reason J. T. (1997) Managing the risk of organizational accidents. *Aldershot: Ashgate*, vol. 6, no. 1, pp. 38–74.

11. Kudzh S. A. (2016) The risk of information asymmetry. *Prospects for Science and Education*, no. 6(24), pp. 23–27.

12. Tsvetkov V. Ya. (2015) Informatsionnaya neopredelennost' i opredelennost' v naukakh ob informatsii [Information uncertainty and certainty in the sciences of information]. *Information Technolog*, no. 1, pp. 3–7. (in Russian)

13. Aboody D., Lev B. (2000) Information asymmetry, R&D, and sider gainds. *The journal of Finance*, no. 55 (6), pp. 2747–2766.

14. Akerlof G.A. (1997) The market for «lemons». Quality uncertainty and the Market Mechanism. *QuarterlyJournalofEconomics (TheMIIPress)*, no. 84 (3), pp. 488–500.

15. Chekharin E. E. (2016) Bol'shie dannye: bol'shie problemy [Big data: big problems]. *Prospects for Science and Education*, no. 3, pp. 7-11. (in Russian)

16. Tsvetkov V. Ya. (2013) Information Inferaction as a Mechanism of Semantic Gap Elimination. *European researcher. Series A*, no. 4-1 (45), pp. 782–786.

17. Kudzh S. A. (2014) Mnogoaspektnost' rassmotreniya slozhnykh sistem [The multidimensional nature of the consideration of complex systems]. *Prospects for science and education*, no. 1, pp. 38-43. (in Russian)

18. Kudzh S. A. (2014) Sistemnyy pokhod [System hike]. *Slavic forum*, no. 1(5), pp. 252–257. (in Russian)

19. Holmstrom B, Milgrom P. (1991) Multitask Principal-Agent Analyses: IncentiveContracts, AssetOwnership, andJobDesign. *JournalofLaw, Economics, &Organization*, vol. 7, pp. 24–52. DOI :10.1093/jleo/7.special_issue.24

УДК 322.1:338.2

РОЗРОБЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL STRATEGY OF SOCIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION

Пакуліна А.А.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Харківський національний університет будівництва та архітектури,

Безрук С.О.
студентка,
Харківський національний університет будівництва та архітектури,

Пакуліна Г.С.
аспірантка,
Харківський національний університет будівництва та архітектури

Pakulina Alevtyna
Candidate of sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of Department of Economics,
Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture

Bezruk Svitlana
Student, Economic faculty,
Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture

Pakulina Hanna
Postgraduate student, Economic faculty,
Kharkov National University of Civil Engineering and Architecture

У статті автори обґрунтували важливу роль регіональних програм як засобу ув'язки економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку території. Дослідниками розкрито місце екологічної підсистеми в структурі програм соціально-економічного розвитку регіону, проаналізовано основні методологічні та методичні основи формування стратегії охорони навколишнього середовища в регіоні. Науково обґрунтовано вибір стратегічних напрямів природоохоронної діяльності в регіоні, які забезпечують формування реальної тенденції поступового поліпшення екологічної обстановки. Обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення механізму управління регіональною еколого-економічною системою. Проаналізовано умови реалізації природоохоронної стратегії в регіоні та проблеми створення економічного інструментарію стимулювання природоохоронних заходів, сучасне правове забезпечення екологічної політики. Виявлено особливості фінансування природоохоронної діяльності в Україні та досліджено інноваційні аспекти екологічної безпеки розвитку національної економіки.

Ключові слова: *екологічна стратегія, екологічна політика, соціально-економічний розвиток, охорона навколишнього середовища, регіон.*

В статье авторы обосновали важную роль региональных программ как средства увязки экономических, социальных и экологических целей развития территории. Исследователями раскрыто место экологической подсистемы в структуре программ социально-экономического развития региона, проанализированы основные методологические и методические основы формирования стратегии охраны окружающей среды в регионе. Научно обоснован выбор стратегических направлений природоохранной деятельности в регионе, которые обеспечивают формирование реальной тенденции постепенного улучшения экологической обстановки. Обоснованы рекомендации по совершенствованию механизма управления региональной эколого-экономической системой. Проанализированы условия реализации природоохранной стратегии в регионе и проблемы создания экономического инструментария стимулирования природоохранных мero-

приятий, современное правовое обеспечение экологической политики. Выявлены особенности финансирования природоохранной деятельности в Украине и исследованы инновационные аспекты экологической безопасности развития национальной экономики.

Ключевые слова: *экологическая стратегия, экологическая политика, социально-экономическое развитие, охрана окружающей среды, регион.*

In the article the authors substantiate the important role of regional programs as a means of linking economic, social and environmental development goals of the territory. Aggravation of environmental problems requires regionalization of environmental policy, regulation and management of natural resources in the long term. Currently, the need to develop an effective strategy for environmental protection in the region is being actualized. Environmental consequences of economic activity arise and manifest themselves in a particular area. The local nature of anthropogenic impact on the processes of reproduction of natural resources and the state of the environment require the search for ways to effectively solve environmental problems, taking into account the characteristics of natural factors and conditions of the territory. It is necessary to analyze the specifics of the production and spatial structure of the regional production complex. The development of the environmental strategy provides for the definition of the environmental mission of the region and its ecological image of the future. When developing the strategy, priority environmental goals and objectives are selected. These tasks are then detailed in specific environmental programs. Further, the mechanism of their implementation is developed, the analysis and evaluation of the results and consequences of the implementation of programs are carried out. At the same time, the ecological mission of the region and its ecological image of the future are based on the analysis of internal and external factors that affect the formation of the ecological situation in the region. Further opportunities and threats for ensuring ecological safety of development of regional economy and habitat of people are revealed. The researchers revealed the place of the ecological subsystem in the structure of programs of socio-economic development of the region, analyzed the basic methodological and methodical bases of formation of the strategy of environmental protection in the region. The authors scientifically justified the choice of strategic directions of environmental activities in the region, which provide the formation of a real trend of gradual improvement of the environmental situation. The recommendations on improving the management mechanism of the regional ecological and economic system are substantiated.

Key words: *environmental strategy, environmental policy, socio-economic development, environmental protection, region.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, високої якості життя і здоров'я людей можливе тільки за умови проведення ефективної екологічної політики, координації діяльності в екологічній сфері з урахуванням довгострокових завдань розвитку. Загострення екологічної ситуації в багатьох регіонах України посилює значимість обліку територіальних аспектів використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища. Проведене нами дослідження виявило неефективність державної екологічної політики. Водночас екологічна політика покликана виражати інтереси всього населення України і бути основою та необхідним каталізатором розвитку соціально-економічного розвитку регіону. Актуальність і складний характер розглянутих явищ послужили підставою для вибору теми проведеного нами дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Широке коло питань, присвячених проблемам розроблення екологічної стратегії соціально-економічного розвитку регіонів, досліджено у працях таких науковців, як: Б.І. Беззубко [1], С.Л. Пакулін [2; 6–8], І.С. Феклістова [4; 7], С. Шутяк [3], Ю.А. Ципкін [9].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Загострення екологічних проблем підвищує вимоги регіоналізації екологічної політики, упорядкування та управління природокористуванням у довгостроковій перспективі. У зв'язку із цим стає нагальною необхідність вироблення ефективної стратегії природоохоронної діяльності в регіоні. Екологічні наслідки будь-якої господарської діяльності виникають і проявляються в першу чергу на конкретній території. Переважно локальний характер антропогенного впливу на процеси відтворення природних ресурсів і стан навколишнього середовища вимагає пошуку шляхів ефективного вирішення екологічних проблем з урахуванням як особливостей природних чинників та умов території, так і специфіки виробничої й просторової структури її господарства.

Сьогодні одним зі слабких місць різних регіональних програм господарського розвитку є недостатньо повне з погляду комплексності аналізу опрацювання проблем раціонального природокористування й охорони навколишнього середовища. Як правило, відповідні розділи регіональних програм характеризуються принаймні двома недоліками. По-перше, екологічна проблематика в них знаходить відображення найчастіше або у розрізі окремих виробництв, які чинять негативний вплив на стан навколишнього середовища (без урахування ефектів взаємодії викидів і скидів різних джерел забруднення, можливого сумарного

антропогенного навантаження на ті чи інші компоненти природного середовища і т. д.), або у розрізі окремих елементів навколишнього середовища, включаючи забруднення або повітряного басейну, або водойм, або порушення ландшафту і т. д. При цьому за межами дослідження нерідко залишаються проблеми взаємодії різних об'єктів (як діючих, так і намічуваних) один з одним і з навколишнім середовищем. По-друге, подібні дослідження з погляду економічної оцінки наслідків антропогенної діяльності нерідко обмежуються лише оцінкою економічного збитку від забруднення навколишнього середовища, залишаючи поза увагою питання визначення ефективності здійснення природоохоронних заходів і в цілому можливостей отримання вигоди від природоохоронної діяльності. Уникнути таких недоліків можливо лише на підставі використання комплексного підходу, що дає змогу здійснювати всебічний аналіз еколого-економічних взаємозв'язків, що виникають під час прогнозування розвитку територіальних господарських систем, і передбачає розроблення та реалізацію природоохоронної стратегії.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Основні завдання дослідження: обґрунтувати важливу роль регіональних програм як засобу узгодження економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку території; розкрити місце екологічної підсистеми в структурі програм соціально-економічного розвитку регіону; проаналізувати основні методологічні та методичні основи формування стратегії охорони навколишнього середовища в регіоні; науково обґрунтувати вибір стратегічних напрямів природоохоронної діяльності в регіоні, що забезпечують формування реальної тенденції поступового поліпшення екологічної обстановки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Стратегічне планування є найважливішою функцією управління на різних рівнях, включаючи регіональний. Воно охоплює процес вибору цілей розвитку території та шляхів їх досягнення, ув'язаних у просторі (за виконавцями), у часі і за джерелами фінансування. Однією з основ державного стратегічного планування та управління в Україні є програмно-цільове планування, що включає визначення цілей соціально-економічного розвитку України і пріоритетів соціально-економічної політики, а також формування комплексів заходів, що забезпечують досягнення вибраних цілей і пріоритетів.

На рівні регіонів України розробляються стратегії їхнього розвитку на довгострокову перспективу, в основі яких лежать цільові програми і схеми територіального планування регіону України [2]. Таким чином, із позицій інтересів її регіонів регіональні програми визнаються як основний інструмент стратегічного планування та управління [4, с. 27].

Одним із важливих елементів стратегічних інструментів управління є екологічні стратегії, і, відповідно, однією з підпрограм у складі і національних, і регіональних цільових програм виступають підпрограми з охорони навколишнього середовища. Екологічні проблеми носять, як правило, довгостроковий характер і вимагають вироблення стратегічних підходів до їх вирішення.

У сучасних українських умовах одним зі слабких місць різних регіональних програм господарського розвитку є недостатньо повне з погляду комплексності аналізу опрацювання проблем охорони навколишнього середовища [6, с. 33]. Як правило, відповідні розділи регіональних програм характеризуються принаймні двома недоліками. По-перше, екологічна проблематика в них знаходить відображення найчастіше або в розрізі окремих об'єктів, що роблять негативний вплив на стан навколишнього середовища (без урахування ефектів взаємодії забруднюючих речовин, можливого сумарного антропогенного навантаження на навколишнє середовище і т. д.), або в розрізі її окремих елементів, охоплюючи забруднення або тільки повітряного басейну або тільки водойм, або порушення ландшафту і т. д. При цьому за межами дослідження залишаються проблеми можливої взаємодії діючих і намічуваних об'єктів у регіоні і навколишнього середовища. По-друге, подібні дослідження з погляду економічної оцінки наслідків антропогенної діяльності нерідко обмежуються лише оцінкою економічного збитку від забруднення навколишнього середовища, залишаючи поза увагою питання визначення ефективності здійснення природоохоронних заходів і в цілому можливостей отримання вигоди від природоохоронної діяльності. Уникнути зазначених недоліків можливо лише на основі використання комплексного підходу, що дає змогу здійснювати всебічний аналіз еколого-економічних взаємозв'язків, що виникають під час прогнозування розвитку територіальних господарських систем, і передбачає розроблення і реалізацію природоохоронної стратегії.

Розроблення екологічної або природоохоронної стратегії передбачає визначення екологічної місії регіону та його екологічного образу майбутнього, вибір пріоритетних екологічних цілей і завдань, деталізацію їх у конкретних програмах з охорони навколишнього середовища, вироблення механізму їх реалізації, аналіз та оцінку результатів і наслідків реалізації програм. При цьому екологічна місія регіону та його екологічний образ майбутнього будуються на підставі аналізу внутрішніх і зовнішніх чинників, що впливають на формування екологічної ситуації в регіоні, встановлення переваг та недоліків у природоохоронній сфері регіону, виявлення можливостей і загроз для забез-

печення екологічної безпеки розвитку регіональної економіки та середовища проживання людей.

Використання програмно-цільового підходу дає змогу здійснювати комплексне вирішення проблем охорони навколишнього середовища на території того чи іншого регіону України, включаючи:

– ув'язку цілей і завдань екологічної програми із цілями та завданнями інших довгострокових цільових програм регіону;

– облік масштабності, складності і різноманіття проблем екологічного розвитку регіону, вирішення яких передбачає консолідацію зусиль і джерел фінансування на розробленні та здійсненні комплексу взаємопов'язаних конкретних завдань, ресурсів і виконавців програмних заходів законодавчого, технічного, науково-дослідного, дослідно-конструкторського, виробничого, соціально-економічного, організаційно-господарського та іншого характеру щодо досягнення поставлених цілей;

– поєднання адміністративно-контрольних інструментів управління і ринкових принципів господарювання, забезпечуючи тим самим координацію різних боків природоохоронної діяльності самостійно господарюючих суб'єктів;

– послідовну інтеграцію екологічних цілей у процес соціально-економічного розвитку регіону України для забезпечення його сталого розвитку;

– погодження постановки і досягнення збалансованих поточних та довгострокових екологічних цілей;

– установлення (з урахуванням обмеженості фінансових та інших ресурсів) чіткої пріоритетності в задоволенні інвестиційних потреб на цілі охорони навколишнього середовища.

Регіональна екологічна програма, таким чином, розглядається як ключовий інструмент планування, прогнозування та практичної реалізації регіональної екологічної політики, а також координації природоохоронних заходів у регіоні.

Регіональні програми розробляються в рамках довгострокового прогнозування і містять у собі ті чи інші стратегічні інтереси України у цілому. Об'єктами впливу регіональних програм є ті чи інші регіони. Це, як правило, проблемні або програмні регіони. Проблемний регіон – просторова система, на території якої реалізуються деякі регіональні та загальнонаціональні завдання й яка стає у цьому зв'язку особливим об'єктом управління.

Нами виділяються три основних напрями регіонального програмування: просторово-виробничий, соціально-економічний та ресурсно-екологічний, у рамках яких потрібно вирішення таких завдань: формування регіональних програм створення промислових, агропромислових, транспортних та інших комплексів; програмування різних форм виробничої або соціальної інфраструктури; економічне стимулювання окремих регіонів і видів економічної діяльності з метою створення сприятливих умов для розміщення виробництва; проведення комплексних заходів щодо впорядкування концентрації виробництва і населення, включаючи програми з охорони навколишнього середовища.

Екологічний складник регіональних програм у кінцевому підсумку містить у собі цілі, завдання та основні напрями регіональної екологічної політики. Мета екологічної підсистеми програм соціально-економічного розвитку регіону (або екологічного блоку) полягає у розробленні стратегії природоохоронної діяльності, заснованої на аналізі напрямів і схем залучення в господарський оборот природних ресурсів регіону та виборі системи природоохоронних заходів, що забезпечують дотримання екологічних вимог з урахуванням місцевих природних умов і перспектив економічного та соціального розвитку території [2].

Розроблення та використання екологічної підсистеми регіональних програм дає змогу не тільки проаналізувати взаємодію елементів господарства, населення і природного середовища в регіоні, виявити необхідні природоохоронні заходи, здійснити вибір варіантів і напрямів розвитку території за умови дотримання встановленого екологічного регламенту, а й визначити величину потрібних витрат екологічного призначення, чисельність трудових ресурсів, потребу в локальних природних ресурсах, послугах об'єктів інфраструктури, необхідних для запобігання негативним екологічним наслідкам господарської діяльності в регіоні.

Основу стратегії у сфері охорони навколишнього середовища в регіоні становлять характерні для нього екологічні проблеми, що вже існують або можуть виникнути в процесі подальшого формування господарського комплексу території, а також система природоохоронних заходів, зумовлених необхідністю розв'язання чи попередження даних екологічних проблем.

Як основні положення, що формують стратегію у сфері охорони навколишнього середовища в тому чи іншому регіоні України, можна запропонувати такі напрями діяльності:

– облік екологічно допустимих масштабів як виробничих потужностей окремих об'єктів, так і концентрації виробництва в окремих ареалах;

– упровадження і використання екологічно орієнтованих технологій для забезпечення технологічної основи безпечного розвитку господарської діяльності в регіоні (включаючи створення і впровадження маловідходних виробничих і ефективних природоохоронних технологій);

– виявлення найбільш екологічно небезпечних об'єктів та їх поєднань (проблемних ситуацій), а також частин території регіону з ускладненою екологічною обстановкою (проблемних ареалів);

– організація попередження можливого забруднення навколишнього середовища (повітряного та водного) понад установлені межі;

– впровадження механізму оцінки стану навколишнього середовища шляхом розрахунку величини економічного збитку від забруднення повітряного і водного басейнів у даному регіоні;

– облік можливих екологічних наслідків функціонування і розвитку в регіоні найбільш екологічно значимого сектору економіки та різних видів економічної діяльності;

– вибір складу виробництв і масштабів їхнього розвитку в межах окремих частин території регіону з урахуванням екологічних вимог;

– аналіз взаємозв'язків забруднення атмосфери і здоров'я людей під час формування господарства в межах територій із найбільшою концентрацією населення та екологічно шкідливих виробництв;

– визначення рівня витрат екологічного призначення в регіоні у цілому й окремих елементах господарського комплексу;

– проведення певного комплексу правових, економічних, організаційних та інших заходів, необхідних для реалізації природоохоронної стратегії регіону України.

У цілому вироблення стратегії природоохоронної діяльності в регіоні визначається, насамперед, його економічними, соціальними і природними умовами, що зумовлює вибір пріоритетів у здійсненні природоохоронних заходів. При цьому одним із найважливіших напрямів природоохоронної діяльності в будь-якому регіоні є забезпечення технологічної основи екологічної безпеки розвитку і формування ефективного правового й економічного механізму регулювання відносин між господарською діяльністю та навколишнім середовищем. Зі зростанням масштабів впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище зростає залежність розвитку виробництва від впливу екологічних чинників. Урахування екологічних чинників під час прогнозування формування територіально-виробничих систем різного типу та рівня дає змогу не тільки попередити можливі негативні наслідки господарської діяльності на навколишнє середовище, а й створює необхідні передумови для раціоналізації взаємозв'язків між виробництвом і навколишнім середовищем, включаючи формування бажаного якісного стану її різних компонентів.

Прогнозування соціально-економічного розвитку в межах окремих територій потребує спільного розгляду природного середовища, виробництва і населення як елементів єдиної територіально-виробничої системи. Одним зі шляхів відображення екологічних наслідків господарської діяльності в регіоні є розроблення екологічної підсистеми (екологічного блоку) у складі програм соціально-економічного розвитку території, що в кінцевому підсумку містять у собі основні напрями екологічної політики. Результатом розроблення екологічної підсистеми програм соціально-економічного розвитку території є формування стратегії природоохоронної діяльності в регіоні, яку можна розглядати як синтез його екологічних проблем, і комплексу природоохоронних заходів, орієнтованих на їх вирішення.

З екологічних позицій будь-який регіон можна розглядати як відносно відокремлену територіальну еколого-економічну систему, що характеризується специфікою як природно-кліматичних, так і соціально-економічних умов. Облік подібної специфіки необхідний під час вироблення першочергових напрямів регіональної екологічної політики, в основі якої повинна лежати природоохоронна стратегія, націлена на розроблення і здійснення заходів, спрямованих на збереження й поліпшення стану навколишнього середовища та здоров'я людей у довгостроковій перспективі.

Загострення екологічних проблем підвищує вимоги до регіоналізації екологічної політики України, впорядкування та управління природокористуванням у довгостроковій перспективі. У зв'язку із цим стає актуальною необхідність вироблення ефективної стратегії природоохоронної діяльності в регіоні. Екологічні наслідки будь-якої господарської діяльності виникають і проявляються в першу чергу на конкретній території. Актуальність регіональних екологічних проблем зумовлена не тільки насущністю пошуку шляхів ефективного вирішення проблем раціоналізації природокористування, а й переважно регіональним характером антропогенного впливу на процеси відтворення природних ресурсів і стан навколишнього середовища. Антропогенний вплив на навколишнє середовище в регіоні носить, як правило, комплексний характер, який визначається, передусім, виробничою та технологічною структурою господарства кожного окремого регіону, характером розміщення виробничих об'єктів та населених пунктів у межах даної території, рівнем концентрації виробництва на окремих підприємствах і в окремих регіонах, а також іншими соціально-економічними чинниками. Поряд із цим у зоні негативного впливу виробництва і населення виявляються всі компоненти навколишнього середовища, що піддаються впливу не тільки кожного конкретного джерела окремо, а й їх сукупного впливу, який може виявитися набагато небезпечнішим і більш руйнівним, аніж вихідні. Формування екологічної ситуації в регіоні багато в чому залежить і від характеру його природно-кліматичних умов, що визначають адаптаційний механізм навколишнього середовища, його здатність до самовідтворення і підтримання екологічної рівноваги.

Існує тісний взаємозв'язок між виробленням стратегії природоохоронної діяльності та режимом економічної і соціальної активності в регіоні. В екологічному блоці нами виділяються три

основних етапи досліджень: аналіз сучасного стану навколишнього природного середовища в регіоні; прогноз можливих змін у стані навколишнього середовища та ризику виникнення екологічного неблагополуччя; оцінка наслідків впливу антропогенної діяльності на навколишнє середовище і вироблення пропозицій щодо природоохоронних заходів.

Прогноз можливих змін у стані навколишнього середовища та ризику виникнення екологічного неблагополуччя передбачає розроблення природоохоронної стратегії і встановлення необхідної системи природоохоронних заходів.

Сталий соціально-економічний розвиток, висока якість життя і здоров'я населення можливі лише за умови забезпечення екологічної безпеки території та збереження природних систем. Основою для цього є проведення єдиної екологічної політики на території регіону, координація діяльності підприємств, установ і організацій у галузі охорони навколишнього середовища з урахуванням довгострокових завдань економічного розвитку. Одним із найважливіших інструментів управління екологічною сферою регіону та прогнозування її стану є стратегічне планування. Процес стратегічного планування забезпечує базу для управління регіоном як у цілому, так і його окремими сферами, включаючи, зокрема, екологічну.

Екологічна політика в регіоні багато в чому залежить від того, наскільки адекватно під час її здійснення враховуються чинники, що впливають на формування екологічної ситуації. Аналіз подібних чинників у взаємозв'язку з можливостями органів управління охороною навколишнього середовища дає змогу виявити найбільш істотні на конкретний період часу екологічні проблеми і запропонувати шляхи їх вирішення. При цьому важливо чітко представляти, чи піддаються критичні чинники контролю з боку природоохоронних структур, чи є вони внутрішніми чи зовнішніми, чи потрапляють у сферу регулювання природоохоронних органів регіону або це зовнішні умови, на які вони впливати не в змозі.

Розглянемо основні кроки розроблення стратегії охорони навколишнього середовища в регіоні, включаючи: формулювання стратегічних цілей, завдань і пріоритетів у сфері охорони навколишнього середовища в регіоні; обґрунтування необхідності вирішення проблеми в рамках програмно-цільового підходу; можливі варіанти вирішення проблеми. Виконаний нами комплексний аналіз екологічної обстановки в регіоні дає змогу сформулювати екологічні цілі й завдання в галузі формування сприятливої екологічної ситуації, а також визначити стратегічні напрями природоохоронної діяльності.

Основні напрями формування механізму реалізації регіональних програм охорони навколишнього середовища як на національному, так і регіональному рівні повинні, на нашу думку, передбачати такі заходи:

– розвиток економічного механізму стимулювання раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, стимулювання та підтримка екологічно відповідального бізнесу; відновлення економічних регуляторів в екологічній сфері, насамперед урегулювання та вдосконалення системи екологічних платежів, введення рентних платежів за користування природними ресурсами;

– посилення природоохоронних органів, розширення можливостей і повноважень регіональної влади та органів місцевого самоврядування в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів; оптимізація системи управління якістю охорони навколишнього середовища, спрямована, насамперед, на мінімізацію забруднення повітряного і водного басейнів;

– збільшення витрат на охорону навколишнього середовища з усіх можливих джерел фінансування (насамперед, за рахунок власних коштів підприємств та організацій);

– урегулювання та вдосконалення системи екологічних платежів;

– удосконалення нормативно-правової бази, формування нормативно-правового поля, адекватного складній економічній та екологічній ситуації в Україні;

– заходи з відновлення обов'язковості державної екологічної експертизи проектів нового будівництва як фактично єдиного легітимного інструменту для підприємств демонстрації суспільству своєї екологічної спроможності;

– запобігання руйнуванню системи екологічного контролю та екологічного моніторингу, формування системи інформування населення про стан навколишнього середовища;

– розвиток системи особливо охоронюваних природних територій;

– екологічне виховання та освіта населення, підвищення рівня екологічної свідомості та екологічної культури як основи екологічного благополуччя України.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Одним із найважливіших інструментів управління екологічною сферою регіону та прогнозування її стану є стратегічне планування. Процес стратегічного планування забезпечує базу для управління регіоном як у цілому, так і його окремими сферами, включаючи екологічну. Загострення екологічних проблем підвищує вимоги до регіоналізації екологічної політики, упорядкування та управління природокористуванням в довгостроковій перспективі. У зв'язку із цим стає актуальною необхідність розроблення ефективної стратегії природоохоронної діяльності в регіоні.

Запропоновано основні методологічні та методичні основи формування стратегії охорони навколишнього середовища в регіоні, включаючи визначення екологічної місії регіону та його екологічного образу майбутнього, постановку

пріоритетних цілей і завдань та вибір шляхів їх вирішення, деталізацію завдань у конкретних проектах і програмах, вироблення механізму їх реалізації, аналіз та оцінку результатів і наслідків реалізації програм. Обґрунтовано вибір регіональних програм як одного з найбільш ефективних засобів вирішення економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку регіону та виявлено місце екологічної підсистеми в структурі програм соціально-економічного розвитку території. Такі програми будуються на підставі використання програмно-цільового підходу, який дає змогу комплексно охопити основні проблеми розвитку територіально-виробничої системи, реалізовувати ідеї сталого розвитку регіону, згідно з якими передбачається економічний і соціальний розвиток регіону, збалансовані з можливостями навколишнього середовища, і включає як обов'язкову умову забезпечення екологічної безпеки розвитку відповідної території.

Виявлено коло проблем, пов'язаних із реалізацією регіональних екологічних програм. Обґрунтовано вибір стратегічних напрямів природоохоронної діяльності в регіоні, що забезпечують формування реальної тенденції поступового поліпшення екологічної обстановки. Обґрунтовано рекомендації щодо вдосконалення механізму управління регіональною еколого-економічною системою. Проаналізовано умови реалізації природоохоронної стратегії в регіоні, включаючи проблеми створення економічного інструментарію стимулювання природоохоронних заходів, сформоване правове забезпечення екологічної політики, особливості фінансування природоохоронної діяльності в Україні та інноваційні аспекти екологічної безпеки розвитку національної економіки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Беззубко Б.І. Оцінка розвитку стратегічного планування міст в Україні. *Економічний вісник КПІ*. 2013. № 32. URL : http://economy.kpi.ua/uk/node/449 (дата звернення: 11.08.2019).

2. Пакуліна А.А., Пакулін С.Л. Управління сталим розвитком сучасного підприємства. *Traektoriâ Nauki*. 2016. № 3(8). URL : http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/50 (дата звернення: 11.08.2019).

3. Шутяк С. Стратегічна екологічна оцінка: можливості для громадськості. Львів : Манускрипт. 2017. 28 с.

4. Sustainable development of the economic base of cities in modern conditions / I.S. Feklistova et al. Proceedings of the *Scientific achievements of Europe* : IX International scientific conference (United Kingdom, Edinburgh, Mar 9, 2019). London : SI Universum, 2019. P. 23–32.

5. Sustainable development of the regional social complex / I.S. Feklistova et al. *Universum View 12* : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 5 січня 2019 р. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2019. С. 115–125.

6. Pakulin S.L., Feklistova I.S., A.A. Pakulina, H.S. Resource support of sustainable socio-economic regional development. Proceedings of the *Theoretical achievements for practice :* XXVIII International scientific conference, USA, Morrisville, Sept 22, 2018. Morrisville : Lulu Press, 2018. P. 29–35.

7. Strengthening public-private partnership as a factor of sustainable regional development / S.L. Pakulin et al. *Universum View 12* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 5 січня 2019 р. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2019. С. 33–37.

8. Strengthening public-private partnership as a factor of sustainable regional development / S.L. Pakulin et al. *Universum View 13* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Рівне, 19 січня 2019 р. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2019. С. 11–17.

9. Tsypkin Y.A., Pakulin S.L., Feklistova I.S. The implementation of the strategy of sustainable development of the social sphere. *Proceedings of the Innovations in modern world* : VII International scientific conference, United Kingdom, London, June 1, 2018. London : SI Universum, 2018. P. 18–24.

REFERENCES:

1. Bezzubko B.I. (2013) Otsinka rozvytku stratehichnoho planuvannia mist v Ukraini [Assessment of the development of strategic planning of cities in Ukraine]. *Economic Bulletin of the KPI*, 2013, no. 32. Available at: http://economy.kpi.ua/uk/node/449 (accessed 11 August 2019).

2. Pakulina A.A., Pakulin S.L. (2016) Upravlinnia stalym rozvytkom suchasnoho pidpryiemstva [Management of sustainable development of a modern enterprise]. *Traektoriâ Nauki* [Path of Science] (electronic journal), no. 3(8). Available at: http://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/50 (accessed 11 August 2019).

3. Shutiak S. (2017) *Stratehichna ekolohichna otsinka: mozhlyvosti dlia hromadskosti* [Strategic environmental assessment: opportunities for the public]. Lviv: Manuscript. (in Ukrainian)

4. Feklistova I.S., Pakulin S.L., Pakulina A.A., Pakulina, H.S. (2019) Sustainable development of the economic base of cities in modern conditions. Proceedings of the *Scientific achievements of Europe*: *IX International scientific conference (United Kingdom, Edinburgh, Mar 9, 2019),* London: SI Universum, pp. 23–32.

5. Feklistova I.S., Pakulin S.L., 5. Pakulina A.A., Pakulina, H.S. (2019) Improvement of public-private partnership as a factor of sustainable development of territories. Proceedings of the *Universum View 12: international scientific-practical conference (Ukraine, Lviv, January 5, 2019)*, Vinnitsa: LLC «Nylan-LTD», pp. 115–125.

6. Pakulin S.L., Feklistova I.S., A.A. Pakulina, H.S. (2018) Resource support of sustainable socio-economic regional development. Proceedings of the *Theoretical achievements for practice: XXVIII International scientific conference (USA, Morrisville, Sept 22, 2018),* Morrisville: Lulu Press., pp. 29–35.

7. Pakulin S.L., Feklistova I.S., Pakulina A.A., Pakulina, H.S. (2019) Strengthening public-private partnership as a factor of sustainable regional development. Proceedings of the *Universum View 12: international scientific-practical conference (Ukraine, Lviv, January 5, 2019)*, Vinnitsa: LLC «Nylan-LTD», pp. 33–37.

8. Pakulin S.L., Feklistova I.S., Pakulina A.A., Pakulina, H.S. (2019) Sustainable development of the regional social complex. Proceedings of the *Universum View 13: international scientific-practical conference (Ukraine, Rivne, January 19, 2019)*, Vinnitsa: LLC «Nylan-LTD», pp. 11–17.

9. Tsypkin Y.A., Pakulin S.L., Feklistova I.S. (2018) The implementation of the strategy of sustainable development of the social sphere. Proceedings of the *Innovations in modern world*": *VII International scientific conference (United Kingdom, London, June 1, 2018),* London: SI Universum, pp. 18–24.

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 330.837:331.5

GOALS AND OBJECTIVES OF MODERN LABOUR MARKET INSTITUTIONS

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ІНСТИТУТІВ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Martynova Liliia
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

Yurchyk Iryna
Ph.D. in Economics,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

Мартинова Л.Б.
доктор економічних наук, доцент,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Юрчик І.Б.
кандидат економічних наук,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

The institutional structure of the labour market and the contradictory role of the state prevailing in the economy and particularly in the labour sphere identified the need to consider the institutional functioning of the labour market in Ukraine. The article deals with the institutional environment as a system of constraints that determine the development of adaptive mechanisms of the labour market, the formation and functioning of labour market institutions. The basic functions performed by labour market institutions are examined; the role of informal elements of the institutional support of the labour market is determined. It is proved that improving the efficiency of regulatory measures of promoting employment is mostly achieved through the creation of new and improvement of existing labour market institutions. Ways are proposed to accelerate the processes of formation of institutions regulating the labour market, aimed at achieving full and productive employment, increasing the competitiveness of the national workforce in the global labour market.

Key words: *labour market, employment, labour force, labour market institutions, institutional support.*

Інституційна структура ринку праці та суперечлива роль держави, що склалася в економіці та зокрема в трудовій сфері, визначили необхідність розглянути інституційне забезпечення функціонування ринку праці в Україні. Ефективність національного ринку праці у значній мірі залежить від належного рівня розвитку його інституційного забезпечення, яке сприяло б гармонійному функціонуванню всіх його елементів. У зв'язку з цим, актуалізується потреба наукового вивчення та творчого осмислення теоретичних підходів і практики інституційного забезпечення ефективного функціонування ринку праці як ключового вектору його розвитку з урахуванням впливу інтеграційних процесів. Від того, наскільки ефективно діятимуть інституції та інститути національного ринку праці, у підсумку залежатиме наявність чи відсутність економічних та соціальних втрат, використання чи недовикористання робочої сили на кожному окремо взятому робочому місці, підприємстві, в регіоні та країні в цілому. В статті розглядається питання інституційного середовища як системи обмежень, що визначають розвиток пристосувальних механізмів ринку

праці, формування та функціонування інститутів ринку праці, їх цілі та завдання. Розглянуто основні функції, що виконують інститути ринку праці, визначено роль неформальних елементів інституціональної підтримки ринку праці. Доведено, що підвищення ефективності регулюючих заходів сприяння зайнятості населення значною мірою досягається завдяки створенню нових і вдосконаленню існуючих інститутів ринку праці. Адже система гармонійно взаємодіючих інститутів та інституцій, з якісно новими цілями їх буття, масштабами діяльності та функціональним змістом, має бути направлена на: сприяння забезпечення зростання результативності економічної політики завдяки оптимізації їх організаційної структури та забезпечення, консолідацію стимулів активізації всіх суб'єктів ринку праці в напрямках збільшення продуктивної зайнятості, зниження витрат, як пошукачів роботи, так і роботодавців щодо найму якісної робочої сили, зростання добробуту населення. Запропоновано шляхи прискорення процесів формування інститутів, що регулюють ринок праці, спрямованих на досягнення повної та продуктивної зайнятості, підвищення конкурентоспроможності національної робочої сили на глобалізованому ринку праці.

Ключові слова: *ринок праці, зайнятість, робоча сила, інститути ринку праці, інституційне забезпечення.*

Институциональная структура рынка труда и противоречивая роль государства, преобладающего в экономике и особенно в сфере труда, вызвали необходимость рассмотрения институционального функционирования рынка труда в Украине. В статье рассматривается вопрос институциональной среды как системы ограничений, определяющих развитие приспособительных механизмов рынка труда, формирования и функционирования институтов рынка труда, их цели и задачи. Рассмотрены основные функции, которые выполняют институты рынка труда, определена роль неформальных элементов институциональной поддержки рынка труда. Повышение эффективности регулирующих мер содействия занятости населения в значительной степени достигается благодаря созданию новых и совершенствованию существующих институтов рынка труда. Поскольку, система гармонично взаимодействующих институтов и институций, с качественно новыми целями их бытия, масштабами деятельности и функциональным содержанием, должна быть направлена на: содействие обеспечению роста результативности экономической политики благодаря оптимизации их организационной структуры и обеспечения консолидации стимулов активизации всех субъектов рынка труда в направлениях увеличения продуктивной занятости, снижение расходов, как соискателей работы, так и работодателей по найму качественной рабочей силы, рост благосостояния населения. Предложены пути ускорения процессов формирования институтов, регулирующих рынок труда, направленных на достижение полной и продуктивной занятости, повышения конкурентоспособности национальной рабочей силы на глобальном рынке труда.

Ключевые слова: *рынок труда, занятость, рабочая сила, институты рынка труда, институциональное обеспечение.*

Introduction

The development of the national economy is largely determined by the functioning of the labour market and the features of labour resources. The labour market is characterized by relationships that develop in the course of offerings, recruitment and evaluation of labour reflect the balance of interests between employers, employees, government [1].

The main feature of the market economy is the availability of a free labour market, whereby everyone has the opportunity to offer his labour power to dispose of it on your own. However, it does not mean that within a market economy there is no need for government regulation, the impact on labour potential reproduction, the movement of labour.

Institutional change is usually due to non-existing norms and rules of conduct of socio-economic agents to the existing conditions of their life. There is a conflict between the current and desired "game rules" that determine the main factors of institutional change. Institutional changes are the result of the transformation of the views of socio-economic agents within the major categories of social and economic relations. The general scheme of institutional changes is as follows:

changes in knowledge level lead to the emergence of new technologies;

new technologies affect the prices of resources;

new price level encourages owners of potentially increasing in cost resources to the transformation of their property rights;

the new price level contributes to the rules that maximize the value of the use of such rights;

at the same time, nonzero transaction costs at the political market disturb the implementation of all useful for value creation potential for institutional change. It is clear that these institutional changes cannot take place without the participation of relevant institutions, the leading among which is the state.

Macroeconomic labour market often does not reach the goal, in particular, because the labour market is influenced by not only economic factors but also by political, social, historical, cultural, and psychological factors. In addition, the macroeconomic control measures of the labour market do not give the expected result because of their disagreement with themselves, as well as the main directions of the state social and economic policy. Improved regulatory measures of promoting employment had largely achieved through the creation of new and improvement of existing labour market institutions.

The institutions of labour market regulation

Overall, institutions that regulate the labour market include:

- Organizations that form the conditions and limitations behaviour of individuals;
- Legislation on the economic activity of economic entities;
- Moral norms, habits, traditions that influence the behaviour of people within the labour market;
- Informational support of the labour market, especially with regard to the availability of vacancies and jobseekers, their quantitative and qualitative characteristics.

Therefore, such institutions are: public employment services, trade unions and employers' organizations; staffing services companies, personnel and private labour brokers agencies; procedure of collective agreements and contracts, the procedure for settling labour disputes and labour conflicts; institutions of vocational education, mass communication, vocational training centres and vocational guidance and others [2].

The goals of labour market institutions

The main objectives of labour market institutions are:

- providing the desired orientation and aspect of partial use of economic methods and legal measures that promote the creation and preservation of current jobs, ensuring an active public policy of employment;
- target-oriented combination of general (primarily investment, monetary, foreign, fiscal, and budgetary) policy on employment policy, ensuring the coordination and effectiveness of relevant measures;
- formation of the system of legal norms and rules regarding the behaviour of the labour market, their interaction, penalties for violations;
- informational support of the labour market, contributing to professional self-determination of citizens and their selection of suitable work, to the employers – the needed workers, and to the government – making informed management decisions;
- integration of all components of the labour market within the whole system, coordination of interaction, ensuring optimal organizational structures of the labour market and their effectiveness.

Functions of labour market institutions

Summarizing, we can identify the following six major groups of functions performed by labour market institutions:

1) provide the necessary direction and coordination or harmonization of economic and legal methods of regulation, giving active nature to employment policy;

2) organizational interacting of all components of labour market regulation in order to ensure its integrity and proper orientation;

3) promoting the specific means of formation within a population, its individual categories and groups incentives to productive socially meaningful employment, high professional activity and mobility and competitiveness in the labour market;

4) helping the citizens in finding and selecting suitable work, employment for the available jobs, and employers – in selecting appropriate staff;

5) overcoming the "lack of market transparency" and the imperfection of information for employers and employees, society as a whole by creating (especially within the public employment service) modern information systems that are characterized by efficiency, relevance, accessibility and reliability of data interactive use, low cost;

6) analysing processes and phenomena in the labour market forecasting of various aspects of employment, sending (broadcasting) of "signals" to the persons of wage labour, employers, government agencies, the whole society, informing them about the status, trends and phenomena that occur and can occur in employment based on global challenges and possible internal threats.

The main elements of institutional subsystems of the labour market

These features define the following main components (elements) of institutional subsystems of the labour market:

- legal, organizational, and economic measures that guarantee and ensure the citizens' right to work and employment, promote their employment, primarily categories and populations with low competitiveness: disabled, youth, women;
- the motivation of people, especially youth, to productive employment, fair and hard work in the legal sector;
- rules and procedures for hiring and firing, guaranteeing employment;
- traditions and norms that are involved in social dialogue within the labour market, improving its content and procedures;
- vocational guidance that helps a person to make a decision in a variety of professions, deliberately make their career choices;
- forecasting the labour market that facilitates the current and future employees to study the profession and specialty needed in the labour market, as well as knowledge, abilities, skills that will ensure their competitiveness, high variability and adaptability to labour market requirements;
- financial support to the unemployed people, creating opportunities for a thorough search of suitable employment;
- informational systems and technologies aimed at ensuring the labour market, the whole society about the state and prospects of employment in the labour market workers, vocational schools, etc.;
- the state system of labour mediation, including the civil service employment, technologies promoting employment and increasing participation rate in the labour market.

Recently it had much done to the institutional arrangement of the labour market in Ukraine. Basically, it is formed the employment law, established the infrastructure to promote

employment; there are systems of labour mediation, vocational guidance and vocational training for the unemployed and the system of material support of unemployed in search for work. Fundamentally, an important step in this direction is the introduction of the state social insurance against unemployment, the transfer of administrative functions (to manage the financial system of promoting employment and social protection) from the state to the social dialogue – trade unions, employers' organizations, representatives of the government.

However, the task of institutional rebuilding of Ukraine's labour market is still far from being solved, as evidenced by many facts. The result of imperfections in labour market institutions was the unprecedented scale of unregulated employment, long forced vacation at the initiative of the administration, months of non-payment of salaries and so on. The attempts of the government to counteract these negative phenomena by creating institutions in the form of regulations, relevant agencies (inspection bodies in the work of departments and divisions of law enforcement and tax authorities, local authorities), as experience has shown, have not given the desired effect. The population of Ukraine didn't support such forms of employment, as self-employment, creation of cooperatives, home work, part-time at the initiative of workers that were expected to be spread at the beginning of economic reforms by the government [3; 4].

Thus, the practice needs dictate the necessity to improve and sometimes to change radically the institutions, the formation mechanisms and incentives aimed at achieving full and productive employment, improving the competitiveness of national labour in a globalized labour market.

In addition, special attention should be paid to the role of informal elements of institutional support of the market – the customs, traditions, moral and ethical standards that largely determine the behaviour of employees and employers. All these elements' disparity to modern conditions crucially affects the poor activity of some unemployed people to find work, their unwillingness to act in accordance with the real situation on the labour market requirements of employers to the labour force. Social, moral, and psychological factors and other components of the informal institutions have essential means of correcting the macroeconomic impact of the state to the labour market.

Institutional support for informal labour market components is more complex than the development and application of formal elements. Therefore, an urgent task of the state, its local authorities, the media, and educational institutions is to influence beliefs, attitudes, values of the citizens that are active in the formation of the population, especially young people, a strong motivation for fair work and legal business [5].

Conclusions

Thus, it is necessary to create an institutional system of targeted, permanent, and long-term effects on people, their self-esteem and awareness. This is an unresolved problem for schools, vocational and higher educational institutions, armed forces, employment centres, companies and enterprises. These institutional components, complementing each other on a set of criteria of values and interests, are to form in youth, employees, unemployed people, and all citizens a responsible attitude to work, which is a source of material wealth, social recognition, and authority of the individual. Therefore, the state should provide institutional changes dynamically but with the creation of an adaptive mechanism aimed at forming the readiness for the transformation of public enterprises, institutions, and other organizations. This adjustment mechanism should guide the actions of the labour market so that they move in the process of achieving its goals towards universally recognized and supported by social ideals and goals – in line with the development of human and social capital, providing a highly competitive economy, productive employment.

REFERENCES:

1. Babych, R. M. (2012). Modern labour market in the economic system. *BUSINESSINFORM*, Issue No. 10, p. 160–164.

2. Hrynkevych, P. P. (2014). Transformational changes in the national labour market under conditions of European integration, *BUSINESSINFORM*, Issue No. 10, p. 202.

3. Marshavin, Iu. M. (2011). Labour market regulation Ukraine: theory and practice systematic approach: Monograph / YM Marshavin. – K, 2011, p. 396.

4. Petrenko, K. V. (2013). Labour market: problems and prospects of development of depressive territories, *BUSINESSINFORM*, Issue No. 5, p. 211-216.

5. Zinoviev, F. V., Vikhort Iu. (2009). Institutional framework for regulation of the intellectual market in Ukraine. *Derzhava ta Rehiony.* Issue No. 3, p. 63–67.

6. Yemelianeko, L. M., Lysyk N. P. (2014). Systemic flaws of the national labour market regulating under conditions of macroeconomic instability. Labour Relations: Theory and Practice: scientific research journal / Ministry of education and science of Ukraine, Vadim Hetman Memorial National University of Trade and Economics, Kyiv, Ukraine, Institute of social and labour relations; [Chairman of Editorial Board- A. M. Kolot]. – Kyiv: KNEU, Issue No. 2(8), p. 241-250.

УДК 336.77:332.2:63

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ

PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE MORTGAGE LENDING OF THE AGRARIAN SPHERE

Мельник Л.В.
кандидат економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансів і економіки природокористування,
Національний університет водного господарства та природокористування

Melnyk Leonid
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Professor Department of Finance and Economics of Environmental Management,
National University of Water Management and Environmental Engineering

Визначено сутність фінансового потенціалу іпотечного кредитування сільськогосподарських виробників та джерела його формування. Проведено оцінку фінансових резервів банківської сфери України. Проаналізовано динаміку співвідношення кредитів та депозитів у цілому та їх довгострокового складника. Досліджено досвід розвинених країн щодо оптимального співвідношення кредитних та депозитних коштів. Визначено чинники, що призвели до розбалансування фінансово-кредитної сфери країни. Окреслено тенденції співвідношення рівня рентабельності аграрних підприємств та відсоткових ставок за кредитами сільському господарству. Проведено ідентифікацію періодів, що ілюструють характер інвестування в аграрну сферу. Проаналізовано структуру та динаміку валових заощаджень суб'єктів господарювання. Наголошено на пріоритетності іпотечного кредитування для фінансування аграрних підприємств.

Ключові слова: *іпотечне кредитування, фінансова підтримка, фінансовий потенціал, аграрна сфера, ресурсний потенціал.*

Определены сущность финансового потенциала ипотечного кредитования сельскохозяйственных производителей и источники его формирования. Проведена оценка финансовых резервов банковской сферы Украины. Проанализирована динамика соотношения кредитов и депозитов в целом, а также их долгосрочной составляющей. Исследован опыт развитых стран относительно оптимального соотношения кредитных и депозитных средств. Названы факторы, приведшие к разбалансировке финансово-кредитной сферы страны. Определены тенденции соотношения уровня рентабельности аграрных предприятий и процентных ставок по кредитам сельскому хозяйству. Проведена идентификация периодов, иллюстрирующая характер инвестирования в аграрную сферу. Проанализированы структура и динамика валовых сбережений субъектов хозяйствования. Сделаны выводы о приоритетности ипотечного кредитования для финансирования аграрных предприятий.

Ключевые слова: *ипотечное кредитование, финансовая поддержка, финансовый потенциал, аграрная сфера, ресурсный потенциал.*

Insufficiency of own and poor access to external sources of financial support for the activities of economic entities in the agricultural sector necessitates the search for additional resources to activate this important sector of the economy. At the same time, the problems of forming the resource potential of mortgage lending to agricultural production are poorly understood today. The purpose of this study is to evaluate and analyze the prerequisites for forming the financial potential of the agricultural mortgage lending industry. The paper defines the essence of the financial potential of the mortgage lending to the agricultural sector and the sources of its formation: savings of the population placed on long-term deposits; free funds of enterprises that are in bank accounts; funds allocated from

the state and local budgets for financing agriculture; funds of investment funds directed to the banking sector through the secondary mortgage market. The financial reserves of the banking sector of Ukraine have been evaluated. The dynamics of the ratio between loans and deposits as a whole and their long-term component have been analyzed. The experience of developed countries on the optimal ratio of credit and deposit funds has been investigated. The factors that led to the imbalance of the country's financial and credit sphere were identified: the economic and political crisis of 2013-2014, hostilities in the east of the country, destabilization of the foreign economic situation, devaluation of the national currency, increasing social tensions. The trends of the ratio between the level of profitability of agricultural enterprises and interest rates on loans to agriculture have been outlined. The identification of periods illustrating the nature of investing in the agricultural sector has been carried out. Emphasis is placed on the role of mortgage bonds as the primary stock of the mortgage lending process. The structure and dynamics of the gross savings of economic entities have been analyzed. The peculiarities of structural distribution of consumer commitment of banking products in the regional section are determined. It is emphasized that banks are unable to accumulate sufficient level of stable long-term loan capital for investment financing of the economy.

Key words: *mortgage lending, financial support, financial potential, agrarian sphere, resource potential.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Аграрний сектор економіки є одним із системоутворюючих елементів національної економіки України, що створює підвалини формування і збереження суверенності нашої держави, соціально-економічного розвитку сільських територій та пов'язаних галузей економіки. Разом із тим, згідно з інформацією Державної служби статистики України про очікування сільськогосподарських підприємств щодо перспектив розвитку їхньої ділової активності у 2015–2018 рр., серед усіх чинників стримування сільськогосподарської діяльності перше місце посідають фінансові обмеження – у середньому 35% від усіх обмежуючих чинників за досліджуваний період [1]. Це свідчить про недостатність наявних власних та незадовільний доступ до зовнішніх джерел фінансового забезпечення діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері та зумовлює необхідність пошуку додаткових ресурсів для активізації цієї важливої галузі національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Удосконаленню теоретико-методичних основ побудови ефективного механізму іпотечного кредитування аграрної сфери присвячено праці таких економістів, як: В. Алексійчук, І. Базилевич, О. Гривківська, О. Ґудзь, М. Дем'яненко, І. Лютий, Б. Пасхавер, Н. Погорєльцева, П. Саблук та багатьох інших. Однак проведений моніторинг літературних джерел свідчить про те, що в економічній науці сьогодні недостатньо вивченими є проблеми формування ресурсного потенціалу іпотечного кредитування сільськогосподарського виробництва.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою статті є оцінка та аналіз передумов формування фінансового потенціалу іпотечного кредитування аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загалом фінансовий потенціал професор К.В. Васьківська визначає як процес акумулювання, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів через систему банківських, страхових, інвестиційних інституцій за допомогою фінансово-кредитного інструментарію та в межах законодавчого поля держави з метою активізації і стимулювання підприємницьких можливостей суб'єктів господарювання [2, с. 84].

Під фінансовим потенціалом іпотечного кредитування ми розуміємо можливості залучення в систему іпотечного кредитування сільськогосподарських виробників тимчасово вільних грошових коштів і механізми їх трансформації в іпотеку.

До джерел формування фінансового потенціалу системи іпотечного кредитування належать:

– заощадження населення, розміщені на довгострокових депозитах;

– вільні кошти підприємств, що перебувають на рахунках у банках;

– кошти, виділені з державного та місцевих бюджетів на реалізацію державних і регіональних програм підтримки і фінансування сільського господарства;

– кошти інвестиційних фондів, спрямовані в банківську сферу через вторинний іпотечний ринок [3, с. 95].

Аналітичні дані щодо стану та динаміки фінансових резервів України за досліджуваний період представлено в табл. 1.

За останні п'ять років в України спостерігалися стрибкоподібні коливання курсу гривні до іноземних валют та відповідні зміни у сукупних активах банків, спричинені значною питомою вагою валютних активів (близько 40%); відбувалося банкрутство та націоналізація банків (із початку 2014 р. тимчасову адміністрацію було запроваджено у 87 банківських установах), що мало суттєвий вплив на стійкість вітчизняної фінансової системи.

За статистичними даними, банківською системою у 2013 р. було залучено 637 млрд грн, у 2017 р. – 839 млрд грн, у ці ж роки загальний обсяг наданих кредитів суб'єктам господарювання різних форм власності та населенню становив відповідно 885 та 1004 млрд грн.

Таблиця 1

Оцінка фінансових резервів банківської сфери України у 2013–2017 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017
Обсяг кредитів, наданих банками України, млн грн	885 432	990 056	962 664	985 447	1 004 114
Обсяг депозитів, залучених банками України, млн грн	637 111	636 859	676 343	755 236	839 071
Співвідношення кредитів до депозитів банківської системи, %	138,98	155,46	142,33	130,48	119,67
Обсяг довгострокових кредитів, наданих банками України, млн грн	471 443	593 406	534 085	640 566	603 230
Обсяг довгострокових депозитів, залучених банками України, млн грн	266 604	206 913	135 254	154 084	183 261
Співвідношення довгострокових кредитів до довгострокових депозитів банківської системи, %	176,83	286,79	394,88	415,73	329,16
Валові заощадження, млн грн	152 610	183 587	352 968	483 445	530 500
Середньозважена річна ставка за іпотечними кредитами по сільському господарству, %	14,9	20,3	19,7	17,7	15,6
Середньозважена річна ставка за депозитами, %	9,5	10,5	11,6	10,4	8,3
Обсяг іпотечних кредитів, млн грн	166 978	194 152	162 055	205 944	151 975
Обсяг емісії іпотечних облігацій, млн грн	200	250	390	200	150
Рівень рентабельності аграрних підприємств, %	8,3	9,3	30,4	25,6	18,7

Джерело: складено автором за даними [1; 4]

Для оцінки поточного стану банківської системи показовою є динаміка співвідношення кредитів та депозитів, так званого показника LDR (loan-to-deposit ratio). Зазвичай до макропруденційного інструментарію не включається даний показник, замість нього застосовують співвідношення обсягів кредиту та вартості застави LTV (loan-to-value ratio) і співвідношення суми заборгованості та доходу DTI (debt-to-income ratio). Проте співвідношення кредитів та депозитів дає змогу оцінити ступінь забезпеченості кредитних ресурсів коштами, залученими за депозитними програмами банків. У 2013–2017 рр. рівень співвідношення кредитів та депозитів банківської системи України коливався в межах 120–156%. На рис. 1 видно, що найменший розрив між обсягами наданих позик та коштів на депозитах спостерігався у 2017 р., найбільший – у 2014 р.

Оптимальне співвідношення кредитних та депозитних коштів – 100%, що є свідченням збалансованого стану фінансово-кредитної системи держави, проте у різних країнах світу існують власні підходи до визначення оптимального рівня LDR. Так, у більшості країн Єврозони показник співвідношення кредитних коштів до депозитів протягом останніх 10 років перевищував 100%: у Фінляндії LDR незначно коливався навколо позначки 160%, в Ірландії цей показник зменшився з 202% у 2009 р. до 112% на кінець 2017 р., в Італії за 2008–2017 рр. співвідношення скоротилося з на 57 в. п. – зі 167% до 110%, у Греції за відповідний період показник зріс із 80% до 136%. У деяких країнах співвідношення позик до вкладів було меншим за 100%, наприклад у Бельгії за останні 10 років показник знизився з 89% до 70%, у Латвії з моменту входження до Єврозони в 2010 р. до кінця 2017 р. рівень LDR зменшився з позначки 169% до 73%, у Словаччині до 2016 р. дане співвідношення було меншим за 100% і лише у 2017 р. досягнуло рівня 107% [5].

З огляду на досвід розвинутих країн, можна стверджувати, що дисбаланс залучення та розміщення грошових коштів є важливим чинником фінансової дестабілізації банківської системи держави. Співвідношення кредитних та депозитних коштів на рівні 100–110% свідчить про забезпеченість кредитного портфеля банку коштами, залученими за депозитними програмами, тоді як зростання даного показника або його різке зниження нижче оптимального значення характеризує відповідно перегрів або спад економічного становища банківської сфери. Таким чином, економічна та політична криза 2013–2014 рр., військові дії на сході країни, дестабілізація зовнішньоекономічної ситуації, девальвація національної валюти, зростання соціальної напруженості у цілому призвели до розбалансування фінансово-кредитної сфери, у тому числі й до перевищення темпів нарощення кредитів над депозитами.

Водночас якщо ситуацію зі співвідношенням кредитів-депозитів усіх видів та термінів обслуговування протягом 2013–2017 рр. ще можна класифікувати як таку, що прямує до нормалізації та врівноваження, то у сфері довгострокового кредитування за рахунок коштів довготермінових вкладень панує повний дисбаланс протягом усіх п’яти досліджуваних років (рис. 2).

Пікового значення розрив між довгостроковими кредитами та депозитами сягає у 2016 р., коли показник LDR становив 415,7%, тобто протягом 2017 р. було видано у чотири рази більше кредитів зі строком погашення понад п’ять років,

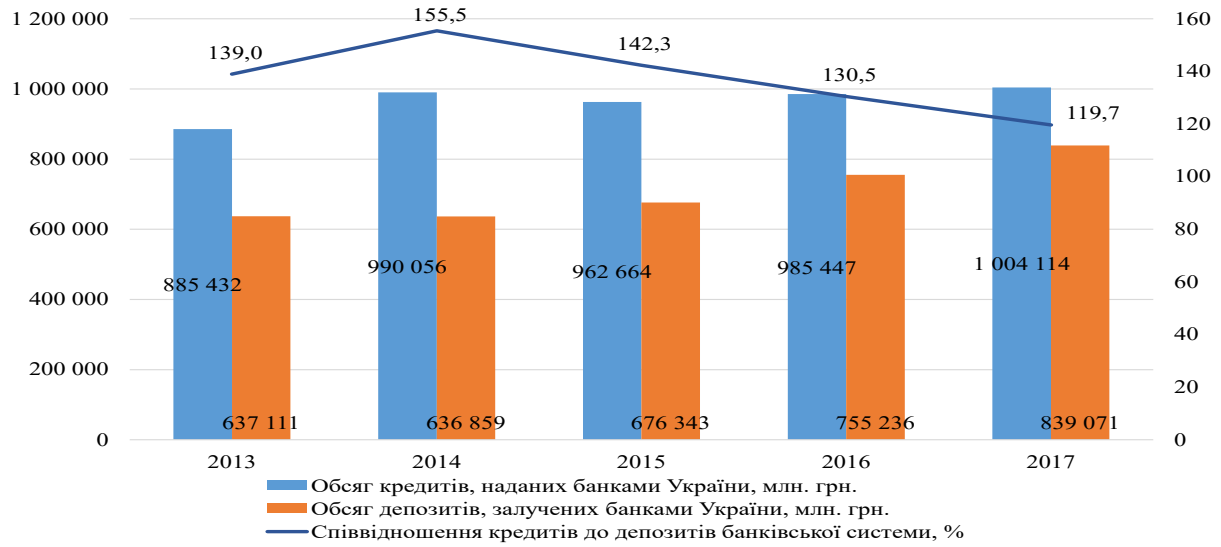

Рис. 1. Динаміка співвідношення кредитів та депозитів в Україні у 2013–2017 рр.

Джерело: складено автором за даними [4]

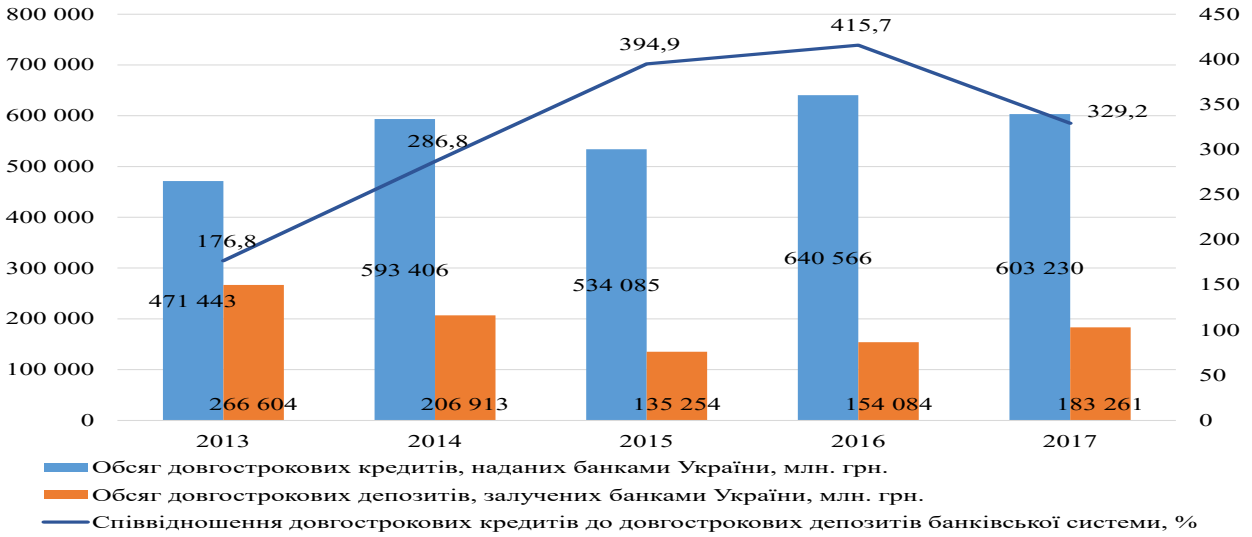

Рис. 2. Динаміка співвідношення довгострокових кредитів та депозитів в Україні у 2013–2017 рр.

Джерело: складено автором за даними [4]

аніж було залучено депозитних коштів із відповідним терміном повернення.

Подібну динаміку можна пов'язати з тим, що в умовах нестабільної суспільно-політичної та економічної ситуації більшість вкладників надають перевагу коротко- та середньостроковим депозитам із меншим відсотком, що дає змогу знизити депозитні ризики.

Поряд із динамікою обсягів наданих кредитів та залучених депозитів доцільно розглянути тенденції змін у співвідношенні рівня рентабельності аграрних підприємств та відсоткових ставок за кредитами та депозитами протягом досліджуваного періоду (рис. 3).

Узагальнюючи та аналізуючи статистичні дані НБУ та Державної служби статистики за 2013–2017 рр., нами було ідентифіковано два періоди, що ілюструють характер інвестування в аграрну промисловість: першому періоду (2013–2014 рр.) відповідає стан, коли річний рівень рентабельності є нижчим за середньозважену річну ставку за депозитами та за кредитами, на цьому етапі суб'єкту господарської діяльності невигідно реінвестувати прибутки у власне підприємство, у такому разі з погляду підприємства перевага надається депозитам; під час другого періоду рівень рентабельності підприємств є вищим за середньозважені річні ставки за банківськими кредитами та депозитами.

На другому етапі для аграрного підприємства відкривається перспектива реінвестування

Рис. 3. Порівняльна динаміка вартості фінансових інструментів та прибутковості підприємств аграрного виробництва у 2013–2017 рр.

Джерело: складено автором за даними [1; 4]

прибутку у власну діяльність, а також можливість залучення іпотечних кредитів як додаткових джерел фінансування господарської діяльності. Переломним моментом стало різке зростання втричі рівня рентабельності підприємств агробізнесу в 2015 р. порівняно з попередніми кризовими роками, здебільшого за рахунок підвищення врожайності та зростання експорту продукції рослинництва, зокрема зернових та олійних культур.

Зауважимо, що до 2015 р. високі відсоткові ставки за іпотечними кредитами, які майже вдвічі перевищували фактичний рівень рентабельності аграрних підприємств, значно стримували розвиток промислового сегмента іпотечного ринку. За умов існування дефіциту покриття прибутком підприємства витрат на оплату позики, отриманої під заставу нерухомого майна, підтримка іпотечного ринку могла бути здійснена із залученням ресурсів державного бюджету для прямої фінансової підтримки відносин іпотечного кредитування через процедуру компенсації для аграрних товаровиробників відсотків за іпотечними кредитами (програма здешевлення кредитів) шляхом виділення дотацій комерційним та іпотечним банкам, а також шляхом субсидування високих для суб'єктів аграрної промисловості відсоткових ставок.

У розвинутих країнах основним фондовим інструментом процесу іпотечного кредитування є іпотечні облігації, які забезпечені заставою іпотечних кредитів. У країнах ЄС за рахунок іпотечних облігацій (covered bonds) фінансується близько 40% заборгованості за іпотечними кредитами, частка іпотечних облігацій у фінансуванні іпотечних кредитів стрімко зростає [4]. Нині в Україні частка фінансового забезпечення позик за рахунок емісії іпотечних облігацій становить у середньому 14%, причому здебільшого така система рефінансування позик стосується кредитування житла. Як бачимо, у вітчизняній системі іпотечного кредитування, з огляду на певні законодавчі обмеження, існує незначна практика використання іпотечних облігацій як джерела фінансування іпотечних позик, що свідчить про наявність потенціалу для зростання і розширення інструментарію з метою забезпечення ефективного функціонування іпотечної системи кредитування аграрної сфери.

Для формування повного уявлення про фінансовий потенціал іпотечного кредитування аграрної сфери необхідно також розглянути структуру та динаміку валових заощаджень суб'єктів господарювання України протягом 2013–2017 рр.

До сукупного показника валових заощаджень включаються заощадження сектору державного управління, заощадження домашніх господарств, заощадження некомерційних організацій, що обслуговують домашні господарства, заощадження фінансових корпорацій, заощадження нефінансових корпорацій. Станом на 1 січня 2018 р. структура заощаджень суб'єктів господарювання мала такий вигляд (рис. 4).

Як видно, найбільшу роль у процесі формування валових заощаджень відіграють нефінансові корпорації, їхня частка становить близько 86%. Серед інших учасників заощаджувального процесу вагома роль відводиться домашнім господарствам (5,32%), решта суб'єктів господарювання в сукупності акумулюють близько 8% від загального обсягу заощаджень.

Загалом процес заощадження та трансформації заощаджених коштів в інші форми грошо-

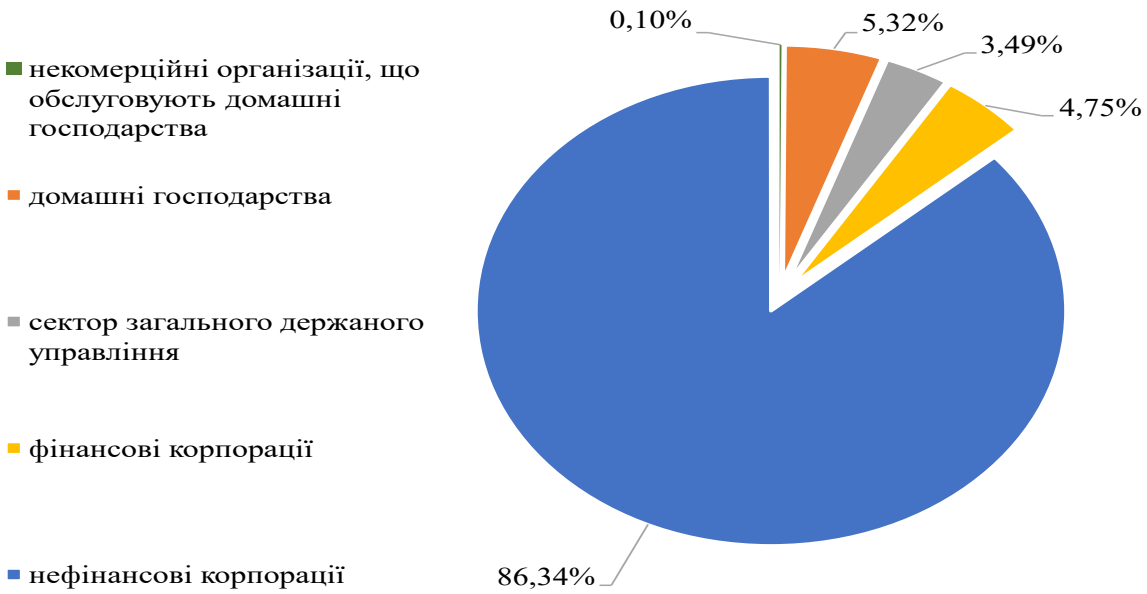

Рис. 4. Структура валових заощаджень в Україні за суб'єктами господарювання на 1.01.2018

Джерело: складено автором за даними [1]

вих фондів відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової та економічної стабільності в період посткризової реабілітації та формуванні основ інвестиційного потенціалу з метою стимулювання зростання вітчизняної економіки шляхом акумулювання та мобілізації значних внутрішніх фінансових ресурсів країни.

Як справедливо зауважує Р.В. Ціщик, сучасний механізм залучення заощаджень населення у процес економічного зростання в Україні характеризується такими особливостями: у той час як господарюючі суб'єкти здійснюють пошук доступних джерел фінансування інвестицій, значна частина заощаджень накопичується у формі національної та іноземної валют. На цьому етапі провідну роль в акумуляції заощаджень населення відіграють банки, ресурсна база яких майже на третину складається з коштів фізичних осіб [6, с. 72].

Значним фактором ідентифікації фінансового потенціалу іпотечного кредитування аграрної сфери у посткризовий період починаючи з 2014 р. є те, що у клієнтському портфелі переважають короткострокові вклади з терміном зберігання до одного року, причому зберігається тенденція до зменшення обсягу строкового ресурсу. Питома вага вкладів на вимогу у національній валюті за п'ять років зросла з 26% у 2013 р. до 49% сукупного портфеля коштів клієнтів у 2017 р. Оскільки зростання клієнтського портфеля відбувається переважно за рахунок вкладів на вимогу, можна говорити про збереження серед населення настроїв недовіри до банківських установ. Загалом частка довгострокових депозитів домашніх господарств зменшилась з 5% на початок 2013 р. до 1% станом на кінець 2017 р. За досліджувані роки періодом «потепління» можна вважати інтервал із серпня 2015 р. до березня 2016 р., коли питома вага довгострокових депозитів становила 6–7% від загального обсягу гривневих депозитів населення. У другій половині 2016 р. хвиля банкрутства 90 банків, на які у загальному припадало близько третини активів банківської системи до кризи, та запуск процедури націоналізації ПАТ «КБ «ПриватБанк» спричинили масову «міграцію» депозитів домогосподарств із розряду довгострокових переважно у групу вкладів із терміном повернення від одного до двох років, а також до вкладів на вимогу [4].

Серед депозитів нефінансових корпорацій незалежно від форм власності також найбільшу питому вагу займають вклади на вимогу (понад 60%). За останні вісім років загалом кардинальної зміни у структурі депозитів нефінансових корпорацій за строками повернення не спостерігалося: на умовах короткотермінових вкладів підприємства тримали 27% власних коштів; дещо зменшилася питома вага депозитних вкладів терміном від одного до двох років (з 13% у 2013 р. до 4% у 2018 р.), натомість незначно зросла частка довгострокових депозитів, досягнувши свого максимуму за досліджуваний період у 2017 р., – 8% усіх коштів підприємств на депозитних рахунках, проте у 2018 р. цей показник зменшився до 6%.

При цьому, оцінюючи горизонтальну структуру депозитів за термінами вкладів у регіональному розрізі, можна побачити, що в більшості областей вкладники надають перевагу

депозитам на вимогу та короткостроковим (менше одного року) депозитам. У Харківській, Закарпатській, Луганській, Одеській та Київській областях питома вага депозитів на вимогу перевищує середній рівень по Україні (45,5%); Рівненська, Полтавська та Волинська області лідирують за часткою вкладів із терміном повернення менше одного року (понад 43% усіх депозитів у банківських установах області). Частка депозитів зі строком більше двох років традиційно знаходиться на низькому рівні, причому підприємства та домогосподарства м. Києва та Київської області, Харківської та Кіровоградської областей проявляють найбільшу схильність до розміщення довгострокових депозитів порівняно з іншими областями України (їхня питома вага становить відповідно 7,1%, 4,3% та 2,9%). Виявлений нами структурний розподіл прихильності споживачів банківських продуктів у цілому по країні та в регіональному розрізі, а саме зрушення переваг у бік короткострокових депозитів (менше двох років та менше одного року) та депозитів на вимогу свідчить про невисокий рівень довіри до банківської системи, а також прояв наслідків фінансової та економічної кризи. Своєю чергою, банки не мають змоги акумулювати достатній рівень стабільного довготермінового позичкового капіталу для інвестиційного фінансування економіки.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, депозити домогосподарств та підприємств на рахунках банків виступають як тимчасово вільні грошові кошти, що за інших рівних умов формують фінансовий актив, потенційний інвестиційний потік та є передумовою формування фінансового потенціалу іпотечного кредитування.

Аналізуючи величину фінансового резерву банківської системи, можна зробити висновок про те, що наявні в банківському секторі потенційні фінансові ресурси не покривають повною мірою ні вже надані споживачам кредити, ні потенційні іпотечні кредити під заставу земельних ділянок із метою фінансування аграрної сфери. Ураховуючи те, що для аграрних підприємств, особливо для середніх та малих, зовнішній (міжнародний) канал фінансових ресурсів фактично є недоступним, пріоритетним напрямом, як і раніше, залишається отримання банківської позики, зокрема іпотечного кредиту під заставу нерухомого майна.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (дата звернення: 20.06.2019).

2. Васьківська К.В., Прокопишак В.Б., Чопик О.В. Фінансовий потенціал сільськогосподарських виробничих структур: теоретична суть та напрями нарощування. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України.* 2015. Вип. 6. С. 83–86.

3. Мельник Л.В. Потенціал іпотечного кредитування в аграрній сфері: сутність, структура, специфіка формування. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія» . 2018.* № 10(38). С. 93–98.

4. Національний банк України : офіційний вебсайт. URL : https://bank.gov.ua/ (дата звернення: 22.06.2019).

5. Euro area statistics : офіційний вебсайт. URL : https://www.euro-area-statistics.org/?lg=en (дата звернення: 13.07.2019).

6. Ціщик Р.В. Аналіз динаміки та структури заощаджень населення України. *Економічний аналіз.* 2015. Т. 20. С. 71–75.

REFERENCES:

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrajiny [Oficijnyj veb-sajt]. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/cg.htm (accessed 20.06.2019)

2. Vasjkivsjka K. V., Prokopyshak V.B., Chopyk O.V.(2015) Finansovyj potencial siljsjkoghospodarsjkykh vyrobnychykh struktur: teoretychna sutj ta naprjamy naroshhuvannja. [Financial potential of agricultural production structures: theoretical nature and directions of growth]. *Socialjno-ekonomichni problemy suchasnogho periodu Ukrajiny,* vol. 6, pp. 83-86.

3. Meljnyk L.V. (2018) Potencial ipotechnogho kredytuvannja v aghrarnij sferi: sutnistj, struktura, specyfika formuvannja. [Potential of mortgage lending in agrarian sphere: essence, structure, specificity of formation]. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija»,* no10 (38), pp. 93-98.

4. Nacionaljnyj bank Ukrajiny [Oficijnyj veb-sajt]. Available at: https://bank.gov.ua/ (accessed 22.06.2019)

5. Euro area statistics [Oficijnyj veb-sajt]. Available at: https://www.euro-area-statistics.org/?lg=en (accessed 13.07.2019)

6. Cishhyk R. V. (2015) Analiz dynamiky ta struktury zaoshhadzhenj naselennja Ukrajiny.[Analysis of the dynamics and structure of savings of the Ukrainian population] *Ekonomichnyj analiz: zb. nauk. pracj TNEU,* vol. 20, pp. 71-75.

УДК 334.72: 658.11

FINANCIAL POLICY ON THE PRINCIPLES OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP'S APPLICATION

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Ostapenko Viktoria
PhD, Senior Lecturer
at Department of Custom and Taxation,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

Остапенко В.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри митної справи та оподаткування,
Харківський національний економічний
університет імені Семена Кузнеця

The content and structure of financial policy are solved. The expediency of using a public-private partnership to achieve objectives of financial policy in Ukraine is proved. The content of the financial policy in relation to the basic financial concepts ("financial management" and "financial mechanism") is revealed that allowed generalizing the structure financial policies, components, levels, methods, tools, instruments. The feasibility of PPP is proved through analysis of the evolution of scientific views on the interaction of the state and the private sector and current legal documents that form goals and objectives of financial policy. The conducted systematization of scientific views on the role and nature of the cooperation between the state and the private sector in the economy allows showing the nature, trends, and tools of interaction between state and private sector in the financial policy of the state. Using such approaches can serve as a basis for more informed and calculated decisions by public authorities on improvement tasks of financial policy. The need for the implementation of public-private partnerships in Ukraine is confirmed by several public legal documents that can be used by potential participants in PPP (companies, financial institutions, local authorities).

Key words: *financial policy, public-private partnership, state, private sector, financial institutions, financial resources.*

Реформування фінансової політики в межах посткризового відновлення економіки, запроваджене в багатьох країнах світу, передбачає розширення співробітництва між державою, приватним сектором та інститутами громадянського суспільства, зокрема використання публічно-приватного партнерства (ППП). Запровадження ППП пов'язане із прагненням держави залучити фінансові ресурси приватного сектора для виконання суспільно значущих завдань соціально-економічного розвитку та необхідністю використання складних організаційних, управлінських та виробничих технологій. Розкрито зміст фінансової політики держави та визначено її місце у системі базових фінансових категорій, що дозволило виокремити структуру, рівні, методи, інструменти і важелі фінансової політики держави, які є підґрунтям для систематизації завдань у рамках поставлених цілей. Доведено доцільність використання публічно-приватного партнерства для реалізації завдань фінансової політики України. Розкрито зміст фінансової політики держави у взаємозв'язку із базовими фінансовими поняттями («управління фінансами» та «фінансовий механізм»), що дозволило узагальнити структуру фінансової політики: складові, рівні, методи, інструменти, важелі. За допомогою аналізу еволюції наукових поглядів на взаємодію держави і приватного сектора та сучасних нормативно-правових документів обґрунтовано доцільність використання публічно-приватного партнерства, що забезпечує формування мети і завдань фінансової політики держави. Проведена систематизація наукових поглядів на роль і характер взаємодії держави та приватного сектора в економіці дозволяє відобразити сутність, напрямки та інструменти взаємодії держави та приватного сектора у фінансовій політиці держави. Використання таких підходів може слугувати підґрунтям для більш зважених та прорахованих рішень з боку органів державної влади щодо удосконалення завдань фінансової політики держави. Необхідність запровадження публічно-приватного партнерства в Україні підтверджено низкою державних нормативно-правових документів, що може бути використано потенційними учасниками ППП (підприємствами, фінансовими установами, органами місцевого самоврядування).

Ключові слова: *фінансова політика, публічно приватне партнерство, держава, приватний сектор, фінансові установи, фінансові ресурси.*

Раскрыто содержание и структура финансовой политики государства. Доказана целесообразность использования публично-частного партнерства для реализации задач финансовой политики Украины. Раскрыто содержание финансовой политики государства во взаимосвязи с базовыми финансовыми понятиями («управление финансами» и «финансовый механизм»), что позволило обобщить структуру финансовой политики: составляющие, уровне, методы, инструменты, рычаги. С помощью анализа эволюции научных взглядов на взаимодействие государства и частного сектора и современных нормативно-правовых документов обоснована целесообразность использования государственно-частного партнерства, обеспечивает формирование целей и задач финансовой политики государства. Проведена систематизация научных взглядов на роль и характер взаимодействия государства и частного сектора в экономике позволяет отразить сущность, направления и инструменты взаимодействия государства и частного сектора в финансовой политике государства. Использование таких подходов может служить основой для более взвешенных и просчитанных решений со стороны органов государственной власти по совершенствованию задач финансовой политики государства. Необходимость введения публично-частного партнерства в Украине подтверждено рядом государственных нормативно-правовых документов, что может быть использовано потенциальными участниками ППП (предприятиями, финансовыми учреждениями, органами местного самоуправления).

Ключевые слова: *финансовая политика, публично-частное партнёрство, государство, частный сектор, финансовые учреждения, финансовые ресурсы.*

Formulation of the problem. Steady deterioration in macroeconomic indicators and lack of financial resources at all levels of the financial system indicate imperfect management system of public authorities in the field of financial relationships. Mobilization, allocation, and utilization of financial resources, optimization of the financial sector, improving financial management system made in the implementation of financial policies. The mechanism of financial policy realization needs to increase efficiency and adapt to the financial and economic conditions of economic development in Ukraine. So, of course, the development and implementation of effective financial policy at the state and local levels is a complex and important issue of the Ukrainian economy's development at the present time.

Analysis of recent research and publications. A considerable amount of research is devoted to the financial policy, its essence, functions, content, and objectives of the organization and formation. In particular, we can highlight the works of such scientists as V. Bazylevych [1], B. Boronos [2], A. Vasylyk [3], I. Hrytsiuk [4], V. Latkovska [5], V. Oparin [6], K. Pravdiuk [7], V. Fedosov [8].

Considering the numerous works of scientists in this field, yet the concept of "financial policy" is one of the concepts that today require innovative approaches to learning. Talking about the necessity of determining financial policy at the legislative level, there is a need to develop and adopt the Law "On Financial Policy," which would include basic provisions, the content and meaning, principles, types, and mechanisms regulating this sphere of public relations, as well as tasks and main areas of financial policy.

Goal setting. The purpose of the study is to deepen the essence of the state financial policy and define its place in the public-private partnership with the current requirements of the national economy.

The main research material. Most authors point out that monetary policy is a number of actions that the government has it within its functions and powers in the area of financial activities in order to achieve the objectives and goals. Something different from the above definition is the idea [6] that financial policy is a set of government measures on the use of financial relationships for the state to fulfil its functions. The authors emphasize that monetary policy is a set of measures for financial management or financial resources [2]. It can agree with authors [4; 5; 6] to determine the financial policy in the part where the concept corresponds to the actions of the state, whose purpose is to meet the needs of society. However, the financial management activities of the state are not a financial policy. As noted in the work of some researchers [1; 3], the main purpose of the state financial policy is to ensure the stable development of the financial system. Its implementation is achieved by solving specific problems.

So, in essence, financial policy is an activity, which is based on the legal consolidation principles, ideas, programs, and prospects for financial development. Financial policy rationally is considered due to the financial activities, which in general express the manifestation of all functions of the state, since the implementation of any function is not possible without appropriate financial security as one of the main mechanisms of public power.

Therefore, in our study, we agree with the economists [1; 2] who believe that financial policy should be seen as an activity of the state to determine the main directions, objectives, main tasks of financial resources for the future. In the development of financial science, the policy serves as the definition of objectives and implementation of theoretical recommendations.

However, it should be noted that in this definition, the fact should be taken into account that in a democratic and legal state it is not a "state" that determines the content and direction of monetary policy, fiscal policy and primarily, depends on the public choice. Also, the idea of authors [1] is

accepted that the content of the financial policy is to develop the concept of development finance, determine the main directions of their application and measures aimed at achieving an optimal model of redistribution of financial resources. In this definition, much attention is paid to the objective of financial policy.

Some authors [4; 7] identify the term "financial policy" and "financial management" with the financial mechanism. In our opinion, the financial management is a management of financial relationships that arise in the movement of financial resources that is the process of achieving the goal and influence over the management by using methods and tools of the financial mechanism. Financial management is done not for the sake of control but for the satisfaction of certain objectives, goals, and tasks provided by financial policies. Financial policies primarily implement the national strategy for economic development, create an appropriate framework for the implementation of functions by the state, and are designed to support the financial incentives of active economic activity (Fig. 1).

Historical retrospective of the theoretical concepts of finance and the state's role in implementing the financial policy indicates a lack of sufficient economic conditions for activation of financing and financial resources reproduction effectively, that is, there is a strong argument that the state should be the key subject in the formation and regulation of financial processes. However, the objective inability of the state to ensure full implementation of social functions without the active involvement in this process of private sector resources requires active usage of different types of interaction between state and business.

Cooperation between the state and the private sector in the implementation of public financial

Fig. 1. Structural-logical scheme of financial policy in the system of basic financial concepts

policy is not sufficiently developed area of research as fundamental work on these issues. For determining the place of interaction between state and private sector in the implementation of financial policies, consider the evolution of relevant scientific opinions in economics. As it is shown in Table 1, the interaction of the private sector and the state in the economic sphere in general and in the financial processes are quite a controversial scientific issue that has evolved under changing the type of society in the development of civilization. Organizing scientific views on the role and nature of the cooperation between the state and the private sector in the economy reflects the logical development of scientific views on the nature, direction, and tools of cooperation between the state and private sector financial policy states that are formed within different scientific schools.

We share the view of many economists that today state financial policies should be aimed at financing high technology sectors, at least in the medium term, which is achieved primarily by enhancing cooperation between the state and the private sector based on PPP. This will attract additional financial resources in large-scale government programs to reduce budget spending, stimulate business activity and enterprises for more efficient use of budgetary funds. Summarizing all the above, we can create a scheme of tasks and areas of the financial

Table 1

The evolution of scientific views on the cooperation between the state and the private sector in the financial policy

Scientific school / theory	Subjects of cooperation between state and private sector	Directions of implementation of cooperation between state and private sector	Tools of interaction between state and private sector
Mercantilists	The close alliance of the government with commercial bourgeoisie	Trade capital was interested in a strong state power to eliminate the outdated feudal restrictions, protection of international trade, conquest and domination of colonies in the world market. State authorities are interested in the development of trade and commercial bourgeoisie to meet the growing needs.	Conducting targeted protectionist trade policy
Classical school of economics	State and entities	Providing “honest partnership” is an important economic function of the state as is necessary for the efficient operation of the market mechanism. In the competitive market, entities reach different results, guided by their own interests through the use of limited resources to maximize profits.	Personal work of people is a natural source of private property protection which is relied on the state
Neoclassical political economy	The interaction of the state and private capital	There is the feasibility of using concession as forms of PPP law of the state in certain circumstances to recover their property important for public enterprises to continue to monitor and adjust prices for services.	Economic control in the form of state monopoly
Keynesianism and Neo-Keynesianism	Establishing cooperation between the state and the business sector	The direction of investment in productive and social infrastructure, development of public procurement and more. The state should finance most of the non-profit research and scientific and technological developments that can bring income only in the long term.	The state’s role in the financing of venture (risk) companies
Neoconservative theory	-	The theory was based on the principles of strengthening the market mechanism of competition; comprehensive encouraging entrepreneurship; recognition of businessmen strategic economic actors that deserve full support and protection from the state.	Re-privatization of state property
Institutio-nalism	Contacts between the state and business structures	Cooperation should be based on the principles of social responsibility on a voluntary agreement to implement the recommendations of the state business	Co-funding of social programs, modernization of infrastructure

Source: systematized by the author based on [1-5]

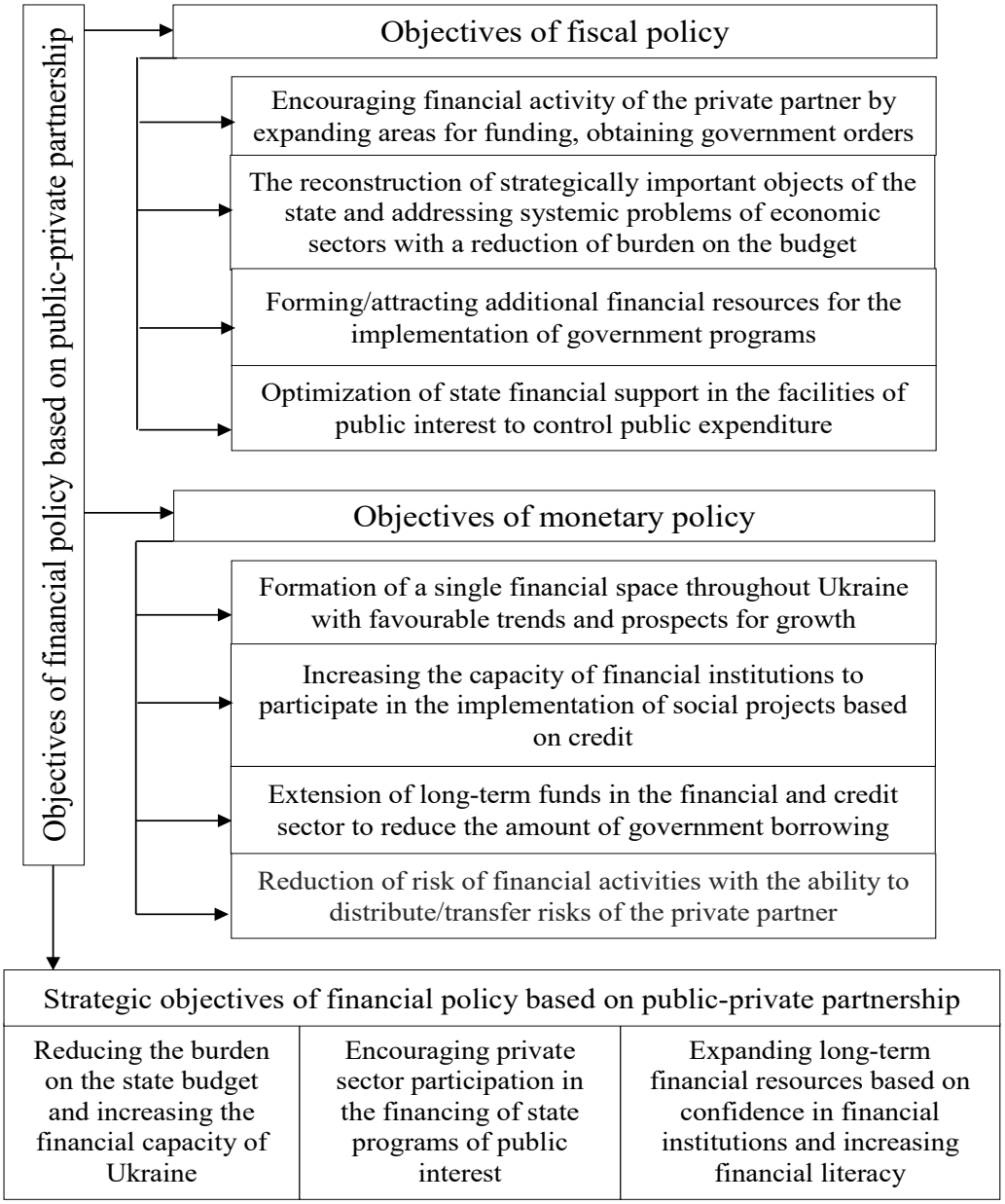

Fig. 2. The strategic objectives of financial policy based on PPP

policy of Ukraine, which may be implemented with PPP (Fig. 2).

Thus, this study found that at the current time of the national economy development, there raises the question of reforming the financial system of Ukraine, namely, the general government as a permanent state budget deficit, the presence of significant imbalances in the redistribution of financial resources between the different levels, and lack of financial self-sufficiency of local community demonstrate the ineffectiveness of the implementation of financial policy.

The interaction of the state and the private sector, in particular, through the public-private partnership for the evolution of economic thought, is reflected in the implementation of financial policy in solving important social and economic issues of financial mechanisms. High efficiency of the public-private partnership as a form of cooperation between the state and private sector experience has been proven in many countries.

Conclusions of the study. The study of the essence of the financial policy of the state and the generalization of existing approaches to the interpretation of this concept made it possible to conclude that it should be considered as the activity of the state in determining the main directions, goals, main tasks of using financial resources for the future. Such a definition allows us to form a most complete view of the nature and purpose of financial policy.

In the process of deepening the content of the public financial policy, its close relationship with such related financial concepts as “financial

management" and "financial mechanism" is identified. It is found that the fulfilment of a specific goal, the achievement of the goals and objectives envisaged by the financial policy can be realized based on financial management, and the impact on financial relations is achieved through the methods, instruments, and levers of the financial mechanism. Determining the place of the financial policy of the state in the system of basic financial concepts made it possible to generalize the structure, levels, methods, instruments, and levers of the financial policy of the state, which is the basis for the systematization of tasks within the set goals.

Existing theories and their evolution regarding the appropriateness, role, and nature of the interaction between the state and the private sector in financial policy are examined. The necessity of using public-private partnership in the implementation of the state financial policy is proved and the directions of such interaction are determined. Thus, the reform of public financial policy in modern conditions requires implementing state cooperation with the private sector of the economy, which includes institutional, organizational, financial, and socio-economic aspects, focused on providing a stimulating environment, both at the macro and micro levels.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Базилевич В.Д. Баластрик Л.О. Державні фінанси / за заг. ред. Базилевича В.Д. К. : Атіка, 2002. 368 с.
2. Боронос В.Г. Фінансовий потенціал території у державній фінансовій політиці: методологія і практика управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра економ. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит» / В.Г. Боронос. Суми, 2012. 39 с.
3. Василик О.Д. Фінансова наука. *Фінанси України*. 2001. № 1. С. 3-10.
4. Грицюк І.В. Державна фінансова політика економічного зростання *Університетські наукові записки*. 2013. № 2. С. 92-101.
5. Латковська Т.А. Фінансова політика держави у банківській сфері *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 59. С. 353-360.
6. Опарін В.А. Фінансова система України. К. : КНЕУ, 2005. 240 с.
7. Правдюк О.Л. Механізм фінансової політики в сучасному вимірі *Економіка АПК.* 2010. № 9. С. 91-96.
8. Федосов В., Опарін В., Льовочкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями : [монографія] / за наук. ред. В. Федосова. К. : КНЕУ, 2002. 387 с.

REFERENCES:

1. Bazylevych, V.D. and Balastryk, L.O. (2002), Derzhavni finansy [Public Finances], Atika, Kyiv, Ukraine, 368 p.
2. Boronos V.G. (2012). Finansovyj potencial terytorii u derzhavnij finansovij polityci: metodologija i praktyka upravlinnja [Financial potential of the territory of the state financial policy, methodology and management practices]. Sumy, 39 p.
3. Vasylyk O.D. (2001). Finansova nauka [Financial science]. Finance of Ukraine, № 1, P. 3-10.
4. Hrytsiuk I.V. (2013). Derzhavna finansova polityka ekonomichnogo zrostannja [State financial growth policy]. University research note, № 2, P. 92-101.
5. Latkovska T.A. (2011). Finansova polityka derzhavy u bankivskij sferi [Financial policy in banking]. Actual problems of law, Vol. 59, P. 353-360.
6. Oparin V.A. (2005). Finansova systema Ukrainy [Financial system of Ukraine], Kyiv: Kyiv National Economic University, 240 p.
7. Pravdyuk O.L. (2010). Mehanizm finansovoi polityky v suchasnomu vymiri [Mechanism of financial policy in modern terms]. Economy AIC, № 9, P. 91-96.
8. Fedosov V. (2002). Finansova restrukturyzacija v Ukraini: problemy i naprjamy [Financial Restructuring in Ukraine: challenges and directions], Kyiv: Kyiv National Economic University, 387 p.

УДК 336.76

ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ: СУТНІСТЬ І СКЛАДНИКИ

INFRASTRUCTURE OF STOCK MARKET: ESSENCE AND COMPOSITION

Сердюков К.Г.
доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів і кредиту,
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

Німкович А.І.
старший викладач кафедри державних фінансів,
Харківський інститут фінансів
Київського національного торговельно-економічного університету

Serdyukov Kostyantyn
Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Finance and Credit,
Kharkiv Institute of Finance of KNUTE

Nimkovych Andrii
Senior Lecturer каф Department of Public Finance,
Kharkiv Institute of Finance of KNUTE

У статті досліджено поняття інфраструктури з позиції різних дослідників та економістів. Виявлено відмінності трактування інфраструктури та спільні погляди. На основі досліджень сформовано власну систему інфраструктури, яка групує усі інституції інфраструктурного забезпечення ринку цінних паперів за функціональною ознакою у шість напрямів. Виділено й особливу роль напряму регулювання, до якого входять органи державного регулювання та саморегулівні організації. Визначено важливість функціонування інфраструктури ринку цінних паперів на кожному етапі діяльності із цінними паперами. Досліджено певну історичну закономірність щодо двох типів інтеграційних процесів інфраструктурного забезпечення. Виявлено, що основним принципом інфраструктури повинна бути гнучкість, яка дає змогу її видозмінювати відповідно до зміни умов на відповідному ринку, зокрема на ринку цінних паперів.

Ключові слова: *інфраструктура, ринок цінних паперів, перспективи, забезпечення, фінансовий ринок, корпоративні права, інтеграція, взаємозв'язки, компоненти.*

В статье исследовано понятие инфраструктуры с позиции различных исследователей и экономистов. Выявлены различия трактовки инфраструктуры и общие взгляды. На основе исследований сформирована собственная система инфраструктуры, которая группирует все институты инфраструктурного обеспечения рынка ценных бумаг за функциональным признаком в шесть направлений. Выделена и особая роль направления регулирования, куда входят органы государственного регулирования и саморегулируемые организации. Определена важность функционирования инфраструктуры рынка ценных бумаг на каждом этапе деятельности с ценными бумагами. Исследована определенная историческая закономерность в отношении двух типов интеграционных процессов инфраструктурного обеспечения. Выявлено, что основным принципом инфраструктуры должна быть гибкость, которая позволяет ее видоизменять в соответствии с изменением условий на соответствующем рынке, в частности на рынке ценных бумаг.

Ключевые слова: *инфраструктура, рынок ценных бумаг, перспективы, обеспечения, финансовый рынок, корпоративные права, интеграция, взаимосвязи, компоненты.*

The article explores the concept of infrastructure from the standpoint of different researchers and economists: from the past to the present. Differences in the interpretation of infrastructure and shared views are revealed. The article presents the main tasks that are faced to the modern securities market infrastructure. On the basis of the

research, an own system of infrastructure has been formed, which groups all institutions of infrastructure provision of the securities market functionally in six directions: the direction of information provision for participants, securities trading, storage and registration of securities ownership rights, regulation, asset management and clearing. Thus, a special role has been allocated to the direction of regulation, which includes state regulation bodies and self-regulatory organizations. In particular, the National Securities and Stock Market Commission as a representative of the relevant state bodies and Ukrainian Stock Traders Association (AUFT), The Professional Association of Capital Markets and Derivatives (PARD), Ukrainian Investment Business Association (UAIB) as self-regulatory organizations in the market. The importance of the functioning of the securities market infrastructure at each stage of securities operations is determined. The model is based on four major infrastructure functions. The following features include: intermediary – ensures close interaction between market participants, brings together issuers and investors; organizational – forms the rules and conditions for securities trading; technical – technically supports all processes that occur in the process of conducting transactions with securities; information – establishing a transparent information space for all market participants. A certain historical pattern concerning two types of integration processes of infrastructure support is explored. It is revealed that the basic principle of infrastructure should be flexibility, which allows it to be modified in accordance with the changing conditions in the relevant market, in particular in the securities market.

Key words: *infrastructure, Securities Market, perspectives, software, financial market, corporate rights, integration, interconnections, components.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Ринок цінних паперів в Україні та його інфраструктура порівняно недавно сформовані і потребують ще чимало проваджень у напрямі ефективного регулювання, стабільності функціонування та зміцнення довіри населення як до одного з базових фінансових ринків країни. Формування системи регулювання розвитку інфраструктури ринку цінних паперів передбачає, насамперед, однозначність у теоретичних засадах визначення поняття інфраструктури та її класифікації відповідно до функціонального забезпечення ринку.

Так, у більшості досліджень інфраструктурне забезпечення ринку цінних паперів визначається з позиції допоміжного елементу, який повністю залежить від власне ринку цінних паперів та його учасників. Це нівелює важливість інфраструктури та її можливість впливати та регулювати розвиток ринку цінних паперів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженню поняття інфраструктури, її ролі та значення для економіки у цілому присвячено праці всесвітньо відомих економістів-теоретиків Х. Зінгера [4], А. Пізенті [1; 11], Ф. Йохімсена [1; 11], Г. Хедткампа [1; 11], О. Вільямсона [1; 11], О. Моргенштерна [1; 11], а також вітчизняних: В. Орєшина [7], Л. Лозовского [9], Е. Стародубцева [9]. Аналітичний огляд літературних джерел та досліджень інфраструктури ринку цінних паперів показує, що сьогодні серед науковців не сформувалося єдиного підходу до визначення інфраструктури ринку та його ефективності. Це породжує низку методологічних проблем, серед яких слід виділити вимірювання ефективності ринку цінних паперів на основі відповідних умов та факторів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Дослідники в інших наукових роботах аналізували класифікаційну систему інфраструктури ринку цінних паперів, проте це потребує більш детального одночасного аналізу як за системним, так і за функціональним підходом, формування функціональної моделі.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Мета статті полягає у виявленні сутності та узагальненні теоретичних основ щодо інфраструктури ринку цінних паперів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Щоб підійти до аналізу елементів інфраструктури ринку цінних паперів, звернемося до визначення сутності поняття «інфраструктура». Етимологічно термін походить від поєднання двох латинських слів: infra – знизу та structure – будова, розташування по відношенню до інших елементів, тобто відображає внутрішню, нижньорівневу будову об'єкта вивчення.

Економічний зміст та сутність інфраструктури по-різному визначаються представниками різних економічних шкіл відповідно до основних парадигм. Це, серед іншого, означає, що в різних школах однакові якісні особливості тих же елементів інфраструктури ринку цінних паперів змінюються по-різному. Наприклад, «людський фактор» у різних школах може виключатися або включатися. Один із найбільш визнаних німецьких авторів щодо аналізу інфраструктури Р. Йохімсен у своєму функціоналі визначення інфраструктури розрізняє матеріальну, інституційну та особисту інфраструктуру. У кейнсіанській економіці слово «інфраструктура» використовувалося виключно для опису державних активів, що сприяють виробництву, тобто не враховуючи приватні активи.

Певні спроби наукової постановки проблеми щодо формування інфраструктури в економіці та осмислення її місця і значення в організації економічних відносин між суб'єктами гос-

подарювання відображено у роботах багатьох економістів, зокрема у працях К. Маркса [8]. Водночас поняття «інфраструктура» не використовувалося в економіці, проте розглядалося поняття торгового посередника (у термінології К. Маркса – купця), що певною мірою відповідає сучасним уявленням про інфраструктуру. Так, у праці К. Маркса «Капітал» торговий посередник визначається як своєрідний інфраструктурний елемент, який забезпечує перетворення форми товарів через їх купівлю та наступний продаж і за допомогою своїх операцій скорочує для багатьох виробників витрати часу на здійснення цих операцій. Тобто торговий посередник визначений як особа, що знижує витрати обігу і товарного виробництва, тим самим сприяючи зростанню ефективності. К. Маркс пропонує розглядати його «… як машину, що зменшує некорисну витрату сили або що допомагає вивільнити час для виробництва. Він працює так само, як усякий інший, але зміст його праці в тому, що він не створює ні вартості, ні продукту. Він приносить користь тим, що завдяки його діяльності менша частина робочої сили і робочого часу суспільства витрачається на цю непродуктивну функцію» [8].

Деякі науковці, зокрема англійський економіст А. Янгсон, уважають першовідкривачем терміна «інфраструктура» у сучасному трактуванні Х. Зінгера, який досліджував це поняття на початку 40-х років ХХ ст. Х. Зінгер дійшов висновку, що в країнах із ринковою економікою (у країнах, де формується система ринкових відносин) для подальшого розвитку слід дотримуватися відповідної інвестиційної стратегії, яка повинна бути спрямована на формування «кумулятивного процесу» в розвитку економіки. При цьому основним чинником виникнення таких «кумулятивних процесів» у країнах, що розвиваються, він убачав інвестування в інфраструктуру, яке повинно у цих країнах сприяти зростанню національного доходу та в подальшому стимулювати розвиток економіки. У розвинених країнах, на думку Х. Зінгера, інфраструктура відіграє другорядну роль у забезпеченні економічного розвитку, а інвестиційна політика у цьому напрямі обмежується лише створенням сприятливих умов для функціонування механізмів ринкового саморегулювання, здатних ефективно спрямовувати інвестиції. На відміну від А. Янгсона П. Самуельсон [7] основоположником уведення в економічну науку терміна «інфраструктура» вважає американського дослідника П. Розенштейн-Розана. Ще в 1955 р. американець видав наукову працю, у якій були результати дослідження місця та ролі інфраструктури у суспільствах із різним рівнем економічного розвитку [5].

На його думку, інфраструктурне забезпечення є всебічним комплексом умов, які забезпечують сприятливий розвиток приватного підприємництва в усіх сферах економіки і впливають на задоволення потреб усього населення. П. Розенштейн-Розан включав до інфраструктури економіки країни так звані «базові галузі економіки» – енергетику, транспорт, зв'язок, розвиток яких є вихідною умовою для того, щоб приватна промисловість мала можливості зробити перший ривок і швидко окупити вкладені інвестиції. Таким чином, економіст підкреслив особливу роль інфраструктури у формуванні ефективного середовища взаємодії ринкових суб'єктів для інтенсивного економічного розвитку.

П. Самуельсон підтримував вищезазначену думку щодо того, що держава свідомо здійснює інвестиції в інфраструктуру, оскільки «збільшення суспільного допоміжного капіталу» (social overhead capital) створює «неявні вигоди, від яких не можна чекати грошових прибутків для приватних інвесторів», тому що «масштаби деяких із них занадто великі для обмежених ринків приватного капіталу, а інші окупатимуться протягом дуже тривалого терміну, щоб приватні інвестори дуже ними цікавилися».

У вітчизняній науково-економічній літературі інфраструктура тривалий час розглядалася лише з позиції забезпечення функціонування народного господарства у цілому. Так, А.П. Голіков, Л.Б. Олійник та А.В. Степаненко підходять до поняття інфраструктури з погляду певних галузей економіки, які обслуговують виробництво і населення. Цінною особливістю інфраструктури є її «гнучкість», яка дає їй змогу оперативно реагувати на зміни в економіці та суспільстві. Вона підтримує відповідний рівень розвитку економіки і сприяє підвищенню її ефективності.

З одного боку, інфраструктура визначається як цілісна система, тільки на базі якої взагалі можливе функціонування будь-якого господарства, з іншого – це система, яка забезпечує лише процес просування продукції в економіці. У першому випадку до неї входять практично всі ринкові інститути, у тому числі сфера освіти, медицини тощо. Прихильники другого трактування відносять до інфраструктури лише складські, збутові, транспортні організації тощо.

Як зазначає В.П. Орєшин, поняття «інфраструктура» має три рівні визначень [10]: на рівні сутності – це сфера застосування праці, яка забезпечує обіг продукції в народному господарстві; на макрорівні – це сукупність галузей, які виконують функції транспортування, зберігання й реалізації продукції; на мікрорівні – це матеріальні об'єкти, які створюють умови для нормалізації процесу суспільного виробництва.

Схожої думки додержуються Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева [9], визначаючи, що до складу інфраструктури належить комплекс галузей, підприємств і організацій, які входять у ці галузі, видів їхньої діяльності, спрямованих на забезпечення, створення умов для нормального функціонування виробництва та обігу товарів, а також життєдіяльності людей.

Таке розуміння інфраструктури передбачає її поділ на виробничу й соціальну інфраструктуру.

Системний підхід до поняття інфраструктури розглядає її як сукупність елементів в економічній системі, між якими формуються тісні взаємозв'язки та забезпечується оперативне, злагоджене і безперебійне функціонування усієї системи. Отже, інфраструктура виступає у ролі підсистеми в іншій системі (наприклад, на ринку цінних паперів) і покликана забезпечити узгодженість дій усіх елементів цілісної економічної системи та відповідними методами та активними діями регулювати її функціонування [3].

Під час дослідження питання інфраструктури кожен із науковців погоджується з твердженням, що інфраструктура складається із сукупності інститутів, операцій та ринків, але має й специфічні елементи. Водночас дослідники цієї проблеми самостійно вирішують, який із підходів використовувати під час аналізу інфраструктури. Як наслідок, наявні трактування доповнюють один одного, маючи спільну основу, навколо якої визначаються специфічні прояви природи інфраструктури як сукупності загальних умов, а саме можливість створення підґрунтя для розширеного відтворення інтенсивного типу та ефективного функціонування ринку цінних паперів.

Під час формування структури інфраструктури за функціональним значенням та створення відповідних елементів слід опиратися на поставлені завдання перед інфраструктурним забезпеченням ринку цінних паперів із метою її гармонізації з розвитком економіки. Перед інфраструктурою ринку цінних паперів постає цілий комплекс завдань:

– зменшення витрат учасників ринку цінних паперів (інвесторів та емітентів);

– мінімізація та перерозподіл інвестиційних ризиків учасників ринку;

– прискорення інвестиційних процесів на основі забезпечення стабільного обігу цінних паперів.

Даний комплекс завдань не суперечить розповсюдженому в літературі підходу, за яким із позиції впливу на ефективність функціонування ринку цінних паперів виокремлюється лише два, але дуже важливі та взаємопов'язані завдання: мінімізація витрат, пов'язаних з обігом цінних паперів, та зменшення і диверсифікація ризиків між учасниками ринку. На думку автора, виходячи з принципу узгодження цілей системи та її елементів, завдання інфраструктури мають бути доповненні базовими завданнями ринку цінних паперів як такого, що визначають місію цього економічного явища у функціонуванні економік окремих країн, їх угрупувань та світового господарства у цілому, а саме активізація інвестиційних процесів, прискорення акумуляції інвестиційних ресурсів для фінансування потреб соціально-економічного розвитку на основі забезпечення стабільного функціонування ринку цінних паперів.

Автори багатьох наукових праць пропонують різні підходи до визначення основних елементів інфраструктури ринку цінних паперів. На основі наукових поглядів щодо інфраструктури автором сформовано функціональну модель інфраструктури ринку цінних паперів. В основі моделі лежать чотири основні функції інфраструктури. До таких функцій відносяться:

– посередницька – забезпечує тісну взаємодію між учасниками ринку, поєднує емітентів та інвесторів. Зокрема, сюди відноситься страхування інвестора від ризику прийняття неправильного рішення; страхування цінового ризику на ринку цінних паперів;

– організаційна – формує правила та умови для торгівлі цінними паперами. Це сприяння укладенню угод із цінними паперами, зменшення витрат щодо операцій купівлі-продажу, підвищення ліквідності ринку цінних паперів;

– технічна – технічно підтримує усі процеси, які виникають у процесі здійснення операцій із цінними паперами. Технічна підсистема проявляється у перейнятті на себе ризиків покупців-продавців цінних паперів щодо поставки цінних паперів та розрахунків за угодами, забезпеченні захисту та дотримання прав інвестора;

– інформаційна – налагодження прозорого інформаційного простору для усіх учасників ринку. Це інформаційно-консультаційна діяльність щодо сприяння страхуванню інвестиційних ризиків, пришвидшення руху ринкової інформації.

Щоб більш детально розібратися з особливостями, проблемами та перспективами інфраструктури українського ринку цінних паперів, проаналізуємо власне його структуру. Автори багатьох наукових праць пропонують різні підходи до визначення основних елементів інфраструктури ринку цінних паперів. Разом із тим на основі різних точок зору щодо цього питання пропонуємо власну структуру інфраструктури ринку цінних паперів, зображену на рис. 1.

Така структура інфраструктури забезпечить усебічну підтримку ринку цінних паперів і оперативний взаємозв'язок між його учасниками. Розглядається шість основних напрямів інфраструктури ринку: напрям торгівлі цінними паперами, напрям забезпечення інформації для учасників, напрям регулювання, напрям зберігання та реєстрації прав власності на цінні папери, напрям клірингу та напрям управління активами.

Посередники у торгівлі цінними паперами – брокери, а також загалом ціла система торгівлі, зокрема біржа – це основа напряму торгівлі цінними паперами. У цьому напрямі виокремлюється біржова та позабіржова торгівля. Перша з них забезпечує прискорення та здешевлення угод, що зумовлено стандартизацією. Тож учасники торгів на ринку цінних паперів пов'язали себе досить жорсткими зобов'язаннями і довели свою здатність виконувати їх.

До напряму забезпечення інформацією учасників ринку цінних паперів належать торговельно-інформаційні системи, біржі, рейтингові агентства та засоби масової інформації. Цей напрям інфраструктури забезпечує учасників операцій із цінними паперами інформацією про емітентів, випуски, котируваннях паперів. В еру інформаційних технологій саме доступність повної, своєчасної та достовірної інформації до здійснення етапу покупки допомагає учасникам ринку здійснити відповідну операцію щодо цінних паперів.

Загальне регулювання на ринку цінних паперів здійснюється в рамках відповідного напряму регулювання. Зокрема, Національна комісія із цінних паперів та фондового ринку як представник профільних державних органів та Асоціація «Українські фондові торговці» (АУФТ), Професійна асоціація учасників ринків капіталу та деривативів (ПАРД), Українська асоціація інвестиційного бізнесу (УАІБ) як саморегулівні організації на ринку. Таке регулювання встановлює правила та нормативи під час роботи на ринку та узгоджує діяльність усіх учасників ринку.

Напрям зберігання та реєстрації прав власності на цінні папери останнім часом видозмінився. Зараз більшість країн світу перейшли на бездокументарну форму цінних паперів, і, відповідно, функція реєстраторів перейшла до депозитарних установ. Порівняно з документарною формою це дає змогу мінімізувати витрати на передачу прав власності на цінні папери порівняно з фізичним переоформленням та передачею, а також вирішується ціла низка технічних питань, автоматизується і пришвидшується ціла низка операцій із цінними паперами. При цьому породжуються нові проблеми. Головною з них є підтвердження прав власності відповідної особи на цінні папери [2].

Метою напряму клірингу в інфраструктурному забезпеченні ринку цінних паперів є пришвидшення операцій та зменшення надлишкових, взаємозворотних операцій шляхом взаємозаліків. До завдань напряму входить також здійснення контролю над правильною адресацією, вивіренням та підтвердженням даних щодо угод, укладених на біржі.

Особлива увага приділяється напряму управління активами. На основі закумульованих фондів фінансових ресурсів із сукупності дрібних вкладів учасників та з використанням результатів інформаційних та рейтингових агентств компанії з управління активами та інститути спільного інвестування здійснюють управління активами через операції з купівлі-продажу цінних паперів для отримання прибутку. Це особливий напрям, який спрямований на максимально ефективне використання фондів фінансових ресурсів.

Напрями інфраструктури ринку цінних паперів можна розглядати як послідовний ланцюжок, кожна стадія якого обслуговується відповідним

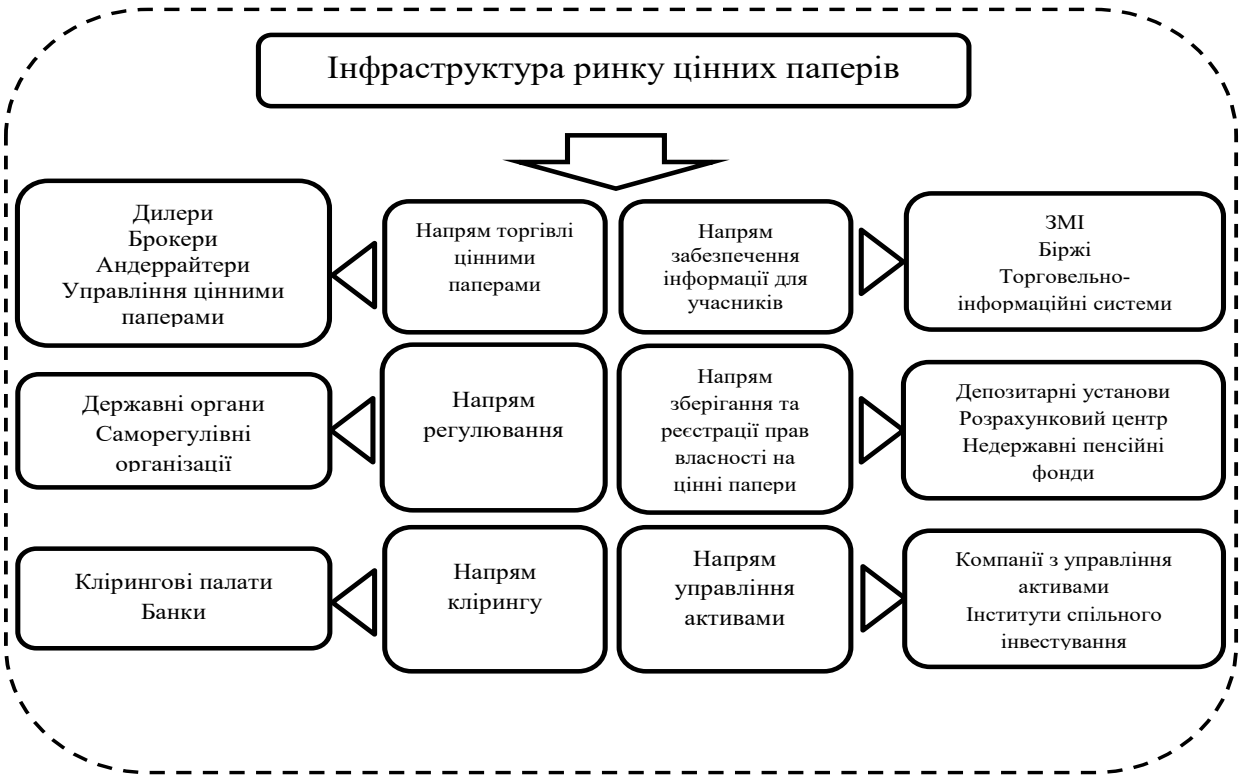

Рис. 1. Напрямки інфраструктури ринку цінних паперів

Джерело: розроблено авторами на основі [2]

напрямом інфраструктури ринку. Перш за все формується інформаційна база даних щодо котирувань цінних паперів, стану ринку та емітентів. На основі наявної минулої та поточної інформації здійснюється торгівля цінними паперами, а внаслідок торгівлі підключаються послуги з клірингу та реєстрації прав власності і зберігання цінних паперів. Разом ці етапи формують інфраструктуру ринку цінних паперів. Ефективність функціонування інфраструктури ринку цінних паперів на всіх етапах [6]:

– впливає на акумуляцію, концентрацію та використання коштів населення та підприємств;

– позитивно позначається на залученні капіталу в економіку країни;

– сприяє процесам приватизації державних підприємств;

– узгоджує майнові інтереси країни, інституційних та індивідуальних інвесторів;

– заощаджує суспільні витрати на обіг фінансових інструментів та полегшує взаємні розрахунки суб'єктів господарювання;

– сприяє підвищенню ефективності управління корпоративними структурами;

– створює умови для інтеграції України у світову економічну систему завдяки впровадженню загальносвітових принципів і стандартів функціонування ринку.

Протягом останніх 10–15 років як на фінансові ринки, так і на їх фінансову інфраструктуру вплинув гігантський розвиток комп'ютерів та інформаційних технологій. Цей розвиток був досить нестабільним і виглядав як «стрибки», спричинені змінами технологій. Відповідно, для цього періоду був характерний непропорційний розвиток напрямів інфраструктури ринку цінних паперів.

Регулюючі заходи щодо вирівнювання такого розвитку, що здійснюються міжнародними організаціями, є досить різноманітними, вони включають, наприклад, установлення правил торгівлі (для різних сегментів фінансового ринку), врегулювання фінансових торгів, фінансово-технічні стандарти, етичні стандарти, фінансові конгломерати тощо. Щоб мати можливість здійснювати всі ці заходи, міжнародні організації, що беруть участь у регулюванні ринку цінних паперів та його інфраструктури, повинні взаємно співпрацювати щодо моніторингу, нагляду за виконанням, установлення технічних та процедурних стандартів, використання найкращих практик тощо.

Такі заходи відобразилися на інституціях інфраструктури. Зокрема, у більшості європейських країн депозитарні центри, крім основної діяльності, займаються також наданням супутніх послуг, таких як виплата доходу інвесторам, погашення, дроблення акцій, збільшення капіталу, голосування за дорученням, повернення податку та фінансова звітність. Схожий універсальний підхід спостерігається і з банками, які виступають як посередники між локальним депозитарними центрами і брокерами, дилерами, кінцевими інвесторами [2; 12].

Ще однією особливістю інфраструктурного забезпечення ринку цінних паперів Європи є міцні вертикальні взаємозв'язки між різними компонентами, які доповнюють один одного. Така вертикальна інтеграція створює ефект масштабу, тобто приріст ефективності від спільної роботи додаткових компонентів інфраструктури. Як наслідок, один універсальний контрагент може надавати пакет послуг за нижчою ціною порівняно з кількома спеціалізованими контрагентами щодо окремих послуг.

Відповідно до характеру інтеграційних процесів інфраструктури різних країн, виділяємо дві моделі: модель модулів національних інфраструктур різних країн та модель консолідації інфраструктури. Якщо остання модель функціонує у формі злиттів та альянсів окремих елементів інфраструктури і цілих систем, то модель модулів національної інфраструктури передбачає технічно пов'язані окремі національні системи і дає змогу здійснювати міжнародні операції із цінними паперами та фінансами. За цією моделлю національна система виступає у ролі представника від імені своїх учасників, коли здійснюються операції із цінними паперами в іноземній національній системі.

У доповнення до технічних зв'язків інтеграція може бути досягнута за рахунок інтеграції функціональних можливостей, механізмів і процесів без зменшення кількості постачальників послуг для того, щоб забезпечити ефективну і захищену роботу з цінними паперами, адже більшість систем, які оперують цінними паперами в Європі, пов'язана одна з одною безпосередньо або опосередковано і в результаті цього сформовані сотні взаємозв'язків («модель Spaghetti») [2; 13].

Ця модель інтеграції набула широкої критики з боку учасників ринку і, зокрема, депозитарними банками, оскільки вона ще не дала очікуваного скорочення витрат і врегулювання ефективності транскордонних угод. Європейські та світові посередники використовували вартість транзакції, яка як орієнтир є вищою, ніж у Сполучених Штатах. Зараз, наприклад, вартість клірингу цінних паперів і розрахунків за прикордонними угодами в Європі втричі вище, ніж у США. Така модель потребує здійснення значної кількості процедур для того, щоб забезпечити передачу додаткових послуг між двома розрахунковими системами. Крім того, системи зберігачів мають протилежні інтереси з погляду використання транскордонних зв'язків для недопущення роботи й переведення операцій клієнта від системи однієї країни до іншої.

Другою моделлю транскордонної інтеграції є консолідація існуючої інфраструктури ринку цінних паперів за рахунок злиттів і альянсів, в результаті чого в залишається менша кількість систем в

Європі. Консолідація може відбутися на «горизонтальному» або «вертикальному» рівні. Горизонтальна консолідація передбачає об'єднання систем і організацій, які надають схожі послуги та продукти. Вертикальна консолідація включає у себе злиття систем і організацій, які надають доповнюючи послуги і продуктів по всьому ланцюжку діяльності із цінними паперами.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Дослідження поняття інфраструктури показало багатогранність підходу різних економічних шкіл та дослідників. При цьому одні з них розглядають інфраструктуру як елемент зв'язку між елементами, другі – як інституції, які забезпечують потреби учасників ринку, а треті – як інструменти для зменшення трансакційних витрат. І всі ці точки зору є правильними, оскільки розглядають інфраструктуру з різних поглядів. Такий аналіз дає змогу більш глибинно розуміти категорію «інфраструктура».

У дослідженні наведено власну структуру інфраструктурних елементів, які поділяються на шість основних напрямів: забезпечення інформації для учасників, торгівля цінними паперами, зберігання та реєстрація прав власності на цінні папери, регулювання, управління активами, кліринг.

В основі інфраструктури лежить налагодження інтеграційних процесів, виділено та охарактеризовано дві моделі такої інтеграції: модель модулів національних інфраструктур різних країн та модель консолідації інфраструктури.

Загалом мінливість ринків та умов на них унеможливлює формування «ідеальної» інфраструктури та фіксацію її моделі для перманентного успіху, адже в разі серйозної зміни кон'юнктури ринку його учасники перестануть користуватися інфраструктурою, бо вона просто не буде задовольняти їх основні потреби, тож структура інфраструктури повинна бути, насамперед, гнучкою та мобільною.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойчик І.М. Ринкова інфраструктура: сутність та характеристика. *Економіка та управління національним господарством*. 2013. № 3. С. 34–41.

2. Васильєв О.В., Німкович А.І. Сучасні трансформації інфраструктури фондового ринку України та Європи. *Економіка розвитку*. 2016. № 4. С. 16–22. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ ecro_2016_4_4 (дата звернення: 16.09.2019).

3. Голосов О.О. До питання розвитку бірж як базової ланки інфраструктури ринку зерна на сучасному етапі економічних відносин. *Культура народов Причерноморья*. 2003. № 45. С. 120–122.

4. Экономическая теория (политэкономия) : учебник / под общ. ред. акад. В.И. Видяпина, акад. Г.П. Журавлевой. Москва : ИНФРА-М, 1999. 560 с.

5. Жупаненко В.М. Сучасне трактування інфраструктури фондового ринку. *Ринок цінних паперів України*. 2010. № 3–4. С. 63–74.

6. Лапішко З.Я. Формування інфраструктури регіонального ринку цінних паперів : автореф. дис. … канд. екон. наук : спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Львів, 2008. 28 с.

7. Орешин В.П. Планирование производственной инфраструктуры: комплексный подход. URL : http://znanium.com (дата звернення: 16.09.2019).

8. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. I т. ; 2-е изд. Москва : Государственное издательство политической литературы. URL : https://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/index.html (дата звернення: 16.09.2019).

9. Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь ; 6-е изд., перераб. и доп. Москва : ИНФРА-М, 2017. 512 с.

10. Самуэльсон П.Э., Нордхаус В.Д. Экономика : учебное пособие / пер. с англ. ; 16-е изд. Москва и др. : Вильямс, 2000. 680 с.

11. Ясковець Ю.В. Теоретичні аспекти дослідження інфраструктури національних господарств в умовах глобалізації. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013. Вип. 114. Ч. 2. С. 173–180.

12. Kazarian E. IMF Working Paper Monetary and Capital Markets Integration of the Securities Market Infrastructure in the European Union: Policy and Regulatory Issues, IMF Working Paper, Monetary and Capital Markets (2006). URL : www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06241.pdf. (accessed: 16.09.2019).

13. Arnt H. Anne Reinhold Pedersen. Securities Market Infrastructures. *Danmarks Nationalbank Monetary Review 3rd Quarter*. 2003. № 3. P. 37–48.

REFERENCES:

1. Boychik I.M. (2013) *Rynkova infrastruktura: sutnist' i kharakterystyky* [Market infrastructure: essence and characteristics]. Economy and management of national economy, №3, pp. 34-41.

2. Vasiliev O.V., Nimkovych A.I. (2016) *Suchasni transformatsiyi infrastruktury rynku tsinnykh paperiv Ukrayiny ta Yevropy* [Modern transformations of the infrastructure of the stock market of Ukraine and Europe] Development Economics, №4, pp. 16-22. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ ecro_2016_4_4 (accessed 16.09.2019).

3. Golosov O. (2003) *Do pytannya rozvytku birzh yak osnovnoyi lanky infrastruktury zernovoho rynku na suchasnomu etapi ekonomichnykh vidnosyn* [To the issue of development of exchanges as the basic link of the grain market infrastructure at the present stage of economic relations]. Culture of the Black Sea peoples, №45, pp. 120-122.

4. Vidyapina V.I., Zhuravlevoy G.P. (1999) *Ekonomichna teoriya (politychna ekonomika)* [Economic theory (political economy)]. Textbook, p. 560.

5. Zhupanenko V.M. (2010) *Suchasne traktuvannya infrastruktury fondovoho rynku* [Modern interpretation of the stock market infrastructure]. Securities Market of Ukraine, №3, pp. 63-74.

6. Lapishko Z.Y. (2008) *Formuvannya infrastruktury rehional'noho rynku tsinnykh paperiv* [Infrastructure formation of the regional securities market: abstract. diss. for the sciences. degree of Cand. econom. Sciences: Special. 08.00.08 Money, Finance and Credit]. – Lviv. – 2008. – 28 p.

7. Oreshin V.P. (2017) *Planyrovanye proyzvodstvennoy ynfrastruktury: kompleksnyy podkhod* [Planning of industrial infrastructure: integrated approach], p. 144. Available at: http://znanium.com (accessed 16.09.2019).

8. Marx K., Engels F. (1986) *Capital* [Capital (I volume)]. Textbook, p. 596. Available at: https://www.esperanto.mv.ru/Marksismo/Kapital1/index.html (accessed 16.09.2019).

9. Rayzberg B.A., Lozovsky L.S. and Starodubtseva E.B. (2017) *Sovremennyy ékonomycheskyy slovar'* [Modern Economic Dictionary], p. 512.

10. Samuelson P.E. (2000) *Ékonomyka* [Economics]. Textbook, p. 680.

11. Yaskovets Y.V. (2013). *Teoretychni aspekty doslidzhennya infrastruktury natsional'nykh hospodarstv v umovakh hlobalizatsiyi.* [Theoretical aspects of the study of the infrastructure of national economies in the conditions of globalization]. Actual problems of international relations, 114(Ch. 2), pp. 173-180.

12. Kazarian E. (2006) Working Paper Monetary and Capital Markets Integration of the Securities Market Infrastructure in the European Union: Policy and Regulatory Issues. IMF Working Paper, Monetary and Capital Markets, p. 29. Available at: www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2006/wp06241.pdf. (accessed 16.09.2019).

13. Arnt H., Pedersen A. (2003) Securities Market Infrastructures. Danmarks National bank Monetary Review 3rd Quarter, pp. 37-48.

УДК 336.1

ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

THE PRACTICE FOR FINANCIAL POLICY OF UKRAINE IN CASE OF THE RUSSIAN FEDERATION'S MILITARY AGGRESSION

Сидорчук А.А.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів імені С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний університет

Sydorchuk Anatoliy
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Finance named after S. Yuriy,
Ternopil National Economic University

У статті розглянуто практику реалізації фінансової політики України в умовах військової агресії Російської Федерації. Проаналізовано стан вітчизняної бюджетної, грошово-кредитної та боргової політики у 2014–2018 рр. Діюча практика реалізації вітчизняної фінансової політики засвідчила її переорієнтацію на потреби безпеки та оборони країни. Однією з проблем, яка повинна бути вирішена у майбутньому, є питання обліку та підвищення ефективності використання бюджетних коштів у цій сфері. Дослідження результативних показників фінансової політики показало, що економіка країни все ще оговтується від анексії частини території та бойових дій на сході країни (зростання економіки, яке спостерігається починаючи з 2016 р., не досягло показника 2013 р.) та що спостерігається зростання боргового навантаження на державний бюджет України починаючи з 2013 р.

Ключові слова: *фінанси, фінансова політика, бюджет, дефіцит бюджету, бюджетна політика, грошово-кредитна політика, індекс споживчих цін, державний борг, боргова політика, військова агресія.*

В статье рассмотрена практика реализации финансовой политики Украины в условиях военной агрессии Российской Федерации. Проанализировано состояние отечественной бюджетной, денежно-кредитной и долговой политики в 2014–2018 гг. Действующая практика реализации отечественной финансовой политики показала ее переориентацию на нужды безопасности и обороны страны. Одной из проблем, которая должна быть решена в будущем, является вопрос учета и повышения эффективности использования бюджетных средств в этой сфере. Исследование результативных показателей финансовой политики показало, что экономика страны все еще оправляется от аннексии части территории и боевых действий на востоке страны (рост экономики, который наблюдается начиная с 2016 г., не достиг показателя 2013 г.) и что начиная с 2013 г. растет долговая нагрузка на государственный бюджет Украины.

Ключевые слова: *финансы, финансовая политика, бюджет, дефицит бюджета, бюджетная политика, денежно-кредитная политика, индекс потребительских цен, государственный долг, долговая политика, военная агрессия.*

Since 2014, the Ukrainian economy is operating in extremely unfavorable conditions. Russian aggression caused significant losses (first of all human, economic) to Ukraine, caused serious destruction of infrastructure in the Donetsk and Lugansk regions, a loss of export potential industries for Ukraine (metallurgy, coal industry, transports, etc.). The paper deals with the practice for financial policy of Ukraine in case of the Russian Federation's aggression. The basic types of the financial policy include fiscal policy, monetary policy and public debt management policy. The state of the public budget, monetary and debt management policy in the years 2014-2018 have analyzed. Despite the fact that since 2014 the imbalances of public finances intensified due to objective factors (the war in the east, the annexation of the Crimea, reduction of GDP), the limit of State budget deficit in relation to GDP managed to withstand at the level close to the optimal. The current practice of implementing domestic financial policy has shown its orientation to the needs of the country's security and defense. One of the problems that need to be addressed in the future is the issue of accounting and improving the use of budgetary resources in this area. The study of effective financial policy indicators showed that the country's economy is still recovering from the annexation of part of the territory and fighting in the east (the growth of the economy, which has been observed since 2016, has not reached

the level of 2013), and from 2013, the growth of debt load on the State Budget of Ukraine. The trend in 2016-2018 indicates positive dynamics in the reduction of the debt-to-GDP ratio of Ukraine. The negative aspect of such a debt management policy is the annual growth of expenditures on servicing public debt, which creates the effect of «reduction» to finance other important areas for the state budget expenditures. The implementation of the main components of financial policy in today's conditions and the impact of individual factors on its realization indicators open prospects for further research in this area of financial science.

Key words: *finances, fiscal policy, budget, budget deficit, budget policy, monetary policy, consumer price index, public debt, debt management policy, military aggression.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку фінансової системи України механізм формування її фінансової політики знаходиться у процесі інституційних перетворень. Це зумовлено потребами вирішення постійно змінюваних питань соціально-економічного розвитку країни та забезпечення її безпеки. Фінансова політика України у сучасних умовах повинна здійснювати не лише сприятливий вплив на розвиток економіки, поліпшення добробуту населення, а й на підвищення обороноздатності країни, що зумовлено військовими діями на Сході України та анексією частини території Російською Федерацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Вагомий внесок у дослідження основ фінансової політики держави та особливостей її реалізації в сучасних умовах зробили українські вчені В. Дем'янишин, В. Опарін, Ю. Радіонов, Т. Сіташ, В. Федосов, С. Юрій та ін. Проте вивченню основних параметрів фінансової політики України в умовах військової агресії Російської Федерації належна увага не приділяється.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою дослідження є аналіз фінансової політики України в умовах військової агресії Російської Федерації у 2014–2018 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. До основних видів фінансової політики держави можна віднести бюджетно-податкову політику, грошово-кредитну політику та політику управління державним боргом [1, с. 36]. В основі фінансової політики держави лежить бюджетно-податкова політика, яка пов'язана з формуванням та виконанням бюджетів усіх рівнів. Оскільки впродовж 2013–2018 рр. державний бюджет України виконувався з дефіцитом, робимо припущення, що повноцінного виконання своїх функцій (які проявляють себе через видатки бюджету) держава не змогла забезпечити лише за рахунок власних податкових надходжень.

На рис. 1 наведено дані про динаміку обсягу дефіциту державного бюджету України за період 2013–2018 рр.

Дані рис. 1 свідчать, що обсяг дефіциту державного бюджету України в абсолютному вираженні збільшився із 70 млрд грн у 2013 р. до 80 млрд грн у 2018 р. Водночас зростання впродовж аналізованого періоду відбувалося нерівномірно, хвилеподібно. Так, до 2016 р. дефіцит державного бюджету України стрімко зростав із 70 млрд грн у 2013 р. до майже 84 млрд у 2016 р.

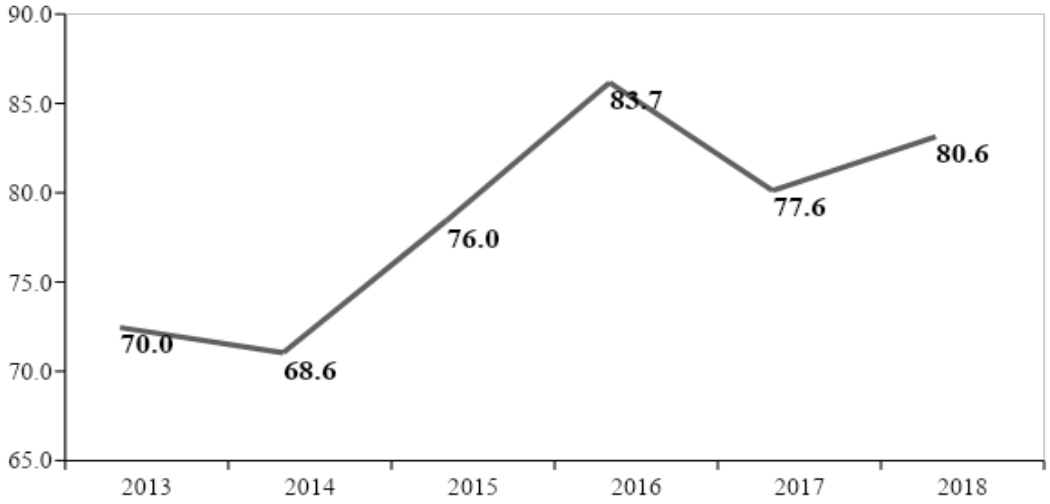

Рис. 1. Динаміка обсягу дефіциту державного бюджету України за 2013–2018 рр., млрд грн

Джерело: побудовано автором за даними [2; 7]

Насамперед, такі тенденції були зумовлені економічною кризою 2014–2015 рр. (падінням реального ВВП) та втратою бази оподаткування Автономної Республіки Крим та Донбасу. Водночас зросли видатки держбюджету, пов'язані з «докапіталізацією» НАК «Нафтогаз» (понад 100 млрд грн), націоналізацією комерційного (до грудня 2016 р.) «ПриватБанку», покриттям дефіциту Пенсійного фонду, а також зростанням витрат, зумовлених розширенням внутрішньої міграції (внаслідок бойових дій на сході країни) [8, с. 11]. З початком економічного зростання у 2016–2018 рр. обсяг дефіциту дещо скоротився порівняно з рівнем свого максимуму в 2016 р. і станом на кінець 2018 р. становив 80,6 млрд грн.

Основними джерелами покриття дефіциту бюджету в Україні служать надходження від приватизації, а також випуск облігацій внутрішньої державної позики. При цьому невиконані плани з приватизації в останні роки призводять до необхідності додаткової емісії державних цінних паперів, що, своєю чергою, збільшує державний борг.

На рис. 2 наведено дані відношення дефіциту державного бюджету України до обсягу ВВП за період 2013–2018 рр.

Дані рис. 2 свідчать, що на відміну від абсолютних значень відносний показник відношення обсягу дефіциту державного бюджету України до ВВП за період 2013–2018 рр. характеризується позитивною динамікою до скорочення. Зокрема, якщо в 2013 р. цей показник становив 4,78% ВВП, то в 2018 р. зменшився до рівня свого оптимального значення – 2,27% від обсягу ВВП. Тобто, незважаючи на те що починаючи з 2014 р. посилилися дисбаланси державних фінансів, зумовлені об'єктивними чинниками (війною на Сході, анексією Криму, скороченням реального виробництва), граничний обсяг дефіциту державного бюджету по відношенню до ВВП удалося втримати на рівні, близькому до оптимального [10].

Ураховуючи початок збройної агресії Російської Федерації на Сході України, у межах реалізації бюджетної політики держави актуальним є дослідження загального обсягу видатків державного бюджету України на оборону. На рис. 3 представлено загальний обсяг видатків державного бюджету України на оборону та питому вагу таких видатків у загальних видатках державного бюджету України за 2013–2018 рр.

Дані рис. 3 свідчать про підвищення видатків державного бюджету на фінансування потреб оборони з 15,3 млрд грн у 2013 р. до 86,6 млрд грн у 2018 р., або майже у 5,5 рази. Збільшення таких видатків відбувалося темпами, що перевищували зміну загального обсягу видатків державного бюджету України. Це підтверджується зростанням питомої ваги видатків на оборону у видатках державного бюджету з 3,6% у 2013 р. до 8,7% у 2018 р.

Ключовим дестабілізуючим чинником проведення грошово-кредитної (монетарної) політики впродовж досліджуваного періоду 2013–2018 рр. стала девальвація гривні. На рис. 4 представлено динаміку індексу споживчих цін (ІСЦ) в Україні за період 2013–2018 рр.

Дані рис. 4 свідчать, що за аналізований період спостерігаються значні інфляційні тенденції, особливо з початком збройної агресії Російської Федерації у 2014–2015 рр. За цей період сумарна інфляція до показника 2013 р. становила понад 60%. Після 2016 р. в Україні спостерігалося суттєве уповільнення темпів інфляції, проте вона знаходиться на рівні 10% на рік, що також є високим показником порівняно з високорозвиненими країнами з ринковою економікою. Такі значні темпи інфляції можуть

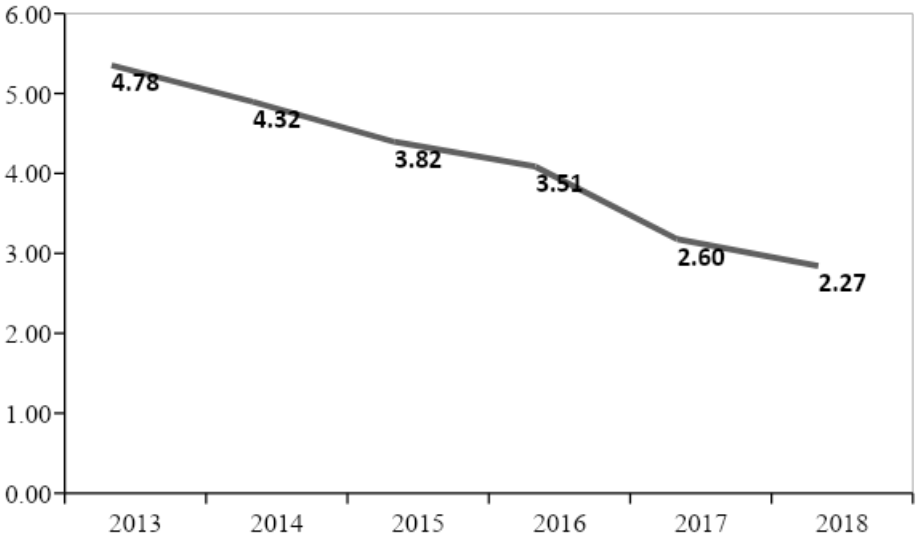

Рис. 2. Відношення дефіциту державного бюджету України до обсягу ВВП за 2013–2018 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [2; 7; 9]

Рис. 3. Динаміка видатків державного бюджету України на оборону за 2013–2018 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [2; 7]

Рис. 4. Динаміка індексу споживчих цін за 2013–2018 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [11]

бути зумовлені зміною грошової маси в обігу, які суттєво перевищують темпи росту ВВП.

На рис. 5 представлено динаміку процентних ставок НБУ за період 2013–2018 рр.

Дані рис. 5 свідчать, що динаміка розміру облікової ставки НБУ як ключового інструмента монетарної політики України впродовж 2013–2018 рр. характеризується неоднозначними тенденціями. Зокрема, значні інфляційні очікування і необхідність утримувати певний рівень інфляції в умовах девальвації національної грошової одиниці призвели до зростання розміру облікової ставки у три рази – із 6,5% до 22% у 2015 р. Подальші кроки щодо стабілізації економічної ситуації в країні і зменшення інфляційний очікувань у 2016 та 2017 рр. сприяли її зменшенню до рівня 13,5%. Проте на кінець 2018 р. її розмір знову зріс до 18%. Таким чином, аналіз даних рис. 4 та рис. 5 засвідчив, що основними завданнями грошово-кредитної (монетарної) політики України у 2013–2018 рр. стали стабілізація курсу національної грошової одиниці після значної девальвації у 2014 р. та підтримка рівня грошової маси в обігу, яка

Рис. 5. Динаміка зміни облікової ставки Національного банку України за 2013–2018 рр. станом на кінець відповідного року, %

Джерело: побудовано автором за даними [12]

забезпечила б відновлення економічного зростання в умовах анексії території та бойових дій на Сході України.

Стан реалізації фінансової політики України визначається результативними показниками – темпами зростання економіки та станом боргової політики України. Починаючи з 2014 р. економіка країни функціонувала в украй несприятливих умовах. Російська агресія завдала Україні суттєвих утрат (передусім людських, економічних), спричинила серйозну руйнацію інфраструктури на території Донецької та Луганської областей, утрату частини експортного потенціалу (металургія, вугільна промисловість) і, як результат, утрату зовнішніх ринків збуту даної продукції. Тому окремим результативним показником реалізації фінансової політики України розглянемо питому вагу витрат державного бюджету України на оборону країни.

Динаміку зміни реального ВВП за 2013–2018 рр. представлено на рис. 6.

Наведені на рис. 6 дані свідчать про глибоку економічну кризу в Україні у 2014–2015 рр. та поступове (хоча й невеликими темпами) економічне зростання у 2016–2018 рр. Якщо в І півріччі 2014 р. промисловість знизилася на 4,7%, то за результатами року падіння становило 10,7%. У сфері будівництва падіння прискорилося з 9% до 22,7%, вантажообігу – з нульового показника до 10,8%. Лише позитивна динаміка аграрного сектору (річне зростання – 2,8%) утримала загальні показники економіки України від повного обвалу. У 2014 р. стрімко прискорилися інфляційні процеси. За офіційною статистикою, індекс споживчих цін сягнув 24,9% (зростання цін на продукти харчування – на 24,8%), індекс цін виробників зріс на 31,8%. Головними складниками інфляційних процесів виявилися обвальне знецінення гривні (майже двократна девальвація) і стрімке подорожчання житлово-комунальних послуг (офіційно на 34,3%) [8]. Загалом у 2014 р. обсяг реального

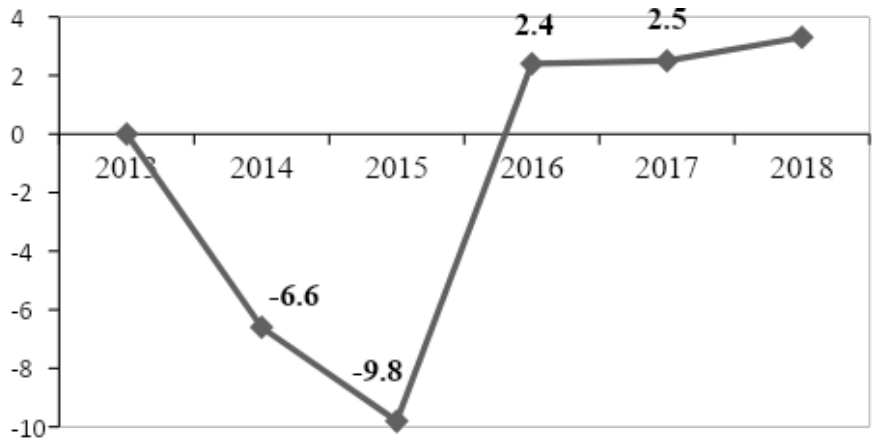

Рис. 6. Динаміка зміни реального ВВП у 2013–2018 рр. (у % до попереднього року)

Джерело: побудовано автором за даними [9]

ВВП порівняно з 2013 р. зменшився на 6,6% а в 2015 р. – на 9,8%. За 2014–2015 рр. економіка країни сумарно скоротилася на 16,4% порівняно з 2013 р. Поступове економічне зростання у 2016–2018 рр. сумарно призвело до збільшення реального ВВП на 8,2% (2,4% у 2016 р., 2,5% у 2016 р. та 3,3% у 2018 р.), що становить лише половину від того, наскільки економіка країни впала у 2014–2015 рр.

Динаміку державного та гарантованого державою боргу за період 2013–2019 рр. наведено в табл. 1.

Представлені у табл. 1 дані свідчать, що обсяг державного і гарантованого державою боргу в 2019 р. порівняно з 2013 р. збільшився у гривневому еквіваленті у 3,67 рази (з 584,79 млрд грн до 2 146,64 млрд грн), а в доларовому еквіваленті зріс лише на 7,6% (із $73,16 млрд до $78,78 млрд). Суттєве відхилення у темпах зміни державного та гарантованого державою боргу пояснюється значною девальвацією національної грошової одиниці. Зокрема, якщо на початок 2013 р. 100 доларів коштували 799,3 грн, то станом на грудень 2018 р. – 2745,5 грн. Тобто за досліджуваний період національна грошова одиниця девальвувала у 3,4 рази.

Наступний кількісний показник, який визначатиме результативність фінансової політики держави, – відношення обсягу державного і гарантованого державою боргу до ВВП.

На рис. 7 представлено відношення боргу до ВВП за 2013–2018 рр.

Представлені на рис. 7 дані свідчать про те, що в 2018 р. порівняно з 2013 р. обсяг державного та гарантованого державою боргу зріс майже вдвічі. Так, якщо в 2013 р. державний борг становив 39,9% ВВП то, за попередніми даними Державного комітету статистики щодо величини ВВП, у 2018 р. становив 66,9% ВВП. За досліджуваний період гарантований державою борг збільшився несуттєво – із 7,1% ВВП у 2013 р. до 8,96% ВВП у 2018 р. Дані рис. 7 указують, що зміна відношення боргу до ВВП упродовж 2013–2018 рр. відбулася нерівномірно: зростало до 2016 р. і поступово почало скорочуватися у 2017–2018 рр.

Таблиця 1

Обсяги державного та гарантованого державою боргу України у 2013–2019 рр.

Показник	Державний борг		Гарантований державою борг		Разом	
	млрд грн	млрд $	млрд грн	млрд $	млрд грн	млрд $
2013	480,22	60,08	104,57	13,08	584,79	73,16
2014	947,03	60,06	153,8	9,75	1100,83	69,81
2015	1334,27	55,59	237,91	9,91	1572,18	65,5
2016	1650,83	60,71	278,98	10,26	1929,81	70,97
2017	1833,71	65,33	307,98	10,97	2141,69	76,3
2018	1860,5	67,19	308,13	11,13	2168,63	78,32
31.03.2019	1859,16	68,23	287,48	10,18	2146,64	78,41

Джерело: побудовано автором за даними [13]

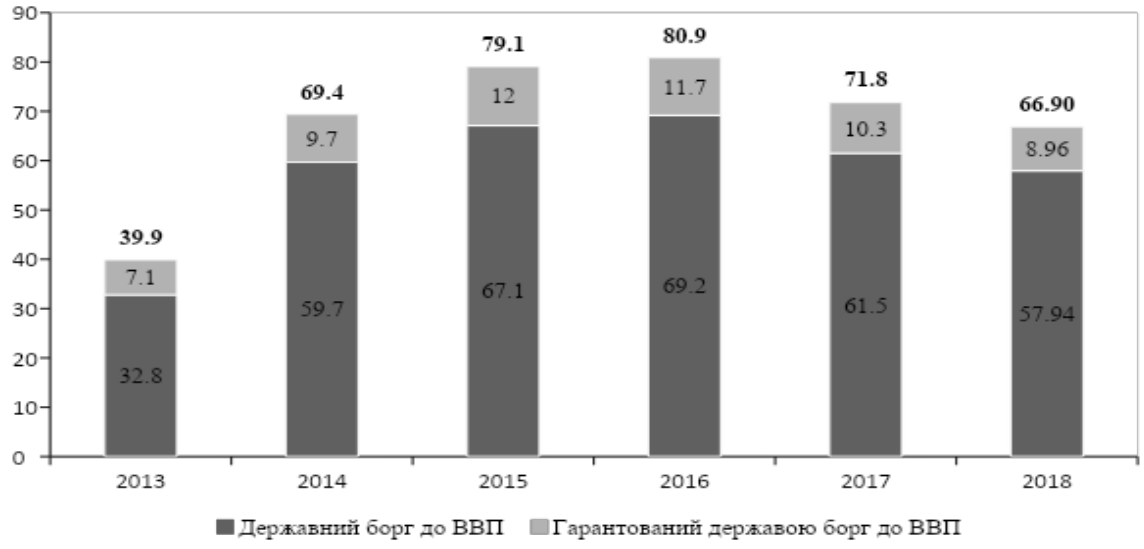

Рис. 7. Динаміка відношення боргу до ВВП у 2013–2018 рр., %

Джерело: побудовано автором за даними [9; 13]

Баланс поступово наближається до оптимального значення в 60% співвідношення державного і гарантованого боргу до ВВП. Згідно з позицією Міністерства фінансів України, «... таких результатів удалося досягти завдяки запровадженню нових підходів до бюджетного планування – встановлення чітких орієнтирів та бюджетних правил на середньостроковий період, у тому числі щодо рівня дефіциту державного бюджету.

На позитивні зміни у співвідношенні державного та гарантованого державного боргу також вплинули нові підходи до управління державним боргом – запроваджені Міністерством фінансів активні операції з державним боргом щодо зменшення валютного складника та згладження графіку погашення державного боргу....» [14].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Діюча практика реалізації вітчизняної фінансової політики в умовах агресії Російської Федерації у 2014–2018 рр. свідчить про переорієнтацію фінансової політики держави впродовж аналізованого періоду на потреби безпеки та оборони країни. Так, питома вага видатків на оборону у видатках державного бюджету зросла від 3,6% у 2013 р. до 8,7% у 2018 р. При цьому головною проблемою, на нашу думку, залишаються питання обліку та підвищення ефективності використання бюджетних коштів у цій сфері. Результативний показник фінансової політики – зміна реального ВВП у 2013–2018 рр. – засвідчив, що економіка країни все ще оговтується від анексії частини території та бойових дій на сході країни. Спостерігаються позитивні тенденції у 2016–2018 рр., коли відновилось економічне зростання. Результативний показник фінансової політики держави у сфері обслуговування державного боргу свідчить про зростання боргового навантаження починаючи з 2013 р. Тенденції 2016–2018 рр. свідчать про позитивну динаміку скорочення відношення боргу до ВВП України. Негативним аспектом такої боргової політики є щорічне зростання видатків на обслуговування державного боргу, що створює ефект «витіснення» фінансування інших важливих для економічного зростання напрямів видатків державного бюджету держави.

Подальше дослідження реалізації окремих складників фінансової політики України в сучасних умовах та впливу окремих чинників на її результативні показники відкриває перспективу подальших досліджень у цій сфері фінансової науки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Теліженко О.М., Боронос В.Г. Узгодження основних складових реалізації фінансової політики в Україні. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2013. № 1. С. 35–44. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2013_1_7.

2. Про Державний бюджет України на 2013 р. : Закон України від 06.12.2012 № 5515-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5515-17 (дата звернення: 25.04.2019).

3. Про Державний бюджет України на 2014 р. : Закон України від 16.01.2014 № 719-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-18 (дата звернення: 25.04.2019).

4. Про Державний бюджет України на 2015 р. : Закон України від 28.12.2014 № 80-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-19 (дата звернення: 28.04.2019).

5. Про Державний бюджет України на 2016 р. : Закон України від 25.12.2015 № 928-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19 (дата звернення: 29.04.2019).

6. Про Державний бюджет України на 2017 р. : Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19 (дата звернення: 25.04.2019).

7. Про Державний бюджет України на 2018 р. : Закон України від 20.05.1999 № 2246-VIII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19 (дата звернення: 27.04.2019).

8. Україна 2014–2015: долаючи виклики (аналітичні оцінки). *Центр Разумкова*. 56 с. URL : http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf (дата звернення: 01.05.2019).

9. Валовий внутрішній продукт. *Державний комітет статистики України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 15.03.2019).

10. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13.

11. Індекс споживчих цін. *Державний комітет статистики України*. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 22.04.2019).

12. Процентна політика Національного банку України та її роль. *Національний банк України.* URL : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=31716483&cat_id=107576 (дата звернення: 02.05.2019).

13. Боргова статистика. *Міністерство фінансів України.* URL : https://www.minfin.gov.ua/news/borg/borhova-statystyka (дата звернення: 14.03.2019).

14. Співвідношення державного і гарантованого державою боргу до ВВП зменшилося з 80,9% у 2016 р., до 71,8% у 2017 р. *Міністерство фінансів України*. URL : https://www.minfin.gov.ua/news/view/spivvidnoshennia-derzhavnoho-i-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-do-vvp-zmenshylosia-z--u--do--u--rotsi?category=borg&subcategory=borhova-statystyka (дата звернення: 28.04.2019).

REFERENCES:

1. Telizhenko, O. M., Boronos, V. H. (2013) Uzghodzhennia osnovnykh skladovykh realizatsii finansovoi polityky v Ukraini [Harmonization of the main components of the implementation of fiscal policy in Ukraine]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu,* vol 1, pp. 35–44. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VSU_ekon_2013_1_7.(accessed 10 January 2013). (in Ukrainian)

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2013) Zakon Ukrainy Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2013 r. [Law of Ukraine About the State Budget of Ukraine for 2013]
Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5515-17 (accessed 25 April 2019).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2014) Zakon Ukrainy Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2014 r. [Law of Ukraine About the State Budget of Ukraine for 2014]
Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/719-18 (accessed 25 April 2019).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015) Zakon Ukrainy Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2015 r. [Law of Ukraine About the State Budget of Ukraine for 2015]
Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-19 (accessed 28 April 2019).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (2016) Zakon Ukrainy Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2016 r. [Law of Ukraine About the State Budget of Ukraine for 2016]
Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/928-19 (accessed 29 April 2019).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2017) Zakon Ukrainy Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2017 r. [Law of Ukraine About the State Budget of Ukraine for 2017]
Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1801-19 (accessed 25 April 2019).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2018) Zakon Ukrainy Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2018 r. [Law of Ukraine About the State Budget of Ukraine for 2018]
Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19 (accessed 27 April 2019).

8. Razumkov Center (2015) Ukraina 2014-2015: dolaiuchy vyklyky (analitychni otsinky) [Ukraine 2014-2015: Overcoming Challenges (Analytical Opinions)], Available at: http://www.razumkov.org.ua/upload/Pidsumky_2014_2015_A4_fnl.pdf (accessed 01 May 2019). (in Ukrainian)

9. State Committee of Statistics of Ukraine (2019) Valovyi vnutrishnii produkt [Gross Domestic Product], Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 15 March 2019). (in Ukrainian)

10. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2013) Nakaz Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Order on Approval of Methodical Recommendations for Calculating the Level of Economic Security of Ukraine], Available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13. (accessed 20 April 2019). (in Ukrainian)

11. State Committee of Statistics of Ukraine (2019) Indeks spozhyvchykh tsin [Consumer price index], Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 22 June 2019). (in Ukrainian)

12. National Bank of Ukraine (2019) Protsentna polityka Natsionalnoho banku Ukrainy ta yii rol [Interest rate policy of the National Bank of Ukraine and its role], Available at: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=31716483&cat_id=107576 (accessed 02 May 2019). (in Ukrainian)

13. Ministry of Finance of Ukraine (2019) Borhova statystyka [Debt statistics], Available at: https://www.minfin.gov.ua/news/borg/borhova-statystyka (accessed 14 July 2019). (in Ukrainian)

14. Ministry of Finance of Ukraine (2019) Spivvidnoshennia derzhavnoho i harantovanoho derzhavoiu borhu do VVP zmenshylosia z 80,9% u 2016, do 71,8% u 2017 rotsi [The ratio of state and government-guaranteed debt to GDP declined from 80.9% in 2016 to 71.8% in 2017], Available at: https://www.minfin.gov.ua/news/view/spivvidnoshennia-derzhavnoho-i-harantovanoho-derzhavoiu-borhu-do-vvp-zmenshylosia-z--u--do--u--rotsi?category=borg&subcategory=borhova-statystyka (accessed 02 July 2019). (in Ukrainian)

УДК 334.7

ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ФОРМЫ КРЕДИТОВАНИЯ УКРАИНСКИМИ БАНКАМИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

DYNAMICS, STRUCTURE AND FORMS OF CREDITING BY UKRAINIAN BANKS OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS

Смыгур В.С.
аспирант, преподаватель кафедры финансов,
Университет Марии Кюри-Склодовской в Люблине

Smygur Witalij
Postgraduate Student,
Instructor at Department of Banking
Maria Curie-Skłodowska University

Малый и средний бизнес играет важную социально-экономическую роль в функционировании экономической системы страны. Полноценное выполнение малыми и средними предприятиями инновационной и социальной функций может способствовать выходу экономики Украины из кризиса, определяет необходимость государственной поддержки этого сегмента экономики. Основным препятствием на пути развития малого и среднего бизнеса является недостаток собственных финансовых средств, обостряет его потребность в заемных ресурсах, прежде всего в банковских кредитах. Противоречие между острой потребностью субъектов малого и среднего бизнеса в кредитных ресурсах, с одной стороны, и проблемами банков в процессе их предоставления (высокие риски, трудности получения информации, отсутствие надежного залога, не всегда качественный бизнес-план; короткая кредитная история или ее отсутствие, наличие теневой бухгалтерии и т. п.) – с другой определяет необходимость научного исследования путей решения задачи развития кредитования малого и среднего бизнеса. В статье проанализированы динамика, структура и формы кредитования украинскими банками малого и среднего бизнеса.

Ключевые слова: *кредитование, малый и средний бизнес, банки, кредитные риски, овердрафт, скоринг, кредитные гарантии.*

Малий та середній бізнес відіграє важливу соціально-економічну роль у функціонуванні економічної системи країни. Повноцінне виконання малими та середніми підприємствами інноваційної та соціальної функцій спроможне сприяти виходу економіки України з кризи, що визначає необхідність державної підтримки цього сегмента економіки. Головною перешкодою на шляху розвитку малого та середнього бізнесу є нестача власних фінансових коштів, що загострює його потребу в запозичених ресурсах, насамперед у банківських кредитах. Суперечність між гострою потребою суб'єктів малого та середнього бізнесу в кредитних ресурсах, з одного боку, та проблемами банків у процесі їх надання (високі ризики, труднощі отримання інформації, відсутність надійної застави, не завжди якісний бізнес-план, коротка кредитна історія або її відсутність, наявність тіньової бухгалтерії тощо) – з іншого визначає необхідність наукового дослідження шляхів вирішення завдання розвитку кредитування малого та середнього бізнесу. У статті проаналізовано динаміку, структуру, та форми кредитування українськими банками малого й середнього бізнесу.

Ключові слова: *кредитування, малий і середній бізнес, банки, кредитні ризики, овердрафт, скоринг, кредитні гарантії.*

Small and medium-sized businesses play an important socio-economic role in the functioning of the country's economic system. The full implementation of innovative and social functions by small and medium-sized enterprises can contribute to overcoming the Ukrainian economy from the crisis and determines the need for state support for this segment of the economy. The main obstacle to the development of small and medium-sized businesses is the lack of own financial resources, which aggravates its need for borrowed resources, primarily in bank loans. The contradiction between the acute need of small and medium-sized businesses in credit resources, on the one hand, and the problems of banks in the process of their provision (high risks, difficulties in obtaining information, lack of a reliable collateral, not always high-quality business plan; short credit history or lack thereof, the presence of shadow accounting, etc.), on the other hand, determines the need for a scientific study of ways to solve the problem of developing lending to small and medium-sized businesses. One of the most acute problems of Ukraine is the stagnation of small and medium-sized businesses (SMEs), which in foreign countries plays the role of a powerful

force in socio-economic development. A key obstacle to its development is the limited availability of its own financial resources, which determines the need for borrowed funds. In the modern financial system, the main subjects of credit relations are banks, which determines the dominance of bank credit. This situation is especially typical for Ukraine, where only bank credit is available to business entities. However, during the crisis, banks significantly reduced lending to SMEs, which makes it difficult to overcome the economic crisis. Recently, loans are mainly allocated only for current activities (for working capital), determines the dominance of short-term loans, in particular overdraft. To simplify the organization and reduce the risks of its provision, it is proposed to provide for the possibility of signing an overdraft agreement when concluding an agreement on opening a bank account based on the results of checking the financial statements of the enterprise for the presence of Stop Factors; supplement the model for calculating the overdraft limit of the probabilistic model of the occurrence of the borrower's default provide an overdraft in accordance with the turnover on the accounts of the enterprise in various currencies; consider the possibility of not excluding from the turnover of non-cash funds in the borrower's bank account an amount that exceeds 20% of the total amount of funds received from one counterparty, and include in the calculation of the overdraft limit the proceeds from the sale of bank bills. The article analyzes the dynamics, structure and forms of lending to Ukrainian banks of small and medium-sized businesses.

Key words: *lending, small and medium-sized businesses, banks, credit risks, overdraft, scoring, credit guarantees.*

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Отдавая должное высокой научной ценности работ ученых по исследуемой проблематике, вопросы кредитования малого и среднего бизнеса в условиях системного кризиса в Украине исследованы не в полной мере. В контексте этого изучение особенностей оценки кредитоспособности малых и средних предпринимателей в зависимости от фазы их жизненного цикла, низкого уровня их информационного обеспечения, а также информационной поддержки обусловливают необходимость дальнейших научных исследований в этом направлении. Большая социально-экономическая значимость развития кредитования малых и средних предприятий обусловила выбор темы исследования.

Анализ последних исследований и публикаций, в которых положено начало решения данной проблемы и на которые опирается автор. Проблемы кредитования малого и среднего бизнеса исследовались многими учеными. Системные исследования кредита и предпринимательства берут свое начало в трудах А. Смита, Д. Рикардо, Дж. Милля. Развитие их идей содержится в трудах К. Маркса, А. Маршалла, Й. Шумпетера, И. Фишера. Концептуальные идеи по применению кредитных рычагов для стимулирования предпринимательской деятельности принадлежат М.И. Туган-Барановскому, Дж.М. Кейнсу, М. Фридману. Сегодня проблема кредитной поддержки малого и среднего бизнеса исследуется отечественными учеными, среди которых – Б. Адамык, Я. Белинская, С. Варналий, А. Волчанка, А. Гальчинский, И. Гуцал, А. Дзюблюк, А. Евтухов, В. Лагутин, Б. Луцив, В. Мищенко, А. Мороз, М. Пуховкина, М. Свалка, Т. Смовженко, С. Моисеев, Д. Смыслов, В. Усоскин и многие другие.

Формулирование целей статьи **(постановка задания).** Целью исследования является анализ динамики, структуры и формы кредитования украинскими банками малого и среднего бизнеса.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Одной из самых острых проблем Украины является стагнация малого и среднего бизнеса (МСБ), который в зарубежных странах играет роль мощной силы социально-экономического развития. Ключевым препятствием на пути его развития является ограниченность собственных финансовых ресурсов, что и обусловливает потребность в заемных средствах. В современной финансовой системе основными субъектами кредитных отношений являются банки, определяющие доминирование банковского кредита. Такая ситуация особенно характерна для Украины, где субъектам хозяйствования доступен только банковский кредит. Однако в условиях кризиса банки существенно сократили кредитование МСБ, что затрудняет преодоление экономического кризиса

В последнее время кредиты преимущественно направляются только на цели текущей деятельности (на пополнение оборотных средств), что определяет доминирование краткосрочных кредитов, в частности овердрафта. Для упрощения организации и снижения рисков его предоставления предложено предусмотреть возможность подписания соглашения об овердрафте при заключении договора об открытии банковского счета по результатам проверки финансовой отчетности предприятия на наличие «стоп-факторов»; дополнить модель расчета лимита овердрафта вероятностной модели наступления дефолта заемщика; предоставлять овердрафт в соответствии с оборотом по счетам предприятия в различных валютах; рассмотреть возможность не исключать из оборота безналичных денежных средств на расчетном счете заемщика сумму, которая превышает 20% общего объема средств, поступающих от одного контрагента, включать в расчет лимита овердрафта поступления средств от продажи векселей банка.

В период политического кризиса 2014–2015 гг. одной из самых острых проблем отечествен-

ной экономики стало падение темпов кредитования реального сектора экономики. Высокие процентные ставки и риски ограничивали возможности предприятий привлекать средства. В особенно сложной ситуации оказались предприятия малого и среднего бизнеса.

Важность развития банковского кредитования МСБ связана с тем, что, во-первых, для него вопрос доступности финансовых ресурсов является ключевым фактором развития – восемь из 14 критических факторов по результатам исследования The Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS) 2010 Survey, проведенного совместно Всемирным банком и ЕБРР [2]. Во-вторых, на банковские кредиты приходится 12% общего объема финансирования МСБ (из собственных средств обеспечиваются до 45% потребностей в финансировании). При этом темпы роста кредитования сектора МСБ в последнее время снижаются в среднем на 1–2% в год, и по итогам 2015 г. доля кредитов, предоставленных этому сектору, составляла около 15% в общем портфеле отечественных банков [3].

Потенциальные возможности развития банковского кредитования МСБ в Украине связаны с такими его преимуществами для банков. Во-первых, рынок кредитования крупных корпоративных клиентов достаточно насыщенный, имеет высокую степень конкуренции. Это ведет к снижению доходности от кредитования корпоративных клиентов, так как крупные корпорации имеют возможность привлекать средства из других источников, в частности из зарубежных рынков капитала. Во-вторых, кредитование МСБ расширяет возможности банков диверсифицировать кредитный портфель. В-третьих, поскольку малый и средний бизнес может пользоваться всей линейкой продуктов – от корпоративных (для бизнеса) до розничных (работников предприятий), это обеспечивает массовость и значительные объемы кредитов.

По официальным данным Государственной регистрационной службы, на конец 2015 г. в Украине зарегистрировано около 1 млн юридических лиц (26,2%) и 2,8 млн физических лиц – субъектов предпринимательской деятельности (частных предпринимателей) [4].

В то же время динамика роста количества юридических лиц значительно замедлилась, а физических лиц – предпринимателей даже имела отрицательную динамику. Так, среднегодовые темпы роста количества субъектов хозяйственной деятельности в течение 2004–2015 гг. уменьшились с 13,4% до 0,5%. В кризисный период динамика была крайне нестабильной. В 2013 г. прирост составил 7,6%, в 2015 г., как и в 2010-м, наблюдался нулевой рост. Малые и средние предприятия играют важную роль в экономике Украины. Доля занятых, работающих на малых и средних предприятиях, превышает 50% в промышленности, достигает почти 95% в сельском хозяйстве и более 80% в торговле.

Соответственно, высока доля субъектов среднего, малого и микропредпринимательства в общем объеме расходов на оплату труда. Доля субъектов среднего, малого и микропредпринимательства в общем объеме реализованной продукции (товаров, услуг) субъектов хозяйствования и в добавленной стоимости по затратам производства в сельском хозяйстве достигает около 90%, промышленности – на уровне 36–43%, торговли – 70–73%. Наиболее рентабельными являются предприятия в сельском хозяйстве. В общем малый и средний бизнес является неотъемлемой составляющей экономической системы Украины.

В Украине 74% субъектов хозяйственной деятельности зарегистрированы как предприниматели. Однако, по экспертным оценкам, лишь 25% предпринимателей реально занимаются бизнесом. Другая часть лишь формально зарегистрированы как предприниматели с целью минимизации налогообложения на фонд оплаты труда, а фактически являются работниками предприятий (не ведут предпринимательскую деятельность) или членами семьи предпринимателя, или наемными сотрудниками другого предпринимателя [3].

В то же время около 400 тис предпринимателей ведут бизнес неофициально, а активно функционирующих предприятий только 370 тыс. По данным Государственной комиссии статистики Украины, в 2015 г. из общего числа субъектов хозяйствования средних предприятий было 0,8%, малых – 16,6%, физических лиц – предпринимателей – 82,6% [6]. При таком условии последние были наиболее подвижной частью, которая чутко реагирует на кризисные процессы. В 2011 г. их количество на 10 тыс населения сократилось с 394 до 290, а в 2014 г. опять поднялась до 370.

По критериям отнесения предприятий к малому и среднему бизнесу в соответствии с изменениями в Хозяйственном кодексе Украины, внесенными Законом Украины «О развитии и государственной поддержке малого и среднего предпринимательства в Украине» № 4618-VI от 22.03.2012, субъекты хозяйственной деятельности в зависимости от количества работающих и доходов от любой деятельности в год могут принадлежать к субъектам малого (в частности, микропредпринимательства), среднего или крупного предпринимательства (табл. 1)

Банки для целей кредитования используют несколько иные критерии сегментации клиентов МСБ: годовая выручка (доход) от реализации продукции, товаров, услуг; количество активных операций. Дополнительным критерием, кроме финансовых, в отдельных банках является разделение на юридических лиц и частных предпринимателей, кредитование которых имеет определенные отличия.

Таблица 1

Критерии выделения малого и среднего бизнеса

Категория субъекта предпринимательской деятельности	Средняя численность персонала	Годовой оборот, млн евро
Средний бизнес	<250	≤50
Малый бизнес	<50	≤10
Микробизнес	<10	≤2

Источник: [4]

Согласно приведенным данным, критерии выделения бизнес-сегментов в банках достаточно существенно различаются (разрыв в отдельных банках составляет почти четыре раза). С одной стороны, это зависит от специализации банка и уровня его присутствия на том или ином сегменте кредитования, с другой – это позволяет снизить уровень конкуренции между банками и охватить банковским кредитованием как можно большее количество клиентов.

Для определения особенностей банковского кредитования МСБ в Украине проанализируем его динамику и структуру предоставленных кредитов по видам экономической деятельности, а также сопоставим данные по объему предоставленных кредитов и вклада МСБ в структуре добавленной стоимости в Украине. К сожалению, официальные данные по динамике развития кредитования МСБ в Украине есть только за 2013–2015 гг., поэтому мы будем опираться на информацию, полученную на основе экспертных оценок SME Banking Club9, «Простобанк консалтинг» [3], данных НБУ о кредитовании и процентных ставок, внутренних данных отдельных банков по объему выданных кредитов МСБ.

Согласно данным НБУ, начиная с 2008 г. темпы кредитования существенно упали, если в 2010–2013 гг. они несколько улучшились, то в 2014–2015 гг. резко ухудшились.

В 2009–2015 гг. существенно снизилась финансовая глубина экономики: с 79% в 2009 г. до 57% в 2012 г. и 49,6% в 2015 г. существенно сократилась доля долгосрочных кредитов и на инвестиционные цели. В сегменте кредитования МСБ, где риски гораздо выше, ситуация ухудшилась еще больше. Согласно данным службы статистики Украины, значение удельного веса краткосрочных кредитов, предоставленных МСБ в 2013–2015 гг., колебалось от 25% до 28%; общий объем кредитов, предоставленных клиентам МСБ, в 2013 г. составлял 262 млрд, а в 2015 г. – более 300 млрд грн [5]. Отраслевая структура кредитов МСБ приведена в табл. 2.

Таблица 2

Отраслевая структура кредитного портфеля малого и среднего бизнеса в 2012–2015 гг.

Вид экономической деятельности	2012		2013		2014		2015	
Сельское, лесное и рыбное хозяйство	13606	6,28	19278	7,32	23488,6	7,68	24154,2	8,01
Промышленность	34062,3	15,72	40035,9	15,20	54727,5	17,90	68879,9	22,84
Строительство	9332,6	4,31	11253,6	4,27	11568,3	3,78	10410,4	3,45
Оптовая и розничная торговля	99460	45,90	120339,5	45,70	126776,2	41,47	110868,2	36,77
Транспорт	8064,5	3,72	8670,8	3,29	8618,6	2,82	9278,8	3,08
Временное размещение и организация питания	201,5	0,09	325,1	0,12	474	0,16	418	0,14
Информация и телекоммуникации	4444,1	2,05	3162,9	1,20	2081,7	0,68	2027	0,67
Финансовая и страховая деятельность	8650,9	3,99	11272	4,28	7530,3	2,46	8338,1	2,77
Операции с недвижимым имуществом	20575,8	9,50	22957,1	8,72	26830,8	8,78	25386,2	8,42
Профессиональная, научная и техническая деятельность	11874	5,48	19071	7,24	27190,4	8,90	25671,3	8,51
Деятельность в сфере вспомогательного обслуживания	1778,9	0,82	2938,6	1,12	5930,7	1,94	3979	1,32
Образование	30,2	0,01	26,5	0,01	39,6	0,01	51,2	0,02
Здравоохранение и предоставление социальной помощи	127,5	0,06	120,3	0,05	102	0,03	144,3	0,05
Искусство и спорт	1413,4	0,65	774,4	0,29	747,9	0,24	703,8	0,23

Источник: [5]

Положительным изменением является рост доли кредитов, предоставленных предприятиям сельского хозяйства, с 6,28% до 8,01% за 2012–2015 гг., в промышленности – с 15,72% до 22,84%, профессиональной, научной и технической деятельности – с 5,48% до 8,51%. Доля кредитов, предоставленных в строительство, уменьшилась с 4,31% до 3,45%, транспорт – с 3,72% до 3,08%, информацию и телекоммуникации – с 2,05% до 0,67%.

Согласно полученным данным, можно сделать вывод, что наибольшая доля кредитов МСБ сосредоточена в торговле (в 2012 г. – 45,9%, в 2015 г. – 36,77%) из-за высокой оборачиваемости ресурсов этих компаний. Меньше кредитов – в социальной сфере (образование, здравоохранение). Зато, как и в целом по экономике, объемы кредитования малых предприятий инновационных отраслей снижаются. Такая структура кредитования нуждается в исправлении для перехода на инновационный путь развития.

Традиционно лидерами на рынке кредитования МСБ по объемам портфелей были «Райффайзен Банк Аваль», «Укрсоцбанк», «Укрсиббанк», «Укрэксимбанк», «ПУМБ» и «Универсал Банк», однако из-за волны банкротств банков ситуация на рынке кредитования МСБ постоянно меняется. Для усиления своих конкурентных позиций в сегменте кредитования МСБ банки создают специальные подразделения. В большинстве банков обслуживание клиентов МСБ осуществляется сотрудниками розничных подразделений и зависит от принятой сегментации в банке и количества бизнес-сегментов. Так, более чем в половине банков под МСБ выделен один сегмент, которые называется «малый бизнес» или «малый и средний бизнес». Каждый пятый банк, работающий с МСБ, выделяет два сегмента, например, малый и микробизнес.

Стоит также отметить, что в одном банке направление МСБ может находиться под управлением нескольких членов правления. В частности, по данным опроса специалистами SME Banking Club в сентябре 2015 г., 14 банков-респондентов отметили, что кредитованием малого бизнеса руководит заместитель председателя правления, который также отвечает за кредитование корпоративного бизнеса, тогда как кредитованием микробизнеса занимается тот самый член правления, который отвечает и за розничный (ритейл) бизнес. Связанность управленческих структур банка по кредитованию различных сегментов МСБ обусловлена сходством их потребностей. Так, сегмент микробизнеса преимущественно представлен частными предпринимателями (по оценкам, до 60%) и микропредприятиями с численностью до пяти человек, которые работают или по договорам подряда, или вообще не зарегистрированы. Кроме того, МСБ ведется единолично или является семейным бизнесом, поэтому финансовые потоки и потребности в кредитовании МСБ схожи с личными потребностями (авто в кредит, ипотека, кредит на различные цели и т. д.). Большинство малого бизнеса по ряду причин находится «в тени».

В то же время потребности микро-, малых и средних предприятий в кредитовании несколько отличаются.

Сегмент малого бизнеса – это один из крупнейших сегментов экономики по количеству участников рынка, а потому требует удобных универсальных кредитных продуктов (обслуживание, кредитование, документарные операции и т. д.). Так, большим спросом пользуются кредиты, отличающиеся скоростью оформления, или пакетные продукты, которые предоставляют клиенту ряд преимуществ при использовании банковских услуг.

Сегмент среднего бизнеса охватывает на рынке сравнительно ограниченное количество участников с более диверсифицированной и разветвленной структурой деятельности. Соответственно, эти предприятия нуждаются в более гибком, индивидуальном и структурированном подходе к условиям кредитования клиентов, уникальных или комплексных продуктах, таких как комплексные кредитные схемы, торговое финансирование, документарные продукты, услуги cash-management и др. Для этого сегмента предприятий важен не столько сам кредитный продукт, сколько условия его получения (в части гибкости требований к обеспечению и индивидуального структурирования сделок под нужды клиента).

Выводы из этого исследования и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Подытоживая, отметим следующие особенности банковского кредитования МСБ в Украине.

Небольшие размеры и сроки предоставляемых кредитов.

Слабый охват кредитованием сегмента МСБ (80% всех малых предприятий не используют займы и кредиты). По прогнозам рейтинговых агентств, отечественный рынок кредитования МСБ при сохранении темпов прироста портфеля к 2013 г. (около 15–18% в годовом выражении) был бы насыщен только через 10–15 лет, а при нынешних темпах роста кредитования прогнозирование осложняется.

Традиционная для низкоразвитых стран отраслевая структура предоставленных кредитов – доминирование доли кредитов, выданных предприятиям оптовой и розничной торговли, при крайне незначительной доле кредитов на инновационно-инвестиционные цели.

Расширение краткосрочного кредитования на фоне совершенствования стратегий риск-менеджмента банков, в том числе использование

автоматизированных скоринговых систем крупными банками.

Развитие комплексного обслуживания МСБ крупными банками.

Снижение диверсификации условий предоставленных кредитных продуктов.

Содержание действующих клиентов благодаря новым программам лояльности.

Снижение темпов роста просроченной задолженности по кредитам МСБ.

Консервативный подход к внедрению льготных программ кредитования и жесткие требования к залоговому обеспечению и финансового состояния МСБ.

Это свидетельствует о неготовности отечественных банков принимать риски, возникающие при выдаче долгосрочных кредитов или кредитовании «стартапов» МСБ.

Лидерами рынка кредитования МСБ в основном являются универсальные банки, а не специализированные на работе с данным сегментом бизнеса, что не соответствует практике зарубежных стран.

С учетом того, что банковская система Украины фактически не может обеспечить ресурсами предприятия МСБ, необходимо активизировать государственную поддержку и стимулирование процесса кредитования МСБ.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Экономическая энциклопедия : в 3-х т. / отв. ред. С.В. Мочерный. Киев : Академия, 2002. Т. 2. 952 с.

2. Экономическая энциклопедия : в 3-х т. / отв. ред. С.В. Мочерный. Киев : Академия, 2002. Т. 3. 864 с.

3. Михайлов М.Г., Полятыкина Л.И., Славкова А.П. Организация бухгалтерского учета на предприятиях малого бизнеса : учебное пособие. Москва : Центр учебной литературы, 2008. 320 с.

4. Волощук Н.Ю. Теоретические подходы к исследованию сущности категории малого предпринимательства. *Вестник Мукачевского государственного университета. Серия «Экономика»*. 2015. Вып. 2(4). Ч. 2. С. 13–17.

5. Прутская Т.Ю. Приоритетные развития инфраструктуры поддержки предпринимательства в аграрной сфере и эффективного землепользования. *Экономика. Финансы. Менеджмент: актуальные вопросы науки и практики*. 2016. № 12. С. 36–45.

6. Гуцаленко Л.В., Здырко Н.Х. Учетно-контрольное обеспечение прямой государственной поддержки фермерских хозяйств : монография. Винница : Эдельвейс и К, 2014. 234 с.

REFERENCES:

1. Ekonomicheskaya entsiklopediya: [Economic Encyclopedia:] [u 3 t.]. – Kyiv: Publishing Center «Academy», 2002. / Chairman of the Editorial Board: Gavrilishin B. D. [et al.]. T. 2 / [open. Editor Mocherny S.V.]. – 2002, pp. 952.

2. Ekonomicheskaya entsiklopediya: [Economic Encyclopedia:] [u 3 t.]. – Kyiv: Publishing Center «Academy», 2002. / Chairman of the Editorial Board: Gavrilishin B. D. [et al.]. T. 1 / [open. Editor Mocherny S.V.]. – 2002, pp. 864.

3. Mykhailov M.H., Poliatykina L.I., Slavkova O.P. Organizatsiya bukhgalterskogo ucheta na predpriyatiyakh malogo biznesa: [Organization of accounting in small businesses:] textbook. allowance. / Moscow: Center for Educational Literature, 2008, pp. 320.

4. Voloshchuk N.Iu. Teoreticheskie podkhody k issledovaniyu sushchnosti kategorii malogo predprinimatel'stva [Theoretical approaches to the study of the essence of the category of small business] // Bulletin of Mukachevo State University. Series Economics. 2015. Issue 2 (4). Part 2. pp. 13-17.

5. Prutska T.Iu. Prioritetnye razvitiya infrastruktury podderzhki predprinimatel'stva v agrarnoy sfere i effektivnogo zemlepol'zovaniya [Priority development of infrastructure to support entrepreneurship in the agricultural sector and efficient land use] / T.Iu. Prutska // Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. – 2016. – No 12, pp. 36-45.

6. Hutsalenko L.V., N.H. Zdyrko, Uchetno-kontrol'noe obespechenie pryamoy gosudarstvennoy podderzhki fermerskikh khozyaystv: [Accounting and control support of direct state support to farms:] monohrafiia. – Vinnytsia: PP "TD "Edelveis i K", 2014, pp. 234.

УДК 336.71:338.124.4

КЛАСИФІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФАКТОРІВ ВИНИКНЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ

CLASSIFICATION ASPECTS OF THE FACTORS OF THE BANKING CRISIS

Фурсова В.А.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
Національний аерокосмічний університет імені М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Fursova Viktoriya
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor, Department of Finance,
National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute»
named after N. Ye. Zhukovskiy

Світова фінансова криза підкреслила необхідність вивчення ролі та місця банківського сектору в сучасній економіці. Вона показала, що проблеми в банківської системі переносяться на всю економіку, скорочуючи можливості доступу до кредитів, негативно впливають на платіжне посередництво та безперебійне функціонування фінансових ринків. У статті проведено критичний аналіз основних причин, які в майбутньому призводять до проблем у банківському секторі і виникнення банківської кризи. За результатами проведеного дослідження запропоновано класифікацію факторів виникнення банківських криз, яка містить сім критеріїв. Узагальнення та систематизація теоретичних засад із цієї проблематики мають практичну цінність та сприятимуть окресленню основних шляхів формування ефективної антикризової програми як на рівні окремого банку, так і банківської системи у цілому.

Ключові слова: *банк, банківська криза, класифікація, макроекономічні фактори, зовнішні чинники, специфічні фактори.*

Мировой финансовый кризис подчеркнул необходимость изучения роли и места банковского сектора в современной экономике. Он показал, что проблемы в банковской системе проецируются на всю экономику, сокращая возможности доступа к кредитам, негативно влияя на проведение платежей и бесперебойное функционирование финансовых рынков. В статье проведен критический анализ основных причин, которые в будущем приводят к проблемам в банковском секторе и возникновению банковского кризиса. По результатам проведенного исследования предложена классификация факторов возникновения банковских кризисов, включающая семь критериев. Обобщение и систематизация теоретических основ по этой проблематике имеют практическую ценность и будут способствовать выделению основных этапов формирования эффективной антикризисной программы как на уровне отдельного банка, так и банковской системы в целом.

Ключевые слова: *банк, банковский кризис, классификация, макроэкономические факторы, внешние факторы, специфические факторы.*

The global financial crisis has highlighted the issue of the role and importance of the banking sector in a modern economy. It showed that the problems in the banking system are transferred to the whole economy, by limiting access to credit resources, impacting negatively on payment mediation, the price of government debt, the value of national currency and smooth functioning of financial markets. A number of banking crises in different parts of the world, reminded the contemporary economists that the economy is too complex and comprehensive science and that is why so necessary to pay more attention for studying causes of banking crises. This article is a critical analysis of the main reasons leading to further problems in the banking sector and the occurrence of a banking crisis. Among the main factors, which lead to banking crises, most scientists consider microeconomic factors, almost always, weak internal risk analysis, management and control systems within banks, which causes an increase in asset prices and excessive concentration of bank portfolios and macroeconomic factors caused by events that do not relate to the banking system (mainly, poor macroeconomic conditions, financial and structural weaknesses). A common

disadvantage of these approaches is that most authors consider the causes of the banking crisis only from the perspective of the source of their occurrence. However, this is not enough to reveal the nature of the occurrence of banking crises. The authors discussed the advantages and disadvantages of existing approaches of modern scholars on the identification of the main cause of banking crises and proposed the classification of factors that cause banking crises, which includes 7 criteria. The following classification criteria were proposed in the article: source of origin; depth of impact; management ability; scale of impact; the level of development of the country; time effect. The generalization and systematization of the theoretical foundations on this issue have a practical value and will help to highlight the main stages in the formation of an effective anti-crisis program, both at the level of an individual bank and the banking system as a whole.

Key words: *bank, banking crisis, factors, classification, macroeconomic factors, specific factors.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Банківський сектор сприяє вирішенню низки фінансових проблем як у населення, так і у підприємств, прискорює товарообіг, збільшує добробут вкладників, тому його надійність є базовим фактором економічного зростання країни. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають питання щодо своєчасного діагностування кризових явищ у банківській системі, визначення чинників, які впливають на погіршення стану банківських установ, оскільки це є ключовим елементом для формування стратегії ефективного розвитку як банківської системи, так і країни у цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Питанням дослідження та вивчення банківських криз присвячено велику кількість праць як вітчизняних, так і закордонних учених, а також світових фінансових організацій (Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкції та розвитку). Теоретичні засади визначення сутності кризи, причин її виникнення, шляхів подолання розглянуто у працях Б. Божинова, А. Тавасієва, В. Шпачука, О. Терещенка, О. Іваницької, О. Ларіної та ін. Для визначення детермінант виникнення банківських криз закордоні вчені, такі як Л. Левін та Ф. Валенсія, Дж. Камінські та К. Рейнхарт, Дж. Кломп, також проводили емпіричні дослідження на прикладі багатьох країн. До не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття, можливо віднести поглиблений аналіз класифікаційних ознак чинників, що впливають на виникнення банківської кризи.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою статті є визначення та систематизація класифікаційних критеріїв чинників виникнення банківських криз.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. За даними Міжнародного валютного фонду (МВФ), у період із 1970 по 2017 р. у світі було діагностовано 151 банківську кризу, 236 валютних криз та 74 суверенні кризи. Більшість досліджуваних країн зіткнулася як мінімум з однією системною банківською кризою, 26 країн пережили дві банківські кризи, та три країни, серед яких й Україна, мали три банківські кризи [1]. За період незалежності в Україні банківські кризи спостерігалися у 1998, 2008 та 2014 рр. Остання криза, за даними МВФ, ще не є завершеною. А з початку кризи фіскальні втрати становили 13,9% від ВВП, частка проблемних кредитів досягла 55,1% від загального кредитного портфеля, а кількість збанкрутілих банківських установ становила 104, або 34% від загальних активів (станом на 15.05.2019) проти 180 банків у 2014 р. [1; 2].

Досліджуючи фактори виникнення банківської кризи, слід зазначити, що це питання й досі є дискусійним серед науковців.

Так, П. Энглунд [3], Дж. Камінський та К. Рейнхарт [4] уважають, що більшість банківських криз дотримується загальної закономірності чинників і наслідків. Зазвичай банківські кризи ініціюються дерегуляційними заходами, які призводять до надто швидкої експансії кредитів. Це, своєю чергою, збільшує ціни на активи, що не підкріплені фундаментально (так звані «бульбашки»). У якийсь момент «бульбашки» лопаються, що призводить до різкого падіння цін на ринку активів (зокрема, ринку нерухомості) та розповсюдження банкрутств. Усе це супроводжується збільшенням непогашених позик, утратами від кредитування та загостренням проблем із ліквідністю в банківській системі. Як наслідок, урядам доводиться рятувати слабку банківську систему шляхом масштабної рекапіталізації та націоналізації. Але, як свідчать подальші дослідження щодо даної проблематики, думка про те, що більшість банківських криз має однакові фактори виникнення, є вузькою.

Д.Т. Левелін [5] також уважає, що більшість країн має декілька загальних чинників виникнення банківської кризи: 1) волатильність макроекономічних процесів; 2) наявність структурних проблем в економіці та фінансовій системі; 3) неефективні системи управління і контролю внутрішніх банківських ризиків; 4) непрозорі структури та моральний ризик у фінансовій системі; 5) неефективне регулювання; 6) слабкий моніторинг та нагляд із боку офіційних органів; 7) відсутність ефективної ринкової дисципліни в банках; 8) необґрунтовані механізми корпоративного управління банками та їхніми клієнтами. Причини таких криз складні та зосереджені на

одиничних факторах (наприклад, нестабільність макроекономіки, слабке регулювання тощо). Незважаючи на те що макростабільність часто вважають головною причиною виникнення банківської кризи, вони зазвичай виникають через те, що нестабільність в економіці виявляє наявні слабкі боки в банківській системі. Автор наголошує також на тому, що кожна країна має й специфічні фактори виникнення банківської кризи. Але, на жаль, жодного прикладу специфічних факторів автор на наводить.

Своєю чергою, Дж. Кломп [6] за допомогою емпіричного дослідження 110 країн у період із 1970 по 2007 р., які мали банківську кризу, дійшов висновку, що головними чинниками банківської кризи є високі темпи зростання кредитування, падіння ВВП та висока реальна відсоткова ставка. Також значно збільшує ймовірність банківської кризи розвиток глобалізаційних процесів та співвідношення між грошової масою (М2) та валютними резервами в країні. Суттєвою перевагою цього дослідження є те, що автор також уважає, що вплив детермінант відрізняється між системною та несистемною кризами та рівнем економічного розвитку, тобто не всі країни мають однакові чинники виникнення банківської кризи. Так, банківські кризи в країнах, що розвиваються, та в країнах із перехідною економікою значною мірою спричинені низькою інституційною якістю та низьким рівнем фінансового регулювання. Це означає, що у цих країнах банківські кризи зумовлені неефективною урядовою політикою, яка може призвести до корупції, неефективної бюрократії та неадекватного регулювання.

М. Квінтін та М. Тейлор [7] виділяють дві категорії банківських криз, які спричинені різними чинниками. Перша група – це банківські кризи, які спричинені мікроекономічними факторами, а саме поганим банківським менеджментом, що спричиняє зростання цін на активи та надмірну концентрацію портфелів банків. Друга категорія банківських криз зумовлена макроекономічними чинниками, які спричинені подіями, що не стосуються банківської системи (наприклад, погані макроекономічні економічні умови). Недоліком цього підходу є те, що автори концентрують увагу лише на одному класифікаційному критерію, а саме на джерелі виникнення банківської кризи.

Схожу думку має й О.І. Береславська [8], яка поділяє чинники банківських криз на дві групи: зовнішні та внутрішні. До зовнішних чинників автор відносить: дерегуляційні і лібералізаційні процеси міжнародного руху капіталу в умовах глобалізації; стрімкі темпи збільшення обсягів фінансових операцій у світовому масштабі. Відтік капіталу має особливо руйнівний вплив на банківські системи в країнах із трансформаційною та перехідною економіками. Внутрішніми причинами є макроекономічна нестабільність у країні, яка зумовлена надмірною відкритістю економіки, нестійким валютним курсом, високими відсотковими ставками, інфляцією, агресивною кредитною політикою, низькою ефективністю управління банківськими ризиками та відсутністю системи внутрішнього контролю. Але зазвичай до внутрішніх чинників відносять ті, які залежать від керівництва об'єкта дослідження, тому доцільним було б залишити у цій групі тільки такі чинники, як агресивна кредитна політика, слабкий ризик-менеджмент у банку та відсутність механізму внутрішнього контролю.

А. Тавасієв [9] також виокремлює дві групи факторів виникнення банківської кризи:

1) безпосередні (поверхневі), тобто фактори, які роблять кризу реальним фактом, але водночас потребують пояснення більш глибокими явищами та процесами;

2) глибинні причини, які, своєю чергою, поділяються на внутрішні та зовнішні.

Серед найважливіших зовнішніх причин банківської кризи автор виділяє: макроекономічні дисбаланси; неефективну макроекономічну політику з боку влади; фінансову нестабільність у країні; неефективне регулювання діяльності фінансово-кредитних організацій; неефективну політику з боку реального сектору по відношенню до національного банківського сектору (розміщення капіталів у зарубіжних банках); низький рівень довіри населення до фінансової та банківської систем. На жаль, види внутрішніх факторів автор не розглядає.

В. Шпачук [10] за ознакою управлінського впливу поділяє причини виникнення системної банківської кризи на три групи:

- макроекономічні (глобалізація фінансових процесів, неефективна макроекономічна політика уряду, зростання бюджетного дефіциту, інфляції, відтік капіталу, високий рівень доларизації);

- регулятивні (недоліки в нормативно-правовій базі, застарілі форми нагляду, неадекватні та/або невчасні заходи впливу);

- управлінські (недоліки та прорахунки у стратегічному та оперативному управлінні банку, неефективний ризик-менеджмент та відсутність якісного внутрішнього контролю).

Недоліком запропонованої класифікації є те, що дослідник не враховує чинники банківської кризи, які не піддаються управлінню (наприклад, форс-мажорні фактори, війни та ін.).

Б. Божинов [11] пропонує класифікувати чинники виникнення банківських криз на чотири групи:

- міжнародні макроекономічні чинники (глобальні дисбаланси у світовій економіці, коливання потоків капіталу на міжнародному просторі);

- національні макроекономічні чинники (недоліки та структурні проблеми в економіці, волатильність національної валюти, високий рівень зовнішнього боргу та бюджетного дефіциту, недосконала фіскальна політика, прогалини у

національному законодавстві, значне втручання держави в економіку, політична нестабільність);

- стан банківського сектору (місце та роль центрального банку, банківський нагляд та грошово-кредитна політика, структура фінансового сектору, рівень розвитку фінансових інновацій, рівень ризиків, пов'язаних із сек'юритизацією);

- внутрішні чинники, які виникають в окремих банках (проблеми з ліквідністю, посилення конкуренції, неефективний ризик-менеджмент у банку, збільшення випадків шахрайства в банківському секторі).

Особливістю даного підходу є те, що автор виділяє окремо чинники, які пов'язані зі станом банківського сектору, що дає змогу формувати антикризові стратегії на різних рівнях.

Розглядаючи специфічні особливості виникнення банківської кризи в Україні в 2014–2015 рр., З. Руденко поділяє причини на [12]:

1) політичні (протистояння між політичними силами, які займають різні гілки влади, під час розроблення та прийняття стратегічно важливих рішень щодо розвитку країни; анексія Криму, воєнні дії на сході держави; призначення керівників органів виконавчої влади, державних установ тільки зі згоди правлячих політичних сил; невизначеність у міжнародній політиці; вплив на законодавчу базу з боку влади);

2) економічні (спекуляції на валютному ринку та девальвація гривні; зростання державного боргу та дефіциту бюджету; скорочення міжнародних резервів НБУ; від'ємне сальдо торговельного балансу);

3) соціальні (знищення середнього класу в суспільстві, наростання соціальної напруги; задоволення інтересів влади, а не населення). Необхідно відзначити, що в результаті воєнних дій на Сході та анексії Криму Україна втратила частку банківських активів та клієнтів.

Загальним недоліком зазначених підходів є те, що більшість авторів розглядає чинники виникнення банківської кризи лише з погляду

Таблиця 1

Класифікація чинників виникнення банківських криз

Класифікаційний критерій	Чинники
Джерело виникнення	- зовнішні (макроекономічні чинники, такі як глобалізація фінансових процесів, макроекономічна нестабільність у світі та/або на національному ринку; зростання бюджетного дефіциту, інфляції, відтік капіталу, недоліки в нормативно-правової базі, політичні фактори, зміни в податковому законодавстві, грошово-кредитній політиці центрального банку); - внутрішні (мікроекономічні чинники, такі як поганий банківський менеджмент, шахрайства, проблеми з ліквідністю, ризикована кредитна політика, відсутність якісного внутрішнього контролю та ін.)
Глибина впливу	- поверхневі – є так званою «останньою краплею» та провокують настання кризи у якійсь момент, але зумовлені більш фундаментальними чинниками; - глибинні причини – являють собою фундаментальні чинники, які можуть не проявлятися протягом тривалого часу
Можливість управління	- некеровані чинники (форс-мажорні умови обставини, стихійні лиха, техногенні та природні катаклізми); - керовані або частково керовані чинники на рівні світового суспільства (лібералізація ринків, відтік міжнародного капіталу, впровадження економічних санкцій, торгові та валютні війні, збільшення мита на товари и ін.); - регулятивні чинники – є керованими з боку держави та центрального банку; - управлінські – є керованими на рівні окремої банківської установи
Характер впливу	- загальні, притаманні більшості країн; - специфічні, притаманні окремим країнам
Масштаб впливу	- чинники, які провокують виникнення системної кризи, тобто банківської системи у цілому або банківських систем деяких країн; - чинники, які сприяють виникненню несистемної кризи, тобто на рівні окремого банку
Рівень розвитку країни	- чинники, які притаманні розвинутим країнам (наприклад, макроекономічні чинники, неефективний ризик-менеджмент у банку); - чинники, притаманні країнам із перехідною економікою та країнам, які розвиваються (наприклад, низька інституційна якість, низький рівень фінансового регулювання, політичні чинники)
Часовий ефект	- негативні чинники та проблеми, накопичені впродовж тривалого часу (структурні дисбаланси в економіці, тривале неефективне управління банківською установою або банківською системою, низька якість контролю); - чинники, які виникли раптово (політичні та воєнні конфлікти, катастрофі, форс-мажорні обставини та ін.)

Джерело: авторська розробка

джерела їх виникнення. Але для визначення видів банківських криз потребують уваги й інші ознаки виникнення їх чинників. Тому, резюмуючи вищевикладене, класифікуємо чинники виникнення банківської кризи за декількома критеріями (табл. 1).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, критичний аналіз підходів до визначення чинників виникнення банківських криз зумовив формування авторського підходу до систематизації їхніх видів. Запропонована класифікація чинників виникнення банківських криз має сім ознак, що є базисом для подальших досліджень щодо визначення видів банківських криз. Також завдяки систематизації факторів виникнення банківських криз регулятивні органі як на рівні країни, так і на рівні банку мають можливість уникнути загроз та підвищити ефективність функціонування як банківської системи у цілому, так і окремого банку.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Laeven L., Valencia F. Systemic Banking Crises Revisited. IMF Working Paper. *International Monetary Fund*. September 2018. 48 p.

2. Офіційний сайт Національного банку України. Зрозуміти та відпустити: Причини і результати «великого банківського очищення». URL : http://badbanks.bank.gov.ua (дата звернення: 21.08.2019).

3. Englund, P. The Swedish banking crisis: Roots and consequences. *Oxford Review of Economic Policy*. 1999. № 15(3). P. 80–97.

4. Kaminsky G., Reinhart C. The twin crises: The causes of banking and balance-of-payment problems. *American Economic Review*. 1999. № 89(3). P. 473–500.

5. Llewellyn D.T. An analysis of the causes of recent banking crises. *The European Journal of Finance.* 2002. № 8(2). P. 152–175. DOI : 10.1080/13518470110071182 .

6. Klomp J. Causes of banking crises revisited. *The North American Journal of Economics and Finance.* 2010. № 21(1). P. 72–87. DOI : 10.1016/j.najef.2009.11.005 /.

7. Quintyn M., Taylor M. Managing systemic banking crises. IMF Occasion Paper 224. Washington, DC, 2003.

8. Береславська О.І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення. *Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). Серія «Фінанси, грошовий обіг і кредит».* 2013. № 3(62). С. 78–84.

9. Тавасиев А.М. Антикризисное управление кредитными организациями. Москва : Юнити-Дана, 2006. 480 с.

10. Шпачук В.В. Криза банку та банківської системи: основні поняття, суб'єкти державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 7. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=155(дата звернення: 08.08.2019).

11. Bojinov B. Causes of banking crises in modern world. URL : https://mpra.ub.uni-muenchen.de/56034/1/MPRA_paper_56034.pdf (дата звернення: 28.08.2019).

12. Руденко З.М. Фінансова криза в Україні 2014–2015 років: причини та інструменти регулювання. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Серія «Економічні проблеми макроекономічного та регіонального рівнів».* 2015. № 25.7. С. 216–221.

REFERENCES:

1. Laeven L., Valencia F. (2018). *Systemic Banking Crises Revisited*. IMF Working Paper. International Monetary Fund. September 2018. 48 p.

2.Oficijnyj sajt Nacionaljnogho banku Ukrajiny. *Zrozumity ta vidpustyty: Prychyny i rezultaty «velykoho bankivskoho ochyshchennia»*. [Understand and Let Go: The Causes and Results of the Great Bank Cleanup] Available at: http://badbanks.bank.gov.ua (accessed 21august 2019).

Englund P. (1999) *The Swedish banking crisis: Roots and consequences.* Oxford Review of Economic Policy. № 15(3). pp. 80–97.

4. Kaminsky G., Reinhart C. (1999) *The twin crises: The causes of banking and balance-of-payment problems*. American Economic Review. № 89(3), 473–500.

5. Llewellyn D. T. (2002). *An analysis of the causes of recent banking crises.* The European Journal of Finance. № 8(2). pp. 152 –175. doi:10.1080/13518470110071182.

6. Klomp J. (2010). *Causes of banking crises revisited.* The North American Journal of Economics and Finance. № 21(1). pp. 72–87. doi:10.1016/j.najef.2009.11.005.

7. Quintyn M., Taylor, M. (2003). *Managing systemic banking crises*. IMF Occasion Paper 224. Washington, DC.

8. Bereslavska O. I. (2013). Suchasni bankivski kryzy: prychyny ta ymovirnist povtorennia [Current banking crises: causes and likelihood of recurrence]. *Scientific Bulletin of the National University of the State Tax Service of Ukraine (Economics, Law). Finance, Money and Credit. Series*. № 3 (62). pp. 78–84.

9. Tavasiev A.M. (2006). Antikrizisnoe upravlenie kreditnymi organizatsiyami. [Crisis management of credit institutions]. Moscow: Unity-Dana Publishing House. (in Russian).

10. Shpachuk V.V. *Kryza banku ta bankivsjkoji systemy: osnovni ponjattja, sub'jekty derzhavnogho upravlinnja*. [The crisis of the bank and the banking system: the main concepts, subjects of public administration]. *Derzhavne*

upravlinnja: udoskonalennja ta rozvytok. [Public Administration: Improvement and Development] 2010. № 7. Available at: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=155 (accessed 08 august 2019).

11. Bojinov B. Causes of banking crises in modern world. Available at: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/56034/1/MPRA_paper_56034.pdf (accessed 28 august 2019).

12. Rudenko Z. M. (2015). Finansova kryza v Ukraini 2014–2015 rokiv: prychyny ta instrumenty rehuliuvannia. [Financial crisis in Ukraine 2014–2015: reasons and instruments of regulation]. *Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine. Series «Economic Problems of Macroeconomic and Regional Levels».* №. 25.7. pp. 216–221.

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

УДК 657.1.011

ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АВТОМАТИЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ПОДАННЯ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

EVOLUTION AND PROSPECTS OF AUTOMATION OF ACCOUNTING AND SUBMISSION OF THE REPORTING OF THE ENTERPRISES OF UKRAINE

Курган Н.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і бізнес-консалтингу,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

Kurhan Natalia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Business consulting,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

У статті досліджено еволюційні процеси розвитку автоматизації бухгалтерського обліку в Україні. Пояснено, що впровадження прогресивних IT-рішень до облікової практики вітчизняних підприємств відбувалося під впливом цифрових трансформацій бізнес-процесів, а також шляхом державних законодавчих ініціатив. Запропоновано класифікацію форм подання звітності підприємствами України, які еволюційно змінювали одна іншу: графічна, комбінована, електронні XML, XBRL-форми, інтерактивна звітність майбутнього. Детально описано особливості форм і вимоги до рівня комп'ютеризації бухгалтерії за кожної з них. Розроблено переліки знань, умінь та практичних навичок, якими мав володіти бухгалтер-професіонал для належного виконання посадових обов'язків за різних форм подання звітності, діючих в Україні. Обґрунтовано, що в ході подальшої глобальної цифровізації економіки очікується впровадження інтерактивної звітності у формі агрегованих облікових баз даних, тому в майбутньому для бухгалтера-спеціаліста однаково важливо мати фахову теоретичну підготовку та знати актуальні IT-технології обліку та звітування.

Ключові слова: *електронна звітність, форма подання звітності, XBRL, XML, таксономія, цифровий підпис, база облікових даних.*

В статье исследованы эволюционные процессы развития автоматизации бухгалтерского учета в Украине. Объяснено, что внедрение прогрессивных IT-решений учетной практики отечественных предприятий происходило под влиянием цифровых преобразований бизнес-процессов, а также путем государственных законодательных инициатив. Предложена классификация форм представления отчетности предприятиями Украины, которые эволюционно сменяли друг друга: графическая, комбинированная, электронные XML, XBRL-формы, интерактивная отчетность будущего. Подробно описаны особенности форм и требования к уровню компьютеризации бухгалтерии по каждой из них. Разработаны перечни знаний, умений и практических навыков, которыми должен обладать бухгалтер-профессионал для надлежащего исполнения должностных обязанностей при различных формах представления отчетности, действующих в Украине. Обосновано, что в ходе дальнейшей глобальной цифровизации экономики ожидается внедрение интерактивной отчетности в форме агрегированных учетных баз данных, поэтому в будущем для бухгалтера-специалиста одинаково важно иметь профессиональную теоретическую подготовку и знать актуальные IT-технологии учета и отчетности.

Ключевые слова: *электронная отчетность, форма представления отчетности, XBRL, XML, таксономия, цифровая подпись, база учетных данных.*

Continuous development of the globalized digital economy carries out irreversible influence on practice of accounting and reporting of Ukrainian enterprises. Therefore scientists do not manage to fill in due time the theory and methodology of accounting with developments devoted to realities implementation of IT technologies. The available theoretical researches of automation of account are focused or on questions of account in databases, or devoted to the software of an electronic format of the reporting. At the same time for today the chronology of automation of accounting of the enterprises of Ukraine is not investigated. Also theorists of account still did not investigate a question of changes of requirements of the Ukrainian employers to skills, abilities and knowledge of the accountant during intensive implementation of IT technologies to business processes. Evolutionary developments of accounting automation in Ukraine were investigated in article. The author explained that introduction of progressive IT-solutions to accounting practice of the domestic enterprises happened under the influence of digital transformations of business processes and also changes of the state legislation. The author developed classification of forms of submission of the reporting by the enterprises of Ukraine which evolutionarily changed one another, including: graphic, combined, electronic XML, XBRL-form, the interactive reporting of the future. Features of each form and relevant requirements to the level of automation of accounts department were described in details. Implementation of IT technologies to business influenced accounting functions. The employee has to have more and more professional knowledge and special skills to work at the accountant's post. Introduction of each following form of submission of financial statements in Ukraine means that the list of requirements to competences of the professional accountant becomes more. In article the author developed lists of knowledge, abilities and practical skills of the accountant for successful accomplishment of job responsibilities at the different forms of submission of the reporting operating in Ukraine. It is expected, the interactive reporting in the form of aggregated accounting databases will be introduced during further digitalization of global economy.

Key words: *electronic reporting, form of submission of the reporting, XBRL, XML, taxonomy, digital signature, accounting database.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Бурхливий безупинний розвиток глобалізованої цифрової економіки здійснює невідворотний та незворотний вплив на практику ведення бухгалтерського обліку та складання звітності українських підприємств. За останні десять років за вимогою законодавців вітчизняним обліковцям довелося опанувати електронний документообіг для звітування державним органам, цифрові підписи та печатки, електронний кабінет платника податків. Облікові дані сучасних компаній вносяться до баз даних, що конструюються або у спеціальному програмному середовищі, встановленому локально на робочому місці бухгалтера, або на платформах «хмарних» обчислень. В Україні законодавчо окреслено інноваційні зміни облікової практики найближчих років – упровадження цифрової технології XBRL для складання фінансової звітності підприємств у єдиному цифровому форматі [1]. Зазначені докорінні модифікації практики ведення бухгалтерії є настільки швидкими, що теорія і методологія бухгалтерського обліку не встигають наповнюватися розробками, присвяченими реаліям упровадження IT-технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Процеси впровадження IT-технологій до бухгалтерського обліку підпорядковані інформаційним запитам користувачів звітності, найвибагливішими з яких є державні органи та інвестори. Перенесення масивів облікової інформації до електронних баз даних здійснюється здебільшого під впливом того, що в процесі становлення цифрової економіки користувачі все частіше вимагають оновленої, більш зручної та інформативної форми подання звітності. Сьогодні технологічно це виразилося в тому, що обліковці використовують програмні продукти для ведення обліку господарської діяльності (фінансового, податкового, управлінського) у базах даних та програмні продукти для складання та подання звітності користувачам, тому теоретичні дослідження автоматизації обліку аналогічно сфокусовані або на формуванні облікових баз даних, або на питаннях програмної підтримки електронного формату звітування.

Застосовність окремих IT-технологій для облікових потреб вивчали М.С. Попович (протоколи комунікацій NFC), М.М. Бенько (систематизував наявні програмні продукти для ведення бухгалтерського обліку), О.В. Онищенко (ERP-системи), Р.І. Мачуга й А.О. Музиченко (технології візуалізації, «хмарні» рішення в обліку), А.М. Грінько (GRM-системи). Відносно небагато наукових робіт присвячено перспективним інформаційним технологіям бухгалтерського обліку. Слід відзначити оглядові дослідження І.Й. Плікуса, В.А. Осмятченко, які описали наявні концепції обробки та передачі інформації (RTA, EDI, XBRL), «хмарні технології» обчислення, а також указали інноваційні технології (блокчейн, штучний інтелект), що в перспективі модернізують та докорінно змінять бухгалтерський облік.

Н.М. Бондаренко, А.В. Озеран, В.Г. Лопатовський, В.М. Метелиця досліджували проблематику законодавчої стандартизації фінансової звітності вітчизняних підприємств з огляду на їх розмір та галузь господарювання. Питання сутності та переваг застосування цифрової XML- та XBRL-звітності висвітлено у наукових працях Ч. Хоффман, Дж. Войла, Б. Тре-

віса, Ю. Кунзлера, М.В. Роттера, С. Дженкінса, Дж. Хендлера, Т. Солонідеса, С.В. Івахненкова, А.О. Мелащенко. Доцільність та послідовність упровадження таксономії електронної фінансової звітності в Україні розробляли С.Ф. Голов, Т.І. Єфіменко, М.В. Кузуб, Т.В. Журавльова, О.В. Мельниченко, Г.М. Білецька, І.О. Дземішкевич.

Ключові компетенції, якими має володіти бухгалтер у сучасну епоху інформаційних технологій, досліджували А.А. Солоненко, І.Й. Плікус, І.М. Вигівська, В.С. Церклевич, С.Р. Аббас, М.Т. Теловата.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Незважаючи на численність наявних розробок, сьогодні не досліджено хронологію розвитку бухгалтерського обліку підприємств України, протягом якої відбулися його автоматизація, насичення цифровими технологіями та залучення до інформаційних Інтернет-потоків. Також теоретиками-обліковцями досі не було розроблено питання змінюваності вимог вітчизняних роботодавців до навичок, умінь та знань фахівця-обліковця в ході інтенсивного насичення бізнес-простору ІТ-технологіями. Цікаво порівняти переліки основних компетенцій, необхідних для роботи на посаді бухгалтера, за різних форм подання звітності, що використовувалися в Україні.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою дослідження є розроблення класифікації форм, у яких підприємства України подавали звітність користувачам (передусім державним органам), із 1991 р. дотепер у міру впровадження ІТ-технологій до бухгалтерського обліку, а також визначення фахових компетенцій, якими мав володіти бухгалтер-професіонал на різних етапах автоматизації обліку та звітування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Україні комерційні підприємства в необхідному обсязі та в установлені терміни мають подавати органам виконавчої влади звітність: фінансову і статистичну – до Державної служби статистики; податкову – до Державної фіскальної служби. Податкова звітність заповнюється підприємствами – платниками податків із дотриманням норм ПКУ [2]. Під час складання фінансової звітності суб'єкти господарської діяльності, які відповідають критеріям ст. 12.1 Закону про бухгалтерський облік [3], повинні дотримуватися концептуальної основи МСФЗ [4]. Усі інші підприємства зобов'язані подавати або повний комплект фінансової звітності за НП(С)БО 1, або спрощену фінансову звітність із дотриманням вимог П(С)БО 25 (для суб'єктів малого бізнесу) [5]. Отже, у нашій країні саме держава є центральним користувачем звітності, оскільки встановлює вимоги до неї, визначає її форму та зміст.

У 90-ті роки XX ст. українські підприємства подавали як фінансову, так і податкову звітність виключно на паперових бланках, які містили стандартизовані таблиці, зазначаючи свої реквізити, наявні показники та завіряючи ці дані підписами відповідальних осіб та печаткою. Щоб підготувати звітність у такій формі, не було необхідності в обчислювальній техніці, тому бухгалтерський облік багатьох підприємств вівся на паперових носіях: вручну заповнювалися первинні документи, синтетичні та аналітичні регістри (журнали, відомості, меморіальні ордери), писалася головна книга, на основі якої розраховувалися показники звітності та записувалися у затверджені бланки. Водночас прогресивно орієнтоване керівництво підприємств почало обладнувати робочі місця бухгалтерів комп'ютерами зі спеціальними програмами для ведення облікових баз даних (наприклад, платформа 1С, «Парус», «Дебет+»). Перевагою автоматизованого обліку є передача частини функцій від людини-виконавця обчислювальній техніці, що дає змогу уникати математичних помилок, мінімізувати негативний вплив «людського фактору» (наприклад, неуважність), зменшити й оптимізувати кількість ділових паперів; безпомилково і швидко заповнювати реквізити первинних документів (рахунків-фактур, платіжних доручень, видаткових накладних, ін.); оперативно обробляти інформаційні масиви; швидко формувати необхідні регістри за встановлений період із заданими параметрами даних (оборотно-сальдові відомості, касові книги, ін.); надавати аналітику в наочному вигляді (таблиці, діаграми, графіки).

У ході поступової комп'ютеризації ділових процесів із початку 2000-х років на вимогу податкових та статистичних державних органів бухгалтери почали звітувати, подаючи й надалі заповнені та підписані паперові бланки, але додаючи файли звітів на переносних електронних носіях, створені у програмах MS Office або вивантажені з облікових баз даних у заданих форматах. Вимога надання електронних образів звітності сприяла прискоренню автоматизації бухгалтерського обліку підприємств та подальшому розповсюдженню облікових програмних продуктів. Графічні образи паперових форм звітності переносилися до комп'ютерів державних служб, але були непридатні для проведення автоматизованого аналізу, тому в 2013 р. було затверджено Формат (стандарт) електронного документа звітності суб'єктів господарювання [6], який регламентував упровадження універсальної мови електронних документів – XML (англ. eXtensible Markup Language – розширювана мова розмітки). Фізично звітність у форматі XML-документу являє собою файл, який не є набором графічних таблиць, а містить у собі алгоритм для формування звітних форм і необхідні для цього дані. За допомогою спеціальних програмних маркерів та тегів упорядковуються

елементи даних, вкладеність і послідовність яких формують структуру і зміст електронного XML-документа, що є зрозумілим і для людини (оскільки може приймати вид тексту), і для комп'ютера (XML є мовою програмування).

Упровадження в Україні єдиного електронного XML-формату звітування означало відмову від формацентричного підходу до подання звітності та перехід до датацентричного (від англ. data – дані). До 2013 р. інформаційний зміст звітності, представленої на паперових носіях, визначався формою подання. Законодавчо регламентовані бланки забезпечували аналітичність та порівняність звітності в процесі прочитання, однак не було можливості оперативного всебічного аналізу та контролю великих масивів звітної інформації. Після впровадження єдиного стандарту електронної звітності [6] відбувся перехід до нової технології збору звітності – в електронній XML-формі з накладанням цифрових підписів та печаток, із поданням до державних виконавчих органів шляхом використання або безкоштовного програмного забезпечення, яке надається ДФС (OPZ, Електронний кабінет платника податків, Єдине вікно надання електронної звітності) [7], або комерційних програм (iFin, MEdoc, «Соната», «1С-Звіт», Taxer, «Арт-звіт+»). Відтоді значно підвищилася якість звітної інформації для користувачів – державних органів, які стали отримувати оцифровані дані звітності в чіткій відповідності до регламентованих графічних форм. Унеможливлена вірогідність помилок оформлення або повноти звітності. Електронна звітність підприємств має стандартизований зміст, обсяг і структуру, що дає змогу швидко обробляти значущі масиви даних за допомогою IT-ресурсів і приймати оперативні рішення. Отже, відмінністю датацентричного підходу до подання звітності є наявність базисної багатомірної моделі даних, яка гарантує порівняність показників звітності навіть у разі зміни звітних форм (бланків).

Державна вимога до звітування виключно в електронному XML-форматі ознаменувала остаточний перехід вітчизняних суб'єктів господарювання до автоматизованого бухгалтерського обліку. Кожному підприємству, крім програми для ведення облікової бази даних, із 2013 р. стало необхідним мати цілодобовий доступ до мережі Інтернет, відкрити акаунт платника податків на Інтернет-сервісі ДФС, а також придбати програму для подання XML-звітності (або скористуватися програмним забезпеченням ДФС) та сертифікати на цифрові підписи та печатки.

Таким чином, в Україні значущим рушійним чинником автоматизації бухгалтерського обліку бізнес-суб'єктів є держава, яка поступово впроваджує такі форми подання звітності, що відповідають поточним реаліям комп'ютеризації економічних відносин. З огляду на проведене дослідження й описані факти, пропонується відокремлювати такі еволюційні форми подання звітності підприємств України: графічна, комбінована, електронна XML-форма, електронна XBRL-форма, інтерактивна звітність. Кожну форму подання звітності детально охарактеризовано в табл. 1. Графічна і комбінована форми є вже історично пройденими; XML-форма відповідає сьогоденню. XBRL-формат звітування вже став неминучою близькою перспективою, оскільки 28.05.2019 НКЦПФР оголосила про початок функціонування Системи фінансової звітності в єдиному електронному форматі XBRL, а також анонсувала запуск необхідного для цього програмного забезпечення та спеціалізованого вебсайту [1]. Законом про бухгалтерський облік [3] (у поточній оновленій редакції) затверджено перелік суб'єктів господарської діяльності, які зобов'язані складати фінансову звітність (у тому числі консолідовану) у форматі XBRL, дотримуючись європейських МСФЗ [4] із застосуванням таксономії, а саме це: публічні акціонерні товариства; підприємства, що мають суспільний інтерес, підприємства з видобутку корисних копалин загальнодержавного значення; підприємства, які здійснюють види діяльності з переліку, визначеного Кабінетом Міністрів України, а також підприємства, що самостійно вирішили за доцільне застосовувати МСФЗ для складання фінансової звітності [3]. Фінансова звітність усіх інших суб'єктів господарювання, а також уся податкова та статистична звітність і надалі будуть подаватися до державних органів в електронній XML-формі.

XBRL (англ. eXtensible Business Reporting Language – розширювана мова ділової звітності) – це відкритий стандарт подання електронної фінансової звітності за МСФЗ, який є загальновизнаним у країнах ЄС та США й широко застосовується там податковими органами, банками, статистичними агентствами, регуляторами ринків цінних паперів. Рада з МСФЗ офіційно рекомендує XBRL-форму для складання електронної звітності за нормами МСФЗ [1]. В Україні впровадження XBRL-стандарту, по-перше, є кроком подальшого зближення вітчизняного та європейського облікового законодавства; по-друге, забезпечує єдиний універсальний формат фінансової звітності, яку отримують від підприємств регулятори фінансового ринку; по-третє, завдяки таксономії XBRL досягається більша уніфікація даних, що значно спрощує їх аналіз під час подальшої програмної обробки.

XBRL-звітність базується на XML-мові програмування та викладених у таксономіях описах наборів метаданих, що описують склад статей звітів, показники і взаємозв'язки між ними. Фонд міжнародних стандартів фінансової звітності (Великобританія, м. Лондон) випустив таксономію фінансової звітності за МСФЗ для України, офіційний переклад якої Міністерство фінансів України затвердило 07.12.2018 Нака-

Таблиця 1

Еволюція форм подання звітності підприємств України (розробка автора)

Форма подання	Особливості форми подання звітності
1. Графічна форма подання звітності на паперових носіях (1991 р. – початок 2000-х років)	Звітність формується і подається користувачам виключно у паперовому вигляді, завіряється «живими» підписами і печаткою. Звітність стандартизована завдяки затвердженим реквізитам і таблицям з кількісними і грошовими показниками. Для надання звітності необхідно заповнити бланки, у комп'ютеризації бухгалтерії немає потреби.
2. Комбінована форма подання звітності на електронних та паперових носіях інформації (початок 2000-х років – 2013 р.)	Звітність формується в електронному вигляді в обліковій базі, що ведеться у бухгалтерській програмі («1С: Підприємство», «Дебет+», Bookkeeper SaaS, «Ананас», «MASTER Бухгалтерія», Athena, GrossBe, Tria, ін.). Із бази звітність вивантажується і зберігається як файл на електронному носії (дискета, диск, флеш-накопичувач). Користувачам звітність подається одночасно в електронному та роздрукованому вигляді (із «живими» підписами і печаткою). Для підготовки звітності необхідна комп'ютеризація бухгалтерії – встановлення облікового програмного забезпечення або застосування «хмарних технологій» обробки та зберігання бухгалтерських даних на серверах в Інтернеті (IaaS, SaaS, PaaS).
3. Електронна XML-форма подання звітності (2013 р. – дотепер [6])	Звітність формується у зашифрованому електронному вигляді (у XML-форматі) на базі використання спеціальних програм для звітування (OPZ, iFin, MEdoc, ін.) із накладанням електронних цифрових підписів та печатки; надсилається користувачам у режимі онлайн через мережу Інтернет [7]. Для підготовки та подання звітності необхідно: а) наявність облікового програмного забезпечення – бази даних, яка здатна здійснювати обмін інформацією з програмою для звітування; б) наявність програми для звітування в електронному вигляді та сертифікатів на цифрові підписи та печатки; в) вільний доступ до мережі Інтернет для обміну XML-файлами з користувачами (передусім із ДФС та іншими державними установами).
4. Електронна XBRL-форма подання фінансової звітності (за таксономією) (2018 р. – дотепер [3])	В Україні електронний XBRL-формат законодавчо передбачено з 01.01.2020 для фінансової звітності організацій, які зобов'язані її складати, згідно з МСФЗ, за таксономією [8]. Нині НКЦПФР розробляє електронний портал «Система фінансової звітності», який має забезпечити прийом, обробку, перевірку, розкриття фінансової звітності підприємств у єдиному електронному форматі XBRL [1]. Немає можливості для вивантаження даних із бухгалтерської бази у XBRL-форматі, тому необхідні додаткові програмні продукти для звітування (AMANA XBRL Cloud, Arkk XBRL Adapter, IPHIX, ParsePort XBRL IFRS, ін.) . Вимоги для підготовки та подання звітності: а) наявність програми для звітування в електронному XBRL-вигляді та сертифікатів на цифрові підписи та печатки; б) вільний доступ до мережі Інтернет для передачі XBRL-файлів користувачам.
5. Інтерактивна звітність у формі баз облікових даних (перспектива)	Тенденцією подальшої еволюції звітності є надання користувачам багатомірних структур агрегованих облікових даних – звітних стандартизованих баз даних. Це забезпечить користувачам звітності оперативне програмне вирішення будь-яких аналітичних завдань. Підготовка та обробка масивів звітності компаній буде здійснюватися із залученням штучного машинного інтелекту.

зом № 983 [8]. Згідно з Наказом, 2019 р. є першим звітним періодом, за який підприємства, що зобов'язані застосовувати міжнародні стандарти [3], мають подати електронну фінансову звітність у XBRL-формі на підставі таксономії за МСФЗ. Формування і прочитання економічної інформації XBRL-звітів можливі тільки з використанням спеціалізованого програмного забезпечення, яке для України розробляє IT-компанія VIZOR (Ірландія) в рамках технічної допомоги Агентства США з міжнародного розвитку USAID [1].

Отже, XBRL-форма подання фінансової звітності (за таксономією МСФЗ) почне використовуватися в Україні паралельно з уже функціонуючою XML-формою (табл. 1). Електронна звітність XBRL та XML-форматів є сполучною, проміжною ланкою між обліковою базою підприємства, що звітує, та інформаційними системами одержувачів звітних даних (наприклад, регуляторів фінансового ринку або інвесторів). Фізично відбувається передача строго типової, стандартизованої за показниками і структурою, структурованої за технічним стандартом бізнес-інформації через мережу Інтернет, а також відображення її на екранах користувачів за допомогою спеціальних програм.

Законодавчо ініційовані зміни у порядку звітування українського бізнесу, які відбулися протягом останніх п'яти років (табл. 1), означають становлення в державі датацентричної концепції звітування. Зростає значення формату і структури звітної інформації, що мають забезпечити швидкість та зручність їх автоматизованого аналізу, а зафіксоване графічне представлення даних (у вигляді таблиць, схем) не потрібне для програмної обробки і необхідне виключно для наочності їх сприйняття людиною на екрані комп'ютера. На думку автора, подальшою тенденцією описаного процесу є еволюція звітності у форму окремих агрегованих стандартизованих баз даних (п. 5 табл. 1). Такої ж думки дотримуються багато сучасних теоретиків обліку, наприклад О.Є. Ковальов, Р.І. Мачуга, В.А. Осмятченко, І.Й. Плікус. Науковці прогнозують різні технічні рішення для функціонування інтерактивної звітності майбутнього. Є можливість застосування блокчейну для забезпечення достовірності даних, перспективною є ідея зберігання величезних масивів даних на «хмарних» ресурсах. Доцільною для застосування є концепція вітрин агрегованих облікових даних(англ. Aggregated Accounting Data Mart), яку було розроблено й упроваджено у власну діяльність глобальною аналітичною компанією Forrester Research, що займається дослідженнями ринку IT-технологій на базі восьми дослідницьких центрів у Канаді, США та ЄС. На думку автора, час інтерактивної звітності у формі баз облікових даних настане тоді, коли сучасна програмна інженерія модернізується на інтелектуальну інженерію, задіявши можливості штучного інтелекту для обробки масивів інформації, у тому числі бізнес-даних. У будь-якому разі обсяги звітних даних і надалі зростатимуть, відповідні інформаційні потоки ускладнюватимуться й ставатимуть більш аналітичними і детальними, а порядок подання звітності набуватиме подальшої технологічності. Оскільки вітчизняні підприємства мають низьку інноваційну активність, упровадження наступної перспективної форми звітування логічно очікувати «зверху», законодавчим шляхом – зміни традиційно ініціюватиме держава.

Швидка модифікація форм подання звітності підприємствами України відбулася під впливом глобального бурхливого розвитку IT-технологій. Уже сьогодні бухгалтерський облік став повністю автоматизованим та залученим до Інтернет-потоків інформації. Звісно, що всі ці радикальні зміни безпосередньо вплинули на бухгалтерські функціональні обов'язки, для виконання яких фахівець має володіти сукупністю професійних знань, спеціальних умінь та навичок. Поглиблення автоматизації бухгалтерського обліку та впровадження кожної наступної форми подання фінансової звітності збільшує перелік вимог до компетенцій бухгалтера-професіонала. На рис. 1 наочно зображено, як із кожною новою формою звітування (табл. 1) зростає перелік фахових знань, умінь та навичок, необхідних для роботи на посаді головного бухгалтера.

Умовні позначення до рис. 1:

1 – знання вимог українського законодавства до ведення фінансового та податкового обліку підприємства; здатність до організації облікового процесу та паперового документообігу на підприємстві; вміння формувати та дотримувати облікову політику підприємства; здатність налагоджувати контрольно-аналітичні процеси, орієнтовані на інформаційне забезпечення управлінських рішень; уміння здійснювати фінансовий облік активів, капіталу, зобов'язань, доходів, витрат та фінансових результатів діяльності підприємства; вміння складати бухгалтерські про-

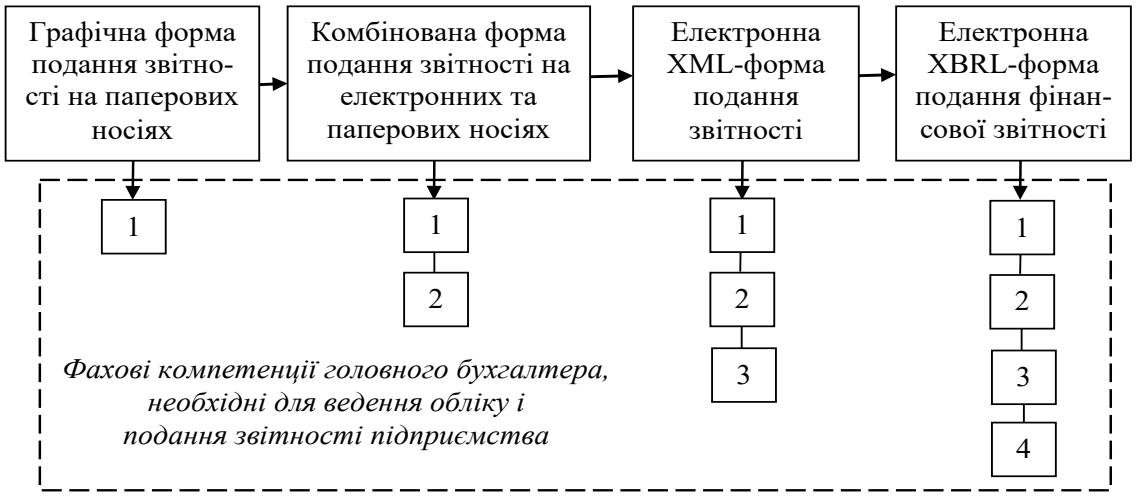

Рис. 1. Відповідність фахових знань, умінь та навичок головного бухгалтера підприємства діючій в Україні формі подання звітності

(розробка автора)

ведення та відповідні записи з документування та обліку господарських операцій; уміння складати фінансову звітність за П(С)БО; здатність до ведення податкового обліку підприємства, складання та подання податкових звітів; навички ведення управлінського обліку та підготовки внутрішньої звітності; вміння інтерпретувати, аналізувати й використовувати інформацію, подану у звітності, для прийняття управлінських рішень;

2 – навички роботи з офісними програмами (у т. ч. знання пакета MS Office); знання та навички роботи з програмними продуктами (стаціонарними або «хмарними» платформами) для ведення фінансового, податкового, управлінського обліку у формі електронних облікових баз даних (наприклад, «1С: Підприємство», «MASTER Бухгалтерія»); знання і навички застосування міжнародних стандартів обліку (МСФЗ [5]); здатність до організації електронного документообігу підприємства; здатність до трансформації фінансової звітності, складеної за П(С)БО, у звітність за МСФЗ; уміння складати звітність в електронній формі у базі даних, роздруковувати її, зберігати як файл на електронному носії для подання користувачам;

3 – здатність використовувати Інтернет-технології та сервіси для вирішення практичних завдань професійної діяльності; навички роботи з основними програмами електронного обігу документів (наприклад, MEdoc, iFin); уміння користуватися цифровим підписом і печаткою, оформлювати сертифікати для їх активації; вміння формувати і подавати електронну звітність у XML-форматі через мережу Інтернет; уміння розміщувати фінансову звітність, складену за МСФЗ, та аудиторський висновок на офіційному сайті підприємства;

4 – володіння англійською мовою; здатність складати фінансову звітність підприємства за МСФЗ із застосуванням таксономії; навички роботи з програмними продуктами для складання та подання звітності за МСФЗ в електронному XBRL-форматі через Інтернет.

Як проілюстровано на рис. 1, професійна сфера бухгалтерського обліку та звітності знаходиться під безпосереднім впливом технологічного прогресу. ІТ-рішення дають змогу автоматизувати значущу частину бухгалтерської роботи: арифметичні розрахунки, введення, перевірку і збереження первинних даних, заповнення типових бланків та документів, побудову зведених відомостей із заданою аналітикою, швидкісний обмін інформацією через глобальні й локальні мережі з контролюючими органами, контрагентами, керівництвом тощо. Виконання зазначених завдань комп'ютером не означає знецінення людського чинника, оскільки в першу чергу вивільнюється робочий час бухгалтерів, що витрачався на механічні ординарні обов'язки (наприклад, заповнення документів). Натомість, як свідчить рис. 1, зростає перелік компетенцій, необхідних професійному бухгалтеру. Сьогодні такий фахівець має володіти спеціалізованим софтом для ведення облікових баз даних та електронного звітування, вміти застосувати інструменти для ділового листування через Інтернет та підтримки віртуального співробітництва. У майбутньому знання актуальних цифрових технологій залишатиметься такою ж важливою вимогою до обліковця, як і наявність фахової теоретичної підготовки.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Під впливом глобальних процесів цифровізації економіки в Україні за період 2013–2019 рр. упроваджено датацентричний підхід до подання електронної звітності (у XML-, XBRL-форматі), який уже було успішно апробовано у США та країнах ЄС. У роботі запропоновано класифікацію форм подання звітності підприємствами, які застосовували в Україні на різних етапах розвитку ІТ-технологій. Досліджено, як змінювалися вимоги роботодавців до компетенцій бухгалтера-професіонала під впливом законодавчо ініційованих переходів до нових форм звітування та постійного супутнього поглиблення автоматизації обліку. Визначено спектр знань, умінь та навичок, якими має володіти фахівець-обліковець сьогодні та на перспективу. Обґрунтовано, що за наявної тенденції подальших цифрових трансформацій бізнес-процесів очікується інтеграція платформ для ведення облікових баз та спеціальних програм для подання звітності, внаслідок чого буде винайдено ІТ-рішення для подання користувачам інтерактивної звітності у формі агрегованих баз облікових даних. Подальші дослідження автор планує присвятити розробленню детального переліку професійних компетенцій, якими в перспективі мають володіти випускники освітніх ступенів «бакалавр» та «магістр» облікових спеціальностей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР). URL : https://www.nssmc.gov.ua/2019/05/28/nktspfr-nformu-pro-potchatok-funktsonuvannya-v-ukran-sistemi-fnansovo-zvtnost-u-format-xbrl (дата звернення: 06.08.2019).

2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI (зі змінами і доповненнями). URL : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/stru#Stru (дата звернення: 06.08.2019).

3. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 № 996-XIV. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 996-14 (дата звернення: 06.08.2019).

4. Міжнародні стандарти фінансової звітності. URL : https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/msfo (дата звернення: 06.08.2019).

5. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку. URL : http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO.aspx (дата звернення: 06.08.2019).

6. Наказ Міністерства доходів і зборів України «Про затвердження Формату (стандарту) електронного документа звітності суб'єктів господарювання та Опису довідників, що публікуються з Форматом (стандартом) електронного документа звітності суб'єктів господарювання» від 29.11.2013 № 729. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0243-14 (дата звернення: 06.08.2019).

7. Офіційний портал Державної фіскальної служби України. Програмне забезпечення «Спеціалізоване клієнтське програмне забезпечення для формування та подання звітності до «Єдиного вікна подання електронної звітності». URL : http://sfs.gov.ua/elektronna-zvitnist/spetsializovane-klientske-program (дата звернення: 06.08.2019).

8. Наказ Міністерства фінансів України «Про затвердження перекладу таксономії фінансової звітності за міжнародними стандартами фінансової звітності» від 07.12.2018 № 983. URL : https://news.dtkt.ua/accounting/interrnational-standarts/52768 (дата звернення: 06.08.2019).

REFERENCES:

1. Oficijnyj sajt Nacionaljnoji komisiji z cinnykh paperiv ta fondovogho rynku (NKCPFR) [National Securities and Stock Market Commission]. Available at: https://www.nssmc.gov.ua/2019/05/28/nktspfr-nformu-pro-potchatok-funktsonuvan-nya-v-ukran-sistemi-fnansovo-zvtnost-u-format-xbrl (accessed 6 August 2019).

2. Podatkovyj kodeks Ukrajiny [The Tax Code of Ukraine] vid 02.12.2010 r. № 2755-VI (zi zminamy i dopovnennjamy). Available at: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/2755-17/stru#Stru (accessed 6 August 2019).

3. Zakon Ukrajiny «Pro bukhghaltersjkyj oblik ta finansovu zvitnistj v Ukrajini» [The Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine»] vid 16.07.1999 r. № 996-KhIV. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14 (accessed 6 August 2019).

4. Mizhnarodni standarty finansovoji zvitnosti [International Financial Reporting Standards]. Available at: https://buhgalter911.com/normativnaya-baza/instr-plan-rah/msfo (accessed 6 August 2019).

5. Polozhennja (standarty) bukhghaltersjkogho obliku [Provisions (standards) of accounting]. Available at: http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO.aspx (accessed 6 August 2019).

6. Nakaz Ministerstva dokhodiv i zboriv Ukrajiny «Pro zatverdzhennja Formatu (standartu) elektronnogho dokumenta zvitnosti sub'jektiv ghospodarjuvannja ta Opysu dovidnykiv, shho publikujutjsja z Formatom (standartom) elektronnogho dokumenta zvitnosti sub'jektiv ghospodarjuvannja» [The Order of the Ministry of income and collecting Ukraine «About a statement to the Format (standard) of the electronic document of the reporting of subjects of managing»] vid 29.11.2013 № 729. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0243-14 (accessed 6 August 2019).

7. Oficijnyj portal Derzhavnoji fiskaljnoji sluzhby Ukrajiny [State Fiscal Service of Ukraine]. Proghramne zabezpechennja «Specializovane klijentsjke proghramne zabezpechennja dlja formu-vannja ta podannja zvitnosti do «Jedynogho vikna podannja elektronnoji zvitnosti» [The specialized client software for formation and submission of the reporting in «A uniform window of submission of the electronic reporting»]. Available at: http://sfs.gov.ua/elektronna-zvitnist/spetsializovane-klientske-program (accessed 6 August 2019).

8. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrajiny «Pro zatverdzhennja perekladu taksonomiji finansovoji zvitnosti za mizhnarodnymy standartamy finansovoji zvitnosti» [Order of the Ministry of Finance of Ukraine «About the adoption of transfer of taxonomy of financial statements according to International Financial Reporting Standards»] vid 07.12.2018 r. № 983. Available at: https://news.dtkt.ua/accounting/interrnational-standarts/52768 (accessed 6 August 2019).

УДК 657.6

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ ТА ЇХ ОБЛІК НА ПІДПРИЄМСТВАХ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

CLASSIFICATION OF COSTS AND THEIR ACCOUNTING IN THE DAIRY ENTERPRISES

Мошковська О.А.
доктор економічних наук,
професор кафедри обліку та оподаткування,
Київський національний торговельно-економічний університет

Moshkovska Olena
Doctor of Economics,
Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Kyiv National Trade and Economic University

У статті наведено авторський підхід до класифікації витрат на підприємствах молокопереробної промисловості, запропоновано рекомендації щодо їх обліку. Вказано на те, що особливості діяльності молокопереробних підприємств формують наявність специфічних витрат, які потребують обліку, що, своєю чергою, призводить до необхідності формування та впровадження відповідної системи обліку витрат. Наведено аргументи на користь того, що на підприємствах галузі можуть використовуватися два варіанти попередільного методу обліку витрат: напівфабрикатний і безнапівфабрикатний. Вибір варіанту обліку витрат залежить від стилю управління, характеру рішень, що приймаються, та етапу прийняття рішення. Зазначено, що, виходячи зі специфічних особливостей, молокопереробне виробництво носить попередільний характер, що зумовлює необхідність використання попередільного методу обліку витрат з упровадженням елементів поточної оцінки й обліку виробничих запасів за методом нормативних затрат.

Ключові слова: *витрати, молокопереробні підприємства, діяльність, особливості, класифікація, облік, оцінка, метод.*

В статье приведен авторский подход к классификации затрат на предприятиях молокоперерабатывающей промышленности, предложены рекомендации по их учету. Указано на то, что особенности деятельности молокоперерабатывающих предприятий формируют наличие специфических расходов, требующих учета, что, в свою очередь, приводит к необходимости формирования и внедрения соответствующей системы учета затрат. Приведены аргументы в пользу того, что на предприятиях отрасли могут использоваться два варианта попередельного метода учета затрат: полуфабрикатный и безполуфабрикатный. Выбор варианта учета затрат зависит от стиля управления, характера принимаемых решений и этапа принятия решения. Указано, что, исходя из специфических особенностей, молокоперерабатывающее производство носит попередельный характер, что вызывает необходимость использования попередельного метода учета затрат с использованием элементов текущей оценки и учета производственных запасов по методу нормативных затрат.

Ключевые слова: *расходы, молокоперерабатывающие предприятия, деятельность, особенности, классификация, учет, оценка, метод.*

This article presents the author's approach to the classification of costs at dairy enterprises, and offers recommendations for their accounting. The urgency of this problem is that there is currently no universal algorithm for choosing a cost accounting option, which requires the creation of sound approaches to the choice of accounting option and needs further investigation. It is stated that the Milk Complex is a complex system, the elements of which differ in their nature of reproduction and functional role. One of the key elements of this system is dairy enterprises, whose activities are based on the technical and technological basis of milk processing, the production of a wide range of dairy products, waste reuse. The peculiarities of the activities of dairy enterprises are formed by the presence of specific costs that need accounting, which allows the management of the enterprise to get an objective picture in terms of resource costs, determine the cost of production and to form selling prices for finished products. Therefore, the solution of these problems leads to the need to create and implement in the activity of individual dairy enterprises mechanisms aimed at enhancing their activities through internal reserves, in particular, through the

introduction of an appropriate cost accounting system. Creating an orderly cost structure of the enterprise requires the implementation of economically justified classification on separate grounds. This involves allocating and generalizing group costs to presenting information in a convenient and manageable way. Classification is required to organize the economic work of the enterprise, determine the cost of production and pricing, rationing, planning, control and cost analysis It was noted that enterprises can use two variants of cost accounting, which takes into account the presence of half-stuff products and does not take them into account. The choice of cost accounting depends on the management style, the nature of the decisions being made and the stage of the decision. It is stated that, based on specific features, dairy production is a step-by-step nature, which necessitates the use of a step-by-step method of cost accounting, with the introduction of elements of current assessment and inventory accounting for the method of regulatory costs.

Key words: *costs, dairies, classification, accounting, method.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Молокопродуктовий комплекс – це складна система, елементи якої відрізняються за характером відтворення та функціональною роллю. Один із ключових елементів цієї системи – молокопереробні підприємства, діяльність яких ґрунтується на техніко-технологічній базі переробки молока, виробництві широкої номенклатури молочних продуктів, повторному використанні відходів.

Особливості діяльності молокопереробних підприємств формують наявність специфічних витрат, які потребують обліку, що дає змогу керівництву підприємства отримати об'єктивну картину в плані витрат ресурсів, визначення собівартості продукції та сформувати відпускні ціни на готову продукцію.

Отже, вирішення зазначених проблем призводить до необхідності формування та впровадження в діяльність окремих молокопереробних підприємств механізмів, спрямованих на підвищення їхньої діяльності за рахунок внутрішніх резервів, зокрема за рахунок упровадження відповідної системи обліку витрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблемні питання обліку витрат як на загальнодержавному рівні, так і в галузевих аспектах розглянуто в працях таких учених, як Ф.Ф. Бутинець, С.Ф. Голов, В.А. Дерій, В.Ф. Палій, М.І. Скрипник, Я.В. Соколов, Ю.С. Цал-Цалко та ін.

Особливості обліку на підприємствах харчової та м'ясо-молочної промисловості висвітлювали О.І. Драган, В.В. Качалай, О.М. Ковалюк, О.А. Колібаба, О.В. Сайко, Р.М. Циган та ін.

Водночас не втрачає актуальності проблема обліку витрат на молокопереробних підприємствах, оскільки специфіка даного напряму фінансового обліку недостатньо досліджена у науковій літературі.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою статті є визначення типології та обліку витрат підприємств молочної промисловості відповідно до їх класифікаційної ознаки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Підприємства з переробки молока є невід'ємним складником агропромислового комплексу України і сполучною ланкою між сільськогосподарськими товаровиробниками та споживачами молочної продукції. У силу відомих особливостей розвитку вітчизняного ринку молочної продукції, передусім форм конкуренції, адміністрація молокопереробних підприємств часто проявляє певний інтерес до засобів отримання швидкого прибутку, серед яких вплив одного з найважливіших важелів інтенсифікації виробництва – економії господарських ресурсів, як правило, недооцінюється. Тим часом монополізація і, як наслідок, постійне підвищення цін на молочну продукцію хоча і передбачає отримання прибутку і навіть надприбутку, але воно завжди має пікову позначку, вище якої стає неможливим забезпечувати ефективність та рентабельність за рахунок підвищення цін. Окрім того, систематичне зростання цін на відповідну продукцію негайно відгукується на цінах споживчого ринку, а це, своєю чергою, може спровокувати не тільки інфляційні процеси, а й негативи соціального характеру, тому що молочна продукція є важливим складником споживчого кошика населення країни.

Слід зазначити, що інформаційним джерелом режиму економії і ресурсозбереження, який функціонує під сильним впливом системи управління економікою молокопереробного підприємства, може бути лише комплекс достовірних, вичерпних масивів обліково-економічних даних, орієнтованих на своєчасну підготовку управлінських рішень. Основою інформаційного забезпечення в системі управління економікою молокопереробних підприємств об'єктивно визнається виробничий облік, основною метою якого є забезпечення управлінського персоналу обліково-економічною інформацією для конструктивної роботи в галузі управління витратами.

Як зазначає О.В. Коба, створення впорядкованої структури витрат підприємства вимагає здійснення економічно обґрунтованої їх класифікації за окремими ознаками. Це передбачає розподіл та узагальнення витрат за групами для представлення інформації у зручній для управління та аналізу формі. Класифікація потрібна для організації економічної роботи підприємства, визначення вартості продукції та ціноут-

ворення, нормування, планування, контролю й аналізу витрат. Вибрані класифікаційні ознаки мають забезпечувати комплексне вивчення і групування витрат у потрібному розрізі. Чим більше виділяється ознак класифікації, тим вищий ступінь пізнання об'єктів. Правильний вибір класифікаційних ознак є запорукою одержання необхідної та достовірної управлінської інформації, що забезпечує ефективність рішень, які приймаються на основі аналізу витрат підприємства [3].

У П(С)БО 16 «Витрати» [7] зазначено, що кожний суб'єкт господарювання має право з урахуванням доцільності й особливостей технологічного циклу визначати кількість у структурі статей калькуляції, а в Методичних рекомендаціях із формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості [4] пропонується розподіляти виробничі витрати в розрізі таких статей калькуляції:

– сировина та матеріали;
– купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств організації;
– паливо й енергія на технологічні цілі;
– зворотні відходи (вираховуються);
– основна заробітна плата;
– додаткова заробітна плата;
– відрахування на соціальне страхування;
– витрати на утримання та експлуатацію устаткування;
– загальновиробничі витрати;
– витрати від браку;
– супутня продукція (вираховується).

Водночас цей перелік витрат потребує уточнення, коли йдеться про галузеві особливості управлінського обліку.

У цьому контексті слід зазначити, що на побудову обліку витрат молокопереробних підприємств, відповідно до характеру організації виробництва і потреб управління господарської діяльності, значний вплив здійснюють специфічні особливості галузі.

Особливості діяльності молокопереробних підприємств можливо сформулювати так:

– основний предмет праці (молоко) є швидкопсувним продуктом;
– вітчизняний ринок молока сформувався та функціонує стихійно;
– ємність вітчизняного ринку молочних продуктів заповнюється низькоякісною імпортованою продукцією;
– низька інвестиційна активність у молокопродуктовому комплексі;
– недосконалі механізми державної підтримки молокопродуктового комплексу в цілому і молокопереробної промисловості зокрема [1].

Отже, вирішення зазначених проблем призводить до необхідності формування та впровадження в діяльність окремих підприємств механізмів, спрямованих на підвищення їхньої діяльності за рахунок внутрішніх резервів, зокрема за рахунок упровадження системи управління процесом формування та відображення витрат підприємства.

Л.М. Чернелевський і Г.Г. Осадча [13] зазначають, що на молокопереробних підприємствах затрати групуються в розрізі таких статей калькуляції:

– сировина та основні матеріали;
– зворотні відходи (вираховуються);
– покупні напівфабрикати, роботи і послуги виробничого характеру сторонніх підприємств та організацій;
– допоміжні матеріали на технологічні цілі;
– транспортно-заготівельні витрати;
– паливо та енергія на технологічні цілі;
– основна та додаткова заробітна плата виробничих робітників;
– відрахування на соціальне страхування виробничих робітників;
– витрати, пов'язані з підготовкою та освоєнням виробництва продукції;
– витрати на утримання та експлуатацію устаткування;
– загальновиробничі (цехові) витрати;
– витрати від браку.

Розширюючи вищенаведений перелік, узагальнена авторська класифікація витрат молокопереробних підприємств представлена в табл. 1.

Таблиця 1

Класифікація витрат підприємств молокопереробної галузі (авторське узагальнення)

Ознаки класифікації	Види витрат
1	**2**
1. ДЛЯ ОЦІНКИ ЗАПАСІВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ	
За відношенням до виробничого (технологічного) процесу	Основні (технологічні), накладні (організаційні), конверсійні
За складом витрат	Одноелементні (прості), комплексні (складні)
За етапами виробництва	Витрати на виробництво, витрати на маркетинг, витрати на логістику (витрати на постачання, на внутрішнє перемішання ресурсів та напівфабрикатів, на збут), витрати на управління
За способом віднесення на собівартість продукції	Прямі, непрямі
За періодичністю виникнення (за календарними періодами)	Поточні, одноразові, довгострокові

Продовження таблиці 1

1	2
За видами виробництва	Витрати основного, допоміжного (обслуговуючого) виробництв, невиробничих підрозділів (господарств)
За участю в процесі виробництва	Виробничі, невиробничі
За ступенем готовності продукції	Незавершене виробництво, напівфабрикат, готова продукція
За кількістю випущеної продукції	Загальні (сукупні) витрати, витрати на одиницю продукції
За повнотою здійснення витрат	Невичерпані (вхідні, неспожиті), вичерпані (минулі, спожиті)
За методом списання витрат	Витрати на продукцію, витрати періоду
За включенням до собівартості продукції	- витрати, які включаються у собівартість продукції; - витрати, які не включаються у собівартість продукції, а відносяться на фінансові результати
За складом виробничої собівартості	- прямі матеріальні витрати;- прямі витрати на оплату праці; - інші прямі витрати; - змінні загальновиробничі та постійні розподілені загальновиробничі витрати
За видами звичайної діяльності	Витрати основної (операційної) діяльності, інвестиційної діяльності, фінансової діяльності
Залежно від надзвичайних подій	Надзвичайні витрати. Звичайні витрати
За економічними елементами	- матеріальні витрати; - витрати на оплату праці; - відрахування на соціальні заходи; - амортизація; - інші операційні витрати нематеріальні витрати
За калькуляційними статтями	- сировина; - основні матеріали; - допоміжні матеріали виробничого призначення; - допоміжні матеріали невиробничого призначення; - напівфабрикати власного виробництва (вираховуються); - купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби; - роботи та послуги виробничого характеру сторонніх підприємств та організацій; - теплоенергія на технологічні цілі; - теплоенергія на енергетичні цілі; - теплоенергія на господарські цілі; - електроенергія на технологічні цілі; - електроенергія на енергетичні цілі; - електроенергія на господарські цілі; - пара на технологічні цілі; - стиснуте повітря та холод на технологічні цілі; - гаряча вода на технологічні цілі; - холодна вода на технологічні цілі; - тара і пакувальні матеріали; - основна заробітна плата виробничих робітників; - додаткова заробітна плата виробничих робітників; - відрахування на соціальні заходи; - транспортно-заготівельні витрати; - витрати, пов'язані з підготовкою та освоєнням виробництва нової продукції; - витрати, пов'язані з утриманням резервуарів; - пристроїв та іншого обладнання, призначеного для перекачування, зберігання молочної сировини у межах підприємства; - витрати на утримання та експлуатацію обладнання; - цехові витрати; - загальновиробничі витрати; - втрати внаслідок технічно неминучого браку; - інші виробничі витрати; - адміністративні витрати; - витрати на збут; - супутня продукція (вираховується)

Закінчення таблиці 1

1	2
2. ДЛЯ ПРОГНОЗУВАННЯ, ПЛАНУВАННЯ ТА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ	
За відношенням до обсягу виробництва	Змінні (умовно-змінні), постійні(умовно-постійні), напівзмінні, напівпостійні, змішані, пропорційні, прогресивні, дегресивні, регресивні, реманентні, гнучкі
За результативністю витрачання	Продуктивні (ефективні), непродуктивні (неефективні)
З метою впливу на поведінку витрат	Технологічні змінні витрати, обов'язкові постійні витрати, дискреційні витрати
За відношенням до потужності підприємства	Витрати нормальної потужності, витрати номінальної потужності
За обґрунтуванням прийняття управлінських рішень	Релевантні (доцільні), нерелевантні (недоцільні)
Залежно від об'єкту управління	У місцях виникнення витрат, у центрах витрат, у центрах відповідальності
За місцем виникнення	Витрати виробництва, робочого місця, цеху, дільниці, виробничої лінії, технологічного переділу, служби, бригади та інших адміністративно відокремлених структурних підрозділів
За центрами відповідальності	Основні, функціональні
Залежно від впливу на управлінські рішення	- витрати, які враховують для прийняття управлінських рішень; - витрати, які не враховують для прийняття управлінських рішень
За відношенням до витрачання активів	Реальні (дійсні), альтернативні
За відношенням до фаз кругообігу	Постачально-заготівельні, виробничі, збутові
Залежно від кон'юнктури ринку	Залежні, незалежні
За характером нормування	Нормовані, ненормовані
За характером планування	Планові, непланові
За структурою	Фактичні, планові, прогнозні
Залежно від терміну прийняття рішення	Короткострокові (поточні), довгострокові
За функціями управління	Виробничі, адміністративні, збутові
За відношенням до виробництва додаткової одиниці продукції	Інкрементні, маржинальні (граничні), середні
Залежно від впливу на величину витрат	Повністю регульовані, частково регульовані, слабо регульовані
За впливом на навколишнє середовище	Еколого-економічні витрати
3. ДЛЯ АНАЛІЗУ ТА ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ НАД ВИТРАТАМИ	
За можливістю здійснення контролю	Підконтрольні, частково підконтрольні, непідконтрольні
За результативністю витрачання	Продуктивні (ефективні), непродуктивні (неефективні)
За відповідністю нормам	У межах норм, відхилення від норм
З метою проведення аналізу	Витрати минулого періоду, звітного (поточного) періоду, майбутнього періоду
Залежно від об'єкту управління	У місцях виникнення витрат, у центрах витрат, у центрах відповідальності

На підприємствах молокопереробної галузі вищезазначені витрати обліковуються з використанням попередільного методу обліку з елементами нормативного методу.

Калькуляційними одиницями на молокопереробних підприємствах є 1 т готової продукції певного найменування та тисяча умовних банок (туб) консервів за найменуваннями [13].

У структурі молокопереробного підприємства виділяють виробничі і невиробничі підрозділи. Виробничі підрозділи включають основне і допоміжне (обслуговуюче) виробництва (рис. 1).

Поділ виробництва на види потребує відповідного розмежування витрат основного та допоміжного виробництв, а також невиробничих підрозділів, оскільки їм притаманні свої витрати, які відрізняються структурою, змістом, призначенням.

Виробництво молочної продукції характеризується складним, масовим безперервним

Рис. 1. Структура молокопереробного підприємства

Джерело: узагальнено автором на основі [11]

автоматизованим процесом технологічної переробки молока за умови суворого дотримання технологічних процедур, що вимагає нормування матеріальних витрат.

Розрахунки норм витрат основних та допоміжних матеріалів проводяться за результатами контролю технологічних процесів, технологічних специфікацій та рецептур.

Розраховуються такі норми в натуральних показниках на одиницю продукції або напівфабрикат та використовуються під час визначення кількості молочної сировини та матеріалів, необхідної для відпуску у виробництво.

Значний вплив на облік витрат здійснює комплексний характер виробництва. З переробленого молока отримують декілька видів основної готової продукції (вершки, сметана, масло, сир тощо) і супутню продукцію (сироватку, сколотини, знежирене молоко, відвійки).

Проте сьогодні існує певна проблема стосовно оцінки вартості супутньої продукції внаслідок того, що критерієм поділу продукції на основну та попутну є тільки один компонент – жир. Унаслідок такої однокритеріальної оцінки на підприємстві відбувається викривлення собівартості попутної продукції і заниження фінансових результатів діяльності підприємств.

Технологія молокопереробного виробництва характеризується складними фізико-хімічними і термічно-технологічними процесами виробництва продукції. Перш ніж сировина і матеріали будуть перетворені на готову продукцію, вони послідовно проходять низку технологічних операцій, які називають переділами. Підприємства молочної промисловості ведуть облік за основними переділами: приймання молока, сепарування, виготовлення кінцевих продуктів.

Виходячи із цього, молокопереробне виробництво носить попередільний характер, що зумовлює використання попередільного методу обліку витрат виробництва. Після кожного переділу одержується напівфабрикат, який передається в наступні переділи для виготовлення продукції або реалізовується як кінцевий продукт.

Особливістю попередільного методу обліку витрат є те, що об'єктом обліку витрат на виробництво є технологічний переділ, а всередині переділу – види продукції, об'єднані у калькуляційні групи за принципом однорідності основних матеріалів, а також за складністю їх обробки. Прямі витрати обліковуються за переділами, а всередині переділу – за видами напівфабрикатів або готових продуктів, за групами однорідної

продукції. Загальновиробничі витрати розподіляються між напівфабрикатами і готовими продуктами за вибраним на підприємстві методом:

– методом виключення витрат;
– методом розподілення витрат;
– комбінованим методом розподілення витрат.

Фактична собівартість продукції визначається щомісячно шляхом ділення загальної суми витрат на кількість випущеної продукції за переділом. Відповідно до отриманих даних за переділами і складаються калькуляції собівартості продукції (напівфабрикатів).

На підприємствах можуть використовуватися два варіанти попередільного методу обліку витрат на виробництво і калькулювання собівартості: напівфабрикатний і безнапівфабрикатний. Вибір варіанту зведеного обліку витрат (напівфабрикатний або безнапівфабрикактний) справляє суттєвий вплив на формування собівартості не лише готової продукції, а й напівфабрикатів, особливо коли частина їх має бути реалізована на сторону (рис. 2).

Безнапівфабрикатний метод обліку витрат відрізняється від напівфабрикатного тим, що наявність та рух напівфабрикатів обліковуються у цехах (дільницях) тільки оперативним шляхом у натуральному виразі. Рух напівфабрикатів між цехами у бухгалтерському обліку в грошовому виразі не відображається (рис. 3).

Вибір методів нормативного чи фактичного обліку витрат, повних чи неповних витрат залежить від стилю управління, характеру рішень, що приймаються, та етапу прийняття рішення.

Слід також звернути увагу на те, що оскільки молоко надходить на підприємства від значної кількості постачальників і за різними цінами, його середньозважена оцінка викривлює фактичну собівартість молочної продукції та не дає змоги встановити, як вона змінюється внаслідок зміни цін, що значно ускладнює роботу бухгалтерської служби молокопереробних підприємств.

Ураховуючи технологічні особливості молокопереробної галузі, а саме незначний термін зберігання молочної сировини, сезонне надходження та інші чинники, а також із метою спрощення процедури поточної оцінки й обліку виробничих запасів, доцільно їх оцінку під час відпуску у виробництво проводити за методом нормативних затрат згідно з П(С)БО 9 [8].

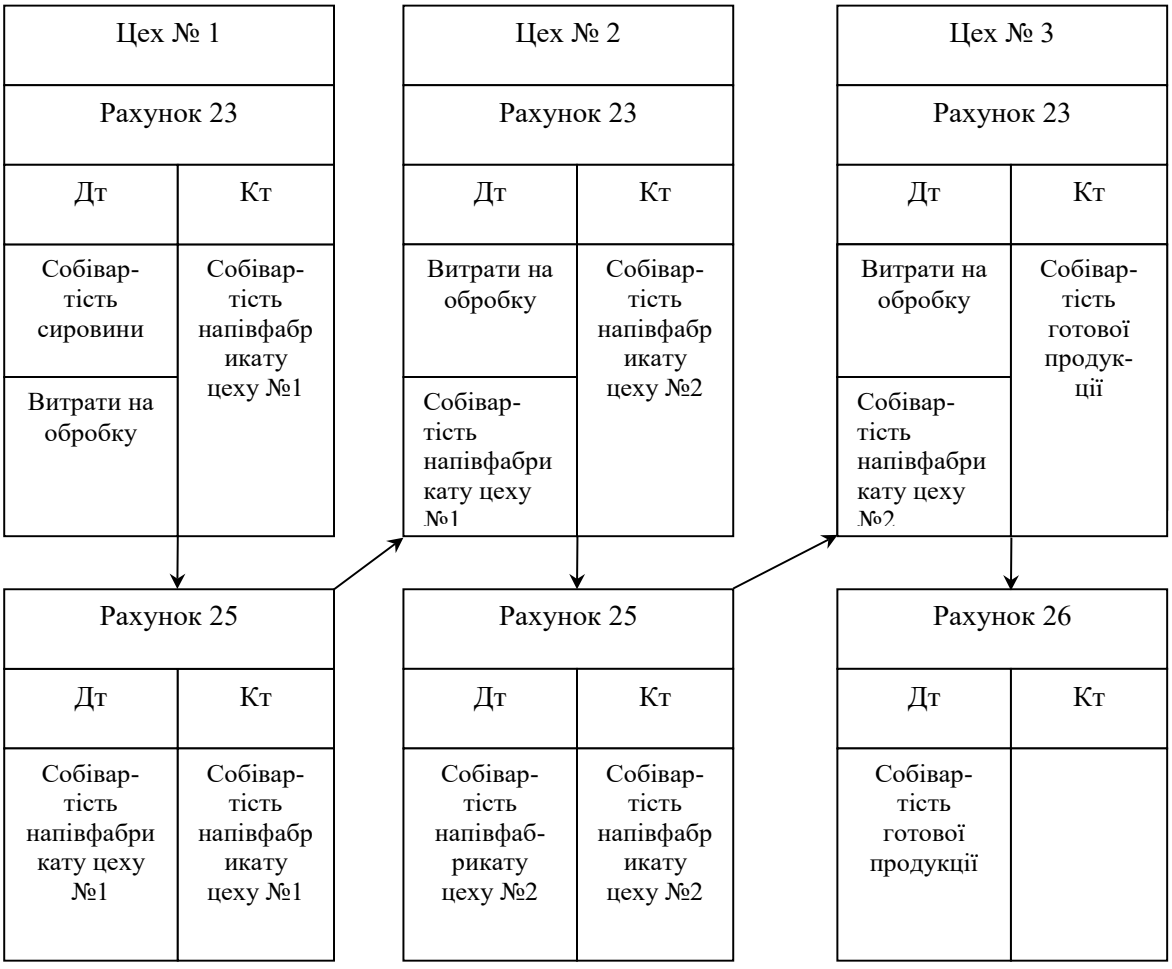

Рис. 2. Відображення витрат та формування собівартості продукції молокопереробних підприємств за напівфабрикатного обліку витрат (узагальнено автором на основі [6])

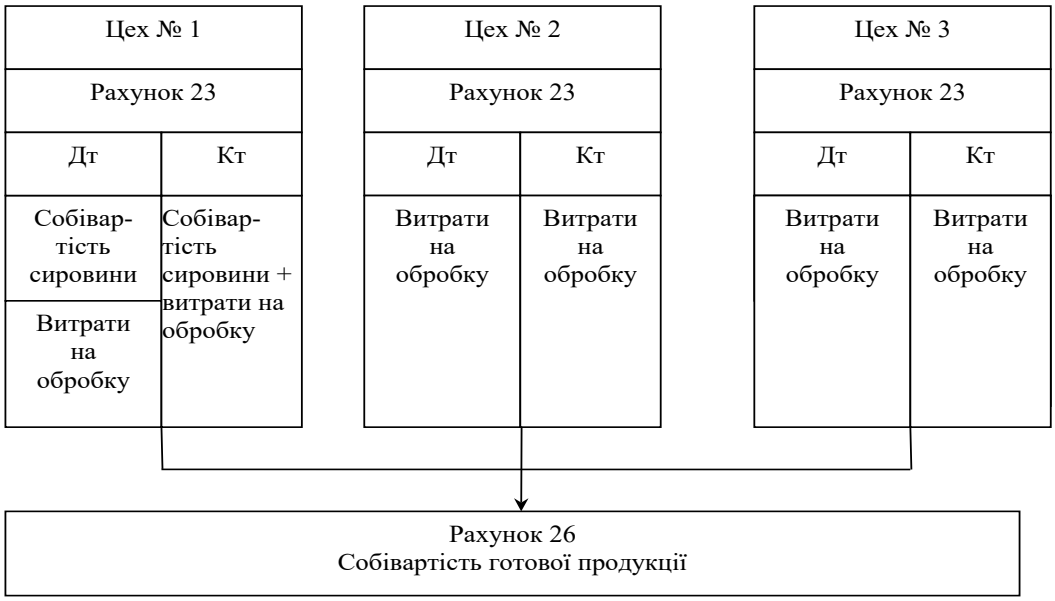

Рис. 3. Відображення витрат та формування собівартості продукції молокопереробних підприємств за безнапівфабрикатного обліку витрат (узагальнено автором на основі [10])

Під час відпуску у виробництво молока пропонується здійснювати його оцінку на основі нормативної ціни, яка розраховується один раз на місяць згідно з міжнародними та вітчизняними вимогами до вмісту білка в молоці та інших компонентів.

Упровадження методу нормативних затрат сприятиме ефективному здійсненню оперативного контролю над рівнем використання виробничих запасів у виробництві. Його застосування дасть змогу обліковувати відпуск запасів у виробництво відповідно до встановлених нормативів. Відхилення фактичних цін на виробничі запаси від нормативних доцільно накопичувати на спеціально введеному субрахунку «Вартісні різниці» в розрізі активного рахунку 20 «Виробничі запаси», на якому відображається економія (сприятливі різниці) або перевитрачання (несприятливі різниці) виробничих ресурсів. Це, своєю чергою, допоможе приймати необхідні управлінські рішення під час вибору постачальників, сприятиме ефективності контролю витрачання виробничих запасів та забезпечуватиме достовірність визначення фінансового результату молокопереробних підприємств.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У статті досліджувалася проблема класифікації витрат та їх обліку на підприємствах молокопереробної промисловості. На підставі викладеного доцільно сформулювати такі висновки:

1. Виробництво молочної продукції характеризується складним, масовим безперервним автоматизованим процесом технологічної переробки молока за умови суворого дотримання технологічних процедур, що вимагає особливого підходу до обліку витрат, який ураховує специфіку технологічного процесу.

2. Поряд із цим на сучасному етапі розвитку, у сучасних економічних умовах для кожного молокопереробного підприємства суттєве значення мають вибір та застосування методів обліку витрат виробництва.

3. Виходячи зі специфічних особливостей, молокопереробне виробництво носить попередільний характер, що зумовлює необхідність використання попередільного методу обліку витрат з упровадженням елементів поточної оцінки й обліку виробничих запасів за методом нормативних витрат.

4. У сучасних умовах господарювання на підприємствах молочної промисловості можливо використовувати два варіанти попередільного методу обліку витрат – напівфабрикатний і безнапівфабрикатний, а вибір варіанту обліку залежить від стилю управління, характеру рішень, що приймаються, та етапу прийняття рішення.

5. Сьогодні не існує універсального алгоритму вибору варіанту обліку витрат, що вимагає створення обґрунтованих підходів до відбору варіанту обліку і потребує подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Божидарнік Т.В. Методологія дослідження молокопродуктового комплексу як передумова формування системи його регулювання. *Вісник аграрної науки.* 2014. № 8. С. 74–76.

2. Качалай В.В. Облік і аналіз витрат виробництва на молокопереробних підприємствах. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 1. С. 451–456.

3. Коба О.В., Миронова Ю.Ю. Витрати підприємства та їх класифікація для потреб управління й економічного аналізу. *Причорноморські економічні студії.* 2016. Вип. 4. С. 99–103.

4. Коваленко О.В., Славов В.П., Шубенко О.І. Формування ринкової ціни продукції переробки молока. *Економіка АПК.* 2013. № 7. С. 22–28.

5. Ковалюк О.М., Колібаба О.А. Контроль витрат на виробництво молочної продукції в системі управлінського обліку в Україні. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка.* 2014. № 2. С. 263–268.

6. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) у промисловості : Наказ М-ва промислової політики України від 09.07.2007 № 373. URL : https://zakon.rada.gov.ua/ rada/show/ v0373581-07 (дата звернення: 05.09.2019).

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : Наказ М-ва фінансів України від 31.12.1999 № 318, зі змінами і доп. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00 (дата звернення: 09.09.2019).

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси» : Наказ М-ва фінансів України від 20.10.1999 № 246. URL : www.rada.gov.ua (дата звернення: 09.09.2019).

9. Сайко О.В. Облік і контроль виробничих запасів (на прикладі підприємств молокопереробної промисловості України) : дис. … канд. екон. наук. Київ, 2004. 222 с.

10. Справжній бухоблік / 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Фактор, 2014. 1260 с.

11. Федун С.Ф. Основні галузеві особливості функціонування підприємств молокопереробної промисловості та їх вплив на побудову системи обліку і контролю витрат виробництва молочної промисловості. URL : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/inek/2010_3/94.pdf (дата звернення: 10.09.2019).

12. Циган Р.М. Удосконалення механізму ціноутворення на підприємствах молочної промисловості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2018. № 34. С. 38–44.

13. Чернелевський Л.М., Осадча Г.Г. Управлінський облік на підприємствах харчової промисловості : навчальний посібник ; 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Наукова думка, 2014. 370 с.

REFERENCES:

1. Bozhydarnik T.V. (2014). Metodolohiya doslidzhennya moloko produktovoho kompleksu yak peredumova formuvannya systemy yoho rehulyuvannya [Methodology of milk product complex research as a prerequisite for the formation of its regulation system]. *Bulletin of agrarian science*. no. 8, pp. 74–76 (in Ukrainian).

2. Kachalay V.V. (2015). Oblik i analiz vytrat vyrobnytstva na molokopererobnykh pidpryyemstvakh [Accounting and analysis of production costs at dairies]. *Current problems of the economy*. no. 1. pp. 451-456 (in Ukrainian).

3. Koba O.V., Myronova YU. (2016). Vytraty pidpryyemstva ta yikh klasyfikatsiya dlya potreb upravlinnya y ekonomichnoho analizu [Costs of enterprise and their classification for the needs of management and economic analysis]. *Black Sea Economic Studies*. Vol. 4. pp. 99-103 (in Ukrainian).

4. Kovalenko O.V., Slavov V.P., Shubenko O.I. (2013). Formuvannya rynkovoyi tsiny produktsiyi pererobky moloka [Forming the market price of milk processing products]. *Economics of AIC*. no. 7. pp. 22-28 (in Ukrainian).

5. Kovalyuk O.M., Kolibaba O. A. (2014). Kontrol' vytrat na vyrobnytstvo molochnoyi produktsiyi v systemi upravlins'koho obliku v Ukrayini [Cost control of dairy production in the management accounting system in Ukraine]. *Ivan Franko National University of Lviv*. no. 2. pp. 263-268.

6. Metodychni rekomendatsiyi z formuvannya sobivartosti produktsiyi (robit, posluh) u promyslovosti: zatv. nakazom M-va promyslovoyi polityky Ukrayiny vid 09.07.2007 r. № 373. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/ rada/show/v0373581-07 (accessed 5 September 2019).

7. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 16 «Vytraty»: zatv. nakazom M-va finansiv Ukrayiny vid 31.12.1999 № 318 z nast. zminamy i dopov. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00 (accessed 9 September 2019).

8. Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 9 «Zapasy»: zatv. nakazom M va finansiv Ukrayiny vid 20.10.199 № 246. Available at: www.rada.gov.ua (accessed 9 September 2019).

9. Sayko O. V. (2004). *Oblik i kontrol' vyrobnychykh zapasiv (na prykladi pidpryyemstv molokopererobnoyi promyslovosti Ukrayiny)* [Accounting and control of production inventories (on the example of Ukrainian dairy industry enterprises)]: dys. kand. ekon. nauk. Kiev : Scientific Thought (in Ukrainian).

10. Spravzhniy bukhoblik (2014) [A true bookkeeper.]. 4 vyd., pererobl. i dopov. Kharkiv : Faktor (in Ukrainian).

11. Fedun S.F. *Osnovni haluzevi osoblyvosti funktsionuvannya pidpryyemstv molokopererobnoyi promyslovosti ta yikh vplyv na pobudovu systemy obliku i kontrolyu vytrat vyrobnytstva molochnoyi promyslovosti* [The main sectoral features of the functioning of the dairy industry and their impact on the construction of a system of accounting and control of production costs of the dairy industry]. Available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ inek/2010_3/94.pdf (accessed 10 September 2019).

12. Tsyhan R.M. (2018). Udoskonalennya mekhanizmu tsinoutvorennya na pidpryyemstvakh molochnoyi promyslovosti [Improving the Pricing Mechanism in Dairy Enterprises]. *Scientific Bulletin of the International Humanities University*. no. 34. pp. 38-44 (in Ukrainian).

13. Chernelevs'kyy L.M., Osadcha H.H. (2014). *Upravlins'kyy oblik na pidpryyemstvakh kharchovoyi promyslovosti :* navchal'nyy posibnyk [Management Accounting at Food Enterprises: Tutorial]. Kiev : Scientific Thought (in Ukrainian).

УДК 657.1

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ПРАТ «ДАШКІВЦІ»

PECULIARITY OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISION OF CALCULATIONS FROM SALARY OF PRIVATE JOINT STOCK COMPANY «DASHKIVTSI»

Федоришина Л.І.
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри аналізу та статистики,
Вінницький національний аграрний університет

Бельдій А.М.
магістр факультету обліку та аудиту,
Вінницький національний аграрний університет

Fedoryshyna Lidiya
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of Analysis and Statistics Department,
Vinnytsia National Agrarian University

Beldiy Alona
Graduate Student of the Faculty of Accounting and Audit,
Vinnytsia National Agrarian University

У статті зазначено, що облік розрахунків із заробітної плати є складною ділянкою системи бухгалтерського обліку. Розкрито сутність понять основної та додаткової заробітної плати. Зазначено важливість аналізу розрахунків із заробітної плати, що дає правильні вказівки щодо контролю над правильністю нарахування та виплатою заробітної плати. Описано методичні підходи до обліку й аналізу праці та заробітної плати. Розглянуто чинники, що впливають на розмір заробітної плати. Описано суть тарифної системи оплати праці. Визначено особливості розрахунків з оплати праці на сільськогосподарських підприємствах та найбільш поширені показники для аналізу ефективності використання трудових ресурсів. Проведено аналіз показників оцінки руху трудових ресурсів та ефективності використання трудових ресурсів на ПрАТ «Дашківці».

Ключові слова: *заробітна плата, облік заробітної плати, аналіз заробітної плати, основна заробітна плата, додаткова заробітна плата.*

В статье указано, что учет расчетов по заработной плате является сложным участком системы бухгалтерского учета. Раскрыта суть понятий основной и дополнительной заработной платы. Указана важность анализа расчетов по заработной плате, что дает правильные указания для контроля правильности начисления и выплаты заработной платы. Описаны методические подходы к учету и анализу труда и заработной платы. Рассмотрены факторы, влияющие на размер заработной платы. Раскрыто значение тарифной системы оплаты труда. Указаны особенности расчетов по оплате труда на сельскохозяйственных предприятиях и наиболее распространенные показатели для анализа эффективности использования трудовых ресурсов. Проведен анализ показателей оценки движения трудовых ресурсов и эффективности использования трудовых ресурсов на ЧАО «Дашковцы».

Ключевые слова: *заработная плата, учет заработной платы, анализ заработной платы, основная заработная плата, дополнительная заработная плата.*

Remuneration is a complex set of factors that reflect not only the diverse interests of social and labor relations between employers and employees, but also between the state. There should be real and reliable information about the complexity of goods and services, the calculation of wages and social events at every enterprise in Ukraine. In any enterprise, regardless of the forms of remuneration, various forms of primary accounting documents are used to reflect the results of work. In general, the effectiveness of the enterprise depends on the indicator of productivity. The

growth of labor productivity is influenced by the remuneration system, because it is a stimulating factor for improving the skills of labor, improving the technical level of work performed. Improving remuneration systems, finding new solutions, a thorough study of Western experience can help solve a number of wage-related problems in Ukraine, improve its quality, and create the groundwork for increasing employee interest in productive work in the near future. All this in a complex can be an impetus for economic recovery of our country. Increasing wages is a powerful incentive for the comprehensive development of the domestic economy, through which one can count on the growth of domestic demand, the rise of national production, the creation of new jobs. Today, businesses, both in the public and private sectors, are under constant pressure to find ways and means to «do more with less.» Payroll processing is one of the first and most common automation in activities of personnel management. The article states that accounting for payroll calculations is a complex part of the accounting system. The essence of the concepts of basic and additional wages is revealed. The importance of analysis of salary calculations is indicated, which gives the right instructions for controlling the correctness of the calculation and payment of wages. Methodical approaches to accounting and analysis of labor and wages are also described. The factors that influence the amount of wages are considered. The essence of the tariff system of remuneration is described. The peculiarities of payroll calculations at agricultural enterprises and the most common indicators for analyzing labor efficiency are noted. The analysis of the indicators of the movement of labor vacancies and the efficiency of the use of labor vacancies at Private Joint Stock Company «Dashkivtsi» is conducted.

Key words: *salary, payroll accounting, wage analysis, basic salary, extra pay.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогодні підприємства як у державному, так і в приватному секторах знаходяться під постійним тиском шукати шляхи і засоби «робити більше з меншими». Обробка заробітної плати є однією з перших і найбільш частих автоматизацій у діяльності управління персоналом. Працівники самі слідкують за правильністю нарахування їм відповідної суми заробітної плати, тому неправильна оплата праці може призвести до інтенсивного невдоволення працівника.

Розрахунки із заробітної плати є основною фінансово-обліковою категорією в діяльності будь-якого підприємства. Дуже часто роботодавці можуть не виплачувати вчасно отриману винагороду за виконану роботу у формі заробітної платні, використовують нераціональний підхід до нарахування та виплати, а також не враховують особливостей розрахунків. Роботодавець, який виплачує найманим працівникам гроші, несе значні втрати, але разом із тим він має прибуток від використання цієї робочої сили. Така фінансово-облікова категорія в усі часи існування людства була, є й буде існувати, адже вона є одним з основних джерел доходу та дієвим стимулом праці працівників. Дотримання усіх вимог та особливостей обліку та аналізу розрахунків з оплати праці і визначає актуальність вибраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Питання обліку розрахунків оплати праці досить широко досліджується різними науковцями та вченими. Серед них виділяють таких вітчизняних дослідників, як Л.В. Васюренко [2], Є.А. Карпенко [3], О.А. Подолянчук [4], О.Ф. Томчук, А.А. Машевська [5] Н.П. Юрчук [6] та ін. Серед зарубіжних учених можна зазначити науковців з університету Гріффіт М. Тхіт та К. Сандху [1].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вивчення обліку та аналізу розрахунків із заробітної плати завжди є актуальним, інтерес науковців до вибраної теми є надзвичайно великим, проте часта зміна законодавства та значний розвиток економіки постійно потребують удосконалення, вирішення проблем та автоматизації обліку розрахунків із заробітної плати й аналізу.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання).** Метою статті є виділення особливостей обліку та аналізу розрахунків із заробітної плати і проведення аналізу руху трудових ресурсів та ефективності їх використання у приватному акціонерному товаристві «Дашківці» Вінницької області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Оплата праці являє собою складну сукупність чинників, які відображають різнобічні інтереси суспільно-трудових відносин не лише між роботодавцями та працівниками, а й між державою. Головна особливість праці, якщо розглядати її як економічну категорію, виявляється у розв'язанні таких проблем, як відтворення нової робочої сили і мотивація праці [7, с. 1358].

Застосування неефективної або несправедливої системи оплати призводить до зниження продуктивності праці, якості продукції, порушень трудової дисципліни, виникнення соціально-трудових конфліктів між працівниками і роботодавцем, негативно відображається на кінцевих результатах діяльності підприємства. Кожне підприємство характеризується особливостями діяльності, ставить перед собою специфічні цілі, а кожен працівник має свої цінності й установки [2, с. 824].

Відповідно до Закону України «Про оплату праці», заробітна плата може складатися з основної заробітної плати, додаткової заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних

витрат [8]. Основна заробітна плата – це оплата праці у межах установлених норм (нормативна заробітна плата). Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад установлених норм, за трудові успіхи, винахідливість та особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні та компенсаційні виплати, передбачені чинним законодавством, та премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань та функцій. До інших заохочувальних та компенсаційних витрат включаються: виплати за підсумки роботи підприємства за рік; компенсаційні та інші грошові виплати, які не передбачені актами чинного законодавства. Облік заробітної плати пов'язаний із проведенням відповідних утримань і нарахувань (рис. 1) [4, с. 102–103].

Функція нарахування заробітної плати, як правило, здійснюється фінансовим відділом. Як правило, витрати на робочу силу є найбільшими. Змінна вартість більшості фірм і чек оплати є найбільш помітними символами трудових відносин, тобто життєво важливим є те, щоб записи заробітної плати були своєчасними та точними.

Беручи до уваги, що для забезпечення необхідності генерувати, отримувати та обробляти величезну кількість даних про своєчасну і точну виплату заробітної плати, а також відповідність законодавчим вимогам, необхідно вдосконалювати постійно таку систему, зводити всі ризики збоїв у системі до мінімального або ж нульового рівня.

Не менш важливим є аналіз розрахунків із заробітної плати, тому що він дає правильні вказівки щодо контролю над правильністю нарахування та виплатою заробітної плати. За доцільне вважаємо розглянути методичні підходи до обліку й аналізу праці та заробітної плати (табл. 1).

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оплату праці», заробітна плата являє собою винагороду, яка частіше за все розраховується саме у грошовому вимірі і виплачується роботодавцями. Отримують винагороду за працю підлеглі, які мають відповідні записи у трудовій книжці [8]. Розмір заробітної плати встановлюється залежно від складності роботи, умов, в яких вона виконується, кваліфікаційно-ділових якостей працівника, результатів виконаної роботи працівника, виробітку і т. д. [7, с. 1358].

У цілому ефективність функціонування підприємства залежить від показника продуктивності праці. На ріст продуктивності праці впливає система оплати праці, тому що вона є

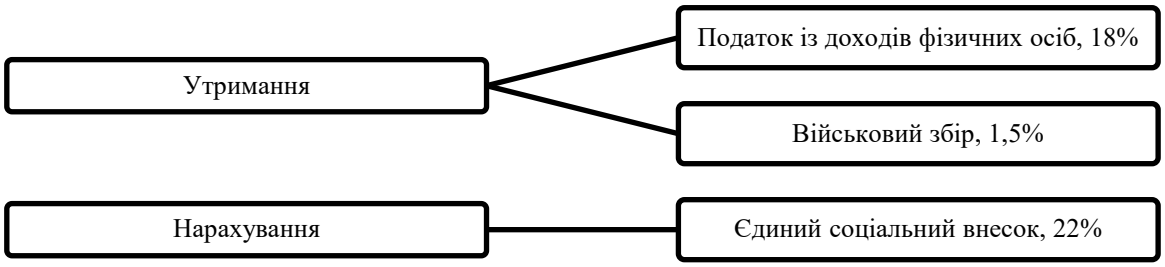

Рис. 1. Оподаткування заробітною платою у 2016–2018 рр.

Таблиця 1

Методичні підходи до обліку й аналізу праці та заробітної плати

Види обліково-аналітичної діяльності	Мета дослідження	Методи дослідження	Носії інформації
Облік	Організація документообігу відповідно до змін законодавчо-нормативних документів і порядку нарахування і виплати заробітної плати	Методи узагальнення даних; групування абстрактно-логічний метод; метод причинно-наслідкового зв'язку, метод аналогії, діалектичний метод, системний підхід, інформаційні технології	Відомість обліку працівників підрозділу. Штатний розпис; табель обліку відпрацьованого робочого часу; наряд на відрядну роботу; маршрутний лист; розрахунково-платіжна відомість працівника; зведена розрахунково-платіжна відомість; звіт із праці
Аналіз	Обґрунтування витрат підприємства на оплату праці; відповідність оплати праці продуктивності праці; методи індукції, дедукції, теорії економічного аналізу	Метод порівняння і узагальнення даних; методи статистики (факторного аналізу), системний підхід; інформаційні технології	

Джерело: складено за [9, с. 283]

стимулюючим чинником для підвищення кваліфікації праці, підвищення технічного рівня виконаної роботи. З ростом продуктивності праці створюються реальні умови для зростання рівня оплати праці. При цьому засоби на оплату праці слід використовувати так, щоб темпи росту продуктивності праці на підприємстві випереджали темпи росту її оплати. У зв'язку із цим аналіз оплати праці на кожному підприємстві займає значне місце. Фінансовий результат залежить від людей, їхньої кваліфікації, вміння і бажання працювати. А заробітна плата є саме тією причиною, що приводить робітника на його робоче місце [10, с. 190].

На кожному підприємстві України має бути реальна й достовірна інформація про трудомісткість товарів і послуг, про нарахування заробітної плати та соціальних заходів. Основними показниками праці та заробітної плати, що підлягають обліку, є чисельність працівників, їхні професії, кваліфікація, витрати робочого часу у людино-годинах, людино-днях, кількість виготовленої продукції (виконання робіт, надання послуг), розмір фонду оплати праці за категоріями працюючих, видами нарахувань, нарахування премій, відпускних, розмір відрахувань за їх видами та ін. Ці дані необхідні для обчислення таких економічних показників, як рівень забезпеченості робочою силою, середнього заробітку, рівня продуктивності праці та ін. [10, с. 191].

На будь-якому підприємстві незалежно від форм оплати праці для відображення результатів праці застосовуються різні форми первинних облікових документів. Нарахування оплати праці працівникам із погодинною оплатою здійснюється відповідно до Табелю обліку використання робочого часу. У табелі проставляють за датами відпрацьований час, неявки на роботу із зазначенням їх причин. Для нарахування відрядної заробітної плати, а також для відображення завдання та обліку обсягу фактично виконаних робіт і відпрацьованого часу у будівництві, виробництві застосовують Наряд на відрядну роботу. Бухгалтер складає відповідну відомість по зарплаті (розрахунково-платіжна, розрахункова або платіжна). Відомості містять узагальнену інформацію про результати праці у грошовому вимірнику, а також про всі види податків і платежів, що утримуються та нараховуються на заробітну плату працівників. Об'єктом оподаткування для платежів і податків є заробітна плата [5, с. 346].

Основою організації оплати праці є тарифна система, яка включає тарифні сітки, схеми посадових окладів і тарифно-кваліфікаційні характеристики (довідники). Норми праці, розцінки тарифної сітки, схеми посадових окладів, розміри надбавок, доплат, премій, винагород та інших виплат установлюються підприємствами в колективному договорі з дотриманням норм і гарантій, передбачених законодавством [11, с. 433].

Тарифна система оплати праці використовується для розподілу робіт залежно від їх складності, а працівників – залежно від їх кваліфікації та за розрядами тарифної сітки. Вона є основою формування та диференціації розмірів заробітної плати. Проте законодавством України не заборонено використання інших систем оплати праці [11, с. 433].

До особливостей розрахунків з оплати праці на сільськогосподарських підприємствах відноситься можливість оплати праці в натуральній формі. Оплата праці залежить від виконаного обсягу робіт або відпрацьованого часу за встановленими тарифними ставками і також залежить від урожайності та якісних показників праці. У сучасних умовах розвитку України правильний і дієвий облік витрат на оплату праці повинен стати не лише засобом дотримання вимог чинного законодавства, а й джерелом надійної інформації для подальшого контролю та управління витратами на оплату праці. Основне завдання обліку розрахунків підприємства з оплати праці – знайти оптимальний рівень таких витрат, що забезпечував би і прибутковість підприємства, і достатню мотивацію працівників [12, с. 793].

Удосконалювання систем оплати праці, пошук нових рішень, глибоке вивчення західного досвіду можуть допомогти вирішити в Україні цілу низку проблем, пов'язаних із заробітною платою, якісно поліпшити її стан та створити підґрунтя для підвищення зацікавленості працівників до високопродуктивної праці вже в найближчому майбутньому. Усе це в комплексі може стати стимулом до економічного підйому нашої країни. Підвищення заробітної плати – потужний стимул для всебічного розвитку вітчизняної економіки, завдяки якому можна розраховувати на зростання внутрішнього попиту, піднесення національного виробництва, створення нових робочих місць, загальне поліпшення життя населення та формування у суспільстві відчуття захищеності та впевненості в майбутньому [13, с. 500].

Слід ураховувати, що під час виплати авансу заробітної плати персоналу здійснюються такі ж розрахунки, як і під час повного розрахунку заробітної плати. Переходячи до питання аналізу ефективності використання трудових ресурсів, слід зауважити, що для цього використовується інформація з первинних документів, бухгалтерських звітів, дані табельного обліку та ін. Аналіз ефективності використання трудових ресурсів включає такі етапи: аналіз чисельності, аналіз використання фонду робочого часу, аналіз продуктивності праці. Ці етапи описують основні аспекти трудових ресурсів. Тож показники для аналізу ефективності використання трудових ресурсів можна розбити на три групи з урахуванням зазначених аспектів [14, с. 219].

У табл. 2 наведено найбільш поширені показники.

Таблиця 2

Показники для аналізу ефективності використання трудових ресурсів

Етапи	Показник	Сутність
1	2	3
Аналіз чисельності	Коефіцієнт обороту кадрів із прийняття	$Кпр = \frac{Оп}{Чоб} \times 100\%$ (1) Характеризує відношення кількості прийнятих працівників в організацію за певний період до середньооблікової кількості працівників за відповідний період.
Аналіз чисельності	Коефіцієнт плинності кадрів	$Кпл = \frac{Оз}{Чоб} \times 100\%$ (2) Характеризує відношення кількості працівників, що звільнилися з організації протягом певного періоду (за мінусом звільнених), до середньооблікової кількості працівників за відповідний період.
Аналіз чисельності	Коефіцієнт стабільності кадрів	$Кск = \frac{Чпост}{Чоб} \times 100\%$ (3) Характеризує відношення чисельності працівників зі стажем роботи в організації більше одного року (за певний період) до середньооблікової кількості працівників за відповідний період.
Аналіз використання фонду робочого часу	Фонд робочого часу	$ФРЧ = ч \times д \times \overline{т}$ (4), де ФРЧ – фонд робочого часу; ч — чисельність робітників; д – кількість днів, відпрацьованих робітником у середньому за досліджуваний період; т — середня тривалість робочого дня.
Аналіз використання фонду робочого часу	Коефіцієнт використання робочого періоду	$k = \frac{Чф}{Чоб}$ (5) Характеризує відношення фактично відпрацьованих люд.-днів за період до середньооблікової чисельності працівників.
Аналіз продуктивності праці	Трудомісткість	$Тм = \frac{T}{Q}$ (6), де Т – затрати праці на виробництво відповідного обсягу продукції (робіт, послуг). Q – обсяг виробленої продукції (робіт, послуг); характеризує затрати праці на одиницю продукції.
	Виробіток	$B = \frac{Q}{T}$ (7), де Т – затрати робочого часу на виробництво відповідного обсягу продукції (робіт, послуг). Q – обсяг виробленої продукції (робіт, послуг). Характеризує кількість виробленої продукції за одиницю часу або кількість продукції, яка припадає на одного середньооблікового працівника, або робітника за рік, квартал, місяць.

Джерело: складено за [14, с. 219–220]

Бухгалтерський облік розрахунків з оплати праці є важливою частиною діяльності підприємства, тому правильність та достовірність відображення в обліку інформації про розрахунки з оплати праці є пріоритетним завданням для управлінського персоналу підприємства [15, с. 38–41].

Уважаємо за доцільне провести аналіз руху трудових ресурсів на ПрАТ «Дашківці», що знаходиться за адресою: с. Дашківці, Літинський район, Вінницька область (табл. 3).

Із проведеного аналізу видно, що середньосписокова чисельність працівників зменшилася внаслідок того, що коефіцієнт зі звільнення вищий за коефіцієнт із приймання. У 2017 р. було найбільше звільнено та прийнято на роботу працівників, що пов'язано з несприятливими умовами праці.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, підсумовуючи, можна сказати, що такий вид обліку, як розрахунки із заробітної плати, не зникне ніколи, адже отримання грошової винагороди – це головна мета трудової діяльності будь-якого працівника. Така фінансово-облікова категорія виступає своєрідним особливим процесом у бухгалтерській діяльності підприємств. Розглядаючи показники аналізу трудових ресур-

Таблиця 3

Показники оцінки руху трудових ресурсів на ПрАТ «Дашківці»

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	Відхилення, (+,-)	
				від базисного року	від проміжного року
1	2	3	4	5	6
1. Середньоспискова чисельність працівників, осіб	81	72	70	-11	-2
2. Прийнято на роботу нових працівників протягом року, осіб	9	49	24	15	-25
3. Вибуло працівників протягом року, осіб	18	51	19	1	-32
у т. ч. з неповажних причин	18	19	19	1	0
4. Коефіцієнт обороту				0	0
а) з приймання	0,11	0,68	0,34	0,23	-0,34
б) зі звільнення	0,22	0,71	0,27	0,05	-0,44
5. Коефіцієнт плинності кадрів	0,22	0,26	0,27	0,05	0,01
6. Коефіцієнт загального обороту	0,33	1,39	0,61	0,28	-0,78

Джерело: сформовано авторами на основі даних звітів із праці ПрАТ «Дашківці» за 2016–2018 рр.

сів, можна стверджувати, що кожний показник між собою пов'язаний. На продуктивність праці впливає збільшення заробітної плати, вдосконалення технологій, збільшення працівників тощо.

Проведений аналіз руху трудових ресурсів на ПрАТ «Дашківці» показав, що дане підприємство має тенденцію до оновлення трудових ресурсів. Під час здійснення обліку та аналізу розрахунків заробітної плати необхідно керуватися чинним законодавством та методичними підходами до обліку й аналізу праці та заробітної плати.

Усе ж багато питань з обліку заробітної плати є недостатньо вивченими, а саме оподаткування заробітної плати та його автоматизація, які знаходяться у центрі дискусій та потребують подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Thite Mohan, Sandhu Kuldeep. Where is my pay? Critical success factors of a payroll system – a system life cycle approach. *Australasian Journal of Information Systems*. 2014. Vol. 18. №2. P. 148–164. URL : https://research-repository.griffith.edu.au/handle/10072/63520.

2. Васюренко Л.В. Проблеми та шляхи удосконалення організації оплати праці як ланки системи організації обліку. *Молодий вчений*. 2017. № 10. С. 824–826. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_10_189 (дата звернення: 02.08.2019).

3. Карпенко Є.А. Облік та оподаткування оплати праці найманих працівників та членів фермерських господарств. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2017. Вип. 2(2). С. 112–116. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/evzdia_2017_2(2)__24 (дата звернення: 02.08.2019).

4. Подолянчук О.А. Облік заробітної плати та її оподаткування. *Удосконалення обліку, контролю, аудиту, аналізу та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці* : тези доповідей ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф., м. Ужгород, 18–19 квітня 2018 р. Ужгород, 2018. С. 101–104.

5. Томчук О.Ф., Машевська А.А. Контроль та управління витратами на оплату праці. *Інфраструктура ринку.* 2018. № 17. С. 457–461. URL : http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/17_2018_ukr/17_2018.pdf (дата звернення: 25.08.2019).

6. Юрчук Н.П. Складові методології обліку праці та її оплати в сільськогосподарських підприємствах. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси і кредит».* 2012. № 1(32). С. 179–185.

7. Яська К.В., Арєхова М.М. Облік і контроль розрахунків з оплати праці на підприємстві. *Молодий вчений*. 2017. № 11. С. 1358–1361. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_11_325 (дата звернення: 08.08.2019).

8. Про оплату праці : Закон України від 24 березня 1995 р. *Верховна Рада України*. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр (дата звернення: 04.08.2019).

9. Шевців Л.Ю., Курій І.Я. Дослідження сучасних аспектів обліку і аналізу розрахунків з оплати праці в умовах сталого розвитку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка».* 2018. Вип. 1. С. 281–287. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2018_1_47 (дата звернення: 05.08.2019).

10. Лубенченко О., Мохонько С. Методика та організація обліку, аналізу і аудиту прямих витрат на оплату праці. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Серія «Економіка і управління».* 2016. Вип. 37. С. 188–198.

11. Мардус Н.Ю., Селюков Д.Л. Особливості обліку і аудиту праці і заробітної плати на підприємстві. *Економіка і суспільство*. 2016. № 5. С. 431–436.

12. Бондарчук Н.В., Токовенко Ю.С. Особливості розрахунків з оплати праці на сільськогосподарських підприємствах України, їх недоліки та напрями вирішення. *Молодий вчений.* 2017. № 10. С. 791–794. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_10_181 (дата звернення: 15.08.2019).

13. Соболева І.В., Лобань К.Б. Стан та перспектива обліку розрахунків з оплати праці та нарахування ЄСВ на підприємстві. *Молодий вчений*. 2017. № 6. С. 498–501. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2017_6_115 (дата звернення: 16.08.2019).

14. Турко М.О., Макарова Г.С., Чорноусова К.В. Облік розрахунків з оплати праці та аналіз ефективності використання трудових ресурсів. *Економічний простір*. 2014. № 90. С. 215–222. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecpros_2014_90_25 (дата звернення: 20.08.2019).

15. Бунда О.М., Матяш Ю.М. Бухгалтерський облік розрахунків з оплати праці в управлінні підприємством. *Інтернаука.* 2016. № 12(2). С. 38–41. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2016_12(2)__10 (дата звернення: 25.08.2019).

REFERENCES:

1. Thite Mohan, Sandhu Kuldeep. Where is my pay? Critical success factors of a payroll system – a system life cycle approach [Where is my pay? Critical success factors of a payroll system – a system life cycle approach]. *Australasian Journal of Information Systems*. 2014. Vol. 18. №2. P. 148–164. URL: https://research-repository.griffith.edu.au/handle/10072/63520.

2. Vasyurenko L. V. Problemy ta shlyakhy udoskonalennya orhanizatsiyi oplaty pratsi yak lanky systemy orhanizatsiyi obliku. Molodyy vchenyy [Problems and improvements in the organization of remunerationas as link in the organization of accounting]. 2017. № 10. S. 824–826. URL: http://nbuv.gov.ua/UYRN/molv_2017_10_189 (accessed 10 August 2019).

3. Karpenko Ye. A. Oblik ta opodatkuvannya oplaty pratsi naymanykh pratsivnykiv ta chleniv fermers'kykh hospodarstv [Accounting and taxation of remuneration of employees and members of the farms]. Ekonomichnyy visnyk Zaporiz'koyi derzhavnoyi inzhenernoyi akademiyi. 2017. Vyp. 2(2). S. 112–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UYRN/evzdia_2017_2(2)__24 (accessed 2 August 2019).

4. Podolyanchuk O.A. Oblik zarobitnoyi platy ta yiyi opodatkuvannya [Payroll accounting and its taxation]. Udoskonalennya obliku, kontrolyu, audytu, analizu ta opodatkuvannya v suchasnykh umovakh intehratsiynykh protsesiv u svitoviy ekonomitsi : tezy dopovidey III Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Uzhhorod, 18-19 kvitnya 2018 r. Uzhhorod, 2018. S. 101–104.

5. Tomchuk O.F., Mashevs'ka A.A. Kontrol' ta upravlinnya vytratamy na oplatu pratsi. Infrastruktura rynku [Control and Management of labour costs]. 2018. № 17. S. 457–461. URL: http://www.market-infr.od.ua/yournals/2018/17_2018_ ukr/17_2018.pdf (accessed 25 August 2019).

6. Yurchuk N. P. Skladovi metodolohiyi obliku pratsi ta yiyi oplaty v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh [Components of the methodology of accounting and remuneration in agricultural enterprises]. Visnyk Sums'koho nats. ahrar. un-tu. Seriya: finansy i kredyt. 2012. № 1 (32). S. 179–185.

7. Yas'ko K. V., Aryekhova M. M. Oblik i kontrol' rozrakhunkiv z oplaty pratsi na pidpryyemstvi [Accounting and control of loan calculation on enterprise]. Molodyy vchenyy. 2017. № 11. S. 1358–1361. URL: http://nbuv.gov.ua/UYRN/molv_2017_11_325 (accessed 8 August 2019).

8. Pro oplatu pratsi: Zakon Ukrayiny vid 24 bereznya 1995 r / Verkhovna Rada Ukrayiny. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/108/95-vr (accessed 4 August 2019).

9. Shevtsiv L. Yu., Kuriy I.Ya. Doslidzhennya suchasnykh aspektiv obliku i analizu rozrakhunkiv z oplaty pratsi v umovakh staloho rozvytku [Investigation of modern aspects of accounting and analysis of calculations on wages in the conditions of sustainable development.]. Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya : Ekonomika. 2018. Vyp. 1. S. 281-287. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuec_2018_1_47 (accessed 5 August 2019).

10. Lubenchenko O., Mokhon'ko S. Metodyka ta orhanizatsiya obliku, analizu i audytu pryamykh vytrat na oplatu pratsi [Efficiency using of information technology in the enterprise]. Zbirnyk naukovykh prats' Derzhavnoho ekonomiko-tekhnolohichnoho universytetu transportu. Seriya Ekonomika i upravlinnya. 2016. Vyp. 37. S. 188–198.

11. Mardus N.Yu., Selyukov D.L. Osoblyvosti obliku i audytu pratsi i zarobitnoyi platy na pidpryyemstvi [Features of accounting and audit work and salary at the enterprise]. Ekonomika i suspil'stvo. 2016. № 5. S. 431–436.

12. Bondarchuk N. V., Tokovenko Yu. S. Osoblyvosti rozrakhunkiv z oplaty pratsi na sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh Ukrayiny, yikh nedoliky ta napryamy vyrishennya [Features of wages' payments in agrarian enterprises of ukraine, their weaknesses and solutions]. Molodyy vchenyy. 2017. № 10. S. 791–794. URL: http://nbuv.gov.ua/UYRN/molv_2017_10_181. (accessed 15 August 2019).

13. Soboleva I. V., Loban' K. B. Stan ta perspektyva obliku rozrakhunkiv z oplaty pratsi ta narakhuvannya YeSV na pidpryyemstvi [Status and perspective accounting of payments for payment of labor and calculation of erus at enterprise]. Molodyy vchenyy. 2017. № 6. S. 498–501. URL: http://nbuv.gov.ua/UYRN/molv_2017_6_115 (accessed 16 August 2019).

14. Turko M. O., Makarova H. S., Chornousova K. V. Oblik rozrakhunkiv z oplaty pratsi ta analiz efektyvnosti vykorystannya trudovykh resursiv. Ekonomichnyy prostir [Wages payment accounting and analysis of labor resources usage efficiency]. 2014. № 90. S. 215–222. URL: http://nbuv.gov.ua/UYRN/etspros_2014_90_25 (accessed 20 August 2019).

15. Bunda O. M., Matyash Yu. M. Bukhhalters'kyy oblik rozrakhunkiv z oplaty pratsi v upravlinni pidpryyemstvom [Accounting calculations of wages in enterprise management]. Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal «Internauka». 2016. № 12(2). S. 38–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UYRN/mn'_2016_12(2)__10. (accessed 25 August 2019).

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

УДК 338.48

ФАКТОР ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ АВТОМАТИЗОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЕМ

THE FACTOR OF THE USE OF AUTOMATED HOTEL MANAGEMENT SYSTEMS

Безуглий І.В.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри туризму,
Чернігівський національний технологічний університет

Bezugliy Igor
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Tourism
Chernihiv National Technological University

У статті представлено відмінності прикладного програмного забезпечення для готельних підприємств. Надано програмні продукти, які представлені на українському ринку, їх виробники, дистриб'ютори, основні споживачі та частка ринку, яку вони займають. Визначено, що українські IT-розробки займають 36% ринкової ніші. Розкрито окремі аспекти готельних технологій, зокрема особливості використання зовнішніх каналів продажів, планування завантаження персоналу, встановлення тарифів на готельні номери. Надано критерії для оцінки ефективності впровадження систем автоматизованого управління в готелях, зокрема досягнення конкурентної переваги, підвищення продуктивності праці, максимальне використання ресурсів готелю. Розкрито шляхи досягнення конкурентних переваг готелями завдяки впровадженню систем автоматизованого управління.

Ключові слова: *система автоматизованого управління готелем, критерії оцінки ефективності, RMS-системи, готельні технології, показники готельної діяльності.*

В статье представлены различия прикладного программного обеспечения для гостиничных предприятий. Представлены программные продукты, которые есть на украинском рынке, их производители, дистрибьюторы, основные потребители и доля рынка, которую они занимают. Определено, что украинские ИТ-разработки занимают 36% рыночной ниши. Раскрыты отдельные аспекты гостиничных технологий, в частности особенности использования внешних каналов продаж, планирование загрузки персонала, установление тарифов на гостиничные номера. Представлены критерии для оценки эффективности внедрения систем автоматизированного управления в гостиницах, в частности достижения конкурентного преимущества, повышения производительности труда, максимального использования ресурсов отеля. Раскрыты пути достижения конкурентных преимуществ отелями благодаря внедрению систем автоматизированного управления.

Ключевые слова: *система автоматизированного управления отелем, критерии оценки эффективности, RMS-системы, гостиничные технологии, показатели гостиничной деятельности.*

The article presents the differences between hotel business application software. Provided software products that are presented on the Ukrainian market, their manufacturers, distributors, major consumers and the market share they occupy. It is determined that Ukrainian IT developments occupy 36% of the market niche. Some aspects of hotel technology have been disclosed, including the features of using external sales channels, scheduling staff loading, setting rates for hotel rooms. Criteria for evaluating the efficiency of the implementation of automated control systems in hotels are provided, including the achievement of competitive advantage, increased productivity, maximizing the use of hotel resources. The ways of achieving competitive advantages of hotels through the introduction of automated management systems are revealed. It is determined that the competitive advantage of the hotel is

determined by price and not price factors. Non-price factors include the brand image of the hotel among different customer categories, the level of service and the individual approach to each guest. It is noted that scheduling staff utilization through the use of automated hotel management systems will improve the order of cleaning rooms, reduce the time of execution of customer orders, optimize the work schedule of staff. Determined that the main material resource of the hotel is its room fund. Therefore, there is a practical task to maximize the use of the number fund at the highest rates. This task is facilitated by the automation of hotel production operations. To accomplish this task requires the improvement of booking operations, the implementation of market tariff policy, the use of marketing techniques sales will help increase the load of the room with the maximum profit. The methods that allow to solve this problem are specified: expansion of hotel sales channels and sale of rooms at the highest rates. It is stated that information technologies allow to diversify the booking process through its own Internet resource, Ukrainian and international Internet portals, global reservation systems, its own call center (for hotel companies) and call centers of tourist operators.

Key words: *automated hotel management system, performance evaluation criteria, RMS systems, hotel technologies, hotel performance indicators.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Вирішення проблеми інформатизації готельного бізнесу сприятиме підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних готелів, підвищенню їх капіталізації, розвитку готельних брендів, збільшенню готельних мереж та підвищенню якості надання послуг. Світові тенденції використання інформаційних технологій у функціонуванні готельного господарства характеризуються як у напрямі автоматизації та бронювання, так і для налагодження комунікацій зі споживачами та оптимізації маркетингу. Тому актуальним є обґрунтування необхідних складників прикладного програмного забезпечення, визначення критеріїв для вибору готелями потрібних їм продуктів, особливостей організації готельного господарства для розроблення алгоритмів автоматизації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проведено аналіз функціональних можливостей автоматизованих систем управління готелем вітчизняних та зарубіжних розробників. Більшість українських готелів надає перевагу національним розробникам. Це пов'язують з їх кращим пристосуванням до потреб національного ринку та лояльною ціновою політикою. Усі представлені автоматизовані системи управління готелями оснащені модулями управління номерним фондом, розподіляють наряди покоївкам, спроможні обмінюватися даними з електронними замками та ін. Їх відмінності полягають в особливостях реалізації тих чи інших функцій, підтримування інтерфейсів і додаткових можливостях [1].

Насиченість українського ринку різноманітними інформаційними продуктами породжують у керівництва готелів проблеми, які полягають у пошуку, оцінці, виборі та проведенні переговорів із постачальниками спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизації управління готелем. Недостатність інформації щодо їх функціональних можливостей та брак коштів для фінансування проектів з автоматизації управління основних виробничих процесів не дають змоги вітчизняним готелям гідно конкурувати з відомими готельними брендами [2].

За показниками впровадження спеціалізованого програмного забезпечення для автоматизації готельного та ресторанного господарства Україна відстає від розвинених країн світу. Але на українському ринку представлена достатня кількість оригінальних вітчизняних розробок, які за якісними та ціновими характеристиками можуть конкурувати з адаптаційними версіями західних програм [3]. Для широкого впровадження вітчизняного інформаційного забезпечення автоматизованого управління готельно-ресторанним бізнесом бракує державної підтримки.

Невисоке місце в рейтингу конкурентоспроможності туристичного ринку, яке займає Україна, свідчить про недостатній розвиток IT-інфраструктури. Запропонована концепція інноваційно-інвестиційного розвитку туристичних підприємств передбачає розширення каналів передачі даних, захист Інтернет-сервісів від несанкціонованого втручання, підвищення рівня автоматизації бізнес-процесів [4]. Проте поза увагою дослідників залишається розроблення інструментарію державної підтримки вітчизняних розробників спеціалізованого програмного забезпечення.

Сформульовано основні вимоги до автоматизованих систем управління готелями. Серед них: потужні функціональні можливості управління тарифною політикою, номерним фондом, обслуговуванням гостей, інтеграція до існуючих каналів продажів, можливість фінансового контролю та аудиту, перспектива здійснювати групове бронювання з гнучкою системою індивідуальних розрахунків із гостями, управління центрами прибутку (номерний фонд, ресторан, фітнес-зал) та ін. [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Значна кількість прикладного програмного забезпечення, яка представлена на IT-ринку України, спричиняє певну розгубленість суб'єктів господарської діяльності. Існує проблема розроблення критеріїв, за якими

готельні підприємства зможуть орієнтуватися у різноманітті систем автоматизованого управління.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою статті є розкриття особливостей упровадження автоматизованих систем управління готелями.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Забезпечення конкурентоспроможності готельних підприємств неможливе без формування та реалізації сучасних маркетингових стратегій, які спираються на інформаційні технології. Особливою популярністю користуються CRM- та ERP-системи. CRM-системи (англ. Customer Relationship Management) – це прикладне програмне забезпечення, яке призначено для автоматизованої реалізації стратегій взаємодії з клієнтами (споживачами), підвищення рівня продаж, оптимізації маркетингу та поліпшення обслуговування шляхом зберігання інформації щодо історії контактів зі споживачами, встановлення та поліпшення бізнес-процесів та наступного аналізу результатів. ERP-системи (англ. Enterprise Resource Planning System) – це корпоративні системи, які призначені для автоматизації обліку й управління, аналізу, контролю ресурсів підприємства. Розробляються за модульною схемою та охоплюють усі ключові процеси діяльності компанії. Класичні ERP-системи забезпечуються модулями управління фінансами, планування та управління виробництвом, формуванням та розподілом запасів, реалізацією та маркетингом, утриманням покупців, постачанням, реалізацією проектів, сервісним обслуговуванням, процедурним забезпеченням якості. Вибір необхідного програмного забезпечення впливає на результати господарської діяльності, імідж підприємства, оперативність обробки інформації. Під час вибору програмного забезпечення необхідно враховувати галузеву спрямованість, можливість швидко адаптуватися до змін, легко інтегруватися з усім програмним забезпеченням, мати зручний інтерфейс. Для інформатизації бізнесу невеликі туристичні підприємства переважно використовують веб-браузер та пакет MS Office (або програми з відкритим доступом). Малим підприємствам не потрібні великі бази даних та програмне забезпечення для їх управління. Але туристичні агенції активно використовують CRM-системи під час ведення середньої або великої бази клієнтів. Туроператори та готелі можуть використовувати CRM- і ERP-системи чи їх гібрид, який створений спеціально для туристичного бізнесу. Для автоматизації бізнес-процесів у готелях пропонуються RMS-системи (англ. Revenue Management System) – системи управління доходом: спеціалізований готельний продукт, в основу якого закладено статистичні, математичні та інші алгоритми. Такий аналітичний інструмент дає змогу менеджерам готелю відслідковувати та прогнозувати зміни у ринковій кон'юнктурі, надає цінові рекомендації за продажами номерного фонду. Розробниками RMS-системи пропонуються в різних варіантах, зокрема в комплексі інтеграції з каналами збуту чи окремого продукту.

Для оцінки роботи готелю автоматизовані системи використовують ключові показники готельної діяльності, такі як середній дохід на номер (RevPAR), середній дохід на гостя (RevPAC), середній відпускний тариф (ADR). Прикладне програмне забезпечення спроможне розглядати показники діяльності готелю в різних зрізах із гнучкими можливостями деталізації інформації.

На українському ринку автоматизованих систем управління бізнесом присутня значна кількість різноманітних продуктів (табл. 1). Проте у своїй практичній діяльності вітчизняні готелі можуть одночасно використовувати декілька видів програмного забезпечення [5, с. 96].

Українські розробки займають 36% ринкової ніші. Цей позитивний факт свідчить про спроможність вітчизняних виробників прикладного програмного забезпечення конкурувати з іноземними розробниками. Але необхідна державна підтримка, яка може полягати в наданні преференцій вітчизняним розробникам, наданні їм грантів, зміні умов сертифікації закладів розміщення, впровадженні програм інформатизації бізнесу, освіти, підвищенні кваліфікації готельних працівників, організації виставково-ярмаркових заходів, підтримці рекламних кампаній тощо.

Упровадження прикладного програмного забезпечення відомих брендів збільшує капіталізацію готелю чи готельної мережі, сприяє отриманню інвестицій та просуванню готельних брендів [6, с. 138]. На практиці під час упровадження автоматизованих систем управління в готелях виділяють три критерії оцінки їх ефективності:

– досягнення конкурентної переваги;
– підвищення продуктивності праці;
– максимальне використання ресурсів готелю.

Конкурентна перевага готелю визначається не тільки ціновою політикою та якістю активів (будівля, дизайн приміщень, меблі, обладнання), а й нематеріальними складниками, серед яких – бренд-імідж готелю серед різних категорій клієнтів, рівень сервісу та індивідуальний підхід до кожного гостя. Сучасні автоматизовані системи управління готелем спроможні надавати персоналу дієві інструменти для підвищення ефективності активів готелю, зокрема використання бази даних постійних клієнтів готелю дає змогу пропонувати розширений перелік послуг та застосовувати маркетингові прийоми їх реалізації.

Використання інструментів бізнес-аналізу, інтегрованих в автоматизовані системи

Таблиця 1

Системи автоматизованого управління готелем на українському ринку [1, с. 122]

Продукт	Виробник	Інсталятори та дистриб'ютори в Україні	Основні споживачі	Частка ринку, %
Fidelio	MICROCOS-Fidelio (С MICROCOS-Fidelio (США)	HRS	Готелі від трьох до п'яти зірок	14
OPERA		HRS	Мережеві готелі	5
Epitome PMS	SoftBrand (США)	Ligra Hospitality	Від трьох до п'яти зірок, мережеві готелі	11
«Отель-2.3»	«Інтеротель (РФ)»	«Интеротель»	Від двох до чотирьох зірок	18
«Эдельвейс»	«Рексофт (РФ)»	UCL	Від двох до чотирьох зірок	7
«B52 Отель»	«Студия побс (Украина)»	«Інформаційні системи (Луганськ)», «Альт-Таб Груп (Київ)», «Ректа (Мукачево)»	Від двох до чотирьох зірок	11
Servio HMS	«НЛЕ (РФ)»	«Експерт Солюшен»	Від двох до чотирьох зірок	5
ProHotel, SimpleHotel	Топ Поинт Айти (Украина)»	«Топ Поинг Айти» і партнери-інтегратори	Від двох до чотирьох зірок	16
Shelter	USC (РФ)	UCS	Від двох до чотирьох зірок	4
SuperHotel	«Альтинет (Украина)»	«Альтинет»	Від двох до чотирьох зірок	3
«GS: Управление отелем»	«Глобал Софт»	«Глобал Софт»	Від двох до чотирьох зірок	1
SmartHotel	«Смарт Лаб»	«Смарт Лаб»	Від двох до чотирьох зірок	5

управління, дає змогу виявляти закономірності попиту на різні види готельних послуг та провести їх оптимізацію. Але досягнення конкурентних переваг певним готелем не залишається поза увагою конкурентів, які реагують на зміни. Використання інформаційних технологій дає змогу гнучко та своєчасно реагувати на зміну ринкової кон'юнктури, швидко формувати нові пропозиції.

Підвищення продуктивності праці завдяки використанню систем автоматизованого управління готелем полягає у вдосконаленні організації основних виробничих операцій. Це економія часу під час обробки даних щодо реалізації пакетів послуг, розширення можливостей планування під час завантаження персоналу, вивільнення поверхових служб, запобігання дублюванню інформації та ін. Так, усі дані щодо оплати послуг автоматично переносяться в бухгалтерські програми в обробленому для бухгалтерського обліку вигляді. Формування пакетів послуг зі зміненими тарифами відбувається значно швидше. Час обробки комплексних замовлень на бронювання, які отримані засобами інформаційних технологій, значно зменшується порівняно з опрацюванням звичайних заявок. Поєднання сучасної автоматизованої системи управління готелем з інтегрованою готельною мережею дасть змогу уникнути дублювання інформації, запобігає виникненню помилок, які можливі під час ручного введення даних. Планування завантаження персоналу з використанням автоматизованих систем управління готелем сприятиме вдосконаленню послідовності прибирання номерів, зменшить час виконання замовлень клієнтів, оптимізує графік роботи персоналу.

Значною мірою конкурентоспроможність готельного підприємства залежить від ефективного використання наявних матеріальних ресурсів. Основним матеріальним ресурсом готелю є його номерний фонд. Постає практичне завдання максимального використання номерного фонду за найвищими тарифами. Автоматизація виробничих операцій готелю сприяє вирішенню цього завдання. Реалізація цього завдання потребує удосконалення операцій бронювання, ринкової тарифної політики, використання маркетингових прийомів продаж сприятиме збільшенню завантаження номерного фонду з максимальним прибутком. Серед методів, які дають змогу вирішити це завдання, – розширення каналів реалізації готельних послуг та продаж номерів за найвищими тарифами.

Сучасні маркетингові прийоми передбачають максимальне використання каналів продажів. Інформаційні технології дають змогу проводити бронювання через власний Інтернет-ресурс, українські та міжнародні Інтернет-портали,

глобальні системи бронювання, власний call-центр (для готельних компаній) і call-центри туристичних операторів.

Уважається, що найбільш вигідні бронювання надходять від індивідуальних клієнтів. Для залучення цієї категорії гостей мережеві та великі готелі використовують міжнародні туристичні агенції, які працюють із глобальними системами бронювання. Як правило, між готелями та міжнародними туристичними фірмами не існує прямих договорів, тому необхідно налагодити процес розрахунків та комісійних винагород. Системи управління автоматизують цей процес, розраховують комісійні виплати з кожного бронювання, формують спеціальні звіти та файли для процесінгових компаній (компаній, які супроводжують безготівкові платежі).

Використовуючи можливості зовнішнього бронювання, готелі потребують інтеграції свого програмного забезпечення із системами Інтернет-бронювання чи центрального резервування туроператорів. У разі неможливості такої інтеграції готелі вимушені виділяти певну квоту номерів для продажу у зовнішніх системах бронювання. Існує практика, що туроператор оплачує кожен номер, який виділений за квотою, незалежно від фактичної реалізації. Для зменшення ризиків туроператора готель надає суттєві знижки. За відсутності інтеграції між автоматизованими системами готелю та туроператора готель вимушений у ручному режимі надавати квоти номерів, а в період «високого сезону» припиняти продаж номерів через зовнішні канали, що негативно впливає на довіру туристів до зовнішніх систем бронювання. Автоматизовані системи управління готелем, які пропонуються на українському ринку, містять можливості інтеграції із зовнішніми каналами збуту, але вартість надання таких можливостей досить значна, тому під час формування маркетингових стратегій вітчизняні готелі мають визначатися з каналами збуту своїх послуг.

Продаж номерів за найвищими тарифами досягається розробленням прогнозів щодо попиту. Попередній попит на продаж номерів установлює бронювання. Використання інтерполяційних методів, які встановлені в автоматизованих системах управління, дають змогу визначати майбутні продажі номерів за високими тарифами та встановлювати квоти на продаж номерів за зниженими тарифами.

Одним із методів оптимізації завантаження номерного фонду є виставлення на бронювання одиниць номерного фонду певної категорії. Системи автоматизованого управління ведуть облік номерів за типами номерів, а не за конкретними кімнатами.

Ще одним методом збільшення завантаження номерного фонду є розроблення прогнозів щодо відмов від бронювання за кожною категорією гостей чи сегменту ринку. У результаті прогнозування встановлюється допустимий процент подвійного бронювання та введення листів очікування.

Зростаюча конкуренція серед готельних підприємств та підвищення вимог до професійних якостей керівного складу готелів зумовлюють затребуваність наведених можливостей автоматизованих систем управління готелями. Широке використання таких систем сприятиме підвищенню продажів, зростанню довіри клієнтів та підвищенню ефективності роботи персоналу. Завдяки інвестиціям в інформаційні технології готельні підприємства мають широкий перелік інструментів реагування на зміни ринкової кон'юнктури.

Упровадження автоматизованих систем управління готелем стає необхідним чинником успішного розвитку готельного бізнесу. Цінність автоматизованих систем управління готелем полягає в активізації виконання своїх функцій персоналом, керівництвом готелю та можливості генерувати додаткові рішення для підвищення рівня сервісу. Завдяки використанню автоматизованих систем можливості зловживання персоналом скорочуються до мінімуму. Керівництву доступна функція постійного контролю, що дасть змогу приймати коректні та своєчасні рішення. Акумуляція даних дає змогу знаходити та пропонувати зважені рішення [1, с. 123–124].

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Більшість українських готелів використовує спеціалізоване програмне забезпечення для автоматизації бізнес-процесів. Цьому сприяє необхідність забезпечення конкурентних позицій на ринку готельних послуг. Цінність спеціалізованого програмного забезпечення для готелів слід розглядати у двох аспектах: автоматизації бізнес-процесів та акумуляції даних щодо господарської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Білак Г.Г., Пуйо Г.І. Впровадження інноваційних технологій в менеджменті готельного підприємства: автоматизовані системи управління готелю. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Економічні науки*. 2016. № 21. С. 118–125.

2. Заміховська О.Л. Автоматизовані інформаційні системи в індустрії готельного бізнесу. *Прикарпатський вісник НТШ*. 2012. № 1(17). С. 309–320.

3. Федосова Е.С. Современные системы автоматизации в гостинично-ресторанном бизнесе Украины. *Економіка харчової промисловості*. 2010. № 2. С. 41–50. URL : http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/19510/09-Fedosova.pdf?sequence=1 (дата звернення: 04.08.2019).

4. Ільєнко Ю.І., Шершньова Г.В. Інноваційно-інформаційні аспекти розвитку підприємств туристичної галузі. *Інноваційна економіка.* 2013. № 6(44). С. 81–85.

5. Гудзовата О.О. Автоматизовані системи управління готелями*. Торгівля, комерція, підприємництво*. 2013. Вип. 15. С. 94–98. URL : http://tourlib.net/statti_ukr/gudzovata.htm (дата звернення: 10.07.2019).

6. Безуглий І.В. Інноваційна основа формування національних готельних мереж України. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2018. № 22. С. 136–141. URL : http://global-national.in.ua/archive/22-2018/27.pdf (дата звернення: 24.08.2019).

REFERENCES:

1. Bilak G. G., Puyo G. I. (2016) Vprovadzhennia innovatsiinykh tekhnolohii v menedzhmenti hotelnoho pidpryiemstva: avtomatyzovani systemy upravlinnia hoteliu [Introduction of innovative technologies in the management of the hotel enterprise: automated hotel management systems]. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ekonomichni nauky. [Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Economic sciences]. Karpatska vezha. no. 21. pp. 118-125. (in Ukrainian)

2. Zamikhovska O. L. (2012) Avtomatyzovani informatsiini systemy v industrii hotelnoho biznesu. [Automated information systems in the hotel business industry]. Prykarpatskyi visnyk NTSh. [Precarpathian Bulletin of NTSH]. no. 1(17). pp. 309-320. (in Ukrainian)

3. Fedosova E. S. (2010) Sovremennyye sistemy avtomatizatsii v gostinichno-restorannom biznese Ukrainy. [Modern automation systems in the hotel and restaurant business of Ukraine]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti.* [Economics of the food industry]. no. 2. pp. 41-50. Available at: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/19510/09-Fedosova.pdf?sequence=1 (accessed 4 August 2019) (in Ukrainian)

4. Ilyenko Yu. I., Shershnev G. V. (2013) Innovatsiino-informatsiini aspekty rozvytku pidpryiemstv turystychnoi haluzi. [Innovation and information aspects of tourism industry development]. *Innovatsiina ekonomika. Vseukrainskyi naukovo-vyrobnychyi zhurnal.* [Innovative economy. All-Ukrainian scientific and production journal]. no. 6(44). pp. 81-85. (in Ukrainian)

5. Hudzova O. O. (2013) Avtomatyzovani systemy upravlinnia hoteliamy. [Automated hotel management systems]. *Torhivlia, komertsiia, pidpryiemnytstvo*. [Trade, commerce, entrepreneurship]. no. 15. pp. 94-98. Available at: hhttp://tourlib.net/statti_ukr/gudzovata.htm (accessed 10 August 2019) (in Ukrainian)

6. Bezuhlyi I.V. (2018) Innovatsiina osnova formuvannia natsionalnykh hotelnykh merezh Ukrainy. [Innovative basis of formation of national hotel chains of Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*. [Global and national problems of economy]. (electronic journal). no. 22. pp. 136-141. Available at: http://global-national.in.ua/archive/22-2018/27.pdf (accessed 10 August 2019) (in Ukrainian)

УДК 303.094.5:330.133.2:330.133.7

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОХИБОК АЛЬТЕРНАТИВНИХ ОЦІНОК ВАРТОСТІ БРЕНДІВ

FUNCTIONAL RELATIONSHIP OF BRANDS VALUATION ALTERNATIVE ESTIMATIONS ERRORS ANALYSIS

Поздняков Ю.В.
провідний експерт-оцінювач, представник
Експертної ради у Львівській області,
Українське товариство оцінювачів

Скибінська З.М.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аналізу,
Національний університет «Львівська політехніка»

Гринів Т.Т.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аналізу,
Національний університет «Львівська політехніка»

Pozdnyakov Yuri
Leading expert appraiser, Expert council deputy in Lviv district,
Ukrainian Appraisers Association Member

Skybins'ka Zorjana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Accounting
and Analysis Department, National University «Lviv Polytechnic»

Gryniv Tetjana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Accounting
and Analysis Department, National University «Lviv Polytechnic»

Стаття належить до галузі прикладної економетрики, точніше до економічних вимірювань вартісних характеристик брендів методами незалежної експертної оцінки. Розглянуто методику кількісного визначення ступеня невизначеності результатів оцінки вартості брендів. Критерієм ступеня невизначеності результатів оцінки вибрано об'єктивні кількісні показники – їх абсолютну та відносну похибки. Приведено результати дослідження функціонального взаємозв'язку абсолютної та відносної похибок, отриманих за двома рівноправними варіантами обчислення оцінок цих похибок. Виведено аналітичні вирази, що математично строго описують характер функціонального взаємозв'язку оцінок цих похибок. Виконано графічну інтерпретацію отриманих результатів. Запропоновано рекомендації щодо пріоритетних напрямів подальших досліджень.

Ключові слова: *бренд, нематеріальні активи, абсолютна і відносна похибки, точність та невизначеність результатів оцінки, функціональний взаємозв'язок.*

Статья относится к отрасли прикладной эконометрики, точнее к экономическим измерениям стоимостных характеристик брендов методами независимой экспертной оценки. Рассмотрена методика количественного определения степени неопределенности результатов оценки стоимости брендов. Критерием степени неопределенности результатов оценки выбраны объективные количественные показатели – их абсолютная и относительная погрешности. Приведены результаты исследования функциональной взаимосвязи абсолютной и относительной погрешностей, полученных в двух равноправных вариантах вычисления их оценок. Выведены аналитические выражения, которые математически строго описывают характер функциональной взаимосвязи оценок этих погрешностей. Выполнена графическая интерпретация полученных результатов. Предложены рекомендации относительно приоритетных направлений дальнейших исследований.

Ключевые слова: *бренд, нематериальные активы, абсолютная и относительная погрешности, точность и неопределенность результатов оценки, функциональная взаимосвязь.*

The article behaves to applied econometrics field, more precisely – to the economic measurements of intangible assets special kind value, such as brand names or trademarks. Valuation results uncertainty degree, based on most valuable worldwide brands rating lists, are researched. Absolute and relative errors are applied as the criterion of valuation results uncertainty degree. The methodology of brand names, considered as intellectual property objects, evaluation results accuracy objective quantitative indexes – absolute and relative errors – is described and performed. It is shown that this methodology makes possible economic measurements results uncertainty degree quantitative determination. Errors calculation concrete example, based on evaluation practice results, of the most expensive world trademarks value indexes errors determination is set. It is shown that at the terms of previous results authenticity level absence of two considered alternative data sources there are no grounds to prefer one of them. So, two equal variants of errors estimates calculation are analyzed, after two opposite preliminary accepted suppositions. In the first variant it is assumed that first of two data sources is true, and the second is distorted with an errors influence; in the second variant – vice versa. These two variants brands valuation results errors, its statistical correlation and functional relationship quantitative determination are researched. Linear cross-correlation coefficients of this relationship are defined. Analytical equations that mathematically describe functional relationship character of these absolute and relative errors are shown out. Graphic interpretation of the got results is executed. The importance of those researches for the further development of the information and metrological paradigm of the independent valuation methodology also is considered. Some recommendations in relation to priority directions of further researches are offered.

Key words: *brand, intangible assets, absolute and relative errors, evaluation results accuracy and uncertainty, functional relationship.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими

науковими чи практичними завданнями. Використання методичної бази прикладної економетрики, зокрема методів економічних вимірювань із застосуванням інструментів незалежної експертної оцінки, дає змогу непрямими методами встановити вартість нематеріальних активів, до яких належать товарний знак та бренд. Але ступінь невизначеності результатів таких вимірювань є доволі високим, і однією з основних причин цього є здатність таких активів демонструвати прояви як традиційного додатного, так і від'ємного зносу протягом періоду їхнього економічного життя. У ході попередніх досліджень опрацьовано методичну базу для кількісного визначення характеристик цієї невизначеності через оцінки похибок результатів незалежної оцінки.

Значний практичний та теоретичний інтерес становить аналіз можливостей урахування характеристик взаємозв'язку альтернативних оцінок абсолютної та відносної похибок указаних вище видів нематеріальних активів під час визначення їхньої ринкової вартості та її відображення у документах бухгалтерського обліку. Наявність невизначеності результатів економічних вимірювань та розбіжностей між фактичними закономірностями зміни в часі вартості досліджуваних видів активів та її відображенням у фінансовій звітності вимагає нагального поглибленого теоретичного розроблення у цьому напрямі. Актуальність проблеми зумовлена також вимогами міжнародних стандартів щодо необхідності обліку активів у бухгалтерській документації за їхньою справедливою ринковою вартістю, що підтверджує практичну цінність завдання більш повного виявлення характеристик точності оцінки подібних об'єктів. Без теоретично обґрунтованого вирішення розглянутої проблеми будь-який результат оцінки вартості не може вважатися достовірним через невстановлений ступінь його невизначеності [1, с. 283].

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженнями Р. Гехані встановлено, що корпоративні цінності бренда (торгової марки) більш близько корельовані з динамічним інноваційним потенціалом компанії, ніж її успадкована ідентичність [2, с. 19]. Одним із завдань економетрики як самостійної наукової дисципліни вважається емпіричне встановлення економічних закономірностей шляхом використання даних ринкової інформації для отримання математичного опису кількісних залежностей економічних співвідношень. У межах вирішення подібних завдань використовуються математичні моделі економічних взаємозалежностей, що ґрунтуються на положеннях економічній теорії та емпіричних даних, оцінюється їх точність, оцінюються невідомі величини у цих моделях, робляться прогнози і формулюються рекомендації [3, с. 5]. Я.Р. Магнус, П.К. Катишев, А.А. Пересецький відзначають, що в економетриці вихідні дані ніколи не є експериментальними – у тому сенсі, що вони не є результатом контрольованого експерименту. Якщо у традиційній математичній статистиці перевірка гіпотез і оцінювання є двома різними темами, то в економетриці, навпаки, дослідники вимушені оцінювати параметри і перевіряти гіпотези одночасно [4, с. 475], використовуючи ті вихідні дані, які є доступними й які можна вважати достовірними. Власне, із цієї причини ми вимушені дуже приблизно визначати вартість подібних об'єктів інтелектуальної власності непрямими методами експертної оцінки, оскільки це неможливо виконати експериментально, прямим методом. Адже для цього

необхідно було б здійснити продаж бренда, вартість якого нас цікавить, на відкритому конкурентному ринку у довільно вибраний час, із дотриманням усіх умов чесної ринкової оборудки [5, с. 3]. Це дало б змогу встановити його вартість набагато точніше, але в економетриці, на жаль, є майже неможливим отримання даних щодо вартості активів експериментальним шляхом із застосуванням прямих методів.

Відповідно до цього, для отримання альтернативних оцінок абсолютної та відносної похибок указаних вище видів нематеріальних активів ми використовуємо загальнодоступні вихідні дані щодо оціненої вартості найдорожчих брендів світу, отримані з двох незалежних джерел – за даними компаній Interbrand [6, с. 1] та Millward Brown Optimor (MBO) [7, с. 1]. Ми розглядаємо ці вихідні дані як альтернативні результати економічних вимірювань вартості брендів, що буди незалежно здійснені двома групами професійних оцінювачів на одну і ту ж саму дату оцінки. Зрозуміло, що рейтингові листи найдорожчих у світі брендів за своїм складом не співпадають повністю, але певна частина брендів увійшла до рейтингових листів обох цих оціночних компаній. Власне, ці присутні в обох рейтингових листах позиції є тими вихідними даними, на підставі яких можуть бути досліджені показники невизначеності оцінок їхньої вартості. Оскільки показники оціненої вартості одних і тих самих брендів у цих двох джерелах не є тотожно співпадаючими, розбіжність між ними ми можемо розглядати як вимірник ступеня невизначеності оцінок. Зауважимо, що у припущенні про безмежно високу точність економічних вимірювань у обох порівнюваних випадках вони мали би повністю співпадати, оскільки це відповідало б випадку наявності нульових похибок отриманих оцінок вартості. Але в реальності такий ідеальний випадок є недосяжним на практиці, й отримані альтернативні результати економічних вимірювань обтяжені похибками, у кожному випадку іншими, внаслідок чого вони і відрізняються між собою.

Для професійних оцінювачів найбільший інтерес становить власне точність оцінок, яка може бути кількісно оцінена через їх похибки. Первинними даними для визначення ступеня невизначеності оцінок вартості об'єктів інтелектуальної власності, власне, й є їх розбіжність під час виконання незалежних економічних вимірювань вартості. Із цього погляду результати оцінки на одну й ту ж саму дату одних і тих самих об'єктів оцінки, незалежно виконані найкращими оціночними компаніями світу, є дуже цінними вихідними даними.

З указаних джерел було сформовано представницьку вибірку з генеральної сукупності, критерієм приналежності до якої була відсутність грубих помилок (викидів). Очищені від викидів два ряди оцінок вартості брендів у такому разі можуть розглядатися як співставні вихідні дані, придатні для проведення порівняльного аналізу. Оскільки ми не диспонуємо жодними попередніми даними про рівень достовірності двох розглянутих альтернативних джерел даних, немає підстав для надання переваги будь-якому з них. Отже, для коректного аналізу похибок виконаних економічних вимірювань необхідно буде проаналізувати два рівноправні варіанти за двома протилежними попередньо прийнятими припущеннями. У першому варіанті ми виходимо з припущення, що дані MBO є істинними, а дані Interbrand обтяжені похибкою; відповідно, у другому варіанті ми припускаємо, що дані Interbrand є істинними, а дані MBO обтяжені похибкою. З погляду теорії похибок вимірювань лише така дещо громіздка процедура дослідження похибок дає можливість забезпечити об'єктивність, безсторонність та неупередженість подальшого аналізу [8, с. 192]. Попередніми дослідженнями підтверджено гіпотезу про наявність тісного кореляційного зв'язку між альтернативними показниками оціненої вартості брендів. Виявлено тенденцію зростання ступеня розсіювання модуля абсолютних похибок зі збільшенням показників оціненої вартості. Встановлено, що в обох варіантах хмари міток кореляційного поля характеризуються великою щільністю і низьким розкидом в області малих значень оціненої вартості та, навпаки, низькою щільністю і великим розкидом в області середніх та великих значень. При цьому спостерігається також тенденція зростання абсолютної величини цих похибок зі збільшенням оціненої вартості брендів: для більш коштовних брендів значення цих похибок є більшими за модулем. Це означає, що, аналізуючи опубліковані дані оціненої вартості брендів, ми маємо приймати до уваги, що для лідерів рейтингів – найдорожчих торгових марок світу – абсолютна похибка результатів оцінки назагал є тим більшою, чим більшим є значення оціненої вартості. Тобто чим вищою є позиція бренда у рейтинговому листі, тим меншою є точність його визначення, виражена через його абсолютну похибку. Таким чином, було встановлено, що модуль абсолютних похибок результатів оцінки має тенденцію до зростання зі збільшенням показника оціненої вартості брендів [9, с. 100].

Але дослідження характеристик абсолютних похибок у розглянутому випадку є недостатнім, оскільки їх неможливо порівнювати між собою для різних об'єктів оцінки, які відрізняються між собою за показниками оціненої вартості. Більш повну картину дає аналіз відносних похибок, які не залежать від величини оціненої вартості брендів, тому є дещо більш інформативною характеристикою ступеня невизначеності цих оцінок. Попередньо були виконані дослідження функцій густини розподілу імовірностей відносних похибок альтернативних оцінок вартості брендів. Результати дослідження емпіричної функції розподілу густини імовірностей

інформаційного ряду вибірки відносних похибок результатів оцінки вартості брендів показали її наближеність до нормального розподілу. Було досліджено ступінь її асиметрії; встановлено напрям відхилень від центру розподілу; визначено основні статистичні характеристики інтервального інформаційного ряду досліджуваної вибірки; побудовано гістограму та полігон частостей. Характеристики емпіричної функції розподілу показали, що у вибірці найчастіше зустрічаються значення взятої за модулем відносної похибки, що лежать у діапазоні 40…55%, тобто у межах модальних інтервалів обох розглянутих варіантів, які є центром розподілу. Виявлене для обох варіантів зміщення ваги частостей інтервалів вліво від модального інтервалу, який є центром розподілу графіка густини ймовірностей, свідчить про наявність асиметрії цього розподілу [10, с. 161].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Недослідженою частиною проблеми залишилися визначення закономірностей взаємного зв'язку альтернативних оцінок абсолютної та відносної похибок під час визначення вартості товарного знаку методами незалежної оцінки; встановлення характеру цього зв'язку; перевірка гіпотез про наявність функціонального та статистичного взаємозв'язку; виконання кореляційного аналізу для статистичного взаємозв'язку та визначення аналітичних співвідношень для функціонального взаємозв'язку.

Формулювання цілей статті **(постановка завдання)**. Метою цієї роботи є дослідження вказаних вище питань, виведення та виконання розрахункової перевірки коректності рівнянь функціонального взаємозв'язку; інтерпретація отриманих результатів та формулювання засад можливих до практичного використання методик збільшення достовірності оцінки вартості досліджуваних нематеріальних активів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для встановлення характеристик функціонального зв'язку абсолютних та відносних похибок альтернативних оцінок вартості брендів перевіримо гіпотези про наявність статистичного зв'язку та виведемо аналітичні вирази, якими описується взаємозв'язок досліджуваних параметрів. Насамперед сформулюємо початкові умови та припущення, закладені в основу методики визначення похибок економічних вимірювань. Необхідно відзначити, що результати вимірювань можна вважати достовірними лише тоді, коли отримане значення вимірюваної величини доповнене оцінкою міри його точності або невизначеності, адже вимірювання будуть позбавлені сенсу, якщо користувачеві невідома їх точність, виражена, наприклад, у вигляді оцінки похибки або ступеня невизначеності результату вимірювань. На жаль, чинна законодавчо-нормативна база оцінки не вимагає визначення кількісних показників точності або невизначеності результату, і ми маємо доволі парадоксальну ситуацію, коли під час виконання оціночних робіт отримується певний результат вимірювання вартості, точність якого залишається невстановленою. Це є джерелом численних непорозумінь, зокрема хибної інтерпретації результатів оцінки і помилкового визначення розмірів збитків, які, на думку некомпетентних користувачів, нібито виникають унаслідок прийняття юридично значимих рішень на підставі цих результатів.

За визначенням, абсолютна похибка результату вимірювання розраховується як відхилення цього результату від істинного значення вимірюваної величини. У такому разі абсолютна похибка буде виражена в одиницях вимірюваної величини і залежатиме від абсолютного значення цієї величини. Тому абсолютні похибки вимірювань різних величин неможливо безпосередньо порівнювати між собою. Більш повно точність вимірювань може бути охарактеризована відносною похибкою, яка є відношенням абсолютної похибки до істинного значення вимірюваної величини. Вона може бути виражена у відсотках або у частках одиниці [11, с. 83; 12, с. 39].

Відповідно до розглянутих вище визначень, абсолютна похибка оціненої вартості у першому варіанті була обчислена за формулою:

$$\Delta V_1 = V_2 - V_1, \quad (1)$$

де ΔV_1 – результат визначення оцінки абсолютної похибки вартісного показника об'єкта оцінки, отриманий за умови, що дані МВО є істинними;

V_1 – значення вартісного показника об'єкта оцінки за даними МВО, умовно прийняте за істинне;

V_2 – значення вартісного показника об'єкта оцінки за даними Interbrand, умовно прийняте за альтернативне.

Відповідно, абсолютна похибка оціненої вартості у другому варіанті була обчислена за формулою:

$$\Delta V_2 = V_1 - V_2, \quad (2)$$

де ΔV_2 – результат визначення оцінки абсолютної похибки вартісного показника об'єкта оцінки, отриманий за умови, що дані Interbrand є істинними;

V_1 – значення вартісного показника об'єкта оцінки за даними МВО, умовно прийняте за альтернативне;

V_2 – значення вартісного показника об'єкта оцінки за даними Interbrand, умовно прийняте за істинне.

Неважко помітити, що під час застосування запропонованої методики дослідження ступеня невизначеності оцінок вартості брендів чисельні значення абсолютної похибки за першим та другим варіантами є однаковими за абсолютною величиною та протилежними за знаком:

$$\Delta V_1 = -\Delta V_2, \quad (3)$$

та

$$\Delta V_2 = -\Delta V_1, \quad (4)$$

Це однозначно свідчить про наявність лінійного функціонального зв'язку між значеннями абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2, який, власне, й визначається отриманими вище виразами (3)–(4). Чисельні значення абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2 для першого та другого варіантів пов'язані між собою певним коефіцієнтом пропорційності ß, який є сталою величиною і, як випливає з (3)–(4), дорівнює -1 і не залежить від параметрів ΔV_1, ΔV_2.

Відповідно до математичного підґрунтя застосованого алгоритму, згідно з (1)–(2), отримані оцінки абсолютних похибок у першому та другому варіантах є однаковими за абсолютною величиною та протилежними за знаками. Але незалежно від цього за попереднього більш загального підходу до аналізу характеристик взаємного зв'язку між значеннями абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2 була перевірена гіпотеза про наявність статистичного зв'язку між цими параметрами. Для цього була використана класична методика кореляційно-регресійного аналізу. Було побудоване кореляційне поле статистичного зв'язку досліджуваних параметрів $\Delta V_1 - \Delta V_2$, яке продемонструвало наявність жорсткого функціонального зв'язку (див. рис. 1, зліва). Отримане значення лінійного коефіцієнта кореляції R = -1, залежність $\Delta V_1 - \Delta V_2$ є оберненою, і лінія регресії є монотонно спадаючою [13, с. 43].

Дещо більш складним є взаємозв'язок між чисельними значеннями відносної похибки за першим та другим варіантами. Під час дослідження цього зв'язку для відносних похибок у першому та другому варіантах також насамперед була перевірена гіпотеза про наявність статистичного зв'язку між цими параметрами. Для цього було побудоване кореляційне поле статистичного зв'язку досліджуваних параметрів $\delta V_1 - \delta V_2$ (див. рис. 1, справа).

Як видно з рис. 1 (справа), для залежності $\delta V_1 - \delta V_2$ мітки кореляційного поля взаємозв'язку досліджуваних параметрів відтворюють нелінійну залежність, що описується монотонно спадаючою кривою з від'ємними першою і другою похідними. Відповідно, лінія регресії також є спадаючою; отже, взаємний зв'язок параметрів є зворотним. При цьому спостерігається групування міток чітко на лінії графіка, що вказує на наявність нелінійного функціонального зв'язку між досліджуваними параметрами. Якби кореляційне поле показало ознаки розсіювання міток навколо кривої графіка, це б свідчило про наявність статистичного зв'язку цих параметрів; у разі цілком хаотичного розташування хмари міток у межах кореляційного поля можна було б стверджувати про відсутність статистичного зв'язку. Отримані для залежності $\delta V_1 - \delta V_2$ значення лінійного коефіцієнта кореляції R = -0,932 та коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,868$ є дуже високими і, на перший погляд, вказують на наявність тісного статистичного взаємозв'язку між досліджуваними параметрами [13, с. 44]. Таке значення коефіцієнта кореляції дає формальні підстави охарактеризувати ступінь щільності статистичного зв'язку як дуже сильний, оскільки воно відноситься до останнього інтервалу (0,9 – 0,99 за абсолютною величиною), згідно з даними табл. 1 [14, с. 103].

На обох кореляційних полях рис. 1 повна відсутність розсіювання міток навколо графіків

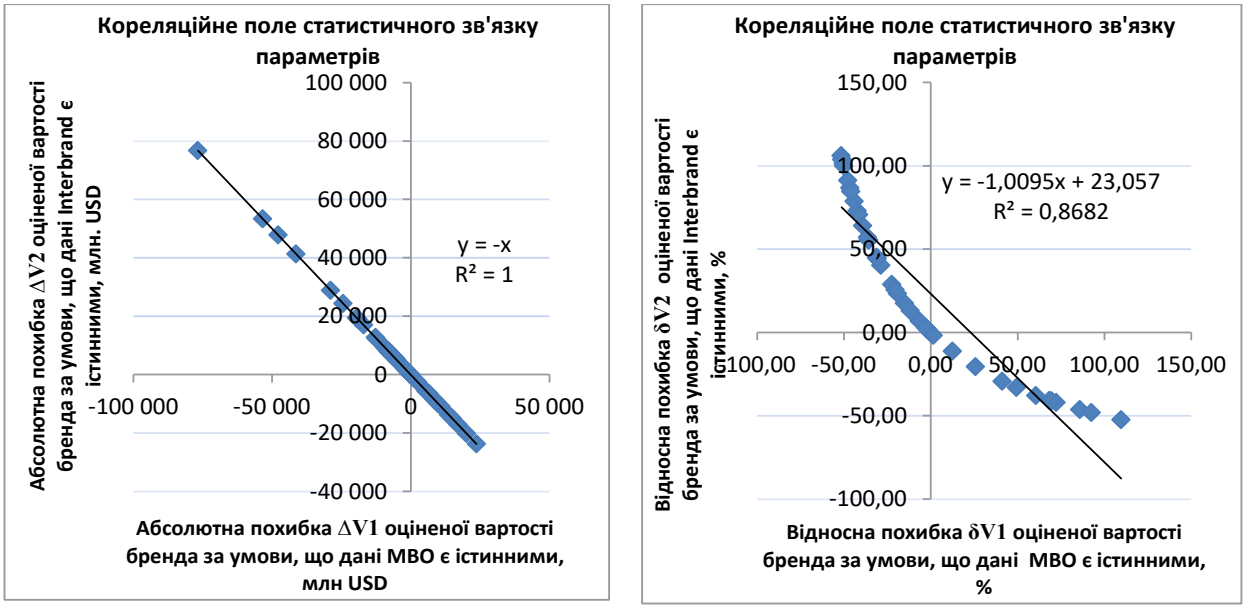

Рис. 1. Графічна інтерпретація результатів дослідження статистичного зв'язку досліджуваних параметрів $\Delta V_1 - \Delta V_2$ (зліва); $\delta V_1 - \delta V_2$ (справа) Джерело: авторська розробка

залежностей демонструє наявність не статистичного, а саме функціонального взаємозв'язку досліджуваних параметрів. У цьому разі й для залежності $\delta V_1 - \delta V_2$ значення лінійного коефіцієнта кореляції мало б дорівнювати одиниці, як це спостерігається у попередньо розглянутому випадку для абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2. Той факт, що у даному разі значення лінійного коефіцієнта кореляції є меншим від одиниці, пояснюється тим, що цей показник докладно визначає міру тісноти, або щільності, статистичного зв'язку досліджуваних параметрів лише для лінійних залежностей. У разі ж наявності нелінійного зв'язку між досліджуваними параметрами, як це має місце для залежностей $\delta V_1 - \delta V_2$, розрахункові значення лінійного коефіцієнта кореляції применшують міру щільності цього зв'язку. Таким чином, цей факт не заперечує наявності функціонального зв'язку досліджуваних параметрів, і нижче буде встановлено його характеристики.

Для математичного визначення функціонального зв'язку виведемо аналітичні вирази, за якими можуть бути обчислені відношення оцінок відносних похибок δV_1, δV_2. Відносна похибка оціненої вартості, визначена у першому варіанті, визначається за формулою:

$$\delta V_1 = \frac{\Delta V_1}{V_1} \times 100\% \qquad (5)$$

Після підстановки (1) у попереднє рівняння (5) отримаємо:

$$\delta V_1 = \frac{V_2 - V_1}{V_1} \times 100\%. \qquad (6)$$

Аналогічно, відносна похибка оціненої вартості, визначена у другому варіанті, може бути обчислена за формулою:

$$\delta V_2 = \frac{\Delta V_2}{V_2} \times 100\% \qquad (7)$$

або з урахуванням (2):

$$\delta V_2 = \frac{V_1 - V_2}{V_2} \times 100\%. \qquad (8)$$

На підставі отриманих вище пар рівнянь (5), (7) або (6), (8) можна визначити характер функціонального зв'язку між досліджуваними параметрами δV_1, δV_2, який, імовірно, у даному разі матиме нелінійний характер. Чисельні значення відносних похибок δV_1, δV_2 для першого та другого варіантів пов'язані між собою певним коефіцієнтом пропорційності ß, який на відміну від коефіцієнта пропорційності γ для абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2 не є сталою величиною, але змінюється залежно від параметрів δV_1, δV_2:

$$\gamma = \frac{\delta V_1}{\delta V_2}. \qquad (9)$$

Коефіцієнт пропорційності γ можна визначити через значення абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2. Для аналітичного визначення коефіцієнта пропорційності γ, що є мірою функціонального зв'язку між досліджуваними параметрами δV_1, δV2, розділимо (5) на (7) і після елементарних перетворень отримаємо:

$$\gamma = \frac{\Delta V_1 \, V_2}{\Delta V_2 \, V_1}. \qquad (10)$$

З формули (9) випливає, що:

$$\delta V_1 = \gamma \delta V_2. \qquad (11)$$

Тому отримані вище вирази (10), (11) дають можливість виразити параметр δV_1 через значення абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2. Підставивши (10) та (8) у (11) та здійснивши очевидне скорочення, прийдемо до:

$$\delta V_1 = \frac{\Delta V_1 \, (V_1 - V_2)}{\Delta V_2 \, V_1} \times 100\% \qquad (12)$$

Отриману формулу (12) можна спростити, виключивши значення абсолютних похибок ΔV1, ΔV2, і перейти до виразу для параметра δV1 через значення V1, V2 вартісних показників об'єкта оцінки за альтернативними даними. Для цього у попередньо отриманий вираз (12) підставимо (6), (8), скоротимо множник (V1 – V2) й одержимо аналітичний вираз:

$$\delta V_1 = \frac{(V_2 - V_1)}{V_1} \times 100\% \qquad (13)$$

цілком тотожний (6), що є підтвердженням коректності виконаних вище перетворень і доказом правильності отриманих проміжних формул (9) – (12).

Із поданого вище виразу (10) бачимо, що коефіцієнт пропорційності γ, який є кількісною мірою функціонального зв'язку між значеннями відносних похибок δV_1, δV_2, прямо пропорційно залежить від відносної похибки δV_1 та зворотно пропорційно залежить від відносної похибки δV_2. Аналізуючи отриманий вище вираз (10), зауважимо що коефіцієнт γ також прямо пропорційно залежить від абсолютної похибки ΔV_1, та зворотно пропорційно залежить від абсолютної похибки ΔV_2. Нижче подано результати розрахунку змінних для двох визначених варіантів, які дають можливість на реальному прикладі перевірити справедливість отриманих вище співвідношень (3) – (13).

Значний інтерес становить графічна інтерпретація залежностей коефіцієнта пропорційності γ, який є кількісною мірою функціонального зв'язку між досліджуваними параметрами δV_1, δV_2, від чисельних значень цих відносних похибок. Рівняння (9) стверджує, що коефіцієнт пропорційності γ прямо пропорційно залежить від відносної похибки δV_1 вартісного показника об'єкта оцінки, отриманого за умови, що дані МВО є істинними, та зворотно пропорційно залежить від відносної похибки δV_2 вартісного показника об'єкта оцінки, отриманого за умови, що дані Interbrand є істинними. Подані нижче діаграми більш повно розкривають характер цих функціональних залежностей.

Таблиця 1

Результати розрахунку оцінок абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2, відносних похибок δV_1, δV_2 та коефіцієнта пропорційності γ

	Бренд	Оцінена вартість бренда за даними:		Абсолютна похибка оціненої вартості, визначена за умови, що істинними є дані:		Розрахункове значення коефіцієнта γ пропорційності за (10)	Відносна похибка оціненої вартості, визначена за умови, що істинними є дані:		Фактичне відношення відносних похибок
		MBO	Interbrand	MBO	Interbrand		MBO	Interbrand	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		млн USD	млн USD	млн USD	млн USD	-	%	%	-
№		V1	V2	ΔV1	ΔV2	γ	δV1	δV2	δV1/δV2
1	Accenture	20 183	10 800	-9 383	9 383	-0,535	-46,49	86,88	-0,535
2	Amazon. com	62 292	37 948	-24 344	24 344	-0,609	-39,08	64,15	-0,609
3	American Express	38 093	18 922	-19 171	19 171	-0,497	-50,33	101,32	-0,497
4	Apple	246 992	170 276	-76 716	76 716	-0,689	-31,06	45,05	-0,689
5	BMW	26 349	37 212	10 863	-10 863	-1,412	41,23	-29,19	-1,412
6	Budweiser	26 657	13 943	-12 714	12 714	-0,523	-47,69	91,19	-0,523
7	Cisco	16 060	29 854	13 794	-13 794	-1,859	85,89	-46,20	-1,859
8	Citi	17 486	9 784	-7 702	7 702	-0,560	-44,05	78,72	-0,560
9	Coca-Cola	83 841	78 423	-5 418	5 418	-0,935	-6,46	6,91	-0,935
10	Disney	42 962	36 514	-6 448	6 448	-0,850	-15,01	17,66	-0,850
11	eBay	14 171	13 940	-231	231	-0,984	-1,63	1,66	-0,984
12	Ford	13 106	11 578	-1 528	1 528	-0,883	-11,66	13,20	-0,883
13	General Electric	59 272	42 267	-17 005	17 005	-0,713	-28,69	40,23	-0,713
14	Gillette	19 737	22 218	2 481	-2 481	-1,126	12,57	-11,17	-1,126
15	Google	173 652	120 314	-53 338	53 338	-0,693	-30,72	44,33	-0,693
16	Gucci	13 800	8 882	-4 918	4 918	-0,644	-35,64	55,37	-0,644
17	H&M	13 827	22 222	8 395	-8 395	-1,607	60,71	-37,78	-1,607
18	Hermes Paris	18 938	10 944	-7 994	7 994	-0,578	-42,21	73,04	-0,578
19	Honda	13 332	22 975	9 643	-9 643	-1,723	72,33	-41,97	-1,723
20	HP	23 039	23 056	17	-17	-1,001	0,07	-0,07	-1,001
21	HSBC	24 029	11 656	-12 373	12 373	-0,485	-51,49	106,15	-0,485
22	IBM	93 987	65 095	-28 892	28 892	-0,693	-30,74	44,38	-0,693
23	IKEA	17 025	16 541	-484	484	-0,972	-2,84	2,93	-0,972
24	Intel	18 385	35 415	17 030	-17 030	-1,926	92,63	-48,09	-1,926
25	J.P. Morgan	13 522	13 749	227	-227	-1,017	1,68	-1,65	-1,017
26	Louis Vuitton	27 445	22 250	-5 195	5 195	-0,811	-18,93	23,35	-0,811
27	McDonald's	81 162	39 809	-41 353	41 353	-0,490	-50,95	103,88	-0,490
28	Mercedes-Benz	21 786	36 711	14 925	-14 925	-1,685	68,51	-40,66	-1,685
29	Microsoft	115 500	67 670	-47 830	47 830	-0,586	-41,41	70,68	-0,586
30	Nike	29 717	23 070	-6 647	6 647	-0,776	-22,37	28,81	-0,776
31	Nissan	11 411	9 082	-2 329	2 329	-0,796	-20,41	25,64	-0,796
32	Oracle	21 680	27 283	5 603	-5 603	-1,258	25,84	-20,54	-1,258

Закінчення таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
33	Pampers	23 757	15 267	-8 490	8 490	-0,643	-35,74	55,61	-0,643
34	Pepsi	13 134	19 622	6 488	-6 488	-1,494	49,40	-33,06	-1,494
35	Samsung	21 602	45 297	23 695	-23 695	-2,097	109,69	-52,31	-2,097
36	Santander	12 181	6 097	-6 084	6 084	-0,501	-49,95	99,79	-0,501
37	SAP	38 225	18 768	-19 457	19 457	-0,491	-50,90	103,67	-0,491
38	Siemens	15 796	8 553	-7 243	7 243	-0,541	-45,85	84,68	-0,541
39	Toyota	28 913	49 048	20 135	-20 135	-1,696	69,64	-41,05	-1,696
40	ZARA	22 036	14 031	-8 005	8 005	-0,637	-36,33	57,05	-0,637

Джерело: вихідні дані таблиці 1 (колонки 2 – 4) отримано з [7, с. 1; 8, с. 1]. Результати аналізу цих даних (колонки 5 – 10) є власною авторською розробкою

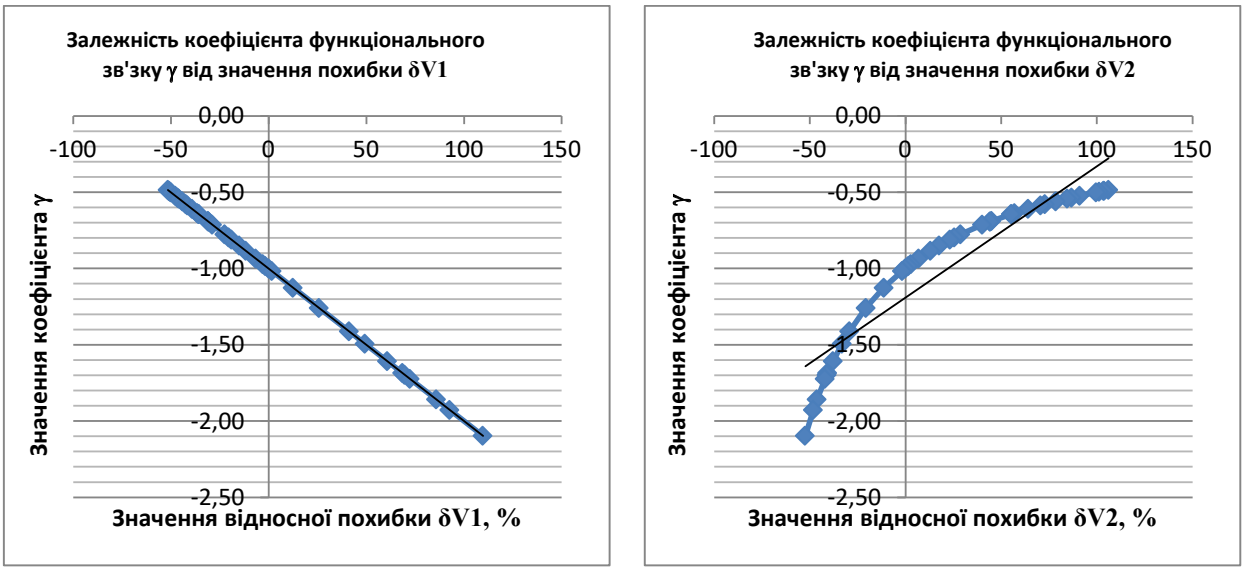

Рис. 2. Графічна інтерпретація результатів дослідження функціонального зв'язку досліджуваних параметрів $\gamma - \delta V_1$ (зліва); $\gamma - \delta V_2$ (справа)

Джерело: авторська розробка

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Розглядаючи викладені у роботі математичні засади виконаного дослідження, можна констатувати можливість їх застосування як теоретичного підґрунтя виявленої наявності функціонального зв'язку оцінок абсолютних та відносних похибок, отриманих у першому та другому варіантах. На рівні якісного аналізу економічних передумов присутності цього функціонального зв'язку можна зробити висновок про те, що вони базуються на наявності спільної інформаційної бази досліджуваних показників, адже у обидвох випадках масиви досліджуваних похибок ΔV1, ΔV2 та δV1, δV2, у повній відповідності до сформульованих вище математичних засад були визначені на підставі одних і тих самих вихідних даних, а саме двох незалежних альтернативних джерел оціненої вартості брендів V1, V2. Тому досліджувані параметри у парах рядів ΔV1, ΔV2 та δV1, δV2 не можна вважати незалежними змінними, оскільки вони отримані на підставі спільної інформаційної бази, і саме завдяки цьому пов'язані між собою встановленими вище функціональними залежностями. Виконаний аналіз характеристик функціонального зв'язку в даному разі дає змогу математично підтвердити існування такого зв'язку між досліджуваними параметрами – значеннями абсолютних ΔV_1, ΔV_2 та відносних $\delta V_1 - \delta V_2$ похибок – у двох варіантах, відповідно до сформульованих попередніх умов, припущень та обмежень.

Встановлено, що досліджувані параметри ΔV_1, ΔV_2 для першого та другого варіантів пов'язані між собою коефіцієнтом пропорційності ß, який є сталою величиною, дорівнює ß= -1 і не залежить від параметрів V_1, V_2 та ΔV_1, ΔV_2. Відповідно, досліджувані параметри δV_1, δV_2 також функціонально пов'язані між собою через коефіцієнт пропорційності γ, що визначається рівняннями (9), (10) і залежить від параметрів V_1, V_2 та ΔV_1, ΔV_2.

Із результатів виконаного дослідження випливають певні практичні рекомендації. Вони стосуються ступеня інформативної надлишковості визначених оцінок похибок. Дуже простий

лінійний функціональний зв'язок абсолютних похибок ΔV_1, ΔV_2, визначений виразами (3), (4), робить достатнім визначення лише одного з них і, таким чином, скасовує потребу у розгляді другого варіанту. Натомість нелінійний функціональний зв'язок відносних похибок δV_1, δV_2, що описується формулами (9), (10), потребує розгляду обох варіантів. Установлена раніше висока збіжність модулів оцінок похибок у певних випадках може зробити цілком достатнім визначення цих оцінок похибок лише за одним варіантом. Наприклад, якщо нас цікавлять лише модулі $|\Delta V_1|$, $|\Delta V_2|$ похибок ΔV_1, ΔV_2, які є мірою ступеня невизначеності результатів оцінки вартості досліджуваних об'єктів інтелектуальної власності, немає потреби у визначенні обох цих похибок за обома варіантами. Оскільки вони відрізняються лише знаком, достатнім буде обчислення лише одного варіанта. Якщо ж нас цікавитиме виявлення різниці тенденцій двох оціночних робіт, тобто схильність спеціалістів однієї та другої оціночних компаній до більш обережної, нижчої або більш ризикованої, вищої оцінки вартості тих самих об'єктів, необхідним буде врахування знаків похибок ΔV_1, ΔV_2.

Сформульовані вище висновки можуть бути помічними під час обґрунтування методик виконання оцінки вартості подібних нематеріальних активів та встановлення ступеня їх невизначеності. Поліпшення точності й достовірності результатів незалежної оцінки можливе шляхом подальшого вдосконалення науково-методичної бази оцінки у напрямі формалізації методів кількісної оцінки їх невизначеності. Значний практичний та теоретичний інтерес для подальших розвідок та досліджень у цьому напрямі становить аналіз можливостей урахування досліджених у роботі похибок оцінок вартості нематеріальних активів, що сприяло б подальшому розвитку методологічної бази незалежної експертної оцінки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Воронін В.О., Лянце Е.В., Мамчин М.М. Аналітика ринку нерухомості: методологія та принципи сучасної оцінки : монографія. Львів : Магнолія 2006, 2014. 304 с.

2. Gehani Ray R. Corporate Brand Value Shifting from Identity to Innovation Capability: from Coca-Cola to Apple. *Journal of Technology, Management & Innovation.* 2016. Vol. 11. Issue 3. P. 11–20.

3. Балаш В.А., Балаш О.С., Землянухин А.И. Эконометрика : учебное пособие. Саратов, 2005. 80 с.

4. Магнус Я.Р., Катышев П.К., Пересецкий А.А. Эконометрика. Начальный курс. Москва : Дело Лтд, 2004. 576 с.

5. Фридман Дж., Ордуэй Н. Анализ и оценка приносящей доход недвижимости / пер. с англ. Москва : Дело Лтд, 1995. 480 с.

6. Best global brands 2015. *Interbrand*. URL : https://www.interbrand.com/best-brands/best-global-brands/2015/.

7. MBO top 100 most valuable global brands 2015. URL : http://www.millwardbrown.com/BrandZ/2015/Global/2015_BrandZ_Top100_Chart.pdf.

8. Поздняков Ю.В., Садовенко Ю.П. Аналіз розбіжностей альтернативних оцінок вартості нематеріальних активів. *Вісник Одеського національного університету. Економіка.* 2018. Т. 23. Вип. 7(72). С. 192–197.

9. Поздняков Ю.В., Лапішко М.Л. Статистичний зв'язок результатів оцінки вартості брендів з їх абсолютними похибками. *Економіка та суспільство.* 2019. № 20. С. 100.

10. Поздняков Ю.В., Садовенко Ю.П. Дослідження функцій густини розподілу імовірностей відносних похибок альтернативних оцінок вартості брендів. *Регіональна економіка та управління.* 2019. № 1(23). С. 161–169.

11. Кнорринг В.Г., Марамзина М.Г. Метрология, стандартизация, сертификация : учебное пособие. Санкт-Петербург : СПбГПУ, 2006. 240 с.

12. Метрологія, стандартизація і сертифікація : підручник / В.В. Тарасова та ін. ; за заг. ред. В.В.Тарасової. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 264 с.

13. Поздняков Ю.В., Лапішко М.Л. Статистичний взаємозв'язок похибок експертної оцінки вартості найдорожчих брендів світу. *East European Scientific Journal.* 2019. № 5(45). Part 10. P. 37–45.

14. Сивец С.А. Статистические методы в оценке недвижимости и бизнеса. Запорожье, 2001. 320 с.

REFERENCES:

1. Voronin V.O., Ljance E.V., Mamchyn M.M. (2014). *Analityka rynku neruhomosti: metodologija ta pryncypy suchasnoi' ocinky: Monografija* [Real estate market analytic: methodology and principles of modern valuation: Monography]. L'viv: Magnolija 2006. (in Ukrainian).

2. Ray R. Gehani (2016). Corporate Brand Value Shifting from Identity to Innovation Capability: from Coca-Cola to Apple. *Journal of Technology, Management & Innovation.* Vol. 11, Issue 3, pp. 11-20.

3. Balash V.A., Balash O.S., Zemljanuhin A.I. (2005). *Jekonometrika: Ucheb. posobie* [Econometrics. Tutorial]. Saratov. (in Russian).

4. Ja.R. Magnus, P.K. Katyshev, A.A. Pereseckij. (2004). *Jekonometrika. Nachal'nyj kurs.* [Econometrics. Initial course] Moscow: Delo Ltd. (in Russian).

5. Friedman, Jack P., Ordway, Nicholas (1995). *Analiz i otsenka prinosyaschey dokhod nedvizhimosti* [Income Property. Appraisal and analysis]. Trans. from Eng., Moscow: Delo Ltd. (in Russian).

6. Best global brands 2015 - *Interbrand*. Available at: https://www.interbrand.com/best-brands/best-global-brands/2015/.

7. MBO top 100 most valuable global brands 2015. Available at: http://www.millwardbrown.com/BrandZ/2015/Global/2015_BrandZ_Top100_Chart.pdf.

8. Pozdnjakov Ju. V., Sadovenko Ju. P. (2018). Analiz rozbizhnostej al'ternatyvnyh ocinok vartosti nematerial'nyh aktyviv [Divergences of intangible assets evaluation alternative results analysis]. *Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu. Ekonomika.* [Announcer of the Odesa national university. Economy]. Vol. 23. Issue 7 (72), pp. 192 – 197. (in Ukrainian).

9. Pozdnjakov Ju.V., Lapishko M.L. (2019). Statystychnyj zv'jazok rezul'tativ ocinky vartosti brendiv z i'h absoljutnymy pohybkamy [Brands valuation results statistical relationship with their absolute errors]. *Ekonomika ta suspil'stvo* [Economy and society]. No. 20, p. 100. (in Ukrainian).

10. Pozdnjakov, Ju.V., Sadovenko, Ju.P. (2019). Doslidzhennja funkcij gustyny rozpodilu imovirnostej vidnosnyh pohybok al'ternatyvnyh ocinok vartosti brendiv [Research of brands alternative value estimations relative errors probability distribution density functions]. *Regional'na ekonomika ta upravlinnja* [Regional economics and management]. No.1 (23), pp. 161 – 169. (in Ukrainian).

УДК 338.24:005.936.5_027.33

ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELLING IN WASTE RECYCLING PLANNING

ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ В ПЛАНУВАННІ ПЕРЕРОБКИ ВІДХОДІВ

Yushchenko Nadiia
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at Department of Accounting, Taxation and Audit,
Chernihiv National University of Technology, Ukraine

Ющенко Н.Л.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри бухгалтерського обліку, оподаткування та аудиту,
Чернігівський національний технологічний університет, Україна

The article in the context of the global Sustainable Development Strategy for 2016–2030, which draws attention to the need to reduce waste by taking measures to prevent their formation, reduce them, recycle and reuse, substantiates the need to borrow Ukraine's experience from the European Union countries organizational and legal mechanisms to minimize waste generation and reuse as raw materials. As well as the feasibility of the use of economic and mathematical tools in the process of making management decisions aimed at the creation and development of facilities for recycling, in particular, for energy production. According to the experience of Poland and Bulgaria, an increase in the investment share and environmental conversion of a part of foreign debt for Ukraine is supported in the framework of international technical assistance (debt-for-environment swap).

Key words: *investment, waste, decentralization, energy efficiency, local budgets, modelling, recycling.*

Україна залишається однією з небагатьох європейських країн, де досі на неналежному рівні державна політика щодо стимулювання сортування та переробки сміття, в законодавстві відсутня конкретизація можливих форм державно-приватного партнерства для розміщення, утилізації, видалення та спалювання відходів. В статті в контексті глобальної Стратегії сталого розвитку на 2016-2030 роки, де звертається увага на необхідність скорочення обсягу відходів шляхом вживання заходів з попередження їх утворення, їх переробки і вторинного використання, обгрунтовується необхідність поширення в Україну досвіду країн Європейського Союзу, де діють організаційно-правові механізми, що забезпечують мінімізацію утворення відходів та залучення їх до повторного використання як сировини. Вивчаються економічні інструменти мінімізації утворення твердих побутових відходів в країнах Європейського Союзу. Звертається увага на необхідності вибору в якості одного з пріоритетів децентралізації влади та реформи місцевого самоуправління формування сучасної індустріальної бази поводження з відходами, а не тільки як важливої складової державної й регіональної екологічної політики. В статті пропонується застосування економіко-математичного інструментарію в процесі прийняття управлінських рішень, спрямованих на створення і розвиток потужностей з переробки сміття, зокрема, для виробництва енергії. Нарощування обсягів утилізації відходів дозволить здешевити енергоресурси для населення. Вивчена статистика проектів сміттєпереробних заводів на етапі реалізації в Україні, що потребують істотних капіталовкладень. Для планування розвитку і розміщення підприємств з переробки сміття адаптована економіко-математична модель частково цілочислового лінійного програмування з булевими змінними, критерієм оптимальності в якій є вимога мінімізації необхідних загальних зведених інвестиційних витрат, витрат на переробку сміття, на його транспортування до місця переробки та (або) на транспортування продукту переробки до споживачів. Обгрунтовуються програмні продукти, що дозволяють виконувати розрахунки на базі даної моделі. За досвідом Польщі й Болгарії, підтримується збільшення інвестиційної частки та екологічної конверсії частини зовнішньої заборгованості для України в рамках міжнародної технічної допомоги (debt-for-environment swap).

Ключові слова: *інвестування, відходи, децентралізація, енергоефективність, місцеві бюджети, моделювання, утилізація.*

В статье в контексте глобальной Стратегии устойчивого развития на 2016-2030 годы, где обращается внимание на необходимости уменьшения объёма отходов путём принятия мер по предотвращению

их образования, их сокращению, переработке и вторичному использованию, обосновывается необходимость заимствования в Украину опыта стран Европейского Союза, где действуют организационно-правовые механизмы, обеспечивающие минимизацию образования отходов и их повторного использования в качестве сырья. А также целесообразность применения экономико-математического инструментария в процессе принятия управленческих решений, направленных на создание и развитие мощностей по переработке мусора, в частности, для производства энергии. По опыту Польши и Болгарии, поддерживается увеличение инвестиционной доли и экологической конверсии части внешней задолженности для Украины в рамках международной технической помощи (debt-for-environment swap).

Ключевые слова: *инвестирование, отходы, децентрализация, энергоэффективность, местные бюджеты, моделирование, утилизация.*

Problem statement. Reducing the amount of waste by taking prevention measures to their formation, as well as to their reduction, processing and reuse is one of the subgoals of Global Sustainable Development for the period of 2016–2030 [1].

According to the Plan [2], such issues as increasing energy independence by raising domestic production of energy resources, modernizing the energy infrastructure, diversifying sources of energy supplies, ensuring efficient and safe waste management have been classified as priority actions to achieve a higher level of economic development in Ukraine.

Analysis of the last researches and publications. The problem of forming waste management systems in the context of promoting environmental safety and resource conservation has been considered in the works [3], [4]. Numerous Ukrainian scientists have distinguished development of the waste recycling industry as one of the main prerequisites for effective waste management, which requires further creation of the modern institutional basis for diversification of investment resources as for utilization of household garbage as well as industrial, agricultural and forestry wastage [5], [6], [7]. Waste management in the light of attracting alternative sources of energy supply has been presented in the published work by V.A. Golyan [8], which [9] substantiates the need of improving the institutional environment of investment provision for waste management in conditions of decentralization of power.

Open parts of a shared problem. However, the current practice of investment support for waste recycling suggests that secondary utilization projects have not been properly disseminated, leading to excessive waste accumulation, thus requiring researches on this issue in order to facilitate the attraction of domestic and foreign investment in waste management.

Problem definition. The main purpose of the following work is a statistical analysis of information on various types of waste accumulated in Ukraine, the study of waste management experience in the EU countries and justification of proposals regarding the appropriateness of the use of adequate economic and mathematical tools for the analysis of invariants for managerial decisions, aimed at the expansion of using considerable waste potential for energy production and usage of other wastes as secondary raw materials.

Statement of the main material. As of January 1, 2017, the total amount of waste accumulated in Ukraine due to all hazard classes amounted up to 12.4 billion tons. In 2016, the household sector itself generated 6.3 million tons of garbage, which was 2.1% of the total waste in the country [8]. Since 2014 the volume of waste generation has started to decrease, which is a consequence of the crisis in industrial production and is related to the inability to take into account waste in the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions and in the annexed Crimea.

Ensuring an effective system of maximum reuse of solid domestic wastage as secondary resources in economic circulation and increasing the share of their utilization is one of the tasks of the Cabinet of Ministers of Ukraine defined by the Program [10]. Considering large volumes of various types of waste and low efficiency of their treatment in Ukraine, expansion of their use as secondary raw materials is in fact an important ecological task. The problem of modernizing the national waste management system has been updated due to the need for implementation of environmental directives of the European Union.

Within the framework of activities of IRENA Assembly (Abu Dhabi, January 2019) S. Savchuk, the Head of the State Agency for Energy Efficiency and Energy Conservation of Ukraine, has focused attention on the prospects of using significant waste capacity (10 million tons per year) for energy production in Ukraine during his meeting with the representatives of Masda, the leading energy renewable company, founded in 2006 in the UAE. This company conducts about 3 GW of “green” projects with a total value of 8.5 billion USD in more than 20 countries in the world. According to the results of the meeting, the parties have agreed to jointly consider potential projects of energy utilization of waste in Ukraine and to study the possibilities of their implementation regarding the participation of this Arab company [11].

In the period of 2016–2017, the expenditures of the consolidated budget for waste utilization decreased by 218.2 million and 49 million UAH respectively in comparison to 2012. The expenditures of budgets at all levels for waste utilization were mostly reduced in 2013–2014, due to political instability in the country and because of the reduction of budget opportunities in financing

environmental measures. In 2017 compared to 2016, the expenditures of the consolidated budget for waste utilization increased by 169.2 million UAH, though there was no significant growth of this type of expenditures as evidenced by the dynamics of consolidated budget on waste utilization at comparable prices at the beginning of 2007 (Fig. 1). The nominal waste utilization costs increased in 2017 compared to 2016 at the expense of both state and local budgets. The first increase amounted up to 69.5 million UAH, while the others were 99.9 million UAH.

The share of local budgets in total budget expenditures in the period of 2007–2017 has varied in the range of 11.6-35.5% (Fig. 2). In 2017 compared to 2014–2016, there was a decrease in the state budget share followed by an increase in the share of local budgets in the structure of expenditures of the consolidated budget of Ukraine for waste utilization.

The analysis of expenditures of state and local budgets for waste utilization shows a narrowing of investment participation of the state and territorial communities in the processes of efficient waste management. Expenditures, financed by state and local budgets, should be complemented by significant volumes of domestic and foreign private investments as based on the need to invest resources for the development of the waste recycling industry.

Increasing volumes of waste utilization will reduce energy costs for the population. Ukraine consumes more expensive natural gas than Sweden, Belgium, Poland, the Czech Republic, Norway, Estonia, and Latvia combined [12, p. 109], while renewable and alternative energy sources including the biogas energy from waste sites, landfill gas, gas from sewage disposal plants, etc. represent only 4% of all the energy consumed in the country. On the contrary, the electricity and heat supply in the capital of Sweden [13] in Stockholm is by 45% secured by waste recycling and its share in the country's energy supply reaches 20%. Thus, Stockholm is one of the cleanest and greenest capitals in the world, although there are five garbage collection plants and a waste-disposal plant. 12% of households in Berlin receive electricity and heat at the expense of garbage.

According to statistics, most of the waste collected in the landfills of Ukraine is of industrial type but the amount of household garbage is also impressive: each Ukrainian throws away up to 250-270 kg of rubbish per year. Despite the fact that almost 80% of waste is a dead rock from extraction and processing of commercial minerals, the phytogenic and animal-based waste is classified as the 4th class of hazard (the ecosystem is restored in three years), there are also 2% of more dangerous garbage on the landfills, for example, waste of ferrous metals and deposits of industrial waste, as well as domestic waste of the 3rd class of hazard; the combination of organic and inorganic chemistry and heavy metals belong to deadly hazardous waste of the 1st and 2nd classes, after which the ecology is practically not able to restore, and make up only 2%, being actually neutralized. However, according to environmentalists, the waste stored at urban landfills can hardly be classified as the 3rd class of danger since there are hundreds of tons of used batteries, accumulators, household

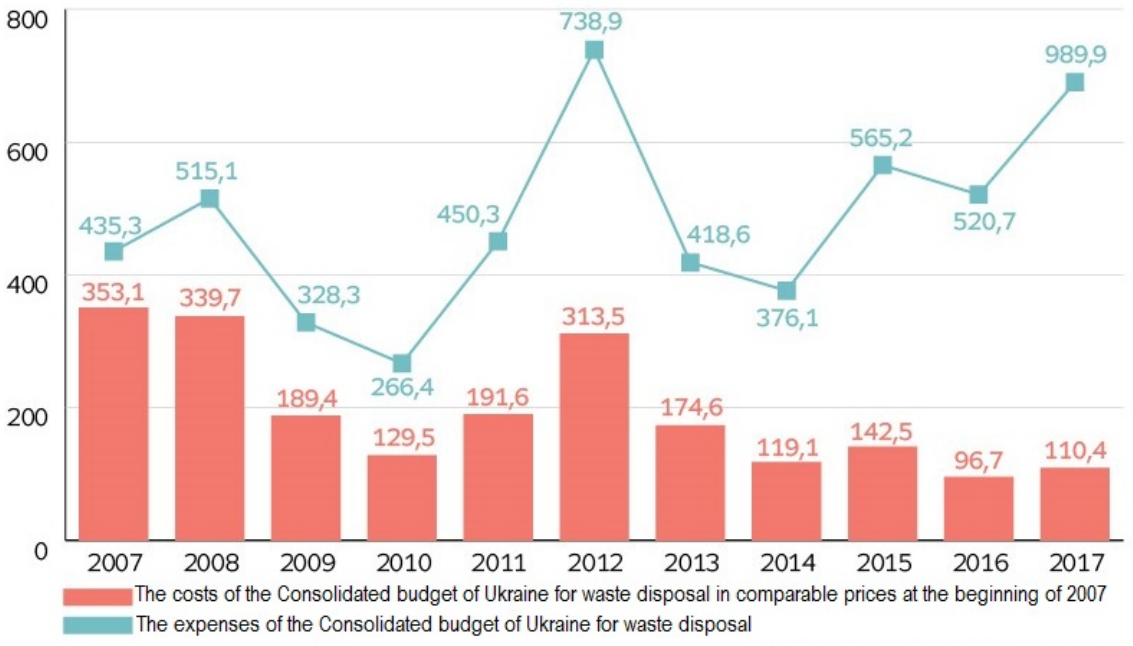

Fig. 1. Dynamics of expenditures of the Consolidated Budget of Ukraine for waste utilization, million UAH

Sources: State Treasury of Ukraine, calculations of the European Analytical Centre

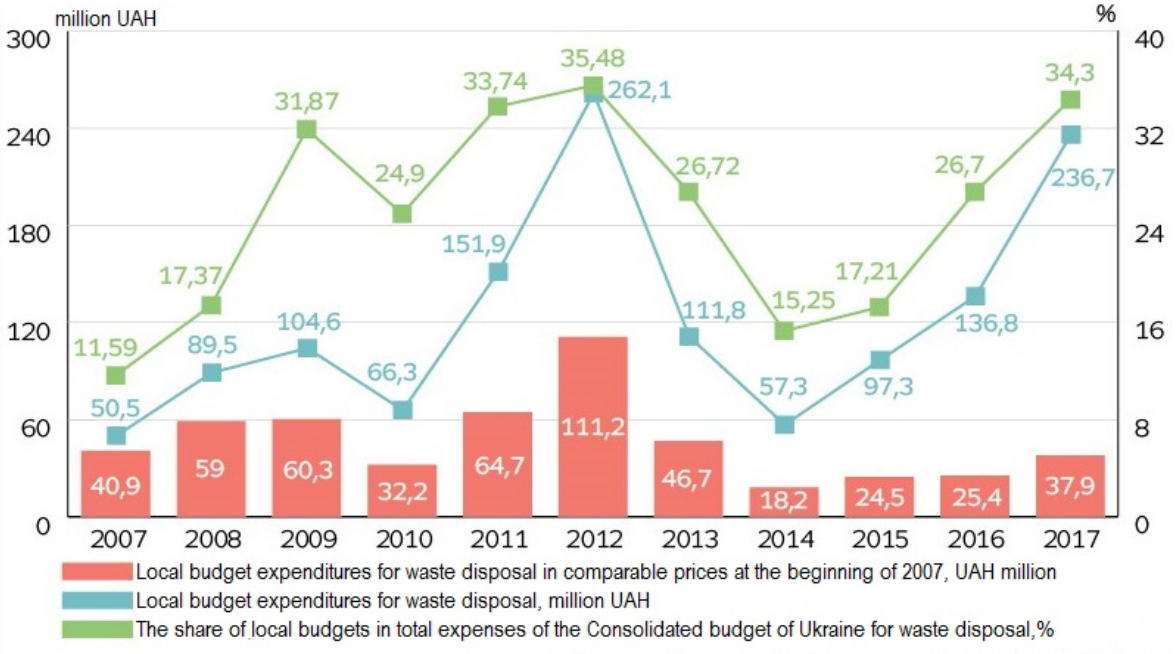

Fig. 2. Dynamics of expenditures of local budgets for waste utilization

Sources: State Treasury of Ukraine, calculations of the European Analytical Centre

waste, construction materials, varnishes, and paints polluting the environment. They are thrown away by people instead of being taken out for disposal. Due to the calculations of the State Service of Statistics of Ukraine, 3.1 thousand tons of cars (about 3000 units) can be found on landfills every year, of which only 3% can be disposed, as well as 42 thousand tons of plastic with only 5% being disposed, 22.3 thousand tons of glass with 10% utilized, 22.9 thousand tons of rubber with 28% recycled, 111 thousand tons of paper with 50% utilized [14].

Waste burning or burying with energy receipt is a technology of waste processing when their combustion generates heat and electricity. Besides, methane produced at landfills during the decomposition of the organic waste component is also used to obtain heat and electricity [15].

Volumes of waste generation, which can be used as secondary resources, are so large that they not only correspond to their value but often exceed the value of primary resources. In the EU countries, there are organizational and legal mechanisms ensuring minimization of waste generation and their re-use as raw materials [12, p. 112], however, the following organizational and legal basis for the use of waste as a secondary raw material in the main areas of waste management in Ukraine has not yet been established.

One of the main ways to reduce waste generation is to establish the responsibility of the manufacturer of this wastage in terms of waste collection, utilization or disposal (Fig. 3).

In Europe, separate garbage collection was introduced in the 1980s. In Sweden, 99% of all rubbish is recycled, in Germany, Austria, and Switzerland the amount of garbage processing reaches 97%. In these countries, landfills are closed due to uselessness, virtually all waste is processed quickly and with considerable benefits. Ukraine remains one of the few European states where there is still no state policy to promote waste sorting and processing. The law does not oblige manufacturers to process garbage, therefore, only 3% -8% of waste is recycled [17] (Table 1).

Table 1

Household waste recycling in Ukraine in 2015 [18]

Region	Volume, thousand tons
Kyiv	390
Rivne region	37
Kyiv region	36
Ternopil region	16
Kharkiv region	1
Chernivtsi region	0,9
Vinnytsia region	0,2
Total	481,1

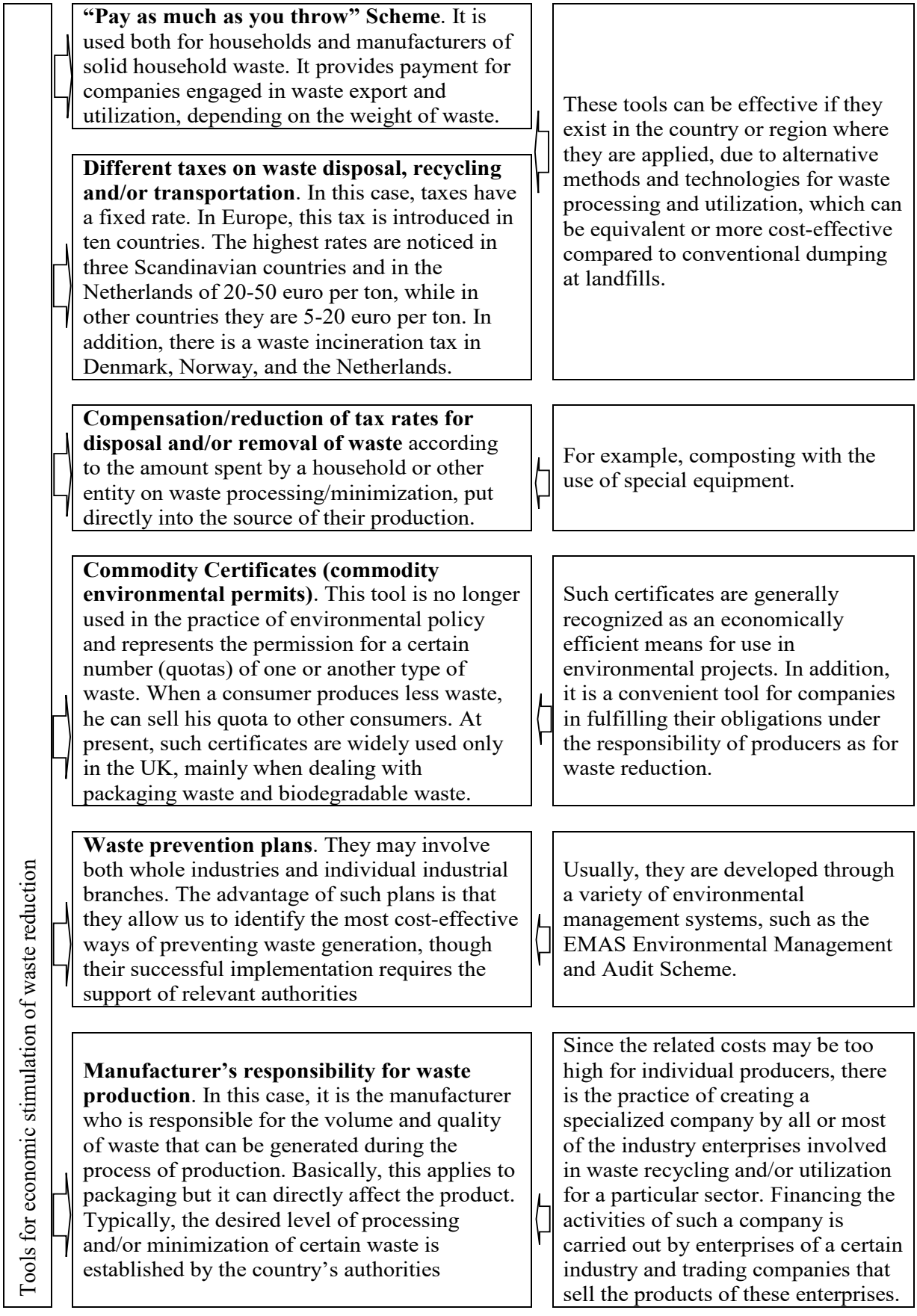

Fig. 3. Economic tools for minimizing solid waste formation in the EU [16]

There are about 2.6 thousand of waste-disposal plants in the world. Only in Japan, there are more than 100 of such plants, Germany itself employs more than 70 waste recycling plants [19]. In Ukraine, there are four plants: in Kyiv, Dnipro, Kharkiv and occupied Sevastopol, of which only one, the "Energia" Plant by Kyivenergo is functioning now (238 million UAH of investments during 2013–2018), burning waste for receipt of energy and heat and which, due to the events at Grybovytskyi landfill, has accepted garbage from Lviv as well. According to expert estimates, Ukraine will need to build 50 waste-disposal plants in order to unload the landfills, in view of the volume of buried waste. Construction of one universal reprocessing plant for all types of solid household waste requires about 20 million USD. Thus, in order to solve the problem of waste processing, the state needs to find at least 1 billion USD, which requires the involvement of investors (Table 2).

MS Social project owned by 100% Investment Capital Ukraine from the ICU group [20] invests from 7 to 10 million euro in the construction of the largest Ukrainian processing plant for unsorted solid waste by a special technology in the city of Zhytomyr. The depth of processing under this technology will reach 85-95% and its result will be the receipt of secondary raw materials, alternative RDF fuel for cement plants and compost from the organic fraction of solid household waste. The project capacity of the plant involves the processing of about 82 thousand tons of solid household waste per year. The Tehnix company from Croatia, the manufacturer of equipment and developer of MBO-Technology (mechanical, biological, and thermal treatment and processing of solid municipal waste), which has built and commissioned more than 50 similar waste-disposal plants in the countries of the European Union, was chosen as the contractor for the following project.

In order to solve the problem of waste processing capacity in Ukraine, attention should be paid to all possible variants of development of existing enterprises, as well as current projects of commissioning new enterprises. The role of local authorities in waste management is growing with the development of decentralization. An increase in the investment volume will be facilitated by the expansion of the list of public-private partnership agreements in the field of waste management. Due to the current version of the Law [21], waste management depends on agreements between public (municipal) and private partners, which creates certain institutional conditions for the application of such agreements in waste management practices. At the same time, the legislation lacks specification of possible forms of public-private partnership for placement, utilization, removal, and disposal of waste, that is, different models of cooperation of territorial communities with private partners (residents and/or non-residents) that have the necessary material and technical base and considerable experience of conducting entrepreneurial activity in the field of waste management, have not been determined [8].

The choice of specific options for the development and placement of enterprises is based upon the volume of investment resources that can be used to support and increase production capacity. The optimality criterion may be the requirement to minimize the necessary total consolidated investment costs, the cost of recycling garbage, its transportation to the place of processing and (or) transportation of the processed product to consumers [22, p. 21-25], [23, p. 191-193].

Tin order to construct an economic and mathematical model for the objective planning of development and placement of an enterprise (industry, corporation) with the optimal allocation of investment resources, the following designations for known variables (uncontrolled parameters) can be involved:

i – the enterprise number, existing or projected ($i = \overline{1;m}$);

j – the number of development option for the i-enterprise ($j = \overline{1;n_i}$);

N_{ij} – production capacity of i-enterprise due to its development for j-option;

I_{ij} – investment costs needed for implementation of j-option of development within the i-enterprise;

R – the maximum possible amount of investment costs, which will be directed towards ensuring the development of all enterprises;

e – normative coefficient of economic efficiency of investments (discount rate);

c_{ij} – the unit cost of production, which will be produced at the i-enterprise according to its development in j-option;

k – the number of consumer products ($k = \overline{1;p}$);

b_k – demand for products from k-consumer;

Table 2

Projects of waste processing plants at the stage of implementation in Ukraine [19]

Location of the enterprise	Investment volumes	Investor
Dnipro	120 mln USD	Eco Energy (Sweden)
Ternopil	45 mln EUR	Lone Star International (USA)
Kharkiv	44 mln USD	The World Bank
Kyiv region	40 mln EUR	Emic-Steam (Ukraine)
Odesa	25 mln USD	OHB Holding (South Korea)
Transcarpathia (Zakarpattia)	10 mln EUR	ABE Umwelt (Austria)

d_{ik} – costs for transportation of product units along the route from the i-enterprise to k-consumer.

Functioning as unknown units:

x_{ij} – a logical variable that reflects the fact of choice for implementation of j-option of development for the i-enterprise:

$$x_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ if i - enterprise is developing according to j - option,} \\ 0 \text{ in the opposite case.} \end{cases}$$

y_{ij} – production volume at the i-enterprise in accordance with j-option of its development;

z_{ik} – transportation volume of products along the route from the i-enterprise to k-consumer;

v – total costs of investment, production, and transportation of products.

Taking into account the indicators given above, the economic and mathematical model of the objective of planning the development and placement of objects with the optimal allocation of investment resources has taken the following form:

$$v = e\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n_i} l_{ij}x_{ij} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n_i} c_{ij}y_{ij} + \sum_{i=1}^{m}\sum_{k=1}^{p} d_{ik}z_{ik} \to \min \qquad (1)$$

$$\begin{cases} \sum_{j=1}^{n_i} x_{ij} = 1, i = \overline{1;m}, \\ \sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n_i} l_{ij}x_{ij} \le R, \\ 0 \le y_{ij} \le N_{ij}x_{ij}, i = \overline{1;m}, j = \overline{1;n_i}, \\ \sum_{j=1}^{n_i} y_{ij} = \sum_{k=1}^{p} z_{ik}, i = \overline{1;m}, \\ \sum_{i=1}^{m} z_{ik} \ge b_k, k = \overline{1;p}, \end{cases} \qquad (2)$$

$$\begin{aligned} & x_{ijj} \in \{0;1\}, i = \overline{1;m}, j = \overline{1;n_i}, \\ & z_k \ge 0, i = \overline{1;m}, k = \overline{1;p}. \end{aligned} \qquad (3)$$

The introduced mathematical model represents the problem of mixed integer linear programming with Boolean variables. The “Search Solution” add-in for MS Excel package can be used for its solving.

Conclusions. The main direction of the state policy for implementation of measures aimed at energy saving, energy efficiency, and energy receipt from alternative sources in Ukraine should be the creation of a comprehensive, consistent, and flexible system of financial incentives. Foundation of the modern industrial waste management base should not only be an important component of state and regional environmental policy but also one of the priorities of decentralization of power and local government reform.

Waste recycling in order to improve the quality of life and take more care of the environment is quite an expensive option, therefore, Ukraine should obviously consider its reorientation from research into the growth of investment share and environmental conversion of the external debt part in the framework of international technical assistance (debt-for-environment swap) since upon the signature of the EU Association Agreement Ukraine should implement European standards of law, which requires increased funding. Ecological conversion provides the possibility of transforming the part of obligations on external public debt into the county’s obligation to finance environmental measures on its own territory due to the predetermined amount in the native currency. Such eco-conversion has been already carried out in Poland, Bulgaria, and other countries.

REFERENCES:

1. Tsili staloho rozvytku 2016-2030 [Sustainable Development goals 2016-2030]. Retrieved from http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku (date of the application: 26.03.2019).

2. Serednostrokovyi plan priorytetnykh dii Uriadu do 2020 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 3 kvitnia 2017 r. № 275-r [Medium-Term Plan for Priority Actions of the Government by 2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, dated April 3, 2017, no. 275-p]. *Uriadovyi portal – Government portal*. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik (date of the application: 26.03.2019).

3. Hubanova, O.R. (2012). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu stymuliuvannia vtorynnoho resursokorystuvannia [Theoretical and methodological principles of formation of organizational and economic mechanism of stimulation of secondary resource use]. *Visnyk Odeskoho derzhavnoho ekolohichnoho universytetu – Bulletin of the Odessa State Ecological University*, no. 13, pp. 9-37.

4. Mishchenko, V.S. & Vyhovska, H.P. (2009). *Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini ta shliakhy yoho vdoskonalennia: monohrafiia [Organizational and economic mechanism of waste management in Ukraine and ways of its improvement: monograph]*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

5. Harkushenko, O.M. (2014). Rehuliuvannia utvorennia tverdykh pobutovykh vidkhodiv ta povodzhennia z nymy: neobkhidnist abo chynnyk politychnoho tysku [Regulation of the formation and handling of solid household wastes: the necessity or factor of political pressure]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia Ekonomika – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series Economics*, no. 2 (43), pp. 215-218.

6. Makovetska, Yu. (2010). Finansovo_ekonomichni vazheli zabezpechennia rozvytku vtorynnoho resursokorystuvannia [Financial_economic levers of development of secondary resource use]. *Ekonomist – Economist*, no. 12, pp. 76-78.

7. Mishchenko, V. & Omelianenko, T. (2012). Stanovlennia finansovoi bazy upravlinnia vidkhodamy v Ukraini [Formation of the financial base of waste management in Ukraine]. *Ekonomist – Economist*, no. 7, pp. 48-51.

8. Holian, V. (2018). Investytsii v pererobku vidkhodiv: yak podolaty pasyvnist vlady ta biznesu [Investments in waste processing: how to overcome the passivity of power and business]. *Dzerkalo tyzhnia – Mirror of the week*, no. 13 (359), p. 9.

9. Holian, V.A., Rudynets, M.V. & Roshkevych, V.F. (2018). Investuvannia proektiv pererobky vidkhodiv v umovakh detsentralizatsii: suchasnyi stan ta priorytety [Investment in waste processing projects under conditions of decentralization: current state and priorities]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, no. 9, pp. 6-12. Retrieved from http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6060&i=0 (date of the application: 26.03.2019).

10. Prohrama diialnosti Kabinetu Ministriv Ukrainy: Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy № 1099-VIII vid 14.04.2016 [Program of activity of the Cabinet of Ministers of Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine, no. 1099-VIII dated April 14, 2016]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1099-19#n7 (date of the application: 26.03.2019).

11. Derzhenerhoefektyvnosti ta providna arabska kompaniia rozghlianuly shliakhy investuvannia v ukrainski proekty zelenoi enerhetyky ta pererobky smittia [State Department of Energy Efficiency and a leading Arabian company have considered ways to invest in Ukrainian green energy and garbage recycling projects]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/ua/news/derzhenergoefektivnosti-ta-providna-arabska-kompaniya-rozglyanuli-shlyahi-investuvannya-v-ukrayinski-proekti-zelenoyi-energetiki-ta-pererobki-smittya (date of the application: 26.03.2019).

12. Tsili rozvytku tysyacholittya Ukrayina: 2000-2015. Natsionalna dopovid [Millennium Development Goals Ukraine: 2000-2015. National report]. Retrieved from http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf (date of the application: 26.03.2019).

13. Market leader. Retrieved from profi-forex.org (date of the application: 26.03.2019).

14. Panchenko, O. & Sierov, I. (2018). Na odnoho ukraintsia prypadaie 300 tonn vidkhodiv: yak zabrudniuiut krainu [One Ukrainian has 300 tons of waste: how to pollute the country]. *Sehodnia – Today*. Retrieved from http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/na-odnogo-ukrainca-prihoditsya-300-tonn-othodov-kak-zagryaznyayut-stranu-721245.html (date of the application: 26.03.2019).

15. Sait «Ukraina komunalna« [Sait «Ukraine communal«]. Retrieved from jkg-portal.com.ua (date of the application: 26.03.2019).

16. Yushchenko, N.L. (2017). Perspektyvy zabezpechennia enerhopostachannia vnaslidok pererobky smittia v Ukraini [Perspectives of provision of energy supply as a result of rubbish recycling in Ukraine]. Proceedings from: *collection of international scientific papers «Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law« – Collection of international scientific papers «Ukraine-EU. Modern Technology, Business and Law«*, vol. (2), pp. 107-110.

17. Yak optymizuvaty utylizatsiiu vidkhodiv? [How to optimize waste utilization?]. *Uriadovyi kurier. Hazeta Kabinetu Ministriv Ukrainy – Uriadovy Courier. Newspaper of the Cabinet of Ministers of Ukraine*. Retrieved from http://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-optimizuvati-utilizaciyu-vidhodiv/ (date of the application: 26.03.2019).

18. *Ofitsiinyi veb-sait Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [Official website of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine]*. www.minregion.gov.ua. Retrieved from http://www.minregion.gov.ua/ (date of the application: 26.03.2019).

19. *Sait Finance.UA [Site Finance.UA]*. news.finance.ua. Retrieved from http://news.finance.ua/ua/news/-/394107/ukrayinske-eldorado-chomu-vazhlyvi-investytsiyi-v-pererobku-vidhodiv (date of the application: 26.03.2019).

20. ICU pobuduie naibilshyi zavod z pererobky vidkhodiv v Ukraini [ICU will build the largest waste recycling plant in Ukraine]. Retrieved from https://biz.nv.ua/ukr/markets/icu-pobuduje-najbilshij-zavod-z-pererobki-vidkhodiv-v-ukrajini-2484776.html (date of the application: 26.03.2019).

21. Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy № 2189-VIII vid 10.06.2018 [On Public-Private Partnership. Law of Ukraine, no. 2189-VIII dated June 10, 2018]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 (date of the application: 26.03.2019).

22. Kihel, V.R. (2003). Matematychni metody rynkovoi ekonomiky [Mathematical methods of market economy]. Kyiv: Kondor (in Ukrainian).

23. Yushchenko, N.L. (2016). Ekonomiko-matematychni modeli v upravlinni ta ekonomitsi [Economics and Mathematical Models in Management and Economics]. Chernihiv: Chernih. nats. tekhnoloh. un-t (in Ukrainian).

REFERENCES (IN LANGUAGE ORIGINAL):

1. Цілі сталого розвитку 2016-2030. URL: http://www.un.org.ua/ua/tsili-rozvytku-tysiacholittia/tsili-staloho-rozvytku (дата звернення: 26.03.2019).

2. Середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275-р. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/diyalnist/programa-diyalnosti-uryadu/serednostrokovij-plan-prioritetnih-dij-uryadu-do-2020-roku-ta-plan-prioritetnih-dij-uryadu-na-2017-rik (дата звернення: 26.03.2019).

3. Губанова О.Р. Теоретико-методологічні засади формування організаційно-економічного механізму стимулювання вторинного ресурсокористування. *Вісник Одеського державного екологічного університету*. 2012. Вип. 13. С. 29-37.

4. Міщенко В.С., Виговська Г.П. Організаційно-економічний механізм поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення : монографія. Київ : Наукова думка, 2009. 294 с.

5. Гаркушенко О.М. Регулювання утворення твердих побутових відходів та поводження з ними: необхідність або чинник політичного тиску. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка«*. 2014. Вип. 2 (43). С. 215-218.

6. Маковец ька Ю. Фінансово-економічні важелі забезпечення розвитку вторинного ресурсокористування. *Економіст*. 2010. № 12. С. 76-78.

7. Міщенко В., Омельяненко Т. Становлення фінансової бази управління відходами в Україні. *Економіст*. 2012. № 7. С. 48-51.

8. Голян В. Інвестиції в переробку відходів: як подолати пасивність влади та бізнесу. *Дзеркало тижня*. 2018. №13 (359). С. 9.

9. Голян В.А., Рудинець М.В., Рошкевич В.Ф. Інвестування проектів переробки відходів в умовах децентралізації: сучасний стан та пріоритети. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 6-12. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6060&i=0 (дата звернення: 26.03.2019).

10. Програма діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова Верховної Ради України № 1099-VIII від 14.04.2016 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1099-19#n7 (дата звернення: 26.03.2019).

11. Держенергоефективності та провідна арабська компанія розглянули шляхи інвестування в українські проекти «зеленої« енергетики та переробки сміття. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/derzhenergoefektivnosti-ta-providna-arabska-kompaniya-rozglyanuli-shlyahi-investuvannya-v-ukrayinski-proekti-zelenoyi-energetiki-ta-pererobki-smittya (дата звернення: 26.03.2019).

12. Цілі розвитку тисячоліття Україна: 2000-2015. Національна доповідь. Київ, 2015. 125 с. URL: http://un.org.ua/images/stories/docs/2015_MDGs_Ukraine_Report_ukr.pdf (дата звернення: 26.03.2019).

13. Биржевой лидер. URL: profi-forex.org (дата звернення: 26.03.2019).

14. Панченко О., Сєров І. На одного українця припадає 300 тонн відходів: як забруднюють країну. *Сегодня*. URL: http://ukr.segodnya.ua/economics/enews/na-odnogo-ukrainca-prihoditsya-300-tonn-othodov-kak-zagryaznyayut-stranu-721245.html (дата звернення: 26.03.2019).

15. Україна комунальна. URL: jkg-portal.com.ua (дата звернення: 26.03.2019).

16. Ющенко Н.Л. Перспективи забезпечення енергопостачання внаслідок переробки сміття в Україні. *Ukraine – EU. Modern Technology, Business and Law* : collection of international scientific papers : in 2 parts. Parts 2. Current Issues of Legal Science and Practice. Management and Public Administration. Innovations in Education. Environmental Protection. Engineering and Technologies. Chernihiv : CNUT, 2017. P. 107-110.

17. Як оптимізувати утилізацію відходів? *Урядовий кур'єр*. URL: http://ukurier.gov.ua/uk/articles/yak-optimizuvati-utilizaciyu-vidhodiv/ (дата звернення: 26.03.2019).

18. Офіційний веб-сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. URL: http://www.minregion.gov.ua/ (дата звернення: 26.03.2019).

19. Finance.UA. URL: http://news.finance.ua/ua/news/-/394107/ukrayinske-eldorado-chomu-vazhlyvi-investytsiyi-v-pererobku-vidhodiv (дата звернення: 26.03.2019).

20. ICU побудує найбільший завод з переробки відходів в Україні. URL: https://biz.nv.ua/ukr/markets/icu-pobuduje-najbilshij-zavod-z-pererobki-vidkhodiv-v-ukrajini-2484776.html (дата звернення: 26.03.2019).

21. Про державно-приватне партнерство: Закон України № 2189-VIII від 10.06.2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 (дата звернення: 26.03.2019).

22. Кігель В.Р. Математичні методи ринкової економіки : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2003. 158 с.

23. Ющенко Н.Л. Економіко-математичні моделі в управлінні та економіці : навчальний посібник. Чернігів : Черніг. нац. технолог. ун-т, 2016. 278 с.

УДК 339.9:334.758

СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА: ЗЛИТТЯ І ПОГЛИНАННЯ

WORLD EXPERIENCE OF BANKRUPTCY PREVENTION: MERGERS & ACQUISITIONS

Дугінець Г.В.
доктор економічних наук,
завідувач кафедри світової економіки,
Київський національний торговельно-економічний університет

Duginets Ganna
Doctor of Sciences (Economic)
Head of the World economy Department,
Kyiv National University of Trade and Economics

В статі наведено результати ідентифікації світового досвіду злиття та поглинання (M&A) як інструменту запобігання банкрутства компанії з метою обґрунтування можливості його використання в українських реаліях. Доведено, що у світовій практиці M&A часто виступають в якості механізму оздоровлення бізнесу та запобігання банкрутству. Проаналізовано досвід США та країн Євросоюзу. Отримано висновок щодо створення та постійного вдосконалення спеціальних нормативно-правових та організаційних умови для запобігання банкрутству шляхом злиття неплатоспроможних компаній з більш сильними. Визначено, що в українській економіці злиття та поглинання активно здійснюються як на стадії появи перших сигналів погіршення так і вже при реалізації процедури банкрутства. Обґрунтовано необхідність створення механізму функціонування організованого національного ринку M&A за участю неплатоспроможних підприємств.

Ключові слова*: світова криза, злиття та поглинання, банкрутство, неплатоспроможність.*

В статье приведены результаты идентификации мирового опыта слияний и поглощений (M&A) как инструмента предотвращения банкротства компании с целью обоснования возможности его использования в украинских реалиях. Доказано, что в мировой практике M&A часто выступают в качестве механизма оздоровления бизнеса и предотвращения банкротства. Проанализирован опыт США и стран Евросоюза. Получено вывод по созданию и постоянному совершенствованию специальных нормативно-правовых и организационных условий для предотвращения банкротства путем слияния неплатежеспособных компаний с более сильными. Определено, что в украинской экономике слияния и поглощения активно осуществляются как на стадии появления первых сигналов ухудшения, так и уже при реализации процедуры банкротства. Обоснована необходимость создания механизма функционирования организованного национального рынка M&A с участием неплатежеспособных предприятий.

Ключевые слова: *мировая кризис, слияния и поглощения, банкротство, неплатежеспособность.*

A study of the global experience of mergers and acquisitions as a tool for preventing bankruptcy of a company, aimed at determining the possibility of its use in Ukrainian realities, is presented. The global economy has recently undergone three critical periods, the last of which was the financial crisis of 2008-2009; given the dependence and interconnectedness of crises on macro and micro-level economies, the world has been challenged to quickly find tools to overcome companies' insolvency in these conditions. Individual economic policies and international organizations were also forced to respond quickly to these new challenges. M&A involving insolvent companies became one of those tools. It is proven that, in the world practice, M&A often act as a mechanism of business recovery and bankruptcy prevention. The experience of the US and EU countries is analyzed. It is concluded that special regulatory and organizational conditions for the prevention of bankruptcy by merging insolvent companies with stronger ones are to be created and constantly improved. This is due to the fact that such a reorganization has advantages in terms of socio-economic consequences: the multiplier effect of bankruptcy of a company for its creditors decreases, jobs are saved, and social tensions are reduced. It is determined that, in Ukraine's economy, mergers and acquisitions are actively carried out both at the stage of appearance of the first signs of bankruptcy (deterioration of reporting indicators, other negative signals of the market) and also during the implementation of the bankruptcy procedure. However, these reorganizations take place without any special legal support, which significantly reduces the trans-

parency and fairness of such transactions, reduces their volume and thus increases the number of bankruptcies in an economy with corresponding negative consequences for all economic entities. The necessity to create a mechanism of functioning for an organized national M&A market both at the stage of bankruptcy prevention and in the process of bankruptcy of a company is substantiated; this will lead to increasing the chances of recovering troubled businesses and of interest lenders' supporting reorganization and rebuilding, as they will be able to gain more from reorganization than from liquidation.

Keywords: *global crisis, mergers and acquisitions, bankruptcy, insolvency.*

Постановка проблеми. Світова економіка нещодавно пройшла три критичних періоди, основою яких були азійська фінансова криза 1997–1998 рр., компромісний період 2000–2001 рр. та глобальна фінансова криза 2008–2009 рр. Так, азійська фінансова криза спричинила єдину глобальну рецесію, зумовлену негативним зростанням ВВП протягом періоду щонайменше впродовж двох кварталів поспіль, що здійснювало структурний вплив на світову економіку та економічне зростання. Після кризи наприкінці XX ст. зростання ВВП спочатку відновилося до рівня майже 4%, але потім знов зменшилося та стабілізувалося на рівні 2,5%, визначаючи те, що, крім циклічних, структурні чинники також можуть впливати на глобальне економічне зростання. Світова криза 2008–2009 рр. також вплинула на характер світової торгівлі. На відміну від азійської фінансової кризи 1997 р., ця криза мала негативний вплив як на рівень, так і зростання торгівлі. Стрімке зростання торгівлі з 2001 р. по 2008 р. різко контрастує зі значно повільним зростанням з 2009 р. Зниження торгівлі проміжними товарами в 2015 р. спричинило падіння світової економіки до рівня докризового рівня та зупинило відновлення через шість років після кризи [1]. Враховуючі те, що кризи на макро- і мікрорівні економіки взаємопов'язані, то в процесі ця залежність все більш посилюється в світовій практиці постало питання швидкого пошуку інструментів подолання неспроможності компаній в умовах кризи. Економічна політика окремих країн і міжнародні організації також змушені були швидко відповісти на ці нові виклики. Одним з таких інструментів може стати злиття та поглинання за участю неплатоспроможних компаній.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Обрана для аналізу предметна сфера мало досліджена, що пояснюється певними її особливостями. Так у всьому світі злиття та поглинання за участю неплатоспроможних компаній характеризується найбільш низькою прозорістю, відсутністю інформації щодо можливих банкрутств, іноді її спотворенням та фальсифікацією. Найбільш системно особливості механізму злиття та поглинання за участю таких компаній представлені в роботі H. P. Nesvold, G.M. Anapolsky, A.R. Lajoux [9], проте їх дослідження закінчується 2010 роком. Пізніші дослідження проводили S. Balcaen et al. [3], R.F. Bruner [4], D. Bernstein [10], P. Xu [12]. Однак в своїх дослідженнях зазначені автори переважно узагальнювали практику, не проводячи глибокого дослідження впливу окремих заходів на їх результативність, наслідків для боржників та кредиторів. Значний внесок у дослідження корпоративної реструктуризації за допомогою злиття та приєднання за участю неплатоспроможних компаній належить P. Gaughan [6], однак взаємозв'язок з банкрутством він глибоко не розглядає. Слід зазначити, що актуальність розглянутих питань спричинила за собою активізацію розробки правових норм підтримки зазначених процесів. В основі більшості з них лежать загальні принципи, сформульовані Європарламентом в 2012 році та оновлені у 2016 та 2019 роках [5]. Отримані опрацьовування складають теоретичну та методологічну основу для проведення даного дослідження. Проте результати аналізу їх наукового доробку показують, що залишаються невирішеними деякі теоретичні, методологічні і практичні питання в обраній площині наукового дослідження.

Таким чином, **метою статті** є ідентифікація світового досвіду злиття та поглинання як інструменту запобігання банкрутства компанії та обґрунтування можливості його використання в українських реаліях.

Виклад основного матеріалу. Поняття неспроможності в нормативно-правових документах має чітке визначення, проте саме трактування категорії розрізняється не тільки по країнах, але і в рамках однієї країни в різних документах. Так, Кодекс США про банкрутство визначає термін «неспроможність» як ситуацію, при якій величина заборгованості компанії вище, ніж її майно, оцінене за справедливою вартістю [8]. Податкова служба США (Internal Revenue Service, IRC) розглядає неспроможність як перевищення зобов'язань над ринковою вартістю активів [9, с. 250], що може свідчити про розбіжності з трактуванням Кодексу про банкрутство. Підхід, представлений в Законі США про шахрайство (UFCA, Uniform Fraudulent Conveyance ACT), відрізняється від двох попередніх: він враховує сучасну вартість активів на реальному ринку. Таким чином, може статися, що компанія спроможна, наприклад, відповідно до Кодексу про банкрутство, але неспроможна відповідно до UFCA, якщо можливість продажу активів не збігається у часі з погашенням заборгованості [9, с. 289].

Злиття та приєднання (анг. Mergers and Acquisitions, далі – M&A) як форми розвитку бізнесу широко застосовуються у всьому світі. До

найбільш поширених слід віднести доцільність збільшення ринків збуту, посилення впливу в галузі та регіоні, консолідацію ресурсів, поліпшення доступу до капіталу, нові можливості диверсифікації тощо. Також об'єктами на цьому ринку можуть виступати неблагополучні компанії на різних етапах кризи (від тих, що подають слабкі сигнали про свою неспроможність, до компаній, що вже розпродали активи в процесі банкрутства). Слід зазначити, що в розвинених країнах коло таких компанії може бути визначений більш чітко. Наприклад, в США це компанії, які проходять реорганізацію по Главі 11 Кодексу про банкрутство, або ті, які можуть піти на так зване «підготовлене банкрутство» (англ. Prepackaged bankruptcy). У нашій країні, на жаль, перелік компаній, що підходять для M&A, формально виділити неможливо, це є окремим рішенням в кожному конкретному випадку.

Суб'єктами цього ринку (покупцями бізнесу або його частин) можуть виступати як спеціалізовані фонди, так і кредитори таких компаній. Проте, за статистикою США, саме останні частіше стають інвесторами [9, с. 94]. Вони можуть керуватися різними причинами:

– посилення ролі в галузі і регіоні за рахунок укрупнення свого бізнесу;

– інвестування з метою продажу через певний час дорожче;

– збільшення впливу на процес реорганізації, відшкодування заборгованості, що раніше утворилася.

Зазначимо, що саме за рахунок початку світової фінансової у 2008 році в США і країнах Євросоюзу створюються спеціальні умови для запобігання банкрутству шляхом злиття неблагополучних компаній з більш сильними, проте існує думка, що робиться для цього недостатньо [5]. Між тим, за даними агентства Thomson-Reuters, в США угоди M&A з неплатоспроможними компаніями в період світової кризи в 2009 р зросли до 17% від загального числа угод у порівнянні з 2% в попередні роки [9]. Якщо в 2005-2007 рр. в середньому 336 компаній-банкрутів продавали свої активи, сумарний обсяг продажів коливався від 24 до 54 млрд дол. США, то в 2009 р вже 596 компаній продавали активи на суму 265,5 млрд дол. США [9, с. 72]. Виходить, що число компаній, задіяних в операціях M&A в якості об'єкту, зросла в кризу на 77%, а вартість активів на продаж – майже в 5 разів. Аналогічна картина спостерігається і в більшості країн Євросоюзу.

Незважаючи на значне число приєднань неплатоспроможних компаній, число ліквідаційних процедур банкрутства зростало випереджаючими темпами, що дозволяє сформулювати гіпотезу: число угод M&A з такими компаніями могло бути вище, а інтенсивність ліквідаційних процедур банкрутства – нижче, якби цього приділяли більшу увагу держава і професійне співтовариство. Іншою стороною цієї гіпотези є те, що банкрутств та ліквідацій могло б бути набагато більше, якби не угоди M&A за участю потенційних або реальних неплатоспроможних компаній.

Так, дані ЮНКТАД про злиття, поглинання та за угодами про співпрацю, свідчать про те, що корпоративних альянсів відбувалося випереджаючими темпами (рис. 1). Щодо галузевої структури транскордонних злиттів та поглинань, то найбільша частка таких угод припадає на високотехнологічні галузі. Наприклад, підвищення ефективності діяльності ТНК шляхом злиття особливо гостро виявляється в автомобільному секторі, де основоположною метою злиття є досягнення оптимальних обсягів випуску автомобілів. За останні двадцять років автовиробники або укрупнювалися за рахунок угод зі злиттів та поглинань, або укладали стратегічні альянси. Враховуючи те, що автомобільна галузь має обмежений потенціал зростання, що позначається на нестійкій динаміці фінансових показників автовиробників, саме за рахунок угод зі злиттів та поглинань можливо подолати бар'єр граничних можливостей зростання. Також значну кількість угод укладено в телекомунікаційному секторі, авіаційній та фармацевтичній галузях, що дозволило здійснити розподіл витрат на НДДКР та отримати необхідну синергію від угоди.

Зазначимо, що практично всі найбільші фармакологічні компанії при збільшенні витрат на розробку нових ліків та як стратегію зростання використовують злиття та поглинання для укрупнення за рахунок поглинання конкурентів (наприклад, Aventis, Astra Zeneca, GlaxoSmithKHne, Aventis-Sanofi).

Але необхідно зазначити, що ринок M&A неплатоспроможних компаній має обмежувальні чинники, основний з яких – загроза банкрутства в найбільшою мірою характерна для малого бізнесу. Наприклад, у Франції в 2017 р. 75% компаній в процедурах банкрутства складали компанії, у яких не більше трьох службовців, а великі компанії, що мають понад п'ятдесят службовців, становили всього 1%. В цілому 95% боржників доводилося на мікропідприємства [10, с. 84].

У Німеччині також в основному банкрутують дуже маленькі компанії (понад 50%) які мають річний дохід менше 250 тис. євро, а чисельність працюючих на 83% компаній – менше 5 осіб [10, 96]. Звернення до процедур відновлення та їх успішна реалізація характерні в першу чергу для великих компаній: так, в Німеччині в 2017р. відновлення було застосовано в 64% найбільших справ [7], в США – до 71-ї публічної компанії. У той же час слід зазначити, що, за даними статистики банкрутств у США, половина компаній, які пройшли через реорганізацію по Главі 11, знову знаходяться в процесі банкрутства [9, с. 71], і це, навпаки, може розширювати ринок M&A за участю таких компаній.

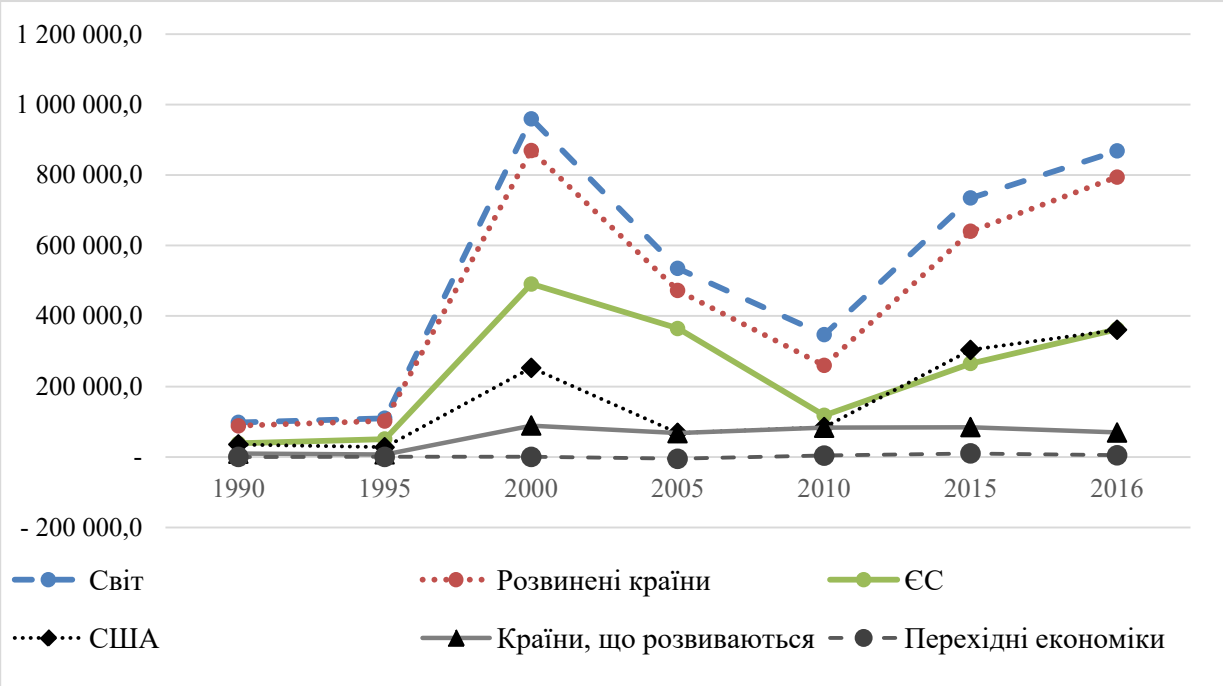

Рис. 1. Динаміка обсягів транскордонних злиттів та поглинань у світі, 1990–2016 рр., млн дол. США

Джерело: складено автором за [13]

В цілому число справ, пов'язаних з ліквідацією боржників в результаті банкрутства, в останні роки в розвинених країнах знижується, що пояснюється розвитком інституційної підтримки реабілітаційних процедур, а також економічним підйомом в більшості розвинених країн. В даний час в Німеччині припадає 62 банкрутства на 10 тис. підприємств, у Великобританії – 47, Франції – 54 (розраховано за [10; 11]). Проте, не дивлячись на зниження числа неспроможних підприємств в останні 10 років, цей тренд може бути порушений. Так в останні роки спостерігався відносно легкий доступ до кредитів, а це може привести до зростання неспроможності компаній та потреби в їх реорганізації, в тому числі шляхом M&A, і як наслідок діяльність інвесторів активізується.

Що стосується України, то не можна стверджувати, що ринок M&A за участю неплатоспроможних компаній відсутній. Злиття та поглинання відбуваються як на стадії перших сигналів (погіршення показників фінансової звітності, інші негативні сигнали ринку), так і в стані банкрутства, але без будь-якої спеціальної правової підтримки, в рамках функціонування існуючого інституту банкрутства в державі.

Загалом в Україні за 2017 рік кількість угод зросла на 22% до 67. А їх сумарний обсяг збільшився до $1 млрд, або відразу на 37%. Втім, поки активність угод як і раніше значно нижче, ніж в 2013 році, а обсяг все ще не дотягує навіть до 1% ВВП України. Тоді як в інших країнах він становить близько 3-4% ВВП. Український ринок M&A в чотири ра- зи нижче, ніж в середньому по світу, і менше однієї десятої від ринку США або Великобританії, а також набагато скромніший в порівнянні з іншими країнами Центральної та Східної Європи [2].

Зважаючи на відсутність систематизованої інформації про характер угод M & A, фінансовий стан компаній висновки про приналежність угоди до категорії «M&A за участю неплатоспроможної компаній» в Україні можна зробити лише на основі непрямих даних та емпіричного дослідження ряду компаній. Зокрема, непрямим індикатором такого ринку є обсяг угод по реструктуризації боргу корпоративних позичальників українських банків. Практика показує, що реструктуризація боргу передбачає посилення контролю банку над бізнесом і, як правило, супроводжується пошуком покупця на проблемний бізнес, що свідчить про зв'язок реструктуризації і угод M&A.

Висновки. У світовій практиці M & A часто виступають в якості механізму оздоровлення бізнесу і запобігання банкрутству. У США і країнах Євросоюзу створені і постійно вдосконалюються спеціальні нормативно-правові та організаційні умови для запобігання банкрутству шляхом злиття неплатоспроможних компаній з більш сильними. Це пов'язано з тим, що запобігання банкрутства, подолання фінансових труднощів на ранніх стадіях їх появи, продаж компанії як бізнесу, нехай навіть ослабленого, – велика перевага з точки зору соціально-економічних наслідків: зменшується

мультиплікативний ефект від банкрутства компанії для її кредиторів, зберігаються робочі місця, знижується соціальна напруженість в державі. В українській економіці злиття та поглинання активно здійснюються як на стадії появи перших сигналів (погіршення показників звітності, інші негативні сигнали ринку) так і вже при реалізації процедури банкрутства. Однак ці реорганізації відбуваються без будь-якої спеціальної правової підтримки, що значно знижує транспарентність та справедливість таких угод, скорочує їх обсяг і тим самим збільшує кількість банкрутств в економіці з відповідними негативними наслідками для всіх економічних суб'єктів. Враховуюче віще зазначене в подальших дослідженнях необхідно обґрунтувати механізм функціонування організованого національного ринку M&A як на стадії попередження банкрутства так і в процесі банкрутства. Це дозволить збільшити можливості відновлення проблемного бізнесу та зацікавити кредиторів підтримувати реорганізацію і відновлення, так як при реорганізації вони зможуть отримати більше, ніж при ліквідації.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дугінець Г.В. Глобальні ланцюги вартості: монографія. К.: КНТЕУ, 2018. 412 с.
2. Фенюшина, С. І.; Онищенко, О. А. Можливі негативні наслідки та ризики злиття та поглинання вітчизняних підприємств. Секція 2 економіка та управління в умовах глобалізації, 2017, 449.
3. Balcaen S., et al. Firm exit after distress: differentiating between bankruptcy, voluntary liquidation and M&A. Small Business Economics, 2012, 39.4: 949-975.
4. Bruner, Robert F. Deals from hell: M&A lessons that rise above the ashes. 2005.
5. Directive of the European Parliament and of the Council on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency) // European Council URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-93-2018-INIT/en/pdf (дата звернення: 15.07.2019).
6. GaughanP. Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings. 7 ed. Hoboken: John Wiley&Sons, 2017.
7. Insolvenz in Eigenverwaltung bewährt sich zunehmend bei großen Unternehmen. BCG. URL: https://www.bcg.com/de-de/d/press/17may2018-ESUG-PM-192581 (дата звернення: 15.07.2019).
8. Insolvency is a financial condition such as the sum of the entity's debts is greater than all of such entity's property, at a fair evaluation. The U.S. Bankruptcy Code. 11 U.S. Code §101(32)(A) // Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/11/101 (дата звернення: 15.07.2019).
9. Nesvold H.P., Anapolsky G.M., Lajoux A.R. The Art of Distressed M&A. Buying, Selling and Financing Troubled and Insolvent Companies. New York: McGraw-Hill, 2011.
10. The Insolvency Review. Sixth Edition / Ed. by D. Bernstein. London: Law Business Research Ltd., 2018.
11. The Insolvency Statistics of England and Wales, October to December 2018 // GOV.UK URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/774327/Commentary.pdf (дата звернення: 15.07.2019).
12. Xu, Peng. Exit of Small Businesses: Differentiating between Insolvency, Voluntary Closures and M&A. Research Institute of Economy, Trade and Industry (RIETI), 2019
13. UNCTAD (2016). Global Investment Trends Monitor №. 22, 20 January, URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaeia2016d1_en.pdf. (дата звернення: 15.07.2019).

REFERENCES:

1. Duginets G.V. (2018) Global Value Chains: A Monograph. K .: KNTEU, 412.
2. Fenyushina, S.; Onishchenko, O. (2017) *Possible negative consequences and risks of mergers and acquisitions of domestic enterprises*. Section 2 Economics and Management in a Globalizing Environment, 449.
3. Balcaen S., et al. (2012) Firm exit after distress: differentiating between bankruptcy, voluntary liquidation and M&A. *Small Business Economics*, 39.4: 949-975.
4. Bruner, Robert F. (2005) *Deals from hell: M&A lessons that rise above the ashes.*
5. Directive of the European Parliament and of the Council on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency) // European Council URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/PE-93-2018-INIT/en/pdf (accessed 15.07.2019).
6. *Gaughan P. (2017)* Mergers, Acquisitions, and Corporate Restructurings. 7 ed. Hoboken: John Wiley&Sons.
7. *Insolvenz in Eigenverwaltung bewährt sich zunehmend bei großen Unternehmen.* BCG. URL: https://www.bcg.com/de-de/d/press/17may2018-ESUG-PM-192581 (accessed 15.07.2019).
8. *Insolvency is a financial condition such as the sum of the entity's debts is greater than all of such entity's property, at a fair evaluation*. The U.S. Bankruptcy Code. 11 U.S. Code §101(32)(A) // Legal Information Institute URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text/11/101 (accessed 15.07.2019).

9. Nesvold H.P., Anapolsky G.M., Lajoux A.R. (2011) T*he Art of Distressed M&A.* Buying, Selling and Financing Troubled and Insolvent Companies. New York: McGraw-Hill.
10. *The Insolvency Review*. Sixth Edition / Ed. by D. Bernstein. London: Law Business Research Ltd., 2018.
11. The Insolvency Statistics of England and Wales, October to December 2018 // GOV.UK URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/774327/Commentary.pdf (accessed 15.07.2019).
12. Xu, Peng. (2019) *Exit of Small Businesses: Differentiating between Insolvency, Voluntary Closures and M&A*. Research Institute of Economy, Trade and Industry (RIETI).
13. UNCTAD (2016). Global Investment Trends Monitor № 22, 20 January, URL: http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/webdiaeia2016d1_en.pdf. (accessed 15.07.2019).

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Яковенко О.В., Заяц В.В.
ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВИЛ ПРЕФЕРЕНЦІЙНОГО ПОХОДЖЕННЯ ДО ТОВАРІВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ……**3**

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Гаража О.П.
МЕТОДИЧНІ І ПРАВОВІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ЗА ТЕРИТОРІАЛЬНО-ГАЛУЗЕВИМ РОЗПОДІЛОМ……**12**

Євсєєв А.С.
УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ……**26**

Мартинюк В.П., Длугопольська Т.І.
ІМІТАЦІЙНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ВПЛИВУ ІНДИКАТОРІВ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НА ЇЇ СТАН (ПРИКЛАД УКРАЇНИ)……**34**

Попель С.А.
НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ВІДБОРУ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ, ЯКІ ЗАЛУЧАЮТЬСЯ МИТНИЦЯМИ ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ МАЙНА……**43**

Самодай В.П., Машина Ю.П., Ковтун Г.І.
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМАТИКИ КОНФЛІКТІВ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ……**50**

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Дячков Д.В., Тур Є.І.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ДІАГНОСТИКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА……**59**

Жерліцин Д.М.
АНАЛІТИЧНІ ТА РИНКОВІ ПОКАЗНИКИ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА……**67**

Kvita Galina, Bebko Svetlana, Shikovets Catherine
FRACTAL MODELLING OF ECONOMIC SYSTEMS……**73**

Кислюк Л.В.
МОБІЛЬНИЙ МАРКЕТИНГ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ……**78**

Коверза В.С.
СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ……**85**

Кравченко М.О., Газарян Є.А.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОСИСТЕМИ СТАРТАПІВ В УКРАЇНІ……**90**

Нечипорук Л.В.
ФІНАНСОВІ РІШЕННЯ В РИЗИК-МЕНЕДЖМЕНТІ БІЗНЕС-ОРГАНІЗАЦІЙ……**98**

Остапенко Т.А., Копняк К.В.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ УПРАВЛІННЯ ЛЮДСЬКИМИ РЕСУРСАМИ ЯК СКЛАДНИКА ЗАГАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ……**104**

Палагута С.С.
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПОБУДОВИ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ МІЖОРГАНІЗАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ ОБЛАСНИХ КОНТАКТНИХ ЦЕНТРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ОПРАЦЮВАННЯ ЗВЕРНЕНЬ ДО ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ……**109**

Пономаренко І.В., Воловненко К.В.
МАЛИЙ БІЗНЕС В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ……**114**

Пробоїв О.А.
КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ЗАКЛАДІВ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я……**119**

Прокопишин О.С.
СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ ПТАХІВНИЦТВА..... **131**

Рябчик А.В.
ОРГАНІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
НА МОЛОКОПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ..... **136**

Супрун С.Д.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВАРТОСТІ КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА..... **142**

Темченко Г.В., Максимова О.С., Бондарчук О.М.
КРАУДСОРСИНГ ЯК ЗАПОРУКА КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ
ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА..... **147**

Usenko Yulia, Danchenko Ludmyla, Vasylenko Olena
INVESTMENT PROJECT OF AN ENTERPRISE: ITS CONTENT AND METHODS
OF EVALUATING ITS EFFICIENCY..... **154**

Фірман Н.Я., Вашків О.П.
ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ФІНАНСОВОГО РЕЗУЛЬТАТУ ПІДПРИЄМСТВА..... **162**

Харченко Т.О., Атаманенко О.О.
МОДЕЛІ УПРАВЛІННЯ КАДРОВОЮ ПОЛІТИКОЮ ПІДПРИЄМСТВ:
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД..... **169**

Шикіна О.В., Гончаренко Я.Є., Козловський Р.С.
ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ готельної МЕРЕЖІ HILTON **175**

Штангрет А.М., Стеців Л.П.
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕЧНИХ УМОВ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ..... **182**

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Науменко Н.Ю.
ІНФОРМАЦІЙНА АСИМЕТРІЯ ЯК ФАКТОР РИЗИКУ В МЕЖАХ ЕКОНОМІЧНОГО
ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ РЕГІОНУ..... **187**

Пакуліна А.А., Безрук С.О., Пакуліна Г.С.
РОЗРОБЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ..... **196**

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Martynova Liliia, Yurchyk Iryna
GOALS AND OBJECTIVES OF MODERN LABOUR MARKET INSTITUTIONS..... **204**

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Мельник Л.В.
ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ
ІПОТЕЧНОГО КРЕДИТУВАННЯ АГРАРНОЇ СФЕРИ..... **208**

Ostapenko Viktoria
FINANCIAL POLICY ON THE PRINCIPLES OF PUBLIC-PRIVATE
PARTNERSHIP'S APPLICATION..... **215**

Сердюков К.Г., Німкович А.І.
ІНФРАСТРУКТУРА РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ: СУТНІСТЬ І СКЛАДНИКИ..... **221**

Сидорчук А.А.
ПРАКТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ..... **229**

Смыгур В.С.
ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ФОРМЫ КРЕДИТОВАНИЯ УКРАИНСКИМИ БАНКАМИ
МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА..... **237**

Фурсова В.А.
КЛАСИФІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ ФАКТОРІВ ВИНИКНЕННЯ БАНКІВСЬКОЇ КРИЗИ..... **243**

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ

Курган Н.В.
ЕВОЛЮЦІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АВТОМАТИЗАЦІЇ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ ТА ПОДАННЯ ЗВІТНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ..... **249**

Мошковська О.А.
КЛАСИФІКАЦІЯ ВИТРАТ ТА ЇХ ОБЛІК НА ПІДПРИЄМСТВАХ МОЛОКОПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ..... **257**

Федоришина Л.І., Бельдій А.М.
ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРАХУНКІВ ІЗ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ ПРАТ «ДАШКІВЦІ»..... **266**

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

Безуглий І.В.
ФАКТОР ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ АВТОМАТИЗОВАНОГО УПРАВЛІННЯ ГОТЕЛЕМ..... **274**

Поздняков Ю.В., Скибінська З.М., Гринів Т.Т.
АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПОХИБОК АЛЬТЕРНАТИВНИХ ОЦІНОК ВАРТОСТІ БРЕНДІВ..... **280**

Yushchenko Nadiia
ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELLING IN WASTE RECYCLING PLANNING..... **290**

Дугінець Г.В.
СВІТОВИЙ ДОСВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ БАНКРУТСТВА: ЗЛИТТЯ І ПОГЛИНАННЯ..... **299**

CONTENTS

ECONOMIC THEORY AND HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

Yakovenko Oksana, Zajac Victor
APPLICATION OF RULES OF PREFERENCE ORIGIN TO GOODS
OF CITIZENS IN FREE TRADE CONDITIONS..... **3**

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Garazha Olena
METHODICAL AND LEGAL PRINCIPLES OF MANAGEMENT OF LAND RESOURCES
BY TERRITORIAL-SECTORAL DISTRIBUTION..... **12**

Ievsieiev Andrii
IMPROVEMENT OF STATE REGULATION OF INNOVATIVE DEVELOPMENT..... **26**

Martyniuk Volodymyr, Dluhopolska Tetiana
IMITATION MODELING OF THE SOCIAL SECURITY INDICATORS
INFLUENCE AT ITS STATE (CASE OF UKRAINE)..... **34**

Popel Segiy
DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF THE MECHANISM OF SELECTION
OF ECONOMIC OBJECTIVES RECEIVED BY CUSTOMS FOR REALIZATION OF PROPERTY..... **43**

Samoday Valentyna, Mashyna Yuliia, Kovtun Galyna
THEORETICAL ASPECTS OF CONFLICTS ISSUES IN PUBLIC GOVERNANCE..... **50**

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Diachkov Dmytro, Tur Yevhenii
FEATURES OF FORMATION MECHANISM'S DIAGNOSTICS
OF THE FINANCIAL STATE OF THE ENTERPRISE..... **59**

Zherlitsyn Dmytro
ANALYTICAL AND MARKET INDICATORS OF ENTERPRISE VALUE..... **67**

Kvita Galina, Bebko Svetlana, Shikovets Catherine
FRACTAL MODELLING OF ECONOMIC SYSTEMS..... **73**

Kysliuk Liubov
MOBILE MARKETING OF ENTERPRISES OF THE AGRO-FOOD SECTOR OF UKRAINE:
TRENDS AND PERSPECTIVES..... **78**

Koverza Viktoriia
SOCIAL INSURANCE IN UKRAINE: THE CURRENT SITUATION
AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT..... **85**

Kravchenko Maryna, Gazaryan Eugenia
PECULIARITIES OF STARTUP ECOSYSTEM FORMATION IN UKRAINE..... **90**

Nechyporuk Ludmila
FINANCIAL DECISIONS IN RISK MANAGEMENT
OF BUSINESS ORGANIZATIONS..... **98**

Ostapenko Tetiana, Kopniak Kateryna
FEATURES OF FORMATION OF THE HUMAN RESOURCES MANAGEMENT STRATEGY
AS PART OF THE OVERALL ORGANIZATION STRATEGY..... **104**

Palaguta Sergey
THE STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF CONSTRUCTION
OF THE INTEGRATED SYSTEM OF INTER-ORGANIZATION COMMUNICATIONS
OF THE REGIONAL CONTACT CENTERS OF THE NATIONAL SISTER SYSTEMS..... **109**

Ponomarenko Igor, Volovnenko Kateryna
SMALL BUSINESS IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT..... **114**

Proboyiv Olga
KEY ANALYSIS ASPECTS OF THE FINANCIAL SITUATION
IN THE HEALTH CARE SECTOR..... **119**

Prokopyshyn Oksana
STRATEGIC DIRECTIONS OF POULTRY BREEDING DEVELOPMENT..... **131**

Riabchyk Alla
ORGANIZATION OF MARKETING ACTIVITIES
AT DAIRY ENTERPRISES..... **136**

Suprun Svitlana
CONCEPTUAL FRAMEWORKS FOR ENTERPRISE COST
OF CAPITAL FORMATION..... **142**

Temchenko Hanna, Maksymova Olena, Bondarchuk Olga
CROWDSOURCING AS A KEY OF INDUSTRIAL
ENTERPRISE COMPETITIVENESS..... **147**

Usenko Yulia, Danchenko Ludmyla, Vasylenko Olena
INVESTMENT PROJECT OF AN ENTERPRISE: ITS CONTENT AND METHODS
OF EVALUATING ITS EFFICIENCY..... **154**

Firman Natalia, Vashkiv Oleksandr
ECONOMIC SATISFY OF FINANCIAL RESULTS OF COMPANY..... **162**

Kharchenko Tetiana, Atamanenko Oksana
MANAGING PERSONNEL POLICIES OF COMPANIES:
DOMESTIC AND FOREIGN EXPERIENCE..... **169**

Shykina Olga, Goncharenko Yanislava, Kozlovsky Roman
RESEARCH OF OPERATION OF HILTON INTERNATIONAL HOTEL CHAIN **175**

Shtangret Andriy, Stetsiv Lesya
ENSURING SAFE CONDITIONS FOR INNOVATIVE DEVELOPMENT
OF UKRAINIAN ENTERPRISES..... **182**

DEVELOPMENT OF PRODUCTIVE POTENTIAL AND REGIONAL ECONOMY

Naumenko Nataliia
INFORMATION ASYMMETRY AS A RISK FACTOR WITHIN ECONOMIC
AND INFORMATION SPACE OF THE REGION..... **187**

Pakulina Alevtyna, Bezruk Svitlana, Pakulina Hanna
DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL STRATEGY OF SOCIAL
AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE REGION..... **196**

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Martynova Liliia, Yurchyk Iryna
GOALS AND OBJECTIVES OF MODERN LABOUR MARKET INSTITUTIONS..... **204**

MONEY, FINANCES AND CREDIT

Melnyk Leonid
PREREQUISITES FOR THE FORMATION OF THE FINANCIAL POTENTIAL OF THE MORTGAGE
LENDING OF THE AGRARIAN SPHERE..... **208**

Ostapenko Viktoria
FINANCIAL POLICY ON THE PRINCIPLES OF PUBLIC-PRIVATE
PARTNERSHIP'S APPLICATION..... **215**

Serdyukov Kostyantyn, Nimkovych Andrii
INFRASTRUCTURE OF STOCK MARKET: ESSENCE AND COMPOSITION..... **221**

Sydorchuk Anatoliy
THE PRACTICE FOR FINANCIAL POLICY OF UKRAINE IN CASE
OF THE RUSSIAN FEDERATION'S MILITARY AGGRESSION..... **229**

Smygur Witalij
DYNAMICS, STRUCTURE AND FORMS OF CREDITING
BY UKRAINIAN BANKS OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS..... **237**

Fursova Viktoriya
CLASSIFICATION ASPECTS OF THE FACTORS OF THE BANKING CRISIS..... **243**

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Kurhan Natalia
EVOLUTION AND PROSPECTS OF AUTOMATION
OF ACCOUNTING AND SUBMISSION OF THE REPORTING
OF THE ENTERPRISES OF UKRAINE..... **249**

Moshkovska Olena
CLASSIFICATION OF COSTS AND THEIR ACCOUNTING
IN THE DAIRY ENTERPRISES..... **257**

Fedoryshyna Lidiya, Beldiy Alona
PECULIARITY OF ACCOUNTING AND ANALYTICAL PROVISION OF CALCULATIONS
FROM SALARY OF PRIVATE JOINT STOCK COMPANY «DASHKIVTSI»..... **266**

MATHEMATICAL METHODS, MODELS AND INFORMATION TECHNOLOGIES IN ECONOMY

Bezugliy Igor
THE FACTOR OF THE USE OF AUTOMATED
HOTEL MANAGEMENT SYSTEMS..... **274**

Pozdnyakov Yuri, Skybins'ka Zorjana, Gryniv Tetjana
FUNCTIONAL RELATIONSHIP OF BRANDS VALUATION
ALTERNATIVE ESTIMATIONS ERRORS ANALYSIS..... **280**

Yushchenko Nadiia
ECONOMIC AND MATHEMATICAL MODELLING IN WASTE RECYCLING PLANNING..... **290**

Duginets Ganna
WORLD EXPERIENCE OF BANKRUPTCY PREVENTION: MERGERS & ACQUISITIONS..... **299**

Електронне наукове фахове видання

СХІДНА ЄВРОПА:
ЕКОНОМІКА, БІЗНЕС ТА УПРАВЛІННЯ

Випуск 5 (22) 2019

Коректура • *Л.М. Петрушевський*

Комп'ютерна верстка • *С.Ю. Калабухова*

Засновник видання:
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»
Адреса редакції: 49600, м. Дніпро,
вул. Чернишевського, 24-а
Телефон: +38 (063) 051 91 37
Веб-сайт журналу: www.easterneurope-ebm.in.ua
E-mail редакції: editor@easterneurope-ebm.in.ua